

Garzi
**AKADEMİK
BAKİŞ**

Cilt 14 Sayı 27 Kış 2020

ISSN 1307-9778

E-ISSN 1309-5137

Gazi
AKADEMİK BAKIŞ

Cilt: 14 • Sayı: 27 • Aralık 2020
ISSN 1307-9778 E-ISSN 1309-5137
Gazi Akademik Bakış Yılda İki Defa Yayınlanır

SAHİBİ

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hale ŞİVGİN

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Prof. Dr. Nejla GÜNAY

Doç. Dr. Murat ÖNSOY

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Dr. Ahmet ELİBOL

YAZI KURULU

Ferdi GÖKBUĞA

Gökhan YURTOĞLU

HABERLEŞME

Müge AKINBİNGÖL

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Nejla GÜNAY • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Tayyar Arı • Uludağ Üni.

Prof. Dr. İbrahim S. Canbolat • Uludağ Üni.

Prof. Dr. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. İlhami Durmuş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Edward Foster • Stevens Teknoloji Enstitüsü

Prof. Dr. Fuat Keyman • Sabancı Üni.

Prof. Dr. Derviş Kılınçkaya • Hacettepe Üni.

Prof. Dr. Hasan Köni • Kültür Üni.

Prof. Dr. Çağatay Özdemir • Gazi Üni.

Prof. Dr. Hasan Bülent Paksoy • Texas Tech. Üni.

Prof. Dr. Hale Şivgin • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Hülya K.Çengel • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol • Ankara Hacı Bayram

Veli Üni.

Prof. Dr. Mustafa Eravcı • Yıldırım Beyazıt Üni.

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin • Yıldırım Beyazıt Üni.

Prof. Dr. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Doç. Dr. Murat Önsöy • Hacettepe Üni.

Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno • St. Petersburg Devlet Üni.

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ramazan Acun • Hacettepe Üni.

Prof. Dr. Güliden Ayman • İstanbul Üni.

Prof. Dr. Cemalettin Taşkıran • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. Hikmet Öksüz • Karadeniz Teknik Üni.

Prof. Dr. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Üni.

Prof. Dr. A.Hikmet Eroğlu • Ankara Üni.

Prof. Dr. Cengiz Hakov • Bulgaristan Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Şükrü Hanioglu • Princeton Üni.

Prof. Dr. Necdet Hayta • Gazi Üni.

Prof. Dr. Kemal H. Karpat • Wisconsin Üni.

Prof. Dr. Gökhan Koçer • Karadeniz Teknik Üni.

Prof. Dr. Jacop Landau • Kudüs İbrani Üni.-Emekli

Prof. Dr. Yakup Mahmutov • Azerbaycan Milli İlimler Akademisi

Prof. Dr. Ali Akar • Muğla Üni.

Prof. Dr. Ziya Öniş • Koç Üni.

Prof. Dr. Neşe Özden • Ankara Üni.

Prof. Dr. Maria Pia Pedani • Venedik Ca' Foscari Üni.

Prof. Dr. Yusuf Sarımay • TOBB ETÜ

Prof. Dr. Zafer Toprak • Boğaziçi Üni.

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Üni.

Prof. Dr. Dimitri Vasilyev • Rusya Bilimler Akademisi

Prof. Dr. Ceenbek Alımbayev • Kırgızistan-Türkiye Manas Üni.

Prof. Dr. Uğur Ünal • Devlet Arş. Gnl. Md.

Prof. Dr. Ertan Gökmen • Celal Bayar Üni.

Doç. Dr. Krassimira Mutafova • Veliko Tırnova Üni.

Doç. Dr. Elnur Agayev • Lefke Avrupa Üni.

Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan • Kırklareli Üni.

Dr. Öğr. Üyesi A. Fahimi Aydın • İnönü Üni.

GENEL DAĞITIM / ABONELİK

Ankara Stratejik Araştırmalar Vakfı

Vakıflar Bankası

Gaziosmanpaşa Şubesi / Ankara

Hesap No: 00158 0072 8750 9151

Fiyatı: 90 TL

YAZIŞMA-HABERLEŞME

Gazi Akademik Bakış Dergisi

Filistin Caddesi Köşem Apartmanı No: 9/5 Gaziosmanpaşa - Çankaya / Ankara

E-Posta: gaziakademikbakis@gmail.com • Web: <http://www.gaziakademikbakis.com>

GRAFİK TASARIM VE BASKI

Cem Yüksel • Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 1514. Cadde No: 28 Yenimahalle/Ankara

Tel:0312 395 25 80 Fax:0312 395 25 84 E-Posta:info@pelinofset.com.tr

YAYIN TÜRÜ

Uluslararası Hakemli Yerel Süreli Yayın

YAYIN TARİHİ

10 Aralık 2020

Journal of Gazi
ACADEMIC VIEW

Volume: 14 • Number: 27 • December 2020
ISSN 1307-9778 E-ISSN 1309-5137
Journal of Gazi Academic View is Published Twice a Year

OWNER

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

EDITORS

Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin EROL

Prof. Dr. Mustafa ALKAN

Prof. Dr. Nejlâ GÜNAY

Assoc. Prof. Dr. Murat ÖNSOY

DESK EDITOR

Dr. Ahmet ELİBOL

PUBLICATION BOARD

Ferdi GÖKBÜĞA

Gökhan YURTOĞLU

COMMUNICATION

Müge AKINBİNGÖL

EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Nejlâ GÜNAY • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. Tayyar Arı • Uludağ Uni.

Prof. Dr. İbrahim S. Canbolat • Uludağ Uni.

Prof. Dr. Haydar Çakmak • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. İlhami Durmuş • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. Edward Foster • Stevens Institute of Technology

Prof. Dr. Fuat Keyman • Sabancı Uni.

Prof. Dr. Derviş Kılınçkaya • Hacettepe Uni.

Prof. Dr. Hasan Köni • Kültür Uni.

Prof. Dr. Çağatay Özdemiş • Gazi Uni.

Prof. Dr. Hasan Bülent Paksoy • Texas Tech. Uni.

Prof. Dr. Hale Şivgin • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. Hülya K. Çengel • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. Mehmet Seyfettin Erol • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. Mustafa Eravcı • Yıldırım Beyazıt Uni.

Prof. Dr. Mustafa Sıtkı Bilgin • Yıldırım Beyazıt Uni.

Prof. Dr. Mustafa Alkan • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Assoc. Prof. Dr. Murat Önsöy • Hacettepe Uni.

Assoc. Prof. Dr. Aleksandr Sotniçeno • St. Petersburg State Uni.

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ramazan Acun • Hacettepe Uni.

Prof. Dr. Cemalettin Taşkiran • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. Gülden Ayman • İstanbul Uni.

Prof. Dr. Hikmet Öksüz • Karadeniz Teknik Uni.

Prof. Dr. Ahmet Güneş • Ankara Hacı Bayram Veli Uni.

Prof. Dr. A. Hikmet Eroğlu • Ankara Uni.

Prof. Dr. Cengiz Hakov • Bulgarian Academy of Sciences

Prof. Dr. Şükrü Hanioglu • Princeton Uni.

Prof. Dr. Necdet Hayta • Gazi Uni.

Prof. Dr. Kemal H. Karpat • Wisconsin Uni.

Prof. Dr. Gökhan Koçer • Karadeniz Technical Uni.

Prof. Dr. Jacop Landau • The Hebrew Uni. of Jerusalem / Emeritus

Prof. Dr. Yakup Mahmutov • Azerbaijan National Academy of Sciences

Prof. Dr. Ali Akar • Muğla Uni.

Prof. Dr. Ziya Öniş • Koç Uni.

Prof. Dr. Neşe Özden • Ankara Uni.

Prof. Dr. Maria Pia Pedani • Venetian Ca'Foscari Uni.

Prof. Dr. Yusuf Sarıay • TOBB ETÜ

Prof. Dr. Zafer Toprak • Boğaziçi Uni.

Prof. Dr. İbrahim Yılmazçelik • Fırat Uni.

Prof. Dr. Dimitri Vasilyev • Russian Academy of Science

Prof. Dr. Uğur Ünal • Director of General State

Prof. Dr. Ertan Gökmen • Celal Bayar Uni.

Prof. Dr. Ceenbek Alimbayev • Kyrgyz-Türkiye Manas Uni.

Assoc. Prof. Dr. Krassimira Mutafova • Veliko Turnova Uni.

Assist. Prof. Dr. A. Fahimi Aydın • İnönü Uni

Assoc. Prof. Dr. Elnur Agayev • European University of Lefke

Assoc. Prof. Dr. Emre Ozan • Kırklareli Üni.

GENERAL DISTRIBUTION / SUBSCRIPTION

**Ankara Strategic Research Foundation
Vakıflar Bank**

Gaziosmanpaşa Branch / Ankara

Account No: 00158 0072 8750 9151

Fee: 90 TL

CORRESPONDENCE - COMMUNICATION

Journal of Gazi Academic View

Filistin Caddesi Köşem Apartmanı No: 9/5 Gaziosmanpaşa - Çankaya / Ankara

E-Mail: gaziakademikbakis@gmail.com • Web: <http://www.gaziakademikbakis.com>

BOOK COVER, PAGE DESIGN and PUBLISHING HOUSE

Cem Yüksel • Pelin Ofset Tipi Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 1514. Cadde No: 28 Yenimahalle/Ankara

Tel:0312 395 25 80 Fax:0312 395 25 84 E-mail:info@pelinofset.com.tr

PERIODICAL TYPE

International Peer Reviewed Local Periodical Journal

PUBLISHING DATE

10 December 2020

<p style="text-align: center;">YURTDIŞI TEMSİLCİLERİ</p> <p style="text-align: center;">Almanya</p> <p>Prof. Dr. Barbara Kellner Heinkele • Berlin Freie Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Amerika Birleşik Devletleri</p> <p>Prof. Dr. M. Hakan Yavuz • Utah Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Azerbaycan</p> <p>Doç. Dr. Tofiq Nacafli • A.A. Bakıhanov Azerbaycan Milli İlimler Akademisi</p> <p style="text-align: center;">Bulgaristan</p> <p>Doç. Dr. İbrahim Yalimof • Sofya İslam Enstitüsü</p> <p style="text-align: center;">İsrail</p> <p>Prof. Dr. Jacob Landau • Kudüs İbrani Üniversitesi-Emekli</p> <p style="text-align: center;">İtalya</p> <p>Dr. Vera Costantini • Venedik Ca' Foscari Üni.</p> <p style="text-align: center;">KKTC</p> <p>Doç. Dr. Elnur Ağayev • Lefke Avrupa Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Kırgızistan</p> <p>Prof. Dr. Döoletbek Saparaliyev • Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Rusya</p> <p>Doç. Dr. Aleksander Vasilyev • Rusya Bilimler Akademisi</p> <p style="text-align: center;">Suriye</p> <p>Prof. Dr. Mehmet Yuva • Şam Üniversitesi</p> <p style="text-align: center;">Kuzey Makedonya</p> <p>Prof. Dr. Numan Aruç • Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi</p>	<p style="text-align: center;">REPRESENTATIVES ABROAD</p> <p style="text-align: center;">Germany</p> <p>Prof. Barbara Kellner Heinkele • Berlin Freie Uni.</p> <p style="text-align: center;">United States of America</p> <p>Prof. M. Hakan Yavuz • The University of Utah</p> <p style="text-align: center;">Azerbaijan</p> <p>Assoc. Prof. Tofiq Nacafli • A.A. Bakıhanov Azerbaijan National Academy of Sciences</p> <p style="text-align: center;">Bulgaria</p> <p>Assoc. Prof. İbrahim Yalimof • Institute of Higher Islamic Studies</p> <p style="text-align: center;">Israel</p> <p>Prof. Jacob Landau • The Hebrew University of Jerusalem, Emeritus</p> <p style="text-align: center;">Italy</p> <p>Dr. Vera Costantini • Venetian Ca' Foscari Uni.</p> <p style="text-align: center;">Cyprus</p> <p>Doç. Dr. Elnur Ağayev • European University of Lefke</p> <p style="text-align: center;">Kyrgyzstan</p> <p>Prof. Döoletbek Saparaliyev • Kyrgyzstan-Turkey Manas University</p> <p style="text-align: center;">Russia</p> <p>Assoc. Prof. Aleksander Vasilyev • Russian Academy of Sciences Oriental Institute</p> <p style="text-align: center;">Syria</p> <p>Prof. Mehmet Yuva • Damascus University</p> <p style="text-align: center;">North Macedonia</p> <p>Prof. Numan Aruç • Macedonian Academy of Sciences & Arts</p>
--	---

BU SAYININ HAKEMLERİ / REFEREES OF THIS ISSUE

<p>Prof. Dr. Yücel Öztürk – Sakarya Üni.</p> <p>Prof. Dr. Üçler Bulduk – Ankara Üni.</p> <p>Prof. Dr. Salih Çeçen – Ankara Üni.</p> <p>Prof. Dr. Nejla Günay – Gazi Üni.</p> <p>Prof. Dr. Necdet Hayta – Gazi Üni.</p> <p>Prof. Dr. Mustafa Alkan - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. Murat Özdemir – Hacettepe Üni.</p> <p>Prof. Dr. Murat Küçükogurlu – Erzurum Teknik Üni.</p> <p>Prof. Dr. Mehmet Şahingöz – Gazi Üni.</p> <p>Prof. Dr. İlhami Durmuş – Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. İbrahim Ethem Atnur – Atatürk Üni.</p> <p>Prof. Dr. Hikmet Öksüz – Karadeniz Teknik Üni.</p> <p>Prof. Dr. Haydar Çakmak – Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. Hale Şıvgın - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p>	<p>Prof. Dr. Cenk Reyhan - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Prof. Dr. Bilal Karabulut – Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Ozan Örmeci – İstanbul Kent Üni.</p> <p>Doç. Dr. Nasrullah Uzman - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Mustafa Bostancı - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Muharrem Ekşi – Kırklareli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Kürşad Turan - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Doç. Dr. Evren Küçük - Kastamonu Üni.</p> <p>Doç. Dr. Erdem Karaca – Bitlis Eren Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Sinan Yüksel – Zonguldak Bülent Ecevit Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Klevis Kolasi – Ankara Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Hüsnü Yücekaya - Ankara Hacı Bayram Veli Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Ali Bilgin Varlık – İstanbul Arel Üni.</p> <p>Dr. Öğr. Üyesi Emre Ozan – Kırklareli Üni.</p> <p>Dr. Aidarbek Amirbek – Ahmet Yesevi Üni.</p>
--	---

Dergiye gönderilen yazı ve fotoğraflar iade edilmez.
Bu dergide yayınlanan yazılardaki fikirler yazarlarına aittir
The articles and photos that are sent to the journal for publication may not be returned even if they are not published.
The responsibility of all the ideas in the articles published in this journal belongs to their authors.

Editörden

Değerli “Gazi Akademik Bakış Dergisi” okuyucuları,

14. yılımızda 27. kez sizlerle buluşmanın mutluluğu içerisindeyiz. Pandemi sürecinin getirdiği zorluklar altında sosyal mesafe kurallarına riayet ederek hazırladığımız bu sayının meydana getirilmesinde katkısı bulunan herkese teşekkürü bir borç biliriz. Bu sayıda alan uzmanlarının titizlikle inceleyerek “yayımlanabilir” onayı verdiği, kör hakemlik süreçlerini tamamlanmasının ardından yayın kurulumuzun son kararı ile onaylanmış 15 Türkçe ve İngilizce makale ve bir adet kitap değerlendirmesi bulunmaktadır. Bu makalelerin 7’si Uluslararası İlişkiler, 8’i tarih çalışmasıdır. Uluslararası ilişkiler alanlarındaki makaleler Dış Politika Analizi, Uluslararası Örgütler, Bölgesel Çalışmalar, Teori, Güvenlik Çalışmaları alanlarındadır. Tarih alanındaki makaleler ise dönem olarak Antik Çağ, 17. yy, 19. yy, 20. yy’ı kapsamaktadır.

Prof. Dr. Tayyar Arı ve Omar Munassar rol teorisi ile statü arayışı (status-seeking) teorisini bir araya getirdikleri makalelerinde 2002 yılından bu yana Türkiye’nin tarihsel miras ve liberal tecrübe iddiası temelinde bölgesellik rolünü vurgulayarak Orta Doğu’da bölgesel güç statüsü elde etmeye çalıştığını iddia etmektedir. Dr. Koray Toptaş, Asur kaynaklarına dayandığı makalesinde konar-göçer bir topluluk olan Kimmerler’i incelemektedir. Dr. Engin Çağdaş Bulut araştırmasında Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başlangıcından 1960 yılındaki askeri darbeye kadar olan süreçte hukuk sistemi çeşitli nedenlerle birçok kez değiştirildiğini, bu nedenlerden bir tanesinin de rejimi tehdit eden devrimci bir ideoloji olan komünizm olduğunu iddia etmektedir. Dr. Rıdvan Kalaycı ve Ünal Tüysüz birlikte kaleme aldıkları makalelerinde Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Arap Baharı öncesinde Kemalist siyasal kültürün temel paradigmasını yeniden yorumladığı ve dış politikasını bu dinamikler üzerine şekillendirdiği, ancak Arap Baharıyla birlikte geleneksel çizgiye doğru bir kayma yaşadığını ileri sürmektedir. Doç. Dr. Ali Servet Öncü eserinde 1947 yılı temmuz ayında Paris’te toplanan Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı’na iştirak etmiş olan dönemin CHP Milletvekili Ali Rıza Türel’in bir rapor halinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’na sunduğu izlenimlerini konu edinmektedir. Prof. Dr. Nejla Günay ve Dr. Güzin Çaykırın makalelerinde Rusların 1. Dünya Savaşı sırasında işgal ettiği bölgeler olan Malazgirt, Adilcevaz ve Karaköse’deki Ermenileri Kafkasya’ya zorunlu göçe tabi tutmasının sebep ve sonuçlarını ele almıştır. Vasileios Migkos ve Doç. Dr. Murat Önsoy makalelerinde bir Makro-Bölge Stratejisi olan Adriyatik ve İyon Denizleri için AB Stratejisi’nin (EUSAIR) Batı Balkanlar için daha gerçekçi bir entegrasyon aracı ve bölgenin tıkanmış

AB üyelik sürecine alternatif bir mekanizma olarak hizmet edebileceğini ileri sürmektedir. Prof. Dr. Haluk Selvi ve Öğr. Gör. Uğur Topçu araştırmalarında 20. Yüzyılın Başında Protestan Misyonerlerinin Hindistan'da İslami Reform ve Misyonerlik konularına ilişkin görüşlerine yer vermiştir. Halim Kılıç eserinde Osmanlı Modernleşme döneminin yüksek yargı organlarından bir tanesi olan Şura-yı Devlet'in Tanzimat Reformlarını Düzenleyiciliğini araştırmıştır. Dr. Ümrân Karadeniz ve Doç. Dr. Alpay Bizbirlik birlikte kaleme aldıkları eserlerinde, Don Kazaklarının Azak kuşatması ve zaptı ile kaleye hâkim oldukları süre boyunca Osmanlı askerleri ile Don Kazakları arasında yaşanan mücadeleler askerî açıdan ayrıntılı olarak ele almış ve Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Azak'ta başarısız olmasının nedenleri üzerinde durmuştur. Dr. Osman Şen ve Dr. Mehmet Şahin makalelerinde Suriye'de sahada en büyük askeri güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Suriye İç Savaşında nasıl masanın dışına itildiğini, gerileyen hegemon Rusya'nın ise tam tersi şekilde nasıl aktör haline geldiğini tartışmaktadır. Doç. Dr. Barış Metin ve Nimet Sert çalışmalarında Kurtuluş Savaşı yıllarında Salihli'deki mücadeleyi incelemiştir. Prof. Dr. Hikmet Öksüz ve Doç. Dr. Badegül Can Emir çalışmalarında Sovyetler Birliği'nde Josef Stalin dönemindeki "Büyük Terör"ün nedenleri, hedefleri ve bu olayı tetikleyen itici güçleri incelenmiştir. Planlı bir eylem olarak devlet tarafından maksatlı ve katı bir şekilde yürütüldüğü iddia edilen "Büyük Terör"ün Kırgızistan'a nasıl uzandığı, Çön Taş'taki siyasi katliamı nasıl beslediği ele alınmıştır. Dr. Öğretim Üyesi Meral Kuzgun makalesinde Demokrat Parti'nin iktidara geliş sürecini ekonomik, siyasi, dini açılardan ele almış ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve The New Times gazetesi ışığında Sovyet tehlikesine karşı giderek gelişen Türk-Amerikan ilişkilerini ve bu ilişkilerin Amerikan basınındaki yansımalarını ortaya koymuştur. Dr. Neşe Kemiksiz makalesinde Bölgesel Sorunlar, Güç Mücadelesi ve Terörizm bağlamında Kızıldeniz'i ele almaktadır. Son olarak da Dr. Burak Güneş dergimizin bu sayısı için Brian Z. Tamanaha'nın Hukukun Üstünlüğü: Tarih, Siyaset ve Teori kitabını incelemiştir.

Gazi Akademik Bakış akademik etik değerlerini benimsemiş ve bu değerleri kendine ilke edinmiş bir dergidir. Bu sebeple bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerle mücadele etmiş ve bundan sonra da etmeye devam edecektir. Bu aykırı eylemlerden bir tanesi de intihaldir. Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi'nin (<https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx>) İkinci Bölümü olan Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler başlığı altında belirtildiği üzere Bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemlerin başında intihal, sahtecilik, çarpıtma, tekrar yayım, dilimleme, haksız yazarlık gelmektedir. Bu bağlamda Gazi Akademik Bakış Dergisi bu tür eylemlerle mücadele için gerekeni yapmaktadır.

Saygılarımızla...

Gazi Akademik Bakış Dergisi Editörler Heyeti

Editorial

Dear Journal of Gazi Academic View Readers,

We are happy to welcome you with the 27th issue of our Journal. We are proud to have delivered you hundreds of original and qualified works for the last 14 years. We would like to thank everyone who contributed to the creation of this issue of the journal which is prepared by adhering the social distance rules under the 'new normal' of the pandemic. In recent years, the issues of our journal are concentrated merely on articles written in the fields of history and international relations. This issue contains 15 articles and 1 book review. 7 of these articles are in the field of international relations and 8 are in the field of history. The articles are scrupulously reviewed by our precious referees and approved by the final decision of our editorial board after the completion of the blind review processes.

In his research article Koray Toptaş (PhD) discussed the Cimmerians, a nomadic people, based on the Assyrian resources. In their article Prof. Dr. Tayyar Arı and Omar Munassar sought to contribute to regional power literature by integrating role theory with status-seeking theory and examining the interactions between them. To this extend Arı and Munassar argued that Turkey has actively been seeking a regional power status in the Middle East through the articulation of regional roles based on historical legacy and liberal experience. In their foreign policy analysis article Rıdvan Kalaycı (PhD) and Ünal Tüysüz argued that Justice and Development Party of Turkey reinterpreted the basic paradigms of the Kemalist political culture prior to the Arab Spring and shaped its foreign policy on these dynamics but experienced a shift towards the traditional line with the Arab Spring. Associate Prof. Dr. Ali Servet Öncü in his article discussed the observations of Ali Rıza Türel, a parliament member of the Republican Peoples Party, on the Conference on European Economic Cooperation which took place in Paris in 1947. In their paper, Prof. Dr. Nejla Günay and Güzin Çaykırın (PhD) discussed the reasons and the results of the forced migration of Armenians during World War I by the Russians from the occupied territories of Malazgirt, Adilcevaz and Karaköse to the Caucasus. Vasilieos Migkos and Assoc. Prof. Dr. Murat Önsoy in their research article argued that the Macro Regional Strategy called the EU Strategy for Adriatic and Ionian Region, could serve as a more realistic integration tool in the Western Balkans and an alternative for EU membership. Prof. Dr. Haluk Selvi and Uğur Topçu in their study discussed the opinions of the Protestant Missionaries on the Islamic Reform Movements in India at the Begin-

ning of the 20th Century. Halim Kılıç in his work discussed how the Council of State(Şura-yı Devlet) served as a regulatory organ of the Ottoman state that supervised the implementation of the Tanzimat Reforms. Ümran Karadeniz (PhD) and Assoc. Prof. Dr. Alpay Bizbirlik discussed the Don Cossacks' capture of Azov and the struggles between the Ottoman soldiers and the Don Cossacks during the the Don Cossacks' domination. Osman Şen (PhD) and Mehmet Şahin (PhD) in their article discussed why and how the leading military power of the world, the United States, pushed back from the table in the Syrian Civil War, conversely, how and why the declining power of the World Russia became the sole actor in Syria. Assoc. Prof. Dr. Barış Metin and Nimet Sert in their study investigated the town of Salihli and its struggle against occupation forces during the Turkish War of Liberation. Prof. Dr. Hikmet Öksüz and Assoc. Prof. Dr. Badegül Can Emir in their study examined the causes and aims of the "Great Purge" during the Soviet Era, as well as the driving forces that triggered this event, and considers how the "Great Purge", carried out deliberately and decisively by the government as a planned act, extended to Kyrgyzstan and fostered the political massacre in Chong-Tash. Meral Kuzgun (PhD) in her article discussed the accession of the Democrat Party to power by looking at the economic, political and religious. Kuzgun also discussed the improvement of the Turkish – American relations due to the Soviet threat and reflections of this developments in the United States media. In his International Relations article, Neşe Kemiksiz (PhD) discussed the Red Sea from the perspectives of regional problems, power struggle and terrorism. Finally, Burak Güneş (PhD) reviewed Brian Z. Tamanaha's book for this volume of our journal.

Dear Journal of Gazi Academic View readers, we hope that you will read the articles in our 27th issue with great interest. We would like to thank the authors, the reviewers, the editorial board and the for their contribution to this issue. We hope to meet you in our next issue (June 2021)...

**Sincerely
Editors**

TARANDIĞI İNDEKSLER & VERİ TABANLARI
INDEXES & DATABASES

Gazi Akademik Bakış Dergisi ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX İSLAMICUS, TÜBİTAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS ve TÜBİTAK DERĐİ PARK tarafından taranmaktadır.

Journal of Gazi Academic View is indexed in ESCI, EBSCO, CEEOL, DOAJ, INDEX COPERNICUS, INDEX İSLAMICUS TUBITAK-ULAKBİM, IMB, ASOS, PROQUEST, MLA INTERNATIONAL BIBLIOGRAPHY, SERIALS SOLUTIONS and TUBITAK DERĐİ PARK.

Emerging Sources Citation Index
WEB OF SCIENCE™

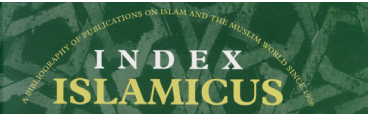
Central and
Eastern European
Online Library

Provider of
EBSCOhost®

The
International
Medieval
Bibliography
(IMB)

Modern
Language
Association

TÜBİTAK

İçindekiler

Türkiye'nin Orta Doğu'da Bölgesel Güç Statüsü Arayışındaki İki Aşama: Bütünleşik Rol-Statü Arayışı Yaklaşımı	
Tayyar Arı - Omar Munassar	1
Asur Kaynaklarında Kimmerler	
Koray Toptaş	31
İdeolojinin Türk Hukukuna Yansıması: Komünizm Örneği (1923-1960)	
Engin Çağdaş Bulut	61
Değişim ile Kemalist Siyasal Kültüre Geri Dönüş Arasında Sıkışmışlık: Arap Baharı Bağlamında Ak Parti Dış Politikasının İki Hikayesi	
Rıdvan Kalaycı – Ünal Tüysüz	83
Bir Türk Parlamenterin (Ali Rıza Türel) Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı ile İlgili Değerlendirmeleri	
Ali Servet Öncü	105
Rusların 1915 Yılında Van Vilayeti ve Çevresinden Ermenileri Kafkasya'ya Göç Ettirmesi	
Nejla Günay – Güzin Çaykiran	133
Adriyatik ve İyon Denizleri için AB Stratejisi: Batı Balkanların Avrupa Entegrasyonu için Alternatif mi?	
Vasileios Migkos – Murat Önsoy	151
Protestan Misyonerlerin Gözünden 20. Yüzyılın Başında Hindistan'da İslami Reform ve Misyonerlik	
Haluk Selvi - Uğur Topcu	175
Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Reformlarını Düzenleyici Bir Kurum Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876)	
Halim Kılıç	203
Azak Kalesi'nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)	
Ümran Karadeniz – Alpay Bizbirlük	221
Vekâlet Savaşında Yanlış Hesap: Suriye İç Savaşında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'ya Neoklasik Realist Perspektiften Bakış	
Osman Şen – Mehmet Şahin	243
Milli Mücadele Yıllarında Salihli'nin İşgali ve Kurtuluşu	
Barış Metin - Nimet Sert	261
Kültür Devriminden "Büyük Terör" e: Çön Taş'taki Siyasi Katliam	
Hikmet Öksüz - Badegül Can Emir	279
Amerikan Basınında Demokrat Parti, Başbakan Adnan Menderes ve Türk Amerikan İlişkileri Üzerine Bazı Notlar (1950-1955)	
Meral Kuzgun	309
Kızıldeniz'de Güvenlik: Bölgesel Sorunlar, Güç Mücadelesi ve Terörizm	
N. Neşe Kemiksiz	331
Kitap Değerlendirme - Brian Z. Tamanaha, Hukukun Üstünlüğü: Tarih, Siyaset ve Teori	
Burak Güneş	357
Gazi Akademik Bakış Dergisi Yayın İlkeleri.....	365

Contents

Two Stages of Turkey's Quest for a Regional Power Status in the Middle East: An Integrated Role-Status-seeking Approach Tayyar Arı - Omar Munassar	1
The Cimmericans in the Assyrian Documents Koray Toptaş	31
Reflection of Ideology on Turkish Law: The Case of Communism (1923-1960) Engin Çağdaş Bulut	61
Being Entrapped Between Change and Return to the Kemalist Political Culture: Two Stories of the Ak Party Foreign Policy in the Context of Arab Spring Rıdvan Kalaycı – Ünal Tüysüz	83
Assessments of a Turkish Parliamentarian (Ali Rıza Türel) on the Conference for European Economic Cooperation Ali Servet Öncü	105
Russian's Moving of Armenians from Van Vilayet and Environs to the Caucasus in 1915 Nejla Günay – Güzin Çaykırın	133
The European Union Strategy for the Adriatic-Ionian Region: An Alternative to the European Integration in the Western Balkans? Vasileios Migkos – Murat Önsoy	151
Islamic Reform Movements in India at the Beginning of the 20th Century from the Perspective of Protestant Missionaries Haluk Selvi - Uğur Topcu	175
Council of State as a Regulatory Institution of the Tanzimat Reforms in Ottoman State (1868-1876) Halim Kılıç	203
Occupation and Retrieval of Azov Fortress (1637-1642) Ümran Karadeniz – Alpay Bizbirlik	221
Miscalculation in Proxy War: The United States and Russia in Syrian Civil War from the Neoclassical Realist Perspective Osman Şen – Mehmet Şahin	243
The Occupation and Liberation of Salihli During the National Struggle Barış Metin - Nimet Sert	261
From the Cultural Revolution to the "Great Purge": Political Massacre in Chong-Tash Hikmet Öksüz - Badegül Can Emir	279
Some Notes on Democrat Party, Prime Minister Adnan Menderes and Turkey-U.S. Relations in the U.S. Press (1950-1955) Meral Kuzgun	309
Security in the Red Sea: Regional Problems, Power Struggle and Terrorism N. Neşe Kemiksiz	331
Book Review - Brian Z. Tamanaha, Hukukun Üstünlüğü: Tarih, Siyaset ve Teori Burak Güneş	357
Guidelines of the Journal of Gazi Academic View.....	371

Two Stages of Turkey's Quest for a Regional Power Status in the Middle East: An Integrated Role-Status-seeking Approach

Türkiye'nin Orta Doğu'da Bölgesel Güç Statüsü Arayışındaki İki Aşama: Bütünleşik Rol-Statü Arayışı Yaklaşımı

Tayyar ARI* - Omar MUNASSAR**

Öz

2002 yılından bu yana Türkiye, tarihsel miras ve liberal tecrübe iddiası temelinde bölgesellik rolünü vurgulayarak Orta Doğu'da bölgesel güç statüsü elde etmeye çalışmaktadır. Bu çalışma, teorik çerçevede rol teorisi ile statü arayışı (status-seeking) teorisini bir araya getirerek ve bunlar arasındaki ilişkiyi ele alarak bölgesel güç literatürüne katkı yapmayı hedeflemektedir. Bu bütünlük yaklaşım, bölgesel güç olmayan çalışanlar aktörlerin rol eğilimleri ve bölgesel karşı-rollerin, bölgesel bir gücün belli bir bölgedeki hiyerarşi içerisindeki statüsünü tanımladığını ileri sürmektedir. Çalışma, bu yaklaşımından yararlanarak Arap Baharı öncesi ve sonrası dönemde, Türkiye'nin Orta Doğu'daki bölgesel güç olma arayışındaki dalgalanmaları incelemektedir. Türkiye, 2002-2011 yılları arasındaki ilk aşamada bölgesel işbirliği rolünü oynayabilmiştir ve bölgesel güç statüsünü geliştirmiştir ancak Arap Baharı sonrasında bu rolü oynama konusunda zorluklar yaşamıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rol, Statü Arayışı, Arap Baharı, Orta Doğu

Abstract

Since 2002, Turkey has actively been seeking a regional power status in the Middle East through the articulation of regional roles based on historical legacy and liberal experience. Theoretically, the paper seeks to contribute to regional power literature by integrating role theory with status-seeking theory and examining the interactions between them. This integrated approach suggests that the role orientations of aspiring regional power and regional counter-roles determine the level of status recognition of that regional power in a given regional power hierarchy. Using this approach, the paper examines the fluctuations in Turkey's pursuit of regional power status in the Middle East over two uneven stages before and after the Arab Spring. It shows that Turkey was able to play regional cooperative roles and improve its regional power status during the first stage (2002-2011) while has stumbled over the period since the Arab Spring.

Key Words: Turkey, Role, Status-seeking, Arab Spring, Middle East

Makale Geliş Tarihi: 02.03.2020. Makale Kabul Tarihi: 08.10.2020.

* Prof. Dr. Bursa Uludağ University, Department of International Relations, E-mail: atayyar@uludag.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3874-3622.

** Ph.D. Candidate in International Relations at Bursa Uludağ University, E-mail: munassarir@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-3663-7973.

Görüş

Akademik Bakış

1

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Introduction

In recent years, the concept of 'regional power' has prevailed among the IR studies of regionalism and regional power theorizing. This new wave of studies has emphasized the foreign policy behavior of regional powers, which contribute to regional and international order as good global citizens. In general, these studies have provided three essential contributions. First, they offer aspiring non-Western powers agential space and role in contributing to the international institutions and order. Second, they reconceive the concept of power as a liberal normative status, a little far from the traditionally realistic terminology grounded on self-interest and material supremacy. Third, they identify three power types, the established middle powers that act internationally, such as Canada, emerging middle powers like South Korea and regional powers such as Indonesia. Therefore, for regionalist and multilateralist accounts, such powers are 'emergentist phenomena' that take on identity, role, and status.

While regionalist theorization remains a Western-centered and middle power-oriented approach, research efforts have already attempted to reduce this negligence in the studies of the Middle East. This negligence emanates from the fixed criteria, which strictly requires material and moral qualifications of a state to be considered as a regional power and accepted by others as well. These initiatives explore how attitudes and behavior of aspiring regional powers are mirrored in their foreign policy agenda and role concepts. A considerable number of Turkish IR scholars are mostly among those leads of this academic wave. However, they have devoted considerable initiatives to studying Turkey as an aspiring regional power in the Middle East and as a global middle power. Variably, some of them emphasized Turkey's normative attributes, including soft power brand and civilizational power, and others highlighted its structural elements, including its pivotal geography, material capacity, and foreign alliances.

To understand the nature and dynamics of regional power status-seeking (RP status-seeking) in world politics, first, this needs a thorough understanding of the subject theoretically and analytically. In doing so, a theoretical framework consisting of two interactionist social theories 'role theory' and 'status-seeking theory' will be of significant help. However, the content of this paper will contribute to IR studies of regional powers in two ways.

Conceptually, role theory defines regional power as 'role' whereas status theory defines it as 'status' or position. Accordingly, this indicates that there is an analytical relationship between them in the way that the concept of aspiring regional power is interchangeably analogous to a 'role-maker' or 'status-seeker.' Role identity and behavior determine the new aspired status

Görüş

of a state in the relevant power and social hierarchy. In world politics, when an aspiring regional power plays a role as part of its responsibilities, the other states might recognize or reject it-status recognition and rejection. Thus, roles are the self-proclaimed responsibilities of status-seeker, whereas recognition lies in the eyes of status-conferrer (other states).

Analytically, the paper builds on this theoretical framework to analyze the case of Turkey, as recently assumed to be an emerging regional power in the Middle East. Compared to previous research on Turkish foreign policy using role theory, this study aims to fill the theoretical gap that scholars have left to date. This gap is the result of a serious misunderstanding of agent-structural relations in the Middle East.

This paper, however, attempts to discuss the current public and academic debates about the fluctuation of Turkey's role and status in the Middle East and answer this question 'why Turkey was able to play regional cooperative roles and improve its regional power status during the first stage (2002-2011), while stumbled along the period of the Arab Spring? However, this paper provides a critical appraisal of the transformations of these two phases, considering the internal and external determinants of Turkish foreign policy.

The article is divided into three sections. The first section deals with the theoretical concepts of the two theories. The second section analyzes the domestic dynamics of Turkey's role making as a regional power status-seeker (SS), including role conceptions, role sources, role expectations, and internal challenges. In the third section, the article discusses the regional dynamics and challenges of the Middle East as a status-conferrer (SC) that has determined Turkey's regional power status. This section is chronologically divided into two parts the first discusses how in the period before the Arab Spring, regional stability had helped Turkey improve its regional power status while in the post-Arab Spring period underwent regional role and status competition.

Regional Power at the Nexus of Role and Status Theories

Role theory offers a rich literature of socio-political concepts and an in-depth theoretical framework for making a proper understanding of the interplay between "self" and "other" and their agencies and structures. Agency informs about the identity of "self" (status-seeker) and the perception of "other" (status conferrer), while structure informs about what "self" expects from "other" (s) and vice versa.

The status theory demystifies the enigma of status-seeking behavior of societies or states seeking to enjoy higher status in social stratification. It shows how, on the one hand, such social entities attempt to convey clues about their roles and expectations to other societies or states of the 'status-

Gazi

Akademik
Bakış

3

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

conferring part.' On the other hand, the acceptance of these roles and expectations are relatively determined by the degree to which the status-conferring part would appreciate. In some cases, the status-conferring part might not accept the roles and expectations of the status-seeking part.

Foreign policy role theory has been developing over the last decades to contribute to the conceptual and theoretical domains of foreign policy analysis and international relations.¹ As to Holsti's definition, roles are "the policy-makers' own definitions of the general kinds of decisions, commitments, rules and actions suitable to their state, and of the functions, if any, their state should perform on a continuing basis in the international system or insubordinate regional systems."²

This paper argues that the functions of foreign policy roles are six-dimensional. First, they are cognitively conceptions motivated by self-identification and belief systems of decision-makers. Secondly, structurally are 'positions' in a particular social hierarchy. Third, functionally a state plays a single master role besides a set of auxiliary roles. Fourth, temporally, a state is motivated either by emerging status demands, for instance, a rising power's aspiration to a middle power status or influenced by historical experience, and

- 1 Richard Adigbuo, "Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions," *Politikon*, Vol. 34, No. 1, 2007, pp. 83–97; Vít and Beneš and Sebastian Harnisch, "Role Theory in Symbolic Interactionism: Czech Republic, Germany and the EU," *Cooperation and Conflict*, Vol. 50, No. 1, 2015, pp. 146–165; Marijke Breuning, "Role Theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots," in *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*, 2011; Cristian Cantir and Juliet Kaarbo, "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory," *Foreign Policy Analysis*, Vol. 8, No. 1, 2012, pp. 5–24; Suzette Grillo Chafetz, Glenn, Hillel Abramson, "Role Theory and Foreign Policy: Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime," *International Society of Political Psychology*, Vol. 17, No. 4, 1996, pp. 727–757; Sebastian Harnisch, "Role Theory: Operationalization of Key Concepts," *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*, 2011, pp. 7–15; K. J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy," *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3, 1970, pp. 233–309; Moch Faisal Karim, "Middle Power, Status-Seeking and Role Conceptions: The Cases of Indonesia and South Korea," *Australian Journal of International Affairs*, Vol. 72, No. 4, 2018, pp. 343–363; Ulrich Krotz, *National Role Conceptions and Foreign Policies: France and Germany Compared*, CES Germany & Europe Working Papers, No. 02.4, 2002; Philippe G. Le Prestre, *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*, McGill-Queen's Press - MQUP, 1997; David M. McCourt, "The Roles States Play: A Meadian Interactionist Approach," *Journal of International Relations and Development*, Vol. 15, No. 3, 2012, pp. 370–392; Chih-yu Shih, "National Role Conception as Foreign Policy Motivation: The Psychocultural Bases of Chinese Diplomacy," *International Society of Political Psychology Stable*, Vol. 9, No. 4, 1988, pp. 599–631; Cameron G. Thies and Angguntari C. Sari, "A Role Theory Approach to Middle Powers: Making Sense of Indonesia's Place in the International System," *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs*, Vol. 40, No. 3, 2018, pp. 397–421; Leslie E. Wehner and Cameron G. Thies, "Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles," *International Studies Review*, Vol. 16, No. 3, 2014, pp. 411–436; Naomi Bailin Wish, "Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions," *International Studies Quarterly*, Vol. 24, No. 4, 1980, pp. 532–454.
- 2 K. J. Holsti, "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy," *International Studies Quarterly*, Vol. 14, No. 3, 1970, pp. 233–309, p. 245, 246

Gaya

Akademik
Bakış

4

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

narratives (role identity). Fifth, roles have orientations either being cooperative or competitive. Sixth, roles are interactional in terms of role making and status recognition being *"repertoires of behavior, inferred from others' expectations and one's own conceptions, selected at least partly in response to cues and demands."*³

Ontologically speaking, role theory is concerned with understanding the cross-subjective world of status-seeker identity and status-conferrer expectations. The relationship of role and status through socialization determines both considerations.⁴ Unlike other status-seeking strategies, roles are more qualified, stable, and meaningful elements of identity affirmation and status attribution. McCourt argues with constructivists that *"a solely identity-based explanation is incomplete and ultimately unpersuasive since identities are affirmed by playing social roles, which give identity meaning."*⁵ Likewise, Chafetz suggests that *"roles provide individuals with a stable sense of identity."*⁶ Thus, these two features of roles (quality and stability) could also explain the consistency and normative nature of the status-seeking behavior of the regional powers.

Foreign-policy roles often revolve around three categories of orientations, and each category falls into role sets. Such role orientations (cooperative, competitive, and system-oriented), however, reflect the decision-makers' ideological and strategic setting and shape the state and role identity of aspiring regional powers. First, certain states with cooperative role orientations aim to contribute to the regional order, allocate norms, and collaborate with civilized and democratic actors. Second, some states with competitive roles tend to play hegemonic roles, counter the roles of other aspiring actors, and act unilaterally. Third, system-oriented roles vary; some countries are satisfied with the regional and international system and therefore play status quo roles, some are unsatisfied and therefore play revisionist roles, and some others are skeptical of it and therefore call for reforms.

As role-theory promises to integrate foreign policy theories with that of IR, here, this paper attempts to do so with status-seeking theory. The reactivation of the foreign policy role approach lets international relations analysts reassess the substantive agency of decision-makers at times of peace and crisis.

- 3 Stephen G. Walker, "Symbolic Interactionism and International Politics: Role Theory's Contribution to International Organization," in *Contending Dramas: A Cognitive Approach to Post-War International Organizational Processes*, 1992, p.32.
- 4 Cameron G. Thies, "The Roles of Bipolarity: A Role Theoretic Understanding of the Effects of Ideas and Material Factors on the Cold War," *International Studies Perspectives*, Vol. 14, No. 3, 2013, pp.269-288; Kai He, "Role Conceptions, Order Transition and Institutional Balancing in the Asia-Pacific: A New Theoretical Framework," *Australian Journal of International Affairs*, Vol.72, No.2, ,2018, p.9.
- 5 David M. McCourt, "Role-Playing and Identity Affirmation in International Politics: Britain's Reinvasion of the Falklands, 1982," *Review of International Studies*, Vol. 37, No. 4, 2011, p. 1599.
- 6 Chafetz, Glenn, Hillel Abramson, "Role Theory and Foreign Policy : Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime," Vol. 17, No. 4, 1996, pp. 727-757, p. 733.

Gazi

Akademik
Bakış

5

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

On the one hand, borrowing the status approach to regional politics tackles 'reductionism' in IR theory and encourages new insights into the foreign policymaking of aspiring regional powers.

The definition and relationship between role and status should be clarified before we proceed. We ought to distinguish between status, status-seeking, and regional power status. First, status refers to traits-based and relative position-based. Both are defined in Wolf's concepts as 'trait-status,' which refers to prestige hierarchies while 'role status' refers to an achieved higher position in deference hierarchies.⁷ In the first category, it stands for honor⁸, reputation⁹, prestige¹⁰, and recognition¹¹ in the social hierarchy. In the second category, status refers to deference, standing, rank, identity, role status, and as a regional or middle power.¹² Historical legacy motivates regional powers to regain their past role status, which may signal to "others" a return of imperial domination and colonization. Second, status-seeking behavior, apart from philosophical interpretations, is how states define their position by questioning "who gets what, when, and how in international relations."¹³ Thus, status is an end interest itself. To Freedman, status is "stratification, derived from the subjective evaluations and judgments"¹⁴ of interchangeable parts of "self" and "other." Similarly, Pouliot refers to social stratification as "a never-ending struggle for mastery."¹⁵ Moreover, in Paul, Larson, & Wohlforth's definition "status as collective beliefs about a given state's ranking on valued attributes (wealth, coercive capabilities, culture, demographic position, sociopolitical organization, and diplomatic clout)."¹⁶

- 7 Reinhard Wolf, "Taking Interaction Seriously: Asymmetrical Roles and the Behavioral Foundations of Status," *European Journal of International Relations*, Vol.25, No.4, 2019, p.7.
- 8 Richard Ned Lebow, *A Cultural Theory of International Relations, A Cultural Theory of International Relations*, Cambridge University Press, 2008, p. 64.
- 9 Allan Dafoe, Jonathan Renshon, and Paul Huth, "Reputation and Status as Motives for War," *Annual Review of Political Science*, Vol. 17, No. 1, 2014, pp.371–393.
- 10 Daniel Markey, "Prestige and the Origins of War: Returning to Realism's Roots," *Agricultural History Review*, Vol. 8, No. 4, 1999, p. 158.
- 11 Reinhard Wolf, "Respect and Disrespect in International Politics: The Significance of Status Recognition," *International Theory*, Vol. 3, No. 1, 2011, p. 107.
- 12 Karim, "Middle Power, Status-Seeking and Role Conceptions: The Cases of Indonesia and South Korea"; Deborah Welch Larson and Alexei Shevchenko, "Status Concerns and Multilateral Cooperation," in *International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism*, ed. I. William Zartman and Saadia Touval, Cambridge University Press, 2010, pp.182–207; T. V. Paul, Deborah Welch Larson, and William C. Wohlforth, *Status in World Politics*, ed. T.V. Paul, Deborah Welch Larson, and William C. Wohlforth, Cambridge University Press, 2014; Thies and Sari, "A Role Theory Approach to Middle Powers : Making Sense of Indonesia's Place in the International System."
- 13 Marina G Duque, "Recognizing International Status: A Relational Approach," *International Studies Quarterly*, Vol, 62, No. 3, 2018, p. 2.
- 14 Joshua Freedman, "Status Insecurity and Temporality in World Politics," *European Journal of International Relations*, Vol. 22, No. 4, 2016, p. 4.
- 15 Vincent. Pouliot, *International Pecking Orders*, Cambridge University Press, 2016, p. 55.
- 16 Paul, Larson, and Wohlforth, *Status World Polit.*, p.7.

Görüş

Akademik
Bakış

6

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Unlike the application of social identity theory to status strategies, the role approach provides FPA with a premonitory understanding of what states want and how they work to accomplish what they want. Each state has its own 'status concerns' about how to facilitate its future status improvement. This flexibility opens the door for states to articulate their national roles to socialize, help, or even reduce the expected roles and status of their peers in the same social hierarchy.¹⁷

The concept of status-seeking refers to the interactional process and social strategy through which states check their status concerns and relative rank in the international social hierarchy. Leaders envisage role conceptions of the perceptual worlds, and their governments act accordingly to qualify for a higher position. Therefore, regional roles determine foreign policy orientations and behavior, while status stands for recognition and followership because of a long process of socializing and persuading a state or group of states about the standards and beliefs of the role-maker. Drawing on Renshon's interpretation, state status "is inherently positional"...and one actor moving up in a hierarchy requires some other actor's downgrading...changing one's status requires changing the beliefs of multiple other actors, and since it is positional, there are both winners and losers in this process."¹⁸

Third, the concept of regional power status refers to legitimacy and recognition conferred on an aspirant regional power by "others" in a relevant social hierarchy.¹⁹ Two preconditions of attaining a regional power status lie in Kavalski's positive correlation "the recognition by others rests on recognition of others."²⁰The former counts for status-seeker roles accepted by others, and simultaneously, the latter counts for fulfilled roles expected by others 'status-conferring parts.' The regional power status is therefore distinct from that of regional power as it builds on material and ideational sources, while status "is based on a role and a set of special rights and duties that are tied to this social position."²¹

-
- 17 Jonathan Renshon, "Status Deficits and War," *International Organization*, Vol. 70, No. 3, 2016, pp. 513–550; Jonathan Renshon, *Fighting for Status: Hierarchy and Conflict in World Politics*, Princeton University Press, 2017.
- 18 Renshon, "Status Deficits and War," p.522.
- 19 Christina Stolte, *Brazil's Africa Strategy Role Conception and the Drive for International Status* /New York: Palgrave Macmillan, New York, 2015; Karim, "Middle Power, Status-Seeking and Role Conceptions: The Cases of Indonesia and South Korea"; Emel Parlar Dal, "Status-Seeking Policies of Middle Powers in Status Clubs: The Case of Turkey in the G20," *Contemporary Politics*, Vol. 25, No. 5, 2019, pp. 1–17; Thies and Sari, "A Role Theory Approach to Middle Powers : Making Sense of Indonesia's Place in the International System."
- 20 Emilian Kavalski, "The Struggle for Recognition of Normative Powers: Normative Power Europe and Normative Power China in Context," *Cooperation and Conflict*, Vol. 48, No. 2, 2013, p. 229.
- 21 Christina Stolte, *Brazil's Africa Strategy Role Conception and the Drive for International Status*, p.28.

Gazi

Akademik
Bakış

7

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Table: 1 Status-seeking Behavior of Aspiring Regional Powers

	'self'- status-seeking power		'other'- status-conferring region
Qualifications	1- Power Sources: material, ideational and instrumental (FP tools) 2- Cooperative role orientation	Recognition	1- Positive expectations 2- Role emulation 3- Cooperative attitudes
Challenges	1- Domestic challenges: role conflict, strain, and contestation 2- Competitive and revisionist role orientations	Rejection	1- Negative expectations 2- Discursive alter-casting 3- Counter roles 4- Status competition

Internal Dynamics of Turkey's Quest for the Status of Regional Power

This section highlights the interaction between the status-seeking part (Turkey) and the status-conferring part (Middle East). The two parts interact according to the following dynamics:

Constant and Variable Sources of Turkish Regional Roles

Compared to other potential regional powers in the Middle East, Turkey possesses ample material, ideational and foreign-policy resources. Its economy has been developing since the early 2000s. Together with its large population, military, significant geography, historical heritage, liberal experience, alliances, and participation in international organizations, all made it possible to play substantial roles and achieve higher international status.

Ideationally, the JDP's elite reformulated Turkey's Middle East foreign policy through two successive foreign-policy doctrines. The first had appeared since 2002, and the second formed after the Arab Spring and the failed coup attempt in July 2016. As for the first, Davutoglu doctrine was architected by former Prime Minister Ahmet Davutoglu, known as strategic depth. Moreover, this geopolitical strategy was crafted by soft power to revive the Ottoman legacy known as 'neo-Ottomanism,' to serve three regional policies, namely good neighborliness, multi-dimensional foreign policy, and pan-Islamism. The term critically refers to restoring Turkey's geopolitical heritage through foreign-policy discourse and roles and consolidating cultural and economic relations with states within the former Ottoman sphere. This doctrine persisted until the Arab Spring to validate Turkey's quest for regional power status in the region, requiring Turkey to rebuild a 'Muslim and Middle East self-identity.' Second, since 2016 the changes in Turkey and abroad have replaced Davutoglu's doctrine with that of President Erdogan. The Erdogan doctrine has developed to respond to these security challenges and re-evaluate fault-lines of former

Turkish foreign policy.²² By contrast, this doctrine is a mixture of self-centric Eurasianist security system and neo-Ottoman identity and characterized by two foreign policy styles, maximum autonomy, and reciprocal diplomacy.²³ Among the effects of this new doctrinal change is a significant shift in foreign policy role concepts and orientations that have focused more on the security dimension to respond to national and regional threats.

Turkey also established an ambitious foreign policy through institutional, structural, and discursive instruments. President Erdogan has driven Turkish foreign policy endeavors on three principles: active engagement in former Ottoman geography, discursive advocacy for Muslim interests, and soft power institutionalization. Institutionally, Turkey enhanced its Middle East ideational influence through institutional bodies and active involvement in the Organization of Islamic Conference. In 2010, Turkey launched the Office of Public Diplomacy under the Prime Minister's decision to channel regional public communication through diplomacy and 'tell the new story of Turkey.'²⁴ Other innovative bodies are the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TIKA), Yunus Emre Institutes (Cultural and Linguistic Body), Turkish Radio and Television Corporation (TRT) with Arabic version and Turkish Government Scholarships maintained by the Presidency for the Turks Abroad and Related Communities (YTB).

Structurally, regional dynamics enabled Turkey to project its regional power status and roles. With two main regional transitions, Turkey envisioned pursuing proactive regional activism. First, the regional multipolarity after the fall of Arab nationalism,²⁵ regional intra-interstate conflicts, and foreign interferences. Second, the JDP's network of ideological alliances, mainly the Muslim brotherhood. This pattern of ideological polarization allowed Turkey to be a leading actor in mobilizing this group during the Arab Spring.²⁶

-
- 22 Metin Gurcan, "Turkey's New 'Erdogan Doctrine,'" *Al-Monitor*, 2016, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/turkey-wants-use-its-hard-power-solve-regional-problems.html>; Daily Sabah, "Turkey's New Security Concept," *Daily Sabah*, 10/26/2016, <https://www.dailysabah.com/columns/duran-burhanettin/2016/10/26/turkeys-new-security-concept>; see also Ihsan Yilmaz, Galib Bashirov, "The AKP after 15 Years: Emergence of Erdoganism in Turkey," *Third World Quarterly*, Vol. 39, No. 9, 2018, pp. 1812–30.
- 23 Lars Haugom, "Turkish Foreign Policy under Erdogan: A Change in International Orientation?," *Comparative Strategy*, Vol. 38, No. 3, 2019, p. 211–13.
- 24 Crystal A Ennis and Bessma Momani, "Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi Foreign Policy Strategies," *Third World Quarterly*, Vol. 34, No. 6, 2013, p.1128.
- 25 Elizabeth Monier, "The Arabness of Middle East Regionalism: The Arab Spring and Competition for Discursive Hegemony between Egypt, Iran and Turkey," *Contemporary Politics*, Vol. 20, No. 4, 2014, pp. 421–434.
- 26 André Bank and Roy Karadag, "Before the Arab Revolts and After: Turkey's Transformed Regional Power Status in the Middle East," in *Regional Powers in the Middle East*, Palgrave Macmillan US, 2014, 112–14.

Gazi

Akademik
Bakış

9

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

As for regional initiatives, immediately after the JDP came to power, Turkey began to contribute in the areas of mediation, conflict resolution, economic interdependence, and advocacy for regional claims. As for mediation, Turkey served as a mediator between Syria and Israel, and between Palestinian factions Hamas and Fattah and along with Brazil co-mediated Iran's nuclear program in 2009 after the collapse of the P5 + 1 deal. Turkish efforts to find a political settlement in Iraq, particularly after the invasion of Iraq in 2003, were due to an existential fear of independence of North Iraq. Although Turkey initiated the Iraq Neighbors Initiative shortly before the invasion of Iraq,²⁷ the influence of the United States and Iran in Iraq has then limited the role of Turkey. Instead, it centered on economic collaboration with the Kurdistan Regional Government (KRG), in particular with the Kurdistan Democratic Party (KDP), which Ankara considers to be the most efficient way of ensuring both economic and security interests mostly the hydrocarbon supply and non-Kurdish separation.²⁸Turkey also initiated in late 2010 the Levant Quartet for cultural and economic cooperation to include Turkey, Syria, Lebanon, and Jordan. Turkey has, on several occasions, advocated for crucial regional concerns such as the Palestinian issue, such as the stance of Prime Minister Erdogan at the Davos Summit in 2009 and the Mavi Marmara flotilla in 2010. Likewise, Turkey has sharply criticized and condemned human crimes in Syria, the assassination of Saudi dissident Khashoggi and the incarceration of former Egyptian President Morsi.

Yet, domestic political concerns, coupled with growing regional dynamics, including Russia's influence in Syria and US reluctance, affected current contours of Turkish foreign policy. Accordingly, the JDP has undoubtedly rebuilt the foreign-policy framework in three ways: (1) the shift in foreign-policy doctrine from the moral idealism of the Davutoglu doctrine to what Tayyar Arı refers to as an "idealist realism and smart power"²⁹known as the Erdogan doctrine; (2) the smooth shift of the axis from the West to Russia; and (3) the shift in foreign-policy role orientations towards the region from cooperative roles to competitive ones. All these new political imperatives invoke Turkish Cold War foreign policy, described by Donelli as "*a more securitized foreign policy in which the hard power regained supremacy on soft power.*"³⁰Turkish military involvement in Syria and Libya is a robust indication of these changes in Turkish foreign security policy.

27 Meliha B. Altunışik and Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP," *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 4 ,December 2011, p. 576.

28 Dimitar Bechev and Joost Hiltermann, "Turkey's Forays into the Middle East," *Turkish Policy Quarterly*, Vol. 16, No. 3, 2017, p. 53.

29 Tayyar Arı, "Türk Dış Politikasının Kavramsal ve Kuramsal Temellerini Yeniden Tartışmak," in *11. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi* ,Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019, p. 5.

30 Federico Donelli, "Back to the Hardest: The U-Turn of Turkish Foreign Policy," *Political Reflection Magazine*, No. 19, 2019, pp.11-15, p.13.

Görüş

Discursively, the pan-Islamic profile of the JDP, coupled with its strategic ambition in the Middle East, prompted Turkey to leverage the opportunity to reduce Turkey's 'other self' and establish common denominators. The JDP institutionalized exceptionalism discourses of self-identity, soft power, and role model to articulate Turkey's regional and cultural belonging along with a notable change in foreign policy paradigm. All this was aimed at changing Turkey's image, perceived in the Middle East as a coercive power during the Cold War. In an explicit reference to this, Turkish Chief Advisor to Turkish Prime Minister Kalin claimed that Turkey "is grounded in some larger concepts of cultural affinity, historical companionship, geographical proximity, social imagery, and how all of these create a sense of belonging."³¹ Unlike before, post-Arab Spring uncertainties set firm limits on Turkey's discursive power to the extent of increasing deviation from soft-power discourse to more national discourse of securitization like that of the 1990s. Instead, Turkish nationalist discourse significantly outshined binary identity discourses about the Western or Eastern "self" of Turkey. Consequently, three nodal references have echoed prominently in Turkish foreign-policy discourse, namely national sovereignty, security, and dignity.

From Cooperative to Competitive Roles

The initial project of Turkey's quest for a regional power status in the Middle East appeared during the 1980s. As the Cold War was about to close its final chapter, Turkey gradually embraced a cautious multi-dimensional foreign strategy. To do that, it required balancing Turkey's Western commitment by playing a bulwark role against the communist influence and geo-strategic rapprochement with the Middle East. Under Turgut Özal, Turkey cultivated the early seeds of neo-Ottomanism and reconsidered the traditional non-involvement policy towards the Middle East. The main factors of this policy direction were the Özalian influence combined with regional dynamics, including the Iranian revolution, the Iraq-Iran War, and the issue of Cyprus.³² On this, Turkey formulated a Middle Eastern vision of two policies, political neutrality and economic opening, which then defined Turkey as a trading state and civilization bridge.

During the 1990s, Turkish foreign policy towards the Middle East centered on an assertive security approach to addressing domestic and regional issues.³³In this time, it focused more on Central Asia and the Caucasus,³⁴ con-

31 Ibrahim Kalin, "Debating Turkey in the Middle East: The Dawn of a New Geopolitical Imagination?," *Insight Turkey*, Vol. 11, No. 1, 2009, p. 90.

32 Anoushiravan Ehteshami and Suleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East," *Turkish Studies*, Vol. 12, No. 4, 2011, pp. 643-662.

33 Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy Islam, Nationalism, and Globalization*, Cambridge: Palgrave Macmillan, 2011, p.122.

34 Mustafa Aydın, "Foreign Policy, 1923–2018," in *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, Routledge, 2019, p. 373.

Gazi

Akademik
Bakış

11

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

cerned with its post-Cold War NATO status, and PKK insurgency. As for the Middle East, Turkey engaged in a confrontation with Syria, conducted intensive military campaigns against PKK in northern Iraq, joint US-led intervention in Iraq, and built strategic relations with Israel.³⁵ As a result, Turkey seemed to Arabs as a “post-Cold Warrior”³⁶ and “coercive regional power.”³⁷

Turkish rapprochement with the Middle East started in the late 1990s, with the Turkish-Syrian crisis reconciliation and effective containment of PKK. With the coming of JDP leadership in 2002 combined with regional prospects and strained Turkey’s admission into the European Union, Turkey finally decided to reshape its regional foreign policy. Unlike before, Turkey sought to assert a regional power status by a proactive foreign policy and good neighborly relations.

Table: 2 Typology of Turkey’s Roles in pre- and post-Arab Spring

Role Orientations	Role Typology	Stage
Cooperative	Role model, civilizational bridge, mediator, regional sub-system collaborator, trading state, and defender of peace and stability	2002-2011
Competitive	Regional leader, regional protector, active independent, anti-terrorism role	Post-Arab Spring

As Wish confirms, “those leaders from the same nations have very similar role conceptions,”³⁸ we realize that in the case of Turkey during the JDP rule, such roles became active and centered on the Middle East as the “real theatre of Turkey’s rising regional power.”³⁹ Ideationally, JDP has allocated a combination of domestic and regional expectations and cultural backgrounds to create a new image and identity of Turkey. Functionally, the JDP has started re-conceptualizing and applying regional role conceptions.

Until the breakout of the Arab Spring, the JDP formulated a collaborative Middle East strategy focused on multicultural diplomacy, historical legacy, and liberal experience. Upon the principles mentioned above, the JDP outlined six cooperative role conceptions for the Middle East, including the role model, the civilization bridge, the mediator, the regional sub-system collaborator, the trading state, and the peace and stability defender. During this time, Turkey

35 Dietrich Jung, “Turkey and the Arab World: Historical Narratives and New Political Realities,” *Mediterranean Politics*, Vol. 10, No. 1, 2005, p.9.

36 *ibid*, 9.

37 Ziya Öniş, “Turkey and the Middle East after September 11: The Importance of the EU Dimension,” *Turkish Policy Quarterly* 2, no. 4, 2003: 84–85.

38 Wish, “Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions,” p.532.

39 Emel Parlar Dal, “Conceptualising and Testing the ‘Emerging Regional Power’ of Turkey in the Shifting International Order,” *Third World Quarterly*, Vol.37, No. 8, 2016, p.1429.

Görüş

was able to diversify its alliances and roles rather than deviate from the regional status quo. In other terms, it offered to build a balance of foreign policy orientation between emulating the West (Europeanization) and stimulating the East (Middle Easternization).

In the first stage of a Middle East regional power project from 2002 to 2011, Turkey proposed a benevolent regional leadership and exceptional "other" rather than the hard "other" that dominated regional views throughout the pro-Westernist period. In doing so, the JDP started reconstructing Turkish exceptionalism as having a central location, moderate Islam, and international standing. Moreover, the JDP decided to represent Turkey as a big brother and a good neighbor by conceptualizing and introducing specific assertive roles, including the role model as Turkey would be a regional example of political, economic, and democratic experience. Second, the bridge role or central power is a unique complementary to regional leadership. This role was presumed to differentiate Turkey from other competing regional powers like Iran and Saudi Arabia. The role bears different references politically 'bridging West and East,' economically 'energy hub' and ideationally 'bridging Western and Muslim civilizations.' Third, other institutional roles, such as the regional mediator, regional sub-system collaborator, peace and stability defender, and trading state, were prevalent during this period. All these roles served to articulate Turkey's contribution to maintaining regional stability, peacebuilding, and crisis prevention. For instance, Turkey's mediation between Syria and Israel in 2008 and, along with Brazil, Turkey mediated talks with Iran on nuclear aspirations after the Iran-P5 +1 agreement failed in October 2009. All these were among the most significant initiatives of these roles.⁴⁰

The second stage of Turkey's regional power projection in the Middle East started shortly after the Arab Spring. By this transition, Turkey acquired the 'Ankara Moment.'⁴¹ It capitalized on it by promoting popular revolutions. However, with the advent of regional multi-power rivalry and change of Turkey's foreign policy roles, Turkey was forced to contend for hegemonic leadership, protection of refugees and oppressed people, and maintenance of the new regional status quo. Together, these latest domestic and regional imperatives have culminated in two scenarios in Turkey's regional power pursuit.

The first scenario began with portraying Turkey as an influential leader committed to promoting pro-change uprisings, encouraging conservative-liberal Islamic opposition, mainly the Muslim Brotherhood, managing transitional governments, and preserving the existing regional status quo.⁴² Amid

40 Altunışık and Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP."

41 André Bank and Roy Karadag, "The 'Ankara Moment': The Politics of Turkey's Regional Power in the Middle East, 2007-11," *Third World Quarterly*, Vol. 34, No. 2, 2013, pp. 287-304.

42 Meliha Benli Altunışık, "Turkey's 'Return' to the Middle East," in *Regional Powers in the Middle East*

Gazi

Akademik
Bakış

13

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

the Arab Spring, the JDP began rearticulating two competitive roles 'regional leader' and 'regional protector.'⁴³ The first role slowly evolved after the Arab Spring as a third-way leadership policy to combat Iran's influence and counter-revolutionary Arab regimes. Turkey intended to serve as a leading Sunni bloc against Iran-led Shia domination, Israeli aggression, and post-Arab Spring status quo leader against that of the pre-Arab Spring status quo (Saudi Arabia, Egypt, and UAE). On the other hand, the regional protector role featured mainly in two obligations—first, Turkey provided strong advocacy for the protesters in the media and the international community. Second, it offered humanitarian protection of refugees and asylums.

The second scenario of Turkish regional power status arose after 2016 because of consecutive dilemmas both domestically and regionally. Immediately after the regional uprisings, owing to agential and systemic causes, the regional political structure shifted dramatically. At home, Turkey encountered crucial challenges, mostly the 2016 coup attempt, terrorist attacks, and political criticism of JDP's regional strategy. At the regional level, Turkey plunged in the Syrian quagmire, failed to maintain the status quo in Egypt, Syria, Libya, and Yemen, and faced the Qatari crisis and the Mediterranean dispute. Subsequently, Turkey conceptualized new three assertive roles 'active independent,' 'anti-terrorism,' and 'regional protector.' It is worth noting that these three conceptual roles are politically interrelated. As the active independent role arises from Turkey's political isolation, the role of anti-terrorism is a self-justification for Turkey's pre-emptive foreign policy. Simultaneously, the regional protector role is also a moral self-justification for continuing Turkey's foreign policy. These three role conceptions are clarified as follows:

First, the active independent role conception has intensified in line with the Erdogan doctrine, which aims at consolidating Turkey's regional power status by (1) balancing regional hegemonic aspirations of Iran in Syria and Iraq and of Saudi Arabia, Egypt, and UAE in Libya, Yemen, and Sudan. (2) A tactical balance between a political distancing from Western allies, because they denied Turkey's regional requests, and collaborating with Russia on the Syrian and economic agenda.

Second, the conceptualization of the anti-terrorism role emerged because of Turkey's southern border being subjected mainly to security threats of ethnoreligious terrorism. Having this role, it seems that the JDP has revisited Atatürk's slogan 'peace at home, peace in the world.' This role has frequently appeared in the Turkish elite's discussions regarding threats to national security from Syrian-based terrorist organizations, including ISIS, PKK, and its

,Palgrave Macmillan US, 2014, p.134–36.

43 Yasemin Akbaba, Özgür Özdamar, *Role Theory in the Middle East and North Africa, Role Theory in the Middle East and North Africa*, New York, NY : Routledge, 2019, p. 99.

extension PYD/YPG. Turkey considers all these threats to be a 'terrorist corridor' and is keen to replace it with a 'peace corridor.' For instance, President Erdogan stated, "Turkey will not allow a terror corridor along its borders with Syria."⁴⁴ Indeed, this role concept has been transformed into four military operations in Syria, 'Euphrates Shield 2016,' 'Olive Branch 2018,' Peace Spring 2019 and 'Spring Shield 2020.'

Third, the role of Turkey's regional protector has evolved to deal with the new foreign policy doctrine and to justify Turkish military intervention in Syria and Libya. It affirms Turkey's moral responsibility towards its allies and brothers. In the case of Syria, President Erdogan stated that "*Turkey is not fighting against Syrians; it is fighting with Syrians against oppressors.*"⁴⁵ While in the case of Libya, Turkey has been supporting the Libyan Government of National Accord (GNA) from the start to prevent what President Erdogan described as "*conspiracy against the Libyan people.*"⁴⁶ Likewise, President Erdogan's persistent criticism of Western policies in the Islamic world reaffirms the JDP's role conception of 'regional protector' as a moral duty to defend what he considers the marginalized Muslim world. His slogan, 'The world is greater than five,' is a culmination and presentation of his nationalist rhetoric and Islamist worldview representing his desire to change what he terms the 'crooked international system' and the UN system to put the voice of the oppressed people and regions.⁴⁷

Role Expectations

About the outcome of the Turkish foreign policy role in the region, there are five main expectations:

- 1) Turkey has sought to compensate for its deficit of status after being denied joining the EU.
- 2) Turkey has sought to work out a civilization bridge role through emulation and simulation policies. As an EU candidate, Turkey is expected to disseminate European values in the Middle Eastern societies.

44 Presidency Of The Republic Of Turkey, "The Biggest Threat to Syria's Future Is the PKK and Its Extension PYD/YPG," 2019, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/109649/-the-biggest-threat-to-syria-s-future-is-the-pkk-and-its-extension-pyd-ypg->.

45 Daily Sabah, "Turkey Fighting against Oppressors, Not Syrians, Erdoğan Says," *Daily Sabah*, October 16, 2019, <https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2019/10/16/turkey-not-fighting-against-syrians-its-fighting-against-oppressors-erdogan-says>.

46 Arab Center Washington, "Turkey's Growing Role in Libya: Motives, Background, and Responses," 2020, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/turkeys-growing-role-in-libya-motives-background-and-responses/#_edn3.

47 Presidency of the Republic of Turkey, "Our Motto "the World Is Bigger than Five" Is the Biggest-Ever Rise against Global Injustice," 2018, accessed November 20, 2019, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/89052/our-motto-the-world-is-bigger-than-five-is-the-biggest-ever-rise-against-global-injustice>.

Gazi

Akademik
Bakış

15

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- 3) Turkey's foreign policy engagement in the Middle East has aimed at forming an East-West synthesis. Such a strategy would minimize reliance on the West in domains of security and culture to the degree that it is no longer the 'Gendarme of the West' and balance Islamism with nationalism in order to relax Western values in exchange for support among conservatives.
- 4) As far as "self-other" distinction is concerned, Turkey has chosen to define its character with a positive significant "other" and with a shared Muslim identity- 'collective we-ness' after decades of isolation from the East during the pro-Western era.
- 5) Turkish foreign policy roles in the region have aimed at diversifying energy resources, protecting its borders, and broadening its geopolitical zone of influence.

Regional Dynamics of Status-conferring Region

Turkey's pursuit of regional power status in the region fluctuated across the pre- and post-Arab Spring times. It could yield considerable regional acceptance during the first phase while having difficulties in the second phase due to dramatic shifts in Turkey and the post-Arab Spring region. In comparison, the first phase shows that regional and international audiences expected 'new Turkey' to contribute better to regional stability and modernization. However, in the second phase, Turkey seems to decline to fulfill its expectations and promises. These two phases are addressed as follows:

First Stage 2002-2011: Regional Expectations and Acceptance

The advent of the regional role model policy of JDP significantly astonished the regional masses as a third-way willing to balance regional political ideologies of right-left, liberalism with Islamism, and conservative democracy with totalitarian secularism. As for Arabs, the Turkish role model was translated according to two opposing groups and their viewpoints. The first group, comprising the 'Islamic camp' led by Muslim Brothers (Ikhwan), has materialized as a step towards developing their own. This group credited the Turkish model role solely to the ideological tutelage of JDP and its leader Erdogan. On the other hand, the second group, including the military-secular group, viewed the Turkish role model as a top-down type of conservative democratization that could only inspire Arab regimes to expand on its constitutive roots. For this group, the value of the Turkish model forms a sort of motivation, which could not be completely emulated unless specific institutional and ideational conditions were met in the region.⁴⁸

48 Hassan Nafaa, *The Turkish Model in the Mirror of the Arab Spring. Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective.*, Mediterranean Paper Series, 2011.

Both Arabs and Iranians were relatively pleased by Turkish regional roles for such following expectations:

- 1) Turkish distancing policy towards Israel has indicated a positive stance on the Palestine-Israeli issue.
- 2) Turkish promising zero-problem strategy publicized a conciliatory role in resolving the water dispute between Turkey and Iraq.
- 3) After years of confrontation, Turkish normalization with Syria was a positive indicator of the Turkish new regional strategy.
- 4) They expected Turkey to play a regional mediator and peacemaker in the conflict-ridden region following the 9/11 events and Iraq invasion.
- 5) The Sunni Arabs saw that Turkey would have the power to challenge Iran's regional hegemony and head a Sunni alliance.
- 6) They expressed the hope that Turkey's leverage in the international community, the G20, NATO, and the European Union would help address their issues and settle them in such organizations.

Internationally, against the 9/11 backdrop, the West saw Turkey as a possible role model for bridging the divide between the Muslim world and Western civilization. On many occasions, Western leaders shared hope in Turkey to play such a crucial role. For instance, President Bill Clinton praised Turkey's future role in stabilizing the region during his 1999 visit to Ankara "*the future can be shaped for the better if Turkey can become a part of Europe fully, as a stable, democratic, secular, Islamic nation.*"⁴⁹ Likewise, at the 2004-Istanbul NATO Summit, President George W. Bush pointed out that "*the example that your country has set on how to be a Muslim country which embraces democracy, the rule of law and freedom.*"⁵⁰

As for the Western expectations, the new Turkish leadership envisioned a role model as part of its commitment to the European Union, which shows that Turkey should effectively socialize the European values. In addition to this, the West generally expected Turkey's regional policy to meet the following expectations:

- 1) To counter Russia and Iran's increasing influence in the region.
- 2) To contribute to the international combat against terrorism in the region.
- 3) To empower and encourage regional actors and populations to follow good governance policies and economic reforms like those of Turkey.⁵¹

49 Emel Parlar Dal and Erşen, "Reassessing the 'Turkish Model' in the Post-Cold War Era: A Role Theory Perspective," p. 267.

50 Meliha Benli Altunisik, "The Turkish Model and Democratization in the Middle East," *Arab Studies Quarterly*, Vol.27, No. 1 & 2, 2004, pp.45-64, p.46.

51 See Kemal Kirisci, Gareth M. Winrow, and Gareth M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*, Routledge, 2013.

Gazi

Akademik
Bakış

17

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Second Stage 2011-present: Regional Skepticism and Contestation

In a dynamic region, the developments in the security environment and power relations have alarmed Turkey's optimism. In the meantime, Turkey has dramatically faced a complex network of alliances and fronts, including the Russian-Iranian alliance, the Arab axis (Saudi-Egyptian-UAE), and the US-European posture. Amid those events, Turkish foreign policy had to either proceeding to use soft tools and roles or cast around for more realistic policy alternatives to deal with the new structural constraints.

At the heart of the Arab Spring, regional debates about Turkey's active involvement in events arose one is idealistic, and the other is realistic. First, the idealistic debate holds that Turkey's role in the uprisings was ethically justifiable in supporting political protesters against regional tyrants by institutional means. Second, the realistic debate involves two other sub-debates; the first argues that Turkey's reaction was to face counter-revolutionary movements that sought to overturn the newly established Islamist regimes while the second concerns Turkey's Syrian policy.

After a decade of strong relations with Syria since the beginning of the 2000s, the outbreak of the Arab Spring turned everything upside-down. Such a shift in Turkish-foreign policy towards Syria is attributed to three different reasons:

- 1) To present Turkey as a constructive and responsible actor protecting Syrian civilians from the repression of Assad's regime.
- 2) To portray Turkey as a loyal Western ally, working together as NATO members to tackle the Syrian crisis 'Davutoglu fallacy'.
- 3) To respond to the broader public discourse about Turkey's sovereignty, security, and image.⁵²

At the regional and international levels, Turkey's stance on the Arab Spring has triggered regional skepticism and counter-roles of three blocs as follows:

Russia-Iran bloc

Historically, geopolitics has rendered Russia and Turkey adversaries, while economic interests and Eurasian identity make them friends⁵³ being the 'axis of

52 Özlem Demirtas-Bagdonas, "Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur," *Turkish Studies*, Vol. 15, No. 1, 2014, pp. 139-155.

53 Şener Aktürk, "The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity," *Turkish Studies*, 2015; Şener Aktürk, "Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict," *Turkish policy quarterly*, Vol. 15, No. 4, 2017, p. 89.

the excluded⁵⁴ and the 'liminal "others" of European identity.'⁵⁵ Such maxims confirm why they are "friends in times of weakness, while foes in times of strength"⁵⁶ and interprets the ebbs and flows of their recent relationship.

Despite their good economic relations, the Syrian crisis has propelled Moscow and Ankara into different directions. Such contested positions on Syria stemmed from the following calculations:

- 1) Russia's stance on Syria appears to be a symbol of Turkey's geopolitical commitment to the West.
- 2) Russia strongly assisted Assad's regime in maintaining its strategic foothold in Syria as the only path to Mediterranean and Levant affairs. As such, Russia's political and military presence in the region affects Turkey in terms of Moscow support for Levant states, including Greece in the Cyprus dispute and other regional states over EEZ disputes and maritime militarization.
- 3) Russia's worst-case scenario in Syria is Turkey's pan-Islamic inclination, allegedly fueling a sectarian war in Syria and fear of transforming it into a new Afghanistan.
- 4) Russia took advantage of the Syrian game to fill the regional power vacuum.

Turkey and Iran also compete for regional influence and status. Given political differences, the Arab revolutions spoiled each other's roles and ideals. By contrast, Iran plays an expulsive revolutionary role in extending its influence in the region through a Shiite-led resistance order while Turkey plays an impulsive revolutionary role in building a springboard for Islamic opposition and conservative democratic order.

The Syrian crisis has strenuously worsened Turkish-Iranian relations. Since 2011, Turkey has been critical of Iran for four geopolitical reasons. First, the notable support for the Syrian regime. Second, the increasing influence in Iraq and other countries, including Yemen. Third, the prospective nuclear status, which gives Iran more regional leverage than Turkey. Fourth, Turkey considers Russia's backing to Iran's regional agenda is a proxy threat to its status in NATO. For instance, just before the Syrian conflict, Iran opposed Turkey's deployment of anti-ballistic missile defense systems along its borders.⁵⁷

54 Fiona Hill and Omer Taspinar, "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?," *Survival*, Vol. 48, No. 1, 2006, p.81.

55 Viatcheslav Morozov and Bahar Rumelili, "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-Makers," *Cooperation and Conflict*, Vol. 47, No. 1, 2012, pp. 28-48.

56 Şener Aktürk, "Toward a Turkish-Russian Axis? Conflicts in Georgia, Syria, and Ukraine, and Cooperation over Nuclear Energy," *Insight Turkey*, Vol. 16, No. 4, 2014, p.21.

57 Mansoureh Ebrahimi, Kamaruzaman Yusoff, and Mir Mohamadali Seyed Jalili, "Economic, Political, and Strategic Issues in Iran-Turkey Relations, 2002-2015," *Contemporary Review of the Middle East*, Vol. 4, No. 1, 2017, p.80.

Arab bloc

Turkey appeared as the *'winner of the Arab Spring'* following the uprisings.⁵⁸ Thus, this gave an impetus to the regional multipolarity of two contested axes to be formed. The first is the Arab nationalist axis, which comprises Saudi Arabia, Egypt, and UAE, and the Revolutionary axis contains Turkey, Qatar, and Arab revolutionary movements, mainly the Muslim Brotherhood. As Turkey has since become the epicenter of the revolutionary forces, the divergence between the Arab nationalist axis and Turkey intensified gradually over the years. As a result, the Arab nationalist axis has been critical of Turkey on a set of ideological and geopolitical concerns, including:

- 1) Ideological contestation: Saudi-Turkish relations have gained economic momentum and an increasing geopolitical understanding of creating a strategic Sunni bloc to offset Iran's regional influence. Nevertheless, their ideological and political considerations on post-Arab Spring developments dramatically deepened their relationship rift. Ideologically, Saudi Arabia and its allies have always criticized Turkey for attempting to create a Muslim Brotherhood crescent like the Shiite crescent. As such, Saudi Arabia's crown prince Mohammed bin Salman categorized Turkey to be a part of a "triangle of evil" along with Iran and extremist Islamist groups.⁵⁹
- 2) Sub-regional Gulf interference: Turkey's rising relationship with Qatar is viewed by the Arab axis, especially Saudi Arabia and UAE, as a persistent challenge to the sub-regional order of the Gulf. On such a perception of threat, they are concerned with the 'divided Gulf syndrome' that increasingly prevails due to the strong links between Turkey and Qatar.
- 3) Hegemonic aspirations: This concerns the regional hegemonic agenda of Turkey in the region, including the ambition to exert military presence and play leadership roles in the region, evoking that of the Ottoman Empire. This concern has risen as Turkey constructed a military base in Qatar and launched the Red Sea Belt project. Geo-strategically, such a planned project would divide the Red Sea into two zones. The idea of the first zone is to rent the former Ottoman Suakin island of Sudan on the upper northern flank of the Red Sea for military and economic purposes. The island is located opposite the Saudi city of Jeddah. Moreover, the idea of the second zone is the lease of two military and economic bases in Somalia and Djibouti on the lower southern flank of the sea.⁶⁰

58 Bilgin Ayata, "Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World : Rise and Fall of a Regional Actor ? Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World : Rise and Fall of a Regional Actor ?," *Journal of European Integration*, Vol. 37, No. 1 ,2015, pp.95–112; Shibley Telhami et al., "2011 Annual Arab Public Opinion Survey," *University of Maryland*, 2011.

59 Time, "Saudi Prince Says Turkey and Iran Anchor 'Triangle of Evil,'" Time, March 7, 2018, <https://time.com/5189385/saudi-prince-turkey-iran-evil/>.

60 Mustafa Gurbuz, "Turkey's Challenge to Arab Interests in the Horn of Africa | ACW," *Arab Center*

Görüş

Akademik
Bakış

20

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

The rivalry between Turkey and the Arab axis escalated after Turkey had decided to interfere militarily in Libya to assist the Government of National Accord (GNA) against Haftar's forces and the backing Arab powers. Strategically, the Arab Axis has decided to resist it for two main reasons. First, to curb the allegedly Turkish Mediterranean corridor that will provide Turkey with a strong foothold in the region that will at least affect the Egyptian sphere of influence. Secondly, to contain Turkish influence and support for the Tripoli-based government, which they consider as a pro-Turkey-Muslim Brotherhood axis.⁶¹

US-Europe-Israel bloc

Since 2011, the US and Europe have been cautious about ensuring that the Turkish roles and status do not surpass their expectations and influence sphere. They have frequently criticized Turkey for three aspects:

- 1) The backsliding of democratic values, human rights, and freedoms.
- 2) The growing rate of anti-Western rhetoric in Turkey after 2016.
- 3) And the championing of religious groups in the region.⁶²

The divide between them has deepened because of showdowns regarding Turkey's Syria policies and tilting to Russia after 2016. First, Washington refused Turkey's repeated requests to impose a no-fly zone in northern Syria, and instead switched to assist the Syrian Democratic Forces (SDF). Second, divided into two pro-Russian Assad and pro-US separatist Kurdish blocs, Syria became "a magnet that Russia used to lure in Turkey"⁶³ and a testing ground for Turkey-US relations. For instance, their relationship soured after Turkey purchased a Russian S-400 air defense system and put forward a bid to purchase Su-57 fighter jets at the detriment of a US F-35 warplane deal.

For Israel, the Turkish foreign policy activism in the region seemed to suffuse its cordial relations with Turkey. A confluence of factors has accelerated the antagonism between them. Firstly, the revival of nationalism in Ankara foreshadowed an entirely new page of precarious relationship. Secondly,

Gazi

Washington DC, 2018, accessed August 25, 2019, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/turkeys-challenge-to-arab-interests-in-the-horn-of-africa/; Giorgio Cafiero and Theodore Karasik, "Turkey's Move into the Red Sea Unsettles Egypt, Middle East Institute," *Middle East Institute*, 2018, accessed August 26, 2019, <https://www.mei.edu/publications/turkeys-move-red-sea-unsettles-egypt>.

61 See International Crisis Group, "Turkey Wades into Libya's Troubled Waters," 2020, <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters>.

62 Nihat Celik, Dilek, Oguz, Emre Iseri, "Turkey's Regional Powerhood Within Regional ,InSecurity Complex : Transformation From a Conflict-Ridden Environment Into a Security Community," *Journal of Regional Security*, Vol.10, No. 2 ,2015,pp. 155-176.

63 Galip Dalay, "Why Is Turkey Betting on Russia?," *Brookings*, 2019, accessed September 3, 2019, <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/07/15/why-is-turkey-betting-on-russia/>.

other developments have had an impact on these relations, including Turkey's regional role enactment of three roles '*protector of oppressed Muslims*', and '*regional leader*.' Functionally, these roles have made Turkey committed to protecting Palestinians, particularly in Gaza, and criticizing Israel for occupation and aggression using two political instruments:

- 1) Discursive campaigning against Israel, which represents it as a defective state that occupies Palestine, and blockades Gaza Strip. Such a campaign escalated with the 'Mavi Marmara' incident and 'Low Chair' crisis.
- 2) Diplomatic distancing measures, including reduction of Israeli diplomats to Second Secretary, cessation of formal economic and military ties and denormalization of all relations until Israel apologizes, compensates for the casualties, and wounded of Mavi Marmara and terminates the Gaza blockade.⁶⁴

In reaction to Turkey's active roles, the Israeli government has often taken similar rhetorical and diplomatic measures, such as:

- 1) Discursively, Israeli officials frequently use a historical comparison between Turkey and Israel, portraying Turkey as a society with lesser morality. They argue that Turkey is not in the right position to protect the Palestinians since, according to Israeli General Avi Mizrahi, Turkey massacred Armenians during the First World War and oppresses Kurds.⁶⁵ Likewise, Israeli Prime Minister Netanyahu labeled Turkey's Northeast Syrian operation in late 2019 as "*ethnic cleansing of the Kurds and their proxies*."⁶⁶
- 2) Since 2008, Israel has been interacting with Turkey through a tit-for-tat diplomatic style and political pressure from the US's powerful Israeli lobby.

Conclusion

This analysis underscored the regional role of Turkey in the Middle East in its endeavor to improve its status as a regional power. It argues that Ankara's pursuit of the status of regional power has not been a straightforward matter. In the first phase, due to regional stability and its cooperative roles, Turkey could fulfill both regional aspirations and recognition of its roles. In the second phase, after the Arab Spring, Turkey has passed through a fine line of regional politics between demonstrating continued commitment to its regional roles and facing new uncertainties and counter roles. However, Turkey has faced three competing regional blocs and counter roles, including the Russian-Iranian, the Arab, and the US-European-Israeli blocs. Each of these counter blocs has been critical of Turkey on certain regional issues.

64 Shira Efron, *The Future of Israeli-Turkish Relations*, RAND Corporation, 2018, p.11.

65 Demirtaş-Bagdonas, "Politics of National Honor in Turkish-Israeli Relations: An Alternative Account of the Recent Tensions," p.116.

66 Jacob Magid, "Netanyahu Condemns Turkish Invasion of Syrian Kurdistan, Offers Aid," *The Times of Israel*, October 10, 2019, accessed December 1, 2019, <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-pans-turkish-invasion-of-syrian-kurdistan-offers-aid/>.

Second, because of the Syrian crisis, both Russia and Turkey competed in Syria on strategic and ideological grounds, where Russia worries that Turkey will extort its foothold in the Mediterranean, topple its ally, and mobilize Islamist forces in Syria. On the other hand, by meddling in Syria and across the region, Iran has impaired Turkey's regional aspirations. The rift in their relations has resulted from ideational and geopolitical competition. Ideologically, Iran's roles and discourses on Islamic issues, including the Palestinian question based on Shia heritage and revolutionary Islam, seemed to Turkey that Iran would have more regional leverage over it. By contrast, Turkey articulated its roles to export Sunni liberalism while Iran did to export Shia revolutionary Islam for its part. Geopolitically, firstly, Turkey claims that Iranian interference in Syria, Iraq, and Yemen has undermined the role of Turkey. Secondly, Iran's nuclear ambition has become a military and political source of Iranian distinctiveness, which might challenge the Turkish military status as a NATO member state.

Second, regarding the Arab bloc, Turkey's quest to gain the status of regional power passed through two stages. The period from 2002 to 2011 was a successful stage of Turkish foreign policy in both role activism and acceptance of regional power status. In the second stage following the Arab Spring era, Turkish regional power status lost momentum as it became highly debatable in the Arab world for two main reasons. Ideologically, the Arab nationalist axis has disapproved of Turkey's assertive roles in the region over supporting the Islamic opposition and Muslim Brotherhood regionally and Qatar in the Gulf. Geopolitically, the first essential reason of Arab-Turkish antagonism is about the competition over the self-ascribed role of Islamic leadership of Saudi Arabia and Turkey. Second, due to the growing ambition of Turkey in the region once it built military belt bases in the Red Sea region such as in Somalia, Djibouti, and Sudan, the Arab Gulf as in Qatar, and the Mediterranean as in Libya.

Third, the US-European-Israeli bloc has been critical of Turkey for ideological developments in the JDP's regional foreign policy. Ideologically, this bloc disapproved of Turkey's regional foreign policy owing to the perceived West-to-East shift and locally weakening democratic values and regional support for Islamist groups. Geo-politically, the US has complicated Turkish Syrian policy by opposing a no-fly zone in northern Syria and endorsing the Syrian Democratic Forces (SDF). Turkey's tilting toward Russia has also exacerbated the already tensions. Lastly, the JDP's rising nationalism/Islamic nationalism and assertive position in the Palestinian question have weakened its relations with Israel.

References

ADIGBUO, Richard, "Beyond IR Theories: The Case for National Role Conceptions." *Politikon*, Vol, 34, No, 1,2007,83-97.

Gazi

Akademik
Bakış

23

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- AKTÜRK, Şener, "The Fourth Style of Politics: Eurasianism as a Pro-Russian Rethinking of Turkey's Geopolitical Identity." *Turkish Studies*, Vol,16.No,1,2015, 54-79.
- AKTÜRK, Şener, "Turkey's Role in the Arab Spring and the Syrian Conflict." *Turkish policy quarterly*, Vol,15, No, 4, 2017,87-96.
- "Toward a Turkish-Russian Axis? Conflicts in Georgia, Syria, and Ukraine, and Cooperation over Nuclear Energy." *Insight Turkey*, Vol,16, No, 4,2014, 13-22.
- AKBABA Yasemin, Özgür Özdamar, *Role Theory in the Middle East and North Africa*, New York, NY : Routledge, 2019.
- ALTUNIŞIK, MB, "The Possibilities and Limits of Turkey's Soft Power in the Middle East." *Insight Turkey*, Vol, 10, No, 2,2008, 41-54.
- "The Turkish Model and Democratization in the Middle East." *Arab Studies Quarterly*, Vol, 27, No, 1-2,2005, 45-64.
- "Turkey's 'Return' to the Middle East," *Regional Powers in the Middle East*, Palgrave Macmillan US, 2014, 123-42.
- ALTUNIŞIK, Meliha B., and Lenore G. Martin, "Making Sense of Turkish Foreign Policy in the Middle East under AKP." *Turkish Studies*, Vol, 12, No, 4,2011, 569-587.
- ARAS, Bülent, and Aylin Gorener. "National Role Conceptions and Foreign Policy Orientation: The Ideational Bases of the Justice and Development Party's Foreign Policy Activism in the Middle East." *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol, 12, No, 1, 2010, 73-92.
- ARAS, Bülent, and Emirhan Yorulmazlar, "State, Region and Order: Geopolitics of the Arab Spring." *Third World Quarterly*, Vol, 37, No, 12, 2016,2259-2273.
- ARAB CENTER WASHINGTON, "Turkey's Growing Role in Libya: Motives, Background, and Responses," 2020, http://arabcenterdc.org/policy_analyses/turkeys-growing-role-in-libya-motives-background-and-responses/#_edn3.
- ARI, Tayyar, "Türk Dış Politikasının Kavramsal ve Kuramsal Temellerini Yeniden Tartışmak," *XI. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi*, Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, 2019, 1-8.
- AYATA, Bilgin, "Turkish Foreign Policy in a Changing Arab World : Rise and Fall of a Regional Actor ?" *Journal of European Integration*, Vol, 37, No, 1,2015, 95-112.
- AYDIN Mustafa, "Foreign Policy, 1923-2018," *The Routledge Handbook of Turkish Politics*, Routledge, 2019, 367-77
- BANK André, Roy Karadag, "Before the Arab Revolts and After: Turkey's Transformed Regional Power Status in the Middle East," *Regional Powers in the Middle East*, Palgrave Macmillan US, 2014,103-21,
- "The 'Ankara Moment': The Politics of Turkey's Regional Power in the Middle East, 2007-11," *Third World Quarterly*, Vol, 34, No, 2,2013, 287-304.

Görüş

Akademik
Bakış

24

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

BENEŠ, Vít and, and Sebastian Harnisch, "Role Theory in Symbolization, Interactionism: Czech Republic, Germany and the EU." *Cooperation and Conflict*, Vol,50, No, 1, 2015, 146–165.

BECHEV Dimitar, Joost Hiltermann, "Turkey's Forays into the Middle East," *Turkish Policy Quarterly*, Vol, 16, No, 3,2017,49–59

BREUNING, Marijke, "Role Theory Research in International Relations: State of the Art and Blind Spots." In *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*, 2011.

CANTIR, Cristian, and Juliet Kaarbo, "Contested Roles and Domestic Politics: Reflections on Role Theory in Foreign Policy Analysis and IR Theory1." *Foreign Policy Analysis*, Vol, 8, No, 1,2012,5–24.

CHAFETZ, Glenn, Hillel Abramson, and Suzette Grillot, "Role Theory and Foreign Policy : Belarussian and Ukrainian Compliance with the Nuclear Nonproliferation Regime." *International Society of Political Psychology*, Vol,17, No, 4,1996, 727–757.

CHRISTINA Stolte, *Brazil's Africa Strategy Role Conception and the Drive for International Status*. Palgrave Macmillan, New York, 2015.

DAFOE, Allan, Jonathan Renshon, and Paul Huth, "Reputation and Status as Motives for War." *Annual Review of Political Science*, Vol, 17, No, 1,2014, 371–393.

DEMIRTAS-Bagdonas, Özlem, "Reading Turkey's Foreign Policy on Syria: The AKP's Construction of a Great Power Identity and the Politics of Grandeur." *Turkish Studies*, Vol, 15, No, 1,2014, 139–155.

DEMİRTAŞ-Bagdonas, Özlem, "Politics of National Honor in Turkish-Israeli Relations: An Alternative Account of the Recent Tensions." *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Vol, 10, No, 38,2013,100–125.

DILEK, Oguz, Emre Iseri, and Nihat Celik, "Turkey ' s Regional Powerhood Within Regional, In, Security Complex : Transformation From a Conflict-Ridden Environment Into a Security Community." *Journal of Regional Security*, Vol,10, No, 2,2015, 155–176.

DONELLI Federico, "Back to the Hardest: The U-Turn of Turkish Foreign Policy," *Political Reflection Magazine*, 2019.

DUQUE, Marina G, "Recognizing International Status: A Relational Approach." *International Studies Quarterly*, Vol, 62, No, 3,2018, 577–592.

EBRAHIMI, Mansoureh, Kamaruzaman Yusoff, and Mir Mohamadali Seyed Jalili, "Economic, Political, and Strategi, Issues in Iran–Turkey Relations, 2002–2015." *Contemporary Review of the Middle East*, Vol, 4, No, 1,2017,67–83.

EFRON, Shira. *The Future of Israeli- Turkish Relations*. RAND Corporation, 2018.

EHTESHAMI Anoushiravan, Suleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East," *Turkish Studies*, 2011.

Gazi

Akademik
Bakış

25

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ENNIS, Crystal A., and Bessma Momani, "Shaping the Middle East in the Midst of the Arab Uprisings: Turkish and Saudi Foreign Policy Strategies." *Third World Quarterly*, Vol, 34, No, 6,2013, 1127–1144.

FREEDMAN, Joshua, "Status Insecurity and Temporality in World Politics." *European Journal of International Relations*, Vol, 22, No, 4,2016, 797–822.

GALIP, Dalay, "Why Is Turkey Betting on Russia?" *Brookings*.2019. <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/07/15/why-is-turkey-betting-on-russia/>.

HARNISCH, Sebastian, "Role Theory: Operationalization of Key Concepts." *Role Theory in International Relations: Approaches and Analyses*,2011, 7–15.

HASAN, Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy Islam, Nationalism, and Globalization*, Cambridge: Palgrave Macmillan, 2011.

HAUGOM, Lars, "Turkish Foreign Policy under Erdogan: A Change in International Orientation?," *Comparative Strategy*, Vol, 38, No, 3,2019,206–23.

HE, Kai, "Role Conceptions, Order Transition and Institutional Balancing in the Asia-Pacific: A New Theoretical Framework." *Australian Journal of International Affairs*, Vol, 72, No, 2,2018,92–109.

HILL, Fiona, and Omer Taspinar, "Turkey and Russia: Axis of the Excluded?" *Survival*, Vol,48, No, 1,2006, 81–92.

HOLSTI, K. J., "National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy." *International Studies Quarterly*, Vol, 14, No, 3,1970, 233–309.

International Crisis Group, "Turkey Wades into Libya's Troubled Waters," 2020. <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/257-turkey-wades-libyas-troubled-waters>.

JACOB, Magid, "Netanyahu Condemns Turkish Invasion of Syrian Kurdistan, Offers Aid." *The Times of Israel*, October 10, 2019. Accessed December 1, 2019. <https://www.timesofisrael.com/netanyahu-pans-turkish-invasion-of-syrian-kurdistan-offers-aid/>.

JUNG, Dietrich, "Turkey and the Arab World: Historical Narratives and New Political Realities," *Mediterranean Politics*, Vol, 10, No, 1, 2005,1–17.

KALIN, Ibrahim, "Debating Turkey in the Middle East: The Dawn of a New Geopolitical Imagination?" *Insight Turkey*, Vol, 11, No, 1,2009, 83–96.

KARIM, Moch Faisal, "Middle Power, Status-Seeking and Role Conceptions: The Cases of Indonesia and South Korea." *Australian Journal of International Affairs*, Vol, 72, No, 4,2018, 343–363.

KAVALSKI, Emilian, "The Struggle for Recognition of Normative Powers: Normative Power Europe and Normative Power China in Context." *Cooperation and Conflict*, Vol, 48, No, 2,2013,247–267.

KIRISCI, Kemal, Gareth M. Winrow, and Gareth M. Winrow, *The Kurdish Question and Turkey*. Routledge, 2013.

Gay

KROTZ, Ulrich, *National Role Conceptions and Foreign Policies: France and Germany Compared. CES Germany & Europe Working Papers, No, 02.4, 2002.*

LARSON, Deborah Welch, and Alexei Shevchenko, "Status Concerns and Multilateral Cooperation." In *International Cooperation: The Extents and Limits of Multilateralism*, edited by I. William Zartman and Saadia Touval, 182–207. Cambridge University Press, 2010.

LEBOW, Richard Ned, *A Cultural Theory of International Relations. A Cultural Theory of International Relations*. Cambridge University Press, 2008.

MARKEY, Daniel, "Prestige and the Origins of War: Returning to Realism's Roots." *Agricultural History Review*, Vol, 8, No, 4, 1999, 126–172.

MCCOURT, David M, "The Roles States Play: A Meadian Interactionist Approach." *Journal of International Relations and Development*, Vol, 15, No, 3, 2012, 370–392.

MCCOURT, DAVID M, "Role-Playing and Identity Affirmation in International Politics: Britain's Reinvasion of the Falklands, 1982." *Review of International Studies*, Vol, 37, No, 4, 2011, 1599–1621.

METIN, Gurcan, "Turkey's New 'Erdogan Doctrine,'" *Al-Monitor*, 2016, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/11/turkey-wants-use-its-hard-power-solve-regional-problems.html>.

MONIER, Elizabeth, "The Arabness of Middle East Regionalism: The Arab Spring and Competition for Discursive Hegemony between Egypt, Iran and Turkey." *Contemporary Politics*, Vol, 20, No, 4, 2014, 421–434.

MOROZOV, Viatcheslav, and Bahar Rumelili, "The External Constitution of European Identity: Russia and Turkey as Europe-Makers." *Cooperation and Conflict*, Vol, 47, No, 1, 2012, 28–48.

MUSTAFA, Gurbuz, "Turkey's Challenge to Arab Interests in the Horn of Africa | ACW." *Arab Center Washington DC*. 2018. http://arabcenterdc.org/policy_analyses/turkeys-challenge-to-arab-interests-in-the-horn-of-africa/.

NAFAA, Hassan, *The 'Turkish Model' in the Mirror of the Arab Spring. Turkey and the Arab Spring: Implications for Turkish Foreign Policy from a Transatlantic Perspective*. Mediterranean Paper Series, 2011.

ÖNIŞ, Ziya, "Turkey and the Middle East after September 11: The Importance of the EU Dimension," *Turkish Policy Quarterly*, Vol, 2, No, 4, 2003, 83–92.

PAOLO, Valenti, "Obama Says Turkey Should Be Full Member of Europe." 2019. <https://www.corriere.it/International/english/articoli/2010/07/08/Barack-Obama-exclusive-interview-Corriere-della-Sera.shtml>.

PARLAR DAL, Emel, "Assessing Turkey's 'Normative' Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and Their Limitations." *Turkish Studies*, Vol, 14, No, 4, 2013, 709–734.

Gazi

Akademik
Bakış

27

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

“Conceptualising and Testing the ‘Emerging Regional Power’ of Turkey in the Shifting International Order.” *Third World Quarterly*, Vol, 37, No, 8,2016,1425–1453.

“The Transformation of Turkey’s Relations with the Middle East: Illusion or Awakening?” *Turkish Studies*, Vol, 13, No, 2,2012,245–267.

“Status-Seeking Policies of Middle Powers in Status Clubs: The Case of Turkey in the G20.” *Contemporary Politics*, Vol, 25, No, 5,2019,586–602.

PARLAR DAL, Emel, and Emre Erşen, “Reassessing the ‘Turkish Model’ in the Post-Cold War Era: A Role Theory Perspective.” *Turkish Studies*, Vol, 15, No, 2,2014, 258–282.

PAUL, T. V., Deborah Welch Larson, and William C. Wohlforth, *Status in World Politics*. Edited by T.V. Paul, Deborah Welch Larson, and William C. Wohlforth. *Status in World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.

POULIOT, Vincent, *International Pecking Orders*. Cambridge University Press, 2016.

PRESIDENCY of the Republic of Turkey, “‘Our Motto “The World Is Bigger than Five” Is the Biggest-Ever Rise against Global Injustice.’” Last modified 2018. <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/89052/our-motto-the-world-is-bigger-than-five-is-the-biggest-ever-rise-against-global-injustice>.

The Biggest Threat to Syria’s Future Is the PKK and Its Extension PYD/YPG,” 2019, <https://www.tccb.gov.tr/en/news/542/109649/-the-biggest-threat-to-syria-s-future-is-the-pkk-and-its-extension-pyd-ypg->

LE PRESTRE, Philippe G, *Role Quests in the Post-Cold War Era: Foreign Policies in Transition*. McGill-Queen’s Press -1997.

RENSHON, Jonathan, *Fighting for Status: Hierarchy and Conflict in World Politics*. Princeton University Press, 2017.

“Status Deficits and War.” *International Organization*, Vol, 70, No, 3,2016,513–550.

SABAH Daily, “Turkey’s New Security Concept,” *Daily Sabah*, 10/26/2016, <https://www.dailysabah.com/columns/duran-burhanettin/2016/10/26/turkeys-new-security-concept>.

“Turkey Fighting against Oppressors, Not Syrians, Erdoğan Says,” *Daily Sabah*, 10/16/2019, <https://www.dailysabah.com/war-on-terror/2019/10/16/turkey-not-fighting-against-syrians-its-fighting-against-oppressors-erdogan-says>.

SEEBERG, Peter, “Analysing Security Subcomplexes in a Changing Middle East—the Role of Non-Arab State Actors and Non-State Actors.” *Palgrave Communications*,2016.

SHIH, Chih-yu, “National Role Conception as Foreign Policy Motivation: The Psychocultural Bases of Chinese Diplomacy.” *International Society of Political Psychology Stable*, Vol, 9, No, 4,1988,599–631.

TELHAMI, Shibley, Mike Lebson, Evan Lewis, and Abe Medoff, “2011 Annual Arab Public, Opinion Survey.” *University of Maryland*, 2011. https://cdn.mashregh-news.ir/old/files/fa/news/1390/9/7/113016_247.pdf.

Görüş

THEODORE, Karasik, Giorgio Cafiero, "Turkey's Move into the Red Sea Unsettles Egypt | Middle East Institute." *Middle East Institute*. Last modified 2018. <https://www.mei.edu/publications/turkeys-move-red-sea-unsettles-egypt>.

THIES, Cameron G, "The Roles of Bipolarity: A Role Theoretic Understanding of the Effects of Ideas and Material Factors on the Cold War." *International Studies Perspectives*, Vol, 14, No, 3,2013,269–288.

mTHIES, Cameron G., and Angguntari C. Sari, "A Role Theory Approach to Middle Powers : Making Sense of Indonesia's Place in the International System." *Contemporary Southeast Asia: A Journal of International & Strategic Affairs*, Vol, 40, No, 3,2018,397–421.

Time, "Saudi Prince Says Turkey and Iran Anchor 'Triangle of Evil.'" *Time*, March 7, 2018. <https://time.com/5189385/saudi-prince-turkey-iran-evil/>.

UZER, Umut, "The Revival of Ottomanism in Turkish Foreign Policy:" *The World Is Greater than Five*." *Turkish Policy Quarterly*, Vol, 16, No, 4,2018,29–36.

WALKER, Stephen G, "Symbolic, Interactionism and International Politics: Role Theory's Contribution to International Organization." In *Contending Dramas: A Cognitive Approach to Post-War International Organizational Processes*, 19–38, 1992.

WASTNIDGE, Edward, "Imperial Grandeur and Selective Memory: Reassessing Neo-Ottomanism in Turkish Foreign and Domestic Politics." *Middle East Critique*, Vol, 28, No, 1,2019,7–28.

WEHNER, Leslie E., and Cameron G. Thies, "Role Theory, Narratives, and Interpretation: The Domestic Contestation of Roles." *International Studies Review*, Vol, 16, No, 3,2014,411–436.

WISH, Naomi Bailin, "Foreign Policy Makers and Their National Role Conceptions." *International Studies Quarterly*, Vol, 24, No, 4,1980,532–454.

WOLF, Reinhard, "Respect and Disrespect in International Politics: The Significance of Status Recognition." *International Theory*, Vol, 3, No, 1,2011,105–142.

"Taking Interaction Seriously: Asymmetrical Roles and the Behavioral Foundations of Status." *European Journal of International Relations*, Vol, 25, No, 4,2019, 1186–1211.

YILMAZ, Ihsan, Galib Bashirov, "The AKP after 15 Years: Emergence of Erdoganism in Turkey," *Third World Quarterly*, Vol, 39, No, 9,2018,1812–30.

Gazi

Akademik
Bakış

29

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Asur Belgelerinde Kimmerler

The Cimmerians in the Assyrian Documents

Koray TOPTAŞ*

Öz

Konar-göçer bir topluluk olan Kimmerler, İskitler tarafından yurtlarından edilince güneye ve batıya doğru göç hareketine başlamışlardır. Güney yönünde göç eden Kimmerler Urartu ve Asur sınırlarına dayanarak, bu iki devlet için tehdit oluşturmaya başlamışlardır. Özellikle Urartu kralları, Kimmerler karşısında oldukça zor bir duruma düşmüşlerdir. Ancak bu savaşçılar çok geçmeden yönlerini Asur ülkesine çevirmişler ve Asur sınırlarına saldırmaya başlamışlardır. Böylece, Onların bu faaliyetleri Asur'un dikkatini çekmiş ve Asur belgeleri onlar hakkında bilgi vermeye başlamıştır. Asur kaynakları Kimmerlerin yayıldıkları coğrafi alanın belirlenmesi ve onların tarihlerinin ortaya konulması açısından oldukça değerlidir. Asur'un belgelerinde Kimmerler'den korkulacak bir düşman olarak söz edilmesi, onların Yakındoğu'da elde ettiği gücü kanıtlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kimmerler, Asurlular, Asur Belgeleri, Düşman, Savaş.

Abstract

The Cimmerians, a migrant-settler group began to migrate towards the south and the west following their displacement from their homeland by the Scythians. Those Cimmerians who migrated to the south came to the borders of Urartu and Assyria and began to threaten both states. Especially the Urartian kings found themselves in a difficult situation against the Cimmerians. However, soon these warriors turned their direction to the Assyrian Empire and started attacking its borders. Thus, their activities attracted the attention of Assyria and the Assyrian documents started to inform about them. The Assyrian documents are of great value as they contribute to the mapping of the geographical area where the Cimmerians spread and the clarification of their history. The mentioning of Cimmerians in the Assyrian documents as an enemy to be feared is a proof of their power in the Near East.

Key Words: Cimmerians, Assyrians, Assyrian Documents, Enemy, War.

Giriş

Kimmerler, konar-göçer hayatın en önemli temsilcilerinden birisi olarak dünya tarihinde derin izler bırakmış bir topluluktu. Kurgan kazıları Kimmerlerin kültürleri hakkında oldukça fazla bilgi sağlamaktadır. Ancak ne yazık ki sadece maddi kalıntılara dayanarak Kimmerlerin etnik kökenleri ve tarihleri hakkında yeni bilgilerin ortaya çıkarılması oldukça zordur. Bu noktada yazılı kaynaklar önem arz etmektedir. Çivi yazısı çözülmeden önce Kimmerler hakkındaki ilk bilgiler Antik Yunan yazarlarının eserlerinden gelmekteydi. Ancak Çivi yazısının çözülmesiyle birlikte onların bu belgelerde de kendilerine yer buldukları görülmüş ve Kimmerler hakkında yeni bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgiler Kimmerlerin tarihleri hakkındaki eksiklikleri tam anlamıyla ortaya koymamasına

Makale Geliş Tarihi: 28.04.2020. Makale Kabul Tarihi: 15.10.2020.

* Arş. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi ABD.
E-mail: koraytoptas@gazi.edu.tr ORCID ID: 0000-0003-0897-3918.

Gazi

Akademik
Bakış

31

Cilt 14

Sayı 27

Kış 2020

rağmen bazı tespitlerin yapılmasını mümkün kılmaktadır.¹ Şunu ifade etmek gerekir ki Kimmerlerin Grek, Asur, Urartu ve Pers kaynaklarında kendilerinden söz ettirmeleri onların Anadolu ve Yakındoğu siyasetindeki güçlü etkilerinin doğal bir sonucuydu.

Konuya girmeden önce Kimmerlerin göçleri ve Yakındoğu'ya gelişleri hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır. Konar-göçer topluluklar farklı mevsimlerde su ve otlakların varlığına bağlı olarak bir bölgeden diğerine düzenli bir güzergâh izliyorlardı. Ancak kıtlık ya da sürülerin büyümesi gibi nedenlerden dolayı yeni otlak arayışı karmaşaya ve gruplar arasında çatışmaya neden olmaktaydı.² İskitlerin, Kimmerlerin yurtlarına gelmeleri de böyle bir karmaşayı beraberinde getirmiştir. Herodotos İskitlerin, Kimmer yurduna gelişlerini şu şekilde anlatmaktadır:

“Göçebe Skythler (İskitler), Massagatler ile yaptıkları savaştan yenik çıktılar, Araxes (Aras) Irmağı'nı geçtiler, Kimmerlerin yanına göç ettiler.”³

Bu zamanda Kimmerler Karadeniz'in kuzeyinde günümüz Ukrayna topraklarında yaşamaktaydılar. Yapılan arkeolojik çalışmalar da bölgede Kimmer varlığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴ İskitlerin yurtlarına gelmesiyle Kimmerler onlarla savaşmayı göze alamayarak yurtlarını terk etmişlerdir. Kimmerler iki göç koluna ayrılarak yurtlarını terk ederken,⁵ doğu göç kolu güney yönünde bir göç hareketinde bulunmuştur.⁶ Kafkas geçitlerini aşan bu Kimmer grupları yeni bir yurt edinmek amacıyla Urartu sınırlarına ve Anadolu'ya yayılmışlardır.⁷ Kimmerlerin Urartu sınırlarına dayanıp Urartu topraklarına karşı taaruza geçmesi, Asur casuslarının dikkatini çekmiş ve bu istihbarat görevlileri gelişmeleri Asur başkentindeki krala rapor etmişlerdir. Urartu sınırlarını tehdit eden bu atlı göçebeler çok geçmeden Asur içinde korkulan bir düşman haline gelmişlerdir. İyi silahlanmış, son derece hareketli bir askeri güç olan Kimmerler, Urartu Devleti'nin ve Asur İmparatorluğu'nun güvenliği için bir tehdit oluşturmuşlardır.⁸

Göç

- 1 Selim Ferruh Adalı, “Tugdammu and the Cimmerians: A Test of Piety in Assyrian Royal Inscriptions”, in L. Feliu et al (eds.), *Time and History in the Ancient Near East*, Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale at Barcelona 26-30 July 2010; Eisenbrauns, Winona Lake 2013, s. 587
- 2 Kathryn Hinds, *Barbarians!: Scythians and Sarmatians*, Marshall Cavendish, New York 2010, s. 6 -7.
- 3 Herodotos: IV:11.
- 4 Sergey Makhortkyh, “The North Black Sea Steppes in the Cimmerian Epoch”, in Scott, E. M., Alekseev, A. Y. and Zaitseva, G. (eds.), *Impact of the Environment on Human Migration in Eurasia: Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop 15-18 November 2003*, St. Petersburg 2005, s. 35-44.
- 5 Evgeniy V. Černenko, *The Scythians 700 - 300 BC*, Osprey Publishing, 1983, s. 5.
- 6 Mehmet Taner Tarhan, “Eskiçağ 'da Kimmerler Problemi”, *VIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, III, Ankara 1979, s. 365.
- 7 Mehmet Taner Tarhan, “Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler”, *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 1983, s. 109 – 110.
- 8 Tim Bridgman, “Who were the Cimmerians?”, *Hermathena*, No. 164, 1998, s. 33.

Urartu sınırlarındaki faaliyetlerinden dolayı ilk kez adlarından söz edilen Kimmerlerin zaman içerisinde Asur sınırlarına yönelmesiyle birlikte, Asur kaynaklarında onlardan daha sık söz edilmeye başlanmıştır. Kimmer ismi Asur istihbarat raporlarında, kahane metinlerinde ve legal dokümanlarda *Gameraya* (LÚ.ga-me-ra-a.a)⁹, *Gimiraya* (gi-mir-a.a, LÚ.gi-mir-a.a, LÚ.gi-mi-ra-a.a, LÚ.gi-mir-a.a)¹⁰; *Gimirraya* (LÚ.gi-mir-ra-a.a, gi-mir-ra-a.a, LÚ.gi-mir-ra-a.a)¹¹; *Gimraya* (LÚ.gim-ra-a.a)¹² olarak farklı şekillerde geçmektedir. Asur yıllıklarında ise Kimmerler “*Gimiraya* (gi-mir-a-a)¹³” ve “*Gimirraya* (gi-mir-ra-a-a)¹⁴” şeklinde adlandırılmışlardır. Asur belgelerinde Kimmer ismi genellikle “*düşman* (LÚ.KÚR¹⁵)” kelimesi ve “*ummanmanda*” terimiyle birlikte kullanılmaktadır. Ummanmanda, Akad literatüründe Elamlılar ve İskitler de dâhil olmak üzere çeşitli düşmanları tanımlamak için kullanılan bir terimdi.¹⁶ Asur kaynaklarında “*Kimmer ülkesi*”ni ifade etmek için ise *Gimir Ülkesi* (KUR.PAB-ir, KUR.gi-mir)¹⁷ ve *Gamir Ülkesi* (KUR.ga-mir)¹⁸, *Gamirra Ülkesi* (KUR.ga-mir-ra)¹⁹, *Gimiraya Ülkesi* (KUR.gi-mir-a.a.)²⁰ *Gimiraya Ülkesi* (KUR.gi-mir-ra-a.a)²¹ *Gimraya Ülkesi* (KUR.gim-ra-a.a)²² adlandırmalar kullanılmıştır.

Asur kaynakları, Kimmerler hakkında ilk elden güvenilir bilgiler edinmemizi sağlamakta ve Kimmer tarihinin bir döneminin kronolojisini tespit edilmesini mümkün kılmaktadır. Asur ideolojisinin ürünleri olarak, Asur çıkarlarına hizmet eden bu metinler, özellikle kraliyet yıllıkları, Asur-Kimmer ilişkilerinde Asur üstünlüğüne dikkat çekmektedir. Yine de istihbarat raporları ve kehanet metinlerinden yola çıkarak, Asur perspektifinden Kimmerlere bakma fırsatı elde edebiliriz. İstihbarat raporları ve kehanet metinleri, kraliyet yıllıklarına nazaran

9 SAA 5 145: öy. 4

10 SAA 4 43: ay. 9; SAA 6 204: ay. 8; SAA 10 111: öy. 12; SAA 16 15: öy. 11

11 SAA 4 1: öy. 4; SAA 4 18: öy. 7; SAA 4 24: ay. 8; SAA 4 35: öy. 5; SAA 4 36 + SAA 4 123: ay. 3; SAA 4 37: öy. 1; SAA 4 39: öy. 2; SAA 4 40: ay. 4; SAA 4 43: öy. 4; SAA 4 44: öy. 6; SAA 4 45: öy. 5; SAA 4 48: ay. 7; SAA 4 49: öy. 4; SAA 4 50: öy. 5; SAA 4 51: öy. 8; SAA 4 51: ay. 6.

12 SAA 10 100: öy. 27

13 RINAP 4 3: ii 16; RINAP 4 30: öy. 19; RINAP 4 60: öy. 1; RINAP 4 78: 1; RINAP 4 79: 17; RINAP 4 93: 8; RINAP 5/1 3: ii 92; RINAP 5/1 6: iv 1; RINAP 5/1 9: ii 16; RINAP 5/1 11: ii 104.

14 RINAP 4 1: iii 43; RINAP 4 2: ii 1; RINAP 4 97: 23; RINAP 5/1 2: vi 23; RINAP 5/1 74: r 26.

15 Akadca “*nakru*” Bkz. CAD N/1 189-190; RINAP 5/1 4: ii 67; RINAP 5/1 7: iii 24”.

16 Albert Kirk Grayson, “Assyria 668 - 635 B.C.: The Reign of Ashurbanipal”, in John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History* (CAH) 3/2, The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., Cambridge Univ. Press, Cambridge 1991a, s. 146; Selim Ferruh Adalı, *The Scourge of God: The Umman-Manda and its Significance in the First Millennium B.C. (SAAS 20)*, Publications of the Foundation for Finnish Assyriological Research No. 3). The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Winona Lake 2011.

17 SAA 1 30: öy. 6; SAA 1 31: ay. 10; SAA 1 32: öy. 12; SAA 5 174: öy. 2; SAA 9 7: öy. 14; SAA 16 71: ay. 5; SAA 19 157: öy. 12.

18 SAA 1 31: öy. 9.

19 SAA 5 092: öy. 6; SAA 5 092: öy. 9.

20 SAA 5 144: öy. 9; SAA 5 144, ay. 5; SAA 7 120: öy. ii 8; SAA 9 3: ii 1.

21 SAA 4 17: ay. 2; SAA 4 24: öy. 9; ii 8; SAA 8 418: öy 11; SAA 11 179: ak. 6; SAA 16 95: öy. 18.

22 SAA 10 100: öy. 14.

daha objektif bir anlatımı ortaya koymaktadırlar ve Kimmerleri gerçek manada tanımamıza imkan sağlamaktadırlar. Bu belgeler incelendiğinde, onların Yakın Doğu'da önemli bir güce sahip oldukları ve Asur gibi büyük bir imparatorlukta dahi korku uyandırdıkları anlaşılmaktadır. Bu da Kimmerlerin Yakın Doğu'da güçlü bir konumda olduklarına işaret etmektedir. Asur kaynakları Kimmerlerin tarihleri hakkında bir takım eksikleri giderse de maalesef hâlâ bazı boşluklar ve cevaplanamayan sorular mevcuttur.

II. Sargon Dönemi (MÖ 722 - 705) Belgelerinde Kimmerler

Asurluların Kimmerler ile ilk karşılaşmaları II. Sargon döneminde olmuştur. II. Sargon'un Urartu merkezli bir politika benimsemesi ve bu politika doğrultusunda Urartu sınırlarından haber almak için oluşturduğu istihbarat ağı Urartu sınırlarına dayanan Kimmerler hakkındaki ilk bilgileri sağlamaktadır. SAA 5 144 ve SAA 5 145 numaralı mektuplar Asur kaynaklarında Kimmer adının geçtiği ilk belgelerdir. Ancak bu iki belgeden hangisinin daha önce yazıldığını söylemek zordur. Kimmerlerin Urartu topraklarına girdikten sonra savaş için kamplarını kurmasının daha doğru olacağı düşünülürse, SAA 5 145 (ABL 112) daha erken tarihli bir rapor olabilir. Sargon dönemine tarihlenen bu belgede Sarduri isminin geçmesi ilginçtir. Çünkü Sarduri ismini taşıyan Urartu krallardan hiçbirisi II. Sargon ile çağdaş değildi. II. Sargon'un krallığının öncesinde Urartu tahtında II. Sarduri bulunmaktaydı. II. Sarduri MÖ. 755- 730 yılları arasında Urartu krallı olarak tahtta bulunmuştur. II. Sargon ise MÖ 722 yılında Asur tahtına geçmiştir. Bu durum belgenin II. Sarduri ile çağdaş olan III. Tiglat-pileser döneminde yazılmış olma ihtimalini akla getirirse de, belgeyi yazan Urdu-Sin'in II. Sargon'un görevlisi olması²³ ve anlatılan olayların I. Rusa'nın Kimmerler ile yaptığı savaşın hemen öncesine işaret etmesi belgenin II. Sargon ve I. Rusa dönemine ait gelişmeleri konu aldığını ortaya koymaktadır. Belge de geçen bir diğer isim Urzana'dır.²⁴ Muşasir²⁵ kralı olan bu kişi hem II. Sargon hem de I. Rusa ile çağdaştır. Bu bilgiler belgenin I. Rusa ve II. Sargon dönemine tarihlendirilmesini sağlamaktadır. Urdu-Sin tarafından yazılan SAA 5 145 numaralı

23 Urdu-Sin şeklinde de geçmektedir. PNA 3/II, 1413.

24 PNA 3/II, 1420; Urzana II. Sarduri'den sonra tahta geçen I. Rusa döneminde Muşasir – Urartu mücadelesinde etkin rol oynamış, ancak I. Rusa tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Bkz. Ayla Baş, Urartu Krallığı'nın Doğu Politikası: Nedenler ve Sonuçlar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, 2018, s. 16. Urzana I. Rusa'ya yenilgisinden sonra Urartu ile iyi ilişkiler içerisine girmiş, Hatta Asur tehdidi karşısında Urartu'nun yanında yer almıştır. Bkz. Anne Katrine Gade Kristensen, *Who were the Cimmerians, and where did they come from? Sargon II, the Cimmerians, and Rusa I*, Munksgaard - Copenhagen 1988, s. 71.

25 Urmiye gölü yakınında stratejik bir şehirdir. Kuzeydoğu Irak'ta bulunan Sidekan bölgesine yerleştirilmektedir. Bkz. Julien Reade, "Campaign Around Muşasir", in A. Cilingiroğlu and D. H. French (eds.), *Anatolian Iron Ages 3. The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium, Held at Van, 6-12 August 1990*, (British Institute of Archaeology Monographs 16), Oxford 1994, s. 185-187; Karen Radner, "Assyrians and Urartians", in S. R. Steadman and G. McMahon (eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia* Oxford: OUP, 2011, s. 745.

Görüş

mektup istihbarat raporu niteliğindedir. Urdu-Sin, Kimmerlerin Manna yönünden Urartu'yu tehdit ettiğini ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar, Kimmerlerin Urartu saldırılarının güneydoğu yönünden gerçekleştiği bilgisinden hareketle, onların Heredotos'un anlattığı gibi kuzeyden değil de İran yaylası üzerinden Urartu topraklarına geldiğini iddia etmektedirler. Belgede Waisi (Uesi)²⁶ valisinin elçisinin yardım için Urzana'ya gitmesi yaşanan tedirginliğe kanıt oluşturur niteliktedir. Urdu-Sin'in saray habercisine (*nāgir ekalli*) yazdığı raporun tercümesi şu şekildedir:

Öy. 1 - 3 *Efendim, saray habercisine: sizin hizmetkârınız Urdu-Sin. Öy. 4 - 13 Kimmerli (kral) Manna'dan ayrıldı [...] ve Urartu'ya girdi O Hu'diadae ['da] ... dır; Sarduri Tur[us]şpâ'da [...] dır. Öy. 14 - 14 Wais[is] valisinin elçisi [yardım] için Ur[za]na gitti, şöyle diyor: 'Siz[in] birliklerinizin Pulia ve Suriana halkına (yardıma) gelmesine izin verin.'* Ay. 6 - 14 *Urartu'nun hepsi çok korkmuş durumda. Onlar ordularını birleştiriyorlar, şöyle demektedir: 'Belki daha fazla kar yağdığı zaman, ona saldırabiliriz.'*²⁷

SAA 5 145 numaralı belge Urartu Kralığı'nın Kimmer saldırısı karşısında duyduğu korkuyu ve bu tehlikeden kurtulmak için ortaya konulan çabayı ortaya koymaktadır. Belgeyi gönderenin isminin kırık olduğu SAA 5 145 numaralı başka bir raporda da Kimmerlerin Uşunali²⁸'de kamp kurduğu ifade edilmekte-

26 Urmiye Gölü'nün batısına ya da güneybatısına yerleştirilebilir. Bazı araştırmacılar bu şehri, Van Gölü ile Urmiye Gölü arasında kalan Başkale'ye lokalize etmektedirler. C. F. Lehmann-Haupt ve A. Çilingiroğlu bu görüşü savunan önemli araştırmacılarıdır. M. Salvini ve O. W. Muscarella ise Uesi'yi Urmiye Gölü'nün batısındaki İran sınırları içerisindeki Qaleh İsmael Aga'ya yerleştirmektedirler. F. Thureau-Dangin, Uesi'nin Van Gölü'nün güneybatı kıyısında Bitlis civarında aranması gerektiğini belirtir. M. Van Loon, Uesi'i İran'ın güneybatısında yer alan bir Urartu yerleşmesi olan Qalatgah'a lokalize etmektedir. S. Parpola ve M. Porter da aynı görüştedir. L. Levine ve P. Zimansky ise Uesi'yi Urmiye Gölü'nün güneybatısındaki Uşnu şehrine lokalize etme eğilimindedir. Bkz. Carl Ferdinand Friedrich Lehmann-Haupt, *Armenien einstundjetzt*, II/1, Berlin-Leipzig 1926, s. 310, 317; Altan Çilingiroğlu, "The Eighth Campaign of Sargon II," *Jahrbuch für keinasiatische Forschung (= Anadolu Araştırmaları 4-5)*, 1976-1977, s. 252-269; Mirjo Salvini, "On the location of Hubuskia: with regard to a recent proposal", *SAAB* 11: 1997, s. 110; Oscar White Muscarella, "The Location of Ulhu and Uişe in Sargon II's Eighth Campaign, 714 B.C.", *Journal of Field Archaeology*, 13(4), 1986, s. 467; Oscar White Muscarella, "Qalatgah: An Urartian Site in Northwestern Iran", *Expedition*, XIII/3-4, 1971, 44-49; François Thureau-Dangin, *Une Relation de la Huitième Campagne de Sargon*, Paris 1912., s. VI - X; Maurits van Loon, "The Inscription of Ishpuini and Meinua at Qalatgah, Iran", *JNES*, 34 (3), 1975, s. 205; Simo Parpola and Michael Porter, *The Helsinki Atlas of The Near East in The Neo-Assyrian Period*, Finland, 2001, s. 18; Louis D. Levine, "Sargon's Eighth Campaign," in *Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia (= Bibliotheca Mesopotamia 7)*, Malibu 1977, s. 143; Paul Zimansky, "Urartian Geography and Sargon's Eighth Campaign", *JNES* 49: 1990, s. 16; Lanfranchi, 1995: 130; Julien Reade, "Iran in the Neo-Assyrian Period," in M. Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Rome 1995, s. 35; Oscar White Muscarella, "Sargon II's 8th Campaign: An Introduction and Overview." *Archaeology, Artifacts and Antiquities of the Ancient Near East*, 2006, s. 523-533.

27 SAA 5 145: öy. 1- ay. 14.

28 Zağros Dağları'nda, muhtemelen Waisi civarında, bir bölge. Bkz. Bu bilgi 20.03.2020 tarihinde belirtilen siteden alınmıştır: <https://www.ucl.ac.uk/sargon/people/gods/places/>

dir.²⁹ Raporlarda geçen Hubuškia³⁰, Waisi (Uesi) ve Uşunali gibi yerleşmelerin konumları, Kimmerler'in Transkafkasya'dan değil de İran yaylasından Urartu topraklarına geldikleri yönündeki iddiaları güçlendirmektedir. Asur'a gönderilen raporlar bölgedeki Kimmer tahditinin sonuçlarını da ortaya koymaktadır. Kumme³¹'ye kralliyet temsilcisi (*qēpu*) olarak atanmış olduğu düşünülen ve sınır bölgesindeki istibarattan sorumlu olan Aşşūr-rēšūwa'nın bölgeden topladığı bilgileri içeren istihbarat raporunda, Urartu Kralı I. Rusa'nın Manna bölgesinden gelen Kimmerler karşısında Waisi kenti civarında yenilgiyi söylemektedir. Raporda anlatılanlar II. Sargon'un MÖ 714'teki Sekizinci Seferi'yle aynı yıl içinde ya da hemen öncesinde MÖ 715 yılında gerçekleşmiş olmalıdır.³² Buradaki diğer bir husus da Kimmerlerin saldırısının Asur'a avantaj sağlamış olabi-

29 SAA 5 144 öy. 1 - ay. 11; CTN 2 no. 243.

30 Hubuškia'nın lokalizasyonu Eskiçağ'daki problemleri konulardan birisidir. G. B. Lanfranchi, ilk öneri olarak Hubuškia için Urmiye Gölü ile Van Gölü arasında Asur'un kuzeyinde yer alan dağlık bölgedeki Hakkari Yüksekova'ya bakılması gerektiğini söylemektedir. L. Levine de bu görüşü savunanlardandır. İkinci seçenek için ise Hubuškia'nın Aşağı Zap Vadisi'nde aranması gerektiğidir. Kinnier Wilson bu görüşün ilk savunanlardandır. O. III. Salmanassar'ın Black Obelisk'inde yazdığı Dayyan-Aşşur'un Yukarı Zap'ı geçerek Hubuškia'dan vergi alması bilgisinden hareketle bu yerin Mannalar, Medler ve İskitlerle ilişkili bir noktada Urmiye Gölü'nün güneyinde yada güneybatısında aranması gerektiğini söylemektedir. Bu görüş J. Reade ve P. Zimansky tarafından da desteklenmektedir. Üçüncü bir öneri ise H. F. Russell tarafından ortaya atılmıştır. Bu teze göre de Hubuškia, Erbil'de yer alan Revandiz'in doğusu ve Muşaşir şehrinin güneyinde aranmalıdır. M. Salvini, II. Sargon'un Sekizinci Seferi sırasında Uesi'den hareketle Hubuškia'ya geldiğini, dolayısıyla Uesi'ye yakın olabileceğini ve bu yerin Büyük Zap'ın yukarısında aranabileceğini söylemektedir. Diğer yandan Zağros Dağ silsilesinin güneydoğusunda da olabileceği ifade edilmektedir. Giovanni Battista Lanfranchi, "Assyrian Geography And Neo-Assyrian Letters The Location of Hubuskia Again", in Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*. Roma, Università di Roma "La Sapienza": 1995, 27-137, s. 127. Levine, a.g.m., s. 135-151; James V. Kinnier Wilson "The Kurba'il Statue of Shalmaneser III", *Iraq*, Vol. 24, No. 2, 1962, s. 109-110; Reade, 1994, a.g.m., s.185; Zimansky, a.g.m., s. 19-20, H. F. Russell, "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and the Historical Geography of Eastern Anatolia according to the Assyrian Sources", *Anatolian Studies*, 34: 1984, s. 196-198; Salvini, a.g.m., 109-114.

31 S. Dubovský, Ulluba (Zaho)'nın kuzey batısına lokalize edilen Kumme'nin Türkiye sınırları içerisinde olduğunu belirtmektedir. J. N. Postgate, Kumme için Zaho bölgesini önermektedir. K. Radner ise, Kumme'nin Habur Çayı'nın aşağı kesminde aranması gerektiğini ifade etmektedir ve Kumme'nin Türkiye'nin güneydoğusunda Şırnak'ta yer alan Beytüşşebap'a yakın olduğunu önermektedir. Peter Dubovský, *Hezekiah and the Assyrian Spies: Reconstruction of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Its Significance for 2 Kings 18-19*, *Biblica et Orientalia* 49. Rome: Pontifical Biblical Institute 2006, s. 50; Micheal Roaf, *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*. New York/Oxford 1990, s. 231; John Nicholas Postgate, "Assyria: The Home Provinces", in Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Rome: Università di Roma "La Sapienza", 1995, s. 7; Karen Radner, "Between a Rock and a Hard Place: Musasir, Kumme, Uku and Šubria – the Buffer States between Assyria and Urartu", in S. Kroll et al. (ed.), *Urartu-Bianili*, *Acta Iranica* 51, Leuven 2012, s. 255.

32 Josette Elayi, *Sargon II, King of Assyria*, SBL Press, Atlanta 2017, s. 139; Krzysztof Jakubiak, "Some remarks on Sargon II's eighth campaign of 714 BC" *Iranica Antiqua* 39, 2004, s. 192; Askold Igorevich Ivantchik, *Les Cimmériens au Proche-Orient* (Orbis Biblicus et Orientalis, 127), Fribourg Suisse, Göttingen 1993, s. 47.

Görüş

Akademik
Bakış

36

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

leceğidir. Eğer gerçekten de Kimmer saldırısı II. Sargon'un Sekizinci Seferi'den önce gerçekleşmiş ise, bu durumun Asur'a avantaj sağlamış olması muhtemeldir. Raporda Urartu'nun yenilgisi şöyle anlatılmıştır:

Öy. 2 - 3 [B]u Aššur-rešuwa'nın raporuydu. (Aşağıdaki raporla ilgili olarak) benim huzuruma gelen Saray habercisinin vekili [Šulmu]-Bel. Öy. 4 - Ay. 2 Urzana bana (şöyle) yazdı: "Urartu kralının askeri birlikleri Kimmerlere karşı yaptığı seferde yenildi. Waisi valisi öldürüldü; henüz ayrıntılı bilgiye sahip değiliz, ancak elimize ulaşır ulaşmaz size detaylı bir rapor göndereceğiz"³³

Aššur-rēšūwa'nın gönderdiği bu rapor Urartu sınırından Asur'a bilgi sağlayan çeşitli kaynaklardan elde edilmiş bilgileri ihtiva etmekteydi. Raporun devamında ise Birate valisi Nabû-le'i'nin paylaştığı bilgiler yer almaktaydı. O, Urartu'nun yenilgisini ve kralın ülkesine kaçtığını şu ifadelerle bildirmektedir:

Ay. 4 - 6 Bu Aššur-rešuwa'nın raporudur. Birate valisi Nabû-le'i bana (şöyle) yazdı: Ay. 7 - 15 "Urartu kralının haberleriyle (istihbaratlarıyla) ilgili olarak sınırdaki kalelerin gardiyanlarına yazdım ve onlar (bana bunu söyledi): 'Askeri Birlikleri, Kimmerlere karşı yaptığı seferde tamamen yenildi. Askeri birliklerinin yanında bulunan üç ileri geleni öldürüldü; O kendisi kaçtı ve ülkesine girdi, ancak ordusu henüz (geri) dönmedi.'³⁴

Aššur-rešuwa'nın II. Sargon'a yazdığı bir diğer belge olan SAA 5 92 (ABL 146) numaralı istihbarat raporu ise yenilgiden sonraki gelişmelere ışık tutmaktadır. Bu belgede geçen Guriania'nın nerede olduğu bilim dünyasında birçok tartışmaya neden olmuş ve araştırmacılar Guriania'nın lokalize edilebileceği yerlerden hareketle Kimmerlerin yurtlarının yerini tespit etme çabası içerisinde girmişlerdir. Aššur-rešuwa'nın gönderdiği belgenin tercümesi şu şekildedir:

Öy. 5 - 7 Guriania Urartu ve Kimmer Ülkesi arasındaki bir bölgedir; Urartu kralına haraç verir. Öy. 8 - 14 Urartulular, Kimmerlere karşı sefere çıktığında ve Urartular yenilgiye uğradığında, Orduların hepsi oradan [G]uriania/ya] [...]/di, bu bir bölümünü [...] ve diğerlerini esir olarak aldılar [...]. Öy. 15 - 16 [Urartu kralı] düşmandan [kaçtı]ğında...³⁵

Devamı kırık olan bu istihbarat raporu Asur kaynaklarında sürekli olarak karşımıza çıkacak olan "Kimmer ülkesi" tabirinin görüldüğü ilk belge olma özelliğine sahiptir. Ancak belgedeki bilgiler "Kimmer ülkesi"nin yerinin tespiti noktasında bir çok tartışmayı da beraberinde getirmiş ve Kimmer ülkesinin yeri konusu araştırmacılar arasında en çok tartışılan konulardan biri olmuştur. SAA 5 92 istihbarat raporu tartışmaların odağında yer almaktadır ve belgede geçen Guriania'nın yerinin doğru bir şekilde tespit edilmesi Kimmer ülkesinin yerinin tespitinde önem arz etmektedir. Ancak ne yazık ki Guriania'nın yerinin tespiti ile ilgili kesin bir yer tayini yapılamamaktadır ve araştırmacılar ara-

33 SAA I 30: Öy. 2 - Ay. 2

34 SAA I 30: Ay. 4 - 15

35 SAA 5 9: Öy. 5 - 16

Gazi

Akademik
Bakış

37

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

sında farklı görüşler mevcuttur. Kimmer ülkesinin yeri üzerine ortaya atılan ilk görüş, Urartu'nun kuzeyinde olduğu yönündedir. Bu ilk grup, Kimmer ülkesinin Urartu'nun kuzeyinde, yani Transkafkasya'da, Kuzey Ermenistan veya Güney Gürcistan topraklarında yer aldığını düşünmektedirler.³⁶ D. T. Potts, Guriania'nın lokalizasyonunun belirsiz olmasına rağmen birçok araştırmacının bu yeri Kafkasya'nın merkezine yerleştirdiğini söylemektedir. D. T. Potts, Urartu yazıtlarında yer alan mevcut bilgilerden de yola çıkarak Guriania'nın Çıldır Gölü yönünde Sevan Gölü'nün güneydoğusuna yakın bir bölgede olabileceği ihtimalinden söz etmektedir. Potts bu yerin Kafkasya'da olması gerektiği üzerinde durmaktadır.³⁷ Sovyet akademisyenler de yaptıkları araştırmalarda, Guriania'nın Kura Nehri ve Çıldır Gölü arasında yer aldığını iddia etmektedirler. Hatta II. Sarduri'nin yıllıklarında geçen Kur'an (*qu-ri-a-né-né*) ile Guriania'nın aynı olduğunu iddia etmektedirler.³⁸ A. Ivantchik de Guriania'nun Urartu'nun kuzeyinde yer aldığını savunan görüşe yakındır. A. Ivantchik, SAA 5 92 (ABL 146) numaralı belgeden hareketle söz edilen Guriania bölgesinin Urartululara haraç verdiğini, yani krallığın bir parçası olmadığını, sadece vassal statüde bulunduğunu belirtmektedir. Mektupta anlatılan durumun Urartu'nun kuzeyindeki durumu ortaya koyduğunu, bu sebeple Kimmer ülkesinin Urartu'nun kuzeyinde aranması gerektiği fikrini mantıklı bulmaktadır.³⁹ G. Melikishvili'ye göre de, burası Kars'ın kuzeyinde Çıldır Gölü yakınında Urartu'nun kuzeybatı sınırında yer alıyor olmalıdır.⁴⁰ J. M. Hone ve P. L. Dickinson ise Guriania'yı Kafkasya'da ararlar. J. M. Hone Guriania'yı Gürcistan'ın batısına lokize ederken, P. L. Dickinson buranın Gürcistan'ın güneybatısında olduğunu savunmaktadır.⁴¹

Bazı araştırmacılar ise Guriania'nın Kapadokya'da olduğu tezini savunmaktadır. Bu görüşün temeli Horenli Musa'nın (Moses Khorenatsi) eserine dayanmaktadır. Bu yazar Gamir ve Kapadokya'yı aynı coğrafi alan olarak değerlendirilmektedir.⁴² S. V. Makhortykh da "Kimmeriytsi i Drevniy Vostok (Kimmerler ve Antik Doğu)" isimli makalesinde Guriania'nın batıda kaldığını iddia etmektedir. O, Antik Grek yazarlarının da verdiği bilgilere dayanarak bu bölgenin Anadolu'da aranması gerektiğini iddia etmektedir.⁴³

- 36 Askold İgorevich Ivantchik, "The Current State of the Cimmerian Problem", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 7, 2001, s. 310
- 37 Daniel T. Potts, "Guriania, Γουρῳάνιοι and the Gūrān" in S. Gaspa et al. (eds.), *From Source to History: Studies on Ancient Near Eastern Worlds and Beyond : Dedicated to Giovanni Battista Lanfranchi on the Occasion of His 65th Birthday on June 23, 2014*. Münster: AOAT 412, 2014, s. 561 – 566.
- 38 Kristensen, *a.g.e.*, s. 13.
- 39 Ivantchik, *a.g.m.*, s. 311 – 313.
- 40 Tadeusz Sulimirski and Timothy Taylor, "The Scythians", in John Boardman et al. (eds.) *Cambridge Ancient History* (CAH), III/2, Cambridge University Press, 1991, s. 558-559.
- 41 Potts, *a.g.m.*, s. 563.
- 42 Kristensen, *a.g.e.*, s. 13.
- 43 S. V. Makhortykh, "Kimmeriytsi i Drevniy Vostok", *VDI (Vestnik drevney istorii)* 2, 1998, s. 95 -104.

Görüş

Akademik
Bakış

38

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Diğer bir grup araştırmacı ise Guriania'nın doğuda kaldığını iddia etmektedir. Bu görüşü savunan araştırmacılardan birisi K. Deller idi. K. Deller'e göre, SAA 5 145 (ABL 112)'te geçen "*URU.SU-ri-an-a*" yer ismi SAA 5 92 (ABL 146)'de "*URU.Gu-ri-a-na-a*" şeklinde okunmuş olmalıdır. Buradan hareketle K. Deller, Guriania ile Suriania'nın aynı olduğunu düşünmektedir.⁴⁴ Eğer Deller'in önerisi doğru ise Guriania'nın, Manna topraklarında aranması gerekmektedir. Yeni Asur metinleri konusunda uzman G. B. Lanfranchi de Guriania'nın Urartu'nun güneydoğu sınırlarında Urmiye Gölü'ne yakın bir konumda olduğunu iddia etmektedir.⁴⁵ Bu görüş de aslında Guriania'nın Manna topraklarında bulunduğu teziyle örtüşmektedir. Sonuç itibarıyla raporlarda Kimmerlerin Urartu bölgesine geldiklerinde zikredilen Hubuškia, Waisi (Uesi) ve Uşunali yer isimleri de dikkate alındığında Guriania'nın Manna bölgesinde aranması daha doğru olacaktır. Bu bilgiler ışığında Kimmerlerin güneye gerçekleştirdikleri göç sonucu Zağros Dağları civarında İran yaylasını yurt edinmiş oldukları fikri kabul edilebilir bir tez olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak Kimmerlerin yaşam tarzlarından dolayı onların bir bölgede sabit kalmadıkları ve sürekli hareket halinde olduklarını da unutmamak gerekir.

Asur raporları Urartu'nun II. Argiştı zamanında da Kimmerler karşısında yenilgiye uğradığını rapor etmektedir.⁴⁶ Sanherib'in babası II. Sargon'a sunduğu SAA 1 32 (ABL 197) numaralı mektup, Urartu askeri birliklerinin Kimmerler karşısında kesin bir yenilgi aldığını bildirmekteydi. Araştırmacılar tarafından MÖ. 708/707 yılında tarihlenen bu savaşın Kapadokya'nın doğusunda vuku bulduğu tezi ortaya atılmıştır.⁴⁷ Böylece Kimmerler giderek batıya Asur hakimiyet sahasındaki Geç Hitit Devletleri sınırlarına gelmiş bulunuyorlardı. Velihaht prens Sanherib'in Ukkulu'dan elde ettiğini söylediği rapor şu şekildedir:

Öy. 1 - 7 *Efendim krala, : hizmetkarınız Sin-ahhe-riba (Sanharib). Efendim krala iyi sağlık (dilerim). Asur iyidir, tapınakları iyidir, kralın kaleleri iyidir. Efendim kral, gerçekten memnun olabilir.* Öy. 8 - 18 *Ukkulu bana (bu mesajı) gönderdi: 'Urartu kralının askeri birlikleri, Kimmerler'e karşı yaptığı askeri seferde tümüyle yenilgiye uğratıldı; onun valilerinden 11 tanesi askeri birlikleri (yle birlikte) bertaraf edildi; Onun iki tane başkomutanı ve iki tane valisi [esir alındı]. O kendisi ülkesinin [yön/ticilerini [...]] geldi [... yola] çıktı [.....] [..... içinde] görevlendirdi/yerleştirdi.'*⁴⁸

44 Karlheinz Deller, "Ausgewählte neuassyrische Briefe betreffend Urartu zur Zeit Sargons II.", in P. E. Pecorella and M. Salvini (Eds.), *Tra lo Zagros e l'Urmia. Ricerche storiche ed archeologiche nell'Azerbaijan Iraniano*, Rome 1984, p. 98; SAA 5 145: Ay. 5; SAA 5 92: Öy. 5.

45 Ivantchik, 2001: 313; Giovanni B. Lanfranchi, "I Cimmeri: Emergenza delle elites militari iraniche nel Vicino Oriente (VIII-VII sec a.c.)", *HANE/S 2*. Padova: S.a.r.g.o.n. Editrice e Libreria 1990, s. 26 -30

46 İlhami Durmuş, "Anadolu'da Kimmer ve İskitler". *Belleten*, Cilt: LXI – Sayı: 231, 1997, s. 273.

47 Sulimirski and Taylor, a.g.m., s. 558-559.

48 SAA 1 31 (ABL 197)

Gazi

Akademik
Bakış

39

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Sanherib mektubunda raporun kendisine Ukkulu tarafından gönderildiğini ifade etmektedir. Bu da Kimmer faaliyetlerinin Ukku bölgesine yakın bir alanda gerçekleştiğine işaret etmektedir. Buradan hareketle Ukku'nun lokalizasyonu Kimmerlerin etkin oldukları bölgenin tespitinde önem arz etmektedir. S. Parpola ve M. Porter Ukku'yu Türkiye sınırları içerisindeki Şırnak ile eşleştirmektedir.⁴⁹ K. Radner ise Ukku için Hakkâri'yi önermektedir.⁵⁰ T. Bryce da, S. Parpola ve M. Porter'in önerisini destekler nitelikte bu şehrin Cudi Dağı eteklerinde olduğunu söylemektedir.⁵¹ Sonuç itibarıyla araştırmacıların işaret ettiği yerler coğrafi olarak birbirine yakın alanları göstermektedir ve bu bilgiler Kimmerler etkinlik alanlarını biraz daha batıya kaydırmışlardır. Böylece Kimmerler, artık Geç Hitit devletlerinin coğrafi sınırları içerisine girmeye başlamışlardır. Belgeler, Sanherib'in Urartu'nun yenilgisinden sonraki durumu babasına bildirmeye devam ettiğini göstermektedir. İştahup bölgesinde faaliyet gösteren İtu'alı⁵² bir kişiden sağlanan istihbarat Urartu'nun Kimmer yenilgisi sonrasında yaşadığı korkuyu gözler önüne sermektedir. İştahup şehrinin Zikurtu⁵³ bölgesinde olduğu düşünülmektedir.⁵⁴ Bu bilgiden yola çıkarak Kimmerlerin Urmiye Gölü'nün batısında Asur sınırlarına daha da yaklaştığını söyleyebiliriz. Böylece Kimmerler, Urartu ile savaşlarından birkaç yıl sonra, Asur sınırını geçmeye çalışmışlardır. Bu eylemler Asur'un Anadolu sınırlarında gerçekleşmiş olabilir. II. Sargon'un son seferi olan ve ölümüyle sonuçlanan MÖ 705'teki Tabal seferi⁵⁵ bölgedeki Kimmer faaliyetleriyle ilgili olmalıdır.⁵⁶ Bu bilgilere dayanarak bazı araştırmacılar, II. Sargon'un ölümüyle sonuçlanan Anadolu seferi sırasında rakipleri arasında Kimmerlerin de olduğu tezini ileri sürmüşlerdir.⁵⁷

49 Bkz. Parpola and Porter, *a.g.e.*, s. 17.

50 Radner, 2012, *a.g.m.*, s. 258

51 Trevor Bryce, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia: From the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, London; New York: Routledge, 2009, s. 735.

52 İtu'alılar (İtu'u/Utu'u) Arami kabileleriyle ilişkili olarak görülmektedir. İtu'alıların yaşadığı alan Iraktaki Al-Anbar eyaletine bağlı Hit şehrine veya Orta Dicle bölgesine yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Bkz. Tamás Dezső, *The Assyrian Army: The Structure of the Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs, 1. Infantry* (Antiqua et Orientalia 2. Assyriologia 8/1). Budapest 2012, s. 152-153; Parpola and Porter, 2001: 11; Mikko Luukko, "Gurranes and Itu'aans in the Service of the Assyrian Empire", in Dušek, J. and Mynářová, J. (eds.). *Aramaean Borders: Defining Aramaean Territories in the 10th–8th Centuries B.C.E.*, Leiden: Brill, 2019, s. 95.

53 Urmiye Gölü'nün doğusunda lokaliz edilmeye çalışılmaktadır. Zimansky, *a.g.m.*, s. 14.

54 SAA I 32; ND 2608; SAA I 9 157; Henry W. F. Saggs. "The Nimrud Letters, 1952: Part IV", *Iraq*, Vol. 20, No. 2, 1958, s. 199.

55 "[Sargon] 118. yılında Tabal'a [yürüdü]" Albert Kirk Grayson, *Assyrian and Babylonian Chronicles* (Texts from Cuneiform Sources 5), New York 1975, Chronicle I: ii 6; Jean-Jacques Glassner, *Mesopotamian Chronicles*, Society of Biblical Literature, B. R. Foster (ed.), Atlanta 2004, s. 205

56 L. Gürkan Gökçek, *Asurlular, Bilgin Kültür Sanat Yayınları*, Ankara 2015.

57 Sarah Melville, "Kings of Tabal: Politics, Competition, and Conflict in a Contested Periphery," in Seth Richardson (ed.), *Rebellions and Peripheries in the Mesopotamian World*. American Oriental Series 91. Winona Lake: Eisenbrauns 2010, s. 99; Tamás Dezső, "The arrowheads from Grd-i Tle (Rania Plain, Iraq)", *Dissertationes Archaeologicae* Ser. 3, No. 5, 2017, s. 97-112, s. 99; Hayim Tadmor, Benno Landsberger and Simo Parpola, "The Sin of Sargon and Sennacherib's Last

Asarhaddon Dönemi (MÖ 681 - 669) Belgelerinde Kimmerler

II. Sargon'un Anadolu seferinde ölmesinden sonra yerine geçen oğlu Sanherib döneminde Asur kaynaklarında Kimmer ismine raslanılmaması ilginçtir. Üstelik II. Sargon'un ölümünde Kimmer etkisi söz konusu iken Sanherib kaynaklarında Kimmerlerden söz edilmez. Bu, Sanherib'in güney ve batı yönüne seferler düzenleme politikasıyla açıklanabilir. Kimmer ismi Asur kaynaklarında tekrar görülmesi ise Sanherib'in oğlu Asarhaddon dönemindedir. Bu dönemde Kimmerlerden Asur belgelerinde sıkça söz edilmektedir ve Asur sınırlarında artan bir Kimmer baskısı söz konusudur. Asarhaddon dönemi belgeleri Kimmer tehdidinin Asur'u ne denli tedirgin ettiğinin ispatı niteliğindedir. Asur kronikleri de Anadolu'da Kimmer tehdidine kanıtlamaktadır. Asarhaddon 679 yılında Şubuhnu⁵⁸ da bir Kimmer katliamını rapor etmektedir.⁵⁹ Bu olaydan sonra Asarhaddon'un Anadolu seferine çıkması ve ilk seferleri arasında Kimmer seferinin olması bu tehtidin boyutunu gözler önüne sermektedir. Asarhaddon tarafından Aşşur'a ithaf edilen taahhüt niteliğindeki SAA 9 3 numaralı belge de Asarhaddon'un Kimmer seferi öncesine ait olabilir. Belgede Asur kralı, tanrısı Aşşur'a Kimmerleri yenilgiye uğratacağının sözünü vermektedir. Belgede şu ifadeler yer almaktadır:

i 27 /Din|leyin, Asurlular! i 28-34 [Kral] düşmanınun yenilgiye uğrattı. [sizi]n [kralınız] güneşin [battığı andan] güneşin [doğdu]ğu [zamana kadar], güneşin [doğdu]ğu andan] güneşin [battı]ğı [ana kadar] düşmanınun ayağı [altına] aldı! i 35 [Meli]d i yıkacağım, i 36 [...] [yı]ka[cağım] ii 1 - ii 2 Kimmerleri onun eline teslim edeceğim, Elippi topraklarını ateşe vereceğim. ii 3--ii 7 Aşşur ona dört bölgenin tamamını verdi. Güneşin doğdu]ğu (yerden) batı]ğı (yere) kadar ona eşit bir kral yoktur; O güneş kadar parlak bir şekilde ışıldıyor.⁶⁰

Asarhaddon'un halkına ve tanrı Aşşur'a verdiği sözü tutmuş olduğunu yıllıklarından öğreniyoruz. Asarhaddon bu askeri seferinde sadece Kimmerler ile değil onlarla müttefik olan Hilakku ile de savaşmak zorunda kalmıştır.⁶¹ Asur kralı MÖ 679'da Hıbuşna⁶² da Kimmer kralı Teuşpa'yı yenilgiye uğratmıştı.⁶³

Will". SAAB 3, 1989, s. 28; Elayi, *a.g.e.*, s. 103; Sulimirski and Taylor, *a.g.m.*, s. 559.

58 Kybria ile Kilikya'daki modern Ereğli'ye yakın olmasına rağmen, Van Gölü'nün güneyinde Hubuşkia da önerilmektedir. Bkz. Albert Kirk Grayson. "Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 B. C.)", in John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History (CAH) 3/2. The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C.*, Cambridge Univ. Press, Cambridge 1991b, s. 127.

59 Grayson, 1975, *a.g.e.*, Chronicle 14: 6-9.

60 SAA 9 3: i 27 – ii 7.

61 Durmuş, *a.g.m.*, s. 275.

62 Modern Ereğli yakınındaki Kibyra ile eşleştirilme çalışılmaktadır. Aynı zamanda geç-hitit şehri Hibişna olduğu da düşünülmektedir. Shigeo Yamada, *The Construction of the Assyrian Empire. A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to His Campaigns to the West. Culture and History of the Ancient Near East Vol.3*, Leiden; Boston; Köln 2000, s. 213; Bryce, 2009: 320-321.

63 Andreas Fuchs, "Assyria and the North: Anatolia", in Eckart Frahm (ed.), *A Companion to Ass-*

Gazisi

Akademik
Bakış

41

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

İki ordu Kilikya'da karşı karşıya gelmiştir. Asarhaddon yıllıklarında Kimmerlere karşı aldığı zaferini şu ifadelerle dile getirmektedir:

"*Dahası evi uzakta bulunan bir barbar olan Kimmerli Teuſpa'yı tüm ordusuyla birlikte Hubuſna ülkesi topraklarında kılıcımla vurdum.*"⁶⁴

Bu sefer sırasında Hilakku'nun da Asarhaddon'un öfkesinden nasibini aldığı yıllıklara yansımıştır. Asarhaddon, Tabal'ın sınırında yer alan Hilakku ülkesi insanların boyunlarının üzerinde yürüdüğünü ve belgedeki birçok şehri ele geçirecek yağmaladığını ifade etmektedir.⁶⁵ Asarhaddon'un Anadolu seferi istediği sonucu vermemiş olabilir. Anadolu'da hala Kimmer tehdidinin devam ettiği görülmektedir. Üstelik Anadolu'daki başka krallarda Kimmerler ile ortak hareket etmekteydi. Asarhaddon'a ait kehanet metinleri Kimmerlerin Anadolu sınırlarındaki hareketleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. SAA 4 1 numaralı sorgu metninde Asur kralı, Kimmerlerin Tabal kralı Mugallu ve Frig Kralı Midas (Muşkili Mita) ile işbirliği içerisinde Melid'e saldırıp saldırmayacağını öğrenmeye çalışmaktadır. Anlatılanlar Kimmer seferi öncesinde Anadolu'da var olan durumu tasvir ediyor olabilir. Ancak bazı araştırmacılar bu belgenin MÖ 678-676 yılları arasına tarihlenebileceğini söylemektedirler.⁶⁶ Asarhaddon'a ait kronikte Asur kralının 6. hakimiyet yılında Melid üzerine sefer düzenlediğini ifade etmesi⁶⁷ SAA 4 1 numaralı belgenin bu seferin öncesine tarihlenmesi gerektiği görüşünü desteklemektedir. Belge şöyledir:

Öy. 1 [*Efendim ŒamaŒ, sana sorduğum Œeyle ilgili olarak*] bana net, olumlu bir ce[vap] ver! Öy. 2-3 [*Bu günden Sivjan [ayı (3. ay) olan bu ayın ...ıncı günü olan bu günden], [Bu yılın gelecek ayı, Tammuz (4. ay) ayının 23'üncü gününe kadar [... günler ve geceler zarfında], (bu) iş organlara bakılarak belirlenen sürede —[bu belir/tilen süre içinde Öy. 4-6 [her iki ...] Frig [kralı], veya [onun il]e [müttefik ol]an Kimmer orduları, [veya Mugallu ve] onun il/e müttefik olan askeri birlikler, veya herhangi başka bir düşman [çabalayacak mı? ve almak için] veya Melid Œe[hrinin bir kalesini ...] plan yapacak mı?*]⁶⁸

Asarhaddon'un ŒamaŒ'a danıştığı SAA 4 13'te de Frig kralının Anadolu'daki bir kral ile ittifakına değinilmektedir. Bu metinde anlatılanlar tabletteki kırıklardan dolayı net olmamakla birlikte Midas'ın ittifak kurduğu düşünülen kralın Kimmer kralı olabileceği üzerine görüşler mevcuttur.⁶⁹ Ne yazık ki bu belgede ne Kimmerlerden ne de kral isminden söz edilmektedir. Bu metin bir ittifaka işaret etse de kısa süre sonra Kimmerler yönlerini Frig krallığı üzerine

yria, Blackwell Companions to the Ancient World, New Haven 2017, s. 256.

64 RINAP 4 I: iii 43 – iii 46

65 RINAP 4 I: iii 47 - iii 55.

66 Susanne Berndt-Ersöz, "The Chronology and Historical Context of Midas", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* Bd. 57, H. 1, 2008, s. 23.

67 Grayson, 1975, *a.g.e.*, Chronicle 14, st. 15.

68 SAA 4 I: 1 – 6.

69 Berndt-Ersöz, *a.g.m.*, s. 19.

çevirerek Midas'ın krallığını işgal etmişler ve Anadolu'da büyük bir yıkıma yol açmışlardır.⁷⁰ Antik Yunan coğrafyacısı Strabon da Midas'ın Kimmer saldırı sonucu hayatına son verdiğini yazmaktadır.⁷¹ Böylece Midas MÖ 696'da değil de MÖ. 677'de ölmüş olmalıydı. Diğer bir ihtimal de Midas ismini taşıyan birden fazla Frig kralının olabileceğidir.⁷²

Kimmerler Anadolu'nun içlerine yönelmiş olsalar da, Asur sınırları için hala tehdit olmaya devam ettikleri belgelere yansımıştır. Asur devlet arşivleri içerisinde yer alan SAA 4 17 numaralı kehanet metninde de Asur kralı Şamaşa Kimmerler ve Kilikya hakkında bir takım sorular sormaktadır. Bu belge de SAA 4 1 ile benzer kaygıları taşıyor olmalıdır. Bu kehanet metninde anlatılanlar şöyledir:

Ay. 0 [Brak Azin ver onlar çıkarılsın] ve kaldırılsın! Ay. 1 - 3 [Büyük efendim Şamaş, ister K]immer [birlikleri ister ...lar birlikleri, veya] Kilikyalı [birlikleri] [.....] sana soruyorum. Ay. 4 [.....] ilçelere/bölgelere gidecek [.....] Ay. 5 U[.....] topraklarında oturan [...] Ay. 6 - 9 [... savaş] yapacak [.....] [Bu koç] içinde [mevcut ol], sizin büyük ilahlığınızın [buyurduğu kehanetler aracılığıyla] [(onun içine) kesin olumlu bir cevap] faydalı planlar, [olumlu, uğurlu] alametleri [yerleştire ve ben (onları) görebileyim].⁷³

Anadolu'da bunlar gerçekleşirken Asur kralı çeşitli cephelerde birçok düşmanla mücadele etmek zorundaydı. Asarhaddon, Kimmerler gibi konargöçer bir kavim olan İskitler ile de Medya bölgesinde bir savaşa tutuşmuştu. Asarhaddon Til Barsip (Tell Ahmar) Steli'nde bölgedeki Barnake, Manna ve İskitlere karşı Asur kralı sefer çıktığını, onları yenilgiye uğratarakve İskit lideri İspakai'yi öldürdüğünü (MÖ 678) ifade etmektedir.⁷⁴ Asur'un bu zaferinden sonra İskitlerin idaresi Bartatua'ya geçmiştir. Asarhaddon'un kazanmış olduğu zaferlerin bir süreliğine de olsa Kimmer ve İskit tehlikesini bertaraf etmiş olduğu düşünülebilir. Hatta bazı belgeler Asur'un Kimmerler ile saldırmazlık antlaşması yaptığını da işaret etmektedir. Kâhin Bêl-uşezib'den gelen SAA 10 111 (ABL 1237) numaralı kehanet metni bunu gözler önüne sermektedir. Belgede şu ifadeler yer almaktadır:

Öy. 9 - 16 *Eğer kral ordusuna 'Manna'yı işgal et' diye yazarsa, bütün ordu istila etmemelidir; (sadece) süvari ve profesyonel birlikler istila etmelidir. 'Mannalar emrinizde, biz uzak durmalıyız' diyen Kimmerler - belki de bir yalandı; onlar tanrı huzurunda edilen hiçbir yemini ve hiçbir antlaşmayı kabul etmeyen barbarlardır.* Öy. 17 - Ay. 3 [Savaş] arabaları ve yük arabaları geçit[te] yan yana durmalı, [savaş] arabaları ve profesyoneller (birlikler) Manna kırsal bölgesini geçirmeli ve yağmalamalı, ve geri dönmeli ve geçit[te] pozisyon almalılar.

70 Lynn E. Roller, "Phrygian and the Phrygians", in S. R. Steadman and G. McMahon (Eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, Oxford University Press, New York 2011, s. 563.

71 The Geography of Strabo: I.III.21.

72 Berndt-Ersöz, a.g.m., s. 27 - 29.

73 SAA 4 17: Öy. 9 Ay. 8

74 RINAP 4 97: 19 - 22.

Gazi

Akademik
Bakış

43

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

[Eğer] Onlar defalarca açık ülkeye girip yağmalarlarsa, Kimmerler onlara karşı avantajla sahip olmayacak, [tüm] ordu girebilir ve bizzat Manna şehirlerine karşı yönelebilirler.⁷⁵ Ay. 4 – Ay. 8 Bel, Mannaların yok edilmesini [emretti] ve ikinci kez onları efendim kralın ellerine [teslim ediyor]. Eğer bu 15 günde ay güneş ile birlikte [görülürse], o onlardan dolayı olacak, bu da Kimmerlerin onlardan uzak duracağını ve [...] işgal edileceğini gösteriyor.⁷⁵

Belgeden anlaşıldığı kadarıyla Kimmerlerle Asurlular arasında daha önceleri, Manna bölgesi üzerine bir anlaşma yapılmış olmalıdır. Burada bahsi geçen antlaşmanın Anadolu'daki Kimmerleri de bağlayıp bağlamadığı açık değildir. Zaten bu devirde geniş bir bölgede yayılım gösteren Kimmerlerin kendi aralarında bir birlikten söz etmek zordur. Bu sebeple Kimmer gruplarının bağımsız hareket ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır.⁷⁶ Belge Asur'un gerçekleştireceği Manna seferi karşısında Kimmerleri engel olarak gördüğüne de işaret etmektedir. Kimmerler Manna bölgesinde etkin bir güce sahip olmalı ki, Asur ordusu Kimmerlere karşı önlem alıp, onları saf dışı bırakmanın planlarını yapmaktadır. Belgede söz edilen Güneş ile Ay'ın birlikte görülmesinden kasıt ise Güneş tutulması olmalıdır. F. M. Fales ve G. B. Lanfranchi bu belgenin Asarhaddon'un MÖ 675 yılında Manna üzerine gerçekleştireceği askeri seferle ilgili bir cevabı temsil ettiğini düşünmektedirler.⁷⁷

Kimmerlerin yukarda bahsedilen anlaşmayı bozmasında Urartu kralı II. Rusa ile yapılan başka bir anlaşmanın etkili olduğunu düşünülmektedir.⁷⁸ Urartulu Ursâ (II. Rusa)'nın Şubria bölgesinde istila yapıp yapmayacağını sorgulandığı SAA 4 18 numaralı kehanet metninde Kimmer tehtidi de sorgulanmaktadır. Bu belge Kimmerlerin Urartu ile birlikte hareket ettiğine ve Asur sınırları için tehlike oluşturduğuna işaret etmekte ve Urartu-Kimmer arasında bir anlaşma olduğunu düşündürmektedir. Bundan sonraki deliller Kimmerlerin Asur ülkesini çeşitli noktalardan tehdit etmeye başladığını göstermektedir. Bu belgeler Kimmerlerin Asur'a karşı yalnız başlarına hareket etmediğini, bölgedeki diğer güçlerle ittifak içerisinde olduklarını da kanıtlamaktadır. Asarhaddon Hubuşkia'ya habercisini gönderirse onun akıbetinin ne olacağını Şamaş'a sorduğu SAA 4 24 numaralı sorgusu da bu habercinin Kimmer veya diğer düşmanlar tarafında ele geçirilip öldürülme kaygısını yansıtmaktadır. Metinde, habercinin Kimmerler tarafından yakalanmasından korkulması, habercinin Kimmerler ve diğer düşmanlarla ilgili bilgileri Hubuşkia'ya götürdüğünü çıkarımına neden olmaktadır. Yine SAA 4 36 numaralı belgeye bakarak Kimmerlerin İskitlerle birlikte hareket ettiğini varsayabiliriz. Belgenin tercümesi şöyledir:

75 Frederick Mario Fales and Giovanni Battista Lanfranchi, "ABL 1237: The Role of the Cimmerians in a Letter to Esarhaddon", *East and West*, Vol. 31, No. 1/4 (December 1981), s. 9-33

76 Kadriye Tansuğ, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö. 7. Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu İle Münasebetleri", *A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, 1949, s. 537.

77 Fales and Lanfranchi, a.g.m., s. 10.

78 Sulimirski and Taylor, a.g.m., s. 559.

Ay. 2 – 5 [Büyük efendi Šamaš İskit ordularının ve] Kimm[er ordularının] dışarı çıkıp çıkmayacaklarını ve [...'nin geçidi vasıtasıyla Bit-Hamban'a gidip gitmeyeceklerini, ...'nin ve] Šamaš-n[aşir] şehri [bölgesine düşmanca bir istila yapıp yapmayacaklarını, (ve) onların öldürüp , talan[edip ve yapma yap]ıp yapmayacaklarını sana [soruyorum.]⁷⁹

Asarhaddon'un İskit ve Kimmerler'in Šamaš-naşir⁸⁰ ve civar bölgelerde akın gerçekleştirip gerçekleştirmediğini tanrısına sorarak cevap aradığı SAA 4 36 numaralı belge Asur kralının İskitler ile kurduğu ittifaktan önceki bir döneme ait olmalıdır. SAA 4 37 numaralı belgede de tıpkı SAA 4 36 da olduğu gibi İskit ve Kimmerlerin Šamaš-naşir bölgesine saldırı girişiminde bulunup bulunmayacağı sorusuna cevap aranmaktadır. Asarhaddon dönemi belgeleri Kimmerlerin, Asur İmparatorluğu'nu farklı noktalardan sıkıştırdığına işaret etmektedir. SAA 4 39 ve SAA 4 40 numaralı kehanet metinlerinden Kimmer ve İskitlerin Bit-Humban⁸¹ ve Parşumaş (Pers) topraklarına kadar güneye indikleri anlaşılmaktadır. Başka bir belgede de Kimmerlerin Medya yönündeki baskısına değinilmektedir. Kehanet metninde "Kimmerler Kişassu⁸²'ya saldırıp-saldırmayacağıının cevabı sorgulanmaktadır:

Öy. 1 *Büyük efendi Šamaš, sana sorduğum şeyle ilgili bana olumlu bir cevap ver!* Öy. 2-3 *Bu ayın 3. günü, Iyyar (II) ayı , bu günden bu yılın Ab (5.) ayının 11. gününe kadar, bu 100 gündüz ve gece zarfında, (bu) iç organlara bakılarak belirlenen sürede —bu belirtilen süre içinde, Öy. 4-5 Kaştaritu onun askeri bitlikleriyle, Kimmerler askeri birlikleriyle, Medler askeri birlikleriyle veya Mannalar askeri birlikleriyle, veya herhangi başka bir düşman çabalayacak (saldıracak) ve plan yapacak mı? Öy. 6-8 Onlar baskı yoluyla, veya güçle (şiddetle), veya savaş açarak, veya bir tünel veya gedik ile veya (kuşatma) merdiveniyle veya rampa veya [koş] başları veya kitlik vasıtasıyla Öy. 9-11 veya tanrı ve tanrı[ça] isimlerini çağırarak bir anlaşma ile veya dostça ya da barışçıl müzakereler yoluyla, veya bir şehrin [ele geçiril]mesini sağlayacak herhangi bir hi[le] aracılığıyla Kişassu şehrini ele geçirecekler mi? Onlar bu şehre, Kişassu, girecekler mi? Öy. 12-13 Onlar bu şehir, Kişassu, fethedecekler mi? O, onlara teslim edilecek mi? sizin büyük tanrısallığınız onu biliyor mu? Öy. 14-16 Bu şehir, Kişassu, belirtilen süre içerisinde, herhangi bir düşman tarafından ele geçirilebilir mi? Büyük efendi Šamaš, sizin büyük tanrısallığınızın buyruğuyla, olumlu bir şekilde karar verdi mi ve onaylandı mı? O, onun kim olduğunu görebilecek, onu görecek mi? o, onu duyabilecek mi? onu duyacak mı?⁸³*

79 SAA 4 36: ay. 2 – ay. 5.

80 Kuzey Irakta Diyala Vadisi'nde yer alan bir kasaba. Bkz. Gershon Galil, "Appropriation of Land by Officials in the Neo-Assyrian Period", in G. Galil, M. Geller and A. Millard (eds.), *Homeland and Exile: Biblical and Ancient Near Eastern Studies in Honour of Bustenay Oded*, Leiden – Boston 2009 (= Supplement to *Vetus Testamentum*, CXXX), s. 102

81 İran Kirmanşah eyaletindeki Kampada kenti ile eşleştirilmektedir. Parpola and Porter, 2001: 7, map 11.

82 Belki Kişesim. Bu durumda bu şehir İran'ın İsfahan Eyaletindeki Nejafabat'a lokalize edilmektedir. Bkz. Parpola and Porter, *a.g.e.*, s. 11.

83 SAA 4 43: 1 – 16.

Görüş

Akademik
Bakış

45

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Belgenin devamında da aynı soruların tekrarlandığı görülmektedir.⁸⁴ SAA 4 45 numaralı kehanet metni de bu belgeye benzer ifadeleri barındırmaktadır. Belge, Karibtu⁸⁵ şehrinin ele geçirileceği endişesini yansıtmaktadır. Asur kralı, Tanrı Şamaş'tan Kaştaritu, Kimmerler, Mannalar, Medlerin veya herhangi başka bir düşmanın Karibtu şehrinin ele geçirip geçiremeyeceğini, Asur ordusunun bu şehirde toplanan Asur birliklerinin düşmanına karşı nöbet tutup tutamayacağını öğrenmek ve olumlu bir cevap almak istemektedir.⁸⁶ Devlet arşivleri içerisinde yer alan SAA 4 48, SAA 4 49, SAA 4 50, ve SAA 4 51 numaralı belgeler de Med bölgesinde yer alan Karkaşî şehri yöneticisi Kaştaritu'nun Mannaların, Kimmerlerin ve Medlerin Kilman şehrini ele geçirip geçirmeyeceği ile ilgili kaygıları yansıtmaktadırlar.

Kimmer tehdidi sadece Med ve Manna bölgesiyle sınırlı değildi. Asur'un güneydoğu sınırları da Kimmer taaruzlarını göğüslemek zorunda kalmıştı. SAA 4 79 numaralı metinde Asur kralı oğlu Asurbanipal tarafından Zağros Dağları'nın batı tarafında bulunan eski bir krallık ve Asur'un vassalı olan Elippi⁸⁷ ülkesi'ne baş hadım Şa-Nabû-şû'yu göndermesi durumunda, onun ve Asur askerlerinin zarar görüp-görmeyeceğini öğrenmek niyetindedir.⁸⁸ Asarhaddon, muhtemelen Elippi'nin Kimmerler ve Medler ile birlikte hareket etmesinden çekinmektedir. Çünkü bu bölge stratejik bir konumdaydı ve buranın kaybedilmesi Asur'un Elam ve İran coğrafyasındaki çıkarlarına ciddi derecede zarar verebilirdi. Bu sebeple Asarhaddon bölgede gerçekleşmesi muhtemel bir Kimmer saldırısından tedirginlik duymaktaydı. SAA 4 80 numaralı kehanet metni de SAA 4 79'daki aynı sorguları barındırmaktadır. Ancak, Asarhaddon dönemi belgelerinde baş hadım Şa-Nabû-şû'nun gönderildiği bir seferden söz edilmemektedir. Bu durumda Asarhaddon bu sorgusundan istediği cevabı alamamış ya da sefer için gerekli şartlar oluşmamış olabilir.

Yukarıda değinilen kehanet metinleri Kimmerlerin Urartu, Kilikya, Manna, Med ve Elam bölgesinde faaliyet gösterdiklerine ve onların geniş bir coğrafyaya yayıldıklarına kanıt oluşturur niteliktedir. Asur sınırlarındaki Kimmer faaliyetleri devam ettiği sırada Asarhaddon da bir takım girişimlerde bulunmuştur. Asur kralı bu tehlike karşısında direk savaşmak yerine, Kimmerlere karşı kendisini avantajlı bir konuma getirecek bir ittifak arayışı içerisine girmiş gözükmektedir.⁸⁹ Asarhaddon'un İskit-Manna ittifakını karşı bir zafer kazandığından ve İskit lideri İspakai'yi öldürdüğünden yukarıda söz etmiştik. İspakai'yi ölünce Herodotos'un eserinde Protothyes olarak tanıtilen Bartatua İskitlerin yeni lideri olmuştu. Asarhaddon, yeni İskit lideri ile savaşmak yerine onunla

84 SAA 4 43: ay.7 – ay. 12.

85 Lokalizasyonu yapılamamakta, ancak Med topraklarında olduğu düşünülmektedir.

86 SAA 4 45.

87 Parpola and Porter, *a.g.e.*, s. 8, Map 11.

88 SAA 4 79

89 Durmuş, *a.g.m.*, s. 280.

müttefik olma yoluna gitmiştir.⁹⁰ Asur kralı bu ittifakla Kimmerler karşısında avantajlı bir konuma gelebileceğini düşünmüş olabilir. Yine de İskitlere de tümüyle güvenmiyordu.⁹¹ İskit kralı Bartatua güçlü savaşçılara sahipti ve Urartu, Med ve Kimmerlere karşı bir iyi bir müttefik olabilirdi. Ancak, Bartatua'nın bu ittifak için Asarhaddon'un kızlarından birisini kendisine eş olarak istemesi Asur kralını rahatsız etmiştir.⁹² Asarhaddon, Bartatua'nın niyetinden emin olmak için kâhinleri aracılığıyla tanrısı Šamaš'a danıştığını görülmektedir:

Öy. 1 *Šamaš efendim sana sorduğuma (sorulara) olumlu bir cevap ver!* Öy. 2-3 *Bir kraliyet kızı (prenses) ile evlilik yapmakla ilgili olarak habercilerini gönderen İskit kralı Bartatua (ile ilgili olarak) Öy. 4-7 [Asur] kralı Asarhaddon kızını ona verirse, İskit kralı Bartatua, [Asur kralı Asarhaddon] ile iyi niyetle, gerçek ve dürüst barış sözleriyle konuşacak mı? Öy. 8 [Asur kralı Asarhaddon]'un antlaşmasını sürdürecektir mi? Asur kralı Asarhaddon'u memnun edici [her şeyi] yapacak mı?*⁹³

Asarhaddon, Bartatua ile müttefik olmak istemesine rağmen yaşadığı tedirginlik SAA 4 23 ve 24 numaralı kehanet metinlerine de yansımıştır.⁹⁴ Sonuç itibarıyla Asarhaddon, kızını İskit kralı Bartatua ile evlendirmiş ve böylece İskit-Asur ittifakı tesis edilmiştir.⁹⁵ Bu ittifak, Kuzeyparı İran için önemli bir olaydı. Bu ittifakın MÖ 676'da gerçekleştiği düşünülmektedir.⁹⁶ Asarhaddon, bu politik evlilikle İskitler ile kurduğu iyi ilişkiler kurmuş, Urartu, Manna, Kimmer ve Medlere karşı kuvvetli bir müttefik kazanmış ve bu durum Asurbanipal döneminde de sürmüştür.⁹⁷

Asarhaddon döneminde Kimmerler hakkında bilgi veren son belge ise oğlu Asurbanipal'in babasına sunduğu bir rapordur. Kimmer tehdidiyle karşılaşması ise babası döneminde, veliaht prensliği zamanında gerçekleşmiştir. Asurbanipal Kimmerler hakkındaki raporu şöyledir:

Öy. 1-2 *Efendim [krala]: hizmetkarınız Asurbanipal. Efendim krala [sağlık (diliyorum)]! Aššur, Bel ve Nabû efendim kralı kutsasın.* Öy. 3-5 *Efendim kralın hakkında 'onun senin [shuzu/ru/na] gelmesine izin ver, onu sorgula ve bana rapor et' dediği Rahis-Dadi ile ilgili olarak – Onu sorguladım ve o bana şöyle dedi: Öy. 6-11 Kral beni gönderdi (şöyle söy-*

90 Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*, İstanbul 2006, s. 177; Zaur Hasanov, *Çar İskitler* (çev. İlyas Topsakal), İstanbul, 2009, s. 8.

91 Susan Wise Bauer, *Antik Dünya Tarihi İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına* (Çev. Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul 2013, s. 429.

92 Eustace Dockray Phillips, "The Scythian Domination in Western Asia: Its Record in History, Scripture and Archaeology", *World Archaeology*, Vol. 4, No. 2, 1972, s. 131.

93 SAA 4 20: Öy. 1 - 8.

94 SAA 4 23; SAA 4 23.

95 Koray Toptaş, "İskit-Asur Münasebetleri", Alparslan Ceylan (ed.) *4. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Güneş Vakfı, Erzurum 2016, 457-468, s. 462.

96 Sulimirski and Taylor, a.g.m., s. 565.

97 Şevket Dönmez, "Ön Asya'da İskitler", S. Koca, H. C. Yücel ve K. Çiçek (Editörler), *Türkler*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 42-63, s. 40

luyor): 'İyazê'nin yüzünün nasıl olduğunu görün ve bu Kimmerler hakkında bir parça fikir verecek.' Yüzünü görmeye gittim: çok korkmuştu. Ona Kimmerler hakkında sordum: 'Neden Kimmerler i yerinden ettin' ve O şöyle dedi:⁹⁸

Belgenin geri kalan kısmı kırık olduğu için İyazê'nin ne söylediğini öğrenemiyoruz, ancak İyazê'nin Kimmerler karşısında yaşadığı korkuya bakarak Kimmerlerin korkulması gereken bir düşman olduğuna ve Asurluların da Kimmerlerden çekindiğine işaret etmektedir. Kimmerler hakkında bilgi veren Asur belgelerinin hepsi askeri ve siyasi belgeler değildi. Sayıları az da olsa bazı belgeler Kimmerlerin Asur toplumu içerisinde yaşadıklarını ve Kimmer mallarının Asur pazarlarında kendilerine yer bulduğunu kanıtlamaktadır. Örneğin Ninive'deki bir bahçe satış belgesinde şahitler arasında bir Kimmerli de bulunmaktaydı.⁹⁹ Belge MÖ. 679'yeyani Asarhaddon dönemine tarihlenmişti.¹⁰⁰ Yine çeşitli malların listelendiği SAA 7 120 numaralı belgede "Kimmer ayakkabısı/sandaleti"¹⁰¹ ibaresi ticari olarak Kimmerler tarafından üretilen bazı ürünlerin Asur ticaret piyasası içerisinde yer aldığına işaret olabilir. Ancak bu belgelerin tarihlenmesini yapılamamaktadır.

Asurbanipal Dönemi (MÖ 669 – MÖ 627) Belgelerinde Kimmerler

Asarhaddon'un ölümünden sonra Asur tahtına geçen oğlu Asurbanipal zamanında da Kimmer tehdidi devam etmiştir. Aslında Asurbanipal Kimmer problemine pek de uzak değildi. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi babası Asarhaddon'a sunduğu bir belgede O, Kimmerler hakkında babasını bilgilendirmekteydi. Asurbanipal'in kehanet metinleri de Asur sınırlarındaki Kimmer tehdidini ortaya koymaktadır. Kâhin Akkullanu tarafından Asurbanipal'e gönderilen SAA 10 100 (ABL 1391) numaralı metin Kimmerler ile ilgili kehanetleri içermekteydi. Belgenin tercümesi şöyledir:

Öy. 9 - 12 [Eğer] Mars Perseus'a yaklaşırsa, Amurru (batı) topraklarında bir isyan olacak; erkek kardeş kardeşini öldürecek; hükümdarın sarayı yağmalanacak; ülkenin hazinesi başka bir ülkeye geçecek; ülkenin simgesi (sancağı) yıkılacak; dünyanın kralı tanrıları tarafından düşmanına teslim edilecek. Öy. 13 - 15 Bu Amurru için uğursuzluğa işaret ediyor. Sizin tanrılarınızın huzunda (yemin ederim), sizin tanrınız, ki o Aşşur, Kimmerlerin elde ettiği her türlü hakimiyeti alacak ve onu efendim krala ve[r]ecek.¹⁰²

Bu belgenin devamında umman-manda tarafından gelecek bir tehditten söz edilmekte ve Kimmerler'in umman-manda olduğu ifade edilmektedir.¹⁰³

98 SAA 16 15: 1-11 (ABL 1026).

99 "Şahit Kimmerli Ubru-Harran" SAA 6 204: Ay. 8;

100 Limmu adı olarak Megiddo yöneticisi İsi-Adad-anēnu ismi verilmiştir. Bkz. SAAS 2: 51

101 "1 KUŞ.DA.E.SİR ʾa KUR.gi-mir-a.a" SAA 7 120: ii 7 – ii 8.

102 SAA 10 100: 9 – 15; bu belge Hartman tarafından ise şu şekilde tercüme edilmiştir: ". . . o batı toprakları için kötü bir kehanettir... Kimmer ülkesi her ne yapabildiyse, kötü (?) o buraya gelmeyecek; efendim krala, o gelmeyecek (?) "bkz. Louis F. Hartman, "The Date of the Cimmerian Threat against Ashurbanipal According to ABL 1391", *JNES*, Vol. 21, No. 1, 1962, st. 1-4.

103 "ERIM—man-da LÚ.gim-ra-a.a" SAA 10 100: 27.

²⁵⁻²⁶ Mars, İyyar (2.) ayında görünür hale gelirse, düşmanlıklar olacaktır; Umman-manda yıkımı ²⁷ Umman-manda Kimmerlerdir.¹⁰⁴

Belge, belirtilen kehanetin gerçekleşmesi durumunda Kimmerler'in Asur ülkesine yıkım getireceğini öngörmektedir. Kraliyet mektupları arasında yer alan istihbarat raporlarında Asurbanipal'in Kimmerler'e elçi gönderdiğini görmekteyiz. Ancak belgenin büyük oranda kırık olması elçi gönderiminin hangi amaçla olduğunu ortaya koymamaktadır.¹⁰⁵ Yine SAA 4 269 ve SAA 4 296 numaralı kehanet metinlerinde geçen "Kimmer ordusu (LÚ.ERIM-MEŠ LÚ.gi-mir-ra-a)" ifadesi Asur ile Kimmerler'in askeri ve politik olarak bir ilişki içerisinde olduklarını göstermektedir.

Sadece mektuplar ve kehanet belgeleri değil kraliyet yazıtları da Kimmerler hakkındaki bilgileri barındırmaktadır. Asurbanipal dönemine ait yıllıklarda Kimmerler hakkındaki ilk bilgiler Kimmerlerin Lidya topraklarına gerçekleştirdikleri akınlarla ilgilidir. Asurbanipal, yıllıklarında Lidya kralın Giges'in Kimmerleri yendiğini ve kendisine ganimetlerden pay gönderdiğini söylemektedir. Bu zaferde hem Asur tanrılarının desteğinin olduğunu ifade edilmesi hem de Giges'in ganimetlerden pay göndermesi, Asurbanipal'in Lidya ordusuna destek gönderdiğine kanıt oluşturabilir. Bu olay yıllıklara şöyle yansımıştır:

*"Beni ve atalarımı korkutamayan tehlikeli düşman Kimmerler(e gelince) asil krallığının ayağını tutmadılar (biat etmediler). Efendilerim Aşşur ve Marduk'un desteğiyle, O (Giges) (onları), kelepçe, pranga ve boyun prangası ile bağladı ve (onları) sayısız miktarda huzura kabul hediyesi ile birlikte benim huzuruma gönderdi. Tanrılar Aşşur ve Marduk'un gücünü sürekli olarak gördüm."*¹⁰⁶

Başka bir belgeden Kimmerlerin tekrardan Lidya topraklarına saldırdığını anlıyoruz. Bu saldırı karşısında Lidya kralı Giges'in Asur'dan ve Mısır'dan yardım istemesi bu paniği açıkça gözler önüne sermektedir. Yukarıdaki belge Lidya kralı Giges'in Asur'a tabi olduğuna ve Kimmer saldırısına karşı Asur'dan destek aldığına işaret etmektedir. Zaten Kimmerler'den elde edilen ganimetlerin bir kısmının Asurbanipal'e gönderilmesi de bu tezi desteklemektedir. Başka bir belgeden Kimmerlerin tekrardan Lidya topraklarına saldırdığını anlıyoruz. Bu saldırı karşısında Lidya kralı Giges'in Asur'dan ve Mısır'dan yardım istemesi bu paniği açıkça gözler önüne sermektedir. Ancak Giges Kimmer tehdidine karşı Asur'dan yardım alamamış ve Kimmer saldırısı sonucu hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁷ Giges'in yenilgisi ve Sardes'in yağmalanması antik Yunan coğrafyacı Strabon'un kitabında da kendine yer bulmuştur.¹⁰⁸ Bu olayın MÖ 652 yılında gerçekleştiği düşünülmektedir. Asurbanipal'in Kimmer tehdidine karşı

104 SAA 10 100: 25 - 27.

105 SAA 4 295.

106 RINAP 5/1 3: ii 92- iii 4.

107 RINAP 5/1 11, ii 119 – ii 125; Grayson 1991a, a.g.m., s. 145 – 146

108 The Geography of Strabo: XIII.IV.8 ve XIV.I.40

Gigi

Akademik
Bakış

49

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Lidya'ya yardım göndermemesi, Asur'un da bu dönemde sorunlarla mücadele ettiğini düşündürmektedir. Bu da akla Babil'de kardeşi tarafından başlatılan isyanı akla getirmektedir. Böyle bir durumda Asur'un Lidya'ya yardım göndermesi zor olduğu için, yardım çağrısına cevap vermemiş olabilir. Bu olasılık Kimmerlerin Lidya'yı Şamaş-şuma-ukîn isyanının başladığı MÖ 652 yılında istila ettikleri görüşünü güçlendirmektedir.¹⁰⁹ Giges'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu, Asur'a biat etmiş ve Asur üstünlüğünü kabul etmiş görünmektedir. Belge de ismi geçmese de bu kişinin Ardys olduğunu başka kaynaklardan öğrenmekteyiz.

Lidya akınlarından sonra Kimmerlerin Asur ülkesine yöneldiği görülmektedir. Kral yıllıkları akınlar sırasında Kimmerler'in başında Tugdammé'nin bulunduğunu ifade etmektedir. Asurbanipal kaynaklarında *göçebe insanların kralı*¹¹⁰ ve *dağ sakinlerinin kralı*¹¹¹ olarak karşımıza çıkan kişinin Herototos'un *Historia* adlı eserinde de Dugdammé adıyla geçmektedir. Kimmer kralı Tugdammé Asur'a iki saldırı düzenlemiştir. Bu saldırıların ilkinde Anadolu'da yer alan kralların da desteğini aldığı anlaşılmaktadır. Yıllıklarda Tabal Ülkesi'nin Tugdammé'yi desteklediği ifade edilmektedir.¹¹² Ancak işler Tugdammé'nin istediği gibi gitmemiş ve Kimmer kampında yangın çıkması sebebiyle Tugdammé başarısız olmuştur. Bu saldırı şu şekilde anlatılmaktadır:

"*Dağ sakinlerinin [k]ralı, tanrı[lara] nasıl saygı gösterileceğini bil[m]eyen küst[ah] Gutili Tugdamm[î](ye gelince), kendi gücüne güvendi ve (sonra) askerlerini topladı ve mücadeleyi sürdürmek ve savaşmak için Asur topraklarına kamp kurdu. Tanrılar Aşşur, Mullissu, Bēl (Marduk), Nabû (ve) Arbela kentinde yaşayan [İ]ştar onun kışkırtıcı konuşması [karşısında] öfkeleni ve o (konuşma) onları rahat[sız] etti. Büyük tanrı[ların] emri ile [ate] ş gökten düştü ve onu, ordularını (ve) kampını yak[tı]. Tug[dammi] kork[ti]tu ve endişelendi ve [ord]ularını geri çekti (ve) ülkesin[e] geri döndü. Beni destekleyen [tanrılar A]şşur, Mullissu, Bēl (Marduk), Nabû, (ve) Ar[bela] şehrinde [yaşayan İ]ştar'ın korkusu, onu ezdi [O] iyi dilek ve ba[rış] (mesajları ile birlikte) elçilerin[i] gönderdi. Ben] aldım [...]. O büyük a[t]lar [...kenar süslü] at koş[um] takımları onun asil araçlarının [at]ları, ek[i]pman], (ve) savaş aletleri onun öne[mli miktardaki] ödemesi ile birlikte altın, çok renkli süslemeli giysiler, (ve) [keten kıyafetler]leri ge[ti]rdi ve O benim aya[đı]mı öp[tü]."¹¹³*

Görüş

109 Selim Ferruh Adalı, "Cimmerians and the Scythians: the Impact of Nomadic Powers on the Assyrian Empire and the Ancient Near East", in H. J. Kim, F. J. Vervaeke and S. F. Adalı (eds.), *Eurasian Empires in Antiquity and the Early Middle Ages Contact and Exchange between the Graeco-Roman World, Inner Asia and China*. Cambridge University Press. 2017, s. 71; Christopher H. Roosevelt, *Gyges'ten Büyük İskender'e Lidya Arkeolojisi* (çev. H. G. Çatak), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 48.

110 ^mtug-dam-mî-i LUGAL NUMUN [al-ga-ti-i] Bkz. RINAP 5/1 23: 143.

111 ^mtug-dam-mî-i] LUGAL [ad-da*-a-a-ú Bkz. RINAP 5/1 23: st. 146.

112 RINAP 5/1 23: 141b - 146b.

113 RINAP 5/1 23: 146b - 159.

Ninive'den ele geçen Prizma J'de de Kimmer kral Tugdamme'nin saldırısından söz edilmektedir. Bu anlatım da ilk saldırıyla ilgili olmalıdır. Belgenin tercümesi şöyledir:

"[...] getir[m]eyen, kendi [gü]üne gü[venen], göçe[be ... Tugdamme]i, çekirge sür[üsü isti]lası [gibi ... (ordusunu) ... ve savaşmak ve mücadele etmek için] toplad[ı]. O [Asur ... bölgesine] kamp[ını ku]rdı. [...] tanrılar ...] Ninive[i İstar] Arbelalı İstar, [...] onun kışkırtıcı konu[şması] karşısında öfkeleni ve [bu durum onları rahatsız etti. B]üyük [ilahların] emriyle onların konu[şlandığı yere] gökten ateş düştü ve [onu, ordusunu (ve) kampını] yaktı. [Tugdamme korktu ve] endişelendi. [...] HARZAallê şehrine [...] Onlar onu kaçırdılar."¹¹⁴

Belgeden anlaşılacağı üzere Asur kralı Kimmer kralını savaşmadan bertaraf etmiştir. Asur kralı bu olayda tanrısal desteğin gücünü ifade etmektedir. Belgede geçen gökten ateş düşmesi ile kastedilen bir doğa olayı olan şimşek ya da yıldırım kastedilmiş olmalıdır. Bu olaydan sonra Kimmer ülkesinde iç karışıklıklar başlamıştır. Başka bir belgede geçen "[...] Onun ülkesinin [insanları] ona karşı isyan etti. [...] o hayatı(nı) bıraktı"¹¹⁵ ifadesi de bu yenilgiden sonra kendi halkının dahi kendine karşı isyan ettiğini göstermektedir. Asurbanipal'in yıllıkları bu olaydan sonra onun tanrı Aşşur'a ibadet ederek hüznü bir yere çekildiği belirtilmektedir.¹¹⁶ Tugdamme ilk Asur saldırısında başarısız olunca, Asurbanipal ile yemin esasına dayalı bir antlaşma yaptığı yıllıklardaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Ancak Tugdamme yeminini unutarak, kuvvetlerini toplamış ve tekrardan Asur topraklarına saldırmıştır. Asur ülkesine gerçekleştirilen ikinci Kimmer saldırısının anlatımı ise şöyledir:

"Asur [bölgesini] ihlal etmemesi için [(tanrı) Aşşur ve tanrıça M]ullissu'nun isimlerinin huzurunda ona yemin [ettir]dim ve onunla (onu/yemini) kuvvetlendirdim. Anlaşma yaptım. O [efendilerim] büyük tanrıların huzurunda ettiği [yemini] bıraktı/unuttu; [O] aralarında (belirlenen) sınırları [aştı. A]sur [bölgesine karşı] şeyta[ni (eylemler)] planladı. [O Asur t]opraklarının üzerinde (kendisinin) tesis ettiği, [keten] yetişen yerde, günah işledi.^{157b - 159b} Efendim [(tanrı) A]şşur[un silahlarının] deh[şet verici parlaklığı] onu ezdi/alt etti; O çıldırdı ve ak[ılı]nı kaybettik[ç]e el[le]rini ısırmaya [çalıştı]. On[un] bedeni[nin] yarısı felce yakalandı ve keskin bir acı [onun kalbine sap]landı. Onun [erk]eklik organı yırtılırca-sına kaşındı ve O iktidarsız oldu. Hayatı (balmumu bir heykelcik gibi) çözümlere ve eriyerek sonlandı, (şöyle söylüyordu) "eyvah!, vah!" [...], kendi fe[la]ketlerinde, [efendim] büyü[k] (tanrı) Aşşur'un övgü(lerini) söyleyerek [onlar bir]birlerini kılıçla [vurdular]."¹¹⁷

Asur yıllıkları Tugdamme'nin ölümüyle birlikte Kimmer ülkesinde büyük bir iç savaş çıktığına işaret etmektedir. Bu karışıklık Asur'un işine yaramıştır.

114 RINAP 5/1 13: viii 6 - viii 20.

115 RINAP 5/1 13: viii 21 - viii 22.

116 RINAP 5/1 13: viii 21 - viii 25.

117 RINAP 5/1 23: 155 – 159a.

Belgenin devamından anlaşıldığı kadarıyla Kimmer halkı Asur'a boyun eğmiş ve Asurbanipal'in hizmetkârı olmayı kabul etmişlerdir.¹¹⁸ Arkeolojik buluntular ve yazılı belgeler de Tugdamme'nin ölümünden sonra Asur topraklarında Kimmer saldırısına işaret edecek bir delili göstermemektedir. Böylece Tugdamme'nin ölümünden sonra Asur sınırları için Kimmer tehdidi ortadan kalkmıştır.¹¹⁹

Sonuç

Kimmerler, İskitlerin yurtlarına gelmesiyle yurtlarını terk ederek güney ve batıya doğru göç etmişlerdir. Güneye giden Kimmerler Urartu ve Asur sınırlarına yerleşmişlerdir. Böylece Asur kaynakları Kimmerlerden söz etmeye başlamıştır. Ancak Kimmerlerin Asur kaynaklarında ilk kez söz edilmesi, Asur ile etkileşimin bir sonucu değil de Asur'un en önemli düşmanlarından birisi olan Urartu sınırlarına taarruzlarıyla gerçekleşmiştir. Asur kaynakları Kimmerler hakkında ilk elden güvenilir bilgiler edinmemizi sağlar. Bu belgeler, MÖ 7 yüzyılda Kimmer tarihinin sınırlı bir kronolojisinin ortaya konulmasını mümkün kılmaktadır. Fakat bu belgeler, özellikle kraliyet yıllıkları, Asur ideolojisine hizmet eden araçlardı ve bu belgelerde yenilgiler kaydedilmemekteydi. Bu sebeple Kimmerlerin Asur topraklarında ne derece etkili olduğunu ortaya koyamıyoruz. Fakat istihbarat raporları ve kehanet metinlerinden yola çıkarak, Asur perspektifinden Kimmerlilere bakma fırsatı elde edebiliyoruz. Bu belgeler kraliyet yıllıklarına nazaran daha objektif bir anlatımı ortaya koymakta ve Kimmerleri gerçek manada tanımamıza imkan sağlamaktadır. Bu belgeler incelendiğinde, onların Yakın Doğu'da önemli bir güce sahip oldukları ve Asur gibi büyük bir imparatorlukta bile korku uyandırdıkları anlaşılmaktadır. Bu da Kimmerlerin Yakın Doğu'da güçlü bir konumda olduklarına işaret etmektedir. Asur kaynakları Kimmerler'in tarihleri hakkında bir takım boşlukları doldurmasına rağmen hala bazı boşluklar ve cevaplanamayan bir çok soru mevcuttur.

Asur kaynaklarında Kimmerlerden ilk kez II. Sargon döneminde söz edilmektedir ve bu bilgiler genellikle Urartu sınırlarından gelen raporlardan elde edilmekteydi. Urartu'yu zor durumda bırakan ve Asur sınırlarına dayanan Kimmerlerin II. Sargon döneminde Asur sınırlarında tehdit edildiğini gösteren belgeler yoktur. Ancak II. Sargon'un Anadolu seferi sırasında Kimmerlerle gerçekleşen bir savaşta öldüğü düşünülmektedir. II. Sargon'dan sonra Asur tahtına geçen Sanherip dönemi Asur kaynaklarında Kimmerler ile ilgili kayıtlara rastlanılmamaktadır. Ancak onun oğlu Asarhaddon döneminde Kimmerlerin Asur için ciddi bir tehdit olduğunu gösteren birçok yazılı kanıt mevcuttur. Asarhaddon'un Kimmer tehlikesi karşısında da sık sık kâhinlerine danışması Kimmerler ne derece çekindiğini göstermektedir. Asarhaddon yıllıklarında Kimmerler karşısında kazanılan bir zaferden söz edilmesine karşın devlet arşivlerinden gelen bilgiler bu dönemde Kimmerlere karşı temkinli bir politika izle-

118 RINAP 5/I 23: 159b – 161.

119 Sulimirski and Taylor, a.g.m., s. 567.

nimi vermektedir. Asarhaddon'un Kimmerler karşısında onlar gibi konar-göçer bir kavmi olan İskitler ile ittifak kurması da bu temkinli politikaya işaret etmektedir. Asarhaddon'dan sonra tahta geçen Asurbanipal döneminde ise Kimmer politikasında değişiklikler göze çarpar. Asurbanipal döneminde Asur-Kimmer çatışması savaş alanına taşınmıştır. Asurbanipal, Kimmer kralı Tugdamme ile savaş alanında en az iki kez karşılaşmış, ve savaşlar Asur lehine sonuçlanmıştır. Böylece Asur sınırlarındaki Kimmer tehdidinin ortadan kalktığı söylenebilir.

Asur kraliyet yazışmaları ve yıllıkları, Kimmerlerin yayıldıkları alanın sınırlarının çizilmesinde önem arz etmektedir. Kimmer isminin Urartu, Manna, Med, Elam ve Kilikya bölgesinden gelmesi olası saldırıların sorguladığı belgelerde karşımıza çıkması onların geniş bir coğrafyada yayılım gösterdiklerine ve Asur sınırlarını farklı coğrafi alanları tehdit ettiklerine kanıt oluşturur niteliktedir. Bu sebeple Asur belgelerinden hareketle MÖ 7. yüzyılda Kimmerleri belirli bir coğrafi alan içerisine yerleştirmek doğru bir tutum değildir. Kimmerlerin Yakınoğu'da geniş bir coğrafyada etkili olduklarını başka kaynaklardan da öğreniyoruz. Eski Ahitte yer alan bilgiler de onların Mezopotamya'daki varlıklarını ortaya koymaktadır. Eski Ahit, Kimmerlerin sadece kuzeyden ve doğu'dan değil batı yönünden de Asur topraklarında bir tehdit olduklarına işaret etmektedir.

Asur belgelerinde Kimmer ismi genellikle "düşman" kelimesi ve "ummanmanda" terimiyle birlikte kullanılmaktadır. Ummanmanda, Akad literatüründe Elamlılar ve İskitler de dâhil olmak üzere çeşitli düşmanları tanımlamak için kullanılan bir terimdi. Bu da Asur'un Kimmerleri gerçek manada düşmanı olarak değerlendirdiğinin kanıtıdır.

Belgeler genellikle düşmanca gelişen ilişkileri ortaya koymaktaydı. Ancak sınırlı da olsa birkaç belge Kimmerlerin Asur toplumu içerisinde kendilerine yer bulduklarının kanıtı kabul edilebilir. Bir toprak satış belgesinde bir Kimmerlinin şahit olarak ifade edilmesi ve bir mal listesinde Kimmer sandaletinin de bulunması sosyal ve ekonomik hayat içerisinde Kimmerlerin yer aldıklarını göstermektedir. Ayrıca özellikle MÖ 7. Yüzyılda Asur ordusu içerisinde atın daha etkili bir şekilde kullanımı Kimmer-İskit etkisinin bir sonucu olarak düşünülebilir.

Kaynaklar

ADALI, Selim Ferruh, *The Scourge of God: The Umman-Manda and its Significance in the First Millennium B.C. (State Archives of Assyria Studies 20)*, Publications of the Foundation for Finnish Assyriological Research No. 3), The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Winona Lake 2011.

ADALI, Selim Ferruh, "Tugdammu and the Cimmerians: A Test of Piety in Assyrian Royal Inscriptions", in L. Feliu et al (eds.), *Time and History in the Ancient Near East*, Proceedings of the 56th Rencontre Assyriologique Internationale at Barcelona 26-30 July 2010; Eisenbrauns, Winona Lake 2013, s. 587-694.

Gazi

Akademik
Bakış

53

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ADALI, Selim Ferruh, "Cimmerians and the Scythians: the Impact of Nomadic Powers on the Assyrian Empire and the Ancient Near East", in H. J. Kim, F. J. Vervaet and S. F. Adalı (eds.), *Eurasian Empires in Antiquity and the Early Middle Ages Contact and Exchange between the Graeco-Roman World, Inner Asia and China*. Cambridge University Press, 2017, s. 60-81.

BAŞ, Ayla, Urartu Krallığı'nın Doğu Politikası: Nedenler ve Sonuçlar, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, 2018, s. 9 – 34.

BAUER, Susan Wise, *Antik Dünya Tarihi İlk Kayıtlardan Roma'nın Dağılmasına* (Çev. Mehmet Moralı), Alfa Yayınları, İstanbul 2013.

BERNDT-ERSÖZ, Susanne, "The Chronology and Historical Context of Midas", *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, Bd. 57, H. 1, 2008, s. 1-37.

BRIDGMAN, Tim, "Who were the Cimmerians?", *Hermathena*, 164, 1998, s. 31-64.

BRYCE, Trevor, *The Routledge Handbook of the Peoples and Places of Ancient Western Asia: From the Early Bronze Age to the Fall of the Persian Empire*, London; New York: Routledge, 2009.

COZZOLÌ, Umberto, *I Cimmeri*, Roma 1968.

ÇERNENKO, Evgeniy V., *The Scythians 700 - 300 BC* (Illustrate: A. Mcbride – Gorelik), Osprey Publishing, 1983.

ÇİLİNGİROĞLU, Altan, "The Eighth Campaign of Sargon II", *Jahrbuch für keinsiasische Forschung (= Anadolu Araştırmaları 4-5)*. 1976-1977, s. 252-269.

DELLER, Karlheinz, "Ausgewählte neuassyrische Briefe betreffend Urartu zur Zeit Sargons II.", in P. E. Pecorella and M. Salvini (eds), *Tra lo Zagros e l'Urmia. Ricerche storiche ed archeologiche nell'Azerbaijaniano Iraniano*, Rome 1984, s. 97 - 122.

DEZSŐ, Tamás, "The arrowheads from Grd-i Tle (Rania Plain, Irak)", *Dissertationes Archaeologicae*, Ser. 3, No. 5, 2017, s. 97-112.

DEZSŐ, Tamás, *The Assyrian Army: The Structure of the Neo-Assyrian Army as Reconstructed from the Assyrian Palace Reliefs, 1. Infantry* (Antiqua et Orientalia 2. Assyriologia 8/1), Budapest 2012.

DÖNMEZ, Şevket, "Ön Asya'da İskitler", S. Koca, H. C. Yücel ve K. Çiçek (Editörler), *Türkler*, 4, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 42-63.

DUBOVSKÝ, Peter, *Hezekiah and the Assyrian Spies: Reconstruction of the Neo-Assyrian Intelligence Services and Its Significance for 2 Kings 18–19*, Biblica et Orientalia 49. Rome: Pontifical Biblical Institute 2006.

DURMUŞ, İlhami "Anadolu'da Kimmer ve İskitler", *Belleten*, Cilt: LXI – Sayı: 231, 1997, s. 273-286.

ELAYI, Josette, *Sargon II King of Assyria*, SBL Press, Atlanta 2017.

FALES, Frederick Mario and Giovanni Battista Lanfranchi "ABL 1237: The Role of the Cimmerians in a Letter to Esarhaddon", *East and West*, Vol. 31, No. 1/4 (December 1981), s. 9-33

Görüş

FUCHS, Andreas "Assyria and the North: Anatolia", in Eckart Frahm (ed.), *A Companion to Assyria*, *Blackwell Companions to the Ancient World*, New Haven 2017, s. 249-258.

GALIL, Gershon, "Appropriation of Land by Officials in the Neo-Assyrian Period", in G. Galil, M. Geller and A. Millard (eds.), *Homeland and Exile: Biblical and Ancient Near Eastern Studies in Honour of Bustenay Oded*, Leiden – Boston 2009 (= Supplement to *Vetus Testamentum*, CXXX), s. 95–119.

GLASSNER, Jean-Jacques, *Mesopotamian Chronicles*, Society of Biblical Literature, B. R. Foster (ed.), Atlanta 2004.

GRAYSON, Albert Kirk, *Assyrian and Babylonian Chronicles* (Texts from Cuneiform Sources 5), New York 1975.

GRAYSON, Albert Kirk, "Assyria 668 - 635 B.C.: The Reign of Ashurbanipal", in John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History (CAH) 3/2*, The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., Cambridge Univ. Press, Cambridge 1991a, s. 142-161.

GRAYSON, Albert Kirk, "Assyria: Sennacherib and Esarhaddon (704-669 B. C.)", in John Boardman et al. (eds.), *The Cambridge Ancient History (CAH) 3/2*, The Assyrian and Babylonian Empires and Other States of the Near East, from the Eighth to the Sixth Centuries B.C., Cambridge Univ. Press, Cambridge 1991b, s. 103-141.

GÖKÇEK, L. Gürkan, *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2015.

HARTMAN, Louis F., "The Date of the Cimmerian Threat against Ashurbanipal According to ABL 1391", *Journal of Near Eastern Studies*, 21/1, 1962, s. 25-37.

HASANOV, Zaur, *Çar İskitler* (çev. İlyas Topsakal), İstanbul 2009.

HINDS, Kathryn, *Barbarians!: Scythians and Sarmatians*, New York 2010.

IVANTCHIK, Askold Igorevich, *Les Cimmériens au Proche-Orient* (Orbis Biblicus et Orientalis, 127), Fribourg Suisse, Göttingen 1993.

IVANTCHIK, Askold Igorevich, "The Current State of the Cimmerian Problem", *Ancient Civilizations from Scythia to Siberia*, 7, 2001, s. 307-340.

JAKUBIAK, Krzysztof, "Some remarks on Sargon II's eighth campaign of 714 BC" *Iranica Antiqua* 39, 2004, s. 191-202.

KINNIER WILSON, James V., "The Kurba'il Statue of Shalmaneser III", *Iraq*, Vol. 24, No. 2, 1962, s. 90-115.

KÖROĞLU, Kemalettin, *Eski Mezopotamya Tarihi: Başlangıcından Perslere Kadar*, İstanbul 2006.

KRISTENSEN, Anne Katrine Gade, *Who were the Cimmerians, and where did they come from? Sargon II, the Cimmerians, and Rusa I*, Munksgaard - Copenhagen 1988, *Kutsal Kitap* (Tevrat, Zebur, İncil). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.

Gazi

Akademik
Bakış

55

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

LANFRANCHI, Giovanni Battista, "I Cimmeri: Emergenza delle elites militari iraniche nel Vicino Oriente (VIII-VII sec a.c.)." *History of the ancient Near East Studies* 2. Padova: S.a.r.g.o.n. Editrice e Libreria. 1990, s. 26 -30.

LANFRANCHI, Giovanni Battista, "Assyrian Geography And Neo-Assyrian Letters The Location of Hubuskia Again", in Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*. Roma, Università di Roma "La Sapienza": 1995, s. 27-137.

LEHMANN-HAUPT, Carl Ferdinand Friedrich, *Armenien einstundjetzt*, III/I, Berlin-Leipzig 1926.

LEVINE, Louis D., "Sargon's Eighth Campaign," in *Mountains and Lowlands: Essays in the Archaeology of Greater Mesopotamia* (= Bibliotheca Mesopotamia 7). Malibu 1977, s. 135-151.

LUUKKO, Mikko, "Gurranes and Itu'aeans in the Service of the Assyrian Empire", in Dušek, J. and Mynářová, J. (eds.). *Aramaean Borders: Defining Aramaean Territories in the 10th-8th Centuries B.C.E.*, Leiden: Brill, 2019, s. 92-124.

MAKHORTYKH, Sergey V. "Kimmeriytsi i Drevniy Vostok", *VDI (Vestnik Drevney Istorii)* 2, 1998, s. 95 -104.

MAKHORTYKH, Sergey V., The North Black Sea Steppes in the Cimmerian Epoch, in Scott, E. M., Alekseev, A. Y. and Zaitseva, G. (eds.), *Impact of the Environment on Human Migration in Eurasia: Proceedings of the NATO Advanced Research Workshop 15-18 November 2003*, St. Petersburg 2005, s. 35-44.

MELVILE, Sarah, "Kings of Tabal: Politics, Competition, and Conflict in a Contested Periphery." in Seth Richardson (ed.), *Rebellions and Peripheries in the Mesopotamian World*. American Oriental Series 91. Winona Lake: Eisenbrauns 2010, s. 87-109.

MILLARD, Alan, *The Eponyms of the Assyrian Empire, 910-612 BC*, SAAS 2, Helsinki, 1994.

MUSCARELLA, Oscar White, "Qalatgah: An Urartian Site in Northwestern Iran", *Expedition*, XIII/3-4, 1971, s. 44-49.

MUSCARELLA, Oscar White, "The Location of Ulhu and Uiše in Sargon II's Eighth Campaign, 714 B.C.", *Journal of Field Archaeology*, 13(4), 1986, s. 465 – 475.

MUSCARELLA, Oscar White, "Sargon II's 8th Campaign: An Introduction and Overview", *Archaeology, Artifacts and Antiquities of the Ancient Near East*, 2006, s. 523-533.

PARPOLA, Simo and Michael Porter, *The Helsinki Atlas of The Near East in The Neo-Assyrian Period*, Finland, 2001.

PHILLIPS, Eustace Dockray, "The Scythian Domination in Western Asia: Its Record in History, Scripture and Archaeology", *World Archaeology*, Vol. 4, No. 2, 1972.

PNA: *The Prosopography of the Neo-Assyrian Empire*, ed. K. Radner (I/1-I/2) and H. D. Baker (II/1-IV/1). The Neo-Assyrian Text Corpus Project, Helsinki 1998 -2017.

POSTGATE, John Nicholas, "Assyria: The Home Provinces", in M. Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Rome: Università di Roma "La Sapienza", 1995, s. 1-17

Gözy

- POTTS, Daniel T., "Guriania, Γουράνιοι and the Gūrān", in S. Gaspa et al., (eds.), *From Source to History: Studies on Ancient Near Eastern Worlds and Beyond: Dedicated to Giovanni Battista Lanfranchi on the Occasion of His 65th Birthday on June 23,* 2014. Münster: Alten Orient zum Alten Testament 412, 2014, s. 561-571.
- RADNER, Karen, "Assyrians and Urartians", in S. R. Steadman and G. McMahon (eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia* Oxford: OUP, 2011, s. 734-751.
- RADNER, Karen, "Between a Rock and a Hard Place: Musasir, Kumme, Ukku and Šubria – the Buffer States between Assyria and Urartu", in S. Kroll et al. (ed.), *Urartu-Bianili, Acta Iranica* 51, Leuven 2012, s. 243-264.
- READE, Julien, "Campaign Around Muşaşir", in A. Çilingiroğlu and D.H. French (eds.), *Anatolian Iron Ages 3. The Proceedings of the Third Anatolian Iron Ages Colloquium, Held at Van, 6-12 August 1990*, (British Institute of Archaeology Monographs 16), Oxford 1994, s. 185-187.
- READE, Julien "Iran in the Neo-Assyrian Period," in Mario Liverani (ed.), *Neo-Assyrian Geography*, Rome: Università di Roma "La Sapienza", 1995, s. 31-42.
- RINAP 4: LEÏCHTY, Erle, *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria 680–669 BC (Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 4)*, Winona Lake, 2011.
- RINAP 5/I: NOVOTNY, Jaime and Joshua Jeffers, *The Royal Inscriptions of Ashurbanipal (668–631 BC), Aššuretel-ilāni (630–627 BC), and Sîn-šarra-iškun (626–612 BC), Kings of Assyria, Part I (The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period 5/1)*, Winona Lake 2018.
- ROAF, Micheal, *Cultural Atlas of Mesopotamia and the Ancient Near East*. New York/ Oxford 1990.
- ROLLER, Lynn E., "Phrygian and the Phrygians", in Sharon R. Steadman and Gregory McMahon (Eds.), *The Oxford Handbook of Ancient Anatolia, 10,000-323 B.C.E.*, Oxford University Press, New York 2011, s. 560 – 578.
- ROOSEVELT, Christopher H., *Gyges'ten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi* (çev. H. G. Çatak), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.
- RUSSELL, H. F., "Shalmaneser's Campaign to Urartu in 856 B.C. and the Historical Geography of Eastern Anatolia according to the Assyrian Sources", *Anatolian Studies* 34: 1984, 171-201, s. 196-198;
- SAA 1: PARPOLA, Simo. *The Correspondence of Sargon II, Part I. Letters from Assyria and the West* (State Archives of Assyria 1), Helsinki 1987.
- SAA 4: STARR, Ivan, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria* (State Archives of Assyria 4), Helsinki, 1990.
- SAA 5: LANFRANCHI, Giovanni Battista and Simo Parpola, *The Correspondence of Sargon II, Part II: Letters from the Northern and Northeastern Provinces* (State Archives of Assyria 5), Helsinki 1990.

Gazi

Akademik
Bakış

57

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- SAA 6: KWASMAN, Theodore and Simo Parpola, *Legal Transactions of the Royal Court of Nineveh*, Part I. Tiglath-Pileser III through Esarhaddon (State Archives of Assyria 6), Helsinki 1991.
- SAA 7: FALES, Frederick Mario and John Nicholas Postgate, *Imperial Administrative Records, Part I: Palace Administration*. (State Archives of Assyria 7), Helsinki 1992.
- SAA 8: HUNGER, Hermann, *Astrological Reports to Assyrian King*. (State Archives of Assyria 8), Helsinki 1992.
- SAA 9: PARPOLA, Simo *Assyrian Prophecies*. (State Archives of Assyria 9) Helsinki 1997.
- SAA 10: PARPOLA, Simo, *Letters from Assyrian and Babylonian Scholars* (State Archives of Assyria 10), Helsinki 1993.
- SAA 11: FALES, Frederick Mario and John Nicholas Postgate, *Imperial Administrative Records, Part II: Provincial and Military Administration*. (State Archives of Assyria 11), Helsinki 1995.
- SAA 19: LUUKKO, Mikko, *The Correspondence of Tiglath-pileser III and Sargon II from Calah/Nimrud* (State Archives of Assyria 19), Helsinki 2012.
- SAGGS, Henry W. F., "The Nimrud Letters 1952: Part IV", *Iraq*, Vol. 20, No. 2, 1958, s. 182-212.
- SAGGS, Henry W.F., *The Nimrud Letters, 1952: Cuneiform Texts from Nimrud V*, The British School Of Archaeology In Iraq, 2001.
- SALVINI, Mirjo, "On the location of Hubuskia: with regard to a recent proposal", *SAAB* 11, 1997, s. 109-114.
- SALVİNİ, Mirjo *Urartu Tarihi ve Kültürü* (çev. B. Aksoy), Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2006.
- STRABO, *The Geography of Strabo*, Vol. 1 (The Loeb Classical Library), London 1917.
- SULIMIRSKI, Tadeusz and Timothy Taylor, "The Scythians", in John Boardman et al. (eds.) *Cambridge Ancient History* (CAH), III/2, 1991, s. 547-590.
- TADMOR, Hayim Benno Landsberger and Simo Parpola, "The Sin of Sargon and Sennacherib's Last Will", *State Archives of Assyria Bulletin* 3, 1989, s. 3-52.
- TANSUĞ, Kadriye, "Kimmerlerin Anadolu'ya Girişleri ve M.Ö. 7. Yüzyılda Asur Devleti'nin Anadolu ile Münasebetleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 4, 1949, s. 535 – 550.
- TARHAN, Mehmet Taner "Bozkır Medeniyetlerinin Kısa Kronolojisi", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, 24, 1970, s. 17-32.
- TARHAN, Mehmet Taner "Eskiçağ 'da Kimmerler Problemi", *VIII. Türk Tarih Kongresi*, (Ankara 11-15 Ekim 1976) Kongreye Sunulan Bildiriler, III, Ankara 1979, s. 355- 369.
- TARHAN, Mehmet Taner "Eski Anadolu Tarihinde Kimmerler", *I. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İstanbul, 1983, s. 109- 110.

Görüş

THUREAU-DANGIN, François, *Une Relation de la Huitième Campagne de Sargon*, Paris 1912.

TOPTAŞ, Koray, "İskit-Asur Münasebetleri", Alparslan Ceylan (ed.), *4. Uluslararası Türk Şöleni Türk Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Erzurum 2016, s. 457-468,

VAN LOON, Maurits, "The Inscription of Ishpuini and Meinua at Qalatgah, Iran", *Journal of Near Eastern Studies*, 34 (3), 1975.

YAMADA, Shigeo, *The Construction of the Assyrian Empire. A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to His Campaigns to the West*. Culture and History of the Ancient Near East Vol.3, Leiden; Boston; Köln 2000.

ZIMANSKY, Paul, "Urartian geography and Sargon's Eighth Campaign", *Journal of Near Eastern Studies*, 49: 1990, s. 1-21.

Extended Abstract

The Cimmerians, a migrant-settler group began to migrate towards the south and the west following their displacement from their homeland by the Scythians. The Cimmerians migrating to south came to the Urartu borders and started attacking the Urartu State. However, the Urartian kings realizing that they could not cope with the Cimmerians on the battlefield, became an ally of them and sent them into Anatolia and Mannea lands. Thus, the Cimmerians emerged as an important political power in Anatolia and the Mannea lands. This migration caused them to contact with Assyria and the Assyrian documents began mentioning the Cimmerians. The first mentioning of the Cimmerians in Assyrian documents was a result of their attack to Urartu, one of the most important enemies of the Assyrians.

The Cimmerians are mentioned as "*Gimiraya / Gimirraya*" in the Assyrian documents. The Assyrian cuneiform documents also used the name "*Gimir / Gamir*" to refer to "*the Cimmerian country*". The Cimmerian name is often mentioned together with the words "*enemy*" and "*ummanmanda*" in the Assyrian documents. In fact the term "*ummanmanda*" was used for describing various enemies including the Elamites and the Scythians in the Akkadian literature.

The Assyrian documents help us to obtain valuable information about the Cimmerians and to compose the chronology of Cimmerian history in 7th and 6th centuries BC. These documents that are the products of Assyrian ideology serve the Assyrian interests. They express the Assyrian superiority in its rivalry with the Cimmerians. However, intelligence reports and prophecy texts enable us to look at the Cimmerians from the Assyrian perspective. These documents have a more objective data than royal inscriptions. These documents show that the Cimmerians caused great fear in the Assyrian Empire. The reason why Esarhaddon wanted to be an ally of the Scythians can be explained with fear of the Cimmerians' power. Especially, intelligence reports and prop-

Gazi

Akademik
Bakış

59

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

hecy texts indicate the power of the Cimmerians. When these documents are examined, it appears that they have a significant power in the Near East and caused a fear even in a great empire such as Assyria. This indicates that the Cimmerians had a strong position in the Near East. Although the Assyrian documents fill some gaps about the history of Cimmerians, unfortunately there are still many questions that cannot be answered.

The correspondence of Assyrian state and royal inscriptions are important as they Show the area that the Cimmerians spread. The name "Cimmerian" is mentioned together with regions of Urartu, Mannea, Media, Elam and Cilicia in the Assyrian documents. This situation prove that they spread over a wide area and threaten the different district of the Assyrian Empire. Other sources also show that the Cimmerians were effective in a wide area in the Near East. The information in the Old Testament reveals their presence in Mesopotamia. The Old Testament indicates that the Cimmerians were a threat for the Assyrian lands not only from the north and the east but also the west.

The Assyrian documents generally reveal hostile relationships. However, a few documents can be accepted as proof that the Cimmerians took part in the Assyrian society. The presence of a Cimmerian witness in a document recording the sale of fields and the Cimmerians shoe in a list of goods indicate that the Cimmerians are involved in the Assyrian social and economic life. Moreover, more effective using of horses in the Assyrian army in the 7th century BC. can be considered as a result of the Cimmerian-Scythian influence.

Gaz

Akademik
Bakış

60

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

İdeolojinin Türk Hukukuna Yansıması: Komünizm Örneği (1923-1960)

Reflection of Ideology on Turkish Law: The Case of Communism (1923-1960)

Engin Çağdaş BULUT*

Öz

Türkiye Cumhuriyeti tarihinin başlangıcından 1960 yılındaki askeri darbeye kadar olan süreçte hukuk sistemi çeşitli nedenlerle birçok kez değiştirilmiştir. Bu nedenlerden bir tanesi zararlı ideolojilerle mücadele etmektir. Komünizm gibi rejimi tehdit eden devrimci bir düşünce de bu ideolojilerden biridir. Komünizmin, devletin bekasını tehlikeye sokacağı düşüncesiyle anayasa, kanun, kararname, sansür ve yasaklar aracılığıyla önlemler alınmaya çalışılmıştır. Cezaların yeterli olmadığı durumlarda bir düşünce suçu olan komünizm, fiili bir teşebbüs haline getirilerek isyana teşvik, hükümeti devirme ve rejimi değiştirme faaliyeti olarak görülmüştür. Bu kapsamda komünistlik faaliyeti ya da propagandasıyla suçlanan kişiler daha ağır cezalar almıştır. Fakat kanunların ideolojik suçları kapsayıcı özellikler taşıması için yapılan çalışmalar da devam etmiştir. Dünyada komünist ya da anti-komünist hareketlerin durumu takip edilerek komünizme karşı mücadelede tedbirler arttırılmış, NATO'ya giriş sürecinde ve girildikten sonra da komünizm fiili bir düşman konumuna erişmiştir. 1923 ve 1960 yılları arasında komünizme karşı gösterilen tutum beş aşamada incelenirken, Türk ceza kanunlarının, kararname ve düşünce özgürlüğünün geçirdiği değişim, ideolojinin hükümet politikalarında ne kadar çok yer tuttuğunu göstermektedir. Bu politikaların uygulanabilmesi için de yargının aracılığına ve kolluk güçlerinin yardımına ihtiyaç duyulmuştur. Böylece, ideoloji toplumun yanı sıra hukuk, adalet, yargı gibi alanları da etkilemiş, hatta şekillendirici etkisiyle bu kanunların oluşturulmasındaki aktörlerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Komünizm, Anti-Komünizm, Hukuk, Sansür, Dış Politika

Abstract

From the establishment of the Republic of Turkey until the military coup in 1960, the judicial system has been changed many times for various reasons. One of these reasons is to fight against harmful ideologies. A revolutionist idea threatening the regime like communism is one of them. Believing that communism would endanger the state's future, measures were taken through enactment of constitution, laws, decrees, and the mechanisms of censorship and prohibitions. In situations in which punishments are insufficient, Communism, is considered as a crime of thought and an act of incitement to revolt, and to subvert the government and changing the regime. In this context, people accused of communist activity or propaganda were subject to heavier penalties. However, works for the inclusion of ideological crimes in the laws have continued as well. The situation of communist or anti-communist movements in the world has been monitored and measures have been taken in the fight against communism and finally the ideology has reached a de facto enemy position starting from the NATO accession process. While the attitude towards communism between 1923 and 1960 has been examined at five phases, the change in Turkish penal laws, decrees, and freedom of thought have indicated the extent that ideology plays a role in government policies. The support of judiciary and law enforcement agencies were necessary for the implementation of these policies. Thus, ideology has affected not only the society but also the fields such as law, justice and judiciary, and has been one of the actors in the formation of these laws with its shaping effect.

Key Words: Communism, Anti-Communism, Law, Censorship, Foreign Policy

Makale Geliş Tarihi: 08.07.2019. Makale Kabul Tarihi: 07.04.2020.

* Dr., E-mail: bulut8713@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4744-2629.

gazi

Akademik
Bakış

61

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Giriş

Tarih boyunca kurulan devletlerin suç olarak gördükleri durumlar arasında düşünce suçları da yer almıştır. Bu suçlar siyasi, dini ve bilimsel alanlarda statükocu bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmıştır. Eski Çağ'da Sokrates gibi düşünürlerin ya da ilk Hristiyanlar gibi inanç suçlularının karşılaştığı idam ve sürgün gibi cezalar, daha sonra kilisenin bilime karşı mücadelesinde de kullanılmıştır. Hatta bu amaçla Engizisyon Mahkemeleri kurulmuş, Giordano Bruno ve Galileo Galilei gibi kilisenin sapkın ilan ettiği bilim adamları yargılanmıştır. Doğu da ise reformist fikirlere sahip kimseler padişah dahi olsa cezalandırılabilmiştir. Fakat Avrupa'da Rönesans ve Reform hareketleri din savaşlarına rağmen, farklı düşüncelerin zincirlerini kırmasını sağlamıştır. Fransız İhtilali ile başlayan düşünce özgürlüğü ve buna bağlı rejim değişiklikleri, çeşitli savaşlar yaşansa da engellenememiştir. Yine de özellikle anarşist ve komünist düşünceye karşı gösterilen reaksiyon hapis ve sürgün cezalarıyla kendini göstermiştir.

İdeoloji kavramı düşünce bilimi anlamında 1796'da ilk kez kullanılmıştır.¹ İdeolojiler, ortaya çıktıkları dönemin şartlarına göre zaman zaman devletlerin geleceğini tehdit eden unsurlar olarak görülmüşlerdir. İdeolojilerin bazıları ekonomik bazıları ise siyasi ya da sosyal düzeni değiştirmeyi ilke edinerek kendi fikirlerine uygun bir toplum yaratmayı hedeflemiştir. İdeolojinin düşünceden farkı; bir düşünce üzerine inşa edilen bütün bir yönetim sistemini barındırmasıdır. İdeolojiler bilimsel bir icattan ya da farklı bir mezhebe inanmaktan daha etkili ve geniş bir anlam taşıyarak birçok taraftarını örgütlü bir şekilde harekete geçirebilirler. Bu hedef doğrultusunda ideolojiler, otoriter rejimlere karşı askeri araçları kullanarak devrimci bir yol izlerken, demokratik rejimlere karşı ise yasal yollardan anayasayı değiştirme amaçlı bir mücadele yolu izleyebilmiştir. Komünizm de bu ideolojilerden birisidir ve gerek silahlı gerek silahsız yollardan devletin sönmülenererek yok olduğu bir dünya gerçekleştirme çabası içindedir.

Türkiye'de, Osmanlı Devleti zamanında başlayıp yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla devam eden bir anti-komünist politika mevcuttur. Bu düşünceye göre komünizm, gerek saltanat sistemini gerekse yeni kurulan cumhuriyet rejimini ortadan kaldıracak bir düşüncedydi. Ayrıca bütün dinlere düşman olan, aile birliğini bozucu, mülkiyet düşmanı bir tutum içerisindeydi. Tehlikeli bir duruma gelmeden komünizm düşüncesi toplumdan sökülmesi, komünistler ise düşüncelerini daha fazla yaymadan izole edilmeliydi.² Gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti bu amaç doğrultusunda

1 Yücel Bulut, "İdeolojinin Tarihiçesi", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 23, 2011, s. 186.

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. Uygur Kocabaşoğlu-Metin Berge, *Bolşevik İhtilali ve Osmanlılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006.

Anayasa, kanun, kararname, sansür ve yasakları hükümet politikasının araçları olarak kullanmıştır. Türkiye tarihinde komünizme karşı mücadelenin aşamaları kanaatimizce yedi dönemde incelenebilir.³ Bunlardan beşi makale konusu dönemi ilgilendirmektedir: kısa tutukluluk ve arkasından af dönemi, uzun tutukluluk ve ağır cezalar dönemi, fikri mücadele dönemi, dış politika argümanı olarak kullanma dönemi, savaş-düşmanlık ve baskı dönemidir. Türkiye'deki anti-komünizmin safhaları olarak da nitelenebilecek bu aşamaların işleyişi de Türk hukuk sistemi üzerinden şekillenmiştir.

Tablo 1: Türkiye'de Komünizme Bakışın Tarihsel Gelişimi

Aşamalar	Açıklama
1. Aşama (1917-1919)	Belirsizlik ve bilinmezlik dönemi: «Barış»
2. Aşama (1920-1922)	Kontrollü müttefiklik, partileşme ve propaganda dönemi: «Temkinli Durma»
3. Aşama (1923-1938)	Komünizmin yasadışı olduğu, yargılama, kısa tutukluluk ve af dönemi: «Hafif Suç»
4. Aşama (1938-1941)	Uzun Tutukluluk ve Askeri Mahkemelerde yargılanma dönemi: «Ağır Suç»
5. Aşama (1941-1944)	Görece Serbestlik, Anti-Komünist ideolojinin oluştuğu dönem: «Fikri Mücadele»
6. Aşama (1945-1950)	Komünizme karşı kitlesel eylemler ve dış yardımlar dönemi: «Dış Politika argümanı»
7. Aşama (1950-1960)	İçerde baskı, dışarda fiilen savaş dönemi: «Savaş, Düşmanlık ve Baskı aracı»

Hafif Suç Dönemi (1923-1938)

Komünizmin ideoloji olarak ortaya çıktığı günden beri en büyük silahı; basın ve yayın faaliyetleri ile işçi örgütlerine dayanan kitlesel hareket imkânıdır. Türkiye'de sanayiinin gelişmemiş olması, buna bağlı olarak da işçi sınıfının sayısal olarak azlığı bu alanda korkulmasına gerek olmadığını gösteriyordu. Fakat basın ve yayın faaliyetleri özellikle okuma-yazma bilen kesim için bir risk teşkil edebilirdi. Basının kontrol altında tutulup, askeri ve siyasi mücadeleye zarar veren propaganda faaliyetleri içerisinde olmasına izin verilmemesi gerekiyordu. Nitekim devrimci düşünce taraftarlarının, Birinci Dünya Savaşı sırasında cephelelerdeki askerlere silah bırakmaları ve savaşmamaları şeklinde propaganda yaptıkları biliniyordu. Bu propagandanın da en önemli aracı basındı. Milli Mücadele Dönemi'nde de toplumu birlik içinde tutabilme ve kurtuluş yolunda savaşma çabalarında basının önemi büyük olmuştur. Mustafa Kemal Paşa bu konuda: "Bütün gazetelere ne yolda idarei kalem edeceklerine dair tarafımızdan talimat verilmiştir ve takip olunmuştur ve bütün matbuatımız bu dairede ifayı vazife etmektedir. Bundan yalnız hulfeden bir gazete olmuştur, ismi Yeni Dünya'dır."⁴ demiştir. Yeni Dünya Gazetesi İslami Bolşevik bir gazete olarak Ağustos

3 Bu tasnif ilk olarak Engin Çağdaş Bulut'un *Modern Türkiye'de Komünizm Algısı (1923-1960)* isimli yayınlanmamış doktora tezinin sonuç kısmında kullanılmıştır.

4 T.B.M.M. *Tutanak Dergisi*, Devre: 1, Cilt: 4, İctima: 1, 28.09.1336 (1920), s. 397.

Gazi

Akademik
Bakış

63

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

1920'de Eskişehir'de çıkmış, daha sonra da Resmi Komünist Partisi'nin yayın organı olarak Ankara'ya taşınmıştı. Fakat Çerkez Ethem'in ihaneti üzerine bu gazete mensupları da yargılanmıştır. Ankara İstiklal Mahkemesi'nde 9 Mayıs 1921 tarihinde görülen dava da, komünistlik nedeniyle Yeni Dünya Gazetesi yazarlarından Nizamettin'e 8 yıl süreyle kürek cezası verilmiş, Arif Oruç ise tutuklu kaldığı süre göz önüne alınarak serbest bırakılmıştır. Halk İştirakiyyun Fırkası'ndan Tokat Mebusu Nazım, Ziyetullah Nuşirevan, Salih Hacıoğlu gibi isimler TBMM Hükümeti tarafından çıkarılan 155 numaralı kanun gereğince affedilmiştir.⁵ Böylece Türkiye'de hukukun komünizme karşı işletilmesi ilk olarak Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'na dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Kanunun üçüncü maddesi⁶ basın yoluyla komünistliğin yayılmaması için kullanılmıştır. Milli Mücadele Dönemindeki yargılamalar esnasında basın üzerinde denetimler de sıklaştırılmıştır. Bunların dışında çeşitli kararnamelerle komünistlik yaydığı düşünülen Ziya ve Yeni Fikir Gazetelerinin ithali yasaklanmıştır.⁷

Türkiye'de komünizmle mücadele, iç politikanın bir öznesi haline geldiği gibi, dış ilişkilerde de kıymetli bir araç olarak görülmüştür. Milli Mücadele Dönemi'nde komünistlere karşı sergilenen tutum, bu önermenin sağlaması olarak görülebilir. Bu dönemde İtilaf Devletleri'nin ülkeyi paylaşma planlarına ve işgallerine karşı bir bağımsızlık mücadelesi ortaya çıkmıştır. Bu mücadele için de Bolşevik Rusya'dan destek alınmıştır. Rusya'nın ve komünizmin yayılmacı karakteri, görünüşte Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından sert bir şekilde karşılanmış, gerçekte ise Mustafa Suphi hadisesi gibi bazı vakalar hariç yargı sistemindeki belirsizlikten dolayı yumuşak bir tepkiye dönüşmüştür. Bu duruma örnek olarak Yeşil Ordu Cemiyeti'nin kapatılması sonrasında tutuklanan Tokat Mebusu Nazım Bey ve Şeyh Servet Efendi başta olmak üzere bazı cemiyet üyelerinin kısa bir süre sonra afla serbest kalması gösterilebilir. Ayrıca 1 Mayıs 1923 yılında 8000 beyannamenin ele geçirilmesiyle tutuklanan gizli TKP üyelerinden 21 kişi Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nun İstanbul'da uygulanmaması nedeniyle serbest bırakılmıştır. Bu yasal boşluk komünistlerin faaliyetlerini İstanbul'da yoğunlaştırmıştır.⁸ Lozan Barış Antlaşması'nın ek sekizince protokolünde öngörülen genel affın uygulanması

Görüş

Akademik
Bakış

64

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- 5 *T.B.M.M. Resmi İnternet Sayfası*, "Taklîbi Hükümet maddesinden dolayı Ankara İstiklâl Mahkemesince 9 Mayıs 1337 tarihinde mahkûm edilenlerin bakiye müddeti cezaiyelerinin affına dair kanun", *Kanun No: 155*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanunbmmc001/kanunbmmc001/kanunbmmc00100155.pdf; Cahide Sınmaz Sönmez, "Millî Mücadele Dönemi'nde Çıkarılan Aflar", *38.İCANAS*, 10-15 Eylül 2007, Ankara, s. 2800.
- 6 Üçüncü Madde: Vaiz ve hitabet suretiyle alenen veya ezmeni muhtelifede eşhası muhtelifeyi sırren ve kavlen hıyaneti vatanîye cürmüne tahrik ve teşvik edenlerle işbu tahrik ve teşviki suver ve vesaiti muhtelifede ile tahriren ve tersimen irtikâp eyilyenler muvakkat küreğe konular. Tahrikat ve teşvikat sebebiyle maddei fesat meydana çıkarsa muharrik ve müşevvikler idam olunurlar. Bkz. "Hıyanet-i Vatanîyye Kanunu", *T.C.Resmî Gazete*, 1, (07.02.1921).
- 7 *Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, Bakanlar Kurulu Kararları (BKK), 30.18.1.1/7.21.13 (19.06.1923); BCA, BKK, 30.18.1.1/7.25.18 (22.07.1923).
- 8 Aclan Sayılğan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, Mars Matbaası, Ankara 1968, s. 86-88.

kapsamında hapisteki son komünistler de serbest bırakılmıştır.⁹ Özellikle Rus yardımlarının devam etmesi için gösterilen bu ılımlı tutumun, dönemin şartlarında sert tepkilerle karşılaşmamış olması komünizmin karşısında fikri mücadelede bulunacak bir düşünce sisteminin gelişmemiş olmasındandır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında komünizm karşıtlığı; ipleri devletin elinde olan ve yasalarla şekillendirilen bir argüman olmuştur. Hatta 1920 yılında devlet kendi eliyle bir komünist partisi kurduarak ülke içerisindeki komünist cereyanı da kendisi yönetmek istemiş fakat bu hamle başarısız olmuştur.

Türkiye'deki komünist faaliyetler çoğunlukla çeşitli parti ve cemiyetlerin de aracılığı ile basın ve yayın organları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bunların yanında broşür dağıtımı ve sözlü propagandalar da zaman zaman görülmüştür. 1 Haziran 1921 yılında çıkmaya başlayan *Aydınlık Gazetesi*, *Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Partisi (TİÇSP)* ile illegal *Türkiye Komünist Partisi (TKP)*'nin yayın organıydı. 1923 yılının başlarında tamamlanmış ilk *Komünist Manifesto* çevirisi de İstanbul'da bu gazete de yayınlanmıştır.¹⁰ *Aydınlık Gazetesi*'nin yayınları işçiler üzerinde bir etkiye bulunmadığı sürece hükümeti rahatsız etmemekteydi. Ancak 1924 yılı başlarında Nazım Hikmet ve Şevket Süreyya gibi isimlerin yazı kadrosuna eklenmesiyle¹¹ birlikte gazete politikası değişmeye başlamıştır. Cumhuriyet rejiminin ilk anayasasının 20 Nisan 1924'de ilan edilmesinden sonra komünistler için halk hükümeti kurulamayacağı, devletin rejiminin cumhuriyet olduğu kesinleşmiş oldu. Böylece *Aydınlık Gazetesi* de memleket sorunlarından uzaklaşarak Marksist-Leninist teori ile ilgili daha çok yayın yapmaya başlamıştır.¹² Bu durumun devleti yönetenlerin de dikkatini çektiği, gazetenin kapanma sürecinde ortaya çıkmıştır.

1924 Anayasası'nda komünizmi önleme çabalarına ismi zikredilmeden yer verilmiştir. 69. madde de her türlü zümre, sınıf, aile ve fert ayrıcalıklarının lağvedilmiş ve yasaklanmış olduğu belirtilmiştir. Böylece komünizmin sınıf esasına dayalı toplum sistemine atif yapılarak, işçi sınıfına da bir ayrıcalık verilemeyeceği ortaya çıkmıştır. Fakat Anayasa'nın 77. Maddesinde basın organlarının yayınlanmadan önce teftiş edilemeyeceği kararlaştırılmıştı. Bu madde, komünistlerin en önemli silahı olan basın ve yayın faaliyetlerinin anayasa ile engellenememesini sağlamıştır. Yine de Anayasa'nın ilanından hemen sonraki 1 Mayıs için yapılacak kutlamaların ve enternasyonal marşının çalınmasının yasaklanması¹³ komünizme taviz verilmeyeceğinin ipuçlarıydı. Anayasa'nın yetersiz kaldığı durumlarda Tahrir-i Sükûn Kanunundan bu amaçla faydalanılmıştır.

9 "Lozan Sulh Mu'âhedenâmesi Hakkındaki Kânun", *T.C. Resmî Gazete*, 22, (10.09.1923).

10 Karl Marx - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkındaki Yazılar*, Yordam Kitap, İstanbul 2013, s. 15.

11 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978, s. 342

12 Erden Akbulut - Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926*, 2. Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2013, s. 9.

13 Şaban Öztürk, *Türk Solunun Hapishane Tarihi*, Yar Yayınları, İstanbul 1972, s.61.

Anayasa'nın ilanından bir yıl sonra 4 Mayıs 1925'te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu'nun ilk maddesinde; *"İrticaa ve isyana ve memleketin nizamı içtimaisini ve huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlâlê bâis bilûmum teşkilât ve tahrika ve teşvikat ve teşebbûsat ve neşriyatı Hükümet, Reiscumhurun tasdikiyle, re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu efal erbabını Hükümet İstiklâl mahkemesine tevdi edebilir."*¹⁴ hükmü yer almaktaydı. Asıl amacı Şeyh Said İsyanını bastırmak olan Takrir-i Sükûn Kanunu'nun hükümleri komünist yayınlar içinde kullanılarak Aydınlık ve Orak Çekiç gazetelerinin kapatılması sağlanmıştır. Gerekçe olarak da bu gazetelerin *Üçüncü Enternasyonal* yani *Komintern*'in prensiplerini yaymaya çalışmaları olarak gösterilmiştir.¹⁵ İstiklal Mahkemesi'ndeki duruşmalarda komünistler propaganda yaparak iç güvenliği ihlal etmek ve devletin rejimini değiştirmek için faaliyet göstermek ile suçlanmıştır.¹⁶ Böylece komünizme karşı fiili bir mücadele örneği sergilenmiştir. Bu mücadelenin önemli bir yanı da anti-komünizmin elindeki en büyük silahın ortaya çıkmasıdır. Bu silah, sonraki yıllarda da sıkça kullanılacak olan "rejimi değiştirmeye çalışma" suçlamasıdır.

Özel yasalar, kararnamele ve Anayasa çerçevesinde alınan ve doğrudan olmasa da dolaylı yoldan komünistleri de etkileyen tedbirler, devletin ilk ceza kanununda da kendisine yer bulmuştur. Kanunda komünistlik kavramını içeren bir suç olmamakla birlikte bu düşüncede olan kişiler için hükümeti devirmek suçuyla yargılanmalarının önü açılmıştır. 1926 yılında yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu (TCK)'nin 146. maddesinde *"Türkiye Cumhuriyeti teşkilâtı esasiye kanununun tamamını veya bir kısmını tağyir ve tebdil veya ilgaya ve bu kanun ile teşekkül etmiş olan Büyük Millet Meclisini İşkata veya vazifesini yapmaktan mene cebren teşebbüs edenler idam cezasına mahkûm olur. Altmış beşinci maddede gösterilen şekil ve suretlerle gerek yalnızca gerek bir kaç kişi ile birlikte kavli veya tahriri veya filî fesat çıkararak veya meydan ve sokaklarda ve nasin toplandığı mahallerde nutuk irat ve yafta yapıştirarak ve neşriyat icra ederek bu cürümleri işlemeğe teşvik edenler hakkında, yapılan fesat teşebbüs derecesinde kalsa dahi, idam cezası hükmolunur."* kaidesi getirilmiştir. 177. madde de bu hükmün toplu işlenmesi halindeki cezalar ele alınmıştır. Bu hükümler basın üzerindeki baskıyı da artmıştır. Fakat aynı zamanda Takrir-i Sükûn Kanunu ile tutuklanıp 7, 10 ve 15 senelik cezalar alan ve komünistlik propagandası ile suçlanan 38 kişi¹⁷ TCK'nın ikinci maddesi uyarınca serbest bırakılmıştır. Bu maddeye göre suçun işlendiği zamanki kanunlarla yeni kanunlar arasında ihtilaf olması durumunda suçlunun lehine olan kanuna göre karar verilecekti.¹⁸ Böylece yeni kanunda komünizm propagandasına daha az ceza verilmesinden ötürü sanıklar tahliye edilmiştir.

14 "Takrir-i Sükûn Kanunu", *T.C. Resmî Gazete*, 87, (04.03.1925).

15 *BCA, BKK*, 30.18.1.1/12.12.12 (05.03.1925);

16 Ergün Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, 1-2, İleri Kitabevi, İzmir 1995, s. 389.

17 *Taha Toros Arşivi*, Belge No: 001505393006.

18 "Türk Ceza Kanunu", *T.C. Resmî Gazete*, 320, (13.03.1926).

1927 yılında yaşanan komünist tutuklamalarında olduğu gibi hükümeti devirmek suçlaması için delillerin yetersiz olduğu durumlarda TCK'daki cezaların hafifliği nedeniyle sanıklar ciddi cezalar almamıştır. Anayasayı ihlal ve Meclisi devre dışı bırakarak rejimi değiştirmeye teşebbüs gibi büyük suçlar isnat edilen komünistlerin yaklaşık yarısı beraat etmiş, geri kalanlar ise sadece bir ay ile 6 ay arasında ceza almışlardır.¹⁹ Bu durum ceza kanunlarında komünistler için maddeler bulundurulması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Kanunlardaki boşluk, komünistlerin yeniden toparlanmasına ve her sene 1 Mayıs yaklaştığında komünistler ve kolluk güçleri arasında yeni mücadelelerin yaşanmasına neden olmuştur.

1929 yılında neredeyse her sene yaşanan komünist tutuklamalarına bir yenisi daha eklenmiş, 35 kişinin yargılandığı davada 24 kişi hüküm giymiştir. Ancak en fazla 4 yıl 6 ay ceza alan sanıkların suçu komünizm düşüncesinde olmak ya da bu düşüncüyü yaymak değil, hükümeti devirmeye teşebbüste bulunmaktı.²⁰ Yurtdışında yayımlanan gazetelere göre komünizm propagandası yapmaktan tutuklanan²¹ sanıkların TCK'daki boşluktan dolayı komünizm propagandası suçundan değil, ceza alabilecekleri bir suçtan yargılanmaları sağlanmıştır. Fakat TCK'daki idam cezası bu davalarda uygulanmamıştır.

Türkiye'de komünizm propagandasına karşı açık bir dille alınan ilk tedbirler Matbuat Kanunu'nda yer almıştır. 8 Ağustos 1931 yılında yürürlüğe giren kanunun 40.maddesine göre komünizm ve anarşizmi öven yayın faaliyetinde bulunmak altı aydan üç yıla kadar hapisle sonuçlanabiliyordu. Yine Matbuat Kanunu'nun 50.maddesinde memleketin umumi siyasetine dokunacak yayınların Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılabileceği, 51.madde de ise yurtdışından gelen yayınların aynı yöntemle yasaklanabileceği ibaresi bulunuyordu.²² İsmet Paşa TBMM'deki kanun görüşmeleri sırasında 50.madde hakkında hükümetin ne kast ettiği konusuna açıklama getirmek istemiştir. Buna göre hükümet; rejime, orduya, cumhurbaşkanına, meclise karşı yapılacak neşriyatların engellenmesinin yanı sıra yabancı devletlerin Türk toplumunu etkilemeye yönelik yayınlarını da memleketin umumi ahvaline aykırı görmekteydi.²³ Nitekim ucu açık ve sınırları belli olmayan bu maddelerden komünist olarak nitelenen yayınlarda nasibini almış, *Projektör*²⁴ gibi yurt içinde çıkan dergilerin yanı sıra, *İnkılap Yolu*, *Çernemorska Komüna* gibi yurtdışı kaynaklı yayınlarda yasaklanmıştır.²⁵ Bunların dışında tiraj sıralamasında üstlerde yer alan ve solcu olduğu düşünülen Tan Gazetesi de 50. Maddeye dayanılarak

19 Mete Tunçay, *Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)*, BDS Yayınları, İstanbul 1992, s. 33.

20 Sayılğan, *a.g.e.*, s. 197.

21 "Communism in Turkey", *The Waco News Tribune*, (22.04.1929), p. 1.

22 "Matbuat Kanunu", *T.C.Resmi Gazete*, 1867, (08.08.1931).

23 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Devre: 4, Cilt: 3, Fevkalade İçtima, 25.07.1931, s. 374-375.

24 *BCA, BKK*, 30.18.1.2/62.20.10, (16 Mart 1936).

25 Deniz Güner, *Sansür ve İktidar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015, s. 56

Gazi

Akademik
Bakış

67

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

defalarca kapatılmıştır.²⁶ Yayınladığı eserlerinin içeriği nedeniyle tutuklanan solculara verilecek en iyi örneğe Nazım Hikmet'tir. *Gece Gelen Telgraf* adlı eserindeki yazılarından dolayı tutuklanmıştır.²⁷

1932 yılının Mart ayında dönemin istihbarat teşkilatı tarafından hazırlanan bir raporda komünist propaganda ve teşkilatlanmaya karşı tedbirler arasında komünizm lehine yayınlara engel olmak, Anadolu Ajansı'nın Sovyet hükümeti hakkında olan haberleri ile dünyadaki komünizm faaliyetleri hakkındaki yayınlarını sınırlandırmak yer alıyordu.²⁸ Bu bilgi komünizmin ciddi bir tehdit olarak görüldüğünü teyit etmiştir. Bu doğrultuda atılan ilk adım TCK'nın 141. ve 142. maddelerini değiştirmek olmuştur. 23 Haziran 1936 yılındaki bu değişiklikle 141.madde de: memleket dâhilinde herhangi bir sınıfın diğerleri üzerinde tahakküm kurmasını şiddet yoluyla sağlamak başta olmak üzere; şiddet kullanarak bir sınıfı ortadan kaldırma, iktisadi ve toplumsal düzeni yıkmaya amaçlı cemiyetler kuranlara beş yıldan on iki yıla kadar ağır hapis cezası öngörülmüştür. Cemiyetlere üye olanlara ise üç seneye kadar hapis istenmiştir. Dağılması emredilen cemiyetlerin faaliyetlerini gizlice sürdürmeleri ya da başka isim altında vücut bulmaları halinde ise ceza oranı üçte bir oranında arttırılacaktı. 142.madde de ise bir önceki maddedeki suçların propagandasını yapanlar hakkında cezalar yer almıştır.²⁹ Yasadaki şiddet tanımı düşünce suçlarının cezalandırılmasını tartışmalı hale getirdiği için 29 Haziran 1938'de şiddet olmayan durumlarda verilecek cezalar da yasaya eklenmiştir. Ancak komünistlere karşı en ağır mücadele değişen dünya şartlarının da bir getirisi olarak 1930 yılında yürürlüğe giren Askeri Ceza Kanunlarının uygulanması olmuştur. Komünistlerle askeri birlikler arasında organik bağlar bulunduğunun iddia edilmesiyle tıpkı Milli Mücadele Dönemi'nde olduğu gibi tehlike ön plana çıkarılmıştır.

Ağır Suç Dönemi (1938-1941)

Mustafa Kemal Atatürk'ün son günlerinde dünyada savaşa doğru giden gelişmeler görülmekteydi. Almanya'nın yayılmacı politikası ile Avusturya'yı ilhak etmesi, Çekoslovakya'dan Sudet Bölgesini alması gibi gelişmelerin ardından durum ciddi bir hal almaya başlamıştı. Almanya'nın yükselişi Türkiye içinde de komünizme karşı mücadelenin şiddetlendiği bir döneme girilmesine neden olmuştur. 1938 ve 1940 yıllarındaki davalarda bunun örneklerini teşkil etmiştir. 1938 yılında Kara Harp Okulundan bir öğrencinin Nazım Hikmet'i ziyaret etmesiyle başlayan dava sürecinde okulda Nazım Hikmet şiirlerini okuyan öğrenciler tutuklanmıştır. Nazım Hikmet ise askeri isyana

26 *BCA, BKK, 30.18.1.2/79.82.4, (28 Eylül 1937); BCA, BKK, 30.18.1.2/84.73.9, (7 Ağustos 1938); BCA, BKK, 30.18.1.2/96.92.12, (1 Kasım 1941).*

27 *Taha Toros Arşivi, Belge No: 001505296006.*

28 *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CBA), Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932).*

29 "Türk ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun", *T.C.Resmî Gazete*, 3337, (23.06.1936).

Görüş

Akademik
Bakış

68

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

teşvik etmek suçundan 15 yıl hapis cezası almıştır. Askeri Ceza Kanunu'nun 94.maddesine göre verilen bu ceza ülke seferberlik döneminde olsaydı idam cezası olarak uygulanacaktı. 1940 yılında donanmaya mensup Yavuz zırhlısında makine eri olarak çalışan bir personelin sol kitaplar okuduğunun anlaşılması üzerine yeni bir dava açılmış, bu davada da Nazım Hikmet 20 yıl hapis cezası almıştır. İki davanın birleştirilmesi nedeniyle toplam cezası 28 yıl 4 ay olarak düzenlenmiştir.³⁰ Türkiye Cumhuriyeti tarihinde o zamana kadar ki en yüksek cezalar bu davalarla Nazım Hikmet'e verilmiştir. Türk hukukunda komünizm akımının karşılığı İkinci Dünya Savaşıyla birlikte ağır cezalar olarak güncellenmiştir.

Komünistlere karşı sergilenen bu sert hukuk mücadelesinin başlangıç nedenlerinden birini de Atatürk sonrası iktidar mücadelesinde aramak gerekir. 1938'e kadar komünistlere karşı uygulanmayan askeri ceza kanunlarının uygulanmaya başlanması tesadüf olmayabilir. Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı olması beklenen iki kişi: İsmet İnönü ve Şükrü Kaya idi. İsmet İnönü taraftarlarının sol eğilimli kişileri Şükrü Kaya'ya yakın gördüğü söylenirken³¹, Şükrü Kaya'nın ise Kara Harp Okulu'nun İsmet İnönü'ye verdiği desteği engellemek için 1938 davasını planladığı ileri sürülmüştür.³² Bu durumu doğrulayan en güvenilir kaynaksa Atatürk'ün yakın çevresinden olan Ali Fuat Cebesoy'un hatıralarında yer alan anekdottur. Buna göre Atatürk; Şükrü Kaya tarafından ileri sürülen ve Nazım Hikmet'i komünistlerin başı olarak gösteren ithamlara inanmadığını, Kaya'nın bu nedenle Mareşal Fevzi Çakmak'ı ikna ederek sahte delillerle soruşturmaya başladığını Ali Fuat Paşa'ya söylemiştir.³³ Bu iddiaların gerçek olması durumunda Türk hukuku, iktidar mücadelesinde komünistlere karşı bir silah olarak kullanılmış olacaktır. Komünizm karşıtlığının kitleleri etkileme gücü, ağır cezalarında gündeme gelmesine neden olmuştur. Çünkü mücadele ne kadar sert olursa, toplumdaki destek de o kadar fazla olacaktır.

Fikrî Mücadele Dönemi (1941-1944)

Almanya'nın Rusya'ya savaş açmasından sonra Türkiye içinde de dengeler değişmeye başlamıştı. 1941 yılında Almanya'nın Yunanistan'ı işgali ve Bulgaristan'ın Mihver Devletlere katılmasının ardından savaş tehlikesi Türk sınırına kadar gelmiştir. 18 Haziran 1941'de Türkiye ile Almanya arasında saldırmazlık antlaşması imzalanmış, böylece Balkanları güven altına alan Almanya, Sovyet Rusya'ya saldırmıştır. Yine aynı dönemlerde Türkiye'den toprak ve üs talebinde bulunan Rusya karşısında Türkiye doğal olarak fiilen olmasa

30 Atilla Coşkun, *Nazım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 212.

31 Abidin Nesimi, *Yılların İçinden*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2008, s. 121-122.

32 Atilla Akar, *Türkiye Komploları ve Provokasyonlar Tarihi*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 75.

33 Ali Fuat Cebesoy, *Askeri ve Siyasal Belgeler*, Temel Yayınları, İstanbul 2005, s. 242; *Akşam*, (28.12.1966).

Gazisi

Akademik
Bakış

69

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

da siyasi olarak Almanya'nın yanında yer almıştır. Almanların Rusları yenilgiye uğratarak hızlıca ilerlemesi Türkiye'deki Türkçü-Turancı-Milliyetçi grupların da coşkunu bir şekilde faaliyetlerini arttırmalarına neden olmuştur. Komünizme karşı fikrî mücadelenin de temeli bu noktadır. Rusların yenilgiye uğratılmasını bekleyen milliyetçiler, iç politikada sol eğilimli kişilere karşı basın ve propaganda yoluyla ciddi mücadeleler başlatmışlardır. İki taraf arasındaki görece serbest bir ortamda; gazete, dergi, broşür gibi yayın araçlarıyla geçen mücadele, davaların gündemde olmadığı ancak kontrolün arttığı istisnai bir dönemdir.

Savaşın olağanüstü şartları gereği alınan tedbirler arasında basını kontrol altında tutmakta vardı. Her ne kadar serbest bir ortam görünse de aslında sınırlarını hükümetin çizdiği alanın dışına çıkılamıyordu. Bu sınırların bekliliğini ise 25 Mayıs 1940 yılında ilan edilen *Örfî İdare Kanunu* ve 28 Kasım 1940'da 6 şehirde ilan edilen sıkıyönetim yapmaktaydı.³⁴ Ayrıca Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 28 Mayıs 1940'da teşkil edilmesi ve 1942'deki bir kanunla bu kuruma Anadolu Ajansı'nı denetleme yetkisinin verilmesi de bu kapsamda alınan önlemlerden idi.³⁵ Böylece hem solcu hem de milliyetçi basın üzerinde bir baskı ortaya çıkmıştır. Fakat İçişleri Bakanlığı tarafından Başbakanlığa bildirilen komünist yayın organları hakkındaki ihbarlarla³⁶ ilgili de harekete geçilmiyordu. Bu yayın organlarından biri olan *Adımlar* dergisi ihbardan sonra iki sayı daha yayınlanmış, ancak Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in özel isteği üzerine yayınına son verilebilmiştir. Bu durum hükümetin yayın organlarını sıkı bir şekilde takip ettiği ancak müdahale etmekte acele etmeyip ülkede serbest bir ortam olduğunu göstermeye çalışma çabasından kaynaklanmıştır.

Fikri mücadelede rekabet arttıkça toplumsal müdahalelere giden bir süreç başlamıştır. Rus baskısıyla birlikte Rus düşmanlığı da artmaktaydı. Bu nedenle sol kesime karşı hoşgörü gösterilmesi giderek imkânsız hale gelmiştir. 1944 yılında Hüseyin Nihal Atsız'ın vatan hainliği ve yabancı bir rejime destek vermekle suçladığı Sabahattin Ali hakaret davası açılmıştı. Bu dava görüleceği sırada Atsız'ı destekleyen kalabalıklar mahkemenin görüldüğü binaya gelmiş ve arbeye yaşanmasına neden olmuştur. 9 Mayıs'ta sonuçlanan mahkemeye göre Atsız 4 ay hapis 66 lira para cezası almış, fakat bu ceza ertelenmiştir.³⁷ Böylece Türk hukukunun yeri geldiğinde komünist olarak nitelenen kişiler lehine de olsa karar alabildiği görülmüştür.

34 "Örfî idare kanunu", *T.C. Resmi Gazete*, 4518, (25.05.1940); "Karamame No: 14780", *T.C. Resmi Gazete*, 4677, (04.12.1940).

35 "Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 4520, (28.05.1940); "Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair 3837 sayılı kanuna ek kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 5139, (23.06.1942).

36 *BCA*, Muamelat Genel Müdürlüğü (MGM), 30.10.0.0/85.561.8, (9 Şubat 1944)

37 Hülya Öztekin, "1944 İrkçilik-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar", *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 1, Ocak 2018, s. 221.

Bu dönemde dava konusu olmuş bir diğer konu *İlerici Gençler Birliği/İleri Gençlik Birliği* olarak anılan komünist bir teşkilatın ortaya çıkarılmasıdır. Dava, Nihal Atsız ve çevresindeki gruba karşı bir tepki olarak 18-19 Mayıs 1944'te Süleymaniye Camii'nin iki minaresi arasına asılmaya çalışılan bez bir flama ile başlamıştır. *Saraçoğlu Faşisttir* yazılı olan flama asılamadan faileri kaçmış, ancak daha sonra polis tarafından yakalanmışlardır.³⁸ Takibatın devam etmesi sonrasında 200'e yakın öğrenci tutuklanmış ve 10 aylık sorgusuzca sonra 55 kişi askeri mahkemelere gönderilmiştir. Buradaki dava da 9 ay sürmüştür. Gizli TKP üyelerinin de tutuklandığı dava da hüküm giyenlerin bazıları 1950'deki afla birlikte serbest kalmış, birçoğu hakkında da takipsizlik kararı verilmiştir.

Dış Politika Argümanı Olarak Anti-Komünizm (1945-1950)

Stalingrad Muharebesi ve Normandiya Çıkartmasıyla birlikte Almanların hızla geri çekilmeye başlaması Türkiye kamuoyunda da çalkantılara yol açmıştır. Özellikle Rusların hızlı ilerlemesi Türkiye için gelecekte bir tehdit olarak yorumlandığından İrkçılık ve Turancılık Davası adıyla bilinen dava açılmış ve bu çabaların Rusya tarafından iyi karşılanması beklenmiştir. Bu dava ile dönemin önde gelen milliyetçileri tutuklanarak cezaevine gönderilmiş, milliyetçi hareket ağır bir darbe almıştır. Böylece fikri mücadele ortamından dış politik kaygıların ön planda tutulduğu bir döneme geçilmiştir. Rus tehdidine karşı tek başına kalmak istemeyen Türkiye Batılı müttefiklerinin desteğini alabilmek için iki yol izlemiştir. Bunlardan birincisi çok partili hayata geçmek, ikincisi ise Türkiye'de komünizm tehlikesi olduğunu ispatlamaya çalışmak olmuştur.

Komünizmin Türkiye'deki varlığını ve buna karşı toplumun hassasiyetini gösteren ilk eylem Tan Matbaası'nın tahrip edilmesi olayıdır. *Tan Gazetesi* sahipleri ve yazarları olan Zekeriya ve Sabiha Sertel uzun zamandır Rusya yanlısı olmakla suçlanmaktaydı. Aynı gazete bünyesinde 1 Aralık 1945'de çıkartılan *Görüşler* dergisi büyük bir tepkiye neden oldu. 4 Aralık 1945'de Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) tarafından planlandığı ileri sürülen³⁹ eylemde binlerce kişi toplanarak Tan Matbaası önüne gelmiş ve matbaa kullanılamaz duruma getirilmiştir. Ancak kolluk kuvvetlerinin gözetimine aldığı zanlılar serbest bırakılmış ve bu olaylara yazdıkları yazılarla sebebiyet veren gazete mensupları suçlu görülerek yargılanmıştır. Hukukun bu tutumu dönemin hükümet politikası gereğince komünizm tehlikesinin görünür ve büyük olduğunu gösterme çabasından kaynaklanmış olmalıdır. Bu kapsamda 13 Haziran 1946'da TCK'nın 141. ve 142. maddelerinde değişiklik yapılması kararlaştırılmıştır. Son olarak 1938 yılındaki değişiklikten sonra hedefi anayasaya ve devletin anayasada yer alan vasıflarına muhalefet etmek, milli hissiyatı sarsmak ve zayıflatmak olan cemiyetler şeklinde geçen ifade, bu değişikliklerle birlikte *Cumhuriyetçiliğe aykırı veya*

38 *BCA, MGM, 30.10.0.0/209.427.8, (10 Kasım 1944).*

39 Dönemin savcısının hatıraları başta olmak üzere çeşitli hatıralar bu konuda kanıt olabilecek ipuçları vermektedir. Bkz. Kazım Alöç, *Kırklı Yıllar-5, TÜSTAV, İstanbul 2006, s. 5, 9-10.*

Gazisi

Akademik
Bakış

71

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

milli hissiyatı sarsmaya ve zayıflatmaya matuf cemiyet olarak değiştirilmiştir.⁴⁰ Böylece bir zümrenin üstünlüğü adına bu tip cemiyetler kuranlar ya da propaganda da bulunanların suçları sadece rejimi değiştirmek gibi suçlara indirgenmiştir.

Türkiye’de çok partili hayata geçişle birlikte iki sosyalist partinin kurulmasına izin verilmiştir: *Türkiye Sosyalist Partisi (TSP)* ve *Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP)*. Esat Adil Müstecaplıoğlu ve Şefik Hüsnü Değmer’in liderliğindeki partiler kuruluşlarından altı ay sonra Rusya ile gerginleşen ilişkilerin de etkisiyle kapatılmıştır. Liderleri yargılanan partilerin kapatılmasıyla sol yeniden yasadışı bir görüş halini almıştır. 1948 yılında sonuçlanan dava ile Şefik Hüsnü, bir sınıfın diğerleri üzerinde hâkim olmasına çalışarak mevcut düzeni yıkmak suçundan 5 yıl ceza almıştır.⁴¹ Partilerin yanı sıra komünizmle mücadelede sendikalar, sol gazete ve dergiler gibi yayın organları da yasaklanmıştı. Bu süreçte yayın hayatına 1946 yılında başlayan *Markopaşa Gazetesi* bir süre muhalefetin tek yayın organı halini almıştır. Ancak bu gazete 1949’a kadar sadece 53 sayı yayınlatabilmiş, gazetenin 12 sayısı adli mercilerin kararıyla toplatılmış, gazeteye karşı 28 dava açılmıştır. Dört yazarı hapse giren gazete üyelerine toplamda 21 ay hapis cezası verilmiştir.⁴² *Kökü Dışarda* bir gazete olarak nitelenen⁴³ Markopaşa’nın yayınlarının komünistlikle suçlanmasına rağmen halktan beğeni alması birçok taklidinin çıkmasına da neden olmuştur. Tan Gazetesinden sonra Markopaşa’nın da kapatılması gibi hamlelerle, içerideki komünizmle mücadele politikası dışarıda da sonuçlarını vermiş, Türkiye 1952’de NATO’ya girebilmek için gerekli adımlardan birini atmıştır.

Komünizmle mücadelenin siyaset ve basın dışındaki bir diğer ayağı da eğitim alanındaki mücadeledir. 1945-1950 yılları arasında üniversiteler ve Köy Enstitüleri bu mücadelenin odak noktası haline gelmiştir. Almanlar ile Ruslar arasındaki savaş, Türkiye’de de bu iki devleti destekleyen gruplar arasında ideolojik ayrılıklara yol açmıştı. Üniversitelerdeki akademisyenler kendi görüşlerine uygun gruplar halinde bölünmüşlerdi. Akademisyenlerin solcu dergilerde yazı yazmaları tepkiyle karşılanmış ve Milli Eğitim Bakanlığı bir genelge ile bakanlığa mensup memurların siyasetle uğraşmalarının yasak olduğunu bildirmiştir.⁴⁴ Ancak diğer cenahlarda yazıları yayınlanan akademisyenlere karşı bir tepki oluşmamıştı.

Tan olaylarına neden olan Görüşler dergisinde, bazı akademisyenlerin yazılarının yer alması üzerine Bakanlık, bu yazıları dayanak göstererek solcu

40 “Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun”, *T.C. Resmî Gazete*, 6336, (18.06.1946).

41 “Komutanlığın Tebliği”, *Ulus*, (17.12.1946), s.1.

42 Levent Cantek, *Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*, İkinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 14.

43 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Cilt: 3, Toplantı: 1, 04.12.1946, s. 18.

44 Mete Çetık, *Üniversitede Cadı Avı*, Yordam Kitap, İstanbul 2007, s. 49-50.

bilinen personeli açığa almış ve soruşturma başlatmıştır.⁴⁵ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel tarafından da tasdik edilen karar sonrası Niyazi Berkes, Pertev Boratav ve Behice Boran Dil Tarih Coğrafya Fakültesi (DTCF)'deki görevlerini bırakmak zorunda kalmıştır. Gizli komünistlikle suçlanan bu akademisyenlerin hukuk mücadelesi uzun süre gündemde kalmıştır. Danıştay'ın 26 Nisan 1946 tarihli kararıyla tekrar görevlerine geri dönen Pertev Boratav ve Niyazi Berkes'in çalışma şartları ağırlaşmıştır.⁴⁶ Boratav'ın Aralık 1947'de yapacağı bir konferans milliyetçi gençler tarafından basılmış, Ankara Üniversitesi Rektörü Şevket Aziz Kansu hakarete uğramış ve zorla istifa dilekçesi imzalatılmıştır.⁴⁷ Bu olaylara neden olan gençler serbest bırakılırken adaletin yönü tıpkı Tan olayları sonrasında olduğu gibi komünistlikle suçlanan isimlere dönmüştür. Üniversite senatosu tarafından ismi geçen akademisyenler hakkında soruşturma başlatılmış, 10 Ocak 1948'de alınan kararlar öğrenciler arasında ihtilaf yaratmak ve komünist dergiler çıkartmakla suçlanarak işten atılmışlardır. Ancak üç akademisyen de Danıştay'ın delil yetersizliği yüzünden kararı bozmasıyla yeniden görevlerine dönmüşlerdir.⁴⁸ Bu akademisyenlerden kurtulmanın yollarını arayan hükümet, nihayet akademisyenlerin bağlı bulunduğu kürsüleri kapatıp, bu kadroları ihtiyaç fazlası olarak açığa almıştır. Bu tarihten sonra Pertev Boratav ve Niyazi Berkes yurtdışına çıkarken, Behice Boran ülkede kalmıştır. Akademisyenler emekli olana kadar devletten maaşlarını almaya devam etmiştir. Tüm bu mücadele esnasında hukukun bütün kanalları zorlanmış, özerk üniversite yasaları tartışmaya açılmış, hükümetle yargı arasında bir güç mücadelesi yaşanmıştır. Sonuç olarak Türk yargısının kanunlara bağlı kalması nedeniyle komünist olarak nitelenen akademisyenler yargı kararı olmadan üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Bu politikanın yasal dayanağı da Demokrat Parti (DP) döneminde oluşturulacaktır.

Atatürk döneminde başlayan eğitim seferberliğinin köylere yayılmasında bir araç olarak tasarlanan Köy Enstitüleri de, komünizmle mücadelede düşman saflarda bir kurum olarak gösterilmiştir. Bizzat hükümetin kendisi tarafından eleştirilen Köy Enstitüleri'nin yanı sıra Enstitüleri savunan Hasan Ali Yücel, İsmail Hakkı Tonguç gibi isimler de komünist olmakla suçlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın Hasan Ali Yücel'den Reşat Şemsettin Sırer'e geçmesiyle birlikte Enstitülere karşı savaş ivme kazanmıştır. Enstitülerin amacı köy çocuklarının alındığı okullarda yetiştirilen öğretmenlerin kendi köylerinde eğitim vermelerini sağlamaktır. Ayrıca okullarda modern tarımın yanı sıra, teknik işler, musiki gibi konularda da dersler veriliyor, köylerine öğretmen olarak döneceklerin aynı zamanda köyleri kalkındırmaları bekleniyordu.

45 Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, Onuncu Basım, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994, s. 99-100.

46 BCA, MGM, 30.10.0.0/143.24.21, (22 Mayıs 1946).

47 Mumcu, *a.g.e.*, s. 108-109.

48 Çetik, *a.g.e.*, s. 45-46.

Gazisi

Akademik
Bakış

73

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Bu durum köylünün aydınlanmasını, daha verimli üretim yapıp daha çok kazanmasını sağlayacaktı.⁴⁹ *Çiftiği Topraklandırma Kanun* tasarısı ile aynı döneme rastlayan Enstitü çalışmaları büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekmiş, köylünün uyanması komünizme giden süreç olarak yorumlanmıştır.⁵⁰ Bu sürecin devamında Hasan Ali Yücel ile DP teşkilatından Kenan Öner arasında bir hakaret davası başlamıştır. Bunun nedeni de Kenan Öner'in bir gazete de Hasan Ali Yücel'i komünist olmakla suçlamasıdır. Böylece komünizm, yeniden Türk hukukunun gündemine oturmuştur. Irkçılık ve Turancılık davası sanıkları bu dava da tanık olmuş ve birçok konu gündeme gelmiştir. Köy Enstitüleri'nde komünist yetiştirdiği iddialarını yalanlayan Yücel davayı kaybetmiştir. Teknik olarak bakıldığında Hasan Ali Yücel'in davayı kaybetmesi karşı tarafın iddialarının doğruluğunu onaylıyordu. Ancak Hasan Ali Yücel'in komünistliği hakkında bir işlem yapılmamıştır.⁵¹ Bu durum komünizmle mücadelenin kişiye ve zamana göre değiştiğini göstermektedir.

Komünizmle mücadelede mevcut yasaların yetersiz görülmesi nedeniyle 1949 yılında TCK'da değişiklik yapılması için çalışmalar başlatılmıştır. Daha önce değiştirilen 141. ve 142. maddeler yeniden güncellenerek komünistlere verilecek cezaların azamisi 5 yıldan 10 yıla çıkarılmıştır. Yine zararlı görülen cemiyetin propagandasını yapan kimselerin ceza üst sınırı da 2 yıldan 5 yıla çıkarılmıştır.⁵² Böylece NATO'ya giriş yolunda komünizme karşı hukuki mücadele daha da sertleşmiştir. Ayrıca komünizme karşı mücadelede ekonomik işbirliği içeren Truman Doktrini ve Marshall Yardımları gibi maddi olanaklardan daha fazla faydalanmak için de komünizm tehlikesi gündemde tutulmalıydı.

Savaş, Düşmanlık ve Baskı Aracı Olarak Anti-Komünizm (1950-1960)

Çok partili hayata geçiş ve demokratik seçimlerin yapılmasıyla iktidara geçen DP döneminde de devletin anti-komünist politikaları devam etmiştir. Bu dönemde komünizme karşı duruşun kilometre taşları Kore'ye asker gönderme, NATO'ya giriş, 6-7 Eylül Olaylarıdır. DP komünizme karşı politikasında ilk olarak bu ideolojinin tanımını yapmıştır. Buna göre komünizm; siyasi ve iktisadi bir düşünce biçimi olmaktan öte, bir casusluk şebekesi yani *beşinci kol* faaliyeti idi. Bu nedenle de bu ideoloji vatan hainliği olarak görülüyordu.⁵³

Hazırlıkları DP dönemine sarkan af kanunundan komünistlerin yararlanmaması için çareler düşünülüyordu. Bu komünistlerin başında da Nazım Hikmet geliyordu. Nazım Hikmet'in bir hatadan dolayı haksız yere

49 "Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu", *T.C. Resmi Gazete*, 5141, (25.06.1942).

50 Pakize Türkoğlu, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997, s.516.

51 Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979, s. 317.

52 "Türk Ceza Kanununun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 7234, (10.06.1949).

53 Zehra Aslan, "Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların 'Sol' Algısı (1923-1960)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 51, 2016, s. 185-186.

hapis yattığı bilgisi yayılmış ve beraatı için imza kampanyası başlatılmıştır. CHP iktidarında başlayan af görüşmeleri DP döneminde tamamlanmış ve 15 Temmuz 1950 tarihinde af kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre 15 Mayıs 1950'den önce işlenen suçlardan alınan cezalar bazı istisna suçlar hariç affediliyordu. İstisna suçlardan hüküm giyenlerin cezalarının ise üçte ikisi affedilmiştir. Yasaya göre istisna suçlar arasında komünistlik, casusluk, rüşvet, tecavüz, zimmet, cinayet gibi suçlar vardı.⁵⁴ Komünizm fiilen suç unsuru içeren diğer istisnaların yanında düşünceye dayalı tek suçtu. Böylece devletin gözünde komünist olmanın katil olmaktan bir farkı olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu kanun sonrasında, istisna suçlar işlemelerine rağmen cezalarının üçte ikisinin affedilmesi Nazım Hikmet ve Şefik Hüsnü gibi sol cenahta önemli isimlerin tahliye edilmesine neden olmuştur.

Genel affın uygulanmasının hemen arkasından büyük bir komünist tutuklaması yaşanmıştır. 13 Ocak 1951'de başlayan tutuklamalar ve soruşturma yıl içinde devam etmiş toplam 187 kişi yargılanmıştır. Tutuklamalar sürerken komünistlere verilecek cezaları ağırlaştırmak için TCK'daki 141. ve 142. maddelerin yeniden değiştirilmesi gündeme gelmiştir.⁵⁵ Bu tartışmalar sırasında DP milletvekili Şevket Mocalı liderliğinde komünistlere idam cezası verilmesi gerektiğini savunan bir grupta yer almıştır.⁵⁶ TBMM'deki görüşmelere ilk kez askeri bir yargıç katılmış ve komünizm ve Türkiye'deki faaliyetleri hakkında milletvekillerine bir konuşma yapmıştır.⁵⁷ Böylece kanun değişikliğinin temelleri sağlamlaştırılmıştır. İdamı da kapsayan kanun maddeleri yürürlüğe girmeden tutuklanan komünistler eski kanunlara göre hüküm giyerken, kanundan sonra tutuklananlar daha ağır şartlarda hüküm giymişlerdir.⁵⁸ 1954 yılında sonuçlanan dava da ceza alan 131 sanıktan sadece üçü 10 yıl ile cezalandırılmıştır. Sanıkların 52'si beş-on yıl arası ceza alırken kalanı da beş yıldan az hüküm giymiştir. Son tutuklamalar ise 1957 yılında komünist Hikmet Kıvılcımlı ve lideri olduğu Vatan Partisi'nin üyelerine karşı yapılmıştır. Din yoluyla komünizm propagandası suçuyla Ağır Ceza Mahkemesinde yargılanan zanlılar 1960 yılında tahliye edilmiştir.⁵⁹

Üniversitelerde, özellikle DTFC' de yaşanan solcu akademisyenler sorunu kadrolarının açığa alınması suretiyle çözülmüştü. 1953 yılında gerçekleşen Üniversiteler Kanunu'nun 46.maddesindeki değişiklik⁶⁰ ve 1954'deki vazifeden

54 "Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkındaki Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, 7559, (15.07.1950).

55 Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014, s. 61.

56 Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 269-270.

57 *T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 10, Toplantı: 2, 19.11.1951, s. 6-45.

58 Bu maddelerden idam cezası 1990 yılında müebbet hapse çevrilmiş, 1991'de ise maddeler tamamen yürürlükten kaldırılmıştır.

59 Cenk Ağcabay, "Elli Yıllarda Bir Komünist: Dr. Hikmet Kıvılcımlı", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Mete Kaan Kaynar (Haz.), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 199-201.

60 "Üniversiteler Kanununun 46 ncı maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, 8649, (28.07.1956).

Gazi

Akademik
Bakış

75

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

uzaklaştırma kanunu⁶¹ ile bu durumlar kanunlara dayandırılmış oldu. Bunlara göre akademisyenler senatonun görüşü alınmak suretiyle bakanlık emrine çekilebilecekti. 1956 yılında uzaklaştırma kanununu değiştirmek için yapılan girişim üniversitelerde komünist akademisyenler bulunduğu gerekçesiyle kabul edilmemiştir.⁶² Bu durumda sahip olunan yetkilerin kullanılmaması nedeniyle bir çelişki yaratmaktaydı.

Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'in önderliğinde Kore'ye asker gönderme kararı almasından sonra komünizme karşı fiili bir savaş durumu meydana çıkmıştır. Daha önce Rus tehdidi karşısında Balkanlarda ve Kafkaslarda komünistlerle yaşanan gerginlik, savaş evresine geçmemiştir. Ancak NATO'ya girebilmek için komünist Kuzey Kore'ye karşı Türk askerinin savaşması uygun görülmüştür. Bu durum yurtiçinde artan komünizm düşmanlığının yanı sıra barış yanlısı kesimleri de ortaya çıkarmıştır. Türkiye Barışseverler Cemiyeti (TBC) adı altında örgütlenen ve yönetim kadrosunda Behice Boran ve Adnan Cemgil gibi isimlerin bulunduğu cemiyet hükümet tarafından büyük bir tepkiyle karşılanmıştır. Moskova'nın diliyle konuşmakla ve milli menfaatlere karşı durmakla itham edilen cemiyet üyeleri, bu nedenle de isyana teşvik suçundan tutuklanmıştır.⁶³ Türkiye'de komünizme karşı verilen fiili savaşta barış seslerinin hukuk yoluyla bastırılmasının yanı sıra karşı propaganda faaliyetleri de ciddi şekilde vücut bulmuştur. DP döneminde gerçekleşen 1951-1954 arasındaki büyük komünist tevkifatından sonra yurtiçindeki komünistlerin uzun süre hareket edemeyeceği bekleniyordu. Ancak Türkiye'deki komünist tehlikesinin dünyaya duyurulması adına da hiçbir fırsat kaçırmıyordu. 6-7 Eylül 1955'de ülke içindeki Rum nüfusa yönelik gerçekleştirilen planlı saldırıların sorumluluğu da komünistlere yüklenmiştir. Olaylardan sonra DP Meclis Grubu toplantısında konuşan Adnan Menderes büyük bir komünist komplo ile karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Menderes'e göre komünistler Kıbrıs sorunu nedeniyle provokasyona müsait bir ortamı kullanmışlardır. Bu düşünce doğrultusunda 45 sabıkalı komünist gözaltına alınmış, bunlardan 19'u tutuklanmıştır. Tutuklananlarda iki ay sonra serbest bırakılmıştır.⁶⁴ Komünizm tehlikesini gündemde tutabilmek için gösterilen bu çabalar yargının verdiği kararlarla sonlanmıştır.

Sonuç

Türkiye'de 1923-1960 yılları arasında komünizmle mücadelenin şekillenmesi iç ve dış politikanın etkisiyle çeşitli dönemlere ayrılabilir. Çalışmanın konusu olan

61 "Bağlı buldukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun", *T. C. Resmi Gazete*, 8749, (08.07.1954).

62 Ali Arslan, "Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2, 2002, s. 58-61.

63 Mete Kaan Kaynar, "Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar", *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, (haz. Mete Kaan Kaynar.), İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 16;

64 Ayşe Hür, *İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 157.

dönemlerde komünizmin merkezi sayılan Rusya'nın Batı ile ilişkilerine paralel olarak, komünizme karşı yumuşak ya da sert önlemlerin alındığı beş dönem vardır. Bu önlemlerin alınmasında en önemli araç Türk hukukudur. Anayasa, kanun, kararname gibi ana hukuk ögeleri dışında sansür ve yasaklar gibi daha basit önlemler de anti-komünist politikanın uygulayıcısı olarak kendilerine yer bulmuşlardır. Tüm bu hukuki ögelerin komünizmle arasındaki ilişki tek yönlü değildir. Komünizme karşı uygulanan herhangi bir ceza yasasının oluşturulması o dönemki komünizm algısının durumuna göre gerçekleşmiştir. Böylece ideolojik tehlikenin boyutu yasa biçimlendirici bir hal almış ve idama varan cezaların kanunlara girebilmesini sağlamıştır. Cumhuriyet'in ilk dönemindeki hafif cezalar, Atatürk sonrası Türkiye'sinde ağır cezalara dönmüş, komünizme karşı fikri mücadele yolları denenmiştir.

Komünizmin Rusya ve beşinci kol faaliyetleri olan ilişkisi, Rus baskısı ile birleştirilerek Batı ile yakınlaşmaya neden olmuştur. Demokratik özgürlüklerin arttığı bu yakınlaşmaya rağmen, komünistlerin parti kurma, gazete çıkarma, hatta 1 Mayıs'ı kutlama istekleri illegal bulunmuştur. Bu tip faaliyetler, bahsi geçen şartlarda oluşturulan kanunlar aracılığı ile engellenmiştir. Ayrıca çıkarılan aflar da siyasi maksatlarla kullanılmıştır. Böylece suçların hafif ya da ağır olması devlet tarafından belirlenebilmiş, hukukun ceza kanunlarına dayalı kararları yasama organının müdahalesiyle esnetilebilmiştir. Komünizmim Türk hukukuna yansıması kanun koyucuların yasaları oluşturdukları sıradaki biçimlendirici etkisiyle ortaya çıkmıştır. Böylece anti-komünist yasalar Türk hukukuna girmiş, SSCB'nin dağılmasına yani 1991 yılına kadar da yürürlükte kalmıştır.

Kaynaklar

Resmi Yayınlar

"Bağlı buldukları teşkilât emrine alınmak suretiyle vazifeden uzaklaştırılacaklar hakkında Kanun", *T. C. Resmi Gazete*, 8749, (08.07.1954).

"Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 4520, (28.05.1940).

"Başvekâlete bağlı Matbuat umum müdürlüğü teşkiline ve vazifelerine dair 3837 sayılı kanuna ek kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 5139, (23.06.1942).

"Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkındaki Kanun", *T.C. Resmi Gazete*, 7559, (15.07.1950).

"Hıyânet-i Vataniyye Kanunu", *T.C. Resmi Gazete*, 1, (07.02.1921).

"Kararname No: 14780", *T.C. Resmi Gazete*, 4677, (04.12.1940).

"Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu", *T.C. Resmi Gazete*, 5141, (25.06.1942).

"Lozan Sulh Mu'âhedenâmesi Hakkındaki Kânun", *T.C. Resmi Gazete*, 22, (10.09.1923).

Gazi

Akademik
Bakış

77

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- “Matbuat Kanunu”, *T.C. Resmi Gazete*, 1867, (08.08.1931).
- “Örfî idare kanunu”, *T.C. Resmi Gazete*, 4518, (25.05.1940).
- “Takrir-i Sükûn Kanunu”, *T.C. Resmi Gazete*, 87, (04.03.1925).
- “Türk Ceza Kanunu”, *T.C. Resmi Gazete*, 320, (13.03.1926).
- “Türk ceza kanununun bazı maddelerini değiştiren kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, 3337, (23.06.1936).
- “Türk Ceza Kanununun 141 ve 142 nci maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, 6336, (18.06.1946).
- “Türk Ceza Kanununun bâzı maddelerinin değiştirilmesi hakkında Kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, 7234, (10.06.1949).
- “Üniversiteler Kanununun 46 ncı maddesinin (d) fıkrasının değiştirilmesi hakkında Kanun”, *T.C. Resmi Gazete*, 8649, (28.07.1956).
- T.B.M.M. Resmi İnternet Sayfası*, “Taklibi Hükümet maddesinden dolayı Ankara İstiklâl Mahkemesince 9 Mayıs 1337 tarihinde mahkûm edilenlerin bakıyei müddeti cezaiyelerinin affına dair kanun”, *Kanun No:155*, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/kanuntbmmc001/kanuntbmmc00100155.pdf
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Devre: 1, Cilt: 4, İçtima: 1, 28.09.1336 (1920).
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Devre: 4, Cilt: 3, Fevkalade İçtima, 25.07.1931.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 8, Cilt: 3, Toplantı: 1, 04.12.1946.
- T.B.M.M. Tutanak Dergisi*, Dönem: 9, Cilt: 10, Toplantı: 2, 19.11.1951.

Arşiv Belgeleri

- BCA, BKK, 30.18.1.1/7.21.13 (19.06.1923).
- BCA, BKK, 30.18.1.1/7.25.18 (22.07.1923).
- BCA, BKK, 30.18.1.1/12.12.12 (05.03.1925).
- BCA, BKK, 30.18.1.2/62.20.10, (16 Mart 1936).
- BCA, BKK, 30.18.1.2/79.82.4, (28 Eylül 1937).
- BCA, BKK, 30.18.1.2/84.73.9, (7 Ağustos 1938).
- BCA, BKK, 30.18.1.2/96.92.12, (1 Kasım 1941).
- BCA, MGM, 30.10.0.0/85.561.8, (9 Şubat 1944).
- BCA, MGM, 30.10.0.0/209.427.8, (10 Kasım 1944).
- BCA, MGM, 30.10.0.0/143.24.21, (22 Mayıs 1946).
- CBA, Ebis No: 01011147, Fihrist No: 11, (Mart 1932).
- Taha Toros Arşivi*, Belge No: 001505393006
- Taha Toros Arşivi*, Belge No: 001505296006.

Gazeteler

“Communism in Turkey”, *The Waco News Tribune*, (22.04.1929), s. 1.

“Komutanlığın Tebliği”, *Ulus*, (17.12.1946), s. 1.

Kitaplar ve Makaleler

AĞCABAY Cenk, “Ellili Yıllarda Bir Komünist: Dr. Hikmet Kıvılcımlı”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Mete Kaan Kaynar, haz., İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 193-202.

AKAR Atilla, *Türkiye Komplolar ve Provokasyonlar Tarihi*, Profil Yayıncılık, İstanbul 2012.

AKBULUT Erden - Mete Tunçay, *İstanbul Komünist Grubu'ndan (Aydınlık Çevresi) Türkiye Komünist Partisi'ne 1919-1926*, C. 2, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2013.

ALÖÇ Kazım, *Kırklı Yıllar-5*, TÜSTAV, İstanbul 2006.

ARSLAN Ali, “Çok Partili Döneme Geçişten 27 Mayıs'a Türkiye'de Siyaset ve Üniversite”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2, 2002, s. 41-83.

ASLAN Zehra, “Türk-Rus İlişkileri Ekseninde Türkiye'de İktidarların 'Sol' Algısı (1923-1960)”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 51, Trabzon 2016, s. 171-190.

AYBARS Ergün, *İstiklal Mahkemeleri*, C. 1-2, İleri Kitabevi, İzmir 1995.

BULUT Yücel “İdeolojinin Tarihçesi”, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3/23, 2011, s. 183-206.

CANTEK Levent, *Markopaşa Bir Mizah ve Muhalefet Efsanesi*, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

CEBESOY Ali Fuat, *Askeri ve Siyasi Belgeler*, Temel Yayınları, İstanbul 2005.

COŞKUN Atilla, *Nazım'ın Siyasal Yaşamı ve Davaları*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

ÇETİK Mete, *Üniversitede Cadı Avı*, Yordam Kitap, İstanbul 2007.

EROĞUL Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Yordam Kitap, İstanbul 2014.

GÜNER Deniz, *Sansür ve İktidar*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2015.

HÜR Ayşe, *İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2015.

KAYNAR Mete Kaan, “Türkiye'nin Ellili Yılları Üzerine Bazı Notlar”, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, Mete Kaan Kaynar, haz., İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 15-38.

MARX Karl - Friedrich Engels, *Komünist Manifesto ve Hakkındaki Yazılar*, Yordam Kitap, İstanbul 2013.

MUMCU Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1994.

NADİ Nadir, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1979.

NESİMİ Abidin, *Yılların İçinden*, Nöbetçi Yayınevi, İstanbul 2008.

ÖYMEN Altan, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitap, İstanbul 2014.

ÖZTEKİN Hülya, “1944 Irkçılık-Turancılık Davası ve Basındaki Tartışmalar”, *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11/1, Ocak 2018, s. 212-236.

Gazi

Akademik
Bakış

79

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- ÖZTÜRK Şaban, *Türk Solunun Hapishane Tarihi*, Yar Yayınları, İstanbul 1972.
- SAYILGAN Aclan, *Solun 94 Yılı 1871-1965*, Mars Matbaası, Ankara 1968.
- SÖNMEZ Cahide Sınmaz, "Millî Mücadele Dönemi'nde Çıkarılan Aflar", *38.İCANAS*, 10-15 Eylül 2007, C. VI, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 2012, s. 2797-2810.
- TUNÇAY Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar - II (1925-1936)*, BDS Yayınları, İstanbul 1992.
- TUNÇAY Mete, *Türkiye'de Sol Akımlar (1908-1925)*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1978.
- TÜRKOĞLU Pakize, *Tonguç ve Enstitüleri*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

Extended Abstract

The history of the struggle against communism in Turkey began with the 1848 revolutions. After these revolutions and the events of the Paris Commune in 1871, the Ottoman Empire avoided socialist and communist ideas. Although Ottoman-Russian peace, as a result of the Bolshevik Revolution in 1917, led to moderate ideas, communism was not supported enough in Turkey. The military and diplomatic support received from Bolshevik Russia after the National Struggle Period led to a more moderate view of communism. However, under the leadership of Mustafa Kemal Pasha, both the course of the National Struggle and the survival of the new state would define communism as a threat. Therefore, the state has always fought against communism and the influence of this ideology in society has been tried to be kept under control. During the anti-communist struggle, the communists were arrested, exiled or deported using various legal means. The same struggle continued after the proclamation of the Republic. Parallel to the proclamation of the Constitution, the communists' scope of activity became increasingly limited and illegal, with the first criminal laws out for the press and supervisory laws and institutions. Thus, anyone involved in communist activity was considered potentially guilty. The trial of the Communists in the early period of the Republic of Turkey has resulted in the amnesty after light sentences or short arrest. However, with the outbreak of World War II, the communists began to receive heavy penalties. Even after Turkey's accession to NATO, these penalties increased to death penalties. The penalties that were not applicable to the civilians were given through the Military Penal Canons. The chaos caused by this situation necessitated the amendment of criminal laws. There are two main political reasons for the change in criminal laws. First, the psychological and military pressure made by Russia to Turkey; and second is Turkey's integration into NATO and the efforts to move closer to the West. For these two reasons, Turkish governments have pursued a policy of finding support from Western countries by showing the danger of communism to the world. In fact, various pacts were established on communism and anti-Russia and Turkey has become a member of these pacts. In this context, the laws have been amended

frequently and they have been shaped according to the situation of the danger of communism. Thus, the word “communism”, which was not found in the canon before, entered into the laws. In all legislative amendments to prevent communism activities, the magnitude of the danger of communism was brought to the forefront. Criminal laws, which started with the “Hıyanet-i Vataniye Law” and were brought up in the process of the communists’ trial, were used against the communists in many different fields such as laws related to the press, martial law and customary laws. Thus, the reflection of communism on Turkish law was embodied and showed a concrete presence along with legal elements such as laws and decrees. As a result, it is seen that the change in the relationship between communism and law examined in five chapters evolved into increasing penalties parallel to foreign policy. This situation, certainly, was realized by the compelling effect of the danger in foreign policy rather than the communist equivalent in society.

Gazi

Akademik
Bakış

81

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Being Entrapped Between Change and Return to the Kemalist Political Culture: Two Stories of the Ak Party Foreign Policy in the Context of Arab Spring

Değişim ile Kemalist Siyasal Kültüre Geri Dönüş Arasında Sıkışmışlık: Arap Baharı Bağlamında Ak Parti Dış Politikasının İki Hikayesi

Rıdvan KALAYCI* - Ünal TÜYSÜZ**

Abstract

This study is about foreign policy implementations that applied to design Turkish politics before and after the Arab Spring periods by Ak Party, which entered the political scene with the wind of “change” and “reform”. In this context, the current study suggests that the AK Party, prior to the Arab Spring, reinterpreted the basic paradigms of the Kemalist political culture and shaped its foreign policy on these dynamics, but with the Arab Spring, experienced a shift towards the traditional line. In order to embody this argument, the relationship between political culture and foreign policy in the AK Party period is examined in detail.

Key Words: AK Party, Turkish Foreign Policy, Arab Spring, Kemalist Political Culture, Change.

Öz

Bu çalışma, ‘değişim’ ve ‘yenilik’ rüzgârıyla siyaset sahnesine çıkan AK Parti’nin, Arap Baharı öncesinde ve sonrasında Türkiye siyasetini dizayn etmesiyle ve uyguladığı dış politikayla ilgilidir. Bu bağlamda mevcut çalışma AK Parti’nin Arap Baharı öncesinde Kemalist siyasal kültürün temel paradigmlarını yeniden yorumladığı ve dış politikasını bu dinamikler üzerine şekillendirdiği, ancak Arap Baharıyla birlikte geleneksel çizgiye doğru bir kayma yaşadığını ileri sürmektedir. Söz konusu argümanı somutlaştırmak adına AK Parti dönemi siyasal kültür-dış politika ilişkisi detaylı bir şekilde irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: AK Parti, Türk Dış Politikası, Arap Baharı, Kemalist Siyasal Kültür, Değişim.

Introduction

Pursuit of the EU membership, proactive attitude in the Annan Plan, initiating the Kurdish opening, and opening diplomatic relations with Armenia are series of reforms in domestic politics that AK Party implemented to find a solution to the chronic problems in the first years of governance. Furthermore, in 2009, AK Party organized joint cabinet meetings with Syria and Iraq, intensified

Makale Geliş Tarihi: 24.01.2020. Makale Kabul Tarihi: 15.10.2020.

* Dr., Sakarya University, Department of International Relations,
E-mail: rkalayci@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-7569-4583.

** Arş. Gör., Sakarya University, Department of International Relations,
E-mail: unaltuysuz@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-3465-282X.

Gazi

Akademik
Bakış

83

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

its diplomatic contacts in order to find a peaceful solution to Iran's nuclear program, conducted mediation activities (Syria-Iraq, Syria-Israel, Hamas-Al Fatah) to eliminate disagreements/conflicts in its close geography, and pursued an economy-based foreign policy rather than security oriented one.

Lowering of the Turkish F-4 reconnaissance aircraft by the Syrian army in June 22, 2012 shifted Turkey's foreign policy from soft power towards the military force use. In this context, Turkey has changed the rules of engagement. In September 16, 2013 and May 16, 2015 two Syrian military helicopters and in March 23, 2014 one Syrian fighter jet taken down by Turkish army. Moreover, Turkey declared that it will not tolerate a terrorist state under the umbrella of PYD (Partiya Yekiti Democratic-Democratic Union Party) in Northern Syria and commenced the Euphrates Shield in August 2016 and the Olive Branch Operations in January 2018. Furthermore, it has also started to take control of the area and went down to a depth of 20-30 km in the operations carried out in Northern Iraq.

In the light of above examples, it became clear that Turkey, under the ruling of AK Party, evaluated the surrounding geography with a liberal approach in the first years of 21st century, but after 2011 it has been re-orientated towards security-centric approach. The main question here is that why Turkey applied such a change in the foreign policy. This change was explored by following authors; Svante E. Cornell, the paradigm shift in Turkish foreign policy and the challenge posed by the Arab Spring¹; Joerg Baudner, Turkey's role play in before and after Arab Spring period according to the AK Party²; Burak Cop and Libby Zihnioğlu, AK Party's reaction to realized developments in external environment³; Karşıyaka and Karşıyaka, the transition from proactive foreign policy to uncertainty on the basis of the Arab Spring⁴; and Ozdamar, Halistoprak and Sula, based on "role theory", assuming that context of the Arab Spring forced Turkey to change its Turkey's foreign policy.⁵

This article discusses foreign policy change based on the *political culture and foreign policy* relationship for the two periods of time (2002-2010 and 2010-2018) and discusses the main problem from a perspective that is not signifi-

- 1 Svante E. Cornell, "Changes in Turkey, What Drives Turkish Foreign Policy?", *Middle East Quarterly*, Winter, 2012, p. 13-24.
- 2 Joerg Baudner, "The Evolution of Turkey's Foreign Policy Under the AK Party Government", *Insight Turkey*, 16(3), 2014, p. 79-100.
- 3 Burak Cop - Özge Zihnioğlu, "Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence", *Political Studies Review*, 15(1), 2017, p. 28-38.
- 4 Birce Altıok Karşıyaka - Sinan Karşıyaka, "Recalibrating Turkish Foreign Policy After the Arab Uprisings: From Pro-activism to Uncertainty by Easing off Ideational and Liberal Goals", *Contemporary Turkey at a Glance II*, 2017, p. 145-161.
- 5 Özgür Özdamar - B. Toygar Halistoprak and İ. Erkam SULA (2014), "From Good Neighbor to Model: Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of the Arab Spring", *Uluslararası İlişkiler*, Summer, 11(42), 2014, p.93-113.

Görüş

cantly studied. Even though AK Party was founded by the people who stand out with their criticisms against the Kemalist political culture and the security based political order, and adopted a liberal approach in ruling, comparing AK Party's before and after the Arab Spring foreign policy with the Kemalist political culture provides an important analysis for the relationship between political culture and foreign policy. Because, while the same party was in power between the years of 2002 and 2018, there were significant changes in the language used by leaders and foreign policy actions.

From this point of view, authors used discourse analysis to examine the foreign policy involving victory speeches of decision-making political elites of the AK Party and the statements they made regarding the foreign policy in the Turkish Grand National Assembly (TGNA) or on different platforms between the years of 2002 and 2018. This is because the planned and revised speeches provide more objective data as it reflects the official views of the parties and offers clues about the elite political culture. According to arguments outlined above, this study is based on the fact that political elites may have more political and bureaucratic influence/power in developing countries with social inequalities, then they have in developed countries. The main hypothesis of the present study is that; *the elite political culture in Turkey, a developing country, shapes the political virtue when internal and external conditions are appropriate, and the redesigned institutions are effective in determining both political culture and foreign policy.*

This paper is organized as follows. First, the theoretical approach section discusses works on (elite) political culture and foreign policy relationship. Second, AK Party's criticisms of the fundamental principles of Kemalist political culture and how they are reflected in the foreign policy are explained. In the third part, it is analyzed whether the foreign policy implemented after the Arab Spring and *the background* that is effective in shaping this policy are different from the Kemalist understanding. In the last part, the findings and conclusions are presented.

Theoretical Approach: Political Culture and Foreign Policy Relationship

When the paradigms mentioned in the title are taken independently, it can be stated that there is a wide literature on this subject: *AK Party, political culture, foreign policy and Turkish foreign policy.* When these elements are evaluated together, some difficulties arise. Foreign policy analysis tries to explain how and why foreign policy decisions are taken and why countries have their own foreign policy behaviors.⁶ According to Hudson, foreign policy analysis sub-discipline attempts to open the black box of decision making in international relations.⁷

6 Marijke Breuning, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2007, p. 16.

7 Valerie M. Hudson, "Culture and foreign policy: Developing a research agenda", in *Culture and*

Gazi

Akademik
Bakış

85

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

The impact of political culture on foreign policy is one of the least studied and researched areas of foreign policy analysis.⁸ According to Ebel, political culture is a well-known but largely overlooked as a recognized variable in foreign policy studies.⁹

The concept of political culture in simple terms contains the principles, norms and values that guide the political system. According to Sodaro, political culture is the attitude towards shared values, moral norms, beliefs, expectations and politics and its social context.¹⁰ As said by Breuning¹¹, political culture, which may have a guiding or restrictive effect on decision-makers, encourages the decision-maker to continue its current policies or hinder any decision and implementation. Consequently, it may also be effective in defining national interests. In order to categorize the studies on political culture, it is possible to reference two types of political culture. First view which is also supported by many scholars including Almond and Verba,¹² Putnam¹³ and Eckstein¹⁴, considers political culture as a *functional and instrumental*. According to this perspective, political culture functions as a determinant of political behavior and shapes democracy. As Almond and Verba pointed out, political culture can play a direct and decisive role in the continuation or failure of democracy.¹⁵

The second view is the institutionalist approach where political culture is structural. According to Arond Lijpart¹⁶, Rustow¹⁷ and Welzel and Inglehart¹⁸, who adopted this approach, people learn democratic values by living under the roof of democratic institutions for years. This view sees political culture as part of the political phenomenon of values, norms, belonging and beliefs in society.

Foreign Policy, Valerie M. Hudson (ed.), Lynne Rienner, Boulder, 1997, p.5-6.

8 Hudson, a.g.m.p.1-6.

9 Roland H. Ebel vd., *Political Culture and Foreign Policy in Latin America: Case Studies from the Circum-Caribbean*, State University of New York Press, Albany, 1991, p.3,27.

10 Michael J. Sodaro, *Comparative Politics: A Global Introduction*, 2nd edition, McGraw-Hill, Boston, 2004, p. 256.

11 Breuning, a.g.e. p. 17-18.

12 Gabriel Almond - Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton Univ. Press. 1963.

13 Robert D. Putnam, "Studying Elite Political Culture: The Case of Ideology", *The American Political Science Review*, Vol. LXV, September 1971.

14 Harry Eckstein, "A Culturalist Theory of Political Change", *American Political Science Review*, 82(3),1988, 789-804.

15 Almond - Verba, a.g.e.

16 Arend Lijpart, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*. New haven: Yale University Press.1999.

17 , Dankwart A. Rustow, "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics*, (3), 1970, p.337-63.

18 Christian Welzel - Ronald Inglehart, "Political Culture, Mass Beliefs, and Value Change", in *Democratization*, Christian Haerpfer et. al.(eds.), Oxford: Oxford University Press", 2009.

Furthermore, studies on elite political culture are very limited. Most of the studies on political culture are about *mass political culture*. Overall, the studies on elites focus on the impact of elites on the formation of political structures or institutions through case studies. Lucion W. Pye, who put forward one of the first studies in this area, states that studying the elite political culture is through interpreting the ideologies of the elites. Pye also states that in less developed or developing countries such as Mexico, it is necessary to look at the elite political culture rather than the mass political culture. The basic idea behind this view is that the elites are more likely to influence the entire political system in such countries than the masses.¹⁹

Robert Putnam, the most important theoretical work in this field and directly dealing with the elite political culture, defined the elite political culture as the leaders' beliefs, values and habits in his article.²⁰ Muller and Seligson also focused on political elite behavior rather than the general public and stated that political elites could have a special impact on political culture when they had more opportunities and power to influence the regime in the country.²¹ Higley and Burton gave a stronger support to this view and argued that the only determinant of the stability of democratic regimes was the harmony between the elites and their support for democratic values and institutions.²²

On the other hand, İltur Turan dealing with elite political culture in Turkey, argue that constitutional limitations in Turkey shapes the elite political culture and the behaviors and beliefs of the political elites shape the mass political culture.²³ Ali Yaşar Sarıbay likewise emphasizes that Turkish politics is shaped by the elite political culture, and this is based on two related issues. These are *we* and *they* or *friend* and *enemy*.²⁴

According to Şerif Mardin, the political culture in Turkey is handled via binary distinction as *center-periphery*. Mardin argues that the *center* is managers and the *surrounding* is seen as managed. Hence it is suggested that according to this view, if the political elites (center) have the competence to establish or redesign the mass political culture, it would be useful to focus on elite political culture to understand the political cultures in the country.²⁵ In this

19 Lucion W. Pye, "Introduction: Political Culture and Political Development, in *Political Culture and Political Development*, Lucion Pye ve Sigmond Verba (ed.), New Jersey, Princeton University Press. Pye, "Introduction: Political Culture", 1965.

20 Putnam, a.g.m., p. 651.

21 Edward Muller - Mitchell Seligson, "Civil Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships", *American Political Science Review*, (88), 1994, 635-652.

22 John Higley - Michael Burton, "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns", *American Sociological Review*, (54), 1989, p.17-32.

23 İltur Turan, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), *Türkiye'de Siyasal Değişim ve Modernleşme*, İstanbul: Alfa Akademi Basım, 2007.

24 Ali Yaşar Sarıbay, *Siyasal Sosyoloji*, (3. Baskı), Bursa, Ceylan Matbaacılık, 1996.

25 Şerif Mardin, "Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol", in *Türk Modernleşmesi*, Şerif Mardin (Ed.), (175-

context, it is argued that the Democratic Party's (DP) winning elections in the 1950s fueled the debate between the center and the surrounding, and that the discourses of the DP, including Islamic elements, had significant effects on the surrounding's political culture.

Binnaz Toprak also stated that the establishment of the National Salvation Party (NSP) meant the emergence of new elites who challenged the Kemalist political elites and the fact that the NSP being a power partner contributed to the more visible Islamic discourses and practices in Turkish politics.²⁶ Nilüfer Göle supports the view that Islamic movements created new elites who criticize the secular modernist elites.²⁷

Hakan Yavuz argues that the new political elites in Turkey are those who opposed the military coup in February 28, 1997 and those who took huge losses in the 2001 economic crisis. Author support his argument with the examples of the elevated discourses put into circulation after 2001; *democracy, civil society, human rights and freedom of the press*.²⁸ In his study of political elites for the period of 1996 and 2004, Murat Somer supports the argument that political Islamist elites accept democratic values because they think that liberal democratic values serve their own interests.²⁹ Gökhan Murat Üstündağ's article (*Elite Political Culture*), which deals with the AK Party period, makes an important contribution to the discussions of elite political culture by analyzing the speeches made by the representatives in the ruling party during the budget negotiations in the TGNA.³⁰

However, these studies, which are carried out in order to eliminate the shortages in the literature related to (elite) political culture, overlook the foreign policy behaviors of the political elites in question because they usually make a reading through the political system and domestic politics. This study aims to contribute to the area that has not yet been extensively studied by addressing the impact of the elite political culture in the AK Party on Turkish foreign policy. As Matlaso emphasizes, elite political culture has a great influence on the political system and foreign policy.³¹ This situation is seen in the Turkish political life as in the period of Atatürk and İnönü and also in the AK Party. Nevertheless, the

191), İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

26 Binnaz Toprak, "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ, 1986.

27 Nilüfer Göle, Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites, *The Middle East Journal*, 1997, p.46.

28 Hakan Yavuz, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010.

29 Murat Somer, "Does it Take Democrats to Democratize?", *Comparative Political Studies*, 2011, p.511-545.

30 Gökhan Murat Üstündağ, *Elite Political Culture in Turkey, The Case of Justice and Development Party*, Ankara, Nobel Yayınevi, 2018.

31 İbrahim Baba, "Political Culture and Democratic Transition in West Africa: The Nigerian Experience," *University Journal of Management* 3(3), 2015, p.115-121.

political elites' approach to foreign policy is linked with their values accessing to state power. In this context, the behavior of political elites is not only directed by personal elements, but also by internal and external factors.

AK Party's Reinterpretation of Kemalist Political Culture (2002-2010)

The AK Party, which was established in 2001 under the leadership of the politicians who came from the National Vision Movement and adopted democratic conservatism, was initially seen as a party that brought the people to the forefront instead of the State. Islamic thoughts and practices of the founders, warm approach to the Middle East and the Islamic world, showing commitment to the Republic of Turkey's fundamental values, being reconciled with democracy and the global dynamics, adapting to the institutions and processes, and perhaps most importantly supporting EU membership contributed to positive perception of Turkey in the Middle East and the Islamic world.³² However, in order to exclude himself from the "political Islamist" category,³³ AK Party emphasized that it was not following the Welfare Party (WP) and the Virtue Party (VP) The AK Party, unlike the WP³⁴, has adopted a discourse that is consistent with the goal of creating a Western and modern state, which has been the main goal since the foundation of the Republic, and stated that there is no party against the secular-democratic structure of the State. As a matter of fact, it was emphasized that the membership of the EU, which was submitted to the Assembly in November 2002 under the leadership of Abdullah Gül, was one of the objectives of the government.³⁵ At this basis, the AK Party sharply separated from the WP and Erdogan expressed his positive look towards the EU membership in his speech on May 29, 2003 as follows:

...Which values represented by the EU contain elements that Turkey cannot accept? Democracy, the rule of law, freedom of conscience and attempt, or economic prosperity? We see the membership of the EU not as an end, but as a means to bring the Turkish people to the level of modern civilization they deserve ...³⁶

32 Ramazan Gözen, "Türkiye'nin Ortadoğu Politikası temelinde AK Parti ve Suriye", in *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, (Der.) Adem Çaylak ve Seyit Ali Avcu, Ankara: Savaş Yayınevi", 2018, p.434.

33 Hakan Yavuz, *Modernleşen Müslümanlar : Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, 1.Baskı, çev. Ahmet Yıldız, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005, 336-338.

34 Welfare Party claims that joining the Western world would increase inequality and counterfeiting in Turkey. Furthermore, WP argues that there are major differences between Turkey and Western world, perceived as global Christian union. Oya Tokgöz, "1991 Genel Seçimlerinde Refah Partisi: Siyasal reklamlarda Yer Alan İmgeler ve Söylem Üzerinde Bir Araştırma", *Amme İdare Dergisi*, Mart, 27(1), 1994, p.29-31.

35 "58. Hükümet Programı", <https://www.akparti.org.tr/upload/documents/58inci-hukümet-programi.pdf>, November 3,2002.

36 "Erdogan: AB Kriterleri taviz değil", *Hürriyet*, May 29,2003.

Gazi

Akademik
Bakış

89

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Moreover, different from the traditional Kemalist understanding³⁷, respect for human rights, the rule of law, the reflection of the demands of the people on politics, which is, the State knows the right thing for the people and the application of it (jakoben approach) to be abandoned, the liberalist approach to the economy by giving priority to privatization and the adoption of free market economy proves that AK Party is pro West.³⁸

Another measurement of Westernization is the rejection of Ottoman-Islamic culture and the construction of modernity on the basis of the Western nation-state structure. The Kemalist elites were those who thought that development and progress would be possible through Western-based modernization movements and considered themselves to be positivist, secularist-statesmen.³⁹ The steps taken by the Republican revolutionists in the light of this idea were to blackout the period from the Turks became Muslim till the establishment of the Republic, the distance the historical cultural ties with the Middle East and the Islamic geography, and assume the period passed in the Islamic civilization as an interregnum period.⁴⁰

Ahmet Davutoğlu⁴¹, who is regarded as influencer of the foreign policy of the AK Party, argues that in the case of the importation of Western modernity, which has been formed for many years with its own internal dynamics, in other words, Western values, it would begin to dominate all areas of society. Furthermore, Davutoğlu argues that Western modernity creates a problematic process in different regions and exposes assimilating feature of Western civilization.⁴² According to Davutoğlu, the ancient Ottoman tradition diminished with the appearance of republic and that is why Turkey cannot develop the strategic moves. In this context, Davutoğlu sees the Ottoman hinterland as a strategic and historical power. "Politically, Turkey is obliged to meet in a place with Ottoman history. Stating that *"Even though it doesn't meet, events already*

37 In the Kemalist political order, even though it is said that *"Sovereignty unconditionally belongs to the Nation"*, some of the sovereignty is left to the people and the majority of it is in the hands of the state forces Hepar, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, 112-113). In order to protect their positions, people and institutions that direct the politics have tried to make the effect of the state absolute by staying away from the public, by not relying on the public, and taking a security-centered approach through internal and external threats (Durdu, *Türkiye'de Küreselleşmenin* 102-103).

38 Yavuz, a.g.e., p. 353.

39 Gözen, a.g.m., p.424-425.

40 Fatih Yıldız - Fikret Çelik, "Türk Batıcılığının Milliyetçi-Muhafazakarlık Üzerinden Tenkidi", *Bilgi*, Yaz, (62), 2012, p.284-285.

41 Davutoğlu served as Prime Minister's Foreign Policy Consultant between 2003 and 2009, between 2009-2014, he served as Foreign Minister and between 2014 and 2016 as Prime Minister.

42 Rasim Özgür Dönmez, "Ahmet Davutoğlu Dış Politika Anlayışının Kökleri", Rasim Özgür Dönmez (Der.) *Türkiye'de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlılığın Sosyo Politikliği*, Bursa: Dora Yayınları", 2014, p.14.

dictate”,⁴³ Davutoğlu reveals the objection of AK Party against the attitudes of the Kemalist elites to discard Ottoman history.

Davutoğlu argues that Kemalist elites in Turkey determined a perspective for it in the system which does not comply with Turkish community realities, the historical background and future expectations and ideals.⁴⁴ Furthermore, author suggests that instead of being a passive element around the other of civilizations, Turkey needs to rebuild his own identity, psychology and political culture. In the construction of this identity and culture, religious and historical continuity should be remembered again.⁴⁵ Nevertheless, the AK party, which advocates the necessity of living in the conscience of religion, is not against the concept of secularism, which guarantees that the state should be equal to all faith groups. Based on this understanding, the AK Party states that, there is no problem for Islam to live together with Secularism and Democracy, on the contrary, it could constitute an example of the culture of reconciliation.⁴⁶

In the AK Party's understanding of nationalism, there are significant points that differ from Kemalist nationalism. The AK Party, which distinguishes between ethnic and religious elements, is trying to create a concept of a nation by adopting Ottoman heritage and Islamic cultural elements. The concept of nation, which is associated with Turkishness, has undergone a transformation in favor of Sunni Islam, which characterizes the Ottoman past. Supporting this approach, major discourses, appropriately presented as national interests, are emphasizing the *new Turkey* aiming to regain power like in the Ottoman period and *grand Turkey*.⁴⁷ In addition to this, the AK Party tried to construct a supra identity rather than an ethnically based identity. AK Party supported the idea that regardless of their ethnicity or ideology, people who show loyalty to the State should be considered as Turkish Republic citizen and recognized the diversity as the cultural and social wealth.⁴⁸

When the AK Party's state approach is considered, it is obvious that this approach does not share common grounds if not opposite with the predictions of Kemalism. The AK Party's state understanding point became more obvious when term Prime Minister Erdogan was describing the party's identity in the following statement;

43 Dönmez, a.g.m., p.15.

44 Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik, Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, 41. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları, 2009, p. 91.

45 Davutoğlu, a.g.e., p.93.

46 Ertan Efeğil, "Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi", *Akademik Bakış*, 5(10), 2012, p. 200.

47 Cenk Saraçoğlu, "AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik", *Alternatif Politika*, Nisan, 5(1), 2013, p.55.

48 Efeğil, a.g.m., p. 200-201.

Conservatism represents a more democratic perspective than a solid and frozen ideology. Democracy, by gaining the acceptance of the national will, is the legitimacy of the political power which is taken from the general acceptance of the nation. Politics is a field of compromise. An effective state does not define, shape, or impose preferences on its citizens; it is the state that is defined, supervised and shaped by the citizen.⁴⁹

While it is strongly supported here that the state should be a structure that responds to the demands of people, it is also emphasized the mistake in the fact that the *state knows the most accurate for the people* especially in the Single Party period. Similarly, in the section of the State and Constitution of the document announcing the 2023 vision, the AK Party stated that the Constitution consists of two basic parts, *fundamental rights and freedoms and the structure and functioning of the state*. AK Party stated that basic rights and freedoms are not a favor to the people by the Constitution or the State but rather those have the legitimacy beyond the constitution and the state. On the contrary AK Party supported that there could not be the *nation of the state* and was against the conception of the nation of the state in the present constitution, but there would be the *state of the nation*.⁵⁰ In this context, the AK Party, which seeks to construct participatory and pluralist democracy, appears to be a supporter of a new Republic based on universal values such as the rule of law and respect for human rights.

Reflection of Kemalist Political Culture on Foreign Policy Prior to Arab Spring

In the early years of his ruling, it is possible to understand the main philosophy of the AK Party's foreign policy by the criticism that Davutoğlu brought to Kemalism. Davutoglu argued that the Kemalist political culture, that caused the abandoning Ottoman heritage and alienated Turkey with its near abroad, revealed a *security based foreign policy* along the borders of the country.⁵¹ Based on this argument, Davutoglu advocated the need to restore relations which were shaped out of security concerns before, with its neighbors based on inter-community relations featuring economic and cultural dimensions.⁵² To achieve this, a new balance between the internal political culture approach and foreign policy making was needed first.⁵³ Thus, the political elite will not see near abroad as a source incorporating major problems and will play an active role due to feeling themselves responsible for establishing peace in the

49 "59. Hükümet Programı", Resmi Gazete.

50 "AK Parti 2013 Siyasi Vizyonu, Siyaset, Toplum, Dünya", www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon, 2012, 19-20.

51 Davutoğlu, *a.g.e.*, p.73.

52 Davutoğlu, *a.g.e.*, p.144.

53 Davutoğlu, *a.g.e.*, p.317.

region. This situation is not only from the geopolitical position of Turkey, but also from the history of the country and moral obligation fed by the cultural and religious ties.⁵⁴ Therefore, Turkey's priorities, according to decision-makers from AK Party, is to prevent the instability arising in this area by increasing the economic development and people's welfare.

In this circumstance, the impact of the military elites in the decision-making process of Turkish foreign policy⁵⁵ was restricted by reforms in the name of membership to the EU between 2002-2007. Here, the ruling party used the EU membership process and the political reforms it required as a means to liquidate, at least limit, the military's influence in the political sphere. As stated by Balcı,⁵⁶ the AK Party, especially in the first five years of its rule, has played the Kemalist bloc, whom advocating membership to the EU by a legal rhetoric, by passing regulations requested by EU.

Perhaps the most important building block of the AK Party's foreign policy is the implementation of a zero-problem with neighbors policy (which is being analyzed in dozens of articles, books, reports, etc.). Zero-problem policy, which is defined as amending the judgment of being surrounded by enemies and aiming at solving the problems with surrounding countries,⁵⁷ is largely considered as successful implementation between 2003-2010. In 2009, Turkey held the Joint Cabinet Meetings with Iraq, where it had problems due to Northern Iraqi Regional Government (NIRG) and Syria where it almost had war in 1998. Also, diplomatic initiatives were taken to improve relations with Armenia and policies towards solution were implemented by going beyond the traditional security line on Cyprus.

On the other hand, Davutoğlu argued that Atatürk's *Peace at Home, Peace in the World* principle, couldn't be realized by taking reactive positions based on policies of the world powers, as it was done by the previous rulings. Instead, it could be achieved by active foreign policy, *removing passive nature and taking forceful role*. Furthermore, Davutoğlu suggested that the way to implement this policy was to take an active role in preventing and resolving crises and to highlight diplomatic efforts. Turkey assumed the role of mediator between Syria-Israel, Iraq-Syria, Afghanistan-Pakistan and the Hamas-Al-Fatah,⁵⁸ and started

54 Ahmet Davutoğlu, "Türkiye-Ürdün Dostluğu ve Ortadoğu...", www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-al-dustour-gazetesinde-urdun-10_09_2009-tarihinde-yayimlanan-makalesi.tr.mfa., (8 Mart 2016)

55 Joost Lagendik, "Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri: AB'nin Etkisi ve Talepleri", in *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü, Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, Henrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul, 2010, p.87-91.

56 Ali Balcı, *Dış Politikada Hesaplaşmak, AK Parti, Ordu ve Kemalizm*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, .2015, p.82.

57 Murat Yeşiltaş – Ali Balcı, "AK Parti Türk Dış Politikası Sözlüğü", *Bilgi*, Kış, (23), 2011, p.17-18.

58 Sami Kohen, "Dış Politikada yeni 'sektör': Arabuluculuk", *Milliyet*, 9 Şubat 2010.

Gazi

Akademik
Bakış

93

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

foreign policy applications based on Davutoglu's principle. With the guidance of this principle, management of the AK Party has carried the ideal of positioning Turkey as a regional, and then the global power/actor. The first step to achieve this, as Ozal defended, was switching foreign policy from *passive foreign policy of the status quo*⁵⁹ to *multi-dimensional and pro-active foreign policy*, and making Turkey as a central, and policy maker country in the region (Oğuzlu, 2009: 44-46).⁶⁰ At the end of the 1990s, a similar understanding could not be realized due to the opposition of the military during the period of Ismail Cem's Ministry of Foreign Affairs,⁶¹ who also envisaged approaching different subjects with the same principle. In other words, an approach that does not reduce/tie Turkish foreign policy to a single country or problem was aimed to implement a foreign policy that would include the regions of Asia, Europe, Africa, Middle East and America at the same time and to increase interdependence.⁶²

AK Party's foreign policy simply explained by Ahmet Davutoglu's quotation "There is no more borderline diplomacy, but there is the surface diplomacy, and the surface is the whole world".⁶³ Davutoglu stated that Turkey is not only a European country, but also a Black Sea, Caspian, Central Asian, Middle Eastern and Mediterranean country, and the countries of the region have great expectations from Turkey, therefore, it is required to keep clear of all communication channels.⁶⁴ In this context, instead of a security-centered approach towards the countries in the region, it was envisioned to develop relations with states such as Iran and Syria, which are regionally oriented and have previously supported terrorism.

In this context, under the leadership of the AK Party, Turkey's increasing activism in foreign policy of peace began to take shape around concepts such as, diplomacy, dialogue, justice, cooperation and freedom. To reveal such will of Turkey, Term President Abdullah Gul emphasized the instability in the Middle Eastern geography at Saudi Arabia visit on February 5th 2009, and stated that now Turkey's priorities are preventing the instability arising in this area and increasing the economic development and people's welfare.⁶⁵

59 Mehmet Seyfettin Erol, "11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset", *Gazi Akademik Bakış*, Kış, 1(1), 2007, p.37.

60 Tank Oğuzlu, "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi", *Orta Doğu Analiz*, Eylül, 1(9), 2009, 44-46.

61 Saraçoğlu, a.g.m., p.58.

62 Ahmet Davutoğlu, "İş dünyası artık dış politikanın öncülerinden", (Röportaj), *Turkish Time*, Nisan-Mayıs 2004.

63 "Davutoğlu: Hattı Diplomasi Yoktur Sathı Diplomasi Vardır, Sathı ise Tüm Dünyadır", *Radikal*, January 5, 2010.

64 Ramazan Erdağ- Tuncay Kardaş, "Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür" in *Türk Dış Politikası Yılığ: 2012*, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Der.), Ankara: SETA Yayınları, 2013, p.75-76.

65 Mustafa Yetim - Rıdvan Kalaycı, "Türkiye-İran İlişkileri: "Sıfır Sorun mu?", Nükleer Sorun mu?", *Akademik Orta Doğu*, Mart, 5(2), 2011, 88-89.

Political Culture and Foreign Policy Change after the Arab Spring: Why?

Kaarbo, Lantis and Beasley⁶⁶ and Wilkinson⁶⁷ state that political culture is not static and can therefore change over time. Richard Fagen⁶⁸ also focuses on how the planned political change takes place and how political elites want to transform their citizens' open and mental behavior. Therefore, political culture could evolve due to changing beliefs and understandings of individuals,⁶⁹ shifts in internal and external political environment,⁷⁰ changes in the regimes of states,⁷¹ the emergence of new political decision-making elites⁷² and economic and social reasons.⁷³ In other words, the political culture of the states can be transformed into a different form as a result of the developments and changes taking place in the international and internal political structure.

Mümtaz Turhan emphasized two points related to the change of political culture; *free/allowed or forced/direct* change.⁷⁴ Free cultural change, as the name implies, preferably involves changing the cultural approach from top to bottom or from bottom to top. For example, the top to bottom changes usually take place during the revolution as it was in France or Turkey. In such cultural changes, intellectuals can influence the political preferences or social priorities of the masses. Harry Eckstein mentions two types of change. These are situational change and political transformation. Situational change involves rapid industrialization, war or the emergence of new political elites. Political transformation involves radical changes in social and political structure as a result of revolutions or major events.⁷⁵

Even though the AK Party has been in power since 2002, what are the reasons for the radical changes in the understanding of political culture and foreign policy after the Arab Spring? It is possible to answer this question with the argument of Welzel and Inglehart: *relatively poor or developing societies, highlight more emphasis on materialistic values*.⁷⁶ Therefore, the societies in question tend to

-
- 66 Juliet Kaarbo vd., "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective", in *Foreign Policy Comparative Perspective: Domestic and International Influences On State Behavior*, Ryan Beasley et. al. (eds.), (1-22), ABD: CQ Press.
- 67 David O. Wilkinson, *Comparative Foreign Relations: Frameworks and Methods*, California: Dickenson Publ. Comp. Inc., 1969.
- 68 Richard Fagen, *The Transformation of Political Culture in Cuba*. Stanford: Stanford University Press, 1969.
- 69 Martin W. III Sampson, "Cultural Influences on Foreign Policy", Charles F. Hermann vd. (Ed.), *New Directions in the Study of Foreign Policy* Boston:Unwin Hyman", 1987, p.384-408.
- 70 Fred Halliday, *Rethinking International Relations*, Hampshire: Macmillan..
- 71 Efeğil, a.g.m. p.189-206.
- 72 M. Lopez, *Elite Theory*, International Sociological Association, 2013.
- 73 Turan, a.g.m..
- 74 Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- 75 Eckstein, a.g.m., p.789-804.
- 76 Welzel - Inglehart, a.g.m., p.131.

Gazi

Akademik
Bakış

95

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

accept some restrictions on the issue of democratic freedoms for the realization of national security and other objectives. Political culture in Turkey, as a developing country, rather than being determined in accordance with the values of the masses, it is possible that decision-makers shaped it by the behavior of the political elites.

Therefore, the most important factors of the change in question can be explained by the change and increase in the internal and external threat perceptions and the change of the decision-making elites within the AK Party⁷⁷ by the time. Consequently, the behavior of the political elites has been influential in shaping the foreign policy. Similar to Eckstein's political transformation approach, AK Party's political culture has changed based on the Arab Spring and terrorist organizations' (Fethullahist Terrorist Organization-FETO and PKK) actions within the borders of Turkey and actions of terrorist organizations such as PYD, ISIS and the countries supporting the PYD, especially the US, in Syria. The decision-making political elites have repositioned themselves against current developments and they started to discuss domestic and foreign policy from this new perspective.

Starting of anti-regime movements in North Africa in 2010 and effecting many countries in the Middle East such as in Tunisia, Egypt, Libya, Yemen and Syria by 2011, made Turkey as one of the most affected countries by the Arab Spring. Due to the facts that war came close to the borders of Turkey, territorial sovereignty emerged under the control of different terrorist organizations, several terrorist attacks happened in Turkey and limitations happened in foreign policy, particularly narrowed influence in Syria, the political elites of AK Party have changed their handling of internal and external policies. Considering Turkey's relations with people and regimes in the Middle East, the most important challenge posed by the Arab Spring in terms of Turkey has been the sustainability of this foreign policy. In this sense, in case of peaceful transformation in the region, Turkey's foreign policy wouldn't be affected, and the achievements of the past wouldn't be lost. However, since the popular movements in the region did not progress in line with Turkey's forecasts, decision-makers of AK Party showed different responses to the developments in the region.⁷⁸ From this point of view, a series of radical changes have been put into effect, including the changes from the parliamentary system to the expansion of the perceptions of threat that have existed since the foundation of the state.

77 Terminating active positions of Abdülatif Şener, Bülent Arınç, Abdullah Gül, Ali Babacan, Hayati Yazıcı and Ahmet Davutoğlu in the AK Party (in the form of resignation, separation or non-nomination).

78 Fahrettin Sümer, "Turkey's Changing Foreign Policy and Arab Spring" *The Public Sector Innovation Journal*, 18(1),1-28,2013, p. 1-28.

Görüş

Akademik
Bakış

96

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Relationship between Political Culture and Foreign Policy after the Arab Spring: Change towards the Kemalist View

The political culture, which functions as a facilitator and the justification of the current political system to be managed,⁷⁹ used as a tool for the consolidation of domestic politics through foreign policy by the AK Party decision makers after the Arab Spring. Therefore, the main paradigms of the Kemalist political culture, which were revised in line with its own understanding within the framework of the EU accession negotiations between 2002-2011, have shifted to a different line in the Arab Spring process. Thus, AK Party decision-makers started frequently using the discourse of the most surrounding elements of Kemalist political culture; *surrounded by enemies*. Conversely, in the first 8-9 years of their power, the AK Party decision-makers who were coming from the conservative-Sunni Islamist line tried to overthrow this understanding and tried to establish the understanding that Turkey is surrounded by *collaborative neighbors*, rather than with the enemies.

Actions such as, conflict in Syria turning into a civil war, military coup carried in the leadership of Sisi and removal of Mohammed Mursi from power in Egypt, domain expansion of ISIS in Iraq and Syria and possibility of establishing a corridor under the control of a terrorist organization (PKK / PYD) in the north of Syria (Turkey's southern border), have changed the way handling Turkey's immediate surroundings. While eroding the internal and external distinction, the AK Party began to impose the understanding that it is fighting against insider and outsider enemies. The most concrete indicator of this is the language used and the steps taken after the failed coup attempt on July 15, 2016. President Erdoğan in his speech elaborated the understanding and execution of this approach; "This event is not an event that is planned and executed only inside... This event has actors inside but its script is written outside..."⁸⁰ While terrorist organizations such as PYD and ISIS as well as countries supporting these organizations are presented as external enemies, The PKK and FETO presented as the internal enemies.

The idea of being surrounded by enemies is not expressed by targeting only Middle Eastern countries. Because, in addition to the neighboring countries such as Syria and Iraq, Turkey claims that Western allies provide support to terrorist organizations such as the PKK/PYD and FETO. This idea is expressed in Erdogan's speeches; "...Germany is clearly supporting terrorist organizations..."⁸¹; "...Belgium permits them (terrorist organizations) to sway

79 Turan, a.g.e..

80 "Erdoğan: İçeride aktörleri olan ama senaryosu dışarıda yazılan bir darbe hareketidir", *Hürriyet*, August 2, 2016.

81 Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Almanya çok açık bir şekilde terör örgütlerine destek veriyor', *Time Türk*, March 13, 2017.

Gazi

Akademik
Bakış

97

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

their rags/flags...⁸²; and "...Some countries, especially the USA, are trying to open up their own excuses and give public support to the organizations that kill the innocent people in our region....."⁸³ Erdogan stated that those supports directly target Turkey and added in his speeches; "... Turkey is being attacked from inside and the outside. Our country, just like a lion removed from the claws to be tamed, being forced to pass under the yoke..."⁸⁴; "... The issue is not a matter of the person. The target is Turkey, and the Turkish Nation ..."⁸⁵ Furthermore, he expressed his feelings by saying; "... you will fail, and you won't be able to divide our nation, haul down our flag, destroy our homeland, demolish our state, and precipitate this country to its knees..."⁸⁶ Then, to clarify the assumed role of Turkey, Erdogan said: "... regardless of the circle of fire around us, we will continue to help all the oppressed ..."⁸⁷

On the other hand, the AK Party, before the referendum held on April 16, 2017, focused on the following arguments; Turkey's current parliamentary regime is weakening Turkey's power, and while being in the most troubled region of the world, Turkey's decision-making mechanisms have been sluggish. In other words, the republic's established political system (even it had been interrupted by many coups) reveals a remote management mechanism from producing solutions to the problems around and does not carry Turkey to further. In this context, it has been tried to change the internal political structure and political culture as a necessity through the developments in the external world. As a matter of fact, before the 2015 general elections, this situation is expressed in the AK Party's election declaration with the following statements:

"...on the one hand political instability caused by the severed parliamentary system which is created by guardianship form of organizing and broken apart from its democratic nature, on the other hand, the new Turkey that needs our effective vision effective and dynamic management. Hence, we believe that presidential system is a more appropriate management model..."⁸⁸

Two points need to be considered here. The first is that the AK Party wants to change the Kemalist political order in line with its own perspective. Because, it is claimed that the current structure is away from supporting the

82 "Erdogan'dan Brüksel'deki PKK çadırına sert tepki", Radikal, March 18, 2016

83 "Erdogan'dan ABD'ye: Artık Yutmuyoruz", Time Türk, December 29, 2016.

84 "Türkiye Asırlık Bir Hesaplaşmayla Karşı Karşıyadır", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84907/turkiye-asirlik-bir-hesaplaşmayla-karsi-karsiyadir.html>, October 12, 2017.

85 "'Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Mesele şahıs, parti meselesi değil, hedef Türkiye'dir', Hürriyet, November 19, 2017.

86 "Ülkemize diz çöktüremezsiniz", Milliyet, July 17, 2017

87 "Etrafındaki Ateş Çemberine Rağmen, Türkiye Tüm Mazlumların Umudu Olmaya Devam Ediyor", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/43890/etrafındaki-ates-cemberine-ragmen-turkiye-tum-mazlumların-umudu-olmaya-devam-ediyor.html>, May 7, 2016..

88 "Davutoğlu'ndan başkanlık sistemi açıklaması", Milliyet, November 11, 2015.

targets that AK Party set for Turkey. The problems in the decision-making mechanism of the parliamentary system are clearly seen in the crises, particularly in the cases of Ahmet Necdet Sezer, when the government and the President came from different parties, and the coalition governments. Hence, structural changes are seen as a necessity. The second and most important thing is that the AK Party has actually shifted/come closer to the fundamental philosophy of the Kemalist political culture. Two of the most striking elements of the Kemalist political culture were the *strong state approach with state's understanding of what is right for the people*, and the design of domestic and foreign politics based on former. Therefore, the AK Party, which has put forward the weakness of the parliamentary system in order to respond to today's conditions by bringing criticisms to the Kemalist order, has indirectly decided on what is right for the nation. In addition, mentioning the statement that we are in the most problematic/conflicting region of the world, to justify the presidential system shows that approach, which was established between 2002 and 2011, that *we are surrounded by the countries we can cooperate* has been abandoned.

Based on above statements, Erdogan identified that Turkey is in the region which is facing a great crossroad, and many have great hopes for Turkey. Indeed, in his victory speech as well as in his statements about the Middle East, he emphasized that he sees the fate of the Middle Eastern countries and Turkey is united.⁸⁹ He underlines that if Turkey has a strong military and economy, the Muslims not only in the region, but also all over the world will be even stronger. However, strong Turkey is associated with the AK Party staying in power. In September 2017, Erdogan has shown a strong link established between the ruling of AK Party and the internal and external policies by saying that "...Turkey's fate and the fate of the AK Party are integrated. We have seen that if we (AK party) stumble, Turkey falls in trouble..."⁹⁰

Conclusion

This article argues that the AK Party, established by people who critique Kemalist political culture, continued with founders' perspective until the Arab Spring, but with the Arab spring, shifted towards the way similar to the Kemalist understanding, with the different content. The *foreign policy* imposed by the AK Party is not seen only as an *outward-looking action*. This is because the applied foreign policy makers a close connection with domestic political culture. The

89 After the 2011 general elections, Erdogan said the following: "... I salute Damascus, Cairo, Tunis, Sarajevo, Nicosia and other friendly and brotherly countries, who have turned their eyes to Turkey to receive the news with great excitement... Today, on a global scale, the oppressed and sufferers have gained hope. Believe that Sarajevo has won as much as Istanbul today. Beirut has gained as much as Izmir. Damascus has won as much as Ankara. Diyarbakir, Ramallah, Tripoli, West Bank, Jerusalem, Gaza has won. Today, Middle East, Caucasus, Balkans, Europe has won as much as Turkey ...".

90 "Cumhurbaşkanı Erdoğan uyardı: Bunun faturası bize kesilir", *Hürriyet*, September6, 2017.

Gazi

Akademik
Bakış

99

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

AK Party government, acting nationally and internationally, tries to reinforce its power by reflecting its role in the international environment to the internal political structure while fighting against other countries in the international arena by using internal resources.

Political culture cannot be regarded as independent from the history of the state and struggles that passed until the present. The AK Party decision-makers implemented foreign policy by taking into account that Turkey is the continued presence of an empire who had many difficult struggles throughout history and spread to the wide geography. However, Turkish foreign policy can be shaped by the actions, decisions, personal interests, values and behaviors of political elites. Therefore, the management holds the concept of political culture to state administration or interpret the political culture in line with their own purposes. In this context, it can be stated that by the transitioning from the Parliamentary System to the Presidential System, the decision-making mechanism will operated by a narrower political elite, and they are effective in determining the functioning of the state and foreign policy.

Each political structure lives in a certain environment and continues to exist in interaction with the human environment around it. In this environment, while the AK Party-based decision-making political elites had perspective of *we or friend* for some regional political actors in the pre-Arab Spring period, now perspective shifted towards defining them as *they or foe* in the post-Arab Spring period.

The rhetoric of *enemy or threat* was instrumentalized in the transformation of the internal political structure and the acceptance of the foreign policy in place by the public. In this context, the idea that the Turkey is under the danger of division by PKK, PYD, FETO, ISIS terrorist organizations and countries supporting them, has often been circulated. The impression that a strong political structure should be built against these threats was presented to the public's approval in a similar way as it was suggested by Inglehart (2005) for "underdeveloped and developing societies". Besides, the rhetoric that after the Arab Spring the fate of AK Party and Turkey is united and if AK Party is weakened then Turkey will be damaged, has been used frequently by political elites.

References

ALMOND, Gabriel - Sidney VERBA, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton Univ. Press, 1963.

BABA, İbrahim, "Political Culture and Democratic Transition in West Africa: The Nigerian Experience," *University Journal of Management* 3(3), 2015, p. 115-121.

BALCI, Ali, *Dış Politikada Hesaplaşmak, AK Parti, Ordu ve Kemalizm*, İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2015.

Görüş

- BAUDNER, Joerg , “The Evolution of Turkey’s Foreign Policy Under the AK Party Government”, *Insight Turkey*, 16(3), 2014, p. 79-100.
- BREUNING, Marijke, *Foreign Policy Analysis: A Comparative Introduction*, Palgrave Macmillan, New York, 2007.
- COP Burak - Özge ZIHNIOĞLU, “Turkish Foreign Policy under AKP Rule: Making Sense of the Turbulence”, *Political Studies Review*, 15(1), 2017, p.28–38
- CORNELL, Svante E., “Changes in Turkey, What Drives Turkish Foreign Policy?”, *Middle East Quarterly*, Winter, 2012, p. 13-24.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, “İş dünyası artık dış politikanın öncülerinden”, (Röportaj), *Turkish Time*, Nisan-Mayıs 2004.
- DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik, Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, 41. Baskı, İstanbul: Küre Yayınları 2009.
- DAVUTOĞLU, Ahmet (8 Mart 2016), “Türkiye-Ürdün Dostluğu ve Ortadoğu...”, www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-al-dustour-gazetesinde-_urdun_-10_09_2009-tarihinde-yayimlanan-makalesi.tr.mfa.
- DÖNMEZ, Rasim Özgür, “Ahmet Davutoğlu Dış Politika Anlayışının Kökleri”, *Türkiye’de Politik Değişim ve Türk Dış Politikası: Neo-Osmanlıcılığın Sosyo Politikası*, Rasim Özgür Dönmez (Der.) Bursa: Dora Yayınları, 2014.
- DURDU, Zafer, *Türkiye’de Küreselleşmenin Siyasal Kültürel Etkileri, Çokkültürcülük, Ulusal Kültür, Ege-Muğla Üniversitesi Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, İzmir 2009.
- EBEL, Roland H., vd. *Political Culture and Foreign Policy in Latin America: Case Studies from the Circum-Caribbean*, State University of New York Press, Albany, 1991.
- ECKSTEIN Harry, “A Culturalist Theory of Political Change”, *American Political Science Review*, 82(3), 1988, p. 789-804.
- EFEĞİL, Ertan, “Türk Dış Politikasında Siyasal Kültürün Etkisi: Kemalist Siyasal Kültürün Evrimleşmesi”, *Akademik Bakış*, 5(10), 2012, p. 189-206.
- ERDAÇ, Ramazan - Tuncay KARDAŞ (2013), “Türk Dış Politikası ve Stratejik Kültür”, *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012*, Burhanettin Duran, Kemal İnat ve Ufuk Ulutaş (Der.), Ankara: SETA Yayınları , 66-90.
- EROL, Mehmet Seyfettin, “11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Taz-ı Siyaset”, *Gazi Akademik Bakış*, Kış, 1(1), 2007, p. 33-55.
- FAGEN, Richard R. *The Transformation of Political Culture in Cuba*. Stanford: Stanford University Press, 1969.
- FREY, Frederick, *The Turkish Political Elite*, Massachusetts, The M.I.T Press, 1965.
- GÖLE, Nilüfer, Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites, *The Middle East Journal*, 1997, p. 46-58.

GÖZEN, Ramazan , Türkiye'nin Ortadoğu Politikası temelinde AK Parti ve Suriye, in *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'nin Dış Politikası*, (Der.) Adem Çaylak ve Seyit Ali Avcu, Ankara: Savaş Yayınevi, 2018.

HALLIDAY, Fred, *Rethinking International Relations*, Hampshire: Macmillan, 1994.

HEPER, Metin, *Türkiye'de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, 2006.

HIGLEY, John ve Michael Burton () "The Elite Variable in Democratic Transitions and Breakdowns", *American Sociological Review*, (54), 1989, p. 17-32.

HUDSON, Valerie M., "Culture and foreign policy: Developing a research agenda", Valerie M. Hudson (ed.), *Culture and Foreign Policy*, Lynne Rienner, Boulder, 1997.

INGLEHART, Ronald, *Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*, Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

KAARBO, Juliet vd., "The Analysis of Foreign Policy in Comparative Perspective", in *Foreign Policy Comparative Perspective: Domestic and International Influences On State Behavior*, Ryan Beasley et. al. (eds.), (1-22), ABD: CQ Press, 2001.

KARŞIYAKA, Birce Altıok - Sinan KARŞIYAKA, "Recalibrating Turkish Foreign Policy After the Arab Uprisings: From Pro-activism to Uncertainty by Easing off Ideational and Liberal Goals", *Contemporary Turkey at a Glance II*, 2017, p.145-161.

KOHEN, Sami (9 Şubat 2010), "Dış Politikada yeni 'sektör': Arabuluculuk", *Milliyet*.

LAGENDIJK Joost, "Türkiye'de Asker Sivil İlişkileri: AB'nin Etkisi ve Talepleri", in *Türkiye Siyasetinde Ordunun Rolü, Asker-Sivil İlişkileri, Güvenlik Sektörü ve Sivil Denetim*, Henrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği, İstanbul, 2010, p.87-91.

LIJPART, Arend, *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*. New haven: Yale University Press, 1999.

Görüş

LOPEZ, M., *Elite Theory*, International Sociological Association, 2013.

MARDİN, Şerif, Türkiye'de Muhalefet ve Kontrol, Şerif Mardin (Ed.), *Türk Modernleşmesi*, (175-191), İstanbul, İletişim Yayınları, 1991.

MULLER, Edward - SELIGSON, Mitchell () 'Civil Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships', *American Political Science Review*, (88), 1994, p.635-652.

OĞUZLU, Tarık (), "Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi", *Ortadoğu Analiz*, Eylül, 1(9), 2009, p. 44-46.

ÖZDAMAR, Özgür vd. "From Good Neighbor to Model: Turkey's Changing Roles in the Middle East in the Aftermath of the Arab Spring", *Uluslararası İlişkiler*, Summer, 11(42), 2014, p.93-113.

PUTNAM, Robert D., "Studying Elite Political Culture: The Case of Ideology", *The American Political Science Review*, Vol. LXV, September 1971.

- PYE, Lucion W., "Introduction: Political Culture and Political Development, in *Political Culture and Political Development*, Lucion Pye ve Sigmund Verba (ed.), New Jersey, Princeton University Press, 1965.
- RUSTOW, Dankwart A., "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics*, (3), 1970, p.337-63.
- SAMPSON, Martin W. III (), "Cultural Influences on Foreign Policy", in *New Directions in the Study of Foreign Policy* Charles F. Hermann, Charles vd. (Eds.), (384-408), Boston:Unwin Hyman, 1987.
- SARAÇOĞLU, Cenk, "AKP, Milliyetçilik ve Dış Politika: Bir Milliyetçilik Doktrini Olarak Stratejik Derinlik", *Alternatif Politika*, Nisan, 5(1), 2013, p.52-68.
- SARIBAY, Ali Yaşar, *Siyasal Sosyoloji*, (3. Baskı), Bursa, Ceylan Matbaacılık, 1996.
- SODARO, Michael J. *Comparative Politics: A Global Introduction*, 2nd edition, McGraw-Hill, Boston (2004).
- SOMER, Murat, "Does it Take Democrats to Democratize?", *Comparative Political Studies*, 2011, 511-545.
- SÜMER, Fahrettin, "Turkey's Changing Foreign Policy and Arab Spring" *The Public Sector Innovation Journal*, 18(1), 2013, 1-28.
- TOKGÖZ, Oya, "1991 Genel Seçimlerinde Refah Partisi: Siyasal reklamlarda Yer Alan İmgeler ve Söylem Üzerinde Bir Araştırma", *Amme İdare Dergisi*, Mart, 27(1), 1994, 29-31.
- TOPRAK, Binnaz, "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi", in *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım AŞ. 1986.
- TURAN, İlder, *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış* (4 Baskı), İstanbul, Der Yayınevi, 1996.
- TURAN, İlder, "Türkiye'de Siyasal Kültürün Oluşumu", in *Türkiye'de Siyasal Değişim ve Modernleşme*, Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay (Ed.), İstanbul: Alfa Akademi Basım, 2007.
- TURHAN, Mümtaz, *Kültür Değişimleri*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- ÜSTÜNDAĞ; Gökhan Murat, *Elite Political Culture in Turkey, The Case of Justice and Development Party*, Ankara, Nobel Yayınevi, 2018.
- WELZEL, Christian and Ronald Inglehart, "Political Culture, Mass Beliefs, and Value Change", in *Democratization*, Christian Haerpfer et. al.(eds.), Oxford: Oxford University Press, 2009.
- WILKINSON David O. , *Comparative Foreign Relations: Frameworks and Methods*, California: Dickenson Publ. Comp. Inc. 1969.
- YAVUZ, Hakan, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2010.
- YAVUZ, Hakan, *Modernleşen Müslümanlar : Nurcular, Nakşiler, Milli Görüş ve AK Parti*, 1.Baskı, çev. Ahmet Yıldız, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

YEŞİLTAS, Murat - BALCI, Ali, AK Parti Türk Dış Politikası Sözlüğü, *Bilgi*, Kış, (23), 2011, 9-35.

YETİM, Mustafa - Rıdvan KALAYCI, "Türkiye-İran İlişkileri: "Sıfır Sorun mu?", Nükleer Sorun mu?", *Akademik Orta Doğu*, Mart, 5(2), 2011, 85-109.

YILDIZ, Fatih ve ÇELİK, Fikret (2012), "Türk Batıcılığının Milliyetçi-Muhafazakarlık Üzerinden Tenkidi", *Bilgi*, Yaz, (62),269-294.

"58. Hükümet Programı", <https://www.akparti.org.tr/upload/documents/58inci-hukümet-programi.pdf>, 3 Kasım 2002.

"59. Hükümet Programı", *Resmi Gazete*, 25058,24.03.2003.

"AK Parti 2013 Siyasi Vizyonu, Siyaset, Toplum, Dünya", www.akparti.org.tr/site/akparti/2023-siyasi-vizyon,2012, 19-20.

"Başbakan Yıldırım: Türk askeri Kuzey Irak'ın 30 kilometre içinde", *TRT Haber*, 8 Haziran 2018.

"Başbakan'dan üçüncü balkon konuşması", *Hürriyet*, June 13, 2011.

"Cumhurbaşkanı Erdoğan uyardı: Bunun faturası bize kesilir", *Hürriyet*, September 6, 2017

"Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Almanya çok açık bir şekilde terör örgütlerine destek veriyor", *Time Türk*, March 13, 2017.

"Cumhurbaşkanı Erdoğan: 'Mesele şahıs, parti meselesi değil, hedef Türkiye'dir", *Hürriyet*, November 19, 2017.

"Davutoğlu: Hattı Diplomasi Yoktur Sathı Diplomasi Vardır, Satış ise Tüm Dünyadır", *Radikal*, January 5, 2010.

"Davutoğlu'ndan başkanlık sistemi açıklaması", *Milliyet*, November 11, 2015.

"Erdoğan: AB Kriterleri taviz değil", *Hürriyet*, May 29, 2003.

"Erdoğan: İçeride aktörleri olan ama senaryosu dışarıda yazılan bir darbe hareketidir", *Hürriyet*, August 2, 2016.

"Erdoğan'dan ABD'ye: Artık Yutmuyoruz", *Time Türk*, December 29, 2016.

"Erdoğan'dan Brüksel'deki PKK çadırına sert tepki", *Radikal*, March 18, 2016.

"Etrafındaki Ateş Çemberine Rağmen, Türkiye Tüm Mazlumların Umudu Olmaya Devam Ediyor", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/43890/etrafındaki-ates-cemberine-ragmen-turkiye-tum-mazlumlarin-umudu-olmaya-devam-ediyor.html>, May 7, 2016.

"Türkiye Asırlık Bir Hesaplaşmayla Karşı Karşıyadır", <https://www.tccb.gov.tr/haberler/410/84907/turkiye-asirlik-bir-hesaplasmayla-karsi-karsiyadir.html>, October 12, 2017.

"Ülkemize diz çöktüremezsiniz", *Milliyet*, July 17, 2017.

Görüş

Akademik
Bakış

104

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Bir Türk Parlamenterin (Ali Rıza Türel) Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı ile İlgili Değerlendirmeleri

Assessments of a Turkish Parliamentarian (Ali Rıza Türel) on the Conference for European Economic Cooperation

Ali Servet ÖNCÜ*

Öz

İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre sonra dünya iki kutuplu bir hale gelmiştir. Bir tarafta demokrasi ile yönetilen Amerika Birleşik Devletleri diğer taraftan komünizmle yönetilen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği bu iki kutuplu dünyada birbirlerine karşı üstünlük kurmaya çalışmışlardır. Bu rekabette bazı devletler ABD ile bir kısım devletler ise SSCB ile birlikte hareket etmişlerdir. Bu sebeple İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda ABD ve SSCB'nin kontrolünde birçok yeni oluşum ortaya çıkmıştır. ABD, Sovyet tehlikesine karşı önce Türkiye'ye ve Yunanistan'a yönelik "Truman Doktrin"ini ilan etmiş arkasından Avrupa kıtasını ekonomik olarak ayağa kaldırmayı amaçlayan "Marshall Planı"ni devreye sokmuştur. Marshall Planı'nın ilan edilmesinin sebebi Avrupa'nın henüz daha SSCB'nin kontrolüne girmeyen bölgelerinin ekonomik olarak desteklenmesi ve SSCB'nin bu ülkelerde etki sahası oluşturmasının önüne geçmektir. ABD, yaptığı çağrı ile Avrupa ülkelerini plandan istifade etmeye davet etmiştir. SSCB'nin kontrolündeki bir kısım Avrupa ülkesi bu çağrıyı reddetmiş, diğer Avrupa ülkeleri ise plandan yararlanacaklarını ilan etmişlerdir. 1947 yılı Temmuz ayında Paris'te toplanan Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı'nın toplanma amacı Marshall Planı'ndan yararlanacak ülkelerin ihtiyaçlarını ABD'ye bildirmektir.

Türkiye, Marshall Planı'ndan yararlanmak istediğini ilan etmiş ve Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı'na katılmıştır. Konferansta Türkiye'yi temsil eden heyette Cumhuriyet Halk Partisi Konya Milletvekili Ali Rıza Türel de yer almış, Türel konferansla ilgili izlenimlerini bir rapor halinde dışişleri bakanlığına sunmuştur. Türel raporunda Marshall Planı'nın ilan edilme gerekçelerini, Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı'nın teşkilat yapısını, çalışma safhalarını anlatmıştır. Türel ayrıca konferansta hazırlanan genel raporun içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgiler vermiş ve raporu Türkiye açısından değerlendirmiştir.

Bu çalışmanın amacı Türel'in Marshall Planı, Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı ve bunun Türkiye'yi ilgilendiren yönleri ile ilgili verdiği bilgiler ve yaptığı değerlendirmeleri ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Ali Rıza Türel, Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı, Marshall Planı, Rapor, Türkiye

Abstract

The world has become bipolar right after WWII. The democratic US on the one side, and the communist USSR, on the other, tried to dominate the World. In this rivalry, some states sided with the US and some others with the USSR. The post-WWII period witnessed several developments initiated both by the US

Makale Geliş Tarihi: 10.06.2020. Makale Kabul Tarihi: 30.09.2020.

* Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü,
E-mail: aliservetoncun@atauni.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5001-8514.

gazi

Akademik
Bakış

105

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

and the USSR. The US declared "the Truman Doctrine" which was a life saver for Turkey and Greece against the Soviet threat, and then activated "the Marshall Plan" aiming at strengthening Europe economically. The Marshall Plan was declared in order to prevent the Soviet influence in these countries which were not yet controlled by the USSR. The US has invited the European countries to be part of the plan. Some countries in Europe which were under the Soviet control have refused this invitation, the other countries have declared that they are willing to benefit from the plan. The aim of the Conference for European Economic Cooperation (CEEC) which assembled in July 1947 was to report the needs of the countries that will benefit from the Marshall Plan. Turkey has declared that it will benefit from the Marshall Plan and participate in the CEEC. Ali Rıza Türel, the Konya deputy of the Republican People's Party (CHP) was a member of the delegation that went to Conference. He presented his opinions about the congress to the government as a report. In his report, Türel explained the reasons for the announcement of the Marshall Plan by the US, the organizational structure and the working phases of the CEEC. Türel also gave detailed information on the general report laid out at the conference and evaluated the report from the stand point of Turkey. The main aim of this study is to put forward information given by Türel and his personal assessments on the Marshall Plan, the CEEC and their impacts on Turkey.

Key Words: Ali Rıza Türel, Conference for European Economic Cooperation, Marshall Plan, Report, Turkey

Giriş

Marshall Planı'nın ilan edilmesinden hemen sonra 12 Temmuz 1947 tarihinde on altı Avrupa ülkesinin bir araya gelmesiyle toplanan Paris Konferansı'nda Türkiye'yi, Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında oluşturulan bir heyet temsil etmiş, heyette Cumhuriyet Halk Partisi Konya Milletvekili Ali Rıza Türel¹ ikinci delege sıfatıyla yer almıştır.² Türel, konferansta oluşturulan komitelerden biri olan Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi'nde de görev yapmış, konferansla ilgili izlenim ve değerlendirmelerini rapor halinde Dışişleri Bakanlığı'na göndermiş, rapor bakanlıkça 23 Aralık 1947 tarihinde başbakanlığa sunulmuştur.³ Türel raporunda konferansın toplanma süreci, organları, çalışma safhaları, konferansta hazırlanan genel raporun içeriği, konferansın Türkiye açısından önemi ve sonuçlarıyla ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur.

Makalede, Ali Rıza Türel'in, Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı'na ve konferans çalışmalarına nasıl yaklaştığı, bu konudaki değerlendirmelerinin neler olduğu ve hazırladığı rapor doğrultusunda konferans safahatında neler yaşandığı sorularına cevap aranıp konu ile ilgili analizler yapılacaktır.

1 1899 yılında Üsküp'te doğmuştur. V. VI. VII. Ve VIII. Dönemlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nden milletvekili seçilmiştir. 10 Mart 1943 – 4 Nisan 1946 tarihleri arasında Adliye Vekilliği görevinde bulunmuş, 25 Eylül 1960 tarihinde hayatını kaybetmiştir. İhsan Güneş, *Türk Parlamento Tarihi TBMM – V. Dönem, 1935 – 1939, c. II, (Özgeçmişler)* Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 26, Ankara 2000, s. 481 – 482.

2 Ulus 8 Temmuz 1947, s. 1,4, Akşam 25 Ocak 1948, s. 1,2.

3 Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 – 14.

İkinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Amerika Birleşik Devletleri - Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Rekabeti

İkinci Dünya Savaşı'nda müttefik olan ABD ve SSCB'nin politikaları savaştan sonra dünyanın birçok coğrafyasında birbirinden ayrııştı.⁴ SSCB ordularının savaşın devam ettiği 1944 yılından itibaren Doğu Avrupa ve Balkanlara yerleşmeye başlayıp bu bölgelerde etki sahaları kurması, ABD'yi oldukça rahatsız etmişti. Bunun yanında ABD ve SSCB, Almanya'nın ve Kore'nin geleceği konusunda derin bir anlaşmazlık içindeydiler. Aynı dönemde SSCB'nin Türkiye, Yunanistan ve İran'a yönelik politikaları ABD'nin Sovyet yayılmacılığı konusundaki kaygılarının artmasına neden olmuştu. Yine savaştan sonra komünist ve sosyalist partilerin Fransa, İtalya, Belçika, Finlandiya ve İzlanda siyasetinde ağırlıklarını artırmaları ABD için endişe verici bir başka gelişmeydi.⁵ Bu yıllarda Uzakdoğu'da Kore'den başka Çin, Vietnam, Endonezya, Malezya ve Burma (Myanmar)'da ki komünist faaliyetler de ABD'yi rahatsız eden gelişmelerdi.⁶

ABD, kendisine bir tehdit olarak gördüğü SSCB politikalarına karşı hızla siyasi, askeri ve ekonomik önlemler almıştı. Savaşta adeta bir harabeye dönmüş Avrupa'nın özellikle ekonomik olarak ayağa kaldırılması SSCB'ye karşı alınan siyasi ve askeri önlemlerin başarı şansını artıracaktı. ABD Başkanı Harry S. Truman başlangıçta duruma biraz da iyimser yaklaşarak Avrupa'nın, sağlayacağı kredilerle, Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından yürütülecek istikrar programlarıyla ve Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankası tarafından desteklenecek imar planlarıyla toparlanabileceğini düşünüyordu. Fakat Avrupa'nın durumunun düşünülenden daha vahim olması ve ekonomik krizin her geçen gün derinleşmesi daha kapsamlı bir program uygulama fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Amerikalı düşünür Walter Lipmann, Avrupa'daki ekonomik krizin üstesinden gelinememesi halinde dünyanın kaosa sürükleneceğini iddia etmiş bu çerçevede Avrupa'da ekonomik bir birlik oluşturulması fikrini ortaya atmıştır. Lipmann, programın en az Ödünç Verme ve Kiralama Yasası⁷ kadar detaylı yürütülmesi, yardımın ekonomik bütünleşmeyi hızlandırması ve yeniden imarı kolaylaştırması için ülkeler ölçeğinden ziyade bir bütün olarak yapılması fikrini savunmuştur.⁸

4 Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Yayınları, 17. Baskı, Ankara 1998, s. 206-229.

5 Oliver Stone - Peter Kuznick, *ABD'nin Gizli Tarihi*, (çev. Türkan Çolak), Profil Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2015, s. 191-238, Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul 2012, s.484-486, 511-525, 542, 551-554, Sander, a g e, s.246-248.

6 Antony Best vd., *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi*, (çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitapevi, 2. Baskı, Ankara 2015, s. 278-286.

7 Bu yasaya göre ABD, Mihver devletlerine karşı güvenliğini güvence altına almak isteyen ülkelere yiyecek ve savaş malzemesi dâhil her türlü yardımı yapacak ve yardımın geri ödenmesi konusu savaştan sonraya bırakılacaktı. Ödünç Verme ve Kiralama Yasası ile ilgili bknz. Eugene Staley "The Economic Implications of Lend - Lease" The American Economic Review, vol.33, No.1, Part 2, Supplement Papers and Proceedings of The Fifty Fifth Annual Meeting of American Economic Association (March 1943), s. 362-376.

8 Çağrı Erhan, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler*

Gazi

Akademik
Bakış

107

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Önceleri bu ve benzeri yaklaşımlara mesafeli duran Truman Hükümeti 1947 yılından itibaren ticaretin dünya ölçeğinde serbestleşmesi fikri doğrultusunda Avrupa bütünleşmesi veya en azından Avrupa'nın ekonomik bütünleşmesi fikrine sıcak bakmaya başlamıştır. ABD'yi bu fikre yaklaştıran bir başka sebep ise SSCB ile iki yılı aşkın bir zamandır devam eden görüşmelerde yeni dünya düzenine ilişkin ortak bir noktada buluşulamamış olmasıydı. ABD Hükümeti ülkesindeki federal yapıya benzer, gümrük duvarları kaldırılmış ve her tür ticari sınırlandırmalardan arındırılmış bir Avrupa'nın refah seviyesini yükselteceğine, komünizme karşı durabileceğine ve ABD ekonomisine olumlu etki yapacağına inanıyordu.⁹ ABD'nin SSCB'nin politikalarına karşı attığı en önemli ekonomik adımlardan biri 12 Mart 1947'de ABD Başkanı Truman tarafından kongreye sunulan plan olmuştur. "Truman Doktrini" olarak bilinen plana göre başkan, kongreden komünizm tehdidine karşı Yunanistan ve Türkiye'ye dört yüz milyon dolar bütçe tahsis etmesini istemiştir.¹⁰

Aslında ABD, küresel bir rakip ve tehdit olarak gördüğü komünizme karşı ekonomik alanda ilk adımı Bretton Woods Sistemi'ni kurarak atmıştı. ABD ve İngiltere, dış ticaret kısıtlamalarının, ulusal sanayileri destekleme ve diğer merkantilist politikaların 1920'lerin sonunda patlak veren ekonomik buhranın çıkmasında etkili olduğu düşüncesindeydiler.

Ayrıca bu politikalar aşırı milliyetçiliği tetiklemiş ve Nasyonal Sosyalistlerin Almanya'da iktidara gelmesine neden olmuştu. Bu çerçevede iki devlet küresel ekonomik ilişkileri yönetebilmek için yeni bir sistemin gerekliliği konusunda anlaşmışlardı. Her iki devlet serbest piyasayı ön planda tutan ve Avrupa'daki sanayileşmiş ülkelerin bir an önce toparlanmalarını destekleyecek liberal uluslararası bir ekonomik sistem sayesinde iki dünya savaşı arası dönemde ekonomide yaşanan olumsuz gelişmelerin ve bunun siyasete olumsuz etkilerinin tekrarlanmayacağını düşünüyorlardı.

Bu yeni ekonomik sistemle, kalkınmış kapitalist toplumlar ortaya çıkacak, bu da dünya genelinde komünizmin yayılmasını önleyecekti. 1-22 Temmuz 1944 tarihinde New Hampshire Bretton Woods'ta toplanan konferansta kırk dört ülkenin temsilcileri bu yeni ekonomik model üzerinde anlaşmışlar, Bretton Woods Anlaşması çerçevesinde ülke ekonomilerine destek vermek üzere Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Para Fonu (IMF) kurulmuştu.¹¹

Fakültesi Dergisi, Ankara 1996, S. 1-4, C. 51, s.275-276.

9 Erhan, a g m, s.276

10 The Department of State Bulletin, 23 March 1947, Vol. XVI. No:403, Publication: 2786, US. Government Printing Office, Washington DC. s. 534-537.

11 The Department of State Bulletin, 30 July 1944, Vol. XI. No:266, Publication:2155, US. Government Printing Office, Washington DC. S. 11-114; Steven W. Hook, John Spanier, Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze, (çev. Özge Zihnioğlu Tanılı), İnkılâp Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul 2014, s. 49-50.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle SSCB ve diğer müttefik devletler arasındaki siyasi, askeri ve ekonomik anlaşmazlıklar su yüzüne çıkmış yapılan onlarca temas müttefikler arası sorunların çözülmesine katkı sağlayamamıştı. ABD Dışişleri Bakanı George C. Marshall, 28 Nisan 1947 tarihinde Moskova'da yapılan müttefik devletler dışişleri bakanları toplantısından büyük bir hayal kırıklığı yaşayarak dönmüştü. Marshall, bu toplantı için yaptığı seyahatte hem SSCB'nin Almanya sorununu çözme konusundaki isteksizliğine hem de Batı Avrupa'nın ekonomik ve psikolojik yıkımına şahit olmuştu.¹²

Altı yıl boyunca devam eden savaşta kıtadaki konutların önemli bir kısmı kullanılamayacak duruma gelmiş, hava bombardımanları şehirlere oldukça büyük zarar vermişti. Savaş süresince ve savaştan sonra milyonlarca insan göçmen durumuna düşmüş, yiyecek bulma sıkıntısı yüzünden milyonlarca insan açlık ve salgın hastalık tehdidiyle karşı karşıya kalmıştı. Bir diğer ağır hasar ulaşım alanında görülmekteydi. Ticaret filoları, demiryolları, tren vagonları, köprüler, karayolları, kanallar ve tramvaylar büyük ölçüde hasar görmüş ve iş göremez hale gelmişti. Ülke ekonomileri küçülerek, üretim büyük oranda düşmüştü.¹³ Savaş boyunca yorgun düşen kıtanın doğusu savaşın son yıllarından itibaren SSCB'nin etkisine girmişti. Batı Avrupa ve Orta Avrupa ise hem ekonomik, siyasi ve sosyal krizlerle baş etmeye çalışmış hem de büyük bir çoğunluğunun bir tehdit olarak algıladığı komünizmle yüz yüze gelmişti. Bu aşamada Batı Avrupa, karşı karşıya kaldığı sıkıntıları aşmak için ABD'ye ihtiyaç duyarken, ABD ise Batı Avrupa'yı SSCB'ye karşı korumak için harekete geçmişti.

Avrupa ülkeleri buğday, pamuk, kükürt, şeker, makine, kamyon ve kömür gibi hem yaşamlarını hem de ekonomik faaliyetlerini devam ettirebilmek için gerekli olan ihtiyaç kalemlerini büyük oranda ABD'den temin ediyorlardı. Fakat savaştan sonra her açıdan enkaz haline gelmiş Avrupa ülkelerinin bunların bedelini ödeyecek maddi güçleri yoktu. ABD ise ihtiyacı olan hemen her şeyi ya ülke içinden ya da Amerika kıtasından kolayca temin ettiği için ekonomik olarak sıkıntı çekmiyordu. Bu tablo Avrupa'nın ABD'ye bağımlılığı anlamına gelen dolar açığı sorununu ortaya çıkarıyordu.¹⁴

Marshall Planı ve Avrupa'da Ekonomik İşbirliğinin Temellerinin Atılması

ABD, Truman Doktrini'nin ilanından sonra Avrupa'ya yardım meselesini gündemine almış, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Dean Acheson, Dışişleri - Savaş - Donanma Bakanlıkları Koordinasyon Komitesi'nden yapılması düşünülen yardım konusunda çalışma yapmasını istemiş, komite konu ile çalışmalar yapmak üzere ilgili geçici bir kurul oluşturmuştur. Kurul yardım yapılacak ülkeleri tespit

12 Tony Judt, *Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi*, (çev. Dilek Şendil), Yapı Kredi Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 121.

13 J. M. Roberts, *Avrupa Tarihi*, (çev. Fethi Aytuna), İnkılap Kitapevi, 1. Baskı, İstanbul 2010, s. 669-671.

14 Hook, Spanier, a g e., s. 53-54.

Gazi

Akademik
Bakış

109

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

etmiş, ayrılacak kaynağın miktarını, yardımların kapsamını ve başarısızlık durumunda ortaya çıkacak sonuçları değerlendirmiş, konu ile ilgili ilk raporunu 21 Nisan 1947'de açıklanmıştır.¹⁵

Acheson, 8 Mayıs 1947 tarihinde Cleveland Mississippi'de yaptığı konuşmada ABD'nin dünyanın diğer bölgeleri ile olan ekonomik ilişkilerinin önemine dikkat çekmiş, zor durumda olan ülkelere yapılacak yardımın barış ve refah açısından taşıdığı öneme değinmiş ve ABD ile Avrupa ülkeleri arasındaki ödemeler dengesi açığının Avrupa ülkeleri adına düzeltilmesi gerekliliğine işaret etmiştir.¹⁶

ABD'de konu ile ilgili bir diğer çalışma Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama Dairesi'nde başkanlığını George Kennan'ın yaptığı bir çalışma grubu tarafından yürütülmüş burada Dışişleri – Savaş - Donanma Bakanlıkları Koordinasyon Komitesi'nden daha kapsamlı çalışmalar yapılmış, grup konu ile ilgili ilk raporunu 23 Mayıs 1947 tarihinde Dışişleri Bakanı Marshall'a iletmıştır. Raporda yardımın ağırlıklı olarak Batı Avrupa ülkelerine yapılması ve yardıma 1947 yılı yaz aylarında başlanması tavsiye edilmiştir. Rapora göre; Avrupa'nın yeniden imarı için birinci aşamada kıtayı ekonomik darboğazdan kurtaracak kısa vadeli bir strateji, ikinci aşamada ise uzun vadeli bir program önerilmiştir. Rapora göre kısa vadede Avrupalı devletlere güven verilmeli, Ren bölgesinde kömür üretimine hemen başlanmalı ve çıkarılan kömür tüketim alanlarına hemen ulaştırılmalıydı. Çalışma grubu uzun vadede ise ABD'nin Avrupa meselelerine asgari düzeyde karışmasını ve Avrupa'yı ayağa kaldıracak bir program geliştirildikten sonra bunun uygulamasının Avrupa devletlerine bırakılmasını tavsiye etmiştir.¹⁷

Ülkesine döndükten sonra Truman'ın da desteği ile Avrupa Kalkınma Programı üzerinde çalışan Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yaptığı konuşma ile "Marshall Planı" olarak bilinen ve Avrupa kıtasını ekonomik olarak ayağa kaldırmayı hedefleyen projeyi ilan etmiştir.¹⁸ Marshall konuşmasında ABD'nin bundan sonra herhangi bir saldırıya cesaret verecek sosyal ve ekonomik şartları kökünden söküp atma görevini üstlendiğini açıklayarak, ülkesinin politik karışıklıklardan ve umutsuzluklardan kurtulmak, dünya ekonomisini rayına oturtmak ve özgür kurumları desteklemek amacıyla Avrupa'ya yardım edeceğini belirtmiştir.¹⁹ Marshall, Avrupa'nın üç veya dört sene süreyle dışarıdan ve özellikle ABD'den büyük miktarda gıda ve diğer ihtiyaç maddeleri ithal etme mecburiyetinde bulunduğunu, bunun için de büyük ölçüde yardıma

15 Erhan, a g m, s.276

16 Erhan, a g m, s.277-278.

17 Erhan, a g m, s.277.

18 The Department of State Bulletin, 15 June 1947, Vol. XVI. No:415, Publication:2843, US. Government Printing Office, Washington DC. S. 1159-1160.

19 Henry Kissenger, *Diplomasi*, (çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2002, s. 422.

gereksinim duyduğunu, yardımın gerçekleşmemesi durumunda ise gayet vahim ekonomik, sosyal ve politik çözümlerle karşı karşıya kalacağını vurgulamıştır. Marshall ayrıca yapacakları yardımından önce, Avrupa devletlerinin ihtiyaçlarını belirlemelerini ve ABD'nin alacağı önlemleri etkili kılabilmek için neler yapabilecekleri hususunda aralarında anlaşmaları gerektiğini ifade etmiştir.²⁰

İngiltere Dışişleri Bakanı Ernest Bevin, planı kabul ettiklerini bildirmiş, İngiltere'nin aksine Fransa plana temkinli yaklaşmıştır. ABD, Almanya'yı Batı Avrupa sistemine dâhil etmek ve bu ülkeyi komşularının güvenlik endişelerini ortadan bitirerek ayağa kaldırmak istiyordu. Fakat Fransa, Almanya'nın bölünmüş olarak kalmasını ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında olduğu gibi Alman egemenliğine sınırlamalar getirilmesini istiyordu. Buna rağmen Fransa Başbakanı Paul Ramadier ve Dışişleri Bakanı Georges Bidault planı hemen reddetmemişler ve plana olumlu yaklaşan diğer Avrupalı ülkelerle müzakere edip, görüş bildirmeyi uygun bulmuşlardır.²¹ Bu çerçevede Bevin ve Bidault savaşta müttefikleri SSCB'nin görüşlerini öğrenmek üzere harekete geçmişler, SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un da katılımıyla, üç dışişleri bakanı, 27 Haziran 1947'de Paris'te buluşmuşlardır. 3 Temmuz'a kadar devam eden görüşmelerde Molotov'un, planı Avrupa Devletlerinin hâkimiyet haklarını tehdit eden bir girişim olarak görmesi nedeniyle mutabakata varılamamıştır.²²

Paris'teki müzakerelerden iki gün sonra ise Bevin ve Bidault İspanya'daki tüm Avrupa devletlerine, Marshall Planı hakkında yapılacak konferansa katılmaları için çağrıda bulunmuşlardır. Bu çağrıya aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on dört ülke olumlu cevap vermiştir.²³ İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin etki alanına giren Çekoslovakya, Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Finlandiya gibi ülkeler ise Moskova'dan gelen uyarılar doğrultusunda konferansa katılmayacaklarını duyurmuşlardır.²⁴ 12 Temmuz 1947'de Paris'te Quai d'Orsay'da bir araya gelen, İngiltere, Fransa, Türkiye, Avusturya, Belçika, Danimarka, Yunanistan, İzlanda, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre hükümetleri temsilcileri Avrupa'nın acil ihtiyaçlarını belirlemek için Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı (Conference of European Economic Co-operation, (CEEC) isimli örgütü kurmuşlardır.²⁵ 22 Eylül 1947 tarihine kadar devam eden toplantılarda, hem bu devletlerin ABD'den taleple-

20 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 2.

21 Çağrı Erhan, ABD ve NATO'yla İlişkiler, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, (editör Baskın Oran), C. 1: 1919 - 1980, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2001, s. 538-539, Erhan, a g m, s.279.

22 Ulus 3 Temmuz 1947, s. 1, 4.

23 Ulus 4 Temmuz 1947, s. 1, 4, Ulus 8 Temmuz 1947, s. 1, 4.

24 Kâmuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983, s. 255, Ulus 9 Temmuz 1947, s. 1,4, Ulus 10 Temmuz 1947, s. 1,4,

25 Stephen J. Lee, *Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980, "Batı Avrupa'da İktisadi ve Sosyal Bütünleşme" 1945-80*, (çev. Savaş Aktur), Dost Kitapevi, 1. Baskı, Ankara 2002, s. 322, Erhan, a g m, s. 280.

Çağrı

Akademik
Bakış

111

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

rini içeren ayrıntılı bir rapor hazırlanmış hem de ileride gerçekleşecek Avrupa ekonomik işbirliğinin temelleri atılmıştır.²⁶ CEEC toplantıları devam ederken 27 Temmuz'da, Bevin, Bidault ve Molotov bir kez daha bir araya gelmişler, Molotov, devletlerin kaynaklarının miktarının araştırılmasının egemenliklerini zedeleyeceğini gerekçe göstererek planı bir kez daha kabul etmeyeceklerini açıklamıştır.²⁷

Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı'nın Teşkilat Yapısı

Yukarıda da belirtildiği üzere konferansta Türkiye'yi başkanlığını Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun yaptığı bir heyet temsil etmiş, Cumhuriyet Halk Partisi Konya Milletvekili Ali Rıza Türel ise heyette ikinci delege sıfatı ile yer almış ve konferansla ilgili izlenim ve değerlendirmelerini konferanstan sonraki günlerde bir rapor halinde dışişleri bakanlığına iletmıştır.

Türel, raporunun birinci bölümünde konferansın teşkilat yapısı ve çalışmalarıyla ilgili bilgi vermiştir. Buna göre konferansın ilk oturumunda başkanlığa İngiltere Dışişleri Bakanı ve Baş Delegesi Ernest Bevin seçilmiş, 13 Temmuz günü yapılan toplantıda ise konferansın teşkilat yapısı, Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi, İcra Komitesi, Teknik Komiteler, Başkan, Genel Raportör ve Genel Sekreter olarak şekillenmiştir. Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi ve İcra Komitesinin başkanlığına İngiltere delegesi Oliver Franks, Genel Raportörlüğe Fransa Delegesi Herva Alphand ve Genel Sekreterliğe bir başka Fransa delegesi Claude Bouchinet-Serreules seçilmişlerdir.²⁸

Görüşmelerde İktisadi İşbirliği Komitesi'nin demokratik bir yapıda olması fikri benimsenmiş, Menemencioğlu'nun da aralarında bulunduğu bazı delegelerin teklifi üzerine, komitede konferansa katılan on altı devletin de temsil edilmesi teklif edilmiş, böylece komitenin bir diğer ismi de "On Altılar Komitesi" olmuştur. Komitenin görevi en geç 1 Eylül 1947 tarihine kadar ABD'ye verilmek üzere, dört yıllık bir dönem için, Avrupa'nın imkânlarını ve ihtiyaçlarını gösteren bir rapor²⁹ hazırlamak olarak belirlenmiştir. İcra Komitesi ise İktisadi İşbirliği Komitesine yardımcı olmak üzere, İngiltere, Fransa, İtalya, Norveç ve Hollanda delegelerinden oluşmuştur. Konferansta, İktisadi İşbirliği Komitesi'nin emrinde ve onun işlerini kolaylaştırmak üzere Ziraat ve İlaçe, Enerji, Demir - Çelik Sanayi ve Ulaştırma komitelerinden oluşan dört de teknik komitenin kurulmasına karar verilmiştir. Sonraki günlerde Kereste, İşçi, Mali Uzmanlar, Ticaret ve Gümrük Meselelerini Tetkik ve Tediye Muvazenesi

26 Mehmet Gönlübol vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1945-1965 Dönemi*, Siyasal Kitapevi, 10. Baskı, Ankara 2014, s. 221.

27 Erhan, a g m, s. 282.

28 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 5-9.

29 Committee of European Economic Co - Operation, Volume I, General Report Paris September 21, 1947, Department of State, Publication 2930, European Series 28, September 1947.

Görüş

Akademik
Bakış

112

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

(Ödemeler Dengesi) Komiteleri adıyla beş komite daha oluşturulmuş, yine bir kaç tali komite daha kurulmuştur.³⁰

Türkiye, Demir - Çelik Sanayi ve Ulaştırma komiteleriyle, Ziraat ve İşe Tali Komitesine üye seçilmiş, Türk Hükümeti tarafından gönderilen dört uzman bu komitelerde çalışmaya başlamışlardır. Sümerbank Müşavirlerinden Sedat Ekter Demir - Çelik Sanayi Komitesi'nde, Devlet Demiryolları Daire Başkanlarından Cemal Devrimel ve Galip Yenal Ulaştırma Komitesi'nde ve Devlet Ziraat İşletmeleri Genel Müdürü Şefik Bakay da Ziraat Tali Komitesi'nde görevlendirilmişlerdir. Sonraki günlerde Sedat Ekter, Demir - Çelik Sanayi Komitesinin as başkanlığına getirilmiştir. İngiltere ve Fransa, teknik komitelerin hepsinde, diğer ülkeler ise en az iki, en fazla üç komitede temsil edilmişlerdir. İktisadi İşbirliği Komitesi'nce sonradan kurulmuş olan Mali Uzmanlar Komitesi'nde ise on altı ülkenin de temsil edilmesi kararlaştırılmış Türkiye, bu komitede görev yapmak üzere Paris'e uzman göndermediğinden komitede temsil edilmemiş, komitenin istediği bilgilerin Ankara'ya ve cevaplarının komiteye ulaştırılması Paris'teki Türk heyeti tarafından yerine getirilmiştir.³¹

Konferansın Çalışma Safhaları

Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansı, genel raporu hazırlayacak yapıyı oluşturduktan sonra 15 Temmuz 1947 tarihinde son toplantısını yaparak dağılmış, Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi ise 16 Temmuz 1947 tarihinden itibaren bunun yerine geçerek çalışmalarına başlamıştır. Komite, 19 Temmuz 1947 tarihli toplantısında çalışma programı ve ABD'ye verilecek genel raporun hazırlanması ile ilgili önemli bir karar almıştır. Karar, savaşın ortaya çıkardığı olumsuzlukların giderilmesi için konferansa katılan ülkelerin ne tür çabalar içinde olduklarını, diğer Avrupa ülkelerinin kalkınması için ne gibi çalışmalar yaptıklarını, 1948-1951 yılları arasında, üretim dinamiklerini ve kaynaklarını geliştirmek için ne tür çabalar göstereceklerini tespit etmeyi amaçlamaktaydı. Bu sayede Avrupa'nın ihtiyaçlarını ve imkânlarını gösteren bir bilanço hazırlanacak, yakacak, enerji, çelik, gıda maddeleri ve nakil araçlarına olan ihtiyaçlar ve borçlar tespit edilerek ABD'den gelecek yardımın içerik ve miktarı belirlenecekti. Yine bu yardımı mümkün olduğu ölçüde asgariye indirmek, uluslararası ticareti yeniden yapılandırmak ve dünya refahının gelişmesini sağlamak hususunda Avrupa'ya düşen görevler konusunda konferansa katılan ülkelerin almaları gereken önlemler tespit edilecekti. Teknik komiteler, konferansa katılan ülkelerdeki üretim kapasitesinin mümkün olan en kısa zamanda tümüyle kullanılması meselesinin önem ve aciliyetini göz önünde bulunduracaklar, İktisadi İşbirliği Komitesi üretim, tüketim, ithalat ve ihracata ait tahminlerde uygulanacak yöntem ve prensipleri yetkili teknik komitelere bildirecekti. Teknik komiteler her ülkenin kalkınma konusunda yaptığı çalışmalar, 1947-1951 yılları arasında

30 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 6-8.

31 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 8.

Gazisi

Akademik
Bakış

113

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

uygulamayı düşündüğü planlar, gıda maddeleri, hammadde ve tesis maddeleri ithaline olan ihtiyaç ve ihraç imkânları hakkında soru cetvelleri hazırlayacaklar bunlar İcra Komitesi ile İşbirliği Komitesinin onayından geçtikten sonra hükümetlere gönderilecekti.³²

Buna göre teknik komiteler savaştan önceki belirli bir sene veya birkaç senenin ortalamasını temsili sene olarak belirleyecekler, ulaştırma, çelik, yakacak ve enerji konularında 1938 yılına ait istatistikler dikkate alınacaktı. Soru ve cevaplarda 1945-1946 seneleri ile ilgili veriler de göz önünde bulundurulacak, 1947-1951 arasındaki beş yıl için ise tahminler yapılacaktı. Hükümetlerden gelen bilgileri değerlendirecek teknik komiteler, ülkelerin ithal etmeye ihtiyaç duydukları madde ve tesisleri (ziraat maddeleri, gübre, tohum, maden tesisleri, nakil araçları ve sair) ve üretim araçlarını hazırlamak için gereksinim duydukları tesislerin hangileri olduğunu belirleyeceklerdi. Teknik komitelerin hazırladıkları soru cetvelleri Avrupa İktisadi İşbirliği Komitesi tarafından 3 Ağustos tarihine kadar cevaplanmak üzere ilgili hükümetlere, Batı Almanya'ninkiler ise İşgal Kuvvetleri Başkomutanlığına gönderilmiştir. Türel'e göre Türkiye'nin, ayrıntılı ve özellikle gelecek yıllara ait çeşitli güç hesap ve tahminler yapmayı gerektiren soruları Paris'le olan ulaşım güçlüklerine rağmen kısa sürede komiteye göndermesi takdirle karşılanmış ve Türkiye'nin Avrupa dayanışması konusuna verdiği önemin bir göstergesi olarak görülmüştür.³³

Gelen cevaplar teknik komitelerin incelemesinden geçmiş, her hükümetin istediği ihtiyaç maddelerinin hacim ve miktarını gösteren istatistikler Avrupa ölçü birimine çevrilerek, bu rakamlar yardımı yapacak ABD'de 1 Temmuz 1947 tarihindeki fiyatlara göre ve ABD dolarıyla kıymetlendirilerek ihtiyaçların toplamı tespit edilmiştir. Ödemeler Dengesi Teknik Komitesi, diğer teknik komitelerin hazırlamış oldukları ithal kıymetlerini gösteren istatistikleri bazı yeni bilgilerle tamamlamış böylece on altı devletle ABD arasında, ödemeler dengesi hesabı çıkarmıştır. Buna göre konferansa katılan on altı ülke ile Batı Almanya'nın 1948-1951 yılları arasındaki ödemeler dengesi açığı yirmi iki milyar dört yüz kırk milyon dolar olarak hesaplanmış, bunun yirmi iki milyar yedi yüz seksen milyonunun Amerika Birleşik Devletlerine karşı verilen açık olduğu görülmüştür. Her hükümetin, çeşitli kaynaklardan elde etmeyi düşündüğü ihtiyaç maddelerinin değerini tespitinde mecburi olarak farklı esaslardan hareket etmiş olduklarını dikkate alan Ödemeler Dengesi Teknik Komitesi on altı devletin ödemeler dengesi hesabını yapmak için hükümetlerce verilen rakamları bir araya getirerek hatalı bir sonuca varılacağını görmüştür. Nihai rakamı objektif esaslara dayandırmak isteyen komite, her hükümetin bildirmiş olduğu kıymet rakamlarından ziyade hükümetlerin bütün halinde dışarıdan tedarik etme mecburiyetinde buldukları ihtiyaç maddelerinin hacmini dikkate almış

32 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 9 -11.

33 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 11-12.

sonra da bunu kendisi kıymetlendirmiştir. Konferansın amacı ABD'den istenecek yardımın miktarını tespit etmek olduğu için teknik komitelerin raporlarında gösterilen ihtiyaçlar, toptan bir kıymet ifadesi halinde ödemeler dengesi raporuna yansımıştır. Komite, Amerika'dan istenilecek yardım miktarını mümkün olduğu kadar azaltmak ve böylece ABD Hükümetini, kendi kamuoyu ve kongre karşısında zor durumda bırakmama konusuna da son derece dikkat etmiştir. Bunun için tespit edilen ödemeler dengesi açığının üç milyar yüz otuz milyon dolarlık kısmının Dünya Bankası ve diğer bir takım malî kaynaklardan alınacak kredi ile karşılanmasını karara bağlamış böylece Amerika'nın karşılaması gereken açık miktarı on dokuz milyar üç yüz on milyon dolara inmiştir. Banka ve diğer mali kaynaklardan sağlanması öngörülen miktar (ziraat aletleri ve maden tesisleri hariç) tesis masraflarına tahsis edilmiştir. Ziraat aletleriyle maden tesisleri, gıda maddeleri ve kömür üretimini hızla arttıracak araçlar olduğu için bu temel ve öncelikli ihtiyaç maddelerinin finansmanı bankalara ve diğer mali kaynaklara bırakılmak istenmemiş, bu da Türkiye'nin lehine bir karar olmuştur. Teknik Komitelerin raporları İcra Komitesi ve İktisadi İşbirliği Komitesi'nde görüşülmüş ve son şeklini almıştır. Raporlar müzakere edilirken bir raportörler heyeti tarafından da genel raporun yazılmasına ve parça parça delegelere dağıtılmasına başlamıştır. Konferans, genel raporunu 1 Eylül 1947 tarihine kadar tamamlayıp Amerikan Hükümetine gönderilmiş olması gerekirken iş yoğunluğu ve yeni meselelerin ortaya çıkması takvimde sarkmaya neden olmuştur.

İcra Komitesi, konferans boyunca meseleleri çözüm aşmasına getirdikten sonra İşbirliği Komitesine havale etmiş, İşbirliği Komitesi'nin gündemi çoğu kez itirazlara sebep olsa da ancak oturum açıldığında öğrenilebilmiştir. Türel'e göre bu yöntem İşbirliği Komitesi'ndeki müzakereleri kolaylaştırmak ve işlerin hızlı görülmesini sağlaması açısından gerekli ve faydalıydı. Fakat bu yöntemle, Fransızlar ve özellikle de İngilizler konferansta hâkim bir rol oynamak, bir çeşit rehberlik yapmak istemişler ve bunda da başarılı olmuşlardı. İşbirliği Komitesi'nde bazı konularda ciddi tartışmalar yaşanmıştır.³⁴

İcra Komitesiyle teknik komiteler ve özellikle İngiliz ve Fransız delegasyonları konferans çalışmalarını yakından takip etmek üzere Paris'e gönderilmiş olan Amerikan Ekonomi Bakanlığı Müsteşarı William L. Clayton ve Amerikan Büyükelçiliği ile sıkı temas halinde olmuşlardır. Bu temaslarda, raporun Amerikan Kongresi tarafından kabul edilmesi için Clayton'un tavsiyeleri dinlenmiş, bu da konferans gündemine yeni konularının gelmesine sebep olmuştur. Bunların en önemlilerinden birisi, 15 Ağustos tarihinde İşbirliği Komitesi'nin gündemine getirilen uluslararası ticari mübadelelere daha fazla serbestlik tanınması, gümrük tarifelerinin indirilmesi veya kaldırılması ve Avrupa ülkeleri arasında gümrük birliği kurulması olmuştur. Amerikalılar, Avrupa'da çok taraflı

34 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 12-16.

Arşiv

Akademik
Bakış

115

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

bir mübadele sisteminin geliştirilmesi ve genel ve mahallî (regional) gümrük birlikleri kurulması ve böylece milletlerarası ticareti zorlaştıran engellerin ortadan kaldırılması için ciddi bir gayret gösterildiğini görmek istemişlerdir. Türel'e göre konu, İngiltere'de bu politikaların tersi uygulamaların yürürlüğe konulduğu, Fransa, İtalya ve diğer Avrupa ülkelerinin de aynı mecburiyetle karşı karşıya buldukları bir zamanda gündeme gelmişti. Öte yandan İngiltere'nin özellikle gümrük birliği meselesinde dominyonları ile olan siyasî ve ekonomik bağları sebebiyle bir takım özel sıkıntıları da vardı. Bu çerçevede İngilizler ve diğer ülke delegasyonları ABD'nin uygulamaya koymak istediği ekonomik politikaları yürütmede yaşayacakları güçlükleri komiteye bildirmişlerdir. Türel, aynı zamanda İşbirliği ve İcra Komiteleri başkanı da olan İngiliz Baş Delegeşi Franks ile yaptığı görüşmelerde İngiltere'nin Avrupa'da oluşturulacak gümrük birliğine girmesinin imkânsız olduğunu görmüştü. Türel, İngilizlerin, Amerikalıların isteklerini karşılamak ve raporun başarı şansını arttırmak için diğer devletlerin yardımını isteyecekleri izlenimini edinmiş ve görüşlerini talimat tablebiyle birlikte Ankara'ya iletmiştir.

Delegasyonlardan gümrük birliği konusunda görüşlerini açıklamaları istenmiş, Ankara'dan konu ile ilgili olarak 18 Ağustos'a kadar bir talimat almayan Türel, müzakerelerde Türkiye'nin, ticareti zorlaştıran engellerin hafifletilmesini Avrupa'nın ekonomik gelişmesini sağlayacak dinamiklerden biri olarak gördüğünü söylemiştir. Türel, Türkiye'nin şartları izin verdikçe bu politikayı destekleyeceğini ifade etmiş ülkesinin son zamanlarda konu ile alakalı olarak aldığı kararlarla düşüncesini uygulama safhasına geçirdiğini vurgulamıştır. Türel, gümrük birliği konusunda İngiliz tezlerine yakın durmuş ve meselenin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerektiğini söylemiştir.³⁵

İngilizlerin gümrük birliği konusuna dair 23 Ağustos'ta yaptıkları teklif tartışmalara neden olmuş, sonuçta konuyu incelemek üzere bir "Etüt Grubu" oluşturulmasına karar verilmiştir. Görüşmelerde uluslararası ticareti kolaylaştırma meselesinin zorlukları da masaya getirilmiş, sonuçta bunun da Cenevre'de kabul edilen ve yakında bir uluslararası konferansta da görüşülecek olan Milletlerarası Ticareti Teşkilâtlandırma Misakı "Charte" projesine bağlanması kabul edilmiştir. Türel'e göre İngilizler başta olmak üzere konferansa katılan hemen hiçbir devlet çok taraflı anlaşmalar yapma ve gümrük birliği kurma konusunda vaatle bulunmak istemiyorlardı. Heyetler uluslararası ticaretin geliştirilmesi ve gümrük birliği oluşturulmasının getireceği faydaları takdir edip ithalat sınırlandırmalarının ticaretin gelişmesini fiilen engellediğini kabul etmekle birlikte bunun ödemeler dengesi bozukluğundan kaynaklandığı dile getiriyordu. Avrupa ülkeleri gümrük birliği veya birlikleri kurmanın güçlüklerini ortaya koymuşlar fakat bu konuda kapıları tümenden kapatmayarak şimdiden çalışmalara başlanmasını önermişlerdir. Türel'e göre Amerikalıların istekleri,

35 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 16-19.

uluslararası ticareti geliştirmenin en temel esaslarındandı ancak zeminini hazırlamadan bunları gerçekleştirmeye çalışmak olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. İngilizlerin, genel raporun konu ile ilgili bölümüne konulmak üzere bazı değişikliklerle kabul olunan muhtıralarının Amerikalılarca kabul edileceği umulmuştu. Taraflar ticareti engelleyen kayıtların kaldırılması gerekliliğinde ittifak ediyordu. Fakat Avrupa'da üretim seviyesi yükselmedikçe, ödemeler dengesindeki bozukluk devam ettikçe, tali maddeler hakkındaki ithal sınırlamaları şöyle dursun, bazı temel maddeler üzerindeki sınırlamaların bile kaldırılamayacağı ve bunun ancak dışarıdan Avrupa'ya yapılması lazım gelen yeterli bir yardım sayesinde mümkün hale gelebileceği belirtiliyordu.

Komite genel raporu Eylül ayının ilk haftasında genel hatlarıyla şekillendirmiş, raporun imza günü 15 Eylül 1947 olarak kararlaştırılmış ve Paris'te yapılacak imza törenine katılmaları için konferansta temsil edilen ülkelerin dışişleri bakanları Paris'e davet edilmiştir.³⁶ Fakat ABD heyeti İcra Komitesiyle yaptığı görüşmelerde raporun son şekline dair itirazlarını dile getirmiş ve raporda tadilat teklif etmiştir. ABD Heyeti, raporda tüketim eşyasıyla tesis malzemesinin birbirinden net bir şekilde ayrılmamış olmasından ve ithalat kısıtlamalarının zamanla kaldırılması konusunda mutabık kalındığı halde, uygulamada yeni sınırlandırmaların getirilmesinden şikâyet etmişlerdir. Heyet ayrıca raporun, "ilk ve proje rapor" mahiyetinde olmasını ve sonradan değiştirilme seçeneğinin olmasını teklif etmiştir. İcra Komitesi Başkanı ise bu safhaya gelmiş olan raporun biran önce açıklanması gereğine işaret ederek raporun bir "ilk rapor" olması şeklindeki teklifi kabul etmelerinin yeterli olup olmayacağını öğrenmek istemiştir. Amerikalılar ise; raporda malî istikrara ve para istikrarına ait ifadelerin kuvvetlendirilmesi, Avrupa'da bazı alanlarda önemli ve büyük üretici konumunda olan ülkelerin (İngiltere gibi) üretim yaptıkları alanlarda (kömür gibi) üretimlerini artırmak için daha fazla çaba göstereceklerini garanti etmelerini istemiştir. Amerikan Heyeti ayrıca rapordaki, Avrupa ülkeleri ve Avrupa ile dünyanın diğer bölgeleri arasında ticaretin engellerden arındırılması ve ticaret imkânlarının genişletilmesi, gümrük tarifelerinin indirilmesi, kambiyo sınırlamalarının kaldırılması, kıtada gümrük birliği veya birliklerinin kurulması şeklindeki ifadelerinin kuvvetlendirilmesi, tesis malzemesiyle tüketim maddelerinin daha net bir şekilde birbirinden ayrılması, raporun uygulanmasını kolaylaştıracak "geçici bir komisyon" kurulması hakkında anlaşmaya varılması ve raporun ileride değiştirilmesi mümkün bir "ilk rapor" özelliği taşıması şartlarını masaya getirmişlerdir.³⁷

İcra Komitesi, önce Amerikalıların istedikleri değişikliklerin kabulü halinde bile zorlukların aşılamayabileceği şeklinde görüş belirtmiş bununla birlikte konferans çalışmalarının uzamış olmasının ABD heyetinin itirazlarını

36 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 19-20.

37 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s.20-21.

Arşiv

Akademik
Bakış

117

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

dikkate almamak için bir neden olamayacağı fikrine varmıştır. Komite, hükümetlerin ve İşbirliği Komitesi'nin mesele karşısındaki tutumlarını tahmin edemediği için ABD'nin isteklerine rezerv koymuştur. İcra ve İşbirliği komitelerinin başkanı Oliver Franks, bir hafta daha çalışılırsa Amerikan delegasyonunun tatmin edilebileceği görüşünü savunmuş ve konferansa katılan hükümetlerin içinde buldukları hal ve şartlardan dolayı hiçbir baskıyı kabul etmeyeceklerini belirtmiştir.

İşbirliği Komitesi üyeleri ise görüşlerini tam olarak bilmemekle beraber Paris'e gelirken hükümetlerinden ABD politikalarıyla uyumlu hareket etme konusunda talimat aldıklarını vurgulamışlar, Amerikan heyeti tarafından yapılan tavsiyelerin dostça ve faydalı olduğunu ve bunların milli çıkarlara aykırı olmadıkça sempati ile karşılanması gerektiğinden bahsetmişlerdir. Sonuçta ABD'nin itiraz ettiği konular hakkında İşbirliği Komitesi'nde yapılan müzakereler Fransız Delegasyonu tarafından hazırlanan metinle çözüme kavuşturulmuştur.³⁸

Buna göre rapor, tadil edilebilir bir "ilk rapor" niteliğinde olacak ve İşbirliği Komitesi'nin görevi Amerikan Hükümetinin isteği doğrultusunda ilgili hükümetlerden bilgiler almak ve yeni raporlar hazırlayabilmek için bitmiş sayılmayacaktı. İşbirliği Komitesi, başkanı tarafından yapılacak davet üzerine tekrar toplanabilecek, "geçici bir komisyon" niteliğinde olacaktı. Raporla yapılan değişikle, tesis malzemesiyle tüketim maddelerinin belirgin bir şekilde birbirinden ayrılmasına gayret edilmiş, programın başarısının her ülkenin istikrarlı bir ekonomiye, sağlam bir maliyeye ve değeri sabit bir paraya sahip olmasıyla mümkün olacağı belirtilmiş, mevcut istikrarsızlığın ekonomik ve psikolojik sebepleri izah edilmiştir. Raporun yeni şeklinde ayrıca "temsil edilen ülkelerin gerekli her sahada istikrarı sağlamaya ve üretimi artırmaya yönelik programlar tatbik etmeğe azmetmiş oldukları" ifade edilmiştir. Yine "ilgili ülkelerin, her türlü dış yardımdan bağımsız olarak, malî alanda ihraç bankasına başvurmak ve buna benzer diğer enflasyonist sonuçlar doğurabilecek uygulamaları derhal azaltmak konusunda güçleri çerçevesinde önlemler almayı garanti ettikleri" vurgulanmıştır. Bu ibarelerin hemen arkasından, istikrarın sağlanabilmesinin büyük ölçüde ihtiyaca yetecek miktarda bir dış yardımla mümkün olabileceği belirtilerek garantilerin gerçekleşmesi bu şarta bağlanmıştır. Ayrıca ilgili devletlerin Avrupa'da eşya ve hizmet hareketlerini serbest bırakmak ve kıta ile dünyanın diğer coğrafyaları arasında uluslararası ticareti teşkilatlandırma misakı ilkelerine (La Charte pour une Organisation Internationale du Commerce) uygun olarak, çok taraflı bir mübadele sistemi kurmak ve gümrük birliği projelerinin araştırmasına başlamak azminde oldukları vurgulanmış, bunun da yine ABD yardımına bağlı olduğu belirtilmiştir. Raporun son şeklinde ayrıca

38 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 22-23.

Görüş

Akademik
Bakış

118

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

İngiltere'nin kömür üretimini artıracacağı ve Nisan 1948'den itibaren konferansa katılan diğer Avrupa ülkelerine ihraç edeceği kömür miktarını altı milyondan yirmi dokuz milyon tona çıkaracağı garanti edilmiş ve kömür üretimini güçleştiren sebepler üzerinde durulmuştur.³⁹

Türel'e göre Amerikalıların bu değişiklikleri istemesinin temel sebebi yardım projesini Amerikan kongresine ve kamuoyuna kabul ettirebilmektir. Ayrıca, ekonomide serbest piyasa sistemini uygulayan ve büyüklüğünü ve refahını bunda gören ABD, Avrupa'nın da bu modelle kalkınacağına inanıyordu. Yine, ABD'ye göre Amerika kıtasındaki ülkeler nasıl her sahada çabuk ve kolay işbirliği yapıp bundan büyük faydalar sağlayabiliyorlarsa, Avrupalı milletler de böyle bir işbirliğiyle refah seviyelerini yükseltebilirlerdi. ABD Hükümetinin raporda bazı değişiklikler yapılmasını istemesinin bir diğer sebebi de bazı Avrupa ülkelerinin kalkınmak için yeteri derecede çalışmadıklarını düşünmesiydi.

Türel'e göre Avrupalı devletler ABD'nin müdahalelerini dostane bir tutum olarak görmüşler ve raporun Avrupa'nın ekonomik kalkınma programı şeklinde hazırlandığı fikrinden yola çıkarak, Amerikalıların istedikleri değişiklikleri yapmışlardır. Türel'e göre Amerikalılar, İngilizlerin üretim ve ihracatı çoğaltma ve tüketimi savaş devam ederken bile yapmadıkları derecede kısma politikası karşısında, Avrupa ve dünya pazarlarının kendi ihraç malları için daralacağını görmüşlerdi. Bu durumu yapacakları yardımlarla kolaylaştırarak ticaretlerini baltalamak istemeyen Amerikalılar bundan dolayı konferans boyunca sürekli serbest ticaret, kayıtsız ithalat ve gümrük tarifelerinde indirimi savunmuşlardır. Türel, ABD'nin Avrupa'ya yardımının kendi güvenliği ve dünya barışı açısından çok önemli olduğunu belirtmekle beraber bu fedakârlığın ekonomik bir karşılığı olduğunu da savunmuş, satın olma gücü yükselmiş bir Avrupa'nın, ABD'nin ihracat imkânlarını büyük ölçüde genişleteceği tespitinde bulunmuştur.

Genel raporda yapılan değişikliklerden sonra İcra Komitesi hiç toplanmamış bütün işler özel temaslarla İşbirliği Komitesinin ara vermeden yaptığı çalışmalar sonucu karara bağlanmıştır. Türk Heyeti, bu süreçte Amerikalılar ve Yunanlılarla sıkı temas halinde bulunmuş ve tavsiye olunan yola girildiğini gösterecek işaretlerin belirmesinin bile Amerikalıları tatmin edeceğini gözlemlemiştir. ABD Büyükelçisi kendisi ile görüşen Menemencioğlu'na İngiltere'nin yeterli miktarda kömür üretmediğini, Fransızlara kredi açarak yardım edilmesinin bu şartlar içinde faydalı olamayacağını ve Avrupa'yı kurtaracak en esaslı önlemin üretimi artırmak olduğunu söylemiştir.⁴⁰

Genel Rapor ve İçeriği

Genel rapor, 22 Eylül 1947 günü Fransa Dışişleri Bakanlığı binasında on altı devletin yetkili temsilcileri tarafından törenle imzalanmış, rapora Türkiye adı

39 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 23-26.

40 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 26 -27.

na Menemencioğlu imza atmıştır. Rapor iki ciltten oluşmuş birinci cilt genel rapor kısmını, ikinci cilt teknik komitelerin raporlarını kapsamıştır.⁴¹

Genel rapor kısmını oluşturan birinci cilt önsöz, yedi bölüm ve beş ekten meydana gelmiştir. Önsöz raporun kısa bir özetini yapan giriş kısmı olarak yazılmış, birinci bölümde, savaştan önce dünya ticaretinin yarısını kontrol eden on altı ülkenin ekonomik durumlarının nasıl ağırlaştığı rakamlar ve karşılaştırmalarla izah edilmiştir. ABD'nin şimdiye kadar yaptığı yardımların yeterli olmadığı, Avrupa İktisadî İşbirliği Konferansı'nın Marshall Planı çerçevesinde toplandığı ve ekonomik buhranın bütün dünyayı etkisi altına alacak duruma geldiği tespiti yapılmıştır.

Avrupa kalkınma programının esaslarını gösteren ikinci bölümde on altı ülkenin kalkınma için öncelikli olarak kendi imkânlarını kullanmayı ve kalan ihtiyaçları için ise yardım istemeği kararlaştırdıkları belirtilmiştir. Buna göre her bir ülke üretimini artıracak, ekonomik ve malî dengesini düzelterek istikrara kavuşturacak ve değeri değişmeyen bir paraya sahip olma hedefine yönelecekti. On altı ülke aralarında ticareti kolaylaştırma, dünyanın diğer bölgeleriyle çok taraflı ticari ilişkiler geliştirme, gümrük birliği için alt yapı oluşturma, Avrupa'nın kaynaklarını en faydalı şekilde genişletme ve geliştirme esasları üzerinde işbirliği yapacaklar, elektrik enerjisi, demir ve çelik üretimini artırmak ve yeni tesisler kurmak için çaba sarf edeceklerdi.⁴²

Raporun üçüncü bölümünde üretim çabaları ele alınmıştır. Buna göre İşbirliği Komitesi bütün dikkatini ziraat, gıda, yakacak maddeleri, enerji, çelik, kereste, ulaştırma araçları ve bunlarla ilişkili ziraat makineleri ve maden tesisleri gibi ekonomik hayatın temeli olan ana maddeler ve hizmetler üzerine yoğunlaştırmış, ülkelerin de bu sahalarda yoğunlaştırmaları kararlaştırılmıştır. 1951 yılında Avrupa nüfusunun, savaş öncesine göre % 11 oranında artacağı göz önüne alınarak, üretimin de bununla orantılı olarak artırılması gerektiği tespiti yapılmış, 1951 yılı sonuna kadar üretimde ulaşılabilecek hedefler öncelik sırasına göre belirlenmiştir. Buna göre hububat ve süt üretimi savaştan önceki seviyeye çıkarılacak, şeker, patates ve yağlı gıda maddelerinin üretimi artırılacak, gıda durumu izin verdiği ölçüde hayvan üretiminin geliştirilmesine çalışılacaktı. Kömür üretimi 1947 yılına oranla yüz kırk beş milyon ton fazlasıyla beş yüz seksen dört milyon tona çıkarılacak (1938 yılına oranla otuz milyon ton fazla) yine 1947 yılına oranla yetmiş milyar kilovat saat fazla elektrik (1947 yılı üretiminden %40 fazla) ve %80 oranında fazla ham çelik üretilecekti. (1938 yılına oranla %20 fazlasıyla elli beş milyon tonu bulacaktır.) Ulaştırma araçları ise 1938'dekinden % 25 fazlalık ifade eden bir tonaja çıkarılacaktı (ticaret filoları, 1951 yılında ancak savaştan önceki seviyeye ulaşabilecektir.)

41 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 27-28.

42 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 28-29.

Görüş

Türel, gıda maddelerinin öncelikli üretim maddeleri arasında ilk sıraya yerleştiğine dikkat çekip, büyük gayretler sarf edilse bile 1951 sonunda gıda maddeleri üretiminin savaştan önceki seviyeyi ancak yakalayabileceğini iddia etmiştir. Türel'e göre 1951 yılı sonunda on altı ülkenin nüfusu %11 oranında artacağından nüfusa savaştan önceki gıda tedariki seviyesini yakalayabilmek için bile bu orandan fazla üretime ihtiyaç vardır. Türel' e göre bu alanda hiçbir zaman kendi kendine yetememiş olan Avrupa kıtası, ne kadar uğraşsın uğraşsın (toprakların savaş içinde fazla yorulmuş olması, hayvan yemi, üretim araçları, kömür ve iş kolu eksikliği gibi çeşitli sebeplerin de varlığıyla) 1951 yılında bu ihtiyacı karşılayamayacaktı. Türel, savaştan önce kıtanın üretim eksikliğini karşılayan doğu Avrupa ve güney doğu Asya ülkelerinin eski ihraç kapasitelerini kaybettiklerini hatırlatmış, bu ülkelerden bazılarının bugün dünyanın diğer kıtalarında alıcı olarak Avrupa ülkelerine rakip olduklarına dikkat çekmiştir. Bu durumu Türkiye için büyük bir fırsat olarak gören Türel, Türkiye'nin bu alanda yapacağı ihracat ile önemli kazançlar sağlayabileceğini belirtmiştir.

Üretimi artırma programlarının gerçekleşmesinin öncelikle sağlam bir maliye ve değeri sabit bir para ile mümkün olabileceğini göz önünde tutan on altı devlet, ülkelerinde malî ve iktisadi istikrarın bir an önce sağlanması için gerekli bütün önlemleri almayı kararlaştırmışlar ve raporun dördüncü bölümü bu meseleye ayrılmıştır. Türel, özellikle paranın değerinin tespitine ve bütçenin denkleştirilmesine dair Malî Mütetahassıslar Komitesi'ne ülke delegasyonları tarafından önemli ve ilginç bir takım bilgiler verildiğini belirtmiş, bunlardan özellikle Belçika'nın çalışmalarının dikkatle incelenmeye değer olduğu tespitinde bulunmuştur. Raporun dördüncü bölümünde 1948 yılının bu bakımdan büyük önem taşıyacağı sebepleriyle açıklandıktan sonra, sağlam bir para birimine ve ekonomik duruma biran önce kavuşmanın gerekliliği belirtilmiş fakat dışarıdan yeterli miktarda yardım yapılmadığı takdirde ülkelerin kendi başlarına alacakları önlemlerle bir sonuca ulaşamayacakları ifade edilmiştir. Ülkelerden, alacakları dış yardımla dört yılın sonunda milli gelirlerini bütün malî yükümlülüklerini karşılamaya yetebilecek duruma getirmelerinin beklendiği vurgulanmış bu konuda esas hedefin enflasyonist baskıları azaltmak olduğunun altı çizilmiştir. İlgili bölümde bu konuda gösterilecek çabaların dış yardım sayesinde oldukça kolaylaşacağı ve ülkelerin, paralarını Uluslararası Para Fonu anlaşmasında da ifade edildiği şekilde konvertibl olmalarını sağlayarak istikrara kavuşabilecekleri belirtilmiştir. Hükümetler de geniş ve yapıcı politikalar ile enflasyona son vermeye ve gerekli şartlar sağlanınca da millî paralarını konvertibl hale getirmeye çalışarak kendilerine bu amaçla yapılacak yardımı para istikrarını sağlamada kullanmayı taahhüt etmişlerdir.⁴³

Raporun beşinci bölümünde, on altı ülke arasında kurulacak ekonomik işbirliğinin esasları belirtilmiştir. Türel, bu bölümün yazılması aşamasında

43 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 29-32.

Gazisi

Akademik
Bakış

121

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

gümrük birliği konusunun - ABD'nin itirazları üzerine bir karara bağlanmasına rağmen - tekrar gündeme geldiğini belirtmiştir. Buna göre gümrük birliği ile ilgili olarak daha önce bir etüt grubu oluşturulması kararına rağmen, Fransız Hükümetinin çabalarıyla Amerikalıların bu meseledeki istek ve eğilimlerine uygun şekilde oluşturulmuş bir beyanat metni raporun beşinci bölümüne aynen aktarılmıştı. Gümrük birliği meselesini ilk defa komiteye resmen getirmiş olan İtalyanlar da beşinci bölümün konuşulduğu 16 Eylül tarihli oturumda Fransızların bu konudaki beyanatına katıldıklarını belirtmişlerdi. Hollanda delegesi bu duruma itiraz etmesine rağmen Fransız delegasyonu hükümeti adına, beyanatlarının aynen rapora yazılmasında ısrar etmiş, bunun üzerine İşbirliği Komitesi konu hakkında diğer delegasyonlar tarafından yapılmış olan bütün beyanatların rapora girmesi kararını almıştır. Aslında gümrük birliği konusunda Avrupa ülkeleri arasında bir süredir çeşitli çalışmalar yapılıyordu. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg "Beneluks" isimli 1948 yılının birinci günü yürürlüğe girecek bir Gümrük Birliği Antlaşması imzalamışlardı. Danimarka, İzlanda, Norveç ve İsveç dışişleri bakanlarının 27-28 Ağustos 1947 tarihlerinde Kopenhag'da gerçekleştirdikleri konferans sonrasında ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini genişletmek ve özellikle gümrük duvarlarını tamamen veya kısmen kaldırmak imkânlarını araştırmak için önlemler alacaklarına dair verdikleri karar İşbirliği Komitesine bildirilmişti. Portekiz Delegesi hükümetini gümrük birliği fikrine taraftar olduğunu açıklamış fakat ülkesinin İspanya'dan başka kara sınırı olmadığını işaret etmişti. Yunan delegesi ise 1 Eylül 1947 tarihinde hükümeti adına yaptığı konuşmada gümrük birliği fikrinin Yunanistan'da ilgi ile karşılandığını ifade ettikten sonra komşu ve dost Türkiye ile bölgesel bir gümrük birliği konusuna sıcak baktıklarını açıklamıştı.

Türkiye delegasyonu, Yunanistan delegesinin bu açıklamayı yaptığı oturumda Ankara'dan gelen talimat doğrultusunda Yunanistan'dan hiç bahsetmeyerek ve daha önce bu mesele ile ilgili yapmış olduğu genel mahiyetteki beyanata yeni bir şey ekleme gereğini duymayarak meseleyi sessiz kalarak geçiştirmiştir. Fakat 16 Eylül tarihindeki oturumda Hollanda delegesinin müdahalesi üzerine, içlerinde Yunanistan'ın da bulunduğu delegasyonlar tarafından verilen beyanatlar rapor projesine geçirilince, Türkiye'nin bu meseleye soğuk baktığı şeklinde bir algının ortaya çıkması ihtimali belirmiştir. Bunun üzerine Türel, Ankara'dan gelen talimat doğrultusunda "Türkiye'nin Avrupa devletleri arasında gümrük birliği kurulması beklentisine içtenlikle katıldığını ve hukufta gösterilecek gayretleri desteklemek çabasında olduğunu" ifade etmiş ve Türkiye'nin İngiltere'nin teklifi üzerine kurulan etüt grubuna katıldığını hatırlatmıştır. Konu ile ilgili olarak yapılan bütün beyanların rapora geçmesi kararlaştırılınca, Fransız Delegesi, Türel'e Yunanistan delegasyonu ile ortak bir beyanat verip vermeyeceklerini sormuştur. Türel raporunda bununla ilgili olarak "İngiltere ve İsviçre biri imkânsızlığından diğeri faydasızlığından bahsederek meseleye karşı açık bir vaziyet almışlardı. Biz de ya böyle bir vaziyet alacak veya

Görüş

bir şeyler söyleyecektik. Aksi takdirde hususî durumu dolayısıyla Avusturya istisna edilirse on altı devlet arasında yalnız biz açıkta kalacaktık. Bir meselenin etüt edilmesinden kaçınmak doğru ve mümkün olamazdı” diyerek Yunanistan ile ortak bir açıklama yapmanın yolunu aramaya başladıklarını belirtmiştir. Bu çerçevede Menemencioğlu, Yunanistan’ın Paris Büyükelçisiyle görüştükten sonra Türel, 19 Eylül’de İşbirliği Komitesi’nde Ankara’nın politikalarına ters düşmeyecek ve hükümeti hiçbir taahhüt ve hatta vaatle bağlamayacak genel bir açıklama yapmış ve iki ülkenin hem kıtasal hem de bölgesel bir gümrük birliği oluşumuna sıcak baktıklarını ifade etmiştir.

Gümrük birliği ile ilgili tartışmaları bu şekilde aktaran Türel, konu ile ilgili olarak yaptığı yorumda Avrupa ülkelerinin çoğunun bugünkü şartlarda, Amerikalıların istediklerini yapabilmekten uzak olduklarını iddia etmiştir. Türel, bir kısım Avrupa ülkelerinin son zamanlarda aldıkları ve her gün biraz daha sıkılaştırdıkları önlemlerle ABD’nin isteklerinin aksi istikametinde yol aldıklarını vurgulamış, Avrupa ülkelerinin üretim ve mübadele durumlarının, paralarındaki istikrarsızlığın ve bunların doğurduğu ödemeler dengesi açığının başka türlü hareket etmelerine imkân bırakmadığını belirtmiştir. Türel, Avrupa ülkelerinin buna rağmen hem kendileri istediği için hem de Amerikalıların bu meseleye verdikleri önem dolayısıyla serbest ticaret rejimine zamanla ve tedricen girebilmek için şimdiden gayret sarf etmeğe başladıklarına ve mümkün olan tedbirleri alma niyetinde olduklarına dikkat çekmiştir. Avrupa ülkelerinin gümrük birliği meselesinin yakın bir gelecekte gerçekleşebileceğine dair ümitlerinin çok az olduğunu belirten Türel, buna gümrük birliği konusunda ABD’ye yakın duran Fransa ve İtalya’nın da dâhil olduğunu savunmuş, “Benelux” birliğinin de kolayca yürüyeceği ve iyi sonuçlar vereceği hakkında şüpheleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴

Raporun altıncı bölümünde konferansa katılan ülkelerde üretimi artırma, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma programını gerçekleştirebilmek için, dışarıdan ve özellikle ABD’den geniş ölçüde mal ve hizmet ithalinin şart olduğunun altı bir kez daha çizilmiş, bu çerçevede 1948-1951 yılları arası için bir ithalat programı belirlenmiştir. Programda, gıda, kömür, hammadde gibi temel tüketim maddeleri ile birlikte, üretim cihazları da yer almıştır. Türel altıncı bölümü yorumlarken programın on altı devletle Federal Almanya’nın ihtiyaçlarının esas alınarak hazırlandığını ifade etmiş, bunlardan gıda maddeleri ile ilgili taleplerin gayet makul ve mütevazı olduğunu belirtmiştir. Türel’e göre 1947-1948 yılları için hayvan yemi dâhil, hububat, şeker, et ve yağlı gıda maddeleriyle maddelerle ilgili gösterilen ihtiyaçlar, 1946-1947 yıllarındaki tüketim miktarının aynısı, yani kişi başına senede 158 kilogramdır. Ziraat programlarının tavizsiz uygulanacağı varsayılsa bile 1950-1951 yılları için programda öngörülen gıda maddeleri ithalatı savaştan önceki 196 kilograma karşılık senede

44 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 32-36.

Gazi

Akademik
Bakış

123

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ancak 179 kilogram olacak, üstelik 1951 sonunda Batı Avrupa'nın nüfusu % 11 artmış olacaktır. Türel, dört yıl için öngörülen tüketim miktarının, ihtiyaca göre değil Amerika'dan veya diğer herhangi bir kaynaktan yapılması mümkün görülen ithalat hacmine göre hesaplandığını vurgulayarak bütün dünyadaki gıda maddelerinin bile Avrupa'yı savaştan önceki tüketim seviyesine ulaştıramayacağı tespitinde bulunmuş, bu eksikliğin 1951 yılında da devam edeceğini öngörmüştür.

Raporun yedinci bölümünde on altı Avrupa devletinin 1948-1951 yılları arasındaki ödemeler dengesi açığı ve ABD'den gelecek yardımın miktarı ele alınmıştır. Türel, üretimin artırılması için gerekli olan ithalât programının uygulanmasının önemine bir kez daha vurgu yapmış, ödemeler dengesi bozukluğu yaşayan Avrupa ülkelerinin ithal etme mecburiyetinde olduğu malların bedelini mevcut üretim ve ihracat kapasiteleriyle ödeyebilme imkânından mahrum oldukları tespitinde bulunmuştur. Raporun son bölümü, diğer bölümlerin özeti kapsayan sonuç kısmı olarak hazırlanmış, birinci cildin sonuna Avrupa İktisadi İşbirliği Konferansının köken ve teşkilâtı hakkında belgeler, Almanya'yı ilgilendiren meseleler, teknik komiteler raporlarının özeti, ödemeler dengesi raporu ve mali uzmanlar raporu eklenmiştir. Teknik Komitelerin raporları son bölüme özet olarak konulduğu halde asılları raporun ikinci cildine eklenmiştir. Ödemeler Dengesi ve Mali Uzmanlar raporları taşıdıkları önem dolayısıyla birinci cilde olduğu gibi konulmuştur.⁴⁵

Genel rapor verileri ise teknik komitelerin hazırladıkları sorulara hükümetlerin verdikleri cevaplar ve teknik komitelerin ilgilenmediği bazı konular hakkında Ödemeler Dengesi Komitesi'nce hazırlanıp hükümetlere gönderilen ayrı soru cetveline gelen cevaplardan alınmıştır. Türel, Ankara'nın teknik komitelerin sorularına verdiği tatmin edici cevapların Ödemeler Dengesi Komitesi tarafından değerlendirilerek rapora konulduğunu fakat Ödemeler Dengesi Komitesince hazırlanıp gönderilen soru cetveline Ankara tarafından verilen cevapların aynı düzeyde yeterli olmadığını belirtmiştir. Türkiye'nin bu komite tarafından hazırlanan soru cetveline 3 Ağustos tarihine kadar vermesi gereken cevapları ancak Eylül ayının ortalarında verebildiğini hatırlatan Türel, gelen cevapların ise yanlış, eksik ve şemasına uygun olmayan bir şekilde hazırlandığını belirtmiştir. Gelen cevaplardan çok fazla yararlanılmadığını ifade eden Türel, bunların ancak işe yarar ve sınırlı bir kısmının rapora geçirilebildiğini ifade etmiştir. Bu olumsuz durumu, ulaşım ve haberleşme güçlükleri, savaş dolayısıyla Türkiye'nin ekonomisinde, ihracat ve ithalatında ortaya çıkan köklü değişiklikler, gelecek yıllara ait tahminler yapmaktaki teknik ve diğer zorluklarla gerekçelendirdiğini belirten Türel, cevapların genel raporda dikkate alınması için birçok özel girişimde bulunduğunu yazmıştır.

45 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 36-38.

Genel raporun ikinci cildi kısa bir giriş ile başlangıç kısmından sonra, teknik ve alt komitelerin raporlarından oluşmuş ve buradaki bilgiler birinci ciltte özetlendiği için bu cilt yayınlanmamıştır.⁴⁶

Genel Rapor ve Türkiye

Türel, hazırladığı raporun üçüncü bölümünde İktisadi İşbirliği Komitesi'nce hazırlanan genel raporu Türkiye açısından değerlendirmiştir. Türkiye'nin, ziraat ve sanayi alanlarında üretimini artırma ve ekonomik kalkınma planlarını gerçekleştirme yolundaki düşünceleri ve isteklerine teknik komitelerin raporlarında yer verildiğini ve bunların genel rapora da yansıdığını belirtmiş, bunun yanında Türkiye'nin kabul ettirmekte güçlük çektiği bazı konular olduğunu da hatırlatmıştır. Buna göre Türkiye'nin en önemli amaçlarından biri ziraatını modernleştirecek tarım makinelerini temin etmek olmasına rağmen, Türkiye'nin de temsil edildiği Ziraat Makineleri Tali Komitesi, tarım makineleri kapsamına sadece çiftliklerde kullanılan ziraat makine ve aletleriyle, balıkçılık tesislerini almıştır. Komite, Türkiye'nin tarımsal üretimini ve ihracat olanaklarını olumsuz bir şekilde etkileyecek bu kararıyla toprak mahsullerinin şeklini değiştirmeye ve bunları işleyerek kıymetlendirmeye yarayan ziraat sanayi ve tesislerini (et, süt, şeker, yağ sanayi ve meyve veya sebze konserve tesisleri gibi) kapsam dışında bırakmıştır. Ziraat Makineleri Tali Komitesi gıda maddeleri ihraç edebilmeleri buna bağlı olan ülkeler için bu sanayi ve tesislere olan ihtiyacın hayati önemde olduğunu kabul etmekle beraber, diğer komitelere sadece bu ihtiyacın acilen karşılanmasını tavsiye etmekle yetinmiş, diğer komiteler de kendilerini bu meselede yetkili görmemişlerdir.⁴⁷ Türel, Ziraat Komitesi'nin raporunun İşbirliği Komitesi'ndeki müzakereleri sırasında yaptığı konuşmada ziraat makineleri tabiriyle sadece toprağın ekilmesinde ve ürünün toplanmasında kullanılan aletlerin kast edilerek ziraat sanayi ve tesislerinin bu tarifin dışında bırakılmasından duyduğu hayal kırıklığını ifade etmiştir. Türkiye için gıda maddeleri ihraç etme imkânının bu sanayi ve tesislerin kurulmasına bağlı olduğunu ve meselenin konferansın başlıca amaçlarından birisi olması bakımından hayati bir önem taşıdığını söyleyerek raporun değiştirilmesini istemiş, Yunanistan delegasyonu da bu konuda Türkiye'yi desteklemiştir. 9 Eylül 1947 tarihinde İşbirliği Komitesi'nde kabul edilen düzeltilmiş Ziraat Komitesi raporunda bu makinelere olan ihtiyaç ve üretim miktarı on altı ülke için genel toplamlar halinde yer almıştır. Raporda ülkelerin bu tesislere olan ihtiyaçlarını ödemeler dengesi ile ilgili sorulara verdikleri cevaplarda açık şekilde ifade edemedikleri vurgulanmış fakat bunun meseleyi dikkate almamak gibi bir duruma sebep olmaması gerektiği belirtilerek konunun bu makineleri üretemeyip bunlara önemli derecede ihtiyaç duyan Türkiye ve Yunanistan için taşıdığı öneme dikkat çekilmiştir. Türel bu konuda karşılaşılan zorlukları, ziraatçı ülkelerin ihti-

46 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 38-39.

47 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 40-41.

Gazi

Akademik
Bakış

125

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

yaç duydukları makine, tesis ve sanayi ürünlerini, gıda maddesi ve ham madde karşılığında sanayisi gelişmiş ülkelerden almaları ve böylece üretim ve mübadele sahasında milletlerarası bir iş bölümü meydana getirilmesi şeklindeki eski tezin konferansta kendini belli etmeyecek şekilde etkisini hissettirmesine bağlamıştır.⁴⁸

Türel, Paris'te Türk Hükümetinin ülkeyi tümüyle elektriğe kavuşturma plânlarının da gündeme geldiğini hatırlatmış, Ankara'nın, Elektrik Komitesi'ne, Avrupa Kalkınma Programı çerçevesinde gerekli yardımın yapılması halinde santrallerin yapım işini 1951 yılı sonuna kadar bitirebileceğini ifade ettiğini belirtmiş, talebin konferansa dikkate alındığına işaret etmiştir. Türkiye'nin kuracağı termik ve hidroelektrik santrallerin sayısı, kapasiteleri, sağlayacakları enerji miktarı ile ne sürede yapılabileceklerine dair Enerji Komitesince hazırlanan soru cetveli, Ankara'ya gönderilmeye gerek kalmadan Paris'te bulunan Elektrik İşleri Etüt İdaresi Mühendislerinden Muhittin Kulin ile Emin Yümer'in katkılarıyla cevaplandırılmış, santrallerin yerleri haritalar üzerinde işaretlenerek Enerji Komitesine verilmiştir.⁴⁹

Amerika'nın istemesi muhtemel tamamlayıcı bilgileri vermek için İşbirliği Komitesinin görevinin bitmiş sayılmayıp komite başkanının daveti üzerine başka toplantılar yapabileceği kararlaştırılınca, konferansın başında olduğu gibi komitenin on altı devletin hepsinin değil, belirli bir kısmının temsilcilerinden oluşması yolunda bir eğilim ortaya çıkmıştır. Türkiye, bazı diğer ülkelerle birlikte hem konferansın başında kabul olunan ilkelere, hem de hukuka aykırı gördüğü bu eğilime konferansın bitiminde de karşı çıkarak komitenin belirli ülkelerin delegelerinden oluşması kararının önüne geçmiştir. Türel, bu karara rağmen büyük devletlerin konferans dağıldıktan sonra yalnız kendilerinin temsil edildiği komite fikrini hayata geçirip, Amerika Hükümetiyle doğrudan temasa geçtiklerini hatırlatmış, bu iddiasına delil olarak da 1947 yılı Aralık ayında İcra Komitesi'nin bir kısım üyesinin Washington'da ki temaslarına dair haberleri göstermiştir. Türel'e göre konferansın ikinci aşaması olarak gördüğü bu safha konferansın sürdüğü birinci safhasından çok daha önemliydi ve ABD yardımından yararlanma şansı ikinci safhada konuya verilecek önem ve gösterilecek ilgi ile doğru orantılı olacaktı. Türel'e göre konferansın başından beri katılımcı ülkeler arasında ayırım gözetme eğilimi çeşitli vesilelerle kendini göstermişti. Önce, İşbirliği Komitesinin konferansa katılan devletlerden yalnız bir kısmının delegelerinden oluşması teklif edilmiş, Türkiye Baş Delege Menemencioğlu ve diğer bazı delegasyonların itirazı üzerine bu teklif geri alınmıştı. Fakat bu sefer de yalnız beş ülkenin temsilcilerinden oluşan İcra Komitesi, adeta İşbirliği Komitesi'nin yerine geçip fiilen onun yetkilerini kul-

48 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 41-42.

49 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 42-43.

lanmış böylece İşbirliği Komitesinin konferansa katılan devletlerden yalnız bir kısmının delegeleriyle kurulması teklifi dolaylı da olsa gerçekleşmişti. Türel'e göre Türkiye, İşbirliği Komitesinin bundan sonraki faaliyetleriyle daha yakından ilgilenmeli ve yardıma karar verildikten sonra kurulacak ve görevi yardımın uygulamadaki sonuçlarını, elde edilecek ilerlemeleri takip etmek ve yardımı paylaşmak olan geçici komisyonun çalışmalarına daha teşkilatlı ve faal olarak katılmalıydı. Türkiye'nin ABD'nin yapacağı yardımdan hakkıyla faydalanması iki hükümet arasında bugün iyi bir seviyede olan dostluk ilişkilerinin devamına ve Türkiye'nin konferansın bitmesinden sonraki çalışmalarına bağlıydı.⁵⁰

Türel'in Raporla İlgili Genel Değerlendirmeleri

Ali Rıza Türel raporunun sonuç bölümünde konferansı başarılı bulduğunu belirtmiş, raporu şimdiye kadar benzeri görülmemiş bir Avrupa dayanışmasının eseri olarak yorumlamış, konferansa katılan ülkelerin içinde buldukları durumu rapora objektif bir şekilde yansıttıklarını ve sorunların çözümü konusunda alınması gereken önlemleri ve kalkınma şartlarını belirlediklerini vurgulamıştır. Türel, yapılacak işlerin fazlalığından bahsedip bunların ancak dört yılda tamamlanabileceğini belirtmiştir. Konferansa katılan ülkelerin öncelikli amacının üretimin artırılması olduğunu belirten Türel, bunun ülkelerin sıkı ve devamlı bir yardımlaşma ve işbirliği içerisinde olmalarıyla gerçekleşebileceğini savunmuştur. Üretimi artırmak ve işbirliği için öncelikle malî dengenin sağlanması gerektiğinden bahseden Türel, Avrupa'nın bozuk ödemeler dengesi durumunun, ülkelerin kendi çabalarıyla ve yapacakları işbirliği ile değil dışarıdan eşya ve hizmet ithali şeklindeki güçlü bir yardımla düzelebileceğini vurgulamış, dünyada böyle bir yardımı ancak ABD yapabileceğini savunmuştur.⁵¹

Türel, ödemeler dengesi açığının dış yardımla kapatılması halinde, ülkelerin 1951 yılı sonunda ekonomik durumlarını düzeltmiş ve yardıma ihtiyaç duymadan vatandaşlarına normal bir yaşama seviyesi sağlamış olacaklarını vurgulamıştır. ABD yardımının ana ihtiyaç maddeleri üzerinden belirlendiğini belirten Türel, dört yılın sonunda gıda maddeleri ithalatının ancak savaştan önceki tüketim seviyesinin altında bir ihtiyacı karşılamaya yeteceğini ve ana ihtiyaç maddeleri haricindeki benzin, dokuma eşyaları ve gıda maddeleri kullanımının karneye bağlanabileceği ihtimalini gündeme getirmiştir. Yardım miktarının 1948 yılı için sekiz milyar dolar olacağını ve yıldan yıla azalarak, 1951'de üç buçuk milyar dolara ineceğini hatırlatan Türel, ABD'nin yardımı yapacağına inandığını ve yardımının gerçekleşmemesinin Avrupa ve hatta bütün dünya için felakete neden olacağını savunarak yeni dünya düzeni içerisinde ABD'nin oynayacağı hayati role dair inancını dile getirmiştir. Avrupa ülkelerinin çoğunun ödemeler dengesi durumunun, ekonomik kalkınmaya imkân vermeyecek

50 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s.43-45.

51 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s. 46-47.

gazi

Akademik
Bakış

127

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

derecede kötü olduğunun tekrarlayan Türel, dolar kaynakları gittikçe azalan bu ülkelerin Amerikadan gelen gıda maddeleri ile temel ihtiyaç eşyalarını bile alamadıklarını belirtip, ana ihtiyaç maddelerinin ithalâtına bile yeni sınırlamalar koymak zorunda kaldıklarını hatırlatmıştır.

Bu gidişle Avrupa ülkelerinin stoklarının tamamıyla eriyeyeceğini ve bunun bir felakete yol açacağını iddia eden Türel, bu durumda kalkınma programını uygulama imkânının da kalmayacağını ve bugün çalışmakta olan sanayinin de hammadde ve yakacak yokluğundan dolayı, yavaş yavaş duracağını savunmuştur. Ekonomik alanda yaşanacak felaketin siyasî kargaşaları ve toplumsal olayları tetikleyeceğinin altını çizen Türel, bunun Avrupa'yı komünizmin yayılmasına ve yerleşmesine müsait bir duruma getireceğini iddia etmiştir. Türel, Avrupa'da yaşanacak bir ekonomik krizin Amerika kıtasını da etkileyeceğini ve bunu siyasî ve toplumsal buhranların takip etmesi halinde dünyanın ve medeniyetin tehlikeye düşeceğini belirtmiş ve bu tehdidin ABD'yi Avrupa kıtasına yardıma zorlayan en büyük neden olduğunu vurgulamıştır. ABD yardımının ikinci nedeninin bu ülkenin Avrupa devletleriyle olan yoğun ticari ilişkileri olduğunu ifade eden Türel, ABD'nin sahip olduğu zenginliğe rağmen Avrupa ekonomisinin bugünkü haline kayıtsız kalamayacağını savunmuştur.

ABD'nin kıtaya önemli miktarda gıda maddesi, petrol ve kauçuk gibi ham maddeler ve sanayi mamulleri ihraç ettiğini, karşılığında da Avrupa'dan çeşitli ürünler ithal ettiğini hatırlatmıştır. Satın alma gücü azalmış bir Avrupa'nın, ABD ekonomisini önemli ölçüde olumsuz etkileyeceğini savunan Türel, yardım konusunda etkili olan bir diğer faktörün de insani duygular olduğunu iddia etmiştir. ABD'nin savaştan hemen sonra İngiltere, Fransa gibi ülkelere ekonomilerini düzeltmek ve kalkındırmalarına yardımcı olmak için kısmi ve dağıntık yardımlar yaptığını hatırlatan Türel, yardımların bahsedilen ülkelerde 1946 yılında sınırlı bir rahatlama sağladığını fakat bu ülkelerin durumunun 1947 yılında yeniden bozulduğunu belirtmiştir.

Her hükümetin içeride yapacağı çalışmalar yanında milletlerarası işbirliğine ve geniş bir dış yardıma olan ihtiyacına tekrar değinmiş ve Avrupa'nın ancak bu şekilde düze çıkabileceğini savunmuştur. Türel göre ABD bu gerçeği gördüğü için Avrupa'ya kısmî yardımlar yapmak yerine kıtadaki ülkeleri, ortak bir kalkınma planı hazırlamağa ve bu planı gerçekleştirmek için kendisinden gerekli yardımı istemeğe davet etmiştir.

Türel Avrupa ekonomilerinin, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortak kalkınma planı hazırlanmaması ve ABD'nin gönderdiği ödünç gıda yardımlarıyla durumun düzelebileceği düşüncesi nedeniyle krize girdiğini savunmuş, İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı güçlüklerin Birinci Dünya Savaşına göre çok daha çetin ve muğlak olduğunu hatırlatarak benzer yanlışların tekrar edilmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Türel, yaşanan sıkıntıların üstesinden ancak

Gazisi

yılda on milyar dolarlık ödemeler dengesi aktifi bulunan ABD'nin öncülük edeceği bir plan sayesinde gelineceğini iddia etmiş, Avrupa'nın, ekonomik, politik ve sosyal çöküntülerden kurtarılmasının ABD'nin elinde olduğunu savunmuştur.⁵²

Sonuç

Raporunda ki ifadelerden de görüldüğü üzere Türel, konferansın toplanma amacı ve çalışmalarına büyük önem atfetmiştir. Marshall Planı'nın konferansta hazırlanan nihai rapor doğrultusunda uygulamaya konulduğu ve planın başarılı olduğu düşünülürse Türel'in konferansa önem atfeden görüşlerinin büyük oranda isabetli olduğu söylenebilir.

Türel, Avrupa'nın büyük ölçüde ABD'nin yapacağı yardımlarla ayağa kalabileceğini düşünmüş, bu yardımı yapılmaması halinde kıtanın ve dünyanın bir koasa sürükleneceği tezini savunarak yeni dünya düzeninde ABD'nin kilit bir rol oynayacağına dair tespitlerde bulunmuş, mevcut duruma ABD penceresinden bakmıştır.

Türel, konferansı Avrupa dayanışması çerçevesinde tarihi olarak nitelendirerek kıtanın geleceği açısından birlikte hareket etmenin önemine dikkat çekmiştir. Bir kısım Avrupa ülkesinin 1951 yılında Schuman Planı'nı kabul edip Avrupa Kömür Çelik Birliği'ni kurmaları ve bu birlikteliğin günümüzde Avrupa Birliği ismiyle yoluna başarılı bir şekilde devam ettiği düşünülürse Türel'in Avrupa dayanışmasının önemi hakkındaki görüşlerinin de gerçekleşmiş olduğu söylenebilir.

Türel, raporunda bazı Avrupa devletlerinin Paris'te bir araya gelmesini, SSCB ve ondan kaynaklanan komünizm tehlikesine karşı da etkili olabilecek bir girişim olarak görmüş ve bu açıdan da konferansın uzlaşmayla sonuçlanması gereğinin altını çizmiştir. Yine konferans boyunca bazı Avrupalı devletlerle ABD arasındaki bir kısım görüş farklılıklarına da bu çerçevede çözüm odaklı yaklaşmış ve taraflar arasında bir orta yolun bulunması gerektiğini savunmuştur.

Şüphesiz bunlar Türel'in şahsi görüşleri olmakla birlikte Türkiye'nin de Soğuk Savaş'ın başındaki tezleriydi ve Türel, hükümet tarafından bu tezleri açıklaması ve savunması için Paris'e gönderilmişti.

Rapordaki ifadeleri doğrultusunda Türel konferans boyunca hem Türkiye'nin görüşlerini anlatmış hem de taleplerini dile getirmiştir. Türel'in raporunda ifade ettikleri çerçevesinde konferansın Türkiye açısından olumlu geçtiği söylenebilir. Konferansta Türkiye'nin birçok talebi dikkate alınırken gerçekleşmeyen talepleri noktasında da Türk delegasyonu durumu düzeltmek için

52 Cumhuriyet Arşivi 30-1-0-0 / 60 - 368 - 14, s.47-50.

Gazisi

Akademik
Bakış

129

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

büyük çaba sarf etmişlerdir. Türk delegasyonu bunu büyük oranda Ankara ile iletişim halinde yapmaya çalışmış iletişimin kesildiği ve Ankara'nın görüşlerini Paris'e geç ulaştığı durumlarda Türkiye'nin geleneksel politikası çerçevesinde görüş bildirme yoluna gitmiştir.

Kaynaklar Arşivler

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Kitap ve Makaleler

ARMAOĞLU, Fahir, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.

BEST, Antony vd., 20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi, (çev. Taciser Ulaş Belge), Siyasal Kitapevi, Ankara 2015.

Committee of European Economic Co – Operation, Volume I, General Report Paris September 21, 1947, Department of State, Publication 2930, European Series 28, September 1947.

ERHAN, Çağrı, ABD ve NATO'yla İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, (editör Baskın Oran), C.1:1919 -1980, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.

ERHAN, Çağrı, "Ortaya Çıkışı ve Uygulanışıyla Marshall Planı", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 1996, S. 1-4, C. 51, s. 275 -287.

GÖNLÜBOL, Mehmet vd., Olaylarla Türk Dış Politikası 1945-1965 Dönemi, Siyasal Kitapevi, Ankara 2014.

GÜNEŞ, İhsan, Türk Parlamento Tarihi TBMM – V. Dönem, 1935 – 1939, C. II, (Özgeçmişler) Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, No: 26, Ankara 2000.

GÜRÜN, Kâmuran, Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1983.

HOOK, Steven W. - Spanier John, Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı'ndan Günümüze, (çev. Özge Zihnioğlu Tanırlı), İnkılap Kitapevi, İstanbul 2014.

JUDT, Tony, Savaş Sonrası 1945 Sonrası Avrupa Tarihi, (çev. Dilek Şendil), İstanbul 2009.

KISSENGER, Henry, Diplomasi, (çev. İbrahim H. Kurt), Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 2002.

ROBERTS, J. M, Avrupa Tarihi, (çev. Fethi Aytuna), İnkılap Kitapevi, İstanbul 2010.

SANDER, Oral, Siyasi Tarih 1918-1994, İmge Yayınları, Ankara 1998.

STALEY, Eugene "The Economic Implications of Lend – Lease" The American Economic Review, vol.33, No.1, Part 2, Supplement Papers and Proceedings of The Fifty Fifth Annual Meeting of American Economic Association (March 1943), s. 362-376.

Görüş

Akademik
Bakış

130

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

STEPHEN, J. Lee, Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980, "Batı Avrupa'da İktisadi ve Sosyal Bütünleşme" 1945-80, (çev. Savaş Aktur), Dost Kitapevi, Ankara 2002.

STONE, Oliver - KUZNİCK Peter, ABD'nin Gizli Tarihi, (çev. Türkan Çolak), Profil Yayınları, İstanbul 2015.

The Department of State Bulletin, 15 June 1947, Vol. XVI. No:415, Publication:2843, US. Government Printing Office, Washington DC.

The Department of State Bulletin, 23 March 1947, Vol. XVI. No:403, Publication: 2786, US. Government Printing Office, Washington DC.

The Department of State Bulletin, 30 July 1944, Vol. XI. No:266, Publication:2155, US. Government Printing Office, Washington DC.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Ulus

Extended Abstract

The balance of power after the WWII has been reshaped and the US and USSR have become two new great powers. Hence the world has become bipolar. The USSR, when the WWII ended has taken the control of the Balkans and the crucial part of the East Europe.

Though these countries are independent officially, ruled by communism and implemented similiar policies with the USSR. The US has worried about the new case in the Balkans and the Eastern Europe and has moved to prevent the rest of Europe from being taken by the USSR. To this end, The US has declared the Truman Doctrine to help Turkey and Greece which are under the threat of the USSR and then declared the Marshall Plan aiming at raising Europe economically. The aim of the Marshall Plan to raise Europe which is on the verge of economical collapse due to the WWII and prevent the domination of the USSR in the continent.

The US has promised to help all countries including the USSR economically. But, as expected, the USSR and its satelittes have denied joining to the plan. sixteen European countries, in accordance with the Marshall Plan has accepted to benefit from the help and joined the plan. These countries are the ones which are moving with US in the bipolar world, ruled by democracy or would-be democracy.

The delegates of the sixteen countries has assembled in July 1947 in Paris and the Conference for European Economic Cooperation has started. The aim of the congress was to assess the needs of the countries and the report it to the US. The congress has issued a report on the needs in 1947 of September and the Marshall Aid which was planned to continue four years has started.

Gazi

Akademik
Bakış

131

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

One of the countries under the Soviet threat after the WWII was Turkey. The USSR has demanded the control over the straits and some lands in Northeastern Anatolia. Turkey has decided to move with the US in the new world order and benefited from the Truman Doctrine. Then Turkey has declared to benefit from the aids coming with the Marshall Plan and reported her needs in the Conference for European Economic Cooperation in Paris. This step has become the sign of the convergence policy of Turkey and the importance of the cooperation with Europe. Turkey has been represented by a committee headed by Numan Menemencioğlu in the conference. The Republican People's Party Konya deputy Ali Rıza Türel has become the second delegate of the committee. Türel has presented a detailed report about the congress to the government. In his report, Türel has told the process of the emergence of the Marshall Plan then, given information about the assembling process, opening and organization structure and working phases of the Congress for European Economic Cooperation. Türel also evaluated the report with regard to Turkey. In the article Türel's report has been taken in detail and Türel's view about the Marshall Plan and the Conference for European Economic Cooperation has been showed. This approach is also the official approach of the Turkey on the issue. As seen in the report, Türel has adopted the Conference for European Economic Cooperation and the Marshall Plan. To Türel the raise of Europe economically and stand against communism threat depended on the cooperation of European states and the aid of the US. The interests of European countries that joined the congress and the US were common and they could give the world a new shape.

Gazisi

Akademik
Bakış

132

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Rusların 1915 Yılında Van Vilayeti ve Çevresinden Ermenileri Kafkasya'ya Göç Ettirmesi

Russian's Moving of Armenians from Van Vilayet and Environs to the Caucasus in 1915

Nejla GÜNEY* - Güzin ÇAYKIRAN**

Öz

Rusya, Akdeniz'e inmek için Balkanlarda yeni devletler kurulmasından sonra buranın zorlu bir yol hâline geldiğini gördü ve yeni istikamet arayışlarına girişti. Rusya, Akdeniz'e Doğu Anadolu üzerinden inmeyi planladı ve bu amaçla bir taraftan Ermenilerle Kürtleri kazanmaya çalıştı. Diğer taraftan da Ermenilerle Kürtler arasındaki düşmanlığı artırmak için her iki unsuru birbirine karşı kıskırttı. Rusya'nın çabaları sonucunda Bedirhanlar başta olmak üzere bazı Kürt aşiretleri Rusya'ya yakınlaştı. Ermeniler ise Rus ordusunda yer alma kararı alıp Tiflis'te gönüllü Ermeni gençlerini askere almaya başlamışlardı. Bunun üzerine bazı Ermeniler Rus ordusuna katılmak üzere firara başlamış, bir kısmı da Osmanlı topraklarında kalarak isyan etmişti. Bu isyanların da etkisiyle Rus ordusu kolayca ilerleyerek 11 Mayıs 1915'te Malazgirt, 18 Mayıs'ta Gevaş ve 20 Mayıs'ta Van'ı işgal etti. Rusların Van'a girmesiyle birlikte Ermeniler tarafından şehrin anahtarı Rus General Nikolay Nikolayevič Yudenič'e takdim edildi. Bunun sonucunda Rusya, Van'da Ermenilerin geçici bir hükümet kurmasına müsaade etti. Daha sonra Osmanlı ordusu mukabil bir harekâtle Rusların işgal ettiği bölgelerden Malazgirt, Adilcevaz ve Karaköse'yi geri aldı. Bunun üzerine Ruslar bölgede bazı kararlar aldılar. Bu kararlardan biri bölgede yaşayan Ermenilerin Kafkasya'ya göç ettirilmesi idi. Bu çalışmada; Rusların Ermenileri zorunlu göçe tabi tutmasının sebep ve sonuçları ele alınacaktır. Çalışmada ayrıca Kafkasya'ya göç ettirilen Ermenilerin ne kadar olduğu ve ne gibi güçlüklerle karşılaştıkları sorularının cevaplanması amaçlanmaktadır. Ayrıca çalışmada; Osmanlı arşiv belgeleri ile Ermenice çalışmalar ana kaynak olarak kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, Ermeniler, Kürtler, Van, Göç Ettirme, Kafkasya.

Abstract

Following the founding of the new states with the aim of reaching the Mediterranean in the Balkans Russia realizing the difficulty of this task began seeking for ways. Russia planned to reach the Mediterranean via Eastern Anatolia. To this end she, on one hand, tried to win the Armenians and the Kurds over. On the other, she provoked them against each other and incited enmity between the Armenians and the Kurds. As a result of the Russian exertions some of the Kurdish tribes, such as the Bedirhans, approached Russia. Armenians, meanwhile, having decided to take their position in the ranks of the Russian Army began conscripting voluntary Armenian youth in Tbilisi. Upon the developments, some Armenians deserting the Ottoman Army to join the Russian Army, and some staying the Ottoman territories launched rebellions. Owing to the rebellions Russian Army easily marched over Van and occupied Malazgirt on 11 May 1915, Gevaş on 18 May and Van the city on 20 May 1915 with ease.

Makale Geliş Tarihi: 08.05.2020. Makale Kabul Tarihi: 15.10.2020.

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Tarih Eğitimi Bölümü. ngunay@gazi.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-5895-8359.

** Dr. guzincaykiran@gmail.com. ORCID ID: 0000 0002 8524 8405. Bu makale yazarın "Erzurum, Van, Bitlis Vilayetlerinde Kürt-Ermeni İlişkileri (1908-1920)" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Gazi

Akademik
Bakış

133

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

What is more, the key to the city was presented to the Russian General Nikolai Nikolayevich Yudenich by the Armenians living in the city. As a result of the gesture, Russia allowed the Armenians to set up a provisional government in Van. Later the Ottoman Army, with a counter operation took the Russian occupied territories of Malazgirt, Adilcevaz and Karaköse back. Russians, in return, took some decisions. One such decision was the moving of the Armenians living in the region to the Caucasus. This study concentrates on the causes and effects of the forced removal of the Armenians by the Russians. Moreover, the study seeks to find an answer to the number of the Armenians moved and the hardships they faced on their route to the Caucasus through the documents found in the Ottoman archives and in the relevant Armenian literature.

Key Words: Russia, Armenians, Kurds, Van, Moving, Caucasus.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Rus ordusunun ilk hedefi, Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğu sınırlarından sıcak denizlere inerek İtilaf kuvvetleriyle güneyde birleşmekti. Zira Balkan Savaşları sonrası Balkanlar, Rusların hedefi için zorlu bir istikamet haline gelmişti. Bundan dolayı Osmanlı Devleti'nin doğu bölgesi Ruslar için en kolay ve en yakın yoldu. Esasen Rusya, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası Kars platosunu ele geçirmiş olduğundan coğrafi bir üstünlüğe sahipti.

Çünkü Kazım Karabekir Paşa'ya göre Kars platosuna sahip olmak demek, Dicle-Fırat boyunca Akdeniz ve Basra körfezine inen yolların tepesine hâkim olmak demektir.¹ Bu kapsamda Rusya, Osmanlı hududuna yakın bölgelerde askeri yığınaklar yapmıştı.² Dolayısıyla Rusya bölge üzerinde coğrafi ve askeri bir üstünlüğe sahipti. Fakat Rusya'nın hedefleri için bu istikamette konuşlanmış olan III. Osmanlı ordusu büyük bir engel teşkil etmekteydi.

Bu engeli bertaraf etmek isteyen Rusya, bölgede meskûn Kürtler ve Ermeniler arasında yürüttüğü çeşitli politikalarla³ bu unsurların Osmanlı Hükümetine bağlılığını zayıflatmayı başarmıştı. Bu maksatla unsurlara para ve silah dağıtmış, Kürt-Ermeni çatışmasını kışkırtmış, unsurlar arasında milliyetçilik propagandası yaparak devlete sadakatlerini azaltmıştı.⁴ Bunların bir sonucu olarak da III. Orduya bağlı kolordular bölgesinde bir kısım Kürtler ve Ermenilerin çoğu

1 Kazım Karabekir Paşa, doğu sınır bölgesinin önemini şöyle ifade eder: Kars yaylasına hâkim olmak demek, Anadolu'yu istila etmek için pusuya yatmak demektir. Kars yaylasına hâkim olmak demek Dicle Fırat boyunca Akdeniz ve Basra körfezine inen yolların tepesine hâkim olmak demektir. Kars yaylası oralara inecek olan seni tutacak olan biricik settir. Tefik Bıyıklıoğlu, *Osmanlı-Türk Doğu Hudut Politikası*, Milli Savunma Akademisi, İstanbul, 1958, s. 37 (Basılmamış daktilo eser ATASE Kütüphanesi).

2 Nejla Günay, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermeni Grupların Birbirleriyle ve Osmanlı Devleti ile İlişkilerinde Rus Etkisi", *Tarihin İzinde Bir Ömür Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan" Bildiriler Kitabı*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 484.

3 Nejla Günay, "Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki Çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:10, C. 20, Yaz 2017, s. 49.

4 Nejla Günay, "Rusya'nın Osmanlı ve İran Topraklarındaki Ermeniler ve Kürt Aşiretleriyle İlişkisi", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, sayı:56, 2017, s. 64-67.

seferberlik davetine uymamış ve firar etmişlerdi. Nitekim III. Osmanlı ordusu, seferi kadrolarını tamamlayamadan Birinci Dünya Savaşı'na girmek zorunda kalmıştı.⁵

Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce Ermeni komitecileri, Erzurum'da bir araya gelerek VIII. Taşnak Kongresi'ni yapmışlardı. Kongrenin amacı; savaş başladığında Ermenilerin hal ve hareket tarzlarını belirlemektir. Nitekim kongrede komiteciler, savaşın gidişatına göre Ermenilerin silahlarıyla birlikte Rus ordusuna katılmalarına karar vermişler (Ek Belge:1)⁶ ve bu kararla birlikte Osmanlı topraklarında yaşayan Ermenilerin çoğu, ister sivil⁷ ister Osmanlı ordusunda asker olsun Ermeni komitecilerinin çağrısına uyarak Tiflis'te kurulmuş olan Ermeni Gönüllü Birliklerine katılmak üzere firara başlamışlardı. Bu firarlarla birlikte gönüllü birliklerin sayısı 60,000'i bulmuştu.⁸ Bu dönemde özellikle 1914 Kasım-Aralık aylarında Osmanlı topraklarından Kafkasya'ya 33,078 Ermeni, İran'dan ise (Tebriz, Hoy, Urmiye ve Dilman), Kars ve Erivan'a 40,304 Ermeni göç etmişti.⁹ Ermeni müellif Tatoyan'ın verilerine göre ise bu dönemde yaklaşık 100,000 Ermeni Rusya'ya geçiş yapmıştı.¹⁰ Bunların yanı sıra Erçmiadzin Katogikosu V. Kevork ile Rus Çarı II. Nikolay 20 Aralık 1914'te bir görüşme yapmış ve görüşme sonunda Rus topraklarına yapılan göçler daha da artırmıştı. Zira yapılan görüşmede Çar, Katogikos'a Ermeni yönetimi altında hangi toprakları istediklerini sormuştu.¹¹ Esasen 1913 yılı başında Katogikosluk, *Doğu Anadolu'nun Rusya'ya katılması için Rus Hükümetine başvurulması* kararı almıştı. Bundan sonra da Rusya; Erçmiadzin Katogikosu ve Ermeni komitelerini kendi siyasî amaçları doğrultusunda yönlendirmeye ve onlardan yararlanmaya başlamıştı.¹² Dolayısıyla Ermeniler, Rusların işgal ettiği bölgelerde bir Ermeni devleti kurulacağı hayaline kapılmışlardı. Diğer taraftan da Osmanlı toprakla-

5 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 93.

6 ATASE, BDH-Kls.: 2811, Dosya: 26, Belge: 28 (18 Eylül 1914). *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, C. 31, sayı:81, 1982, s. 61. Kemal Çiçek, "VIII. Taşnak Kongresi: Ermenilerin Karar Anı", *I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum, 2014, s. 69. (Ek-1).

7 Örneğin Erzurum Narman'da iki Ermeni köyü tamamen Rus ordusuna iltihak etmişti. ATASE, BDH-Kls.:510, Dosya: 494, Belge: 23(30 Aralık 1914).

8 ATASE, BDH-Kls.:2820, Dosya: 69, Belge: 4, Fih.:7.

9 Յ. Տէր Մարտիրոսեան, Մեծ Դէպքերը Վասպուրականում 1914-1915 թուականներին [1914-1915 Yılları Arasında Van'da Büyük Olaylar], Արարատ, Երևան, 1917, http://www.digilib.am/book/2100/2550/19999_Մեծ%20դէպքերը%20Վասպուրականում%201914-1915%20թուականներին [Y., Ter Martirosyan, *Meds Depkeri Vaspuraganum 1914-1915 Tuakanerin*, Ararat, Yerevan, 1917].

10 Ռ. Թաթոյան, Արևմտահայության Թվարանակի Հարցը 1878-1914 թվականներին/1878-1914 Tarihleri Arasında Batı Ermenistan'da Nüfus Sorunu], ՀՀ ԳԱԱ Հայոց Ցեղասպանության Թանգարան-Ինստիտուտ, Երևան, 2015, էջ 108. [R. Tatoyan, *Arevmitahayutyun Tvakanaki Harts 1878-1914 Tvakanerin*, HHGAA Hayots Tseğaspanutyun Tangaran-Institut, Yerevan, 2015].

11 Günay, a.g.m., 2017, s.68.

12 Günay, a.g.m., 2019, s. 488, 498.

Gözi

Akademik
Bakış

135

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

rında kalan Ermeniler, Rus ilerleyişine bağlı olarak Van, Muş, Sivas, Diyarbakır, Adana, Urfa ve diğer Anadolu şehirlerinde eş zamanlı olarak isyan etmişlerdi.¹³

III. Ordu bölgesinde meskûn Kürtlerin çoğu ise, göçebe ve yarı-göçebe yaşam tarzları ve aşiret kurallarına bağlılıklarından dolayı askerliği sevmiyor ve kaçıyorlardı.¹⁴ Ayrıca Birinci Dünya Savaşı başlamadan önce Rusya, bölgede bulunan Ermenilere olduğu gibi Kürtlere de otonom bir devlet kurma sözü vermişti.¹⁵ Bu maksatla Kürt muhalifler arasında yer alan Bedirhan Abdürrezzak, Simko İsmail Ağa ve Seyyid Taha'yı kendine taraf edinen Rusya¹⁶, bunların teşvikiyle Osmanlı-Rus ve İran sınırlarında bulunan Kürt aşiretlerinin bir kısmını ayaklandırmıştı.¹⁷ Nitekim Rusya'nın İstanbul Büyükelçisi Mihail Nikolayeviç von Giers'in Rusya'ya sunduğu raporunda; Kürtler ve Ermeniler tam zamanında ayaklandırılmışlardı.¹⁸ Diğer bir deyişle Osmanlı ordusu, Ruslar tarafından isyan ve firar gibi faaliyetlerle yıpratılmaya çalışılmıştı. Öte yandan ordu sorumluluk sahasının sarp ve yüksek dağlarla çevrilmiş olması ve orduya yeterli lojistik desteğin¹⁹ sağlanamaması da orduyu müşkül bir durumda bırakmıştı.

Nitekim 1 Kasım 1914'te Rus ordusunun Bayezid/Muson, Kağızman/Kötek, Erzurum/Narman-Oltu/Kaleboğazı hattından Osmanlı topraklarına saldırmasıyla Doğu Cephesi'nde harekât başladı (Ek Kroki-1).²⁰ Savaş başladığı zaman Ruslarla I. ve II. Köprüköy Muharebeleri ile Azap Muharebesi yapılmış ve bu muharebeler sonunda Osmanlı ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı. Cephedeki gelişmeler üzerine Enver Paşa, 13 Aralık'ta Köprüköy'e gelerek 19 Aralık 1915'te III. Ordunun kumandanlığını devralmış ve 22 Aralık'ta Ruslara karşı büyük bir taarruzla Sarıkamış Harekâtını başlatmıştı. Fakat harekât, 19 Ocak 1915'de büyük bir hezimetle sona ermişti.²¹ Böylece Ruslar, Ermenilerin isyan ettikleri bölgeleri de dikkate alarak Van Gölü kuzeyinden Malazgirt-Muş üzerinden Erzurum'un batısına doğru ilerlemek üzere harekete geçti.²² Ayrıca

- 13 Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, TTK Yayınları, Ankara, 2001, s. 41.
- 14 P. İ. Averyanov, *19. Yüzyılda Osmanlı-İran Rus Savaşlarında Kürtler*, (Çev. İ. Kale), Avesta Basın Yayın, İstanbul, 2010, s.198.
- 15 Fatih Ünal, "Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti'ne Karşı Kullanma Çabaları", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5, C. 17, 2008, s. 140. Ronald Grigor Suny, *Ancak Çölde Yaşayabilirler*, (Çev. Ebru Kılıç), Aras Yayınları, İstanbul, 2016, s. 265.
- 16 Günay, a.g.m., 2017, s. 69.
- 17 ATASE, BDH-Kls.:193, Dosya: 698, Belge:817, Fih: 3(1) (14 Kasım 1914).
- 18 Mehmet Perinçek, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 66-67 (10 Eylül1914).
- 19 Tuncay Öğün, "Bitlis Halkının Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Sağladığı Lojistik Destek", *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyum Bildirileri*, Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, Bursa, 2013, s.345.
- 20 *Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.101.
- 21 Belen, a.g.e., C.I. s. 135-192.
- 22 Fahri Belen, *Birinci Cihan Harbi'nde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, C.II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1964, s. 91-97.

Görüş

Van Gölü'nün güneyinde bulunan Nasturiler ve bölgenin sarp dağlarla çevrilmiş olması Rus birliklerinin sol tarafını emniyetli kılmaktaydı. Diğer taraftan da Van'da Ermeni isyanı başlamıştı (Ek Belge:2). Dolayısıyla Rus birlikleri İran'a bağlı Kotur üzerinden Van/Saray'a yönelmişlerdi.²³ Böylece iki koldan hareket eden Rus ordusu, 11 Mayıs 1915'te Malazgirt'i, 18 Mayıs'ta Gevaş'ı ve 20 Mayıs'ta da Van'ı işgal etmişti.²⁴

Ermenilerin, Van'daki isyanı, 20 Nisan 1915'te başlamıştı.²⁵ Osmanlı birlikleri ve Ermeni komiteleri arasında 26 gün süren *şiddetli* muharebeler sonunda Osmanlı birlikleri, Rus birliklerinin Van/Saray istikametinde ilerleyişi karşısında 16-17 Mayıs 1915'te Van'ı boşaltmak zorunda kalmıştı. 20 Mayıs'ta da Heço (Haçatur Amiryan) ve Dro (Drastamat Kanayan)'nun kumandasında Ermeni Gönüllü Birlikleri ve Nikolay Nikolayeviç Yudenic kumandasındaki Rus birlikleri Van şehrine girmiş²⁶ ve şehirde bulunan Taşnaklı Aram Manukyan şehrin anahtarını Rus General'e takdim etmişti. Bunun üzerine General Yudenic'te Manukyan'a sadece Ermeni Gönüllü Birliklerinden oluşacak bir hükümet kurmasını emretmişti.²⁷ Bu doğrultuda harekete geçen Ermeni komitecileri iki gün sonra Van Ermeni Geçici Hükümetini²⁸ kurmuş ve Aram Manukyan Van Valisi olmuştu.²⁹ Fakat Ekim 1915'te vilayete Ermeni idareciler yerine Rus idarecilerin atandığı anlaşılmaktadır. Zira Aram Manukyan'dan sonra Rus General Pavel Voronov Van Valisi olarak atanmıştır.³⁰

Çalışmada Rusların Van'ı işgal etmesiyle birlikte harp sahasında bulunan Ermenilerin Ruslar tarafından Kafkasya'ya *göç ettirilmesi* anlatılmaya çalışılmıştır. Konu kapsamda yapılan literatür taramasında herhangi bir çalışma

23 ATASE, BDH, Kls.: 2818, Dosya:1, Belge: 32(33). (Rus ordunun Van'a yönelik istikameti için bakınız: Ek-3).

24 Belen, a.g.e., C.II, s. 98-102.

25 ATASE, BDH, Kls.: 528, Dosya: 1029, Belge: 23, Fih.: 11 (Ek-2).

26 Հայկ Դեմոյան, Մարտերով Կյանքի Ու Արժանապատվության Համար. Ինքնապաշտպանական Մարտերը Մեծ Եղեռնի Տարիներին /*Haysiyet ve Varlık İçin Mücadele: Büyük Felaket Yıllarında Mukavemet*/, ՀՀ ԳԱԱ Հայոց Տեղապանության Թանգարան-Ինստիտուտ, Երևան, 2015, էջ 11-17. [Hayk Demoyan, *Maikarelov Kyanki u Arjanapatvutyanyan Hamar Inknapaştapanakan Marteri Mets Egerni Tarinerim*. HH GAA Hayots Tseğaspanutyanyan Tangaran-İnstitut. Yerevan, 2015].

27 Տէր Մարտիրոսեան [Ter Martirosyan], <http://www.digilib.am/book/2100/2550/19999/Մեծ%20ղէպերը%20Վասպուրականում%201914-1915%20թուականներին>.

28 Martirosyan'a göre, kurulan hükümetin adı; Van Ermeni Geçici Hükümeti idi. Տէր-Մարտիրոսեան [Ter Martirosyan], <http://digilib.aua.am/book/2100/2550/20052/Մեծ%20ղէպերը%20Վասպուրականում%201914-1915%20թուականներին>.

29 Justin McCarthy, Esat, Aslan, Cemalettin Taşkıran ve Ömer Turan, *1915 Van'da Ermeni İsyanı*. (Çev. B. Yoğun), T&K Yayınları İstanbul, 2018, s. 240.

30 Ռ. Սահակյան, “Միլիցիայի Կազմակերպումը Վանի Նահանգում (1915 թ. Հոկտեմբեր – 1916 թ. Սեպտեմբեր) [Van Vilayeti'nde Milis Örgütü (Ekim 1915 - Eylül 1916)]”, Պատմա-Բանասիրական Հանդես, 2, 2018, <https://artsakhlib.am/2019/09/05/միլիցիայի-կազմակերպումը-վանի-նահանգ/>, էջ 149-159 [R. Sahakyan, “Militsiayin Kazmakerpumi Vani Nahangum (1915 T. Hoktember-1916 T. September), *Patma-Banasirakan Handes*, 2, 2018].

Göç

Akademik Bakış

137

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

tespit edilememiştir. Dolayısıyla literatüre yeni bir konunun kazandırılması ve bundan sonraki süreçte de konunun tartışmaya açılması hedeflenmektedir.

Rusların Van Vilayeti ve Çevresinden Ermenileri Kafkasya'ya Göç Ettirmesi

Van'ın işgalinden sonra III. Osmanlı ordusu taarruza geçerek 25 Temmuz 1915'te Malazgirt, 26 Temmuz'da Adilcevaz, 3 Ağustos'ta da Karaköse'yi Rusların elinden almış ve Rus birlikleri geri çekilmişti.³¹ Bu gelişme üzerine Rus ordusu kumandanı Yudenic, mukabil harekât için birtakım tedbirler almaya başlamıştı. Bu tedbirlerden biri, Rus ordusunun işgali altında bulunan bölgelerde meskûn Ermenilerin Kafkasya'ya göç ettirilmesi idi. Zira bölgede bulunan Ermeniler, harekât alanlarını kısıtlıyorlardı.³² Diğer bir deyişle harekât alanlarının boşaltılması gerekiyordu. Bu maksatla General Yudenic, Van Valisi Manukyan'a savaş alanlarında bulunan Ermenilerin Erivan ve çevresine göç etmesi gerekliliğini anlatmıştı. Fakat Vali Aram Manukyan ve diğer Ermeni komiteciler göç kararına karşı çıkarak; *biz kimsenin yardımı olmadan da zafer kazandık; ülkemizi savunacak azmimiz var* demişlerdi. Ancak Ermeni Gönüllü Birlikleri kumandanı General Antranik Ozanyan ile General Yudenic Ermenilerin göç ettirilmesi konusunda karara varmışlardı.³³ Nitekim General Yudenic, Temmuz 1915'te bölgede bulunan Ermenilerin kuzeye göç etmesi emrini verdi.³⁴

Ermeni müellif Kevorkyan'a göre *Rusların bir miktar ihtiyatlı davranması as-keri zorunluluklarla açıklanabilir ancak St. Petersburg'un Van merkezi dahil bütün vilayet-teki Ermenilerin tahliye edilmesi emrini vermiş olması şaşırtıcı* idi.³⁵ Svazlıyan'ın *Hayatta Kalan Görgü Tanıklıklarının Anlattıkları* adlı derleme eserinde Manvel Marutyan'ın tanıklığına göre; *Rus entrikası Ermeni'yi kendi doğum yerini ve mezarlarını terk etmeye zorlamıştı.*³⁶ Dolayısıyla Rusların Ermenileri göç kararı; Rus işgal bölgesinde bir Ermeni devleti kurulacağı hayali taşıyan Ermeniler için anlamsız bir karar olarak bulunmuştu. Diğer taraftan da Rusların sıcak denizlere inmek maksadıyla Ermenileri kullandıklarını kanıtlamaktadır.

Ruslar karar kapsamında Ermenilere göç hazırlığı için üç gün süre vermişlerdi. Bu süre zarfında Ermeniler hazırlıklarını tamamlayamadan Ağustos başında Kafkasya istikametinde göçe başladı.³⁷ Nitekim Ermeni kaynaklarına göre Rusların göç kararı kapsamında Van, Bulanık, Adilcevaz, Erciş, Malazgirt,

31 Belen, a.g.e., C.II, s.116-123.

32 Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, (Yay.Haz. A., Tetik, S. Kiper, A. Seven, ve Y.S. Demirtaş), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 98.

33 Verjine Svazlıyan, *Ermeni Soykırımı: Hayatta Kalan Görgü Tanıklıklarının Anlattıkları*, (Çev. T. Voğormiyacıyan ve P. Çavikyan), Belge Yayınları, İstanbul, 2013, s.180, 215.

34 McCarthy vd., a.g.e., s. 259.

35 Raymond Kevorkyan, *Ermeni Soykırımı*, (Çev. A.T. Ekmekçi), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 468.

36 Svazlıyan, a.g.e., s. 199.

37 Svazlıyan, a.g.e., s. 181, 215.

Göç

Akademik
Bakış

138

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Ahlat, Müküs(Bahçesaray), Şatak(Çatak) ve Muş'tan toplam 150,000–200,000 arası Ermeni, Erivan ve çevresine geçmişti.³⁸ Fakat 1914 tarihli Osmanlı nüfus sayımına göre Ermenilerin göç ettirildiği bölgelerde 120, 392 Ermeni yaşamaktaydı.³⁹ Ayrıca 28 Temmuz 1914'te Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Ermenilerin bir kısmı Rus ordusuna katılmak üzere Osmanlı topraklarını terk ederken bir kısmı da Osmanlı Devleti'nin 27 Mayıs 1915'te aldığı göç kararıyla ülkenin güney vilayetlerine göç ettirilmişti. Aynı zamanda Osmanlı Hükümetinin göç kararına karşı çıkan bir kısım Ermeni de Kafkasya'ya kaçmıştı. Örneğin Muş ve çevresinden Van'a ve oradan da Kafkasya'ya 109 köyden 1,500 Ermeni, Erivan ve çevresine göç etmişti.⁴⁰ Dolayısıyla Rusların göç kararıyla 150,000'den daha az Ermeni göç etmiş olmalıdır. Ermeni kaynaklarında göç ettirilen Ermenilerin sayısının 150,000-200,0000 arası olarak verilmesi, Ermeni Patrikhanesi'nin 1912 tarihli nüfus verilerine dayandırılmış olsa gerektir. Zira Patrikhane'nin verilerine göre Van ve çevresinde 185,000 Ermeni yaşamaktaydı.⁴¹ Teodik'in Amenun Daretsuys (Ամենուն Տարեցոյրը) [Herkesin Yıllığı]⁴² adlı yıllığına göre de savaştan önce Van'da 197,000 Ermeni bulunmaktaydı.⁴³

Osmanlı Nüfus Sayımı	120, 392
Ermeni Patrikhanesi Nüfus İstatistikî	185,000
Teodik'in Nüfus Verisi	197,000

Tablo-1 Osmanlı ve Ermeni kaynaklarına göre Van ve çevresinde Ermeni nüfusu⁴⁴

- 38 Ջ. Կիրակոսյան, Առաջին Համաշխարհային Պատերազմը Եվ Արեվմտահայությունը /Birinci Dünya Savaşı ve Batı Ermenileri/, Հայաստան, Երեվան, 1967, էջ 317. Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917), (Yay.Haz. N. Chernichenkina), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan, 2015, s. 253. Svazlyan, a.g.e., s.183.
- 39 H.Kemal Karpat, *Etnik Yapılanma ve Göçler*, (Çev. B. Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 367-384.
- 40 Գեմոյան[Demoyan], s. 25-29. Osmanlı Devleti'nin zorunlu göç kararından kaçanlar için bakınız: Svazlyan, a.g.e., s. 109-176.
- 41 Marcel Leart, *Belgeler Işığında Ermeni Meselesi*, (Çev. R. Akman), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 125.
- 42 Ամենուն Տարեցոյրը [Amenun Daretsuys]: Teodik Teodoros Lapçincyan tarafından 1907-1928 yılları arasında yayınlanmıştır. Yıllık, 1923'e kadar İstanbul'da, 1928'e kadar Paris'te yayın hayatına devam etmiştir. Güzin Çaykiran, "Osmanlı Ordusunda Hizmet eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevk edilmeyeceğine dair Mukarrerat", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı* Sayı: 63, c. 4, Eylül – Aralık 2014, s. 2995. Ayrıca Lapçincyan, Ամենուն Տարեցոյրը [Amenun Daretsuys]/adlı yıllığın 1915 sayısının yayınlamasından sonra 20 Nisan 1915'te Divan-ı Harpte yargılanarak 1 yıl hapis cezası almıştır. Nesim Ovadya İzrail, *24 Nisan 1915*, İletişim, İstanbul, 2013, s. 217.
- 43 Կիրակոսյան[Kirakosyan], նույն տեղ, էջ 406.
- 44 Osmanlı nüfus sayımında sadece Ermenilerin göç ettiği yerleşim yerlerinin nüfusu miktarı verilmiştir (Van, Bulanık, Adilcevaz, Erciş, Malazgirt, Ahlat, Müküs(Bahçesaray), Şatak(Çatak) ve Muş). Ermeni müellif Kirakosyan, Rusların göç ettirme kararıyla birlikte Muş'tan da Ermenilerin göç ettirildiğini kaydetmektedir. Oysa Muş, 17 Şubat 1916'da Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Dolayısıyla General Yudenic, ordusunun Bitlis istikametinde ilerleyeceğini

Gazi

Akademik Bakış

139

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

1916 yılının Mart ayında Kafkasya ve İran'a ulaşan göçmen sayısı yaklaşık 400,000 idi.⁴⁵ Rus istatistiklerine göre 1917'de Erivan'da 464,000 Ermeni yaşamaktaydı.⁴⁶ Göçler, Kafkas Ermeni Yardım Komitesi, Kardeş Yardımı⁴⁷, Ecmiadzin ve Erivan Kardeş Yardımı, Merkez Komitesi, Moskova Komitesi ve Bakü Ermeni Dostluğu⁴⁸ gibi kuruluşlar tarafından organize edilmekteydi.⁴⁹ Bu kuruluşlar Ermeni göçmenlerine ipe, tohum ve koşum takımı sağlayarak göçmenleri Kafkasya'da çeşitli bölgelere iskân ediyorlardı.⁵⁰ Fakat bu durum Kafkasya'da yaşayan Rus Ermenileri tarafından hoş karşılanmamıştı. Zira Rus Ermenileri, refah seviyelerinin düşmesi ihtimalinden dolayı Osmanlı Ermenilerine *kin* duymaya başlamışlardı.⁵¹

Ruslar Tarafından Kafkasya'ya Göç Ettirilen Ermenilerin Durumu ve Göç İstikametleri

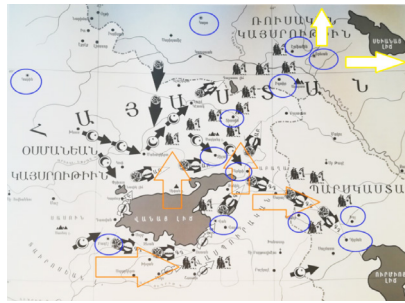
Ruslar göç ettirme kararını savaş koşulları altında *plansız* ve *acele* bir şekilde almışlardı. Bunun bir sonucu olarak da göç esnasında birçok Ermeni iklim koşulları, salgın hastalık ve açlıktan hayatını kaybetmişti. Örneğin Ermenistan Ulusal Arşivi tarafından hazırlanmış olan *Kedername*'de geçen anlatımlarda Karapet Davityan, göç yolunda şiddetli sıcağın 40 kişinin hastalandığını ve bunların Eçmiadzin'e ulaştıklarında öldüklerini kaydetmektedir. Yine aynı şekilde Köşk (Muradiye'de) köyünden 30 kişi yorgunluk ve sıcağın Ecmiadzin'de hayatlarını kaybetmişlerdi. Muradiye'nin Haçan köyünden de 100 kişi ölmüştü.⁵² Göçmenler arasında kolera ve tifüs yaygındı. Svazlıyan'ın derlemelerinde Manvel Marutyan'ın anlatımına göre İğdir'da o dönemde tifüs ve kolera salgını başlamıştı.⁵³ Eçmiadzin'e yapılan göçlerde Ermeni müellif Martirosyan binlerce göçmenin kiliselerin avlularında hasta ve ölmek üzere olduklarını ve ekme diyen

planlayarak güzergâhta bulunan Ermenilerin göç etmesini istemiş olsa gerektir.

- 45 Şahin Doğan, "Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu'daki Ermeni Faaliyetleri 1914-1918", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş, 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. 64.
- 46 *Armenia and Kurdistan*, G.W. Prothero (Ed.), H.M. Stationery Office, London, 1920, s. 8. Dolayısıyla bu göçlerle Rusya, Orta Asya Türkleri ile Türkiye arasında bir tampon devlet olarak Erivan'ın başkent olduğu bir Ermenistan Cumhuriyeti kurulmasının zeminini hazırlamıştır.
- 47 Ռ. Սահակյան, "Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի Տարիների Տարոնահայտությանը Օգնության Կազմակերպումը (1916-1917 թթ.)" [Birinci Dünya Savaşı'nda Muş'ta Yardım Kuruluşları 1916-1917]. Պատմա-Բանասիրական Հանդես, 1, 2011, <https://artsakhib.am/2019/10/04/առաջին-համաշխարհային-պատերազմի-տարի/>, էջ 37. [R. Sahakyan, "Aracın Hamaşhahayin Paterazmi Tarinerin Taronahayutyani Ognutyani Kazmakerpumi (1916-1917tt.)", *Patma-Banasirakan Handes*, 2011].
- 48 Ընկերություն kelimesi, yoldaş olarak da çevrilmektedir. Dönem itibariyle Bolşevik İhtilali henüz gerçekleşmediği için Ընկերություն kelimesi dostluk olarak çevrilmiştir. Birsen Karaca, *Doğu Ermenice Türkçe Sözlük*, Kurmay Yayınevi, Ankara, 2007, s. 91.
- 49 Կիրակոսյան [Kirakosyan], նույն տեղ, էջ 476.
- 50 *Kedername*, a.g.e., s. 51-55.
- 51 *Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917)*, s. 257, 77.
- 52 *Kedername*, a.g.e., s. 53-74.
- 53 Svazlıyan, a.g.e., s. 199.

Göç

ağladıklarını kaydetmektedir. Aynı şekilde Martirosyan, Ermeni *Horizon* gazetesinden 21 Ağustos'tan 30 Ağustos'a kadar Eçmiadzin'de 2,613 kişi açlık ve hastalıktan hayatını kaybettiğini aktarmaktadır.⁵⁴ Ermeni müellif Nuşervanyan'ın tespitine göre de Kafkasya'ya yapılan göç sırasında yaklaşık 50,000 Ermeni, açlık ve hastalıktan hayatını kaybetmişti.⁵⁵ Ermeni göçmenler açlık ve hastalık yanında göç güzergâhlarında meskûn bulunan Kürt aşiretlerinin saldırılarına da maruz kalmışlardı. Bargiri (Muradiye) üzerinden yapılan göçlerde Ermeniler, Zilanlı ve Haydaranlı⁵⁶ Kürt aşiretlerinin saldırılarına uğramışlardı.⁵⁷ Örneğin Timar nahiyesinde Arevak köyü Ermenilerinin göçü sırasında Kürt saldırılarından dört kişi ölmüştü. Kurubaş köyü Ermenilerinden de saldırılar sonucu 10 kişi ölmüş, Iğdır'a geçene kadar da 300 kişi hayatını kaybetmişti. Aynı şekilde Timar nahiyesi Marmet (Mermite) Köyü Ermenileri, Zilanlı ve Haydaranlı Kürt aşiretlerinin saldırısına uğramış, 100 kadın ve 15 çocuk öldürülmüştü.⁵⁸ Bu saldırılarda Martirosyan'a göre 1,000⁵⁹ Ermeni, Garo Sasuni'ye göre ise 4,000 Ermeni hayatını kaybetmişti.⁶⁰ Başka bir Ermeni kaynağına göre ise göç sırasında Kürtler, 40,000 Ermeni'yi öldürmüşlerdi.⁶¹

Harita-1 Ermenilerin haritasına göre Van ve çevresinden göç ettirilen Ermenilerin göç güzergâhları⁶²

- 54 Sեր-Մարտիրոսեան, [Ter Martirosyan] <http://digilib.aua.am/book/2100/2550/20054/Մեծ%20ղեպերը%20Վասպուրականում%201914-1915%20թուականներին>.
- 55 Ն. Նուշերվանյան, “Հայ Գաղթականության Տեղաբաշխումը Հայոց Յեղասպանությունից Հետո [Ermeni Soykırımından Sonra Ermeni Nüfusunun Dağılımı]”, Պատմություն և Մշակույթ Հայագիտական Հանդես, 2018, <https://artsakhlib.am/2019/հայ-գաղթականության-տեղաբաշխումը-հայ/>, էջ 281 [N. Nuşervanyan, “Hay Gağtaganutyun Teğabaşşumu Hayorts Tsaghaspanutyunits Heto”, *Patmutyun yev Mşakuyt Hayagitakan Handes*, 2018].
- 56 Kedername: *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Soykırımı 1915*, Y. Gedik (Ed.). (Çev. D. Lokmagözyan), Belge Yayınları, İstanbul, 2014, s. 50-54.
- 57 Svazliyan, a.g.e., s. 220.
- 58 Kedername, a.g.e., s. 20-51.
- 59 Sեր-Մարտիրոսեան [Ter Martirosyan], <http://digilib.aua.am/book/2100/2550/20054/Մեծ%20ղեպերը%20Վասպուրականում%201914-1915%20թուականներին>.
- 60 Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, (Çev. B. Zartaryan ve M. Yetkin). Med Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 167.
- 61 Սահակյան [Sahakyan], նույն տեղ, էջ 156.
- 62 Յ. Սաննիկեան, (Խմբագիր), Յուշամատեն Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության Արբուն-

Gazisi

Harita-1'den anlaşıldığı üzere Ermenilerin göç istikametleri, kuzeyde Bargiri/Muradiye geçidinden Abagay, Diyadin ve Iğdır'a oradan da Eçmiadzın ve Erivan'a, güneyde ise; Van/Saray ve Kotur üzerinden Hoy, Dilman ve Salmas'a ulaşmaktadır. Nitekim Ermeniler, Erivan ve çevresi başta olmak üzere Eçmiadzın, Iğdır, Kamerli⁶³ ve Margara'ya⁶⁴ bağlı köylere yerleştirilmişlerdi. Van'ın Hakkâri sancağından yapılan göçlerde ise Ermenilerin büyük bir kısmı İran sınırından geçerek Dilman ve Salmas'a yerleşmişlerdi. Ayrıca Erivan istikametinde yapılan göçlerde Tiflis ve Bakü'ye geçmiş birçok Ermeni aile de vardı.⁶⁵

Ermenilerin göç etmeye başlamasından sonra 5 Ağustos 1915'te başlayan Kılıçgediği Muharebesi'nde Ruslar, 11 Ağustos'ta Malazgirt'i geri almış ve bölgeye tekrardan hâkim olmuşlardı.⁶⁶ Dolayısıyla Kafkasya'nın çeşitli bölgelerine göç eden Ermeniler, Ağustos sonuna doğru Rus işgal bölgelerine geri gelmeye başlamıştı. Bu kapsamda Eçmiadzın ve Margara'dan yaklaşık 30,000-40,000 Ermeni geri gelmişti.⁶⁷ Rusların 16 Şubat 1916'da Erzurum, 2 Mart'ta Bitlis ve 18 Nisan'da Trabzon'u ve 25 Temmuz'da Erzincan'ı işgal etmesiyle birlikte bu göçmenlerin sayısı artmış ve Mart 1916'dan 1917 yılına kadar Van'dan Trabzon ve Erzincan'a kadar olan bölgeye yaklaşık 140,000 Ermeni dönüş yapmıştı.⁶⁸ Fakat bu göçler, *izinsiz*⁶⁹ve plansız bir şekilde gerçekleşmişti. Örneğin 1916 yılında Kafkas Ermeni Yardım Komitesi temsilcisi Garo Sasuni, savaş sırasında dağınık halde bulunan Ermenileri şehir merkezlerine getirmeye çalışmış ve bu kapsamda kurmuş olduğu 100 kişilik Sasunlu Manuk çetesi, dağınık halde bulunan 3,270 Ermeni'yi Muş'a getirebilmişti.⁷⁰

Nitekim Ruslar, işgal ettiği bölgelerde mevcut unsurlarla yaşamayı düşünmemiş, Eleşkirt, Diyadin ve Bayezid'in ele geçirilmesinden sonra buralardan Kürtleri göç ettirerek Kuban ve Don asıllı Kazakları yerleştirmeyi planlamıştı. Aynı şekilde Ermenilerin de savaş sonrası yerleştikleri topraklardan çıka-

Göz

Akademik
Bakış
142
Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- Աղաս, երեք հատորով, 1890-1990/Ermeni Devrimci Daşnaksutyun Hatırası Albüm-Atlas, C. 3, 1890-1990/ Հոյամարտ 1914-1925. Բ. Հատոր. Լոս Անճելըս-Քալիֆորնիա: Հրատարակութիւն Հայ Յեղափոխական Դաշնակցութեան Արեւմտեան Ամերիկայի Կեդրոնական Կոմիտէի, 2001, էջ 31. [Y. Mancikyan, (Hımbagir), *Yuşamatean Hay Yeğapohakan Daşnakistyan Albom-Atlas, Yerek Hatarov, 1890-1990. Goyamart 1914-1925*. B. Hator, Hratarakutyun Hay Yeğapohakan Daşnaksutyun Arevmtean Amerikayı Kedronakan Komitei, Los Ancelis Kalifornia, 2001].
- 63 Bugün Ermenistan'da yerleşim yeri, adı Artaşat olarak değiştirilmiştir.
- 64 Iğdır/Alican Sınır Kapısı'nda Ermenistan sınırları içerisinde kalan bir yerleşim yeridir.
- 65 Ayrıntılı bilgi için bakınız: *Kedername*, a.g.e., s. 19-148.
- 66 Belen, a.g.e., C.II, s.116-123.
- 67 Svazliyan, a.g.e., s. 182.
- 68 Ա. Հարությունյան, “Վանի Երջանային Վարչության Գործունեությունը (1917 Թ. Մարտ-Նոյեմբեր) [Van Bölgesi Yönetimi'nin Faaliyetleri (Mart-Kasım 1917)]”, Պատմա-Բանասիրական Հանդես., 1, 2015, <https://artsakhib.am/2019/09/18/վանի-ըրջանային-վարչության-գործունեություն/>, էջ 66-67 [A., Harutyunyan, Vani Şrcanayin Varçutyun Gordsuneutyuni (1917 T. Mart-Noyember). *Patma Banasirakan Handes*].
- 69 Ruslardan izin almadan kastedilmiş olsa gerektir. *Kedername*, a.g.e., s. 74.
- 70 Սահակյան[Sahakyan], նույն տեղ, էջ 41-43.

ri olmayacağı düşünölmüş ve yerleşmelerine izin verilmemesi konusunda Rus yetkililer aralarında istişarelerde bulunmuşlardı.⁷¹ Bunun bir sonucu olarak da Ermeniler, Rus işgal bölgelerine Rusların çabalarıyla değil, daha çok Ermeni yardım kuruluşlarının vasıtasıyla dönüş yapmışlardı.⁷²

Sonuç ve Değerlendirme

Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman Çarlık Rus Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin kuzeydoğusundan ilerleyişe geçerek sıcak denizlere inmeyi ve İtilaf kuvvetleriyle birleşmeyi planlamıştı. Bu plan çerçevesinde ilerleyişe geçen Rus ordusu, Osmanlı ordusunun Ermeni isyanlarıyla meşgul olduğu bir sırada Van/Saray istikametinden Van'a yönelmiş ve 20 Mayıs 1915'te burayı işgal etmişti. İşgalle birlikte General Yudenic, isyan etmiş olan Ermenilere ve Ermeni Gönüllü Birliklerine hizmetlerinden dolayı Van'da bir geçici hükümet kurmalarına müsaade etmişti. Fakat kısa süre sonra Rus ordusu, Osmanlı taarruzları karşısında elde ettiği bölgeleri kaybedince geri çekilmiş ve savaş alanının güvenliği için bölgede bulunan Ermenilerin göç ettirilmesine karar vermişti. Bu karar üzerine Ermeni kaynaklarına göre yaklaşık 150,000-200,000 arasında Ermeni Kafkasya'ya göç ettirilmişti. Göç esnasında 50,000 Ermeni açlık ve hastalıktan 40,000 Ermeni de Kürtlerin saldırılarından hayatını kaybetmişti. Savaş koşullarının değişmesine bağlı olarak da göç eden Ermeniler, Rus işgal bölgelerine geri gelmeye başlamıştı.

Nitekim General Yudenic'in Ermenileri göç ettirme kararı, devletlerin savaş koşullarında zaman zaman bu tür kararlar alabileceğini göstermektedir. Ayrıca Osmanlı Hükümetinin Ermenilerin güney vilayetlere göç ettirilmesi kararını Mayıs 1915'te aldığı dikkate alınırsa Temmuz 1915'te Rus kumandanının Ermenileri göç ettirme kararı üzerinde örnek teşkil etmiş olsa gerektir.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri ve Resmi Yayınlar

ATASE, BDH-Kls.:2811, Dosya:26, Belge:28.

ATASE, BDH-Kls.:2820, Dosya: 69, Belge:4, Fih.:7.

ATASE, BDH-Kls.:193, Dosya: 698, Belge:817, Fih: 3(1).

ATASE, BDH-Kls.:2818, Dosya:1, Belge:32(33).

ATASE, BDH-Kls.:510, Dosya: 494, Belge:23.

ATASE, BDH, Kls.:528, Dosya:1029, Belge:23, Fih.:11.

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, C. 31, sayı:81, 1982.

BELEN, Fahri, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi 1914 Yılı Hareketleri*, C. I, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964.

71 *Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917)*, s. 123.

72 *Kedername*, a.g.e., s. 51-55.

BELEN, Fahri, *Birinci Çihan Harbi'nde Türk Harbi 1915 Yılı Hareketleri*, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1964.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Osmanlı-Türk Doğu Hudut Politikası*, Milli Savunma Akademisi, İstanbul 1958(Basılmamış daktilo eser ATASE Kütüphanesi).

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3. Ordu Harekâtı, C. II, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1993.

ÇAKMAK, Fevzi, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, Tetik, A., Kiper, S. Seven, A. ve Demirtaş, Y.S. (Yay.Haz.), Genelkurmay Basımevi, Ankara 2005.

Kedername: Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermeni Soykırımı 1915, Y. Gedik (Ed.), (Çev. D. Lokmagözyan), Belge Yayınları, İstanbul 2014.

Rus İmparatorluk Kayıtlarında Ermeni Sorunu (1912-1917), N Chernichenkina (Yay. Haz.), Erzincan Üniversitesi Yayınları, Erzincan 2015.

Kitaplar ve Makaleler

AVERYANOV, P.I., *19. Yüzyılda Osmanlı-İran Rus Savaşlarında Kürtler*, (Çev. İ. Kale), Avesta Basın Yayın, İstanbul 2010.

ÇAYKIRAN, Güzin, "Osmanlı Ordusunda Hizmet eden Ermeni Asker ve Ailelerinin Sevkedilmeyeceğine dair Mukerrerat", *Yeni Türkiye Dergisi Ermeni Meselesi Özel Sayısı* Sayı: 63, C.4, Eylül – Aralık 2014, s. 2993-3998.

ÇİÇEK, Kemal, "VIII. Taşnak Kongresi: Ermenilerin Karar Anı", *I. Uluslararası Türk-Ermeni İlişkileri ve Büyük Güçler Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2014.

ԴԵՄՈՅԱՆ, Հայկ, Մարտերը Կյանքի Ու Արժանապատվության Համար. Ինքնապաշտպանական Մարտերը Մեծ Եղեռնի Տարիներին [Haysiyet ve Varlık İçin Mücadele: Büyük Felaket Yıllarında Mukavemet], ՀՀ ԳԱԱ Հայոց Ցեղասպանության Թանգարան-Ինստիտուտ, Երևան, 2015|Hayk Demoyan, *Makarelov Kyanki u Arjanapatvutyanyan Hamar İnknapaştpanakan Marteri Mets Eğerni Tarinerim*, HH GAA Hayots Tseğaspanutyanyan Tangaran-İnstitut, Yerevan 2015].

DOĞAN, Şahin, "Rus Kaynaklarına Göre Doğu Anadolu'daki Ermeni Faaliyetleri 1914-1918", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş 2007, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

GÜNAY, Nejla, "Rusya'nın Osmanlı Unsurları Üzerindeki Çalışmaları ve 1914 Bitlis Ayaklanması", *Gazi Akademik Bakış Dergisi*, Sayı:10, C. 20, Yaz 2017, s.49-68.

GÜNAY, Nejla, "Rusya'nın Osmanlı ve İran Topraklarındaki Ermeniler ve Kürt Aşiretleriyle İlişkisi", *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, sayı:56, 2017, s.61-80.

GÜNAY, Nejla, "Birinci Dünya Savaşı Öncesinde Ermeni Grupların Birbirleriyle ve Osmanlı Devleti İle İlişkilerinde Rus Etkisi", *Tarihin İzinde Bir Ömür Prof. Dr. Nuri Yavuz'a Armağan Bildiriler Kitabı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s.483-507.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *Ermeni Tehciri ve Gerçekler (1914-1918)*, TTK Yayınları, Ankara 2001.

Göz

Akademik
Bakış

144

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ, Ա., “Վանի Շրջանային Վարչության Գործունեությունը (1917 Թ. Մարտ-Նոյեմբեր) [Van Bölgesi Yönetimi'nin Faaliyetleri (Mart-Kasım 1917)]”, Պատմա-Բանասիրական Հանդես, 1, 2015, <https://artsakhib.am/2019/09/18/վանի-շրջանային-վարչության-գործունեություն/>, էջ 66- էջ 58-80 [A., Harutyunyan, Vani Şrcanayin Varçutyen Gordsuneutyunu (1917 T. Mart-Noyember). *Patma Banasirakan Handes*].

İZRAİL, Nesim Ovadya, *24 Nisan 1915*, İletişim, İstanbul 2013.

KARACA, Birsen, *Doğu Ermenice Türkçe Sözlük*, Kurmay Yayınevi, Ankara 2007.

KARPAT, H. Kemal, *Etnik Yapılanma ve Göçler*, (Çev. B. Tırnakçı), Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

KEVORKYAN, Raymond, *Ermeni Soykırımı*, (Çev. A.T. Ekmekçi), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

ԿԻՐԱԿՈՍՅԱՆ, Ջ., Առաջին Համաշխարհային Պատերազմը Եվ Արեւմտահայությունը [Birinci Dünya Savaşı ve Batı Ermenileri], Հայաստան, Երեւան 1967.

LEART, Marcel, *Belgeler Işığında Ermeni Meselesi*, (Çev. R. Akman), İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

ՄԱՆՃԻԿԵԱՆ, Յ., (Խմբագիր), Յուշամատենան Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության Արլոմ-Ատլաս, Երեք Հատորով, 1890-1990 [Ermeni Devrimci Daşnakstutyun Hatırası Albüm-Atlas, C.3, 1890-1990]. Գոյամարտ 1914-1925. Բ. Հատոր, Հրատարակութիւն Հայ Յեղափոխական Դաշնակցության Արեւմտեան Ամերիկայի Կեդրոնական Կոմիտէի, Լոս Անճելլոս Քալիֆորնիա 2001. [Y. Mancikyan, (Himbagir), *Yuşamatean Hay Yeğapohakan Daşnakstyan Albom-Atlas, Yerek Hatarov, 1890-1990*, Goyamart 1914-1925. B.Hator, Hratarakutyun Hay Yeğapohakan Daşnakstutyen Arevmtean Amerikayi Kedronakan Komitei, Los Ancelis Kalifornia 2001].

McCARTHY, Justin, ASLAN, Esat, TAŞKIRAN, Cemalettin ve TURAN, Ömer, *1915 Van'da Ermeni İsyanı*, (Çev. B. Yoğun), T&K Yayınları, İstanbul 2018.

ՆՈՒՇԵՐՎԱՆՅԱՆ, Ն. “Հայ Գաղթականության Տեղաբաշխումը Հայոց Ցեղասպանությունից Հետո [Ermeni Soykırımından Sonra Ermeni Nüfusunun Dağılımı]”, Պատմություն և Մշակույթ Հայագիտական Հանդես, 2018, <https://artsakhib.am/2019/հայ-գաղթականության-տեղաբաշխումը-հայ/>, էջ 271-282 [N. Nuşervanyan, “Hay Gağtaganutyan Teğabaşhumı Hayorts Tsağaspanutyunits Heto”, *Patmutyun yev Mşakuyt Hayagitakan Handes*, 2018].

ÖĞÜN, Tuncay, “Bitlis Halkının Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesinde Sağladığı Lojistik Destek”, *VII. Uluslararası Van Gölü Havzası Sempozyum Bildirileri*, Bitlis Eren Üniversitesi Yayını, Bursa, 2013, s.345-348.

PERİNÇEK, Mehmet, *Rus Devlet Arşivlerinden 100 Belgede Ermeni Meselesi*, Doğan Kitap, İstanbul 2007.

Göç

Akademik Bakış

145

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ՍԱՀԱԿՅԱՆ, Ռ., “Առաջին Համաշխարհային Պատերազմի Տարիներին Տարոնահայությանը Օգնության Կազմակերպումը (1916-1917 թթ.)” [Birinci Dünya Savaşı’nda Muş’ta Yardım Kuruluşları 1916-1917]}. Պատմա-Բանասիրական Հանդես, 1, 2011, <https://artsakhlib.am/2019/10/04/առաջին-համաշխարհային-պատերազմի-տարի/>, էջ 36-60 [R. Sahakyan, “Aracin Hamashahayin Paterazmi Tarinerin Taronahayutyani Ognutyanyan Kazmakerpumi (1916-1917tt.)”, *Patma-Banasirakan Handes*, 2011].

ՍԱՀԱԿՅԱՆ, Ռ., “Միլիցիայի Կազմակերպումը Վանի Նահանգում (1915 թ. Հոկտեմբեր – 1916 թ. Սեպտեմբեր) [Van Vilayeti’nde Milis Örgütü (Ekim 1915 - Eylül 1916)]”, Պատմա-Բանասիրական Հանդես, 2, 2018, <https://artsakhlib.am/2019/09/05/միլիցիայի-կազմակերպումը-վանի-նահանգ/>, էջ 149-160 [R. Sahakyan, “Militsiayin Kazmakerpumi Vani Nahangum (1915 T. Hoktember-1916 T. September), *Patma-Banasirakan Handes*, 2, 2018].

SASUNİ, Garo, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15.Yüzyıldan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri*, (Çev. B. Zartaryan ve M. Yetkin). Med Yayınevi, İstanbul 1992.

SUNY, Ronald Grigor, *Ancak Çölde Yaşayabilirler*, (Çev. Ebru Kılıç), Aras Yayınları, İstanbul 2016.

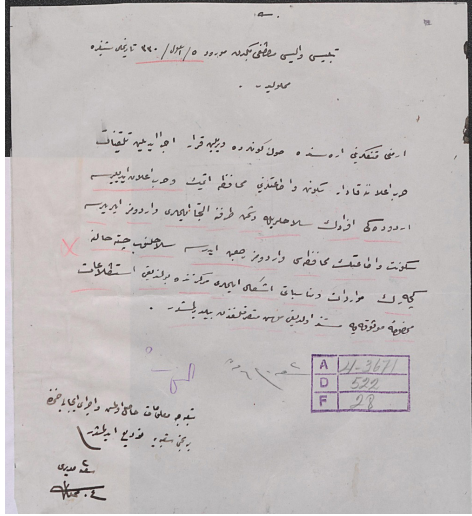
SVAZLIYAN, Verjine, *Ermeni Soykırımı: Hayatta Kalan Görgü Tanıklıklarının Anlatıkları*, (Çev. T. Voğormiyacıyan ve P. Çavikyan), Belge Yayınları, İstanbul 2013.

ԹԱԹՈՅԱՆ, Ռ., Արևմտահայության Թվաքանակի Հարցը 1878-1914 Թվականներին /1878-1914 Tarihleri Arasında Batı Ermenistan’da Nüfus Sorunu / ՀՀ ԳԱԱ Հայոց Ցեղասպանության Թանգարան-Ինստիտուտ, Երևան 2015 [R. Tatoyan, *Arevmitahayutyanyan Tvakanaki Harts 1878-1914 Tvakannerin*, HHGAA Hayots Tsegaspanutyanyan Tangaran-İnstitut, Yerevan 2015].

ՏԷՐ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆ, Յ., Մեծ Դեպքերը Վասպուրականում 1914-1915 Թուականներին [1914-1915 Yılları Arasında Van’da Büyük Olaylar], Արարատ, Երևան, 1917, <http://www.digilib.am/book/2100/2550/19999> /Մեծ%20դեպքերը%20Վասպուրականում%201914-1915%20թուականներին [Y., Ter Martirosyan, *Meds Depkeri Vaspuraganum 1914-1915 Tuakannerin*, Ararat, Yerevan 1917].

ÜNAL, Fatih, “Rusların Kürt Aşiretlerini Osmanlı Devleti’ne Karşı Kullanma Çabaları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, sayı: 5, C. 17, 2008, s.134-152.

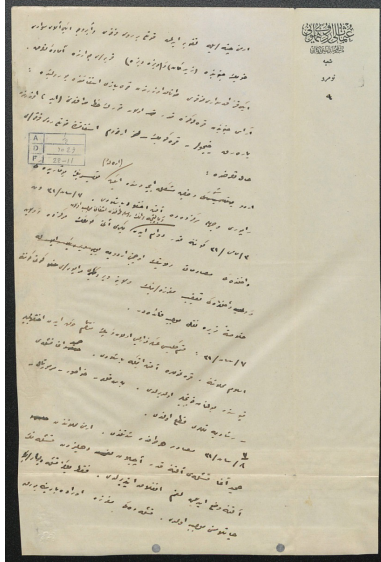
Göz

Ek Belge:1

Birinci Dünya Savaşı sırasında Ermenilerin hal ve hareket tarzlarını belirleyen VIII. Taşnak Kongresi'nde alınan kararlara dair belge.

ATASE, BDH, Kls.: 2811, Dosya: 26, Belge: 28 (18 Eylül 1914)

Ek Belge:2

20 Nisan 1915'te Van isyanının başladığına dair rapor.

ATASE, BDH, Kls.: 528, Dosya: 1029, Belge: 23, Fih.: 11.

Ek Kroki-1

Van'da Ermeni isyanına bağlı olarak 8 Mayıs 1915'te Rus ordusunun Van/Saray istikametinde ilerleyişini gösterir kroki.

Kaynak: Fevzi Çakmak, *Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu Cephesi*, s. 408.

Extended Abstract

Russia chose the Eastern territories of the Ottoman Empire to reach the Mediterranean during the First World War. However, the 3rd Ottoman Army located in the region was the main obstacle threatening the Russian advance towards south. Russia in pursuit of eliminating the threat tried to win over the Armenians and the Kurds settled in the region with the instigations of helping them in establishing their own states, and to this end initiated propagandistic activities among those elements. As a result of the indoctrinations, the number of Ottoman Armenian and Kurdish peoples expected to comply with the mobilization order fell considerably, and hence the 3rd Army expeditionary force cadres could not have been met. Some of the Armenians settled in the 3rd Army area of responsibility fled to the Caucasus in at the beginning of the First World War, and some headed towards Tbilisi to join the Armenian Volunteer Units formed within the organization of the Russian Army. Those who remained in the Ottoman territories rose against the state upon the incitements of the Armenian komitadjis. Likewise, some of the Kurdish peoples, inhabiting in the 3rd Army area of responsibility, refused to conform with the call for mobilization owing to their nomadic and semi-nomadic lifestyles, and their tribal nature. Yet, some, under the Russian instigations rose against the Ottoman State in the eastern territories under the leadership of Bedirhan Abdürrezzak, Simko İsmail Agha, and Seyyid Taha. Hence, the 3rd Army Ottoman

Army was in a difficult situation when the First World War began to be waged on the Eastern Front.

The campaign on the Eastern Front began upon the Russian incursion of the Ottoman territories through Bayezid/Muson, Kağızman/Kötek, Erzurum/Narman-Oltu/Kaleboğazı line as of 1 November 1914. Upon the launching of the campaign, the Armenians in the region rose against the Ottoman State in line with the Russian advance. Russian units taking rebellions in the region, especially the Van rebellion, for granted advanced via Kotur/Iran toward Saray/Van occupied Malazgirt on 11 May 1915, Gevaş on 18 May, and Van on 20 May. Upon Russian units' entering Van, the Armenians living in the city presented the key to the city to the Russian General Nikolai Yudenich who allowed the Armenians to establish a Provisionary Armenian Government in Van under the administration of a Dashnak, Aram Manukian. Following the establishment of the provisional government Ottoman Army launching a counter-offensive took back the Russian occupied towns of Malazgirt, Adilcevaz, and Karaköse. Upon the developments, the Commander of the Russian Caucasus Army, General Yudenich, pulled his units back, and in line with the military measures, ordered the moving of the Armenians residing in the regions under occupation to the Caucasus. According to the Armenian sources; some 150.000-200.000 Armenians were moved from Van, Bulanık, Adilcevaz, Erciş, Malazgirt, Ahlat, Müküs (Bahçesaray), Şatak (Çatak), and Muş regions to the environs of Yerevan. However, considering the regions from where the Armenians were moved, the Ottoman census statistics of 1914 record that only some 120.000 Armenians were living in those regions. Moreover, when the First World War broke out quite a large number of Armenians had already fled to Caucasia or joined the Armenian Vaoluntary Units. On the other hand, there were some Armenians who were relocated in the southern *vilayats* of the Ottoman State in accordance with the terms and conditions of the Provisionary Law of **** as well. Hence, it is highly possible that the number of Armenians moved by the Russian army to the Caucasus is less than 150.000.

The route the Armenians were moved extended from Bargiri/Muradiye pass in the north, and from Abagay to Diyadin and Iğdır, and finally to Etc-hmiadzin and Yerevan. In the south, it extended from Saray/Van to Kotur/Iran, then to Khoy, Dilman, and finally to Salmas. In routes taken in the north, Iğdır and Kamerli were but two of the towns where the Armenians settled before reaching to Yerevan. Moreover, there were some Armenian families, destined to settle in Yerevan, who instead moved to Tbilisi and Baku. Unplanned and impetuous movement of the Armenians by the Russian forces, around 50.000 Armenians lost their lives owing to the climatic conditions, hunger, and epidemics. Further, Kurdish people living in the regions through which the Armenians were moved attacking the convoys killed about 40.000 Armenians. Russian

Gazi

Akademik
Bakış

149

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

forces took Malazgirt back from the Ottoman forces on 11 August 1915, at the end of the Kılıçgediği Battle that began on 5 August 1915, and controlled the region once again. Hence, the Armenians who were moved to Caucasus began returning to the regions under Russian occupation. Accordingly, some 140.000 Armenians were moved back to their homes by the relief agencies between 1915-1917.

Consequently, it is clear that the Commander of the Russian Caucasus Army, General Yudenich, ordered the moving of the Armenians to the Caucasus in July 1915 within the framework of military measures, under the heavy conditions of the war. Likewise, on 27 May 1915, the Ottoman State decided to relocate its Armenian subjects to southern vilayats in the Ottoman territories within the frame work of military measures. As it can be seen, states in times of war, are compelled to take such decisions within the framework of military measures. It is here needless to say that the decision taken by the Ottoman State played a crucial role in General Yudenich's decision on returning of the Armenians back to their home towns.

Göz

Akademik
Bakış

150

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

The European Union Strategy for the Adriatic-Ionian Region: An Alternative to the European Integration in the Western Balkans?*

Adriyatik ve İyon Denizleri için AB Stratejisi: Batı Balkanların Avrupa Entegrasyonu için Alternatif mi?

Vasileios MIGKOS** - Murat ÖNSOY***

Abstract

Despite the European Union (EU)-sponsored economic and political reforms, the Western Balkans has made little to no progress in several fields, including post-conflict reconciliation, post-socialist economic transformation, and democracy. This situation threatens both regional stability and, more importantly, the EU integration process in the region. On the other hand, the EU is in crisis and its enlargement policy has lost its momentum. If alternative policies are not put in place in the Western Balkans, it would once again be dragged into a whirlpool of conflict. This study asserts that the EU Strategy for Adriatic and Ionian Region (EUSAIR), which is a Macro-Regional Strategy could serve as a more realistic integration tool in the Western Balkans and an alternative for EU membership.

Key Words: EUSAIR, Macro-regional strategies, European Union, Western Balkans

Öz

Avrupa Birliği destekli ekonomik ve siyasi reformlara rağmen Batı Balkanlar, çatışma sonrası uzlaşma, sosyalizm sonrası ekonomik dönüşüm ve demokrasi dahil olmak üzere birçok alanda çok az ilerleme kaydetti veya hiç ilerleme kaydedemedi. Bu durum hem bölgesel istikrarı hem de daha da önemlisi bölgedeki AB entegrasyon sürecini tehdit etmekte. Öte yandan AB'nin kendisi de krizde ve genişleme politikası immesini kaybetti. Alternatif politikalar uygulanmazsa, Batı Balkanlar bir kez daha çatışma girdabına sürüklenebilir. Bu çalışma, bir Makro-Bölge Stratejisi olan Adriyatik ve İyon Denizleri için AB Stratejisi'nin (EUSAIR) Batı Balkanlar için daha gerçekçi bir entegrasyon aracı ve bölgenin tıkanmış AB üyelik sürecine alternatif bir mekanizma olarak hizmet edebileceğini ileri sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: EUSAIR, Makro-Bölge Stratejileri, Avrupa Birliği, Batı Balkanlar

Introduction

The future of the European Union's (EU) integration process is full of uncertainties. Mounting political, social, economic, and financial pressures cause EU members to suffer integration fatigue and prevent further harmonization.

Makale Geliş Tarihi: 04.07.2020. Makale Kabul Tarihi: 05.10.2020.

* This article is based on the master's thesis of the first author conducted under the supervision of the second author.

** Field Support Officer at European Asylum Support Office,
E-mail: vasilis.migos@gmail.com, ORCID ID: /0000-0002-5663-7110.

*** Assoc. Prof. Dr., Hacettepe University, Department of International Relations,
E-mail: onsoymurat@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-8990-1547.

Gazi

Akademik
Bakış

151

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

After the Eurozone crisis, the EU has turned into a highly heterogeneous entity comprised of member states. These states face a huge variety of problems that stem from extremely different paces of development and growth. In order to move forward, the integration process requires a great deal of commitment. However, in the poorer regions, mainly in the Southern and Eastern part of the continent, the ruling elite have very little political will. In these regions, there is also an increase in the number of people that are reluctant to the idea of a more integrated Europe.

The growing economic divergence between the poorer regions and the residents of the core countries of the EU creates a feeling of injustice and a resistance to the idea of a greater transfer of national sovereignty to the European institutions. While the poorer regions struggle to catchup with the EU standards, they see the biggest share of the pie and development measures concentrated in the core countries.

This makes them feel excluded and estranged to the whole process of European integration. This trend became more visible after the world financial crisis and the Eurozone crisis.¹ These successive economic downturns caused the Southern countries, in particular, to drift away from the EU average. The consequent re-emergence of regional disparities is considered to be one of the main causes for the current lack of wide popular support for the EU integration process.

In the Western Balkans, the most fragile region of the old continent, the situation is not much different. The transformative power of the EU has lost its potency. The EU-sponsored economic and political reforms have proved incapable of solving the structural problems of the region, where there is little to no progress in several fields including post-conflict reconciliation, post-socialist economic transformation, and democracy. When the crucial role that the EU and its institutions play in the progress of the region is taken into account, the EU's setback in its own house poses great risks, threatening both regional stability and, more importantly, the EU enlargement process.

Enlargement was once considered the "most successful" policy of the EU, but today it is at a standstill in the Western Balkans, where they are suffering from "enlargement fatigue." Chasing the EU membership carrot, is dragging the region into a whirlpool of conflict. It is time to consider alternatives to the EU enlargement process in the Western Balkans. In this regard, this article argues that the EU has a portfolio of tools that have the potential to replace the enlargement process in the region. Included in these tools are the macro-

1 Philippe Monfort, Convergence of EU regions redux - Recent trends in regional disparities, European Commission Working Paper 22, p. 6, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/022020_convergence_redux.pdf

Göz

Akademik
Bakış

152

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

regional strategies, which are a policy framework designed to address common challenges faced by both EU members and non-members located in the same geographical area.²

The EU Strategy for Adriatic and Ionian Region (EUSAIR) is one of the EU's four macro-strategies. It is comprised of four EU member states (Croatia, Greece, Italy, and Slovenia) and five non-EU countries (Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Serbia and North Macedonia). This strategy encourages regional and cross-border cooperation, gives the poorer Western Balkan region the opportunity to address the challenges on a regional basis, and mitigates the gap with the EU member states.

This study asserts that the EU integration process in the Western Balkans is in jeopardy, and the EU's most important tool, enlargement, is no longer effective in the region. It argues that the EUSAIR, one of the products of EU's regional policy (cohesion policy) could serve as a more realistic "Europe-ization" tool and has the potential to be an alternative to EU enlargement in the Western Balkans. The article begins with a discussion of macro-region as a conceptual framework. This is followed by a brief history of the EUSAIR. Finally, the EUSAIR is discussed as an EU tool and an alternative to the EU enlargement in the Western Balkans.

Conceptual Framework: Macro-regions and Macro-regional strategies within the context of the EU

Regionalism is a contested concept with different definitions made by different scholarly disciplines and theories.³ When addressed through the sub-disciplinary lenses of International Relations, it refers to the theory or practice of coordinating social, economic or political activities within a geographical region that is comprised of a number of states.⁴ Regionalism presupposes the joint planning and implementation of collaborative projects, expresses the sense of common belonging to a region, and requires collective action of those living this region.⁵ The term "regional integration" refers to the process

- 2 Christiaan van Lierop - Vasileios Margaras, Summary, EU policies – Delivering for citizens: Regional Policy , European Parliamentary Research Service, July 2019, p.3, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637953/EPRS_BRI\(2019\)637953_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637953/EPRS_BRI(2019)637953_EN.pdf)
- 3 Piattoni Simona, "Exploring European Union Macro-regional Strategies through the Lens of Multilevel Governance", S. Gänzle, K. Kern (eds) *A 'Macro-regional' Europe in the Making*. Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, London, 2016, pp.75-97. https://doi.org/10.1007/978-1-137-50972-7_4
- 4 Andrew Heywood, *Global Politics*, Palgrave Macmillan, 2011, p.482
- 5 Mary Farrell, "Regional Integration, Regionalism and Public Administration: Bridging the Global-National Divide in Decision Making and Policy Implementation", in A. Farazmand and J. Pinkowski (eds.) *Handbook of Globalization, Governance, and Public Administration*, London: CRC Press, 2006, pp. 211.

Gazi

Akademik
Bakış

153

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

of integration among states located in a specific region or group of regions (belonging to one or more countries) around a prominent geographical reference point. The degree of regional integration may vary from one region to another. It can be formed as an intergovernmental entity or proceed towards a supranational entity.

The EU is considered a pioneer in regionalism. Their model is considered to be the most successful example of regional integration and is copied by the rest of the world. Although there are many factors behind this success, the most important is the ability to provide economic and social cohesion to its members. However, for the last two decades, EU cohesion is losing strength. Since the early 2000's, the harmony of the EU has been under constant challenge. First, the membership of the low GDP countries of EU-15 that joined in 2004, 2007, and 2013, created an economic disparity among different regions. Then, the global financial crisis and the Euro crisis hit, making it increasingly difficult to close the gap between the EU-15 and the EU-13. These consecutive crises caused the Eastern and Southern regions in particular to drift away from the EU average, and a consequent re-emergence of regional disparities. Due to these problems, the EU has shifted towards a region-based approach, producing policies which are tailored to serve the needs of its regions. To that end, the European regions have been encouraged to work more independently, intensifying interaction and collaboration, surmounting national and administrative borders, and coming up with joint solutions to joint challenges. The introduction of territorial cohesion as the third dimension of EU cohesion policy in the Treaty of Lisbon (2009) catalyzed the regional efforts.

The EU's shift towards a region-based approach placed the concept of macro-regions, macro-regional strategies and macro-regionalism at the center of conceptual debates in regionalism or regional integration studies. At the end of the 2000's, the adoption of macro-regional strategies resulted into the creation of the concept of macro-region. Much of the regionalism integration studies literature considers macro-regions to be the new 'tool of European integration' and explores its contribution to the territorial cohesion policy of the EU.⁶ According to the European Commission, a macro-region is "a large territorial unit or subsystem including areas from several neighboring countries, associated with one or more common futures and challenges."⁷ Similarly, a 'macro-regional strategy' is an enhanced cooperation supported by the European Council to respond jointly to the common challenges encountered by both the EU Member and non-Member states of a geographical area to

6 See. Metzger & Schmitt, 2012; Bellini and Hilpert, 2013; Sielker, 2016.

7 CoR, Committee of Regions Round-up the Sixth Atelier on "EU MacroRegional Strategies and European Governance", (Held on 26 November 2009), p.1

improve the conditions of their respective area.⁸ In this regard, macro-regionalism is “the building of functional and transnational regions of those (administrative) regions and municipalities at the sub-national level of EU member and partner countries that share a sufficient number of issues in common.”⁹

The macro-regions do not require the involvement of all EU member states, only those that share a given region. This allows its members to integrate in a manner that best fits their real needs and potentials, without struggling to catch up with the more advanced regions of the EU or being delayed by the less advanced ones.¹⁰ So far, the EU has concluded the creation of four Macro-regions: i) The Baltic Sea Macro-region (Estonia, Latvia, Lithuania, Poland, Germany, Denmark, Sweden, Finland), which was developed as a result of the EU Strategy for the Baltic Sea Region (EUSBSR), ii) the Danube Macro-region (Germany, Austria, Hungary, Czech Republic, Slovak Republic, Slovenia, Bulgaria, Romania, Croatia), which originates from the EU Strategy for the Danube Region (EUSDR), iii) the Adriatic-Ionian Seas macro-region (Croatia, Greece, Italy, Slovenia, Albania, Serbia, Montenegro, Bosnia-Herzegovina and North Macedonia), which is the result of the EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR) and iv) the Alpine Macro-region (Austria, France, Germany, Italy, Liechtenstein, Slovenia, Switzerland). which derives from the EU Strategy for the Alpine Region (EUSALP).¹¹

History of the EU Strategy for the Adriatic and the Ionian Region

The roots of EUSAIR date back to early 2000s. The first stone laid on the path leading to the Strategy was the Adriatic-Ionian Initiative (AII), which was developed as an intergovernmental forum for promoting economic growth and prosperity in the Adriatic-Ionian region. The AII was first presented in October 1999, during the EU Summit held by the Italian government in Tampere/Finland. It included the countries of Greece, Albania, Serbia, Montenegro, Bosnia, Croatia, Slovenia and Italy. Next, on 19-20 May 2000,¹² foreign ministers of

8 Agreement in principle on the first negotiating block of the legislative package on cohesion (28.01.2013), | 17666/2/12], part 1, article 2, paragraph 2, point 24, p14.

9 Christine Kern – Stefan Gänzle, “ ‘Macro-regionalisation’ as a New Form of European Governance: The Case of the European Union’s Strategies for the Baltic Sea and the Danube Regions”. 2013: 3. ISL WORKING PAPER.

Department of Political Science and Management, University of Agder. p.23 <https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/134924/ISLWP2013-3%20%283%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

10 Simona, “Exploring European Union Macro-regional Strategies”.

11 European Commission, ‘What is an EU macro-regional strategy?’, Publications Office of the European

Union, 2017, <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/dfde7213-cf88-11e9-b4bf-01aa75ed71a1>

12 Serbia and Montenegro joined the initiative in 2002 and North Macedonia in 2020

Gazi

Akademik
Bakış

155

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

these countries came together at the Summit on Development and Security on the Adriatic and Ionian Seas conference, held in Ancona, Italy. There, the ministers of foreign affairs signed the Ancona Declaration in the presence of the former President of the EU Commission, Romano Prodi. This declaration established the AII and proposed a strategy to reignite cohesion in the Adriatic-Ionian basin.¹³ Following the Summit, other Forums were established, such as the Association of Universities of the Adriatic-Ionian Region (Uniadrion) in 2000, and the Forum of the Adriatic and Ionian Chambers of Commerce (AIC Forum) in 2001.¹⁴

The AII embodied the idea of securing regional peace through a genuine dialogue and mutual cooperation among the various parties involved, such as civil society, economic and political stakeholders, and the private sector. Through this cooperation, the parties jointly identified their common interests and challenges and took action for issues related to security, economics, trade, scientific and technological research and development, environment conservation, etc. It also stimulated the participating countries to exchange opinions and knowledge, to develop closer collaboration with the EU and regional initiatives, to strengthen regional peace and security, and to solidify regional stability.¹⁵

For a long period, the Ancona Declaration seemed to be in a state of inertia. However, that period of time was needed to nominate the institutions and establish the instruments which would develop its operational aspects. On June 2008, an AII Permanent Secretariat was established in Ancona, with the purpose of ensuring continuity from one Presidency to the next, fostering the Initiative's project-oriented approach, and gathering member country proposals.¹⁶ In 2012, the Adriatic Ionian Initiative began to co-finance small but important projects for the first time.

Meanwhile, in 2009, after the Lisbon Treaty introduced territorial cohesion as one of the EU's main objectives, and same year the first macro-regional strategy of the EU is adopted for the Baltic Sea Region. In 2012, the European Council set forth a formal process to adopt the Adriatic-Ionian Strategy and

-
- 13 Stefan Gänzle - Jörg Mirtl, "Experimentalist governance beyond European Territorial Cooperation and cohesion policy: macro-regional strategies of the European Union (EU) as emerging 'regional institutions'?" *Journal of European Integration* vol.41, 2019, pp. 239-256, p.244
- 14 OECD, Territorial wide area cooperation in the Adriatic-Ionian Region, Lessons from the Implementation of the EU ADRION Transnational Cooperation Programme, 2018, <http://www.oecd.org/cfe/leed/OECDADRION-PHASE-I-Report.pdf>
- 15 Elke Dall - Jana Machacova, Thematic Report on Innovation Infrastructures in the Western Balkan Countries. Information Office of the Steering Platform on Research for Western Balkan Countries, 2007, p.11. <https://www.zsi.at/de/object/publication/3609>.
- 16 Italian Ministry of Foreign Affairs website: "The Adriatic Ionian Initiative" https://www.esteri.it/mae/en/politica_estera/aree_geografiche/europa/ooii/iai.html

Göz

put in place a respective action plan. The European Commission's Directorate General for Regional and Urban Policy was assigned to lead the process, in collaboration with the European Commission services. The European Council urged the Commission to build on the previous experience gained from the implementation of the Baltic Sea Macro-regional Strategy and to proceed with the introduction of an Adriatic-Ionian Strategy before the end of 2014.¹⁷

In order to support the European Commission in developing an Adriatic-Ionian strategy by the deadline, the Committee of the Regions, the advisory body representing Europe's regional and local authorities, created the Adriatic-Ionian Interregional Group on 30 January 2013.¹⁸ As recommended by the European Council Conclusions of 14 December 2012, the duties of the Adriatic-Ionian Interregional Group were: drafting an action plan; that takes into account the proposals and suggestions made by regional and local authorities; promoting a common identity for the Adriatic and Ionian region that will ensure the region's full potential is reached through collective action; making the region more visible at the national, European, and international levels by highlighting its unique features; and creating synergies with the existing Baltic and Danube strategies (partly through their respective interregional groups in the Committee of the Regions) and in particular with the Danube Strategy.¹⁹

On 9 August 2013, the European Commission published a discussion paper on the EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR). Its key priorities were organized into four thematic pillars: innovative blue (maritime and marine) growth; connectivity of the region; preservation, protection, and improvement of the quality of the environment; and increasing regional attractiveness. Moreover, it provided two cross-cutting pillars: research, innovation, and small-and-medium-size enterprise development; and Capacity-building.²⁰ Each of the EUSAIR pillars was assigned to one of four groups. The groups worked individually toward the materialization of the goals of their assigned

- 17 EUR-Lex – Access to European Union Law website: “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: “A Maritime Strategy for the Adriatic and Ionian Seas” (COM/2012/0713final*/) www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1403163422847&uri=CELEX:52012DC0713
- 18 EUR-Lex Opinion of the Committee of the Regions — EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR), (2014/C 271/08), Official Journal of the European Union, 19.8.2014, C 271/41 issue 11. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IR0023&from=EN>
- 19 Committee of the Regions website: Interregional group “Adriatic – Ionian” <https://cor.europa.eu/Pages/PageNotFoundError.aspx?requestUrl=https://cor.europa.eu/en/activities/interregionalgroups/Pages/adriatic-ionic.aspx>
- 20 European Commission, Communication concerning the European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region, 17 June 2014, COM(2014) 357 final. https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2014/communication-concerning-the-european-union-strategy-for-the-adriatic-and-ionic-region

Gazi

Akademik
Bakış

157

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

pillar. In addition, all four groups worked together for the development of EUSAIR's action plan. They have been coordinated by an EU member state in association with a non-EU country of the region, a role that rotates among all the participating countries of the EUSAIR.²¹

Between September - December 2013, the EUSAIR's stakeholders held a consultation on the Discussion Paper (European Commission, August 2013) and the content of the future action plan of the strategy. In addition, an online consultation, accessible by all competent actors, including civil society, was conducted by the end of January 2014. These consultations aimed to tap into the ideas of the relevant stakeholders and to ensure that the strategy adopts a realistic approach, with pragmatic objectives and appropriate responses to the real needs of the people living in the region. The results were presented at the EUSAIR conference, held in Athens on 6-7 February 2014, where the stakeholders had the chance to contribute with further feedback. Following the results of the extensive consultations, the strategy was adopted through a Communication of the Commission {COM(2014) 357 final}. It was accompanied by an Action Plan {SWD(2014) 190 final}, with a view to be adopted by the European Commission. The Communication and the Action Plan were submitted to the Council of the EU for endorsement. At the end of June 2014, the European Commission presented EUSAIR's action plan to the General Affairs Council of the Council of the EU. The European Council endorsed the strategy. The Council conclusions of 29 September 2014 stressed that the implementation of the priorities agreed upon at the June European Council be accelerated. As a result, the implementation phase of the strategy has started.

The Heads of State and Governments of the 28 member states of the EU adopted the EU Strategy for the Adriatic Ionian Region in the European Council Conclusions of 24 October 2014 (EUCO 169/14), asking from "all relevant actors to implement it without delay, and to move from words to actions".²² In addition, the first action plan to implement the strategy was adopted by the Council in October 2014.²³ As stressed by the Council Conclusions, the new strategy benefited from the long experience of the intergovernmental Adriatic Ionian Initiative which fostered cooperation at the level of civil society (Chambers of Commerce, Cities, Universities).²⁴

- 21 EUSAIR Governing Board, EU Strategy for the Adriatic Ionian Region, <https://www.adriatic-ionian.eu/about-eusair/governance/>
- 22 OECD, Territorial wide area cooperation in the Adriatic-Ionian Region, Lessons from the Implementation of the EU ADRIAN Transnational Cooperation Programme, 2018, p.10. <http://www.oecd.org/cfe/leed/OECDADRION-PHASE-I-Report.pdf>
- 23 COWI, Study on macroregional strategies and their links with Cohesion Policy (Final Report), Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017, p.12 https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cooperate/adriat_ionian/pdf/eusair_links_cohesion_policy.pdf
- 24 EC (2014). Council conclusions on the European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR) General Affairs Council meeting Brussels, 29 September 2014. Luxembourg:

Görüş

Akademik
Bakış

158

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

In 2015, the Committee of Senior Officials of the AII agreed to convene single “double hat” Adriatic-Ionian Council/EUSAIR Ministerial meetings in the framework of the EUSAIR Fora.²⁵ These meetings have been held within the EUSAIR Annual Forums since 2016. The Annual forums, which are organized together by the European Commission and a host country among the members of EUSAIR, have turned into an important event, gathering stakeholders from the EUSAIR countries. The first annual forum of EUSAIR was held in 2016 in Dubrovnik/Croatia. The eight EUSAIR member countries declared their support to the concept of Macro-Regional strategies and emphasized their belief that EUSAIR will promote sustainable economic and social prosperity in the Region. Since then, there has been a forum held every year until 2020, when it had to be postponed as a part of COVID-19 measures. The forums are held in different regions and concentrate on different issues that fall under a motto. The second annual forum was held in Ioannina/Greece with the motto “think Macro-regionally act locally” and concentrated on maritime issues.²⁶ The third Forum was held in Catania/Italy under the slogan “Our Region, Our Future” and focused on the Connectivity issues, especially on challenges and opportunities for Transport and Energy networks in the EUSAIR Region.²⁷ The fourth annual forum was held in Budva/Montenegro with the motto “Integration for the people, development for the region” and focused on topics related to the field of Tourism and Blue Growth.²⁸ Despite the postponement of the fifth forum, North Macedonia became the ninth participating country of the EUSAIR on 2 April 2020.²⁹

EUSAIR as an Integration Tool and an Alternative to EU Enlargement for the Western Balkans

After the end of the Cold War, the Western Balkans region suffered various crises, including the bloody breakup of Yugoslavia and multiple transitions - social, political, economic, and cultural. The end of war did not lead to a long-term stability in the region. Instead, the post-socialist transition came with heavy costs, such as unstable regimes, rising nationalism, economic crisis,

Gazi

Akademik
Bakış

159

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

EU Publications. pg 3, <https://www.adriatic-ionician.eu/wp-content/uploads/2018/04/General-Affairs-Council-Conclusions-29-Sep-2014.pdf>

25 Dubrovnik Declaration, Adriatic and Ionian Council/EUSAIR Ministerial Meeting, 12 May 2016 available at: https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/conferences/adriatic_ionician/2016/dubrovnik_dec10052016.pdf

26 EUSAIR Newsletter, 2 Autumn 2017 <https://www.adriatic-ionician.eu/2017/10/18/eusair-newsletter-2-autumn-2017/>

27 3rd EUSAIR Annual Forum, <https://www.adriatic-ionician.eu/event/3rd-eusair-forum/>

28 4th EUSAIR Annual Forum, <https://www.adriatic-ionician.eu/event/4th-eusair-annual-forum/>

29 Annual Forum, EU Strategy for Adriatic and Ionian Region, <https://www.adriatic-ionician.eu/about-eusair/annual-forum/>

poverty, and unemployment.³⁰ These problems gave the EU the opportunity to penetrate into the region. For many years, the EU has been active in the Western Balkans through various sets of legal and institutional strategies. After the end of the Yugoslav wars, the EU guided post-conflict peacebuilding and the post-socialist transition processes. Starting in the 2000's, countries in this region aimed for EU integration, undertaking EU-sponsored economic and political reforms. The countries in this region were given a clear EU membership perspective at the 2003 EU-Western Balkans Summit in Thessaloniki/Greece.³¹ In particular, the proclamation of the Common Foreign and Security Policy became a symbol of the EU's activism in the region.³² The EU continually deepened its involvement in the region, especially with the Stabilization and Association Process (SAP) in 1999.

Until the end of 2000s, the EU implemented its Western Balkans policy within the framework of the SAP. The Western Balkans focused on state- and democracy-building processes simultaneously. But these processes require a functioning state apparatus along with other socio-political and economic requirements if they are going to work. Decades later, the region continues to suffer from economic, political, and sociological unrest. There is also a deeply rooted hatred among various ethnic, religious and cultural groups. Although there is an absence of direct violence, the causes of violence are not properly addressed and the eruption of a new cycle of violence on any scale seems quite likely at any time.³³

There are still vital problems in the Western Balkan countries in terms of democracy, economy, and the rule of law. Despite multiple rounds of democratically held elections, there is a lingering skepticism that a functioning liberal democratic institution will ever be established.³⁴ The region has limited eagerness and genuine domestic will for an organic development of democracy, and international involvement seems to be the only alternative for democratization in places like Bosnia-Herzegovina and Kosovo. Most of the

- 30 Marija Babović-Danilo Vuković, "Shaping Social Policies in the Western Balkans: Legal and Institutional Changes in the Context of Globalisation and Post-socialist Transformation" in Thomas M., Bojicic-Dzelilovic V. (eds) *Public Policy Making in the Western Balkans*. Springer, Dordrecht, 2015, pp. 28-30.
- 31 Dimitar Bechev- Andreev Svetlozar, "Top-Down vs. Bottom-Up Aspects of the EU Institution-Building Strategies in the Western Balkans" , *Occasional Paper No. 3/05, South East European Studies Programme*, European Studies Centre, University of Oxford, 2005, p.4.
- 32 Nadia Klein-Wolfgang Wessels, "CFSP Progress or Decline after Lisbon?" *European Foreign Affairs Review*, Vol. 4, No.1, 2013, pp. 449-469.
- 33 Vessela Tcherneva, "What Europe can do for the Western Balkans", *European Council on Foreign Relations* 13th October, 2017, https://www.ecfr.eu/article/commentary_what_europe_can_do_for_the_western_balkans_7238
- 34 Susan Woodward, "Is Democracy Possible in the Balkans? On Preconditions and Conditions in Bosnia, Kosovo, and Serbia", *The National Council for Eurasian and East European Research*. TITLE VIII PROGRAM, 2007.

Görüş

countries in the region remain politically polarized, identifying themselves with or controlled by different political groups. They often express rival sentiments for one another, making collaboration efforts difficult. To make matters worse, no one ensures freedom and independence of the media. As a result, the media fails to contribute effectively in spreading the idea of collaboration. Instead, they often undermine any progress that has been made.

The political elites have also proved to be unwilling to resolve their disputes peacefully. They have manipulated democratic institutions by promoting belligerent pressure-group lobbies or an upwelling of militancy. This has resulted in persistent nationalist rhetoric and sabotaged the democratization processes. These problems also fail to harvest a culture in tune with the values of liberal democracy and to develop state structure that guarantees the rule of law.³⁵

In addition, endogenous and exogenous problems have lowered the standards in the Western Balkans.³⁶ The overall social and political situation has deteriorated because of the world financial crisis and the Euro crisis. Also, foreign direct investments and foreign bank lending have decreased significantly. The EU is involved as well. The rapid Europeanization that had begun with the Stability Pact—whose neo-liberal interventions first had a relatively positive effect on the region—ended with the Euro crisis in 2009. As a result, social gaps and political instability have steadily increased, while the public debts and corruption remain quite high.³⁷

From the beginning of its involvement to the present day, the EU has been unable to provide clear European integration perspectives to the Western Balkan states and support their reconstruction through adequate and transparent funding.³⁸ The EU promoted stabilization and association agreements and cooperative initiatives that relied on external donors, most of whom were understaffed, poorly interconnected, and uncoordinated. In addition, some of these initiatives have partially blocked one another. One example of this is the establishment of Schengen zone, which undermined the pre-existing free trade and visa-free zones and, in fact, erected new interstate barriers in the region. There has also been a conceptual disharmony between the “Stability Pact for South-Eastern Europe” and the “Stabilization and Association Process” con-

- 35 Florian Bieber- Irena Ristić, “Constrained Democracy: The Consolidation of Democracy in Yugoslav Successor States”, *Southeastern Europe* Vol. 36, No. 3, 2012, pp.373-397.
- 36 Roberto Belloni, “The European Union Blowback? Euroscepticism and its Consequences in the Western Balkans”, *Journal of Intervention and Statebuilding*, Vol. 10, 2016, pp.530-547. pp.530-531.
- 37 Adam Balcer- Veton Surroi, “In search of a New Paradigm: the Western Balkans and the EU Integration”, *demos EUROPA Centre for European Strategy*, Warsaw, 2013, p. 11 http://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2013/06/demos_paradigm.pdf
- 38 Alex N. Grigor'ev-Adrian Severin, “Debalkanizing the Balkans: A Strategy for a Sustainable Peace in Kosovo”, *International Politics and Society* vol. 1, 2007, pp.123-139, p.130

Gazi

ducted by the EU. On the other hand, interregional cooperation in the form of the EUSAIR, has the potential to be a successful tool for the Western Balkans and their integration to the EU.

The geomorphology of the Adriatic-Ionian basin makes cooperation among the countries that share the basin a necessity. The Adriatic and Ionian seas comprise one continuous water channel connecting the surrounding countries with the Mediterranean Sea. The countries of the region not only share common historical, economic, and cultural features, but also common problems and challenges. Given the structure of the landscape, it is impossible for the countries of the region to address regional issues without joint efforts.

The EUSAIR is a great chance for achieving peace and development in this region. The EUSAIR embodies the core idea of the peace approach, which dictates that international crises cannot be resolved through violence, but through genuine dialogue and mutual cooperation among the various peoples, stakeholders, and sectors, including: security, economics, trade, scientific and technological research and development, environment conservation, and preservation of cultural heritage and values. It is expected that international and interregional cooperation opportunities that are provided by the EUSAIR in low politics issues will lead the way for cooperation in high politics issues. This is of vital importance given that some of the participating countries were at war against each other in the very recent past.

There is no shortcut or magic recipe to success in the Western Balkans. For the EUSAIR to be successful in the region, a long and painful process is required. This includes the active engagement of actors from various levels. It is important that regional and local actors (e.g. Municipalities, Regional Administrations, safety and security public institutions, etc.) are given the chance to participate in capacity building activities (e.g. trainings, seminars, etc.). Through these activities, they will learn how to take advantage of the EUSAIR's operational nature, its structure, and its objectives. They will also discover how to develop cooperative projects and apply for funding. And, of course, they will get to meet with their regional neighbours, establish connections, and initiate effective cooperation.³⁹

It is equally important for the EU to simplify the funding procedures as much as possible. For example, they could unify different funds, provide analytical information and guidance through the relevant websites, and organise information and awareness campaigns for the local and regional actors.⁴⁰

39 Roberto Belloni, "Assessing the rise of macro-regionalism in Europe: the EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR)" J Int Relat Dev, 2019, . <https://doi.org/10.1057/s41268-019-00170-y>

40 OECD, Multi-level Governance and Cross-Sector Practices Supporting EUSAIR, Synthesis

Görüş

Such campaigns should be also addressed to the people of the Western Balkans. Lack of a central institutionalized structure makes the EUSAIR less visible, especially to the grassroots organizations of the states involved. Informational campaigns, festivals, seminars and relevant material should be organized to ensure that every single person in the region knows about EUSAIR, its potentials, and its benefits. Citizens of the Western Balkan countries should be given the chance to contribute their ideas and recommendations during the planning and the implementation stages of the Adriatic - Ionian macro-regional projects. Active citizens who get involved in issues, such as environmental protection, may realize that their neighbours care about their region as much as they do.⁴¹ The active engagement of the peoples living in the region will empower the vision of the joint action and their enthusiasm will diffuse to the populations involved. It will cultivate solidarity by increasing the sense of common belonging and by the sharing of common problems and concerns with the neighbouring peoples. The EUSAIR can develop its own dynamic, based on its own power and the willingness of its members.

One of EUSAIR's keys to success is to ensure a strong inter-institutional communication. Priority Area Coordinators should establish strong and transparent links between the EUSAIR and the EU Commission. This will allow the EU institutions to conduct a more effective monitoring of the whole effort and to exchange valuable data and know-how with the national and regional/local authorities.⁴²

The national authorities of the Western Balkan countries would benefit from developing a network to exchange information with the local stakeholders, so that both will be updated and will obtain better insight of regional issues. The EU institutions should also be part of this information network. Using the strategy's pool of information, the central governments can adjust their national policies in the region to fit the mandate of the strategy and the pragmatic needs of the people. Consultations, conferences, summits, informational campaigns, and surveys should be widely used to keep in direct contact with the peoples. These events will also allow the EU, the national governments, and the strategy itself to have the ability to monitor and follow-up on the results of its implementation. EUSAIR can only be successful if the leader-

Report, Centre for entrepreneurship, SMEs, regions and cities OECD Multi-level Governance Studies, 2019, p.5 https://www.adriatic-ionian.eu/wp-content/uploads/2019/07/OECD-EUSAIR-Synthesis-Report_FINAL.pdf

- 41 EUNETMAR (European Networking Group for Integrated Maritime Policy), Analysis to support the elaboration of the Adriatic and Ionian maritime Action Plan. Report 2, Rome, Italy, 2014, https://webgate.ec.europa.eu/maritimeforum/sites/maritime_forum/files/Report%202_21_03_2014.pdf
- 42 European Parliament (Directorate-General for Internal Policies), New Role of Macro-Regions in European Territorial Cooperation – Study Part I, Brussels, 2015, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540349/IPOL_STU\(2015\)540349_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540349/IPOL_STU(2015)540349_EN.pdf)

Gazi

Akademik
Bakış

163

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ship of this multi-level governance process is shared with regional and local actors in line with the subsidiarity principle enshrined in the Lisbon Treaty.⁴³

When it comes to the alignment of funding, the EUSAIR should establish a suitable framework that will allow exploitation of funds coming from the private sector (voluntarily or mandatorily). For example, a big tourism organization or enterprise would (and should) be particularly interested in the upgrade of the regional attractiveness and connectivity facilitated by the EUSAIR because this upgrade will subsequently bring more tourists in the Western Balkans. Given that more tourists mean more business, a tourism organization should willingly provide financial support to a project that would upgrade the regional attractiveness.

The “three NO’s” rule (no new institutions, no new legislation, no new funding)⁴⁴ oblige EUSAIR to conform itself to the existing dynamics and initiatives of the EU.⁴⁵ The “no new institutions” rule means that EUSAIR’s governance model relies exclusively on the already existing institutions and organizations of the regions of the participating countries and takes advantage of their know-how and valuable experience. Likewise, the “no new legislation” rule requires the participating members to link and coordinate their existing policies and help different sectors improve their cooperation. Finally, the “no new funding” rule means that the participating regions and countries implement joint initiatives and projects using funds from already existing sources. The “three No’s”-imply that the members of EUSAIR need to conduct a careful evaluation, use the existing funds in a more structured and efficient manner, and provide a cooperation and coordination mechanism between all programs and funding instruments, regardless if they originate from European Union, national, regional or local space.⁴⁶ It is of utmost importance to raise awareness about who can have access to funding sources because the macro-regional strategies use existing sources to fund their prioritized actions and Flagship projects.⁴⁷ This should be done in a way that will enable the funding programs

43 Opinion of the Committee of the Regions – EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region - (EUSAIR), Committee of the Regions 107th plenary session, 25-26 June 2014, <http://edz.bib.uni-mannheim.de/edz/doku/adr/2014/cdr-2014-0023-en.pdf>

44 EC (European Commission), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The Economic and Social committee of the Regions, Concerning the European Union Strategy for the Baltic Sea Region, Brussels, 10 June 2009, COM(2009) 248 final.

45 EU Macro regions and macro regional strategies: from concept to policy action, Macro Regional Innovation Week Trieste, 26 September 2016 Dr Andrea Mairate, EC-DG REGIO p.8 https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/20160926-macroregional-innovation-mairate_en.pdf

46 Commission of the European Communities: “European Union Strategy for the Baltic Sea Region” p.2 https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/communic/baltic/com_baltic_en.pdf

47 FET Flagships, Horizon 2020, www.ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/fet-flagships

and institutions of each region to pursue the goals of the Strategy and subscribe to projects' financing. It is also important that the funding programs reflect the objectives of the strategy and that a proactive approach is adopted so as to ensure funds for the implementation of the strategy.

One of the biggest advantages EUSAIR can provide is a focus on increasing regional attractiveness. The historical, cultural and natural heritage monuments of the region are literally countless. These monuments must be exhibited through a unified and well-organized network, which will be functioning not only at the national levels, but also at the macro-regional level. Indeed, the vast cultural and archaeological diversity that can be found in the region gives it a competitive edge that should be exploited to the greatest extent. Supported by a well-organized and clearly defined transport network, the region can become a unified touristic attraction which will be widely known to the globe through exhibitions and extensive promotional campaigns.

Establishing a Forum of the Adriatic and Ionian peoples could enable the grassroots organizations to get actively involved in the development and implementation of the EUSAIR. The opportunity to meet with each other can begin to eliminate stereotypes and otherness. Constant consultation processes would allow the EUSAIR to interact with people, associations, and non-official or non-governmental institutions. These new voices will contribute fresh ideas and creative energy. Adhering to a bottom-up policy approach will empower the EUSAIR and will diffuse its positive results to the societies that are involved.

Despite the problems in the region, the Western Balkans is well-developed when compared with many other parts of the world. There is only a small percentage of people facing life-threatening poverty and the level of education is also high within the region. These facts will probably prove to be very useful for the spread of the EUSAIR's visions.

The open dialogue between the authorities and stakeholders from the national, regional, and local levels is crucial for allowing the EU to integrate its policies easier. The EUSAIR can be an effective tool for raising awareness among all levels of regional governance about the need to plan and implement a model of inclusive, smart, and sustainable economic growth. Through joint action within the EUSAIR, each level of governance can realize its own unique role in introducing the necessary changes in the region. With the assistance of the Committee of the Regions, the EUSAIR can mobilize regional and local authorities and raise awareness.

Monitoring progress in the EUSAIR is important as well. In many EU countries, the local and regional authorities already have extensive power in areas linked to the Europe 2020 Strategy, such as education and training, en-

Gazi

Akademik
Bakış

165

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

trepreneurship and innovation, transport, climate change, labor market, and infrastructure. The Committee of the Regions has set up a Europe 2020 Monitoring Platform and the European Commission provides an online networking platform to involve and enable local and regional authorities to contribute in achieving Europe 2020 goals. These platforms can be used to evaluate the progress and the results of EUSAIR as well.

The EUSAIR should also encourage the participating countries to harmonize their legislation, focusing especially on human rights, environmental protection, freedom of the press, democratization, and transparency. This will be beneficial for four reasons. First, it will facilitate the effective implementation of the various EUSAIR projects. Second, it will bring the non-EU countries, closer to EU membership, increasing the regional integration. Third, it will increase the reputation of the known-to-be-problematic states of the region, enhancing regional attractiveness. Finally, harmonizing the national legal systems of the region, especially for issues that require immediate response, such as maritime pollution, and drafting of common regulations, will help to eliminate long bureaucratic procedures and cross boarding responsibilities. The elimination of such barriers will simplify and enhance the integration process in the region, will assist the evolution of the EUSAIR policies, and will lead to more diplomatic clearances.

Special attention should be given to regional security, given the special features of the Western Balkan environment. There is no need to generate a new police force or inaugurate a new police body, but the already existing border police forces need better coordination. International police groups and networks could consist of police staff from all nine participating countries who already serve as national border police guards. This is the operational and structural model that is used by Frontex. The EUSAIR should encourage such initiatives in order to achieve better environmental surveillance, historical and cultural monuments protection, crime control, and security of transport and energy structures.

When it comes to the protection of the environment, it is important to establish a common database with information related to environmental issues, such as the spatial distribution of pollution and the readiness status of the pollution prevention equipment along the coasts. This common database will allow all relevant stakeholders to improve the operational instruments that they use when coping with the challenges set by the environmental and technological risks in the region.

Safety in navigation is another parameter that ensures a cleaner environment, it leads to less pollution from sea accidents. For this reason, it is very important for all the coastal countries of the region to establish a platform

Görüş

that will allow them to exchange information related to the number and the type of the vessels crossing the region, the kind and quantity of goods they are carrying, their routes, and their destinations. It is also important to develop an early warning system based on radar monitoring which will enable the relevant macro-regional actors to identify potential risks for the regional ecosystems and develop initiatives for coordinated interventions towards the resolution of such issues.

The legal provisions for all the aforementioned issues should be incorporated in the planning and implementation of the several agreements and joint projects of the Adriatic – Ionian macro-regional strategy. The need to protect the marine resources and the overall environmental status of the Adriatic and Ionian Seas presupposes that all available measures are taken, including the declaration of the Exclusive Economic Zone (EEZ). International law and the regional international agreements and conventions can support this line of action.

The EUSAIR also allows small and medium-sized enterprises from the Adriatic-Ionian countries the chance to overcome obstacles set by linguistic, administrative, legal, social, and cultural differences. Arbitration, conciliation, adjudication, and consulting services can help move the region in this direction. The Forum of Chambers of Commerce can help improve the quality of these services and the International Court of the Adriatic and Ionian Area can enable parties to peacefully dissolve their disputes. The efficiency of these services must be guaranteed by specialized officials and consultants who are qualified, well trained, up-to-date, and communicating regularly with each other. The notion of sharing information is vital for the success of the EUSAIR as its structure and function relies on rules derived from common experience.

For the local economies, international interactions are equally important. Given the complexity and the diversity of the international players who are involved in the region and the particularly sensitive relations between the regional states, the EUSAIR needs to be inclusive. External players, such as stakeholders from Turkey and Russia could be invited as observers at the official meetings and conferences of the EUSAIR. They could also be given the chance to contribute their expertise and experience in region-related issues.

Moreover, the EUSAIR should encourage agreements among the countries on issues such as environmental security, transport safety, and crime prevention. In addition, EUSAIR should lead the charge against regional hatred and conflicts. There are numerous associations and institutions, governmental and non-governmental, who hold a stake in peacebuilding and reconciliation. The EUSAIR is a great chance to get all those stakeholders involved in an organized joint process of establishing positive peace in the region. By collaborat-

Gazi

Akademik
Bakış

167

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ing with stakeholders to diffuse its vision to the peoples of the region, EUSAIR can cultivate a sense of common-belonging, active citizenship, empathy, and solidarity. A Forum that would particularly focus on joint peacebuilding initiatives, always projecting the ongoing process of the strategy's implementation could be a major contribution. Given the nature of the conflicts in the past, it is important that there is also a space for interfaith dialogue (mainly between Christians and Muslims), peace media, and youth exchange. This will help to mediate the ethnic and religious differences and to highlight the strong cultural commonalities among the peoples of the region.

The EUSAIR offers the consolidation of an Adriatic common identity and citizenship which will open the path for a common European identity. Furthermore, co-citizenship can be introduced as the people of the region become aware of the commonalities that go beyond national borders. Civil society can help a lot to this direction, motivating the several national and local stakeholders to come together and act coordinately. Moreover, this will be only possible if the strong political backing the EUSAIR currently enjoys continues. So far, the local/regional stakeholders have proved to be actively involved and deeply motivated. The national stakeholders need to coordinate their effort as well. To prevent a decline of this enthusiasm, the European Commission should keep on motivating the participants and make the strategy even more inclusive, innovative, open, and flexible.

The EUSAIR should synthesize its goals and policies and maintain a suitable balance between European, national, regional and local regulation spheres. Respecting each country's rights and obligations, specific peculiarities, unique characteristics, and national policy plans, while also staying aligned with the mandate set by European and international law and policies is not a small task, but it is necessary. The balance between international law, treaties and agreements on the one side, and the regional agreements and regulations within the frames of the macro-region on the other side, will ensure long-term stability in mutual relations.⁴⁸

The EUSAIR is a great chance for the Western Balkan countries to recommence a sincere dialogue aimed at a final resolution of their international disputes. However, these disputes should not be an obstacle for the further implementation of the EUSAIR. The vision of joint management of interregional issues such as regional security, transportation safety, and environmental protection should not be limited by borders. For example, no matter how far an EEZ is extended, the risk of a marine pollution incident remains the same. It is important that the solution is found jointly. Regions should also

48 Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council (17 June 2008): "Establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy, Official Journal of the European Union, L 164, pg. 19

Gay

cooperate for the common prevention or response to natural disasters such as earthquakes, floods etc.

The EUSAIR should be more focused and less broad. As it was outlined above, one of its strengths is that it manages to activate stakeholders towards joint management of regional challenges and the establishment of regional development based on macro-regional economic, social, and environmental plans. What everyone expects from the macro-region is that it will give the member states of the EU which are also members of the macro-region the chance to reach the Europe 2020 goals easier, assisted by the policies` harmonization that takes place within the macro-region. Overall, the governance approach used for macro regional strategies shouldn`t insist on a general approach of policies and problems but should rather focus on actions with specific goals. A narrower focus will help the states reach the Europe 2020 goals and achieve better integration, both within their borders as well as within the EU after their accession.⁴⁹ In a sense, this will also make the strategy more flexible. Focus on special regional issues will allow the EUSAIR to estimate clearly the nature of the special regional features and to adjust its policies accordingly. The EU on the other hand, will have a clear picture of the regional problems and potentials and thus be able to act accordingly.

Conclusion

The EUSAIR, as a Macro-Regional Strategy and as one of the products of EU`s regional policy (cohesion policy), will assist the member states of Adriatic – Ionian region to achieve better cohesion, allowing them to cooperate with each other in taking common steps towards development. It will also support the efforts of the candidate and potential candidate countries in the Western Balkans on their way to European integration.

The EU integration in the Western Balkans is in jeopardy and the South-eastern enlargement of the union has lost its attractiveness for the time being. Despite the European Union-sponsored economic and political reforms, Western Balkans made little to no progress in several fields including post-conflict reconciliation, post-socialist economic transformation and democracy. The Union is unable to provide clear European integration perspectives to the countries of the region.

Based on this assumption, this study argued that at a time when the South-eastern enlargement of the union lost its attractiveness and suffering from so called the “enlargement fatigue”, the EU should produce alternatives to the membership carrot, to prevent the region from dragging into a whirlpool of conflict. It is time to consider alternatives to the EU enlargement in the

49 Kai Böhme, “Added Value of Macro-regional Strategies: A Governance Perspective” Luxembourg, Spatial Foresight Brief, 2013, p.3

Gazi

Akademik
Bakış

169

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Western Balkans. EUSAIR has the potential to be a more realistic “Europeanization” tool in the region than the EU enlargement process. It has the potential to give the region necessary impetus in key areas for deepening European integration. Most important function of the EUSAIR is that it encourages regional and cross-border cooperation, giving the opportunity to the poorer Western Balkans region to address the challenges on a regional basis on the way to mitigating the gap with the EU member states.

Bibliography

BABOVIĆ, Marija - Danilo Vuković “Shaping Social Policies in the Western Balkans: Legal and Institutional Changes in the Context of Globalisation and Post-socialist Transformation” in Thomas M., Bojicic-Dzelilovic V. (eds) Public Policy Making in the Western Balkans. Springer, Dordrecht, 2015, pp.17-43.

BALCER Adam - Surroi Veton, “In search of a New Paradigm: the Western Balkans and the EU Integration”, demos EUROPA Centre for European Strategy, Warsaw, 2013, p. 11 http://wise-europa.eu/wp-content/uploads/2013/06/demos_paradigm.pdf (Accessed 11 June 2020)

BECHEV, Dimitar- Andreev Svetlozar, “Top-Down vs. Bottom-Up Aspects of the EU Institution-Building Strategies in the Western Balkans” , Occasional Paper No. 3/05, South East European Studies Programme, European Studies Centre, University of Oxford, 2005

BELLINI Nickola-Ulrich Hilpert, *Europe's Changing Geography: The Impact of Inter-regional Networks*. Routledge, London – New York, 2013.

BELLONI, Roberto, “The European Union Blowback? Euroscepticism and its Consequences in the Western Balkans”, Journal of Intervention and State-building, Vol. 10, 2016, pp.530-547

BELLONI, Roberto , “Assessing the rise of macro-regionalism in Europe: the EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR)” J Int Relat Dev, 2019, . <https://doi.org/10.1057/s41268-019-00170-y>

BIEBER, Florian-Irena Ristić, “Constrained Democracy: The Consolidation of Democracy in Yugoslav Successor States”, Southeastern Europe Vol. 36, No. 3, 2012, pp.373-397.

BÖHME, Kai, “Added Value of Macro-regional Strategies: A Governance Perspective” Luxembourg, Spatial Foresight Brief, 2013, https://www.spatial-foresight.eu/files/spatial_theme/spatial/publications/Brief-2013-3-130710.pdf (Accessed 12 May 2020)

CoR, Committee of Regions Round-up the Sixth Atelier on “EU MacroRegional Strategies and European Governance”, (Held on 26 November 2009) www.cor.europa.eu (Accessed 12 May 2020)

COWI, Study on macroregional strategies and their links with Cohesion Policy (Final Report). Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2017,

Gay

p.12 https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cooperate/adriat_ionian/pdf/eusair_links_cohesion_policy.pdf (Accessed 12 May 2020)

DALL, Elke-Jana Machacova, Thematic Report on Innovation Infrastructures in the Western Balkan Countries. Information Office of the Steering Platform on Research for Western Balkan Countries, 2007, <https://www.zsi.at/de/object/publication/3609>.

Dubrovnik Declaration, Adriatic and Ionian Council/EUSAIR Ministerial Meeting, 12 May 2016, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/conferences/adriat_ionian/2016/dubrovnik_dec10052016.pdf (Accessed 15 May 2020)

EUR-Lex – Access to European Union Law website: “Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: “A Maritime Strategy for the Adriatic and Ionian Seas” (COM/2012/0713final*/) www.eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1403163422847&uri=CELEX:52012DC0713 (Accessed 12 May 2020)

EC (European Commission), Communication concerning the European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region, 17 June 2014, COM(2014) 357 final. (Accessed 13 May 2020)

EC (European Commission), Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, The Economic and Social committee of the Regions, Concerning the European Union Strategy for the Baltic Sea Region, Brussels, 10 June 2009, COM(2009) 248 final. (Accessed 9 May 2020)

EC (European Commission), Council conclusions on the European Union Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR) General Affairs Council meeting Brussels, 29 September 2014. Luxembourg: EU Publications. (Accessed 12 May 2020)

EC (European Commission), EU Macro regions and macro regional strategies: from concept to policy action, Macro Regional Innovation Week Trieste, 26 September 2016 Dr Andrea Mairate, EC-DG REGIO https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/20160926-macroregional-innovation-mairate_en.pdf (Accessed 12 May 2020)

EC (European Commission) (2017), ‘What is an EU macro-regional strategy?’, Publications Office of the European Union, 2017. (Accessed 12 May 2020)

EUNETMAR (European Networking Group for Integrated Maritime Policy), Analysis to

support the elaboration of the Adriatic and Ionian maritime Action Plan. Report 2, Rome,

Italy, 2014. https://webgate.ec.europa.eu/maritimeforum/sites/maritime_forum/files/Report%202_21_03_2014.pdf (30.11.2015). (Accessed 12 May 2020)

Gazi

Akademik
Bakış

171

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

EUR-LEX, Opinion of the Committee of the Regions — EU Strategy for the Adriatic and Ionian Region (EUSAIR), (2014/C 271/08), Official Journal of the European Union, 19.8.2014, C 271/41 issue 11. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IR0023&from=EN> (Accessed 12 May 2020)

EUSAIR, Annual Forum, <https://www.adriatic-ionian.eu/about-eusair/annual-forum/> (Accessed 12 May 2020)

EUSAIR Governing Board, EU Strategy for the Adriatic Ionian Region, available at: <https://www.adriatic-ionian.eu/about-eusair/governance/> (Accessed 12 May 2020)

European Parliament (Directorate-General for Internal Policies), New Role of Macro-Regions in European Territorial Cooperation - Study, Brussels, 2015. (Accessed 12 May 2020)

European Parliament, Directive 2008/56/EC of the European Parliament and of the Council (17 June 2008): “Establishing a framework for community action in the field of marine environmental policy, Official Journal of the European Union, L 164. (Accessed 12 May 2020)

FARRELL, Mary, “Regional Integration, Regionalism and Public Administration: Bridging the Global-National Divide in Decision Making and Policy Implementation”, in A. Farazmand and J. Pinkowski (eds.) Handbook of Globalization, Governance, and Public Administration, London: CRC Press, 2006 (Accessed 12 May 2020)

GÄNZLE, Stefan-Jörg Mirtl, “Experimentalist governance beyond European Territorial Cooperation and cohesion policy: macro-regional strategies of the European Union (EU) as emerging ‘regional institutions’?” Journal of European Integration vol.41, 2019, pp. 239-256

GRIGORIEV, Alex N.-Adrian Severin, “Debalkanizing the Balkans: A Strategy for a Sustainable Peace in Kosovo”, International Politics and Society vol. 1, 2007, pp. 123-139

HEYWOOD, Andrew Global Politics, Palgrave Macmillan, 2011.

KERN, Christine-Stefan Gänzle, “‘Macro-regionalisation’ as a New Form of European Governance: The Case of the European Union’s Strategies for the Baltic Sea and the Danube Regions”. 2013: 3. ISL WORKING PAPER. Department of Political Science and Management, University of Agder.

<https://uia.brage.unit.no/uia-xmlui/bitstream/handle/11250/134924/ISL-WP2013-3%20%283%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

KLEIN, Nadia, Wolfgang Wessels, “CFSP Progress or Decline after Lisbon?” *European Foreign Affairs Review*, Vol. 4, No.1, 2013, pp. 449–469.

van LIEROP, Christiaan-Vasileios Margaras, Summary, EU policies – Delivering for citizens: Regional Policy , European Parliamentary Research Service, July 2019,

Göz

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637953/EPRS_BRI\(2019\)637953_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/637953/EPRS_BRI(2019)637953_EN.pdf) (Accessed 12 May 2020)

METZGER, Jonathan - Peter Schmitt, "When soft spaces harden: the EU strategy for the Baltic Sea Region", *Environment and Planning A*, Vol. 44, No. 2, pp. 263-280, <https://EconPapers.repec.org/RePEc:pio:envira:v:44:y:2012:i:2:p:263-280> (Accessed 12 May 2020)

MONFORT, Philippe, "Convergence of EU regions redux - Recent trends in regional disparities", *European Commission Working Paper 22*, https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/022020_convergence_redux.pdf (Accessed 12 May 2020)

OECD, Multi-level Governance and Cross-Sector Practices Supporting EU-SAIR, Synthesis Report, Centre for entrepreneurship, SMEs, regions and cities OECD Multi-level Governance Studies, 2019,

https://www.adriatic-ionician.eu/wp-content/uploads/2019/07/OECD-EUSAIR-Synthesis-Report_FINAL.pdf (Accessed 12 May 2020)

OECD, Territorial wide area cooperation in the Adriatic-Ionian Region, Lessons from the Implementation of the EU ADRION Transnational Cooperation Programme (2018). <http://www.oecd.org/cfe/leed/OECDADRION-PHASE-I-Report.pdf> (Accessed 12 May 2020)

PIATTONI, Simona, "Exploring European Union Macro-regional Strategies through the Lens of Multilevel Governance", S. Gänzle, K. Kern (eds) A 'Macro-regional' Europe in the Making. Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, London, 2016, pp.75-97. https://doi.org/10.1007/978-1-137-50972-7_4 (Accessed 12 May 2020)

SIELKER, Franziska, A Stakeholder-based EU Territorial Cooperation – the Example of European Macro-regions. *European Planning Studies* Vol. 24, No.11, 2016, pp.1995–2013.

"The Adriatic Ionian Initiative" Italian Ministry of Foreign Affairs website: available at: https://www.esteri.it/mae/en/politica_estera/aree_geografiche/europa/oiii/iai.html (Accessed 12 May 2020)

TCHERNEVA, Vessela What Europe can do for the Western Balkans, European Council on Foreign Relations Website, 13th October, 2017, available at: https://www.ecfr.eu/article/commentary_what_europe_can_do_for_the_western_balkans_7238 (Accessed 12 May 2020)

WOODWARD, Susan "Is Democracy Possible in the Balkans? On Preconditions and Conditions in Bosnia, Kosovo, and Serbia", The National Council for Eurasian and East European Research. TITLE VIII PROGRAM, 2007. (Accessed 12 May 2020)

Gazi

Akademik
Bakış

173

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Protestan Misyonerlerin Gözünden 20. Yüzyılın Başında Hindistan'da İslami Reform ve Misyonerlik

Islamic Reform Movements in India at the Beginning of the 20th Century from the Perspective of Protestant Missionaries

Haluk SELVİ* - Uğur TOPCU**

Öz

Hindistan'da 20. yüzyılın başında yaklaşık 60 milyon Müslüman için hayat oldukça zorlu geçmekteydi. Yüzyıllarca hâkim konumda yaşadıkları topraklarda İngilizlerin yönetimi devralmasıyla birlikte büyük bir prestij kaybı yaşamışlar ve gerek siyasal gerekse ekonomik anlamda sıkıntılı bir sürecin içine girmişlerdi. 1857 yılındaki Büyük Sipahi Ayaklanmasının başlıca sorumlusu olarak algılanan Müslüman halk ve ulema İngilizlerin gittikçe artan baskılarına maruz kalıyorlardı. Bu şartlar altında çekiş yolu arayan Müslüman ulemadan sivrilen birkaç isim, geleneksel İslami yaklaşımların Hintli Müslümanların dertlerine deva olamayacağını düşünmüşler ve İslam'da reform yapmak adına bazı fikirler ortaya koymuşlardır. Geleneksel kalıpların dışındaki bu söylemler Müslüman halkın arasında çeşitli tepkilere yol açtığı gibi, kimi misyonerler arasında da karşılık bulmuştur. Hindistan'da ortaya çıkan bu reformist hareketlerin misyonerlerce nasıl algılandığını anlamak için, 1906'da Kahire'de ve 1911 yılında Hindistan'a bağlı Leknev'de Müslüman dünyaya yönelik düzenlenen misyoner konferanslarında sunulan bildiriye bakmak yerinde olacaktır. Bu konferanslar, misyonerlerin görüşlerini açık yüreklilikle sunabildikleri kapalı devre organizasyonlar olduğundan, verilen bilgilerin doğruluğu ve geçerliliği konusunda bir şüpheye mahal yoktur. Bu konferanslarda Hindistan'la ilgili sunum yapan misyonerler, Hindistan'daki yeni İslami yaklaşımları kendi pencerelerinden değerlendirmişlerdir. Bu makalede, Protestan misyonerlerin Hindistan'da yaşayan Müslümanların 20. Yüzyılın başındaki durumlarıyla ilgili yorumları çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni İslam, Hindistan, Protestan misyonerler, Seyyid Ahmed Han, Hintli Müslümanlar

Abstract

At the beginning of the 20th century in India, living conditions were quite harsh for about 60 million Muslims. With the British taking over the land where they lived in dominant position for centuries, they suffered a great loss of prestige and found themselves in a troubled period both politically and economically. Perceived as principal responsible for the Mutiny in 1857, the Muslim people and ulema were increasingly oppressed by the British. Under these circumstances, a few prominent Muslim scholars who were looking for a way out thought that traditional Islamic approaches could not cure the troubles of

Makale Geliş Tarihi: 12.07.2020. Makale Kabul Tarihi: 21.10.2020.

* Prof. Dr., Sakarya Üniversitesi Öğretim Üyesi,
E-mail: hselvi@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3669-8378.

** Sakarya Üniversitesi Öğretim Görevlisi ve SAÜ. Sosyal Bilimler Enst. Doktora Öğrencisi,
E-mail: utopcu@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-9626-2982.

Gazisi

Akademik
Bakış

175

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Indian Muslims and put forward some ideas to foster reformist ideas in Islam. These discourses outside of the traditional stereotypes caused various reactions among the Muslims, as well as among some missionaries. In order to understand how these reformist movements that emerged in India were perceived by missionaries, it would be appropriate to look at the conference papers read at the missionary conferences held in Cairo in 1906 and in Lucknow in India in 1911. Since these conferences are closed-circuit organizations where missionaries can present their views open-heartedly, there is no doubt about the accuracy and validity of the information provided. The missionaries who made presentations about India at these conferences evaluated the new Islamic approaches in India in their own way. In this article, the comments of Protestant missionaries about the situation of Muslims living in India at the beginning of the 20th century are discussed in various aspects.

Key Words: *New Islam, India, Protestant Missionaries, Sir Syed Ahmad Khan, Indian Muslims*

Giriş

Hindistan, Umman deniziyle Bengal körfezi arasında, kuzeyde Himalaya sıradağlarından güneyde Hint Okyanusu'na doğru giderek daralan devasa bir yarımadadır.¹ 20. Yüzyılın başında ise bugünkü Pakistan, Bangladeş ve Myanmar ülkelerini de kapsıyordu ve yönetsel olarak Britanya Hindistan'ı olarak tabir ediliyordu.² 1526 yılında Hindistan'da kurulmuş Babür İmparatorluğu'nun 18. Yüzyılın ortalarından sonra zayıflaması ile birlikte İngiliz Doğu Hindistan şirketi hakimiyetini kuvvetlendirip genişletmişti.³ Bu durumdan en çok etkilenenler, hakimiyet ve prestij kaybı yaşayan Hintli Müslümanlardı. Hindistan'da İngiliz hakimiyetinin artması, bu topraklarda yaşayan Müslümanlar arasında hoşnutsuzluğa yol açmaktaydı. Zira Hindular için sadece yöneticilerin değişmesi anlamına gelen bu durum, Müslümanlar için çok daha derin manalar içermektedir. İngilizlerin sosyal alandaki müdahalelerine yoğun misyonerlik çalışmaları da eklenmiştir.⁴ Müslümanlar dinlerini muhafaza noktasında ciddi endişelere

1 Sırrı Erinç, "Hindistan", TDV İslam Ansiklopedisi, C.18, İstanbul 1998, s.69

2 Julius Richter, *A History of Missions in India*, çev. Sydney H. Moore, Fleming H. Revell Co., New York 1908, s.1. İngiliz yönetimindeki toprakların büyüklüğü Hindistan, Burma ve Siam'ın büyük bir kısmı göz önünde tutulduğunda doğudan batıya 3200 kilometredir ve yaklaşık 3.500.000 kilometre kare alanı kapsar. 1870 yılında nüfusun 200.000.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. "India As a Mission Field", *Missionary Herald*, C. 66, S.1, Haziran 1870, s. 1

3 Babür Devleti'nin bölgedeki hakimiyeti Babür Şah ile başlamış; Ekber Şah zamanında (1556-1605) bu devlet geniş bir imparatorluk haline dönüşmüştü. Evrenşah'ın saltanatından sonra başlayan taht kavgalarına kadar Hindistan topraklarında hâkim güç olma vasfını elinde tutan Babürlü Hükümdarlar olmuştur. 1739'da İranlı Nadir Şah'ın ve ardından da Afgan sultanı Ahmet Şah'ın işgalleri orta ve Kuzey Hindistan'daki Babürlü hakimiyetini derinden sarsmıştır. Turgut Subaşı- Mustafa Albaş, "Hilafeti Çevreleyen Siyaset", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.6, S.4, Aralık 2019, s. 2119. 1757 yılında gerçekleşen Plassey savaşında, Fransız destekli Bengal nevâbi İngiliz güçlerine yenilmiş ve bölgede sürececek İngiliz Doğu Hindistan şirketinin hakimiyeti tescillenmiştir. Tony Bunting, "Battle of Plassey", *Encyclopædia Britannica*, <https://www.britannica.com/event/Battle-of-Plassey>, Erişim Tarihi: 25.06.2020.

4 Hindistan'daki misyonerlik faaliyetlerinin başlangıcı Portekizlilerin Hindistan'a ulaştıkları 16. Yüzyıl başlarına kadar uzanır. Öncü Cizvit misyonerler 1542 yılı itibarı ile bu topraklara ayak basar. Daha sonraki dönemde Danimarkalı misyonerler boy gösterse de asıl etkin olanlar, İngiliz güçlerinin sahaya inmesiyle ön plana çıkan İngiliz ve Amerikalı Protestan misyonerlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Richter, *age*, s.27-58, 96-110, 128-219. 1857 yılındaki

Görüş

kapılmışlar ve İngilizlerin kendilerini Hıristiyanlaştırmamasından korkar olmuşlardı.⁵ 1850'li yıllara gelindiğinde, İngilizler Hindistan'ın neredeyse tamamını ele geçirmiş durumdaydılar. Yaşanan hakimiyet kaybı ile Müslümanlar gittikçe fakirleşen bir topluluğa dönüşüyordu. Örneğin, 19. Yüzyılın ikinci yarısında, Müslümanların en yoğun nüfusa sahip olduğu Bengal'de genel vali olarak görev yapan W.W. Hunter şöyle bir ifadeyle durumu özetlemişti: "*Bundan yaklaşık 150 yıl önce sağlıklı bir şekilde dünyaya gelen bir Müslümanın fakirliğe düşmesi neredeyse imkânsızken, şimdi onun zenginliği tatması bir hayalden ibarettir.*"⁶

İngilizler tarafından uygulanan sosyal, ekonomik ve idari tedbirlerin yanında gittikçe artan Hıristiyan misyonerlik faaliyetleri yüzünden Hindu-Müslüman toplum adeta patlama noktasına gelmişti. İngilizlere şüpheyle yaklaşan Müslümanların sabrını zorlayan hususlardan biri de İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin misyonerlere kol kanat gemesi ve onların çalışmalarını İngiliz hâkimiyetiyle ilişkilendirmesiydi. 1813 yılında yayınlanan şirket tüzüğünde, misyonerler, Hintli toplumun ahlaki gelişimini sağlayacak görevliler olarak tanıtılıyordu. 1853 yılında Müslüman ağırlıklı Kuzeybatı eyaletlerde yönetimde bulunan Herbert Edwardes, İngiliz devletinin Hıristiyanlığı korumak için elinden gelenin en iyisini yapacağını ve kendileri için en mükemmel gördükleri bu dini diğer devletlere de yayacaklarını açıklamıştı.⁷ Tüm bu gelişmelerin sonucunda, 1857 yılında çoğunlukla Müslümanların katılımıyla Sipahi Ayaklanması adındaki isyan girişimi patlak vermiş ancak bu ayaklanma başarısız olmuş ve sembolik Babür yönetiminin sonuna gelinmiştir.⁸ Bundan sonraki dönemde

Sipahi Ayaklanmasının (The Mutiny of 1857) fitilini ateşlenmesinde misyonerlerin ateşli Hıristiyanlık propagandaları önemli bir rol oynamıştı. James Welch, "The British Raj and India: British Colonial Influence: 1612 – 1948", <https://www.researchgate.net/publication/272383606>, s.6, Erişim Tarihi: 27.06.2020.

- 5 Azmi Özcan, *Pan-İslamizm-Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, 2. Baskı, İSAM Yayınları, Ankara, 1997, s.22.
- 6 W.W. Hunter, *The Indian Musalmans*, 3. Baskı, Trübner and Co., Londra 1876, s.158.
- 7 Aziz Ahmad, *Islamic Modernism in India and Pakistan 1857-1864*, Oxford University Press, Londra 1967, s.25. 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Hindistan'daki siyasi çekişmelere müdahil olan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Bengal Genel Valisi Warren Hasting aracılığı ile oryantalist bir eğitim politikasını yürürlüğe koymuştu. Ancak daha sonraları evanjelist İngilizler tarafından sert bir şekilde eleştirilen bu politika 1813 yılındaki tüzükle birlikte terkedilmeye başlandı. İngiliz yöneticiler arasında her ne kadar tartışmalar yaşansa da nihai amaç, Hindistan toplumunun "modernleşerek" İngiltere'nin sadık bir sömürgesi olarak kalmasını temin etmektir. Mahmut Cihat İzgi, *British Colonial Education Policy: The Orientalist-Evangelist Controversy In India (1780-1835)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), s. V.
- 8 Azmi Özcan, "1857 Büyük Hind Ayaklanması ve Osmanlı Devleti", *İslam Tetkikleri Dergisi*, C.9, Prof. Dr. Nihat M. Çetin Hatıra Sayısı, İstanbul 1995, s. 269. Bu ayaklanmanın ilk ve en önemli sonuçları Müslümanlar açısından yıkıcı olmuştur. İngiliz hükümeti egemenliğinin önünde Müslümanları bir engel olarak görmeye başlamış ve onları potansiyel bir tehdit olarak kabul etmiştir. Müslümanlar ise bu tarihten itibaren İngilizlere karşı bitmek tükenmek bilmeyen bir kin duygusu içinde olmuş ve her zaman adaletsizliklerden söz eder olmuşlardır. Rahmani Begum Mohammad Ruknuddin Hassaan, *The Educational Movement of Sir Syed Ahmed*

Gazi

Akademik
Bakış

177

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ise ayaklanmadan sorumlu tutulan Müslüman halk ve ulema, yoğun bir baskı altında kalmıştır.⁹ Bu baskıya dayanamayarak ülkeyi terk edenlerin de olduğu bilinmektedir.¹⁰

Bu dönemde Müslüman ulemanın zayıflamasıyla, çok daha önceleri İngiliz Doğu Hindistan Şirketi'nin destekleriyle güçlenen ve William Carey gibi öncü misyonerler tarafından devam ettirilen modern misyonerlik çalışmaları da geniş bir faaliyet alanı bulmuştur.¹¹ Sipahi ayaklanması sonrası, İngiliz yönetiminden ve İngiliz halkından aldıkları desteğin artmasıyla özellikle Kilise Misyonerlik Cemiyeti (CMS), Metodist ve Presbiteryen misyonerlik cemiyetleri daha da güçlenmiş ve faaliyet alanlarını genişletmişlerdir.¹² Yine de misyonerlerin faaliyetleri her zaman için Müslümanlarca şüpheyle karşılanmış ve tüm misyonerlik faaliyetlerinin aslında Müslümanları dinlerinden etmek

Khan 1858-1898, University of London School of Oriental and African Studies, Londra 1959, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 72-73.

- 9 İngilizler isyanı bastırdıktan sonra kadınlar ve yaşlılar dahil tüm yerli halka çeşitli işkencelerde bulunmuşlardır. Evler yağmalanmış, silahsız halk kurşundan geçirilmiştir. İsyanda ölen her bir İngiliz askerine karşılık 1000'e yakın yerli halk katledilmiştir. Durmuş Bulgur, *XIX. yüzyıl Hint kıtasında İslami Fikir Akımları*, Tablet, Konya, 2007, s. 21.
- 10 Azmi Özcan, "Hindistan'da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavri", *Divan İlmî Araştırmalar*, S.17, 2004/2, s. 107. Babürlü Devleti'nin yıkılmasından sonra ülkelerini terk etmeyen bir takım ulema ise, Hint-İslam toplumu içerisinde İngiliz yönetimine karşı dayanışma sağlamak, İslami eğitim faaliyetlerini sürdürmek ve misyonerlik çalışmalarına karşı mücadele etmek için birtakım İslami akımlara önderlik etmiş ve birçok cemaat teşkil etmiştir. Ahmet Aydın, "Sömürge Hindistan'ında İslami Akımlar: Ehl-i Hadis Cemaati", *History Studies*, C.11, S. 1, Şubat 2019, s. 1.
- 11 Müslümanlar 1857 savaşından sonra siyasi ve kültürel kölelikle karşı karşıya kalmışlardı. Bir yandan egemen ulus yani İngilizler kendi kültürlerini genişletip yaymaya başlamış, diğer yandan Hindistan'ın dört bir tarafına dağılmış misyonerler Hıristiyanlığı tebliğ fırsatı bulmuşlardı. Onlar Müslümanların inançlarını sarsmayı ve İslâm şeriatının kaynakları hakkında şüphe uyandırmayı kendilerine amaç edinmişlerdi. Durmuş Bulgur, "Kadiyanilik", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 13, İstanbul 2008, s. 2.
- 12 Richter, *age*, s. 209-210. Kuzey Hindistan'da misyonerlik çalışmalarına en çok dahil olanlar İngiliz, Amerikan ve Avustralyalı gruplardır. Bunlar; Kilise Misyonerlik Derneği, İncil Propagandası Derneği, Londra Misyonerlik Derneği, İngiliz Vaftiz Misyonerlik Derneği, İskoçya Misyonerlik Kilisesi, Özgür İskoç Kilisesi, İskoç Birleşik Presbiteryan Kilisesi (Daha yeni İskoç Özgür Kilisesi adıyla birleşmiştir), Amerikan Presbiteryanları, ve Birleşik Presbiteryanlar (Amerikalı), Kanadalı Presbiteryanlar, Amerikan Metodist Piskoposları, İyileştirilmiş Presbiteryanlar ve Avustralyalı Vaftiz Misyonerlik Derneği'dir. Bu adı geçen örgütler, Kuzey Hindistan'ın başlıca büyük şehirlerinde, özellikle Müslüman nüfusa yönelik olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Civar bölgelerdeki köyler, Hristiyan vaizler ve hatiplerce ziyaret edilir ve bunların çoğu Müslüman köyüdür. E. M. Wherry, "Islam in North India", *The Mohammedan World of Today- Being Papers Read at the First Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Cairo*, ed. S.M. Zwemer- E.M. Wherry- James L. Barton, The Young People's Missionary Movement, New York 1910, s. 167. ABCFM (*The American Board of Commissioners for Foreign Missions*) ise 19. Yüzyılın ikinci yarısından sonra buradaki pastadan sadece küçük bir dilim alabilmişti. Mahratta misyonunda 9 istasyon, Madura misyonunda 14 istasyon, Seylan misyonunda ise 7 istasyonla varlık göstermeye çalışmıştır. "India As a Mission Field", *age*, s. 2.

Görüş

için kurulmuş birer tuzak olduğu fikri genelde kabul görmüştür.¹³ Bu durum Müslümanları, İngiliz yönetimi ve misyonerlerce açılmış batı tarzı her türlü kurumdan uzak tutmuştur.¹⁴ İngiliz idaresi altında potansiyel bir isyancı grup olarak görülen Müslümanlar sosyal, iktisadi ve eğitim gibi konularda büyük sıkıntılarla yüz yüze kalmışlardır.¹⁵ Bu şartlar altında bir kısım Müslüman ulema, Müslümanların Hindistan'da varlıklarını devam ettirebilmelerinin ancak İngilizlerin güvenini kazanmakla mümkün olabileceğine inanmış; içinde buldukları durumu daha farklı yorumlamaya çalışmışlardır.¹⁶ Örneğin en çok bu yönüyle bilinen Seyyid Ahmed Han, geleneksel İslami eğitim sisteminin, siyasi geleneğin, sosyal âdetlerin ve kökten dinci fikirlerin İngiliz yönetimle Müslümanların arasındaki sorunların temelini oluşturduğunu ve bu alanlarda yapılacak reformlarla Müslümanların daha saygın bir konuma yükselebileceğini düşünüyordu.¹⁷ Onunla filizlenen bu reformist fikirler Hindistan'daki Müslümanlar arasında olduğu kadar Hindistan'da görev yapan misyonerler arasında da büyük ilgi görmüş ve misyonerler tarafından bu reform girişimleri çeşitli boyutlarda değerlendirilmiştir. Ayrıca "Kadiyanilik" gibi yeni İslami akımlar ve "Nedvetü'l Ulema" gibi İslami topluluklar, 1900'lerin başında yaşanan sıkıntılı süreçte Hintli Müslümanlarca meydana getirilmiş geleneksel kalıpların dışındaki çözüm yollarıydı.

Tüm bu konularla ilgili en özgün değerlendirmeler ise 1906 yılında Kahire'de, 1911 yılında ise Hindistan'a bağlı Leknev'de American Board (ABCFM) tarafından gerçekleştirilen ve dünyanın dört bir yanından gelen misyonerlerin katıldığı Müslüman Dünyasına Yönelik Misyoner Konferanslarında ortaya konmuştur. İslam dinine inananları ve İslam'ın hüküm sürdüğü tüm toprakları hedef alan bu konferanslardan ilkinde 62 kıdemli misyoner iştirak etmiştir. Bu misyonerler 29 farklı misyoner örgüte tâbidirler. Toplantı

13 Filza Waseem, "Sir Sayyid Ahmad Khan and the Identity Formation of Indian Muslims through Education", *Review of History and Political Science* C. 2, S. 2, Haziran 2014, s. 134.

14 Örneğin İngiliz Hükümeti tarafından açılan devlet okullarındaki Müslüman öğrenci sayısı son derece düşüktü. Müslümanların yoğun bir şekilde yaşadıkları bölgelerde bile 1862 yılında her 10 Hindu öğrenciye karşılık olarak sadece 1 Müslüman öğrenciye rastlanabiliyordu. Hunter, *age*, s.181.

15 Özcan, "Hindistan'da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavrı", s. 108.

16 *Agm*, s. 110.

17 Dietrich Reetz, "Enlightenment and Islam: Sayyid Ahmad Khan's Plea to Indian Muslims For Reason", *The Indian Historical Review*, C.14, S.1-2, s. 209. 16. yüzyıldan sonra Batı Hıristiyan dünyasının gitgide artan gücü ve emperyalist baskıları karşısında sadece Hindistan'da değil neredeyse tüm İslam aleminde idareci ve aydın gruplar arasında iktisadi, idari, askeri ve hatta sosyal ve siyasi yapıyı yeniden düzenlemeye ihtiyaç duyulmaya başlandı. Bu yolda atılan adımlar, bu ülkelerdeki aydınların çoğunluğu tarafından batı modelli olacak şekilde yönlendirildi. Başta "kaçınılmaz kötü" olarak gözüken bu yenilikler, daha sonraları "vazgeçilmez iyi" olarak adlandırılmaya başlandı. İslam ülkelerinin son 300 yıllık tarihi, batılı görüşe sahip aydın zümrenin, yerli ve İslamcı aydın tabaka aleyhine genişlemesi ve nüfus kazanması şeklinde tezahür etti. Neticede bu ülkelerde, Batı modelleri yerleşmiş, bazılarındaki ise o yönde yönelimler hız kazanmıştır. Erol Güngör, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983, s. 23

yeri olarak, eskiden Ahmed Arabi Paşa El-Misri'ye ait olan, sonraları ise *Church Missionary Society* (CMS) tarafından kullanılan konak tercih edilmiştir.¹⁸ 1906 Kahire Konferansında tüm dünya Müslümanlarına değinilirken; E.M. Wherry "Kuzey Hindistan'da İslam", M.G. Goldsmith "Güney Hindistan'da İslam", H.U. Weitbrecht "Hindistan'da Yeni İslam" adındaki bildiriyle Hindistan'daki Müslümanların durumunu gözler önüne sermişlerdir. Leknev şehrinde düzenlenen *Islam and Missions* adlı ikinci konferans ise 23 Ocak 1911'de başlayıp 28 Ocak'ta son bulmuştur. Çeşitli misyoner örgütlerden 163 delege ve 113 de ziyaretçi konferansa katılım sağlamıştır. S. M. Zwemer konferansın başkanı, H. U. Weitbrecht ve Piskopos J. E. Robinson başkan yardımcısıdır. Lucknow ve Lahor Anglikan piskoposları da izleyici olarak konferansta bulunmuşlardır. Tüm toplantılar Isabella Thoburn Üniversitesi'ne ait binalarda gerçekleşmiştir. Müslüman nüfusun yaşadığı tüm topraklardan gelen misyonerler arasında Amerikan Board'u temsil edenler; Sekreter C. H. Patton, Türkiye misyonundan Bay ve Bayan Trowbridge, Madura misyonundan Chandler ve Marathi misyonundan Gates, Hazen ve Lee'dir. "Hindistan'daki Durum" adlı bildiriyle W. A. Wilson, "Hindistan'da Müslümanların İlerleyişi" adlı bildiriyle John Takle, "Hindistan'da Reform Hareketleri" adıyla da Canon Weitbrecht bu konferansta Hindistan'la ilgili önemli bilgiler vermiştir.¹⁹ Bu konferanslarda sunulan tebliğler daha sonra iki kitap halinde ayrı ayrı yayınlanmıştır.²⁰ Tebliğler, bilinen ama üzerinde pek fazla fikir yürütülemeyen bir alan hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmaktadır.

Hindistan'da "Yeni İslam" Fikrinin Ortaya Çıkmasında Misyonerlerin Rolü

Özellikle Kuzey Hindistan'da uzunca yıllar devam eden kanlı savaşlar ve anarşi, Müslümanların sosyal ve entelektüel yapısına büyük yaralar açmıştı.²¹ Eğitim olanakları, yalnızca birkaç merkezde bulunan okullarla ve yerel bölge mescitlerindeki din adamlarının verdikleri eğitimlerle sınırlı kalmıştı. Eğitimde okuma ve yazma dili olarak Arapça öğretilirken, resmi işleri halletmek için de yeteri kadar Farsça öğretilirdi. Delhi, Agra, Leknev gibi merkezlerde bulunan yüksekokullarda, 7 bilim dalında eğitim veriliyordu. Bunlar; Dil, Mantık, Matematik, Retorik, İctihat Bilimi, Din ve Tefsir eğitimleriydi. Geleneksel fikirleri savunan Müslümanlar, dünyevi bilgilerin (özellikle fen bilimlerinin) dine zarar verdiğine inanıyorlar ve bundan dolayı da bu tür bir eğitime sıcak bakmıyorlardı.²²

18 Eugene Stock, *The History of the Church Missionary Society*, C.4, CMS, Londra 1916, s. 117.

19 "The Lucknow Conference On Missions To Moslems", *Missionary Herald*, vol. 107, Nisan 1911, s. 163.

20 *The Mohammedan World of Today- Being Papers Read at the First Missionary Conference On Behalf of the Mohemmedan World at Cairo*, ed. ZWEMER, S.M, E.M. Wherry, James L. Barton, The Young People's Missionary Movement, New York,1910; *Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohemmedan World at Lucknow*, ed. S.M ZWEMER, E.M. Wherry, C.G. Myleria, Fleming H. Revell Company, London,1911.

21 Wherry, *agm*, s. 157.

22 Hindistan'da geleneksel tarzda eğitim veren mektep ve medrese mezunu Müslümanlar,

Ayrıca, çoğu din adamının düşünce yapısının dar kalıplar içinde sıkışmış olması halka da sirayet etmiş ve bu da yer yer köktendinciliği körüklemişti. Bu durum, Kuzey Hindistan'daki halkın sosyal ve entelektüel açıdan ilerlemesine engel olduğu gibi devlet kurumlarındaki Müslümanların sayısında da önemli bir düşüşe sebebiyet vermişti.²³ Misyonerlerin açtığı okullar sayesinde batıya ait bilgilere ve bilimlere ulaşılabildiğinde ise, Müslüman din adamlarının önemli bir kısmı her yerde buna karşı çıkarak, insanların çocuklarını bu okullara göndermelerini engellemeye çalıştı.²⁴ Daha sonraları, hükümet halkın eğitimi için bir sistem kurmaya girişti.²⁵ Eğitimin lâik temeller üzerine kurulacağı söylendikten sonra bu misyoner okullarına karşı çıkanların küçük bir kısmı hükümetin koyduğu kurallara itaat ederek çocuklarını bu okullara göndermeye razı oldu. Ancak çoğunluk bu okullardan faydalanmayı reddettiğinden İngiliz tarzı eğitimden Müslüman çocuklar uzak kaldı.²⁶ Bu işlere bir düzen getirmek ve devlet okullarının lâik yapısına bir alternatif getirmek için, İslam'ı savunmak adına kurulmuş *Encümen-i İslam Cemiyeti* birçok okul açmıştı.²⁷ Bu okullarda, İngilizce ve batı bilimleri eğitimleri verildiği gibi, Arapça ve İslam dininin inanç esasları da öğretiliyordu.²⁸ Hindistan'a bağlı Kuzeybatı eyaletlerinden sorumlu William Muir tarafından desteklenen Seyyid Ahmed Han'ın Aligarh'da açtığı kolej ise reformist anlamda en çok ses getiren okuldu.²⁹ Bu okul, Müslüman-

İngiliz tarzı eğitimi yetersiz görüyor ve kendi aldıkları eğitim tarzının daha üstün olduğunu savunuyorlardı. David Lelyveld, *Aligarh's First Generation: Muslim Solidarity in British India*, Princeton University Press, Princeton 1978, s. 86.

- 23 Hindistan'daki İngiliz yönetimince açılan ve batı tarzı eğitim veren okullara gitmekte gönülsüz davranan Müslümanlar için eğitim imkânları daralmıştı. Nitekim Müslüman okullarına kaynak sağlayan "vakıf" kanunları da İngilizlerce feshedilmişti. 1835'ten itibaren de resmi dilin İngilizce olması, bölge de yaşayan Müslümanları zorlayan başka bir husustu. Tüm bunların sonucunda 1835-1870 arasında devlet sektöründe görevli Müslümanların sayısı Hinduların yedide birinin de altına düşmüştü. (Ahmad, *age*, s. 24). 1871 yılında Bengal'deki durum ise pek de farklı değildi. 100 yıl önce tüm önemli devlet kurumlarında güçlü bir şekilde etkinliğini hissettiren Müslümanlar neredeyse tamamen sahneden çekilmişlerdi. Hunter, *age*, s. 169.
- 24 Wherry, *agm*, s. 158.
- 25 1834'te Kalküta Genel Vali Meclisi'nde görevde bulunan Lord Macauley, Müslüman ve Hindu bütün orta ve yüksek okulların kapatılmasını ve İngiliz Dili ve Edebiyatı eğitimi verecek yeni kurumların açılmasını talep eder. Bu talep tam olarak uygulamaya konulup tüm okullar kapatılmasa da İngiliz Dili ve Edebiyatı ağırlıklı yeni bir eğitim metoduna geçilir. Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 290-291.
- 26 Örneğin İngilizler Bengal'in yönetimini ele geçirdiklerinde, oradaki halkın çoğunluğu Türk ve Müslümanlardan oluşuyordu. Kendi topraklarını işgal eden İngilizlere kızgın ve küskün olan bu yerel halk, uzun bir süre İngiliz kaynaklı bir eğitime ilgi göstermemişti. *Age*, s. 291.
- 27 1880'lerde İslam kültürünü yaşatmak adına yerel bazda açılan bu okullar şunlardı; Amritsar ve Bareilly Encümen-i İslam Okulları(1883), Leknev Encümen-i Muhammedi Okulu, Lahor Encümen-i Hamiyet-i İslam Okulu ve Tyabji Ailesi tarafından finanse edilen ve özellikle fakir çocukların eğitimine adanmış Bombay Encümen-i İslam Okulu. Peter Hardy, *The Muslims of British India*, Cambridge 1972, s. 126.
- 28 Wherry, *agm*, s. 159.
- 29 Kurucusu Seyyid Ahmed Han'ın hedefleri doğrultusunda, Aligarh uzun süre İngilizlerle iş

Gazi

Akademik
Bakış

181

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ların sosyal durumlarının iyileşmesinde önemli bir rol oynamış ve ilerlemeci bir ruhu uyandırmakta oldukça etkili olmuştu. Klasik ve modern tarzın karışımı bu yeni nesil eğitim kurumlarında İngilizce eğitim yaygınlaşmıştı. Tüm bu okulların yanında, Müslümanların dünyevi ve sosyal gelişiminde misyoner okullarının önemli bir payı olduğu da unutulmamalıdır. Bu okulların ilk öğrencileri olan terzi, aşçı veya dokumacı çocukları, ya devlette etkin bir konumda iş bulmuşlar ya da misyoner veya devlet okullarında yönetici olmuşlardır.³⁰ Şüphesiz, onların bu yeni konumları, misyoner okullarına sıcak bakanları daha da heveslendirmiş, devlet okullarındansa misyon okulları daha cazip bir hale gelmiştir.³¹ Çünkü, devlet okullarının lâik yapısı içinde değil de ahlaki ve dini gelişimin sağlanacağı bu misyon okullarında çocukların daha iyi bir gelişime sahip olacağı düşünülüyordu. Ayrıca, devlet kurumlarında bir yer edinmek için, misyon okullarından mezun olmak ayrıcalıklı bir tercih sebebi olmuştu. Din-daşlarının baskılarına rağmen, Hristiyan misyoner okullarından mezun olanlar, genelde bu okulları himaye edip bu okullara çocuklarını göndermeye gönüllüydüler.³² Bu tip okullardan mezun kişiler ise aldıkları eğitim doğrultusunda İslami esasları ve görüşleri sorgulamış ve onu modern, batı tarzı bir yaşama uygun hale getirebilmek için bir takım reformist faaliyetler içine girmişlerdir.

20. yüzyılın başlarında, Hindistan'da misyonerlerin de gayretleri ile Müslümanların Hıristiyanlığa yönelik düşüncelerinde değişimler gözlemlenebilmekteydi. Hindistan'da batı tarzı eğitime verilen önemin artması ile Hıristiyanlık ile ilgili Müslümanların kafasına kazınmış önyargılar da birer birer yok olmaktaydı. Örneğin bazı Müslümanlar İncil'e yeni bir ruh hali ile yaklaşmaya başlamış ve onu Tanrı'dan gelen ışık, bir vahiy kaynağı olarak kabul etmeye hazır hale gelmişti. Örneğin Yeni İslam hareketinin mimarlarından Seyyid Ahmed Han, İncil'in ve Kur'an'ın aynı kökten geldiğini ve Müslümanlar üzerinde eşit

birliği politikasının en güçlü merkezi olmuştu. Ancak sonraki yıllarda üniversiteye dönüşen bu okulun öğrencileri arasında Pan-İslamcı düşünceler yayılmış ve bu kurum İngilizlere karşı yürütülen siyasi ve dini faaliyetlerin merkezlerinden biri olmuştur. Hatta İngiliz genel valisinin ifadelerine göre de okul bir tahrik yuvasına dönüşmüştü. Azmi Özcan, *age*, s. 185.

30 Wherry, *agm*, s. 160.

31 Örneğin 1862 yılında Müslümanların yoğun bir şekilde yaşadıkları Pencap ve diğer Kuzeybatı eyaletlerinde yer alan Protestan misyoner örgütlere ait okullarda eğitim gören erkek öğrencilerin sayısı 11.000; kız öğrencilerin sayısı ise 1.500 civarındaydı. "India as a Mission Field", *Missionary Herald*, *agm*, s. 3. 1871'de ise Pencap eyaletinde Protestan misyonerlere ait 181 okulda 10.547 öğrenci vardı. Kuzeybatı eyaletleri ve Oud ise 344 misyoner okuluna ev sahipliği yaparken bu okullarda 17.265 öğrenci bulunuyordu. Madras'daki misyoner okullarının sayısı 112 (34'ü kızlara özel) ve öğrenci sayısı 8.252 idi. Bu okullarda Hıristiyanlık eğitimi veren 151 görevli mevcuttu. Arcot ve Salem'deki 77 misyoner okulunda 1972 öğrenci öğrenim görüyordu. Madura'da 1871'de ABCFM'e ait 118 okulda 2.852 öğrenci vardı. Bengal'de bulunan 693 misyon okulunda 27.950 öğrenci ve 548 öğretmen vardı. M.A. Sherring, *The History of Protestant Missions in India*, Trübner and Co., London, 1875, s. 157, 213, 233, 379, 408, 437.

32 Wherry, *agm*, s. 161.

seviyede bağlayıcılığı olduğunu söylüyordu.³³ İncil'in bazı bölümleri hakkında yorumlar yazmış ve ona olan inancını beyan etmişti.³⁴ İncil'de inandığı her şeyin Kutsal kitap Kur'an'a dayandığını iddia ederek onu tenkit edenlere karşı kendini savunuyordu.³⁵

Misyonerlere göre, batı tarzı düşünce yapısından haberdar olup ondan etkilenen zihinlerde, yenilikçi ve reformist fikirlerin filizlenmesi kuvvetle muhtemeldi. Basın yoluyla da Hindistan'da İslam ile ilgili tabuların nasıl sorgulandığı görülebilir. Örneğin Hindistan'daki bazı gazetelerde şöyle cümleler okumak mümkündür: "...Bizimle birlikte din bir komediye dönüştü. Anlamsız geleneklerin ve güncel hayattaki uygulamaların içinde gömüldü kaldı.", "...Hiçbir aile, toplum veya ulus her iki cinsiyete aynı derecede önem vermedikçe zenginleşemez.", "...Eğitimin sonunda her şeyi kölelere özgü bir tavırla kabul etmeyi değil; bize sunulanları iyi değerlendirip uygun gördüklerimizi kabul etmeyi veya gerekirse ret etmeyi öğrenmeliyiz." Hatta basında çıkan bazı yazılarda Kur'an öğrenilerek geçirilen yılların boşa geçtiği bile iddia edilirken onun tüm hayatı yönlendiren kural koyucu bir kanunlar bütünü olmadığı da söyleniyordu.³⁶

Hindistan'da İngiliz yönetiminin kök salmasıyla ve toplumu etkileyen tüm kurumlara egemen olmasıyla, şüphesiz, uygulamaya konan batı tarzı eğitim ayırıştırıcı bir güç olarak Hint Müslümanlığı üzerinde etkisini hissettirmişti. Müslümanlar için geleneksel bağlardan kopmaya dönük bir süreç hız kazanmış, eğitilmiş Müslümanlar arasında oluşan yeni şartlar altında özellikle Hıristiyanlığa daha toleranslı davranıldığı ve onun öğretilerine daha çok kıymet verilmeye başlandığı gözlemlenmekteydi.³⁷ Bu süreç, geleneksel İslami fikirlerin aşınmasını ve bazı yenilikçi yaklaşımların halk arasında kabul görmesini kolaylaştırmıştı.³⁸

33 İncil tefsiri Tebyinu'l-Kelâm (1862) Seyyid Ahmed Han'ın idare eden ile edilenleri uzlaştırma çabalarının bir ürünü olarak ortaya çıkan bilimsel bir çalışmadır. Çok yumuşak bir tarzda yazılmış olan bu eserin her sayfasında sanki bakın bizim inancımızla Hıristiyanların inancı arasında ne kadar benzerlikler var denilmektedir. Durmuş Bulgur, *age*, s. 33.

34 Seyyid Ahmed, misyonerlerle girdiği polemiklerin de etkisiyle 1862 yılında *Tabyin (Tabin) Al-Kalam* adında İncil üzerine bir kitap yazmıştır. Bu kitap bir Müslüman âlim tarafından yazılmış ilk İncil yorumu olarak kabul edilir. Reetz, *agm*, s. 211.

35 W.A. Wilson, "The Situation in India", *Islam and Missions*, s. 155.

36 *Age*, s. 156.

37 *Age*, s. 157

38 Hindistan'da Müslümanlar arasındaki en önemli reformist Seyyid Ahmed Han, sosyal bir ilerleme için geçmişten gelen ne kadar alışkanlık ve uygulama varsa terk edilmesi ve tüm konularda bilimsel, batıdan gelen yaklaşımların tatbik edilmesini öğütüyordu. Yaptığı konuşmalarda ve yazılarında Hint Müslümanlarına yönelik öğütlerinden bazıları şunlardı; (1- Özgür düşünceyi geliştirip, geleneksel fikirlerin monotonluğundan kurtulmalıyız. Düşünce özgürlüğü olmadan uygar bir hayat söz konusu olamaz.2- Kültürel gelişimin önünde bir engel olmaktan başka bir işe yaramayan ve arkasında sağlam bir dayanağı olmayan geleneksel dini kuralları terk etmeliyiz. 3- İster dini olsun ister olmasın tüm batıl inançlardan vazgeçilmelidir. 4- Kadınlara eğitim imkânı sunulmalı ve el sanatları özendirilmelidir. 5- Eğitim kurumlarını geliştirmek için kolektif bir çaba içine girilmelidir. 6- Farklı sanat dalları geliştirilmeli ve endüstriyel kuruluşlar güçlendirilmelidir. K.A. Nizami, *Builders of Modern*

Böylece dünyevileşme Hint Müslümanları arasında yayılırken, dünyevi imkânların Hıristiyanların eli ile geldiğini görenler onların dünyalarına daha bir sempati ile yaklaştılar ve varlık ruhlarını kaybetmeye başladılar.

Misyonerlerin “Yeni İslam” Düşüncesi Çerçevesinde Müslümanlara Yaklaşımları

Misyonerlik merkezinin görüşüne göre, Hindistan’da Müslümanlara yönelik çalışmalarda bulunan bir misyoner için Arapçayı doğru ve etkili kullanma en önemli niteliklerden biridir. Ayrıca her bir misyonerin kütüphanesinde mutlaka *Luzac* tarafından piyasaya sürülmüş üç ciltlik Yeni İslam Ansiklopedisi bulunmalıdır. Misyonerlerce hazırlanmış ilk İslam sözlüğü T. P. Hughes tarafından Peşaver’de yayınlanmıştı ve bu eser de misyonerler için temel başvuru kaynaklarındandı.³⁹

Misyonerler, Hindistan’daki Müslümanların reformlara yönelik takındığı tutuk tavrın, Türkiye’de liberalizme karşı girişilen teşebbüsler gibi geçici olduğu düşünülmektedir. Bu yüzden Misyonerler, modernizm ile ilgili kavramları canlı tutmak için sürekli olarak Müslümanların, özellikle de eğitilmiş olanlarının çeşitli yayınlarla desteklenmesi gerektiğine inanıyorlardı. *Christian Literature Society* bu konuda üzerine düşeni yapmaya çalışmaktaydı. Gairdner’in “*Dialogues on Inspiration*”, “*The Conception of God*” ve diğer yazıları; Mylrea’nın “*Monograph on The Holy Spirit in Islam*” adlı makalesi Müslümanlara nasıl yaklaşılabileceği konusunda misyonerlere yeni fikirler sunmaktaydı. Ayrıca, Müslümanlar Hindularla birlikte yaşadıklarından, farklı dinler için yapılan yayın faaliyetlerinden de etkilenme ihtimalleri vardı.

Misyonerler için Müslümanlara yaklaşırken en önemli husus, onları aşağılamadan, sorgulamadan ve onlara karşı üstünlük taslamadan sevgi ve şefkatle davranabilmektir. Çünkü en ufak bir tartışmada bile, Müslümanlar hemen gururlarıyla hareket edip, Bağdat ve Kurtuba’daki yüksek ilim seviyelerinden, Arap âlimlerin entelektüel başarılarından ve Haçlılara karşı koyan Selahaddin Eyyubi’den bahsetmeye başlardı. Bu yüzden misyonerler, Müslümanlıkla Hıristiyanlık arasındaki ortak değerler ve inançları ön plana çıkartmalı ve en az Müslümanlar kadar bu bahsedilen ortak noktalara Hıristiyanlarca da kıymet verildiğini özenli bir dille anlatmalıydılar. Bunun yanında, modern bilimsel düşüncelerin ve medeniyetle ilgili batı dünyasında geliştirilen fikirlerin bir şekilde dini modernize etmek için kullanılmasının zorunluluğu hissettirilmeliydi.⁴⁰

Görüş

Akademik
Bakış

184

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

India- Sayyid Ahmad Khan, Publication Division, New Delhi, 2002, s. 75-76.
39 Bu eserin her bir cildi 45 Şiline satılmaktaydı. Canon Weitbrecht, “Reform Movements in India”, *Islam and Missions*, s. 284.
40 *Agm*, s. 285- 286. Özellikle 19. Yüzyılın ilk yarısı itibari ile Hindistan’da yönetimde bulunan İngiliz Hükümeti, hem Müslüman halkın hem de Hinduların ancak alacakları batı tarzı bir eğitimle ahlaki, sosyal ve ekonomik bir ilerlemeye kavuşabileceklerine inanmıştı. Bunun için ise ilk olarak eğitim dilinin Arapça, Sanskritçe veya Farsça değil medeniyetin ön şartı olan

Misyonerler açısından Hindistan topraklarında çağlar boyunca süregelen Müslümanlaştırma faaliyetlerini incelemek faydalı telakki edilmişti. Ancak, Hıristiyanların, Müslümanların kullandıkları yöntemlerin benzerlerini kullanmaları çok da mümkün gözükmemekteydi. Onlara göre İslamiyet bu bölgede güç kullanarak yayılmıştı ve güç kullanarak zorla Hıristiyan yapmanın dinin ruhuna aykırı olduğu kabul edilmekteydi. Meredith Townsend "*East and Europe*" adlı eserinde, eğer müdahaleci bir güç Hindistan'da etkisini hissettirmesse misyonerlerin çabalarının yetersiz kalacağını söylüyordu ve bu güce ancak Hıristiyanlık ruhaniyetine bağlı bir devletin sahip olabileceğini ifade ediyordu.⁴¹ Deneyimli misyonerlerce, Hindistan'daki Hıristiyanlık misyonunun ne tür faaliyetlere girişebileceği konusundaki tavsiyeler şu şekilde ifade ediliyordu:

1. İlk olarak Müslümanlık üzerine kendini geliştirmiş uzman kadroların güçlendirilmesi gerekmektedir. 1901 nüfus sayımına göre, Hindistan'da 62.458.077 Müslüman yaşamaktadır. Bu nüfusun en az üçte biri Bengal'dedir. Ancak, bu geniş topraklarda görev yapan misyonerler arasında Müslümanlara yönelik çalışmalarda bulunacak özel yetişmiş bir tek misyoner bile bulunmaz. Çeyrek milyon kişiye bir misyoner ya düşer ya da düşmez. Onlar da diğer vazifelerinden veya idari görevlerinden dolayı uzmanlaşmak için yeterli vakti ayıramazlar.
2. Müslümanlara ve Hindulara yönelik yapılan çalışmalardaki oranlamanın iyi yapılması gerekir. Hem Müslümanların hem de Hinduların yaşadığı bir yerde görev yapan misyonerler genelde, işin kolayına kaçarak daha az direnç gösteren Hindulara yönelik çalışmalara yoğunlaşmaktadır. Halbuki, her iki topluma da ulaşabilecek sistematik ve özel bir yaklaşımın belirlenmesi ve takip edilmesi daha faydalı olacaktır. Hıristiyan misyonerlerin her türlü hususta ayırım gözetmeden hem Müslümanlara hem de Hindulara yardım elini uzatabilmesi gerekir.
3. Batılı Hıristiyanların bu topraklarda yaşayanlarla tam anlamıyla kaynaşması neredeyse imkânsızdır. En başta ırksal bir nefret söz konusudur. Bu topraklardaki batılı insan varlığının hep geçici olduğu varsayılmıştır. Hâlbuki Müslüman propagandacılar Asyalıdır. Bu topraklarda yaşayanlarla daha sıkı bir bağ içindedirler. Evlilik yoluyla bağ kurdukları Hindularla, içinde yaşadıkları dili kullanarak anlaşabilmektedirler. Hıristiyan batılılar ise, bu

İngilizce ile yapılması gerekliliğini savunuyordu. Örneğin, Bengal'de 1850'lerde sivil kamu hizmetlerinde çalışmış Charles Edward Trevelyan, İngilizce eğitimle birlikte batılı ahlak yapısının, özgürlük duygusunun, Hıristiyanlık esaslarının ve batılı edebi eserlerin yerel halk tarafından daha iyi özümseneceğini savunuyordu. Ayrıca, ona göre batı kültürü ağırlıklı, İngilizce eğitim almış bir kitlenin içinde bulunduğu halk kitlesini etkilemesi kaçınılmazdı. İngilizce kavramların yerel dillere yerleşmesi ile de farklılıkların ortadan kalkacağını; dil çeşitliliğinden dolayı ortaya çıkan sorunların bu süreçte çözüm bulacağını düşünüyordu. Charles Edward Trevelyan, *The Education of People in India*, Longmans, London, 1838, s. 89, 124-125.

41 John Takle, "Moslem Advance in India", *Islam and Missions*, s. 214.

Gazi

Akademik
Bakış

185

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

insanlarla iletişim kurabilmek ve onların dillerini anlayabilmek için bile büyük bir çaba göstermek zorundadır.⁴²

4. Müslümanlara nasıl yaklaşılması gerektiği çok hassas bir mevzudur. Hıristiyanlıkla ilgili hususlar ifade edilirken karşı tarafın hislerine ve düşüncelerine son derece önem verilmeli ve ona göre dozaj ayarlanmalıdır. Zaman zaman dini tartışmalara girilebilir ancak kavgacı bir tarzdaysa samimi ve sevgi dolu bir yaklaşım daha verimli sonuçlar doğuracaktır. Hıristiyan misyonerlerin Hindistan'daki toplumlara gerektiği gibi hitap edebilmeleri için, onların anladığı dilde yazılmış kitapları ve diğer yazılı kaynakları üretmesi zorunludur.⁴³ Müslümanlar uzun yıllardır dini propaganda için bu yolu kullanmaktadır. Müslümanların, Hıristiyanlıkla ilgili yanlış bilgilerini düzeltebilecek nitelikte, sade ve açık anlatımlı kitaplar ve risaleler yayınlanmalıdır. Daha sonraları da temel konularda ikna edilenler için Tanrı öğretilerinin derin manalarına açıklık getiren kitaplar tedarik edilmelidir. Mutlaka batılı tarzda eğitim teşvik edilmeli ve bu yönde eğitim veren yeni okullar açılmalıdır. İngilizce eğitim alan bir Müslüman'ın inancını sarsmak, bu dili bilmeveninkini sarsmaktan daha kolaydır.⁴⁴
5. Kur'an, misyonerlerin çalışmalarında bir araç olarak kullanılabilir. Eğer Müslümanlar üzerine gidilmek isteniyorsa, Kur'an'ın misyonerlerce daha çok irdelenmesi gereklidir. İslam'ın en büyük silahlarından olan Kur'an'ın, yine etkili bir silah olarak onlara çevrilmesi gereklidir. Özellikle W. Goldsack'ın

42 Hıristiyan misyonerler için, içinde yaşadıkları topluma daha çok ayak uydurmaya çalışmak önemlidir. Göçebe yaşayan Müslüman irşat elçileri gibi hareket ederek daha başarılı olacaklarını umarlar. Müslümanların yaşadıkları bölgelerde görev yapacak misyonerler yetiştirmek için, üniversitelerde kapsamlı bir İslami eğitim verilmesi ve bölgede *lingua franca* (ortak iletişim dili) olan Urduca'nın öğretilmesini planlarlar. Bu konuda çeşitli girişimler yapılmış olsa da 1911 yılına kadar ciddi bir gelişme yaşanmadığı bilinmektedir. *Agm*, s. 216. Martyn Clark, Hindistan'da nüfusun yüzde 95'nin köylerde yaşadığına dikkat çekerek, Müslümanlığı köy köy dolaşıp yayan Müslüman tüccarların başarılarından bahseder ve onlar gibi hareket etmenin akıllıca olacağını söyler. Şöyle bir ifade ile sözlerini tamamlar: "*Bu tüccarlar eski güçlerini kaybetmişlerdir; ancak, getirdikleri dinin etkisi kalıcı olmuştur.*" Martyn Clark, *Robert Clark of the Panjab*, Fleming H. Revell Co., New York, 1907, s. 264.

43 Hindistan'daki misyonerlik çalışmalarından en önemlisi olan edebiyat ve yayın faaliyetleri şu şekilde gruplandırılabilir; 1- İncil'in Hindistan'daki en önemli yerel dillere tercüme edilmesi. 2- Hinduizm, Budizm, İslam, Zerdüştlük gibi dinlere ait farklı mezheplerin araştırılması, kast sisteminin etnografik açıdan değerlendirilmesi, Hindistan'daki halkın geleneklerinin ve düşünce yapılarının incelenmesi; Hint dillerinden en önemlilerinin filolojik açıdan araştırmaya tâbi tutulması; o ana kadar kayda geçmemiş, herhangi bir yazılı kaynağı olmayan sayısız Hindu lehçesinin ortaya çıkartılıp belgelendirilmesi. 3- Misyonerlerin faaliyetleri için kullanabilecekleri Hinduizm, İslam, Budizm, Sihizm gibi dinlerle ilgili ihtilafli hususları konu eden yazılı metinlerden oluşmuş geniş kapsamlı, iyi tasarlanmış bir kitap deposunun oluşturulması. 4- Yerel Hıristiyan halk için ilahi kitaplarının, dua kitaplarının, vaizler için özel yazılmış metinlerin ve haftalık ve aylık dergilerin basılması. 5- Misyoner okulları için amaca uygun, her seviyede İngilizce ve diğer dillerde ders kitaplarının ve diğer kaynak kitapların sağlanması. Richter, *Age*, s. 286-287.

44 Takle, *Agm*, s. 217

Görüş

Bengali dilinde yaptığı Kur'an tercümesi mutlaka okutulmalıdır. Kur'an'ın gerçekte ne öğrettiğini anlayan Müslümanlar ve Hindular arttıkça İslam'ın önü kesilebilecektir.

6. Ekonomik şartlardan dolayı Müslüman olanların sayısını azaltmak için, Hıristiyan yardım kuruluşlarının sayısı ve etkinliği artırılmalıdır. Dul kalmış Hindu kadınlar veya ihtiyaç içindeki diğerleri için yardım evleri açılmalıdır. 1911 yılına gelindiğinde artık Bengal'de bu tür kişilere Hıristiyan misyonerlerce yardım edileceği iyi bilinen bir husus olmuştur. Pek çoğunun Hıristiyanlığa döndürülmesi bu yolla mümkün olmuştur.⁴⁵
7. Müslümanlara yönelik misyonerlik faaliyetlerini örgütleyecek özel nitelikte bir cemiyet oluşturulmalıdır. Müslümanların yaşadıkları sorunları her zaman birinci planda tutacak, Müslüman birliğine karşı cephe oluşturabilecek örgütlü bir güce ihtiyaç duyulmaktadır. Müslümanların faaliyetlerine karşı her zaman tetikte olunmalıdır. Çıkardıkları dergiler ve gazeteler takip edilmeli, yayınladıkları kitaplar okunmalıdır. Kendi içlerinde yaşadıkları çekişmeler bilinmeli ve bunları kullanmanın yolları araştırılmalıdır.⁴⁶

Hindistan'da faaliyet gösteren misyonerler, yayın ve eğitim yoluyla Kuzey Hindistan'daki Müslümanları Hıristiyanlaştırma çabasında Henry Martyn'in çalışmalarını ön plana çıkarmışlardı. Onun Yeni Ahit (İncil)'i Farsça ve Urducaya çevirmesi, İslam taraftarlarında bir karşı tepkiye yol açmış ve saldırganca hazırlanmış karşıt çalışmalara bir temel oluşturmuştu.⁴⁷ Hindistan'da gerek misyonerlerce açılan okullarda gerekse Hıristiyanlıkla ve onun inanç sistemiyle ilgili kitaplar ve risalelerin dağıtılmasıyla, Müslümanların yıllardır ellerinde bulunan eserlerin içeriği tartışılır hâle gelmiş ve geleneksel İslami görüşler sorgulanmaya başlanmıştır.⁴⁸ Misyonerlerin ortaya attığı fikirlere göre, tarihsel metinler eleştirel bir gözle incelendiğinde er veya geç Kur'an

45 En katı Müslümanların bile kalbini yumuşatan hizmet, her zamanki gibi, tıbbi alanda Hıristiyan doktorlarca sunulandır. Misyonerler en fazla bu misyon sayesinde kendilerini dinletebilmişlerdir. Takle, *Agm*, s. 218.

46 Takle, *Agm*, s. 219

47 Wherry, *agm*, s. 164. Henry Martyn, 1806 yılında Hindistan'a ulaşmış ve İncil'i Hindustani (Urdu) diline çevirmek için yoğun bir şekilde Farsça ve Sanskritçe öğrenmeye kendini adanmıştır. Dinapore'da 5 adet okul açmış ve 1807 yılında Urduca İncil'i yayınlamayı başarmıştır. 1811'de Hindistan'dan ayrılarak Farsça 'ya çevirdiği İncil'le birlikte Şiraz'a varmış ve orada çevirisi üzerinde düzenlemeler yapmıştır. Rus İncil Cemiyeti tarafından bu versiyon İran'ın dört bir yanına dağıtılmıştır. İstanbul üzerinden Hindistan'a dönmeye planlanmış ancak Tokat'ta 16 Ekim 1812'de hastalığa yenilerek can vermiştir. Sherring, *Age*, s. 85.

48 Örnek olarak Hilafet siyasetine karşı verilen mücadele gösterilebilir. İngilizler, Hintli Müslümanların geleneksel olarak büyük kıymet verdiği Osmanlı Halifelik kurumunu 19. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bir tehdit olarak görmeye başlamışlar ve propaganda yolu ile bu kurumun itibarsızlaştırılmasına çalışmışlardır. Ayrıca, İngilizlerin "Ehl-i Kitap" olduklarından ve Müslümanlara her türlü inanç ve ibadet hürriyetini verdiklerinden dem vurularak, onlara sadık kalmanın İslamiyet'e aykırı olamayacağını söylemişlerdir. Haccın önemli bir farz olmadığını iddia eden mezhepleri de himaye etmişlerdir. Güngör, *age*, s. 164.

da sorgulanmaya başlanacaktı. İslam'ı modern şartlara uydurmak için yapılan çalışmalar aslında batıdan gelen baskıların bir sonucuydu. Dinde modernizm sağlandığında, Müslümanların kalpleri Hıristiyanlık mesajlarına daha açık hale geleceği misyonerlerce umulmaktaydı. Bu tür dönüşüm zamanlarında dini anlamda boşluğa düşüldüğünden, misyonerlerin kitleleri etkilemeleri için uygun bir ortam oluşacaktı. Böylece siyaset, ekonomik problemler ve maddi zenginlik konu edilerek insanlara hitap edilir ve İslami esasların sorgulanmasıyla yenilikçi fikirlerin güç kazanması sağlanırdı.⁴⁹

Misyonerlerin Gözünden Seyyid Ahmed Han ve “Yeni İslam”

Misyonerler açısından Seyyid Ahmed Han, Hindistan'da tam da onların gerçekleştirmek istedikleri reform çalışmalarına adanmış bir isimdir. Bu yüzden kendi aralarında gerçekleştirdikleri konferanslarda Hindistan söz konusu olduğunda onun ismini ve misyonunu ön plana çıkarmışlar, yaptığı çalışmaları incelemişlerdir. Böylece bölgede çalışma yapacak misyonerler için de bir yol haritası çizmişlerdir.

Seyyid Ahmed Han, 1817 yılında Hz. Muhammed'in soyundan gelen (Seyyid kavramının da ifade ettiği gibi) bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 21 yaşında Kuzeybatı eyaletlerinin birinde sivil memur olarak göreve başlamıştır. Ayaklanmalar döneminde yararlı görevlerde bulunarak terfi ile ödüllendirilmiş ve bu arada da kendini edebi anlamda yetiştirmiştir. 1869 ve 1870 yılları arasında İngiltere'ye yaptığı bir seyahatte, İngiltere Kraliçesi ve Galler Prensi ile tanıştırılmış; İngiliz yaşam tarzını, eğitim sistemini ve endüstriyel gelişmişliği yakinen inceleme şansını yakalamıştır.

Hindistan'a döndüğünde ise, *Tahzib-ul Ahlak* (Ahlak Reformu) adında bir dergi çıkarmaya başlamıştır. Bu dergide çıkan denemeleri, onun görüşlerinin ana çerçevesini anlatmaktadır. Hindistan'da Müslümanların, Hindulara nazaran eğitim alanında çok geride olduğunu, maddi anlamda ve yönetimde söz sahibi olma hususlarında da aynı durumun geçerli olduğunu görmüştür. Hükümeti suçlamak ve değişen zamanın şartlarını kötülemek yerine, Müslüman çağdaşlarına eğitime önem vererek durumlarını düzeltmelerini tavsiye etmiş ve Müslümanın kendi durumunu iyileştirmesi için çaba sarf etmedikçe, Allah'ın da onlara yardım etmeyeceğini ve sefalet içinde yaşamaya devam edeceklerini ifade etmiştir.

Kariyeri boyunca yaptığı başarılı işlerin yanında, kendisini Müslümanların durumunu iyileştirmeye adanmıştır. Hükümetin de desteği ile Aligarh'da Anglo-Muhammedi bir üniversite açmayı başarmıştır. 1879-1883 yılları arasında, İngiliz yönetimindeki Hindistan'ın ikinci büyük yöneticisi rütbesine getirildikten sonra, Genel Valilik Yasama Meclisinde ve daha sonra da Kuzeybatı

49 Wilson, *agm*, s. 157-158.

Eyaletleri Parlamentosunda görev yapmıştır.⁵⁰

Seyyid Ahmed Han Hindistan'da ilk kez İslami uygulamaları ve öğreti-leri modern hayat şartlarına ve düşünce yapısına ciddi bir şekilde uydurmaya çalışan kişidir.⁵¹ Kur'an'ın akla dayanan bir tefsiri yolu ile reform ve ilerleme hareketlerini desteklemiştir. Doğa kanunlarını öğretmenin sonucunda mucizelere dair inancın hükmünün ortadan kalkacağına inanmıştır.⁵² Başyapıtı olan Aligarh'daki yüksek öğrenim kurumunda dindaşlarına yönelik olarak batı tarzı eğitimin yerel dillerle verilmesini sağlamıştır.⁵³ Hindistan'da İngiliz yönetimi-ne karşı girişilen isyandan hemen sonra şunları söylemiştir:

“Şimdiye kadar Müslümanlar bu toprakların yöneticileriydiler. Ancak ilahi takdir gereği artık çok daha güçlü bir idarenin altına girmek durumundadırlar. Şu ana kadar tarih sayfalarına adlarını zaferlerle yazdıran hükmedici Müslümanlar, bundan böyle adil yönetime itaat eden halk zümreleri olarak bilinmelidir.”⁵⁴

1872 yılında gitgide nüfuzu artan Seyyid Ahmed yayınladığı mektuplarla, Müslümanlara her türlü kolaylığı sağlayan ve dini özgürlük sunan İngiliz yönetimine karşı dini bir savaşın başlatılmasının caiz olmadığını anlatmıştır. Çeşitli gösteriler sırasında Müslümanlar arasında tutarlı bir tutum sergileyerek encümenler ve dernekler yoluyla İngiliz yönetimine sadakatini pekiştirmiştir. Onun çabaları sonucunda 1911 yılına gelindiğinde görülmüştür ki, hükümete

50 H.U. Weitbrecht, “The New Islam in India”, *The Mohammedan World of To-day*, s. 191.

51 Seyyid Ahmed Han'ın İslami görüşlerinde en çarpıcı olan taraf, hadis ağırlıklı klasik İslami düşünceleri sorgulamasıdır. Çoğu hadis kaynağının güvensizliği üzerinde durmuş ve Kur'an'da geçen hususları oluşan modern şartlar altında değerlendirmeye çalışmıştır. Ona göre, güvenilir bir hadis mutlaka Kur'an'da karşılık bulmalı ve rasyonalist standartlara uymalıdır. Sheila Mc Donough, *Muslim Ethics and Modernity - A Comparative Study of the Ethical Thoughts of Sayyid Ahmad Khan and Mawlana Mawdudi*, Wilfrid Laurier University Press, Ontario, 1984, s. 41,42. Seyyid Ahmed Han 17 aylık İngiltere seyahatinden sonra bir gazete çıkarmaya başlamış ve bu gazetedeki yazılarında din ve sosyal hayatın ayrılması ve dinin her işe sokulmaması gerektiğine dair görüş bildirmiştir. Bunun üzerine Hindli Müslüman ulema onu “kâfir” olmakla suçlamış, hatta bazıları bu konuda Mekke'den fetva almaya uğraşmıştır. Bayur, *age*, s. 381-382.

52 Seyyid Ahmed Han'ın “Yeni İslam” tezinin temelinde doğa yatar. Ona göre, doğa İslam demekse, İslam'da doğa demektir. Ayrıca, bütün ilahi emirlerin akıl süzgecinden geçirildikten sonra kabul edilmesi gerektiğine inanır. Julius Richter, *A History of Missions in India*, (çev. Sydney H. Moore), New York, 1908, s. 402. Ahmed Han, Kur'an'ı 19. Yüzyıl rasyonalistlerine karşı savunurken üzerinde durduğu temel unsurlardan biri de Kur'an'da geçen hiçbir ifadenin doğa kanunlarıyla çelişmediğini ortaya koymaya çalışmasıdır. Baljon, *age*, s. 72.

53 1856 yılındaki Büyük Sipahi Ayaklanmasından sonra İngiliz yönetimi kesinlikle Müslümanlara olan güvenlerini kaybetmişlerdi. Bu güvensizliği onarmakta ise en aktif rolü Seyyid Ahmed Han oynuyordu. Müslümanların modern, ılımlı ve yönetime sadık yönünü temsil ediyordu. Agra yakınlarında kurduğu yüksek öğrenim kurumu, batı tarzı bir eğitimin yanında İslami kimliği de vurgulayan bir yapıya sahipti. Daha sonraları Aligarh İslam Üniversitesi'ne dönüşecek olan bu kurum, etki alanı bulunduğu toprakları aşan ideolojik bir merkeze dönüşecekti. Hermann Kulke, Dietmar Rothermund, *A History of India*, 3. Baskı, Routledge, Londra, 1998, s. 245.

54 C. Weitbrecht, *agm*, s. 273

Gazi

Akademik
Bakış

189

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

yönelik isyan girişimleri minimumda tutulabilmiştir.⁵⁵

Seyyid Ahmed Han, eğitim olmadan Müslümanların geri kalmaya mahkûm olduğunu bildiğinden, kendini yeni bir İslam politikası üretmeye adanmıştır.⁵⁶ İlk zamanlar Müslümanlar arasında anlaşılammıştır ve İstanbul'dan gönderilen ajanlar tarafından öldürülme tehlikesi bile yaşamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında, Hintli Müslümanlar arasında Osmanlı Devleti'ne karşı duyulan hissiyatı paylaşmaması yatmaktadır.⁵⁷ Fakat bu tür adımlar onu daha da güçlü kılmış ve 1911 yılına gelindiğinde, onun meydana getirdiği "Yeni İslam" tezi o günkü İslami düşünce sistemine şekil vermiştir.⁵⁸ O, yıllar önce kaleme aldığı bir yazıda şu ifadeleri kullanmıştır; "*Müslümanlar siyasi emellerini bir kenara koyup tüm enerjilerini eğitim almaya harcamalıdır. Yönetim ile ilgili işleri Hükümetin*

55 Wilson, *agm*, s. 147

56 Seyyid Ahmed Han, Müslümanların yaşadıkları sorunların temelinde eğitim eksikliğinin olduğunu ifade etmekle birlikte şu hedeflerin gerçekleştirilmesini elzem görüyordu; a- Müslümanlarla İngilizler arasındaki karşılıklı güvensizliği aşma, b- Müslümanları, kurtuluşun ancak modern bilimsel eğitimle mümkün olduğuna inandırma, c- Toplumun tüm katmanlarını yenileşme hareketlerine dahil edebilme. Filza Waseem, "Sir Sayyid Ahmad Khan and the Identity Formation of Indian Muslim Through Education", *Review of History and Political Science*, cilt: 2, sayı: 2, Haziran 2014, s. 139.

57 19. Yüzyılın başlarından itibaren büyük ölçüde İngiliz idaresine giren Hindistan'daki Müslümanlar, kendi devletleri tarih sahnesinden silindikten sonra Osmanlı devletine özel bir ilgi göstermeye başlamıştı. Bu ilgi, Osmanlı-İngiliz ilişkilerinin de temel unsurlarından biri olmuştu. Osmanlılar bağımsız tek İslam devleti olarak Hintli Müslümanlar için özel bir öneme sahipti. Bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen İngiltere, 1857 yılındaki Sipahi Ayaklanmasında Osmanlıya ait Halifelik kurumunun etkinliğinden faydalanmıştı. Osmanlı'nın zor durumda olduğu 1876-1878 döneminde ise Hintli Müslümanlar samimi ve cömert yardımlarını esirgememişlerdi. Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği-Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti*, Ötügen, İstanbul 2019, s. 310. Seyyid Ahmed Han, *Tahzib-ul Ahlak* adlı dergisinde yazdığı yazılarda Tanzimat ve benzeri değişim hareketlerini coşku ile karşılıyordu. Ancak, İngilizler arasında Rosebery ve Salisbury tarafından alınan önlemlerle başlayan Osmanlı karşıtı akım güç kazandıktan sonra onun görüşleri de aynı yönde değişim göstermiştir. 1880 ve 1890'larda çıkan yazılarında şunları okumak mümkündür; "*Biz II. Abdülhamid'e tâbi bir topluluk değiliz...*", "*Halifelik yalnızca onun hükmettiği topraklarda etkilidir.*", "*Biz ancak İngiliz Hükümetine bağlı, sadık bir tebaayız.*" Halbuki, Şah Veliyullah ed- Dihlevi ve Diyubend'daki Nedvet'ül Ulema okuluna bağlı ulema, Osmanlı'ya ait halifelik kurumunun evrensel olduğunu kabul ediyor ve ona bağlılıklarını açık bir şekilde ifade ediyordu. Ahmad, *age*, s. 124-125.

58 İslam'daki önemli temel taşlardan olan hadisleri sorgulayarak güvenilirliklerini tartışmaya açan Seyyid Ahmed, bu yolla oluşturduğu "Yeni İslam" tezi ile ilgili 6 prensip belirlemiştir; *1- Kur'an'da karşılığı olmayan tüm hadisler reddedilmelidir. 2- Herhangi bir şey için vahiy yoluyla tasdik edilmiş hadis, eğer o şeyin doğasına aykırı ise o hadis geçersiz olarak kabul edilmelidir. 3- Tarihi bir olaya ilişkin hadis, eğer yazılı kaynaklarla çelişiyorsa geçersizdir. 4- Pek çok insanın şahit olduğu bir olaya dayanan hadis, sadece tek bir hadis aktaranın ifadelerine dayanıyorsa geçerliliğini yitirmiştir. 5- Herkesi ilgilendiren ve herkesçe bilinen bir hadis, aktaranın otoritesi ile alakalı ise, o hadise şüpheliye yaklaşılmalıdır. 6- İslam'ın genel kaidelerine uymayan bir hadis reddedilmelidir. 7- Akıl yoluyla açıklanamayan, mucizelere dayalı ve vahiy yoluyla desteklenmemiş hadisler geçersizdir.* Rahmani Begum Mohammad Ruknuddin Hassaan, *The Educational Movement of Sir Syed Ahmed Khan 1858-1898*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, School of Oriental and African Studies, University of London, Aralık 1959, s. 256-257.

Görüş

güvenli ellerine bırakabilirler." 1878 yılında açtığı Aligarh'daki Müslüman üniversitesini İngiliz Hükümetinden destek görmüştür. Eğitim faaliyetlerine devam ederek birkaç yıl sonra Hindistan'daki Müslümanlar adına yıllık konferanslar düzenlemeye başlamıştır.⁵⁹ Seyyid Ahmed'e göre üniversitenin amacı, doğulu unsurlarla batı bilimi ve edebiyatını harmanlamak ve Müslümanları İngiliz yönetimindeki Hindistan'da yararlı ve saygın bireyler haline getirmektir. Bu üniversitenin yenilikçi akımlardaki etkisi su götürmez bir gerçektir.⁶⁰

Seyyid Ahmed Han, İngilizlerin Hindistan'daki egemenliğini dünyanın daha önce görmediği derecede muhteşem bir olay olarak tanımlıyordu. Ona göre İngiliz yönetimine olan bağlılık, yabancı bir efendiye kölece bir itaat değil, iyi bir idarenin hayırla yâd edilmesi idi. Seyyid Ahmed Han'ın Hindistan'da İngiliz bürokratlarıyla kurduğu ilişkiler oldukça derindi. Hindistan'da İngilizlerin büyüyen ırksal züppeliği ve ilerleyen ırki önyargıların ilk işaretlerine karşı tavrı ise çift taraflıydı. Açıkça ayırım olduğunda eleştirel, batılı kültürel gelişme noktasında ise hoşgörülüydü. Seyyid Ahmed Han'ın son dönem siyasetinde temel nokta Müslümanların Hindulardan farklılığını ortaya koymak, ayrı bir millet olarak kimliklerini muhafaza etmelerini sağlamak ve İngiliz idaresine sadık kalmaktı.⁶¹ Müslümanlar için kurtuluşun ancak batıya yönelmekle gerçekleşeceğini ve bunun da ancak İngilizlerle kurulacak iyi ilişkilere bağlı olduğunu düşünüyordu.⁶²

İngiliz menşeli Kilise Misyonerlik Cemiyeti (CMS) tarafından çıkarılan aylık bir bültende Seyyid Ahmed Han'ın ölümü üzerine çıkan bir yazıda şunlar yazmaktadır:

" Modern düşüncenin Kuzey Hindistan'daki en önemli lideri, yüksek yargı organlarında görev yapmış ev hükümet yararına çalışmalarından dolayı kraliçe tarafından "Sör" rütbesiyle onurlandırılmış Seyyid Ahmed Han yakın bir zaman önce ölmüştür. Onun hayatı boyunca yaptığı çalışmalardan bizim ilgimizi çeken taraf, İslam ve Hıristiyanlığı ortak bir

59 1886 yılında Seyyid Ahmed Han önderliğinde düzenlenmeye başlanan bu konferanslar, Hindistan'da farklı eyaletlerde yaşayan Müslümanları ortak bir platformda buluşturmayı hedefliyordu. Batı kaynaklı bilimlerin ve edebiyatın Müslümanlarca öğrenilmesini ve medrese ve mekteplerde bu yönde eğitim verilmesi bu konferanslarda teşvik ediliyordu. 1896'dan sonra konferanslar Kalküta, Madras ve Bombay merkezli olmak üzere gerçekleşmeye devam etti. Peter Hardy, *age*, s. 138.

60 Wilson, *agm*, s. 149-150.

61 Durmuş Bulgur, *age*, s. 32. Gelecek dönemlerde Müslüman ve Hinduların bir arada yaşayamayacak duruma geleceğini ve olası bir bölünmede Müslümanların eğitimsiz ve milli bilinçten uzak yapılarıyla kuracakları devletin ayakta durmasının oldukça zor olacağını tahmin eden Seyyid Ahmed Han, Müslümanlara yeni bir ülke vaat etmese de kurulması olası ülke için Müslüman toplumun zihinsel hazırlık içine girmesine vesile olmuştur. Davut Şahbaz, "Seyyid Ahmed Han'ın Pakistan İdeolojisinin Oluşumuna Katkıları", *Nüşa*, sayı: 47, 2018, s. 124.

62 J.M.S Baljon, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Seyyid Ahmed Khan*, 2. Baskı, Orientalia Publishers, Lahore 1958, s. 18.

Gazi

Akademik
Bakış

191

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

noktada buluşturmaya çalışması ve özgür düşünce sistemini İslam'a adapte etmeye teşebbüs etmesidir. Klasik İslam inancına ait temel unsurlarla modern yaşam tarzından dolayı ortaya çıkan yeni fikirleri bağdaştırmayı hedeflemiş ancak öngördüğü başarıyı elde edememiştir. Yenilikçi fikirleri doğrultusunda dizayn ettiği Aligarh'daki kolejde bile onun fikirlerini takip edenlerin sayısı her geçen gün azalmaktadır.⁶³

E. M. Wherry'e ait şu sözler, Seyyid Ahmed Han üzerinden, Hindistan merkezli olmak üzere tüm dünyada görev yapan misyonerlerin İslami yenileşme hareketleriyle ilgili ne türden bir beklenti içinde olduklarını özetlemektedir:

"Hint Müslümanları arasında en çok göze çarpan hareketlerden biri, Aligarhlı Seyyid Ahmed Han tarafından başlatılmış olan Yeni İslam hareketidir. Bu, aslında daha geniş çaplı bir kıpırdanmanın da bir habercisi konumundadır. Neredeyse tüm dünyadaki eğitimli Müslümanlar, tutucu ve gerici zincirlere karşı başkaldırmaktadır. Bundan dolayıdır ki, özellikle bu ortaya çıkan durum iyi değerlendirilmelidir. Belki de bu, Müslümanları, Hıristiyanlığın mantıksal ve akla dayanan yaklaşımlarına çekmek için bir fırsat olabilir. Umutlu olmak için pek çok neden bulunmaktadır."⁶⁴

Hindistan'daki Diğer Reformist Girişimler

Misyonerlerin Hindistan'daki Müslümanlar konusunda üzerinde durdukları ikinci hareket Kadiyanilik'tir. Ahmediyye (Kadiyanilik), Mirza Gulam Ahmed Kadiyani⁶⁵ tarafından Pencap'ta kurulmuş bir mezheptir. Öğretileri genel olarak doğa kanunları üzerinedir. Düşman toplulukların bile barış içinde yaşayabilmelerini sağlamak ana gayelerindedir. En belirgin akideleri ise, kurucularının gerçek mehdi ve İsa'nın yeryüzüne inmiş hali olduğuna inanmalarıdır. Ahmediyye mezhebi, 26 Mayıs 1908'de Mirza Gulam Ahmed'in ölümünden itibaren düşüşe geçmiştir. Hayattayken etrafındakilere sürekli olarak, salgın hastalıklara karşı aşı olmanın gerekli olmadığını; zaten ilahi bir koruma altında olduklarını telkin ederken koleradan ölmesi, her ne kadar saklanılmaya çalışılsa da, kendisine olan inancın sarsılmasına yol açmıştır. Onun öğrencisi Nur-ud Din tarafından yayınlanan *The Review of Religions* adlı dergide ise zaten onun ölme zamanının geldiği süslü bir dille anlatılmıştır. Aynı dergide Japonya'ya giden Müslüman misyonerlerin 12.000 Japon'u Müslüman yaptığı da yazmaktadır. Mirza'nın en büyük faydası belki de son zamanlarında yaptığı Müslümanlarla Hindular arasındaki kavganın bitmesine yönelik çağrılarıydı. Ölümünden son-

63 "The Late Sir Syad Ahmad Khan", *The Church Missionary Intelligencer*, sayı: 23 (Yeni seri), Londra, 1898, s. 601-602.

64 H. Weitbrecht, *agm*, s. 186

65 Mirza Gulam Ahmed (1840-1908) Gordaspur bölgesi Kadiyan kasabasında doğmuştur. Klasik bir dini eğitimin ardından batılı misyoner ve bazı İngiliz memurlarla bağlantı kurmuş ve dinî tartışmalar yardımıyla ilişkilerini ilerletmiştir. Mirza Gulam Ahmed 1890'a kadar kendisinin sadece müceddid olduğunu ve Allah tarafından görevlendirildiğini iddia etmiştir. 1891 yılında yazdığı *Feth-i İslâm* adlı eserinde ise Hz. İsa'nın doğal bir şekilde vefat ettiği ve kendisinin *mesih-i mev'ûd* olduğu yolunda vahiy aldığını ilan etmiştir. Durmuş Bulgur, "Kadiyanilik", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 13, İstanbul, 2008, s. 6, 9.

ra müritlerinin kavgacı tutumları da yumuşamıştır. Cihat anlayışını terk etmiş olsalar da⁶⁶ çökeşlilik gibi eski alışkanlıkları sürdürmektedirler. Zaten, Kadiyani Mehdi hayattayken çökeşliliğin nimetlerinden epeyce faydalanmıştır.⁶⁷

Misyonerlere göre, Hindistan'da Müslümanlığın korunması ve yaygınlaştırılması için kurulmuş olan *Encümen-i İslam* adındaki temsilcilik, belki de en yoğun faaliyet gösteren kuruluşlardan biriydi. Bu topluluk, misyonerlik çalışmalarından ilham alarak, okullar ve üniversiteler kurmakta, önemli miktarda yazılı neşriyat yayınlamakta ve din âlimlerine maddi desteklerde bulunmaktaydı. Encümen-i İslam'ın en büyük amaçlarından biri de Hıristiyanlığa karşı Müslümanlığı ve Müslümanları korumak ve din değiştirmelerin önüne geçmektir.⁶⁸

Bu bahsedilenlerin yanında, Leknev'de "*Nedvetü'l Ulema*"⁶⁹ tarafından oluşturulmuş bir üniversite bulunmaktaydı.⁷⁰ Ayrıca Madras ve diğer eyaletlerde de bu üniversiteye bağlı bölümler bulunuyordu. "*En-Nedve*"⁷¹ adında aylık bir dergi çıkaran kurum, dünyevi bilimlerle inanç arasında bir uyum yakalamayı hedeflerken eski ve yeni bilim anlayışını dengelemeye çalışıyordu. Nedve Hareketi, temelde Kur'an'daki esasları modern düşünce yapısına uydurmaya veya en azından yaklaştırmaya çalışan bir girişimi temsil ediyordu.

66 Ahmediyye mensuplarının cihada ve her türlü isyana karşı olmaları ve hacca önemsiz saymaları İngiliz Hükümeti tarafından tasvip ediliyor ve bu cemaatin faaliyetleri hoş karşılanıyordu. (Bayur, *age*, s. 484).

67 C. Weitbrecht, *agm*, s. 277-278.

68 Wherry, *agm*, s.156.

69 Hindistan'da İngiliz hâkimiyetinin yerleşmesinden sonra Müslümanların giderek sosyal, ekonomik, siyasal alanlarda gerilemesi ve eğitim sisteminin yerini Batı eğitim sisteminin almaya başlaması üzerine bir kısım Hindistan ulemâsı tarafından 1892'de Encümen-i Nedvetü'l-ulemâ adıyla bir kurul oluşturuldu. Kurul, yayımladığı ilk duyurularla Müslüman toplumunun ve kültürünün varlığını koruyabilmek için eğitim ve araştırma müesseselerinin açılmasının gerekliliğine dikkat çekti. Bu amaçla Nedvetü'l-ulemâ ismiyle bir cemiyet teşkil edildi. Nedvetü'l-ulemâ toplantılar düzenleyerek görüş alışverişinde bulunacak, Müslümanların meselelerini müzakere edecek, çeşitli mezhep ve tarikatlara ayrılan Müslüman toplumunu birbiryle bağdaşır hale getirecek ve Avrupa'dan yayılan dinsizlik dalgası ile İslâm düşmanlığı karşısında ortak mücadele zemini oluşturacaktı. Azmi Özcan, "*Nedvetü'l Ulemâ*", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt:32, İstanbul, 2006, s. 514.

70 Nedve, birincisi Şibli Nu'mânî vasıtasıyla Aligarh'tan, ikincisi Mısır'dan olmak üzere iki kaynaktan yararlanmıştı. Şibli, Aligarh'ın kuruluşuyla batı eğitimine ve modern ilmi prensiplere ve oryantalistlerin kitaplarına olan yetkinliğini Nedve öğrencilerine kadar ulaştırabilmişti. Aligarh'ın etkisine ilaveten Nedve üzerinde Mısır'ın da etkisi olmuştur. Şibli Aligarh'taki memurluğu esnasında Mısır'a gidip oradaki ilim ehli ile irtibat kurma fırsatı bulmuştur. İşte bu sebeplerdir ki Şibli'nin etkisiyle Hindistan'ın diğer ilmi merkezlerine oranla Nedve Mısır'dan daha fazla faydalanmıştır. Nedvetü'l-Ulemâ sadece ilmin yayılma, ilerleme ve islah merkezi olmakla kalmamış, aynı zamanda Aligarh ve batı ilim ve sanatına karşı muhalefet merkezi de olmuştur. Durmuş Bulgur, *age*, s. 207.

71 Nedve Hareketi'nin tercümanı olan bu dergi ilk olarak 1904 yılında piyasaya çıkmıştı. Mevlana Habiburrahman Han Şirvani ve Mevlana Şibli Numani bu derginin müdürleriydi. Bu dergi âlimler tabakasındaki durgunluğu harekete geçirmiş, onların düşüncelerinde inklâp meydana getirmiş, onları yeni konulara vakıf kılmış, İslâm ve İslâmî ilimlere hizmette yeni metotlar ile dil ve üslûpta yeni bir tarz ile tanıştırmıştır. *Age*, s. 208.

Gazi

Akademik
Bakış

193

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Bu topraklarda iz bırakmış başka bir özgür ruhlu din alimi ise *Molla Abdullah Çakralavi* idi. Doğduğu köy Çakral, Kuzeybatı sınır eyaletine bağlı Banu'daydı. Pek çok farklı yerde bulunduktan sonra, Kur'an üzerine yazdığı hacimli eserini basabilmek için Lahor'a yerleşmişti. Son derece yenilikçi görüşleriyle tam bir Protestan Müslümandı. Vehhabilerden de ileri giderek, en çok yerleşmiş İslami gelenekleri ve düzenlemeleri bile gereksiz görüyordu. Kur'an'da yazanlar dışında başka hiçbir şeyi kabul etmez, İslam'ın 5 şartını kendine göre yorumlayarak değiştirir, Kelime-i Şehadetin anlam açısından doğruluğunu kabul ederken, iman etmek için bu sözün söylenmesinin mecburi olmadığını düşünürdü. Duaların sadece Kur'an'da geçen ifadeleri barındırması gerektiğini söylerdi. Ezanın bir insan icadı olduğunu ve gereksiz olduğunu iddia ederdi. Namazda teşehhüd ve tesbihat yapmazdı. Haç sırasında, Hacerülevet'i öpmeden ve tavaf etmeden sadece Kâbe'nin ziyaret edilmesi gerektiğini ve Medine ve Kerbela'ya yapılan ziyaretlerin faydasız olduğunu söylerdi. 40'da 1 olan zekât şartının, toplumdaki bireylerin maddi durumlarına göre 20'de 1'den, 50'de 1'e kadar değişiklik gösterebilen farklı oranlarda olması gerektiğini belirtirdi. Çokeylilik ve cihat gibi unsurların ise Kur'an'da yeri olmadığını iddia ederdi. Ruhun da bedenle birlikte öldüğüne ve ancak kıyamet günü dirileceğine inanırdı. Ona göre, yargılama günündeki yaratılmış herhangi bir varlığın sahip olduğu şüphe, açıkça küfürdü. Allah'tan başka ilah kabul etmediğini de sürekli olarak belirtirdi. Misyonerlere göre, bu görüşler daha önce hiçbir Müslüman reformistin ağzından çıkmamış orijinal fikirleri yansıtıyordu.⁷² Bu yönüyle Çakralavi üzerinde durulması gereken bir kişiydi.

Misyonerlerin genel toplantılarında bahse konu olan gruplardan birisi de Bahâilik'tir. *Spectator*'da 4 Haziran 1910'da çıkan bir makaleye göre, İran merkezli reform hareketi Bahâilik mensupları, Kuzey Hindistan ve diğer bölgelerdeki Müslümanlardan, Brahmanlardan, Budistlerden ve Sihlerden kendilerine taraftar toplamaktaydılar. Bu kişilerin kimler olduğu ve sayılarının ne kadar olduğu ise belli değildi. Çünkü işkence ve baskı görmemek için inanç değişikliklerini dışı vurmazlardı Bahâîler de Hindistan'da aykırı gruplardan birisini oluşturuyorlardı ve misyonerler onlara karşı daha temkinli davranmak zorundaydılar.

Bir takım Müslüman gruplar 1906 yılında Hindistan genel valisinden bir talepte bulunarak, 62 Milyon Müslüman için daha geniş bir temsil yetkisi istemişler ve istek vali tarafından uygun görülmüştü. Dilek ve temennilerini hükümete iletmek için *Tüm Hindistan Müslümanları Cemiyeti* (*All India Muslim League*) adında bir dernek kurmuşlar ve İmparatorluk Hükümetiyle daha yakın temasa geçmek için Londra'da da ona ait bir şube açmışlardı. Londra'da açılan bu şubenin başına Emir Ali getirilmişti.⁷³ Bu derneğin yoğun faaliyetleriyle 1911 yılı-

72 C. Weitbrecht, *agm*, s. 279-280.

73 Hintli Müslümanlar 1885 yılında İngilizler öncülüğünde kurulan Kongre Partisi'ne

na geldiğinde artık tüm Müslüman nüfus kolaylıkla birlikte hareket edebilme gücüne kavuşmuştu. Sayılarının fazlalığını ön plana çıkararak, hükümet içinde yüksek memuriyetlerin kendilerine verilmesini, ülke içinde sosyal, eğitim ve politik ayrıcalıklar elde etmeyi istemişlerdi. Gerek hükümetten gördükleri yardımlarla gerekse yapılan seçimlerden elde ettikleri başarılı sonuçlarla, ülkeyi yöneten kurumlara temsilciler göndermişlerdi. Kendilerine güvenleri gelmiş ve birlikte hareket etmenin gücünü hissetmeye başlamışlardı. Bu durum da Müslümanları ister istemez büyük bir ulusal harekete doğru sürüklemekteydi. Misyonerler açısından buradaki asıl mesele, Müslümanların elde ettikleri kazanımları ne yönde kullanacaklarının öngörülebilmesiydi. Misyonerlerin kafasını kurcalayan sorulardan bazıları şunlardı: “*Acaba bu Müslümanlar ülkenin genel refahı için mi çaba sarf edecekler; yoksa kendi çıkarlarının ve hedeflerinin peşinde mi koşacaklar? İmparatorluğa sadık mı kalacaklar ya da aksine milliyetçi heveslerin peşinde mi olacaklar?*” Birçok İngiliz devlet adamı ve misyoner, Bengal’de Vehhabilerce düzenlenen gizli tuzakları ve Sipahi Ayaklanması gibi kuzeybatıda yaşanan birçok ayaklanmayı örnek göstererek hiçbir zaman Müslümanlara güvenmemek gerektiğini söylemekteydi.⁷⁴

1906 yılında Dakka’da kurulmuş olan *Tüm Hindistan Müslüman Birliği* nin hedefleri şunlardı:

- Hint Müslümanlarının İngiliz idaresine karşı sadakatini artırmak. Hükümetin aldığı tedbirlerdeki niyetleri açıklayarak yanlış anlaşılmanın önüne geçmek.
- Hint Müslümanlarının siyasi ve diğer haklarını korumak ve ihtiyaçları ve istekleri ılımlı bir dille hükümete aktarmak.
- Yukarıda belirtilen amaçlara hanel getirmeksizin, mümkün olduğunca Müslümanlarla diğer Hindistanlı topluluklar arasındaki uyumu teşvik etmek.⁷⁵

Bu birliğin çalışmaları, yerel unsurlarca da desteklenmekteydi. Madras Başkanlık Müslüman Birliği, Pencap Müslümanları İttihat ve Terakki Komitesi bu tür örgütlerden bazılarıydı. Bu tür organizasyonların İngiliz yönetimine sadık tutumları, Seyyid Ahmed Han’ın söylemleriyle aynı doğrultuda olduklarını gösteriyordu. Genelde Hindular arasında taraftar bulan savaştı *Swadeshi* hareketi destekçileri de aynı çizgide açıklamalarda bulunmaktaydılar. Tarafsız bir

(*Indian Congress*) katılmakta gönülsüzdüler. Özellikle Seyyid Ahmad Han önderliğindeki Müslümanlar, Hindistan’da Avrupa usulü seçimlere geçildiğinde azınlık konumunda kalacak Müslümanların, Hinduların boyunduruğu altında kalacağından çekiniyorlardı. Seyyid Ahmed Han’ın ölümünden sonra 1906’da Ağa Han (aslen İsmaililerin başıdır) önderliğinde bir grup, o dönem tüm dinlere karşı tarafsız olduğunu iddia eden İngiliz yönetimine başvurarak, tüm Hintli Müslümanları temsil edecek “*Muslim League*” adında bir parti kurmak için gerekli izni alabiliyordu. Bayur, *age*, s. 475-476.

74 Wilson, *agm*, s. 144-146.

75 C. Weitbrecht, *agm*, s. 282.

idareci altında kendini koruma içgüdüsü, Hindistan'ın beşte birini oluşturan Müslümanlara cazip gelmekteydi. Reform hareketlerinin en önemli destekçileri Bombay'daki *Bohra* topluluğunun başı Ağa Han, Güney Hindistan'daki Arcot Emiri ve Lucknow'daki Nedvetü'l Ulemâ'nın kurucularından yazar ve ilahiyatçı Mevlana Şibli Nu'mani idi.⁷⁶

Modern unsurlar bulunduran yeni İslami görüşleri destekleyen eserlerden bir kısmı Lahor'daki İslami Kitaplar ve Risaleler Deposu'nda basılıyordu. Örneğin, İslam'a ılımlı bir yaklaşım sunan İngiliz yazar Davenport'un eserleri ve bazı bölümleri çıkartılarak Carlye'nin "*Hero as Prophet*" adlı eseri yayınlanmıştı. Ayrıca Müslümanlar için dua kitaplarını, Müslümanların yaptıkları savaşları anlatan yazılı eserleri, Canon Sell'in kitaplarındaki görüşleri çürütmek için yazılmış olanları ve Emir Ali'nin "*Women in Islam*" adındaki kitabı burada bulmak mümkündü. Eski ve yeni fikirler harmanlanarak ortaya konmuş bu eserlerle, yeni kuşağın zihninde uyanabilecek olan Hıristiyanlıkla ilgili yaklaşımlar çürütülmeye çalışılıyordu.

Madras'ta kurulmuş olan "*The Muslim Patriot*" ve "*Kaumi Halchal*" adlı yenilikçi dergiler çok geçmeden destek görmedikleri için kapanmıştı. Delhi'de genel olarak klasik İslami düşünce yapısı hâkimdi ve reform ile ilgili bir gelişmeye rastlanılması pek mümkün değildi. Leknev ve Bombay'dan gelen haberler de aynı doğrultuydaydı. Kuzey Hindistan'dan gelen reformistler

Bombay Müslümanları üzerinde bir tesir bırakamamışlardı, çünkü her bir topluluk kendi başındaki lideri dinlemekteydi, dışardan gelenlere itibar edilmemekteydi.⁷⁷

Son olarak, İslam dünyasındaki reform hareketlerinin neden misyonerlerin ve İngiliz yönetiminin desteğini aldığını anlamak için, Mısır'da 1883 ile 1907 yılları arasında İngiliz Yüksek Komiseri olarak görev yapmış Lord Cromer'in şu sözünü dikkate almak gerekir; "*Reforma uğramış İslam, artık gerçek manada İslam değildir.*"⁷⁸

76 Şibli Nu'mâni 1857'de Utar Pardeş Eyaleti'nin Azamgarh bölgesine bağlı Bandol köyünde doğmuştur. Mevlânâ Şibli ilim tahsili için özellikle edebiyat, mantık ve hadis ilimlerinde bütün Hindistan'da meşhur olan âlimlerden ders almıştır. 1894'ten itibaren Nedvet-ul Ulema'nın toplantılarına düzenli olarak katılmaya başladıktan sonra Seyyid Ahmed Han aleyhine oluşan gruptan fazlasıyla etkilenmiş ve Aligarh'daki kolejden istifa etmiştir. 1904-1912 arasında *En-Nedve* dergisinde müdürlük görevini yerine getirmiş, 18 Kasım 1914'de vefat etmiştir. Bulgur, *Age*, s. 190, 192, 202, 207.

77 C. Weitbrecht, *agm*, s. 282-283.

78 S.M. Zwemer, "An Introductory Survey", *Islam and Missions*, s. 29. Evelyn Baring (Lord Cromer olarak bilinir) Mısır'da 1882 yılından itibaren etkisini gösteren mutlak İngiliz hakimiyetinin en tepedeki ismiydi. Ahmed Arabi Paşa isyanını bastırmak üzere harekete geçen İngiliz ordusu, Mısır'ı geçici süre işgal ettiğini iddia etse de Lord Cromer 1907 yılına kadar buradaki İngiliz sömürge idaresinin en yetkili ismi olmuştu. Ahmet Yaramış, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S.2, Aralık 2007, s. 124-125.

Sonuç

1757 yılında gerçekleşen Plassey Muharebesi sonrası Hindistan'a yerleşen İngiliz güçleri, 1858 yılında tüm Hindistan'da hâkimiyeti sağlamış ve geçmiş dönemde yönetimde bulunan Hintli Müslümanları baskı altında tutarak herhangi bir isyan girişimini çeşitli politikalarla önlemeyi planlamışlardır. Bu baskıdan en çok etkilenen gruplardan biri de Müslüman ulema olmuş ve bunlardan bazıları ülkeyi terk etmek zorunda kalırken bazıları da sessiz bir şekilde kenara çekilmiştir. İngilizlerin ve misyonerlerin, yenileşme veya reform adı altında, Hintli Müslümanları sadık bir tebaaya dönüştürmek için, inançları üzerinde yapmak istedikleri değişiklikler kendi ifadeleriyle şu sonuçları ortaya çıkarmıştır: Cihad anlayışının İslam'ın esasında olmadığını ve sonradan dine eklendiğini ispata çalışmak (Mirza Gulam Ahmed'in faaliyetleri). Hindistan'ın darü'l-harp değil darü'l-İslam üzere olduğunu ispata çalışmak. (1870'de Mekke müftülerinden bu yönde alınan fetva). Osmanlı halifelerinin hilafeti gasp yoluyla aldıklarını ve bu makamın asıl sahiplerinin Kureyş sülalesinden gelenler olduğunu ispata çalışmak. Bu yolla Hintli Müslümanların Osmanlılarla olan bağıını kesmeye çalışmak. (Seyyid Ahmed Han ve arkadaşlarının faaliyetleri). Kabiliyetli gençleri mutaassıplar kitlesinden uzak tutarak onlara batı tarzı bir eğitim vermek (Ali-garh İslam Üniversitesi'nin kurulması). Eğitimsiz kitlenin kafasına İslamiyet'in namaz, oruç, sarık, sünnet gibi bir takım ritüellerden ibaret olduğu fikrini sokmak ve siyasal özdeki ayet ve hadisleri İngilizlerin lehine tefsir ettirmek (Hindistanlı bazı Müslüman ulemanın faaliyetleri).

Genellikle bu yönlendirmelere kapılmayan ve İngiliz yönetimiyle çatışma yaşayan Müslüman halk kendini, başta eğitim olmak üzere siyasi ve ekonomik anlamda pek çok zorluk içinde bulmuştur. Ortaya çıkan bu durumdan Müslümanları refaha çıkarmak için ise yeni fikirler ortaya atılmaya başlanmış ve özellikle Seyyid Ahmed Han gibi dini görüşlerde reform arayan ve İngiliz yönetimiyle Müslüman halkı ortak bir noktada buluşturmaya çalışan kişiler ortaya çıkmıştır. Bu yeni yaklaşımlar, 18. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bölgede faaliyet gösteren Protestan misyonerlerin de dikkatini çekmiştir. Bizzat deneyimli misyonerlerce düzenlenen 1906 Kahire ve 1911 Leknev Müslüman Dünyası Konferanslarında, Hintli Müslümanların içinde buldukları durum ve İslam'da reformist görüşler ayrıntılarıyla uzman misyonerlerce değerlendirilmiştir. Bu konuşma metinlerinden anlaşıldığı üzere, geleneksel İslami esaslarda gidilecek her türlü yenileşme ve modernizasyon çabası misyonerlerce bir fırsat olarak algılanmış; reformist fikirler, batıya yönelik misyonerlerce takdir görmüştür. Geleneksel İslami fikirlerden uzaklaşan Müslümanların, misyonerler için daha kolay hedefler olduğu fikri benimsenmiştir. Hıristiyan yönetime yaklaşma çabaları desteklenirken, Müslümanlar arası birlik çabaları tehlikeli görülmüş ve bu konuda tedbir alınması gerektiği açıkça ifade edilmiştir. Bu fikirler İngiliz yönetimince de paylaşılmış ve potansiyel bir tehdit olarak algıla-

Gazisi

Akademik
Bakış

197

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

nan Müslüman halkı sadık bir topluluk olarak tutabilmek için, yenilikçi yaklaşımlara ve bu yaklaşımları ortaya atanlara sahip çıkmıştır.

Bütün İslam toplumlarında olduğu gibi dünyevileşmek ve dünyaya ait menfaatler elde etmek düşüncesi Hintli Müslümanlar arasında da 20. Yüzyıl başından itibaren misyonerler tarafından bir araç olarak kullanılmıştır.

Kaynaklar

Basılı Arşiv Vesikaları

"India As a Mission Field", *Missionary Herald*, C. 66, S.1, Haziran 1870.

The Missionary Review of the World, Vol.34, No:4, Nisan 1911.

"The late Sir Syad Ahmad Khan", *The Church Missionary Intelligencer*, Gilbert and Rivington Ltd., S.23 (Yeni seri), Londra 1898, s.601-602.

Kitaplar ve Makaleler

AHMAD, Aziz, *Islamic Modernism in India and Pakistan 1857-1864*, Oxford University Press, Londra 1967.

AYDIN, Ahmet, "Sömürge Hindistan'ında İslami Akımlar: Ehl-i Hadis Cemaati", *History Studies International Journal of History*, C.11, S.1, Şubat 2019, s.1-22.

BALJON, J.M.S, *The Reforms and Religious Ideas of Sir Sayyid Ahmad Khan*, 2. Baskı, Orientalia Publishers, Lahor 1958.

BAYUR, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, C.3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

BULGUR, Durmuş, *XIX. yüzyıl Hint kıtasında İslami Fikir Akımları*, Tablet, Konya 2007.

BULGUR, Durmuş, "Kadiyanilik", *Şarkiyat Mecmuası*, S. 13, İstanbul 2008, s.1-38.

CLARK, Martyn, *Robert Clark of the Panjab*, Fleming H. Revell Co., New York 1907.

ERASLAN, Cezmi, *II. Abdülhamid ve İslam Birliği- Osmanlı Devleti'nin İslam Siyaseti*, Ötüken, İstanbul 2019.

GÜNGÖR, Erol, *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*, 2. Baskı, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1983.

HARDY, Peter, *The Muslims of British India*, Cambridge University Press, Cambridge 1972.

HUNTER, W.W., *The Indian Musalmans*, 3. Baskı, Trübner and Company, Londra 1876.

Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohemmedan World at Lucknow, ed. S.M ZWEMER, E.M. Wherry, C.G. Myleria, Fleming H. Revell Company, London 1911.

KULKE, Hermann, ROTHERMUND, Dietmar, *A History of India*, 3. Baskı, Routledge, Londra 1998.

LELYVELD David, *Aligarh's First Generation: Muslim Solidarity in British India*, Princeton University Press, Princeton 1978.

MCDONOUGH Sheila, *Muslim Ethics and Modernity- A comparative Study of the Ethical Thoughts of Sayyid Ahmad Khan and Mawlana Mawdudi*, Wilfrid Laurier University Press, Ontario 1984.

Görüş

Akademik
Bakış

198

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

NİZAMİ, K.A., *Builders of Modern India- Sayyid Ahmad Khan*, Publication Division, New Delhi 2002.

ÖZCAN, Azmi, *Pan-İslamizm- Osmanlı Devleti Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, 2. Baskı, İsam Yayınları, Ankara 1997

"Hindistan'da İngiliz Hakimiyeti ve Ulemanın Tavrı", *Divan İlmi Araştırmalar*, S.17, 2004, s.103-115

REETZ Dietrich, "Enlightenment and Islam: Sayyid Ahmad Khan's Plea to Indian Muslims For Reason", *The Indian Historical Review*, C.14, S.1-2, s. 206-218.

RICHTER Julius, *A History of Missions in India*, (çev. Sydney H. Moore), Fleming H. Revell Co., New York 1908.

SHERRING, M.A., *The History of Protestant Missions in India*, Trübner and Co., Londra 1875.

STOCK Eugene, *The History of the Church Missionary Society*, cilt: 4, CMS, Londra 1916.

SUBAŞI, Turgut, ALBAŞ, Mustafa, "Hilafeti Çevreleyen Siyaset", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C.6, S.4, Aralık 2019, s. 2112-2131.

ŞAHBAZ, Davut, "Seyyid Ahmed Han'ın Pakistan İdeolojisinin Oluşumuna Katkıları", *Nüsha*, S.47, 2018, s.109-126.

The Mohammedan World of Today- Being Papers Read at the First Missionary Conference On Behalf of the Mohammedan World at Cairo, ed. Zwemer, S.M, E.M. Wherry, James L. Barton, The Young People's Missionary Movement, New York 1910.

TREVELYAN, Charles Edward, *The Education of People in India*, Longmans, Londra 1838

YARAMIŞ, Ahmet, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", *Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, S. 2, Aralık 2007, s.121-130.

WASEEM Filza, "Sir Sayyid Ahmad Khan and the Identity Formation of Indian Muslims through Education", *Review of History and Political Science*, C.2, S.2, Haziran 2014, s. 131-148.

WELCH James, "The British Raj and India: British Colonial Influence: 1612-1948", <https://www.researchgate.net/publication/272383606>, Eylül 2011, (E.T. 27.06.2020).

Tezler

HASSAAN, Rahmani Begum Mohammad Ruknuddin, "The Educational Movement of Sir Syed Ahmed Khan 1858-1898", University of London, School of Oriental and African Studies, Londra 1959 (Yayınlanmamış Doktora Tezi).

İZGİ, Mahmut Cihat, "British Colonial Education Policy: The Orientalist- Evangelist Controversy In India 1780-1835", Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2014 (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Gazi

Akademik
Bakış

199

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

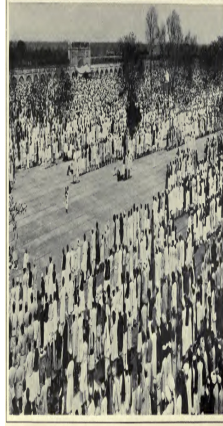
Ansiklopedi Maddeleri

ERİNÇ, Sırrı, "Hindistan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, cilt:18, İstanbul 1998, s.69-73.

ÖZCAN, AZMÎ, "Nedvetü'l Ulemâ", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul 2006, s.514-515.

Ekler

Ek 1: Delhi'de Müslümanlar arasında gerçekleştirilen bir bayram kutlaması.

Kaynak: *Islam and Missions- Being Papers Read at the Second Missionary Conference On Behalf of the Mohemmedan World at Lucknow*, ed. S.M ZWEMER, E.M. Wherry,C.G. Myleria, Fleming H. Revell Company, London 1911, s.4

Ek 2: Seyyid Ahmed Han (Sör ünvanlı)

Kaynak: *Islam and Missions*,age,s.273

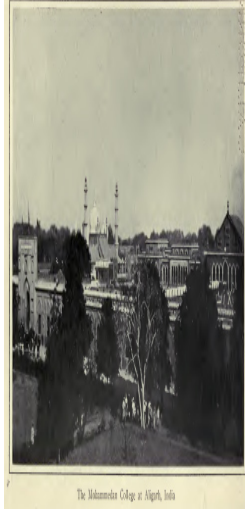
Görüş

Akademik
Bakış

200

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Ek 3: Aligarh'da Seyyid Ahmed Han tarafından kurulan Müslüman Koleji

Kaynak: *Islam and Missions*, age s.146

Ek 4: 23-28 Ocak 1911'de Lucknow'da düzenlenen Müslüman Dünyası Misyoner Konferansı katılımcıları.

Kaynak: *The Missionary Review of the World*, Vol.34, No:4, Nisan 1911. (Sayfa Numarası Belirtilmemiş)

Extended Abstract

By the beginning of the 20th century, conditions had changed for Indian Muslims in the land they had dominated for centuries. After the Mutiny in 1857, they were viewed as a potential danger to the British Government in power.

Gazi

Akademik
Bakış

201

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

While some of the Muslim ulama living in India opposed the Christian rule, some ulama attempted to find a middle way by going beyond traditional Islamic stereotypes. This search drew the attention of missionaries, who were representatives of the western powers in India. After all, Muslim scholars' reformist discourses and questioning the Islamic beliefs, which stood firm as a fortress for centuries, were remarkable opportunities for Christian missionaries. In order to find out their exact thoughts and plans for the current situation dealing with the Indian Muslims and the other Muslim people around the world, it would be beneficial to analyze the Muslim World Conferences held mainly by the Protestant missionaries affiliated with the society called ABCFM (The American Board of Commissioners for Foreign Missions). The first of those conferences was in Cairo in 1906 and the second was in Leknev in 1911. The most experienced and widely esteemed missionaries who were scattered all over the Islamic geography participated those conferences. Among the papers about Muslims from Malaysia to Russia and from China to Egypt; the most interesting ones were those about Indian Muslims. After giving detailed information about Muslims living in India, in 6 separate papers presented at both conferences, the idea of "New Islam" that flourished under the leadership of a number of scholars, especially Sayyid Ahmed Khan, was evaluated from various angles. In particular, his commitment to the British administration was highlighted and his adoption of the western education style in the school he established was supported. One of his most endorsed views by missionaries was that he said that the only salvation for Indian Muslims was to accept the superiority of the western world and to establish good relations with the Christian administration. In addition to Sayyid Ahmed Khan, new sects such as "Kadiyanism" were included in the statements of the missionaries and especially the opinions rejecting the "jihad" understanding were brought to the fore. Apart from these, sections of papers containing recommendations for missionaries to serve Muslims in India also attracted attention. Information on the impact of mission schools was presented, especially while emphasizing the importance of broadcasting activities. The secret and open support of the British administration in India, which used missionaries to be an effective force not only in administrative terms, but also in all walks of life, can be seen in these statements as well. As a result, it was expressed in the aforementioned conferences how the "New Islam" thesis, which was supported by a number of influential figures such as Seyyid Ahmed Khan, was perceived by the Missionaries. Missionaries evaluated the importance of such reformist movements, which symbolize the break with traditional Islamic values. As for the British Government, it used the missionary activities and reformist movements on Islamic principles enforced by some Muslim scholars as a tool to transform Indian Muslims into loyal subjects.

Gaz

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Reformlarını Düzenleyici Bir Kurum Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876)*

Council of State as a Regulatory Institution of the Tanzimat Reforms in Ottoman State (1868-1876)

Halim KILIÇ**

Öz

Osmanlı Devleti'nin modern-merkezi devlet araçlarını inşa etme süreci II. Mahmud dönemiyle özellikle 1830'lu yıllardan itibaren resmi devlet politikası halinde ortaya çıkmıştır. Onun başlattığı modernleşme projesi Tanzimat Fermanı adı altında formüle edilmiştir. Tanzimat'ın getirdiği reformların bürokratik kurumlar üzerindeki ilk etkisi, ana yönetim aygıtı olan Bab-ı Âli'ye danışmanlık ve uzmanlık desteği sağlama amacıyla çeşitli meclislerin kurulmasıdır. Tanzimat'tan hemen evvel kurulan hatta Tanzimat ilkelerinin tespitinde önemli katkıları olan Meclis-i Valâ-yı Ahkâm-ı Adliye bu anlayışın ilk ürünüdür. Tanzimat bürokrasisinin rasyonel, hızlı, etkili yönetim sistemi kurma çabaları çerçevesinde bu kurumsal yapı da sürekli dönüşümlere, reformlara tabi tutulmuştur. Nihayetinde 1868 yılında modernleşme sürecinin tek bir çatı altında yürütülmesinin faydalı olmadığı görülerek meclis ikili yapı sistemine evrilmiştir. Bir bakıma kuvvetler ayrılığı prensibi üzerinden gerçekleştirilen bu bölünme sonunda idari işlerin tasarrufuyla mükellef Şura-yı Devlet ve adli konulardan sorumlu Divan-ı Ahkâm-ı Adliye ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler; Şura-yı Devlet, Tanzimat, Osmanlı Modernleşmesi, Kuvvetler Ayrılığı, Meclis

Abstract

The process of building modern-central state instruments of the Ottoman State emerged as an official state policy, especially from the 1830s, with the period of Sultan Mahmud II. The modernization project he initiated was formulated under the name of Tanzimat Firman. The first effect of the reforms brought by the Tanzimat on bureaucratic institutions is the establishment of various councils to provide councilor and expertise support to Sublime Porte/Bab-ı Âli, the main administrative apparatus. The Supreme Council of Judicial Ordinances/Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, which was established just before the Tanzimat and even contributed to the determination of the principles of the Tanzimat, is the first product of this perceptive. Within the framework of the efforts of the Tanzimat bureaucracy to establish a rational, fast and effective management system, this institutional structure has also been subjected to continuous transformations and reforms. In the end, in 1868, it was seen that the modernization process was not

Makale Geliş Tarihi: 19.07.2020. Makale Kabul Tarihi: 11.11.2020.

* Bu makale Prof. Dr. Cenk Reyhan danışmanlığında Halim Kılıç tarafından hazırlanan, Osmanlı Devleti'nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876), başlıklı (Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2013) yayınlanmamış yüksek lisans tezinin ilgili bölümünün genişletilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, AHBV Üniversitesi Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi ABD, halim.kilic@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-1953-2600.

Gazi

Akademik
Bakış

203

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

beneficial to carry out under a single roof and the Supreme Council evolved into a dual structure system. At the end of this division, which was carried out on the principle of separation of powers in a sense, the Council of State responsible for administrative affairs and the Divan-ı Ahkam-ı Adliye, which was responsible for dealing with judicial matters, emerged.

Key Words; Council of State, Tanzimat, Ottoman Modernization, Principle of Separation of Powers, Council

Giriş

Max Weber'in kavramsallaştırdığı yazılı bir anayasası, rasyonel hukuku, kuralları olan ve bu kurallar çerçevesinde icra yetkilerini kullanan, bürokrasisini tayin eden modern devlet modeli¹ II. Mahmud döneminde yetişen yeni tip Tanzimatçı devlet adamları için ideal bir devlet sistemi olarak belirlenmiştir. III. Selim döneminden itibaren belirli bir sistematik çerçevesinde kalemiyede² başlayan reformlar işlevsel bir bürokrasi kurmanın ilk adımlarıdır. Hem III. Selim hem de II. Mahmud bürokratik reformları merkezî otoritenin yeniden tesisi hedefiyle devlet aygıtını güçlendirme fikriyle gerçekleştirirken neticede hedefler ve sonuçlar değerlendirildiğinde bu reformlar on dokuzuncu yüzyılda yetişen diplomatik bürokrat elitin beklentisi doğrultusunda mülkiyenin yüksek bir otorite ve yönetime hâkim bir örgütsel yapı kazanmasını sağlamıştır.

1839 Tanzimat Fermanı idari, mali, iktisadi, sosyal bir reform projesinin başlangıç noktasıdır. Tanzimat'ın idari, bürokratik reform bahsinde danışma kurulları, resmi icra ve yasa koyma gücüne sahip olmamasına karşın fiiliyatta belli bir yasama gücüne sahip merkezi meclis organı öne çıkar. Hukuki, idari ve yasama yetkileriyle donanmış meclislerin ilk örneği 1838'de Topkapı Sarayı'nda toplanan ancak Tanzimat Fermanı sonrasında dönemin ruhu gereği toplanma mekânı Bab-ı Âli'ye taşınan Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyedir³. Bu meclis ve sayıları zamanla değişen bağımlı kalemler, uzmanlık kurullarıyla Tanzimat reformlarının yasal alt yapısını hazırlayan merkeze dönüşmüştür. Meclis-i Vâlâ uzmanlık kurullarıyla yasama sürecinde büyük tecrübe kazanmış ve neredeyse Tanzimat reformlarının hukuki altyapısının tesisi bakımında nihai karar merciine dönüşmüştür⁴. Modern merkezi devletin imkânları genişledikçe klasik imparatorluk bürokrasinin taşıyamayacağı büyük bir iş hacmi ortaya çıkmıştır. Hem artan iş yükü hem de Bab-ı Âli'de Âli ve Fuad Paşaların

- 1 François Dreyfus, *Bürokrasinin İcadı Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18.-20. Yüzyıl)*, İletişim Yayınları, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2007, s. 15-16.
- 2 Kalemiye Sınıfının Osmanlı bürokrasisindeki yeri için bkz. Cenk Reyhan, "Türkiye'de Modernleşmenin Kökenleri: Kalemiye Sınıfı", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 4, Aralık 1998, s. 3-16.
- 3 Ahmed Lûtfî Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, haz. Münir Aktepe, C. IV-V, İÜEF Yayınları, İstanbul 1984, s. 92; *Takvim-i Vekayi (TV)*, Def'a: 163, 11 Muharrem 1254 (6 Nisan 1838); Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara 1991, s. 198-199; Mehmed Süreyya, *Nuhbetü'l-Vekayi*, C. I, s. 50- 51; *TV*, Def'a: 163, 11 Muharrem 1254 (6 Nisan 1838); Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ*, TTK yayınları, Ankara 1999, s.18; COA, *İrade Dahiliye (İ.DH)*, Nr. 8/380, 29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840).
- 4 *İ.DH*, Nr. 3/120, 27 Receb 1255 (6 Ekim 1839).

Görüş

öncülük ettiği ikinci kuşak Tanzimat bürokrasinin ortaya çıkışıyla değişen güç dengeleri merkezi yasama meclisi üzerinde de birtakım değişimlere neden olmuştur. İlk kuşak Tanzimatçıların eseri Meclis-i Vâlâ'nın yanına daha üst bir yasama organı niteliğinde, sadece en mühim görülen meselelerin görüşüleceği ve kanunlaştırılacağı Meclis-i Âli-i Tanzimat kurulmuştur⁵. Her iki yapıda yasamadan sorumluydu ancak Meclis-i Âli-i Tanzimat uygulamada üst düzey rical-i devletin yargılanması ve idari nitelikli kanunların hazırlanmasını kendine öncelikli alan belirlemiştir. Ayrıca bu meclis, hazırlanan nizamname ve yasaların uygulanmasının denetimi görevini de alarak bir nevi reform beççiliği vazifesini üstlenmiştir⁶. Tanzimat Dönemi'nin öne çıkan özelliklerinden birisi de bürokratik yapı üzerinde devamlı yeni tasarıların gündeme gelmesi, sürekli dönüşen kurumsal yapılar ve kısa ömürlü kurumlardır. Meclis-i Âli-i Tanzimat ve Meclis-i Vâlâ üzerinden sürdürülen ikili yasama yapısının her iki kurumun yetki sahaları ve vazifeleri spesifik olarak tespit edilmediğinden ve yetki çatışması sıklıkla görülmeye başlandığından iki meclis 14 Temmuz 1861'de Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye adı altında birleştirilmiştir⁷.

Merkezi yasama meclisi üzerinde esaslı son değişiklik adli ve idarî yetkilerin tek bir meclis çatısı altında yürütülmesinin mahzurlu olduğuna dair ortaya çıkan yeni anlayış ve taşra meclislerinde bu yönde başlayan uygulamaların olumlu sonuçlar vermesi üzerine 1868'de gerçekleştirilmiştir. Meclis-i Vâlâ, sadece yasama ve idarî yargı göreviyle mükellef Şura-yı Devlet⁸, adli işlerden sorumlu Divan-ı Ahkâm-ı Adliye⁹ adı altında iki meclise bölünmüştür. Şura-yı Devlet kuruluşundaki beş uzmanlık dairesi ve kendine ait bürokratik kadrosuyla reformun yeni yasama merkezi olarak tasarlanmıştır. Ayrıca Şura-yı Devlet'e aza tayininde gayrimüslimlere belli bir temsil oranı tanınması, taşra meclislerine seçilen delegelerin her sene bir kez Şura-yı Devlet çatısı altında

- 5 *TV*, Def'a: 510, 18 Zilhicce 1270 (11 Eylül 1854); Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, s. 259 – 261; *İ.DH*, Nr. 306/19484, 14 Zilhicce 1270 (7 Eylül 1854); Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s. 250-251; Stanford J. Shaw, "19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri", *Tarih Toplum*, C. XIII, Sayı 76, s. 206 – 207; *İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS)*, Nr. 2/79, 3 Muharrem 1271 (26 Eylül 1854); *TV*, Def'a: 512, 9 Muharrem 1271 (2 Ekim 1854).
- 6 *İ. MMS*, Nr. 4/130, Lef: 6, 21 Safer 1271 (13 Kasım 1854); *TV*, Def'a: 519, 14 Cemadiyelahir 1271 (4 Mart 1855); *Meclis-i Tanzimat Defteri*, C. I, s. 1-3.
- 7 *İ.DH*, Nr. 474/31803, 6 Muharrem 1278 (14 Temmuz 1861); *TV*, Def'a: 616, 17 Muharrem 1278 (25 Temmuz 1861); Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir (13-20)*, haz. Cavid Baysun, TTK Ankara 1986, s. 153; Carter V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789 - 1922)*, çev. Latif Boyacı – İzzet Akyol, İz Yayınları, İstanbul 1994, s. 149.
- 8 *İrade Şura-yı Devlet (İ.ŞD)*, 1/1, 24 Zilkade 1284 (18 Mart 1868); *İ. DH*, Nr. 572/39852 tasnif numaralı ve 11 Zilkade 1284 (5 Mart 1868); *Hatt-ı Hümayun (HAT)*, Nr. 1648/54, 8 Zilhicce 1284 (1 Nisan 1868); İsmail Hakkı Göreli, *Devlet Şurası*, Yeni Matbaa, Ankara 1953, s. 5-6; Seyitdanlioğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ*, s. 57.
- 9 *İrade Dosya Usulü (İ.DUİT)*, 58-51/4, 8 Zilhicce 1284/1 Nisan 1868; *HAT*, 1648/55, 2 Muharrem 1285/25 Nisan 1868; Cevdet Paşa, *Tezakir, 40-Tetimme*, s. 84; *İ.MMS*, 36-1505, 26 Şevval 1285/9 Şubat 1869.

Şura-yı

Akademik
Bakış

205

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

toplantısı kuralının getirilmesi buraya bir nevi temsili organ görünümü de kazandırmıştır¹⁰. Şura-yı Devlet işlevinin değiştiği, yasama yetkisinin elinden alındığı 1876'ya kadar yükseliş ve düşüşlerle Tanzimat reformunun ve idaresinin merkezi parçalarından biri olma işlevini sürdürmüştür. Bu meclisin reform sürecinde üstlendiği rol, yasama konusunda ele aldığı konular ve ortaya koyduğu yasama performansı toplu bir şekilde ele alındığında ortaya çıkacaktır.

Reform Meclisi Olarak Şura-yı Devlet

Şura-yı Devlet'in ele aldığımız dönem itibarıyla en aktif olduğu dönemin faaliyetinin ilk üç yılı olduğu söylenebilir. Midhat Paşa'nın ilk başkanlık döneminde (4 Mart 1868 – 27 Şubat 1869)¹¹, Mekteb-i Sanayi, İstanbul Darü'l- Eytam, Memleket Sandıkları, Evzan ve Ekyalin Aş'ariyyeye Tahvili, Meadin Nizamnamesi gibi düzenlemeler yapmış önemli kurumlar oluşturulmuştur.

Şura-yı Devlet'in açılışının ardından padişah senelik Bab-ı Âli ziyaretlerini Şura-yı Devlet'e gerçekleştirmiştir. Bu ziyaretlerde padişaha sunulan ve Şura-yı Devlet'in o sene içinde gerçekleştirdiği yasama ve yargıya dair faaliyetlerini içeren mazbatalar Şura-yı Devlet'in etkinliği hakkında fikir vermektedir. Takvim-i Vekayi'de yayımlanan bu faaliyet raporları, Şura-yı Devlet'in bir reform meclisi gibi çalıştığını göstermektedir. 23 Rebülâhir 1285 (13 Ağustos 1868) tarih ve 988 sayılı Takvim-i Vekayi'de yayımlanan Şura-yı Devlet'in ilk yıl raporunda, devlet ve hükümetin usul-ı idaresinde tadilat ve ıslahat için kurulduğu söylenmiş, ıslahatı gerçekleştirmek, yeni kanunların uygulanmasını denetlemek, tebaanın refah ve mutluluğunu sağlamak için gerekli hizmetlerin ifası Şura-yı Devlet'in vazifeleri olarak sıralanmıştır¹².

Şura-yı Devlet'in 1867-1868 yıllarını kapsayan ilk faaliyet döneminde görüştüğü konuların incelenmesi Şura-yı Devlet'in yasama meclisi olmanın yanı sıra icra işlevinin içinde yer alan bir organ olarak çalıştığını göstermektedir. Şura-yı Devlet ilk olarak kendi Nizamname-yi Dahilîsi'ni görüşmüştür. Dahilî Nizamname'de, zabıt ceridelerinin tanzimi, dairelerin karar alma usulleri, muavin ve mülahızların vazifeleri gibi konular yanısıra azaların müzakerelerde serbestçe fikirlerini ifade etmelerini ve oylarını baskı altında vermemelerini sağlayacak mekanizmalar üzerinde durulmuştur. Şura-yı Devlet kendi Nizamname-yi Dahilîsi'nin ardından Divan-ı Ahkam-ı Adliye Nizamname-yi Dahilîsi'ni hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nin yargı teşkilatı ile ilgili düzenlemelere ağırlık veren Şura-yı Devlet, yeni mahkeme sisteminin ihtiyaç duyduğu kanunları kaleme al-

10 *Düster*, "Şura-yı Devlet Nizamname-yi Esasîsi", Tertip I, C.I, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1289, s. 703; *İ. DÜİT*, Nr. 58/51, 8 Zilhicce 1284; *HAT*, 1648/54, 8 Zilhicce 1284.

11 İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Sadrazamlar*, İşbankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013, C. I, s. 319-320.

12 TV, Def'a: 988; 23 Rebülâhir 1285 (13 Ağustos 1868); Şura-yı Devlet'in faaliyetlerinden bahsedilen bu kısımdaki bilgiler Takvim-i Vekayi'de yayınlanan faaliyet raporlarından özetlenmiştir.

miştir. Vilayetlerde kurulan nizamiye mahkemelerinde cinayat ile ilgili davalar Ceza Kanunnamesi'ne, arazi davaları Arazi Kanununa, ticaret ile ilgili konular Ticaret Kanunu'na göre görülmekte ise de sıradan işler dolayısıyla ortaya çıkan davalara ilişkin özel kanunlar olmaması nedeniyle bunları belirlemek, deavi-yi adiyeye ve cinayat davalarına ilişkin soruşturma ve davaların muhakeme edilme usulünü tayin etmek amacıyla Hukuk-ı Âdiye ve Usul-ı Muhakeme Nizamnameleri tanzim edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde ticaretin ve şirket usulünün genişlemesi ve buna dair işlemlerin çeşitlenmesi ve artmasından dolayı yetersiz kalmaya başlayan Ticaret Kanunnamesi'nin genişletilmesi ve tadil edilmesi işleriyle meşgul olmuştur. Yargı teşkilatında yapılan reformlarda başvurulan temel yöntem bir yandan mahkemeler kurulurken öte yandan onlara gerekli olan kanunların hazırlanmasıdır.

Adli teşkilat üzerinde yapılan reformların ardından yürütme kurumlarının (devair-i devlet) vazife ve yetkilerini tayin için çalışmalara başlanmıştır. Dairelerin işlemlerini belli bir düzen ve usûl içinde görmeleri elzem görüldüğünden öncelikle her dairenin vazifelerinin ve sorumlu olduğu konuların etraflıca bilinmesi için çalışmalara başlanmış ve bu hususta Adliye Dairesi tarafından bir layiha hazırlanarak bunun Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi'nde müzakeresi kararlaştırılmıştır.

Şura-yı Devlet merkez teşkilata dair reformların yanı sıra vilayet nizamnamesine dair çalışmalarda gerçekleştirilmiştir. Kendisinden beklenen faydayı sağladığı ifade edilen 1864 yılında uygulamaya konulan Vilayet Nizamnamesi'nin seçim usulü ve bazı hükümlerinin ıslahı ile daha işlevsel bir hale getirilmesi hedeflenmiş ve bunu sağlamak amacıyla Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde bir komisyon teşkil edilmiş ve bu komisyon tarafından vilayet nizamının tadiline dair bir layiha kaleme alınmıştır¹³.

Eğitim işlerinin düzenlenmesi ve eğitim imkanlarını genişletecek imkanların hazırlanması, Şura-yı Devlet'in ilk faaliyet dönemi içinde başardığı önemli işlerden olmuştur. Eğitimin seviyesinin yüksekliği, halkın maddi ve manevi medeniyet seviyesinin de göstergesi olduğu ifadesinin ardından şimdiye kadar vilayetler ve Dersaadet'te çeşitli rüşdiye mektepleri açıldığı ve Dersaadet'te açılan Mekteb-i Sultanî'nin de talebenin eğitimi için büyük imkanlar sağladığı belirtilmiştir. Ancak genel olarak eğitimin geliştirilmesi için mevcut olan mekteplerin adedinin düşük olduğu, kız çocuklarının da eğitim almalarının sağlanmasının önemli olduğu söylenmiştir. Bu amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli tahsisat sağlanmıştı. Bu tahsisatın, öncelikle Dersaadet'te sadece belli ilimlerin tahsil edilebileceği büyük bir mektep açılması, uygun yerlerde sekiz adet rüşdiye mektebi ile üç senede on beşe çıkartılmak üzere şimdilik beş adet

13 Vilayet yönetimine dair gerçekleştirilen yasal düzenlemelerin teferruatlı analizi için bkz. Nizam Önen, Cenk Reyhan, *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

kız mekteb-i rüşdiyesi yapılması, taşra mekteplerinin durumunu teftiş amacıyla vilayetlerde maarif idareleri kurulması, sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için Darümuallimin kurulması için kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu icraatların yanı sıra mekteb-i rüşdiyesi olmayan sancaklarda mekteb-i rüşdiye açılması, köylerden büyük şehirlere kadar çeşitli derecelerde mektepler kurulması, ilk derece eğitimin mecbur tutulması, her çeşit ulum ve fünunu tedris ettirmeye yeterli öğretmenler yetiştirilmesi için Darümuallimin ve Darümuallimat kurulması hususlarına dair Şura-yı Devlet Maarif Dairesi tarafından usul-i nizamata hazırlanmıştır.

İstanbul Belediyesi ve zabitanın düzenlenmesi Şura-yı Devlet'in meşgul olduğu bir diğer husus olmuştur. Osmanlı vilayetlerinde mülki idareye dair hususlar Vilayet Nizamnamesi'ne göre görülmesine karşın Dersaadet'in idaresi Zaptiye Müşirlğine bağlı olarak yapılıyordu. Ancak bu durumun bazı mahzurlara sebep olduğu görüldüğünden, Dersaadet'in yönetiminin yeniden yapılandırılması için Şura-yı Devlet Heyet-i Umumiyesi'ndeki müzakerat neticesi hazırlanan mazbata arz edilmiştir. Şehremanet ve Altıncı Daire gibi bu işleri yerine getirmekle mükellef olan kurumların teşkilatına dair nizamnameler Şura-yı Devletçe gözden geçirilerek yeniden hazırlanmıştır.¹⁴

Orman ve madenlerin ıslahı ve verimli kullanılması konusunda Şura-yı Devlet'te çalışmalar yürütülmüştür. Osmanlı Devleti'nde bulunan madenlerin idare usulleri bunlardan beklenen faydanın gerçekleştirilmesi için yeterli olmadığı, birtakım madenlerin henüz keşif dahi edilmediği, ormanların da verimli şekilde kullanılmasını sağlayacak bir idare sistemine ihtiyaç olduğu ve bunların iyi bir şekilde kullanılmasını hazineye büyük katkısı olacağı ifade edilmiştir. Bu saikle maden ve ormanların idaresi için mevcut olan nizamnameler, Avrupa'da bunların idaresi için mevcut olan kanun ve nizamların Osmanlı Devleti'nde uygulanabilir olanları esas kabul edilerek yeniden kaleme alınmıştır.¹⁵

Şura-yı Devlet'in ilk faaliyet döneminde ele aldığı konulara bakıldığında bunların esas olarak, devlet idaresini, hukuku ve halkın genel yararını ilgilendiren nizamnamelerin yapılması; memleketin refahı için elzem olan ıslahat ve imaratin tamamlanması; nihaî olarak eğitimin ülke çapında yaygınlaştırılması faaliyeti olduğu görülmektedir. Bu açıdan Şura-yı Devlet'in temel hedef olarak ülkenin refahını ve modernizasyonunu sağlamayı benimsediği söylenebilir.¹⁶

14 Belediye Nizamnamesi için bkz. *Düstur*, "Dersaadet İdare-yi Belediye Nizamnamesi", Tertip I, C. II, s. 450 – 459; Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Yay., İstanbul 1995, s. 1615-1624.

15 1869 Maden Nizamnamesi için bkz. *Meclis-i Tanzimat Defteri*, No: 2, s.201-216; *Düstur Tertip I*, C. II, s.317-337; Serap Taştekin, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye, İmtiyaz ve Rekabet: Batı Anadolu Krom Madeni İmtiyazları (1848-1914), Gazi Üniversitesi SBE, 2020 Ankara (basılmamış doktora tezi).

16 *TV*, Def'a: 988, 23 Rebiülahir 1285 (13 Ağustos 1868).

Şura-yı Devlet'in 1868 – 1869 reformlarını içeren, 1086 Numaralı ve 26 Muharrem 1286 (8 Mayıs 1869) tarihli Takvim-i Vekayi'de yayımlanan ikinci yıl raporu da Şura-yı Devlet'in reformist karakterini sürdürdüğünü göstermektedir. Adli sistem üzerindeki reformları sürdüren Şura-yı Devlet, öncelikle Osmanlı Devleti'nde en büyük mahkeme olarak kurulan Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin Nizamname-yi Dahilîsini yeniden düzenlemiştir. Şer'i mahkemeler ile gayr-ı Müslimlerin mahkemelerinin yetki sahası dışındaki davalara bakacak ve en üst temyiz mercii olarak hizmet verecek olan Divan-ı Âhkam, istinaf olunan davaların temyizi ile görevli Mahkeme-yi Temyiz ve istinafen görülmesi gereken davaların görülmesinden sorumlu Mahkeme-yi Nizamîye olarak iki kısma ayrılmış, riyaset unvanı ise nazırlığa çevrilmiştir. Divan-ı Ahkâm'da yapılan düzenlemelerle genel olarak adliye siteminde bir iyileştirme yapılmış ancak Dersaadet'in hukuk işlerindeki karışıklık süregelmiştir. Zaptiye Dairesi'nde görülen davalara ve küçük suçların görülmesi ile görevli olan meclislere ait usul ve kanunların yeterli olmaması, Zaptiye Müşirliğinin denetimindeki bölgelerde ortaya çıkan olayların hükmünün bir merkezde verilmesi ve bunların miktarının artması pek çok sıkıntıya yol açtığından dolayı bu konuda düzenlemeye gidilmiş, Dersaadet Zaptiye İdaresi için mutasarrıf ve kaymakamlık daireleri yeniden düzenlenmiş, ceza muhakemelerinin görülmesi ile görevli meclisler teşkil edilmiştir.¹⁷ Vilayetlerdeki mahkemeler için de düzenlemelere gidilmiş yeni kurulan mahkemelerin işleyişini düzenleyen nizamnameler kalame alınmıştır. Şura-yı Devlet'in mesaisinin büyük kısmını harcadığı yargıya dair faaliyetler içinde belki de en mühimi şer'i muhakematda hakimler için temel bir başvuru kaynağı olacak fıkıh muamelat hükümlerini bir araya toplayan Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye'nin tertibine başlanılması ve mukaddimesi ile ilk cildinin tamamlanması olmuştur.¹⁸

Şura-yı Devlet bir sene önceki faaliyet döneminde başladığı maden ve ormanların idaresi, maden işletmek isteyenler için 1861 tarihli Meadin Nizamnamesi'nin gerekli teminatı sağlayamamasından dolayı maden idaresi için bir nizamname hazırlanarak ilan edilmiş, orman idaresi için de yakın zamanda bir nizamname hazırlanarak ilanı kararlaştırılmıştır.¹⁹

Eğitimin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi için Şura-yı Devlet faaliyetine devam etmiş, her sınıf Osmanlı tebaasından altı yüz öğrencinin eğitim görebileceği Mekteb-i Sultanî, ülkenin sanayisinin gelişmesi amacıyla her sınıf tebaadan yetimlere mahsus beş yüz öğrencinin eğitim göreceği Mekteb-i

17 *İ.MMS*, 36/1479, 27 Rebiülevvel 1285 (18 Temmuz 1868); Şura-yı Devlet'in adli teşkilat alanında yaptığı düzenlemeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Sedat Bingöl, *Nizamîye Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi (1840-1876)*, Anadolu Üniversitesi Yay, Eskişehir 2004, s. 106-109.

18 Ebü'l-Ulâ Mardin, *Medeni Hukuk Cephesinden Ahmed Cevdet Paşa*, T.C. Mardin Valiliği Yay., İstanbul 2011, s. 43-51.

19 Orman Nizamnamesi için bkz. *Meclis-i Tanzimât Defteri*, No:2, s. 266-271; *Düstur*, "Orman Nizamnamesi", Tertip I, C. II, s.404-414.

Şura

Akademik
Bakış

209

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Sanayi açılarak idare usulleri belirlenmiştir.²⁰ Bunların yanında yetimlerin eğitim alacakları Darü'ş-şafaka adıyla büyük bir okul ve kız çocuklarının eğitimi için mektepler inşasına başlanmıştır. Bütün bu eğitim faaliyetinin daha düzenli bir şekilde sürdürülmesi ve eğitimin hedeflenen seviyeye gelmesi için bir Maarif Nizamnamesi kaleme alınarak Şura-yı Devlet Heyet-i Umumîyesi'nde müzakereye konulmuştur.

Osmanlı Devleti'nde bulunan asar-ı atikadan diğer memleketlerin pek çoğundan daha fazla bulunmaları, bunların tarihin bilinmeyen noktalarını aydınlatmak ve bu suretle ilmin ilerlemesi için önemli olmaları dolayısıyla asar-ı atikanın çıkartılması için bütçe ayrılmış, çıkartılan eserlerin Topkapı Sarayı'nda bulunan eski cephane binasında korunması kararlaştırılmıştır. Korumanın yanı sıra Osmanlı Devleti sınırları Dahilinde asar-ı atika araştırmasının ve bunların korunmasını usullerini belirleyen bir nizamname hazırlanarak yayınlanmıştır.²¹

İstanbul şehri, devletin merkezi olmasına rağmen bu durumuna uygun bir görünüme sahip olmamasından ve birtakım beledî düzenlemelerin artık medeniyetin gereği hükmüne girmesi nedeniyle burası için gerekli olan ıslahatın gerçekleştirilmesini sağlayacak belediye dairelerini teşkil etmek maksadıyla bir nizamname ilan edilmiştir. Bunların yanı sıra Dersaadet'te açılmış olan Emniyet Sandığı'nın idare şekline; Ticaret Nezareti bünyesinde kurulmuş olan Kara ve Deniz Ticareti Dairelerinin vazifelerine; ticaret mahkemelerinin aza mülazımlarına muhakeme usulü öğretmek amacına müteallik olarak açtığı mektebin idaresine dair kaleme alınan nizamnameler ilan edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin gerek ecnebi olup Osmanlı tabiiyetine girmek isteyenlerin gerekse tabiiyet-i Osmaniye'den çıkmak isteyenlerin uyacağı kuralları belirleyen bir yasanın olmaması dolayısıyla ortaya çıkan problemleri önlemek için Şura-yı Devlet tarafından bir Tabiiyet-i Osmaniye Nizamnamesi yazımına başlanmıştır²².

Şura-yı Devlet'in asli görevlerinden olarak kararlaştırılmış olan vilayet merkezlerinde her sene teşkil edilecek meclis-i umumilerin bölgelerinin imarı ve talep ettikleri ıslahata dair hazırladıkları layihaların kendi azaları içinden seçecekleri ikişer zatın da katılımıyla Şura-yı Devlet'te müzakere edilmesi uygulaması gerçekleştirilerek bu meclis-i umumilerin hazırladıkları layihalar buraldan gönderilen aza ile müzakere edilmiş ve alınan kararlar ilgili vilayete havale edilmiştir. Bu layihalar genel olarak ziraatin geliştirilmesi, tohum ıslahı,

20 Mekteb-i Sultanî Nizamnamesi için bkz. *TV*, Def'a: 964, 4 Muharrem 1285 (27 Nisan 1868); Mekteb-i Sanayî Nizamnamesi için bkz. *Düstur*, "Dersaadet Sanayi Mektebi Nizamnamesi" T.I, C. II, s. 258-267

21 1869 tarihli Asar-ı Atika Nizamnamesi için bkz. *TV*, Def'a: 2053, 1 Zilkade 1285 (13 Şubat 1869).

22 Tabiiyet-i Osmaniye Nizamnamesi için bkz. *Y.E.E*, Nr. 41/133, 14 Şewal 1285 (28 Ocak 1869), İbrahim Serbestoğlu, "Osmanlı'da Tabiiyet", Ondokuz Mayıs Üniversitesi, SBE, Samsun 2010 (yayımlanmış doktora tezi).

hastane, mektep ve ıslahaneler yapılması, göl ve limanların temizlenmesi, sulama kanalları açılması, yol ve telgraf hatları inşası, bazı ve şehir ve kasabalara su hattı temini ile menafi-yi umumiye sandıkları açılması gibi talepleri içermektedir. Şura-yı Devlet'te müzakere edilen bu taleplerin icrasına başlanılmıştır.²³ Vilayetlerde çok çeşitli isimler altında toplanan, hazineye getirisi düşük ancak ahaliye zararı büyük olan ve tahsil edilme şekillerinde haksızlıklara yol açan bazı vergiler hem ahalinin zararının önlenmesi hem de vilayetlerin mali işlerinin ıslah edilmesi niyetiyle ilga edilmiştir.²⁴

Şura-yı Devlet'in yoğun yasama faaliyeti üçüncü faaliyet döneminde de (1869 - 1870) devam etmiştir.²⁵ Adliye sistemi ile ilgili reform faaliyeti süren bir önceki dönem özel bir ilmiye komisyonu tarafından yazımına başlanan ve mukaddimesi ile birinci cildi olan Kitabü'l-Büyuû tamamlanan Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye'nin ikinci cildi Kitabü'l İcra, üçüncü ve dördüncü ciltler olan Kitabü'l-Kefale ve Kitabü'l-Havale tamamlanarak arz edilmiştir. Nizamiye mahkemeleri için hazırlanan Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi'nin uygulanmasına başlanmış ve nizamiye mahkemelerindeki görevli personele ilave yapılarak kanunlar konusunda bilgili bir memur ile reis-i sâni unvanıyla görev yapmak üzere tayin edilmiştir. Arazi hukukuna dair ilave kanunlar çıkartılmış, Dersaadet Zaptiye Mahkemesi'nin müzakere ve muamele usulünü belirleyen bir nizamname hazırlanmıştır, Usul-ı Muhakeme-yi Ticaret Nizamnamesi'nin genişletilmesi ve tadil edilmesine dair bir nizamname kaleme alınmış, Usul-ı Muhakemat-ı Cezaîye konusunda genel bir nizamname hazırlama çalışmalarına devam edilmiş, Ceza Kanunnamesi'ne gerekli olan tadiller yapılmış ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nde geçerli olan tüm kanunlarını tasnif etmek ve bunları Osmanlı tebaasının konuştuğu dillere tercüme ettirmek için Şura-yı Devlet bünyesinde özel bir komisyon oluşturulmuştur.

Abdülaziz'in ordunun kuvvetli hale getirilmesi konusunda hassasiyetinin yüksek olması dolayısıyla 1869 yılında yürürlüğe konulan nizamname ile Osmanlı kara ordusu nizamiye, redif ve mustahfız olarak üç sınıfa taksim edilmiştir. Mustahfız sınıfının ihtiyat birlikleri olarak hizmet etmesi kararlaştırılmıştır. Kura-yı Askeriye Kanunname'si, yapılan bu düzenlemeler dolayısıyla tadil edilmiş, Askeri Ceza Kanunu'nda da ıslaha gidilmiştir. Bahriye sahasında ıslahata bilhassa önem verilmiş, donanma tam teçhizatlı gemilerle güçlen-

23 Edirne Vilayeti'nde 1285 (1868) senesinde akdolunan Vilayet Meclis-i Umumiyesi tarafından vilayet sorunlarına dair seksen beş bendlik bir layiha hazırlanıp Bab-ı Âli'ye gönderilmiş ve oradan da Şura-yı Devlet'e havale olunmuştur. Bu layihalarda bahsedilen meseleler öncelikle hangi daireyi ilgilendiriyorsa orada müzakeresi yapıp ardından Heyet-i Umumiye'de görüşülmüşlerdir; *İŞD*, Nr. 10/487, 4 Cemadiyelevvel 1284 (3 Eylül 1867); Bosna Vilayeti'nde toplanan Meclis-i Umumi'nin hazırladığı layihalar ise meclisin biri Hristiyan biri Müslüman olan iki azası tarafından Şura-yı Devlet'e ulaştırılmış ve bunların da katıldığı müzakerelerde görüşülmüştür; *İŞD*, Nr. 13/613, 25 Ramazan 1285 (9 Ocak 1869).

24 *TV*, Def'a: 1086, 26 Muharrem 1286 (8 Mayıs 1869).

25 *TV*, Def'a: 1218, 28 Muharrem 1287 (30 Nisan 1870).

Şura

Akademik
Bakış

211

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

dirilirken bahriyenin idaresi için nizamnameler hazırlanmış ayrıca Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye'nin ıslahı yoluna gidilerek öğrencilerin pratik eğitimleri için gemiler inşa edilmiştir. Tophane-yi Âmire'de ıslahata başlanarak burada modern silahların üretilmesi için fabrikalar uygun gelişmişlik düzeyine getirilmiştir. Bu suretle askerî alanda yapılan modernizasyon Şura-yı Devlet'in bu dönem faaliyetinin ağırlıklı kısmını oluşturmuştur²⁶.

Ulaşım yollarının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması bir memleketin refaha kavuşturulmasında en önemli araçlardan biri olarak görüldüğünden bu konu üzerinde çalışmalara başlanmış, pek çok vilayette yol yapımı çalışmalarına devam edilmiştir. Doğu ticareti için önemli olan ve bu yolu kullanacak tüccarlar için güvenli geçiş sağlayacak Trabzon – Erzurum yolunun yapımı tamamlanmıştır. Yol yapımı konusunda mevcut olan nizamnamede çalıştırma mükellefiyeti konusunda bir talimat hazırlanmıştır. Vilayet merkezlerinde her sene toplanan meclis-i umumîlerin bir görevi de yol ve köprülerin yapımı ve düzenlenmesine dair esasların görüşmek olduğundan buna dair 1869 yılında Şura-yı Devlet'e gelen vilayet umum meclislerinin bu yönde bildirdikleri talepleri yürürlüğe sokulmuştur. Ancak, Avrupa'da medeniyet servet ve ticaretin ilerlemesinde en başta gelen amil demiryolları olarak görüldüğünden ve demiryoluna sahip olmayan bir devletin gelişemeyeceği görüldüğünden Osmanlı Devleti'nin demiryolu inşası yapılması en gerekli faaliyet olarak vurgulanmıştır. Bu görüşten hareketle daha önce inşa edilen Varna – Köstence ve Vidin ile İzmir-Kasaba hatlarının getirilerinin buldukları alanla sınırlı kalmasından dolayı Avrupa demiryolları ile bağlantılar sağlayacak hatlar inşası planlanmıştır. İstanbul'dan başlayarak bütün Rumeli'yi kat edecek ve Avusturya demiryolu hattıyla birleşecek bir demiryolu inşası için taahhüt veren bir şirketle mukavelat ve imtiyazat konusunda anlaşmaya varılmış ve bir ortaklık kurulmuştur. Hattın inşası için gerekli olan keşifler ve kontroller tamamlanarak, hattın inşasına başlanılmıştır. Bunun yanı sıra Aydın demiryoluna yeni demiryolu hatları eklenmiştir. Demiryolu ve madenler ile ilgili faaliyetlerin artması dolayısıyla bu meseleler Nafia Nezareti'nin yetkisi dahilinde görülerek bunların idaresine ilişkin Nafia Nezareti bünyesinde özel daireler oluşturulmuştur.

İstanbul'un imar edilmesine yönelik çalışmalar bu dönem de devam etmiştir. Bazı caddeler düzenlenmiş, Galata'dan Beyoğlu'na bir demiryolu inşa edilmiş ve bazı caddelerde tramvay işletilmesi için birtakım şirketlere imtiyazlar verilmiş ve tramvay işletilmesi düşünülen caddeler genişletilmiştir. Beyoğlu, Boğaziçi ve Rumeli taraflarındaki su sıkıntısını gidermek için Kağıthane Deresi'nden su çekilerek buraya bir bend inşa edilmiştir. İstanbul ve diğer vilayetlerde şehremaneti kurulması çalışmaları sürdürülmüştür. Vilayetlerin imarı

26 Osmanlı kara ordusunda yapılan reform faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bkz. Ayten Can Tunali, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Kara Ordusunda Yapılanma" (1839- 1876), *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2003, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

na yönelik çalışmalar reform sürecinin önemli bir parçasıdır. Yanya Vilayeti'nde Loros Nehri'nde vapur işletilmesi için gerekli imtiyaz verilmiştir. Kıbrıs'ta, çekirgelerin tarım alanlarına zarar vermeleri alınan tedbirlerle engellenmiştir. Selanik'e bir rıhtım inşa edilmiş ve çoğu vilayette menafi-yi umumiye sandıkları ve çocuklara yönelik sanayi mektepleri açılmıştır. Şura-yı Devlet'in bu faaliyet dönemi içerisinde yaptığı önemli icraatlardan birisi de ölçü birimlerinde yapılan reformdur. Osmanlı Devleti'nde kullanılan tartı, hububat ölçüsü ve diğer ölçü birimleri üzerinde ülkenin her yerinde geçerli normların olmaması hem hükümet hem halk için pek çok sıkıntıya sebep verirdi. Avrupa'da çoğunlukla kabul edilmiş olan aş'ariyye usulünün kabul edilerek, iç ve dış ticarete kullanılan ölçülerin standardizasyonu hedeflenmiştir. Bu konu üzerinde Fransa'da yapılacak konferansa katılması için Şura-yı Devlet tarafından bir memur görevlendirilmiş ve bundan sonra kullanılacak ölçü birimlerine dair cedveller hazırlanarak yayımlanmıştır.²⁷ Ayrıca idari reform kategorisinde ormanların kullanımı ve idaresi ile Tophane-yi Âmire'ye gerekli kerestenin temin ve nakil usulüne dair layihalar hazırlanmış, ahalinin bu husustaki mükellefiyetleri ortadan kaldırılmıştır. Ahalinin sağlık işleri ile ilgilenmek üzere Nezaret-i Tıbbiye-yi Mülkiye ve Umur-ı Sıhhiye-yi Mülkiye meclisleri kurulmuştur. Vilayetlerin güvenliğini sağlamak için buralarda bulunan zaptiye birliklerinde düzenlemelere başlanmış ve bunların vazifelerini belirleyen nizamnameler hazırlanmıştır. Tabiiyet-i Osmaniye Kanunu'nun uygulanması için vilayetlerde Tefrik-i Tabiiyet Komisyonları ve Pasaport İdareleri kurulmuştur. Bunların yanında vilayet memurlarının vazifelerine, evkaf idaresine, fabrika açılmasına, mülki memurların emeklilik işlerine dair nizamnameler hazırlanarak yürürlüğe konmuştur.

Maarif üzerine yapılan reformlar bu dönem de sürdürülmüştür. Öncelikle, eski maarif nazırlarından Kemal Efendi'nin reisliğini yaptığı, Ziver Bey, Hacı Emin Efendi, Legofet Bey, Dadyan Artin Efendi, Yıvanço Efendilerden oluşan Şura-yı Devlet Maarif Dairesi²⁸ tarafından Maarif Nazırı Saffet Paşa tarafından hazırlanan layiha görüşülerek 24 Cemazıyelevvel 1286 (1 Eylül 1869) tarihinde Osmanlı Devleti'nde maarifin idaresi için uzun yıllardır eksikliği hissedilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ilan edilmiştir.²⁹ Nizamname hükümlerine göre bir Meclis-i Maarifî Kebîr teşkil edilmiştir. Darülfünun-ı Osmanî adıyla altı yüzü aşkın öğrenci kapasiteli bir büyük mektep açılmış, mevcut Darülmualimin ıslah edilmiş, Darümuallimat ise bu dönem eğitim faaliyetine başlamıştır. Mekteb-i Sanayi'de bazı genişletmeler yapılmış ve burada yetenekli görülen birkaç talebe eğitim için Paris'e gönderilmiştir.³⁰

27 Şura-yı Devlet (ŞD), Nr. 2390/8, 4 Şaban 1285.

28 *Salname-yi Devlet-i Aliyye-yi Osmaniye*, Sene 1286, Matbuat-ı Âmire, s. 39.

29 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi için bkz. *Düstur*, I. Tertip, C. II, s. 184 – 219; *Meclis-i Tanzimat Defteri*, No:2, s. 221 – 245; *İ.MMS*, Nr. 37/1541, 8 Cemazıyelevvel 1286 (16 Ağustos 1869); *Y.EE.*, 112/6; Mahmud Cevad, *Maarif-i Umumiye Nezareti Tarihçe-i Teşkilat ve İcraatı*, İstanbul, 1338, s. 469-510.

30 *TV*, Def'a: 1218, 28 Muharrem 1287 (30 Nisan 1870).

Gazi

Akademik
Bakış

213

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Üçüncü faaliyet döneminin ardından, Mahmud Nedim Paşa'nın sadarete gelmesi (7 Eylül 1871 – 31 Temmuz 1872) üzerine Şura-yı Devlet'in etkinliği azalmıştır. Mahmud Nedim Paşa'nın Bâb-ı Âli'den Âli Paşa taraftarı gördüğü herkesi uzaklaştırma ve Bab-ı Âli'nin idaredeki nüfuzunu kırarak sarayı tekrar etkin hale getirme çabası Şura-yı Devlet'in gücü üzerinde de etkili olmuştur. Mahmud Nedim Paşa'nı sadaret döneminin başında daha evvel bahsedildiği üzere tasarruf adı altında başlatılan mülki tenzilat esnasında Şura-yı Devlet'in teşkilat ve aza yapısı üzerinde de düzenlemelere gidilerek Şura-yı Devlet'in mevcut yetkileri diğer kurumlara dağıtılmıştır. Şura-yı Devlet'in bir kısım azası Mahmud Nedim Paşa tarafından Şura-yı Devlet'in yetki alanına giren işlerin devredildiği İslahat Komisyonu'na gönderilmiştir. Şura-yı Devlet, kanun ve nizamnamelerin hazırlanması, dahilî işler ve muhakemat ile yetkili kılınmıştır.³¹ 8 Rebiülevvel 1289 (16 Mayıs 1872) tarihli ve 1486 numaralı Takvim-i Vekayi'de yer alan ve Şura-yı Devlet'in 1871 – 1872 dönemine dair yaptığı çalışmalarını konu alan Şura-yı Devlet faaliyet raporu böyle bir ortam içerisinde hazırlanmıştır.³²

Sultan Abdülaziz, nutkunda, devletin her yönden gelişmesi, modernleşmesi için niyet ve tasavvurların her fırsatta ifade edildiğini ve bu amaca yönelik bütün çabaların desteklendiğini, ancak yapılan çalışmaların bazı nizamnameler çerçevesinde kaldığını, dikkate değer olabilecek faaliyetlerin deniz ve kara kuvvetlerin düzenlenmesi, imara dair konular olduğunu söyleyerek devletin gücünün temeli olan mali yapının henüz sağlam bir temele oturtulamamasını eleştirmiştir. İdarede başlatılan düzenlemeler ise mülkî ve malî yapı üzerinde olumlu tesirler yaptığı söylenerek övülmüştür. Yapılan tasarrufla malî yapının dengeye girdiği, meclislerde yaşanan karışıklıkların ortadan kaldırıldığı vurgulanmıştır.

İdarede ağırlığın saraya geçtiği, Âli, Fuad Paşa gibi ikinci kuşak Tanzimatçıların etkinliğinin yok edilmeye çalışıldığı bu dönemde adli yapı üzerinde düzenlemeler sürmüştür. Nizamiye mahkemelerinin ilk nizamnamesi yürürlükten kaldırılarak 11 Cemaziyelevvel 1287 (8 Ağustos 1870) tarihli Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi hazırlanmıştır.³³ Bu düzenlemenin akabinde tekrar bir düzenlemeye gidilerek üçüncü Mehakim-i Nizamiye Nizamnamesi, 29 Şevval 1288 (11 Ocak 1872) tarihinde hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur.³⁴ Nizamiye mahkemeleri ile ilgili yapılan bu düzenlemelerin yanı sıra İstanbul'daki adli teşkilat için de düzenlemelere gidilmiştir. 13 Rebiülahir 1287 (12 Temmuz 1870) tarihinde Dersaadet Hukuk-ı Adıyye ve Cezaıyye Mehakim-i Nizamiyesinin Teşkilatına Dair Nizamname hazırlanmıştır.³⁵ Mecelle-yi Ahkâm-ı Adliye'nin ha-

31 *İDÜT*, Nr. 58/45, 30 Zilkade 1288 (10 Şubat 1872).

32 *TV*, Def'a: 1486, 8 Rebiülevvel 1289 (16 Mayıs 1872).

33 Bu nizamnamenin metni için bkz., *Meclis-i Tanzimat Defteri*, No:2, s. 315-319.

34 *Düstur*, Tertip I, C. I, s. 352-356.

35 *Meclis-i Tanzimat Defteri*, No: 2, s. 311 – 315; Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve*

zırlanma çalışmalarına devam edilmiş altıncı cild Kitabü'l-Emanat ile yedinci cild olan Kitabü'l-Hibe tamamlanmıştır. Divan-ı Ahkâm-ı Adliye teşkilatından olan İcra ve Havale cemiyetlerinde görevli mübaşirlerin halktan usulsüz para almalarının önüne geçilmiştir. Taşralarda bulunan eytam sandıklarına dair hazırlanan nizamnamede bir diğer icraat olmuştur.

Ordunun düzenlenmesi ve tehzizatının modernleştirilmesi konusuna verilen önem bu dönemde de devam etmiştir. Toplam mevcudu sekiz yüz bin olan ordunun ihtiyaç duyduğu top, tüfek ve diğer mühimmatın imali ve satın alınması işine başlanmıştır. Tophane-yi Âmire bünyesinde, yılda üç yüz adet şeşhaneli top fabrikası ve senede doksan bin iğneli tüfek imal kapasiteli fabrikaların açılması için çalışmalar ilerletilmiştir. Dökümhane, fişekhane gibi Tophane'nin bölümlerinde iyileştirmeler yapılmıştır. Yapılan bu askerî faaliyetin arkasında bulunan itici güç ise 1863'te askerî malzemelerin imalini yapabilecek eleman yetiştirmek için Tophane-yi Âmire bünyesinde kurulan Sanayi Alayları olmuştur. Onların uzmanlığı kanalıyla bu çalışmalar ilerletilebilmiştir. Kara kuvvetleri yanı sıra Donanma da geliştirilmeye devam edilmiştir. Donanmanın adedi on yediye çıkartılmış, Tersane-yi Âmire'nin ihtiyaç duyduğu halat için bir fabrika tesis edilmiştir. Bahriye Kanunname-yi Hümayunu'nda ihtiyaç duyulan değişiklikler yapılmıştır.

Mahmud Nedim Paşa'nın sadareti ile mülki idarede tasarruf ve mali yapının dengeye kavuşturulması için Tenkihat ve Tasarrufat Komisyonu adı altında özel bir komisyon oluşturmuştur. Bu komisyon tarafından bütün Bab-ı Âli dairelerinin bütçeleri incelenmiştir. Lüzumsuz görünen bazı memurluklar ilga edilmiş, burada görevli memurların aylıkları kesilmiştir. Evkaf Nezareti ile Tophane-yi Âmire, Maarif, Nafia Nezareti gibi kurumlardaki alt çalışma komisyonları lağvedilmiştir.³⁶

1869 yılında ilan edilen Maarif-i Umumîye Nizamnamesi gereğince köy ve kasabalarda sıbyan mektepleri inşa edilmiş mevcutlar yenilenmiştir. Vilayet merkezleri ve rüşdiye mektepleri bulunan mutasarrıflık ve kaymakamlıklarda sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için Darü'l-Muallimin-i Sıbyan okulları açılmış ve bunların sınav işleriyle meşgul olmak üzere Maarif Komisyonları kurulmuştur. Eğitimin yaygınlaşması neticesinde tabiatıyla basılı eserlere ilginde bir kamuoyu artışı yaşanmış, eski ve yeni pek çok eser Matbaa-yı Âmire'de basılmıştır. Mekteb-i Tıbbiye'nin eğitim dili Fransızca'dan Türkçe'ye çevrilmiş ve buranın eğitim kadrosu ile süresi konusunda değişiklikler yapılmıştır.

Demiryollarına dair olarak, İstanbul'dan Bağdat'a ulaşması hedeflenen Anadolu Demiryollarına başlangıç noktası oluşturması için Üsküdar'dan İzmit'e ulaşacak demiryolu hattının inşasına ve bu hattın başlangıç mevkii

³⁶ *Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2007, s. 26-28.
Ahmed Lûtfî Efendi, *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, C. XIII, s. 47.

olan Haydarpaşa'da kargir bir istasyon binası, rıhtım ve iskele inşasına başlanmıştır. Anadolu Demiryolu'nun büyük hattı Eskişehir – Kütahya yönünde uzatılacağından arazisi verimli olan Bursa yönünde de hatta bir ilave yapımı planlanmıştır. İstanbul'dan başlayıp Bosna'ya ulaşması planlanan ve imtiyaz anlaşması yapılan Rumeli Hattı'nı inşa edecek olan kumpanyanın mukavelesi feshedilmiş, hat devletin kontrolü altına alınarak, mukavelenin, hattın çevresindeki maden ve taş ocaklarının işletilme hakkını doksan dokuz yıl müddetle kumpanyaya veren maddesi feshedilmiştir. Kumpanyanın işlettiği maden ve taş ocaklarına el konulmuştur. Bu süre bundan sonraki yapılacak anlaşmalarda geçerli olmak üzere elli yıla indirilmiştir. Bunların dışında imara dair faaliyetlerde gerçekleştirilmiştir. Erzurum – Trabzon arasındaki doğu ticareti için kritik öneme sahip yol bu dönem içinde tamamlanmıştır. Mevcut olan telgraf hatlarına ilaveten Kıbrıs, Rodos, Midilli, Sisam, Girid ve Sakız adalarına telgraf hatları döşenmiştir. Posta hizmetlerinin hızlandırılması ve iyileştirilmesi için yeni merkezler açılmış, Yemen Vilayeti'ne posta düzenlenmiştir. Vapur işletilebilecek nehirler ıslah edilerek buraların nakliye işinde kullanılması sağlanmıştır.

Maadin ve Orman nizamnamelerinden beklenen fayda bu dönem içinde sağlanmıştır. Orman İdaresi ve mektebinin ıslahına devam edilmiştir. Maadin Nizamnamesi'nin sağladığı kolaylık sayesinde maden çıkartma ve işletme talepleri çoğalmış, keşfedilen ve işletilmesi için ihaleye çıkarılan maden cinsi yetmiş yediye çıkmıştır. Ayastefonos ve Mekriköy'den Rumeli Demiryolu'nun başlangıç noktasına kadar şose yol inşası, Beyoğlu'na su getirilmesi için Kağıthane Deresi'nden su çekilmesi yolundaki planın hayata geçirilmesi, hayvanların ne şekilde beslenileceğine ve tedavi edileceğine, bağ ve tarla işlerine dair bilgiyi kapsayan talimatların vilayetlere gönderilmesi, ziraat aletlerinin vergiden muaf tutulması, boğazdan geçecek gemiler için karantina usulüne göre uygulanacak işlemlerin ve memleket tabiblerinin görevlerinin belirlenmesi, ilaçlara ulaşımın kolaylaştırılması, barut nakl edecekler ve satışını yapacaklara dair nizamname³⁷ kaleme alınması, izinsiz tuz çıkarıcılar için Tuz Nizamnamesi'ne zeyl yapılması bu dönemde Şura-yı Devlet tarafından icra edilen diğer faaliyetlerdir.³⁸

Şura-yı Devlet'in dördüncü faaliyet dönemi sonrası Takvim-i Vekayi'de yayınlanan bir faaliyet raporuna rastlanılmamaktadır. Bu dönem itibarıyla Şura-yı Devlet'in hem yapısal hem de aza miktarı bakımından sık değişikliklere uğraması, yönetimdeki değişikliklere paralel güç kaybedip, kazanması burasının etkinliği ve saygınlığı üzerinde büyük etki yaratmıştır. Bu açıdan 1876 Kanun-ı Esasîsi'nin yürürlüğe girdiği döneme kadar Şura-yı Devlet, rical-i devletin nüfuz mücaalesinin bir parçası ve eski etkinliğini kaybetmiş bir müessese olarak varlığını sürdürmüştür.

37 Barut nakli ve satışı hakkındaki nizamname için bkz. *Düstur*, Tertip I, C.II, s. 768-773.
38 *TV*, Def'a: 1486, 8 Rebiülevvel 1289 (16 Mayıs 1872).

Sonuç

Kökenleri III. Selim döneminde faal hale getirilen meşveret meclislerine götürülen Osmanlı yasama meclisi geleneğinin Tanzimat dönemi itibarıyla son halkası Şura-yı Devlet'tir. Rasyonel bürokrasi arayışları çerçevesinde bilhassa Fransa örneğinden hareketle Osmanlı taşra düzenindeki işlevsel yetki ayrışmasının merkezdeki yansıması olarak yasama ve yargı fonksiyonunu tek başına üstlenen Meclis-i Vâlâ'nın ikiye ayrılmasıyla kuvvetler ayrılığı prensibinin erken bir uygulaması olarak ortaya çıkmıştır. 1868'de faaliyete başlayan Şura-yı Devlet, kendisine kadar ortaya çıkan birikimin katkısıyla olgun bir bürokratik yapıda inşa edilmiştir. Kuruluştaki ve dahili işleyiş nizamnamesi teferruatlı ve kapsamlı bir şekilde hazırlanmış, reform meclisi niteliği kuruluşundan itibaren sürekli vurgulanmıştır.

Devletin genel meselelerini tartışmak, reform yasalarını hazırlamak, devlet ve şahıslar arasındaki davaları görmek, vilayet meclislerinde görülen idari türde davaların temyiz merci olmak, memurları yargılamak ve en genel ifadeyle devletin bütün meselelerine dair görüş sunmak, çözüm önerileri üretmekle mükellef olarak kurulan Şura-yı Devlet, sayıları çeşitli defalar değiştirilen ancak esas olarak Mülkiye, Zaptiye, Harbiye; Maliye, Evkaf; Adliye; Nafia, Ticaret, Tarım ve Eğitim olmak üzere beş ana uzmanlık dairesiyle birlikte bu dairelerin ilgi alanına giren hususlarda nizamnameler, kanunlar hazırlayarak reform sürecinin yürütücülüğünü üstlenmiştir. Gücünün zirvesinde olduğu ilk üç faaliyet yılında hukuk, eğitim ve nafia odaklı düzenlemelere ağırlık vermiştir. Şura-yı Devlet başka bir ifadeyle bütün Tanzimat süreci Âli ve Fuad Paşa'ların 1870'lerin başında peş peşe vefatından sonra momentumunu kaybetmiştir. Şura-yı Devlet bu tarihten itibaren sadarete hâkim tarafın kimliğine göre yetki gaspları yahut eski görevlerinin iadesi arasında bir sarkaçta faaliyetini sürdürmüştür. 1876 Kanun-ı Esasî ile yetki sahası kanunların hazırlanması ve danışmanlık hizmeti ile sınırlandırılarak kurumsal yapısı devam ettirilmiştir.

Kaynaklar

Osmanlı Arşivi (COA)

- İ.DH, Nr. 8/380, 29 Zilhicce 1255 (4 Mart 1840)
- İ.DH, Nr. 3/120, 27 Receb 1255 (6 Ekim 1839)
- İ.DH, Nr. 306/19484, 14 Zilhicce 1270 (7 Eylül 1854)
- İ.DH, Nr. 474/31803, 6 Muharrem 1278 (14 Temmuz 1861)
- İ.DH, Nr. 572/39852, 11 Zilkade 1284 (5 Mart 1868)
- İ.ŞD, Nr. 10/487, 4 Cemadiyelevvel 1284 (3 Eylül 1867)
- İ.ŞD, 1/1, 24 Zilkade 1284 (18 Mart 1868)
- İ.ŞD, Nr. 13/613, 25 Ramazan 1285 (9 Ocak 1869)

Şura

Akademik
Bakış

217

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- İ.MMS, Nr. 2/79, 3 Muharrem 1271 (26 Eylül 1854)
İ.MMS, Nr. 4/130, 21 Safer 1271 (13 Kasım 1854)
İ.MMS, Nr. 37/1541, 8 Cemadiyelevvel 1286 (16 Ağustos 1869)
İ.MMS., 36-1505, 26 Şevval 1285 (9 Şubat 1869)
İ.MMS, 36/1479, 27 Rebiülevvel 1285 (18 Temmuz 1868)
İ.DUİT, 58-51/4, 8 Zilhicce 1284 (1 Nisan 1868)
İ.DUİT, Nr. 58/45, 30 Zilkade 1288 (10 Şubat 1872)
HAT, Nr. 1648/54, 8 Zilhicce 1284 (1 Nisan 1868)
HAT, 1648/55, 2 Muharrem 1285 (25 Nisan 1868)
HAT, 1648/54, 8 Zilhicce 1284 (1 Nisan 1868)
ŞD, Nr. 2390/8, 4 Şaban 1285 (20 Kasım 1868)
Y.E.E, Nr. 41/133, 14 Şevval 1285 (28 Ocak 1869)
Meclis-i Tanzimat Defteri, C. I, C. II

Gazete

Takvim-i Vekayi

Telif-Tetkik Eserler

- Ahmed Cevdet Paşa, *Tezakir (13-20)*, haz. Cavid Baysun, TTK Ankara 1986.
Ahmed Lûtfî Efendi, *Vakanüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, haz. Münir Aktepe, C. IV-V, İÜEF Yayınları, İstanbul 1984.
AKYILDIZ Ali, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.
DEMİREL, Fatmagül, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2007.
DREYFUS, François, *Bürokrasinin İcadı Fransa, Büyük Britanya ve ABD'de Devlete Hizmet Etmek (18.-20. Yüzyıl)*, İletişim Yayınları, çev. Işık Ergüden, İstanbul 2007.
DÜSTUR, Tertip I, C.I, Matbaa-yı Amire, İstanbul 1289.
FİNDLEY, Carter V., *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform Bâbîâli (1789 - 1922)*, İz Yayınları, (çev. Latif Boyacı – İzzet Akyol), , İstanbul 1994.
GÖRELİ, İsmail Hakkı, *Devlet Şurası*, Yeni Matbaa, Ankara 1953.
İNAL, İbnülemin Mahmud Kemal, *Son Sadrazamlar*, İşbankası, İstanbul 2013.
KAYNAR, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK, Ankara 1991.
Mehmed Süreyya, *Nuhbetü'l-Vekayi*, C. I, İstanbul Tarihsiz.
ÖNEN, Nizam, REYHAN Cenk, *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

REYHAN, Cenk, "Türkiye'de Modernleşmenin Kökenleri: Kalemîye Sınıfı", *Ammе İdaresi Dergisi*, Cilt 31, Sayı 4, Aralık 1998, s. 3-16.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vala*, TTK yayınları, Ankara 1999.

TAŞTEKİN, Serap, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Sermaye, İmtiyaz ve Rekabet: Batı Anadolu Krom Madeni İmtiyazları (1848-1914), Gazi Üniversitesi SBE, 2020 Ankara (basılmamış doktora tezi).

Extended Abstract

The Supreme Council of Judicial Ordinances/Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye, which was established in the Ottoman Empire in 1838 for the purposes of institutionalizing the tradition of "consultancy", standardizing the legislative activity, making the reforms of the Tanzimat, was criticized by the press for being too autocratic and oppressive in the 1860s. The second-generation statesmen of the Tanzimat, such as Âli Pasha, Fuad Pasha, and Mithat Pasha, believed this council lost its effectiveness.

The end of the autocracy of Napoleon III in France in 1867 and the role played by the French state council Conseil d'Etat, which was a representative body in this process, and the successes in the legislature have also set an example for the new generation of Tanzimat statesmen. Besides France, Austria and Prussia also had such institutions. There was pressure in the Ottoman Empire to evolve in this direction. The overlap of internal and external dynamics in this process inevitably brought the idea of establishing the Council of State to the agenda. In 1868, The Supreme Council/Meclis-i Vâlâ was divided into two councils under the name of the Council of State and Divan-ı Ahkam-ı Adliye. The establishment of the Council of State is an important step in the transition to parliamentarism, considering the parliamentary tradition in the provinces. In its first organization, the Council of State was divided into five departments: Civil and War Department, the Department of Finance and Foundations, the Legal Department, the Public Works and Trade and Agriculture Department, and the Education Department. It was authorized on issues such as preparing laws on these issues and providing opinions on problems, conducting a general audit on the administrative system, and providing information on deficiencies. In addition to these, each year, two members to be elected from all provincial councils would attend the general meeting to be held in the Council of State, together with the bill of complaints/layiha explaining the problems and solution proposals of that province to be prepared in the provincial councils.

Thus, a control over the governors and connection point between the provinces and the centre was established. Considering the regulations and laws made by the Council of State, it is understood that it has been active in a

Gazi

Akademik
Bakış

219

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

wide range from municipal regulations to the regulation of the judicial organization of the Ottoman State. Therefore, maximum attention has been paid to the member profile of the institution that will work in this wide field, as well as experienced people who have served in the Supreme Council, as well as experienced and successful statesmen such as Midhat Pasha and Kamil Pasha, served as the president of this institution. As a result, with the 1876 the First Constitution/ Kanun-ı Esasî, the Council of State was originally charged with preparing the draft laws and regulations.

Gazî

Akademik
Bakış

220

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Azak Kalesi'nin İşgali ve İstirdadı (1637-1642)

Occupation and Retrieval of Azov Fortress (1637-1642)

Ümran KARADENİZ* - Alpay BİZBİRLİK**

Öz

1475 yılında Osmanlı hakimiyetine giren Azak Kalesi, Osmanlı topraklarının kuzeydoğu sınırının en uç noktasını oluşturmuştur. Sınır bölgesinde bulunan kale ilk yıllarda ciddi saldırılara maruz kalmadığından daha çok ileri karakol noktası, askeri destek birimi ve ikmal üssü olarak kullanılmış; ilerleyen dönemlerde başlayan ciddi saldırılarla birlikte sınır kalesi olma vasfı ile ön plana çıkmaya başlamıştır. Azak, XVI. yüzyılda ve XVII. yüzyılın başlarında muhasaralara maruz kalmış ancak ilk kez 1637 yılında Don Kazakları tarafından yapılan ciddi muhasara neticesinde Osmanlı'nın elinden çıkmıştır. Don Kazaklarının Azak'ı işgal edip uzun süre ellerinde tutmaları, dönemin büyük gücü olan Osmanlı Devleti'ne karşı kazanılmış bir zafer olması bakımından Rus Tarihi'nde ayrı bir yere sahiptir ve Rusça literatürde bu konuda yapılmış çok sayıda çalışma mevcuttur. Osmanlı arşiv belgelerinde ise bu konu hakkında oldukça az belge bulunurken kronikler ve seyahatnameler arasında en ayrıntılı bilgiyi Evliyâ Çelebi vermektedir. Bunun yanında yapılan çalışma ve araştırmalarda bu dönem ihmal edilmiş, yalnız yakın zamanda Sinan Yüksel tarafından konuyu siyasi tarih açısından ele alan bir çalışma yapılmıştır. Bu bakımdan literatürdeki mevcut boşluk dolayısıyla konunun ayrıntılı olarak ele alınmasının yararlı olacağı düşünülmüştür. Bu çalışmada, Don Kazaklarının Azak kuşatması ve zaptı ile kaleye hakim oldukları süre boyunca Osmanlı askerleri ile Don Kazakları arasında yaşanan mücadeleler askeri açıdan ayrıntılı olarak ele alınıp Osmanlı Devleti'nin bu dönemde Azak'ta başarısız olmasının nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Azak, Don Kazakları, Karadeniz, Osmanlı, Rusya

Abstract

Azov Fortress, which came under the Ottoman rule in 1475, was the farthest point of the north-eastern border of the Ottoman lands. The fortress, which is located in the border area, was mostly used as an outpost, military support unit and supply base since it was not subjected to serious attacks in the first years. The Azov was subjected to sieges in the sixteenth and early seventeenth centuries. However, for the first time in 1637, as a result of the serious siege of the Don Cossacks, it was out of the Ottoman's control. It is has a special place in Russian history that the Don Cossacks occupied and held Azov for a long time because it was a victory against the Ottoman Empire which was the great power of its era. There are many studies on this subject in Russian literature. While there are very few documents in the Ottoman archive, Evliya Celebi gives the most detailed information among chronicles and travel books. In addition, this period was neglected in the studies and research, and only recently, a study was conducted by Sinan Yüksel in terms of political history. In this respect, it is thought to be useful to discuss the subject in detail due to the existing gap in the literature. In this study, the Don Cossacks' capture of Azov and the struggles between the Ottoman soldiers and the Don Cossacks during the Don Cossacks' domination, will be discussed in detail by means of military terms. Besides, the reasons why the Ottoman Empire failed in Azov during this period will be examined.

Keywords: Azov, Don Cossacks, Black Sea, Ottoman, Russia

Makale Geliş Tarihi: 09.09.2019. Makale Kabul Tarihi: 09.10.2020.

* Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-mail: umran.karadeniz@cbu.edu.tr, ORCID İD: 0000-0003-4968-9876.

** Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-mail: alpay.bizbirlik@cbu.edu.tr, ORCID İD: 0000-0002-7619-4257.

Gazi

Akademik
Bakış

221

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Giriş

XVI. yüzyılın son çeyreğinde Osmanlı hakimiyetine geçen Azak, Osmanlı'nın Aşağı don bölgesi ile Kuzey Kafkasya toprakları üzerindeki gücünü arttırmak üzere destek üssü vazifesi görmüştür. XVI. yüzyılın ortalarından itibaren ise Azak Kalesi'nin temel işlevi, Don bölgesinde aktif hale gelen Don Kazaklarının deniz seferlerini engellemek olmuştur¹.

Moskova'dan bağımsız olmalarına karşı, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tahıl, silah, barut ve diğer önemli ihtiyaçlarını karşılamak üzere Rusya'ya yakınlaşıp, IV. İvan zamanında resmen çarın emrine giren Don Kazakları², XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Azak ve çevresinde varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır. İlk defa 1572 yılında Azak'a saldırı teşebbüsünde bulunan Don Kazakları³, 1580 yılında kale ve çevresine büyük zarar vermiş⁴; 1625 yazında Trabzon'u yağmaladıktan sonra geri dönüş yolunda takviye kuvvetlerle Azak'ı kuşatarak denize çıkış yolunu kapatan kulesini tam manasıyla tahrip etmişlerdir⁵. Rus hükümetinden maddi destek gören Don Kazaklarının Kırım Hanlığı ve Osmanlı toprakları üzerine yaptıkları saldırılar, Rusya'yı, Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı karşısında zor durumda bırakmıştır. Osmanlı Devleti ve Kırım Hanlığı, Don Kazaklarının hareketlerinden Moskova'yı sorumlu tutmuş ve Kazak akınları hususundaki şikayetler, Rus hükümetine yapılmıştır. Moskova ise her defasında, Kazakların kendi başlarına hareket ettiklerini ve kendilerini dinlemediklerini söyleyerek, sorumluluğun Don Kazaklarına ait olduğunu bildirmiştir⁶.

Rus sınır güvenliğinin sağlanması hususunda Moskova hükümetine destek olan Don Kazakları, Tatar akınlarının Azaklılar tarafından başlatıldığına ve Azak'ı ele geçirmeden Nogayları yenmenin mümkün olmadığına; Azak'ı aldıkları takdirde Nogayların kendilerine tabi olacaklarına, hatta Kırım'ın bile çarın emrinde olacağına inanıyordu. Fakat Azak üzerine düzenlenecek bir se-

- 1 XVI. Yüzyılın ortalarında başlayıp tüm Karadeniz sahillerini hedef alan Kazak akınları ve bu akınların XVII. yüzyılda İstanbul üzerindeki etkisi hakkında bkz. Halil İnalçık, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikesinde", *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s.199-206.
- 2 Sinan Yüksel, "Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXX/49, 2011, s.207; A.P. Novoseltsev, "XV. Yüzyıl ile XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992, Ankara, 12-14 Aralık 1992*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.78.
- 3 BOA.MD.XXVII/23; Çebotarev, B. V.- L. M. Kazakova, "Azov-Gorod Krepkij", *Voprosi İstorii*, VIII, 1967, s.211.
- 4 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.160-161; BOA. MD.LVIII/203.
- 5 A. A. Novoselyskiy, *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, (çev. Kemal Ortaylı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s.138-139.
- 6 , Yüksel, *a.g.m.*, s.208-209; Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.138-139, 141-142; A. Yu. Tihonov, "Azovskoye Sideniye", *Voprosi İstorii*, VIII, 1970, s.100.

Görüş

fer, Osmanlı ile Ruslar arasında muhakkak surette bir savaşın çıkmasına sebep olabilirdi. Ancak Osmanlı-Rus ilişkilerinin seyrini önemsemeyen Kazaklar, Temmuz 1634'te, deniz yolu ile Kerç şehrine kadar gelerek, civardaki Tatar köylerini yakıp yıkmışlar; Ağustos ayında ise Azak'ı kuşatmışlardır. Fakat kale, Küçük Nogay Tatarları tarafından kurtarılmıştır⁷.

Bölgede devam eden mücadelelerin son bulması ve barış ortamının sağlanması, Moskova hükümeti için olduğu kadar Osmanlı Devleti için de önem arz ediyordu. Moskova, Osmanlı Devleti ile bir savaşı göze alamazken bu dönemde İran ile büyük bir savaşın içine sürüklenen Osmanlı Devleti, diğer yandan Erdel'de Rakoçi tarafından başlatılan halk ayaklanması ile uğraşmaktaydı. Osmanlı Devleti için sorunlar bunlarla da sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde Kırım Hanı, Nogay Tatarlarını yanına alarak Bucak Tatarlarının lideri konumunda bulunan Kantemir Mirza⁸ üzerine saldırmış; neticede bu hareket büyüyerek Osmanlı yönetimine karşı bir isyan niteliği kazanmıştır⁹. Böylece Azak Kalesi hem Osmanlı ordularının hem de Kırım Hanlığı ordularının korumasından ve ayrıca Azak'ın çevresinde bulunan Nogayların desteğinden mahrum kalmıştır¹⁰. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, Azak ve çevresini koruyabilmek için diplomatik yollara başvurmuş; Foma Kantakuzin'i 1637 yılında elçi olarak Moskova'ya göndermiştir. Kantakuzin'den Don Kazaklarının durumu hakkında bilgi edinmesi ve Rus hükümetini, Don Kazaklarının Azak'a saldırılarını engellemesi hususunda ikna etmesi istenmiştir. Ancak Don bölgesi üzerinden Moskova'ya gidecek olan Kantakuzin, Kazaklar tarafından ele geçirilmiş ve Moskova'ya gitmesine izin verilmemiştir. Bunun yanı sıra Kazakların Azak Kalesi'ni almak amacı ile daha önceden hazırlıklara başladıkları anlaşılmaktadır¹¹.

Don Kazaklarının Azak'ı Zaptı (1637)

Kazaklar, Ocak 1637'de toplanan askerî mecliste Azak üzerine sefer düzenlemeye karar vermiş; Don Kazak atamanları, düzenlenecek sefere katılmak üzere Kazakların toplanması için emirler göndermiştir. İstisnasız Kazak bölgelerindeki tüm sakinler bu sefere katılmak zorunda kalmıştır. Azak kuşatmasının kolay olmayacağını farkında olan Don Kazakları, kaleye çok sayıda askerle saldırıya karar vermiş; ilkbaharda Aşağı Don kasabalarından asker toplanmaya

7 Yüksel, *a.g.m.*, s.209; Novoselykiy, *a.g.e.*, s.255; Tihonov, *a.g.m.*, s.100.

8 Alper Başer, "Bucak Tatarları (1150-1700)", Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s.90.

9 Kırım Hanı ile Kantemir Mirza arasındaki muhalefet ve Kırım Hanının düzenlediği sefer hakkında bkz. Na'imâ Mustafa Efendi, *Târih-i Na'imâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbâr-i Hâfikayn)*, Cilt:III, (Haz: Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014, s.843-846; Yücel Öztürk, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-I*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004, s.401-404; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, C.III/II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.13-14.

10 XVI. yüzyılda Azak Kalesi çevresi ve Aşağı Kuban bölgesine yerleşen Nogaylar, siyasi ve ekonomik olarak Azak için önem arzetmişlerdir. Kurat, *a.g.e.*, s.63.

11 Yüksel, *a.g.m.*, s.211; Tihonov, *a.g.m.*, s.101.

Gazi

Akademik
Bakış

223

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

başlanmıştır. Don Kazakları, sefer için hazırlanan ordunun çekirdeğini teşkil etmekle birlikte sefere katılanların büyük bir kısmını, Rusya'dan gelen tüccarlar ve Zaporog Kazakları oluşturmuştur¹². Moskova tüccarları, mal, eşya ve silah dolu arabalar ile gelerek Azak Kalesi'ni kuşatanlara yardım etmişler; her çeşit ihtiyaçlarını temin etmişlerdir. Köylüler, küçük tüccarlar, esnaf, serbest meslek sahipleri, bütün varlıklarını Azak'ı kuşatanlara vermek ve bizzat kuşatmaya katılmak suretiyle yardım etmişlerdir¹³.

Rus arşiv belgeleri arasında yer alan 1637 Aralık resmi raporuna göre Kazaklar, 4.400 kişilik bir ordu ile Azak'ı kuşatmıştır¹⁴; ancak Evliyâ Çelebi, abartılı bir şekilde, Azak Kalesi'nin 100.000 Kazak tarafından kuşatıldığını ifade eder¹⁵. Ancak resmi raporda verilen sayının da yalnızca Don Kazak askeri birliğini ifade ettiği ve az önce bahsi geçen bizzat kuşatmaya katılan köylü, tüccar ve esnaf grupları ile Zaporog Kazaklarını kapsamadığı söylenebilir. Buna ilaveten Yücel Öztürk, Yevornitskiy'den naklen, Don istikametinde hareket eden Zaporog Kazaklarının, 3.000 kadar Don Kazağı ile birleşerek Azak'ı kuşattığını ve Azak'ı ele geçiren Kazakların büyük bir kısmının Zaporog Kazaklarından oluştuğunu ifade eder¹⁶. Bu bakımdan Azak'ın 1637 yılında, resmi raporda kaydedilen sayının en az iki katı bir birlik tarafından kuşatıldığını söylemek mümkündür.

Kuşatma için hazırlanan Don Kazakları, Tatar lakaplı ataman Mikhail İvanov liderliğinde Azak'a hareket etmiş¹⁷; dört alaya ayrılarak 21 Nisan 1637'de kaleyi kuşatmıştır. Öncelikle kale surlarına top atışlarını mümkün kılacak siperler kazıp toprak metrisler oluşturulmuştur. Uzun kuşatma günleri top atışları ile geçmiş ve Kazaklar bu yöntemle surları yıkmayı planlamıştır. Kuşatma altındaki Osmanlı güçleri de karşı saldırıda bulunmuştur¹⁸.

Kuşatma devam ederken Kazaklar tarafından önceden esir alınmış olan Osmanlı elçisi Kantakuzin'in, duruma müdahale edip olayların seyrini değiştirmeye çalıştığı; Kefe, Kerç, Temrük, Taman ve Kırım'dan Azak'a yardım gönderilmesi için bir plan hazırladığından bahsedilmektedir. Sözde plana göre Kantakuzin, Kazak askerlerinin sayısının az olduğunu bildiren bir rapor yazmış; maiyetindekilere bu raporların birer suretini gizlice Azak yakınındaki Osmanlı kalelerine teslim etmeleri talimatını vermiş ve neticede Azak için Kerç, Taman ve Temrük'ten 4.000 kişilik bir birlik gönderilmeye çalışılmıştır. Ancak durumu

12 Tihonov, *a.g.m.*, s.102.

13 Novoselskiy, *a.g.e.*, s.278.

14 O. Yu. Kuts, O. Yu., *Azovskoye Osadnoye Sideniye 1641 goda – Oborona Donskimi Kazakimi Kreposti Azov*, Rus Şövalyeleri Vakfı, Moskova 2016, s.10.

15 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, (Haz: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), C.II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.136.

16 D. İ. Yevornitskiy, *İstoria Zaporozkih Kozakih*, II, Kiev, 1990, s.167'den naklen Öztürk, *a.g.e.*, s.405

17 Kuts, *a.g.e.*, s.8.

18 Tihonov, *a.g.m.*, s.102.

Görüş

öğrenen Don Kazakları, aceleyle harekete geçmiş ve yardım için gelen Osmanlı müfrezesini yenilgiye uğratmıştır¹⁹. Burada dikkat çeken en önemli husus, Kerç, Taman ve Temrük kalelerinin kısa sürede 4.000 kişilik bir birlik hazırlamalarıdır. Halbuki, söz konusu üç kalenin yerli askerlerinin mevcudunun, 1617-18 yılında 400'ü geçmediği görülmektedir²⁰. Bu bakımdan şayet Kantakuzin'in böyle bir rapor hazırladığı ve bu raporun Osmanlı alelerine ulaştığı kabul edilse dahi kısa sürede bu büyüklükte bir yardım birliğinin hazırlanması mümkün görünmemektedir.

Başlangıçta kuşatma, Kazaklar için çok başarılı geçmemiş; top atışlarıyla tahkimatlara zarar verilmişse de surlara, henüz kaleye girmelerini sağlayacak büyüklükte bir gedik açılmamıştır. Kaleden yapılan top atışları, Kazakları zorlamıştır²¹. Bunun üzerine Kazaklar, lağım kazmaya karar vermiş fakat ilk lağım başarısız olmuştur. Bu sırada Kazaklar için para, barut ve yiyecek sıkıntısı hasıl olmuş; fakat 22 Mayıs'ta Voronej'den 49 gemilik bir filo ile birlikte barut, 54 top güllesi, 84 arkebut ve 2.000 ruble gönderilmiştir. Bu malzemeler sayesinde kuşatmaya devam edebilen Kazaklar arasında, lağım işinde uzman olanlar tarafından yeni bir lağım kazılmaya başlanmış ve bu lağım, Moskova'dan gönderilen barutun ulaşması ile yaklaşık bir ay içinde tamamlanmıştır. Neticede, 18 Haziran sabahının erken saatlerinde lağımın patlatılması ile surlarda çapı, 20 metreden daha büyük bir gedik açılmıştır. Bu gedik sayesinde kaleye giren Don Kazaklarını geri püskürtmek için neredeyse tüm Osmanlı askerleri, gediğe yönelmiş; böylece diğer yerlerin savunması zayıflamıştır. Bu durumu fırsata çeviren Don Kazakları, surlara tırmanarak şehre girmiş ve kaleyi ele geçirmiştir²². Bu zafer sonrasında Don Kazakları Moskova'ya Azak'ı ele geçirdiklerini ve 2.000 Rus Ortodoks'u özgürlüklerine kavuşturduklarını haber vermiştir. Ele geçirilen ganimet ise, saldırı ve kuşatmaya katılan tüm Kazaklar arasında paylaştırılmıştır²³.

Kazaklar, kaleye yerleştikten hemen sonra tamir faaliyetlerine başlamış; kaleye girmelerini sağlayan surdaki gediği hızla kapatmıştır. Ayrıca Azak Kalesi'nin bozkır taraflarının muhafazası için yaklaşık 400 kişilik atlı muhafız birliği oluşturulmuştur. Ancak kalenin tamir faaliyetleri için muazzam bir çaba ve para gerekli olmuştur. Bunun yanı sıra saldırı süresince kullanılan barutun neredeyse tamamı bitmiştir. Bu durum para ve mühimmat desteğini zorunlu bir hale getirmiştir. Kaleyi kendi kuvvetleriyle koruyabileceklerine inanan Don Kazaklarının, Moskova'dan sadece maddi yardım talebinde buldukları gö-

19 Tihonov, *a.g.m.*, s.102-103.

20 BOA.MAD.d.6256

21 Bu hususta Osmanlı kaynaklarında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte Tihonov ve Kuts, bu sırada kalede 200 top, Kazakların elinde ise 90 top bulunduğu bahsediler. Bkz. Tihonov, *a.g.m.*, s.103; Kuts, *a.g.e.*, s.9.

22 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.136.

23 Tihonov, *a.g.m.*, s.103; Kuts, *a.g.e.*, s.9.

rılmektedir. Ancak Kazakların bir Osmanlı kalesini ele geçirmesi, Moskova'nın Osmanlı'ya karşı takip ettiği siyasete aykırı olması bakımından Kazakların bu işgalinin, Moskova'da olumlu bir hava estirmedeği de aşikardır²⁴. Burada Rus hükümetinin bir ikilem içinde olduğu söylenebilir. Zira Kazakların giriştiği Azak kuşatması öncesinde, Osmanlı ile ilişkilerini bozmak istemeyen Moskova hükümeti, böyle bir girişime müsaade etmemiş²⁵, ancak kuşatma her şeye rağmen başladıktan sonra da, Kazaklara maddi ve askeri olarak destek olmuştur. Bu destek Osmanlı Devleti tarafından da öğrenilmiştir²⁶. Bu bağlamda kuşatma öncesinde ve sonrasında Azak'ın işgalini olumlu karşılamayan Moskova'nın kuşatma sırasında Kazaklara yardımcı olması, sınırlarında devam eden Tatar akınlarının son bulması arzusundan kaynaklanmış olmalıdır. Öte yandan Kefe Beylerbeyi, Kazakların Azak'ı, Rusların izni ve isteğiyle işgal ettiklerini bildirmiş; ancak Osmanlı hükümeti, Rus çarının gönderdiği mektupta, Kazakların işgalinden habersiz olduklarına dair ettiği yeminlere itibar etmiş²⁷ ve İran Seferi ile meşgul olunan bu dönemde, Moskova ile olan dostluğu devam ettirmek istemiştir.

Azak Kalesi'ne İlk Kurtarma Teşebbüsü ve Osmanlı Donanması-Don Kazak Birliği Mücadelesi (1638)

Don Kazaklarının Azak'ı işgali sonrasında, Kırım Hanı, 1637 sonbaharında, işgalin sorumlusu olarak gördüğü Rus sınırına akınlar düzenlemiş; ancak az sayıda askerle düzenlenen bu akınlar, Moskova ve Azak üzerinde etkili olmamıştır.²⁸ Azak işgalini takip eden sene, Sultan IV. Murad Bağdad üzerine sefere çıkarken²⁹ Piyale Kethüda'nın donanma ile Karadeniz'e çıkmasını emretmiştir³⁰. Kırım Hanı Bahadır Giray Hanın ise Nogaylarla birlikte karadan Azak'a yönelmesi istenmiştir³¹.

Azak Kalesi'nin geri alınması için yapılan bu ilk kurtarma teşebbüsünde, sayısal olarak yeterli olmayan birliklerin kullanılması, hareketin, düşman gücünün keşfi mahiyetinde bir deneme olabileceğini düşündürmektedir. Azak'taki Kazaklar, büyük bir saldırıya karşı koymak için hazırlanırken 1638 Nisan'ında Bahadır Giray Han, Azak'a Nogay mirzalarından birini göndererek, teslim olmalarını istemiştir. Fakat Kazaklar, Azak şehrini hiçbir zaman geri vermeye-

24 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.283; Tihonov, *a.g.m.*, s.104.

25 Tihonov, *a.g.m.*, s.101; Çebotarev-Kazakova, *a.g.m.*, s.211.

26 Naîmâ, Kazakların, Moskova çarının yardımıyla Azak'ı, işgal ettiklerini söyler. Naîmâ, *a.g.e.*, s.857.

27 BOA, YB, 1/15

28 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.283-284; Tihonov, *a.g.m.*, s.104.

29 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II. Selim'in Tahta Çıışından Karlofça Andlaşmasına Kadar*, C.III/I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.200.

30 Naîmâ, *a.g.e.*, s.905; Buğra Atsız (haz.), *Vecihi Tarihi*, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2016, s.40; Piyale Kethüda, otuz iki adet tersane gemisi ile Karadeniz'e memur olmuştur. BOA. TS.MA.e.262.8.

31 Tihonov, *a.g.m.*, s.104.

ceklerini, "...onu teslim etmemize imkan yoktur. Allah'tan bize Temrük, Taman, Kerç ve sizin Kefe'nizi vermesini de rica ediyoruz..." sözleriyle ifade etmişlerdir³². Bu cevap ile Kazaklar, Azak'tan kolayca vazgeçmeyeceklerini; ayrıca Temrük, Taman, Kerç ve Kefe'yi de ele geçirerek Karadeniz için daha büyük bir tehdit halini alma niyetinde olduklarını göstermiştir.

Sultan IV. Murad'ın, Karadeniz'e çıkmasını emrettiği Osmanlı donanması, 1638 yaz başlarında, Taman adasında Han Geçidi denilen yere varmıştır³³. Bahadır Giray Han, emrindeki askerlerle, kalenin durumunu öğrenmek için karadan Azak tarafına yönelmiştir. Piyale Kethüda ise, Han'dan haber gelene kadar beklemek üzere Kerç limanına geçmiştir. Bu sırada Kazaklar, elli üç adet şayka ile Kerç ve Taman'ı yağmalamak üzere Çoçka Burnu'na³⁴ gelmiş, ancak Osmanlı donanmasına ait gemileri fark edince kaçmıştır. Kazaklar Azak'a ulaştıktan sonra, Kırım Hanı'nın karadan geldiği haberini almıştır. Bu habere itimat etmeyen Kazaklar, Osmanlı donanmasının da geri döndüğünü düşünerek otuz adet şaykaya yaklaşık 1.700 Kazak yerleştirip Sinop Kalesi'ni ve çevresini vurma niyetiyle 26 Temmuz 1638'de Taman adası önünden geçerek Tuzla Burnu³⁵ denilen yere gelmiştir³⁶.

Bu haberi alan Osmanlı kuvvetleri, Karadeniz sahillerine verilmesi muhtemel zararın önünü almak için Azak Kalesi'nin muhasarasını erteleyip Kazakların üzerine gitmiş; Kazaklar ise karaya çıkıp kayıklarını denizin sığ tarafına dizmiştir. O sırada Azak Kalesi'ni kurtarmakla görevli Kefe Beylerbeyi Yusuf Paşa, Azak tarafına giderken bu Kazak taburuna rastlamış ve iki taraf arasında mücadele başlamıştır. Piyale Kethüda, Yusuf Paşa'ya yardımcı olmak üzere karadan 500 kadar tüfekli asker ve denizden kadırga sandalları ile saldırmıştır. Bu mücadele esnasında iki ateş arasında kalan yüzden fazla Kazak ölmüş, geri kalanlar şaykalarla Azak tarafına kaçmıştır. Piyale Kethüda, kaçan Kazaklar takip edip Çoçka Burnu'nda Kazak şaykalarına yaklaşmıştır. Bunun üzerine Kazaklar, sığ yerlere kaçmış; Osmanlı kadırgaları ise onların girdiği yere giremeyince sığ olan kısmın boğazını sıkıca kapatıp şaykaları topa tutmuştur. Bu defa Kazaklar, topların erişemeyeceği yerlere kaçmıştır. Ardından Piyale Kethüda, kara tarafına da toplar çıkarıp Kazakları köşeye sıkıştırmış, iki gün devam eden top atışları ile iki yüzden fazla Kazak öldürülmüştür³⁷.

32 Novoselyskiy, a.g.e., s.289.

33 Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, ilk Azak seferine 1639 senesi Mayıs sonunda çıktığını kaydeder. Ziya Yılmaz, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s.1117.

34 Çuşka, Kerç Boğazı'nın kuzey kısmında yer alan uzun dar bir yarımadadır.

35 Tuzla Burnu, Kerç Boğazı'nın doğu kısmında, Taman adasından kuzey-batıya doğru uzanır.

36 Kâtip Çelebi, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, (Haz. Zeynep Aycibin), C.I, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017, s.813; Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibâr fi Eşfârî'l-Bihâr)*, (haz. İdris Bostan), Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2007, s.134; Naîmâ, a.g.e., s.905; Atsız, a.g.e., s.40-41.

37 Kâtip Çelebi, *Fezleke...*s.813-814; Naîmâ, a.g.e., s.906; Atsız, a.g.e., s.40-41.

Kazaklar, ikinci gece Azak Denizi'ne çıkma niyetiyle Taman önündeki sığ yerlerden kaçıp daha önce Osmanlı donanmasından kurtuldukları Arhon Boğazı'na sığınmıştır. Bu boğaz, sığ bir mevki olup Osmanlı donanması yaklaşmadığından Piyale Kethüda, Kazakların kaçma ihtimali olan yerleri sıkıca kapatmış, yeniçeri, cebeci ve tımar erbabından 1.000'e yakın adamı karaya çıkarıp üç yerde siper kurmuştur. Bunun üzerine Kazaklar Arhon Boğazı'nın arkasında akan Kuban Nehri'ne girip oradan Azak Denizi'ne çıkmak istemiştir. Piyale Kethüda bu durumu öğrenince, Han'a ve Yusuf Paşa'ya mektup gönderip Arhon'un Temrük'e yakın yerlerini kapattırıştır. Ancak Kazak şaykalarının içinde yeterince zahire mevcut olduğundan uzun süre ablukaya direnebilecek durumdaydı. Osmanlı kadırgaları ise, şaykalara yeterince yaklaşmıyordu. Neticede ne kadar beklenirse beklensin şaykaların ele geçirilemeyeceği anlaşılmıştır. Bu durum üzerine Piyale Kethüda, karadaki siperleri bırakıp Kerç Boğazı'na dönmüş; buradaki on beş kadar tonbaz ve donanma gemileri arasındaki kırk kadar sandalla tekrar saldırıya geçmiştir. Kazak şaykalarının önünde bulunan dokuz adet Özi şaykası ile savaşıлып Kazaklar denize dökülmüş; 500'den fazlası esir alınmış ve kaçıp kurtulan Kazaklar denize akan çaya çekilmiştir. Beş adet şaykayı ele geçiren Piyale Kethüda ise Kerç Boğazı'ndaki donanmanın yanına dönmüştür³⁸.

Piyale Kethüda, yirmi kadar tonbazı, Kazaklardan alınan beş şayka ve sandalları alabildikleri kadar top ve askerle doldurup 15 Ağustos'ta tekrar Kazaklar üzerine gitmiştir. Bu hazırlıktan haberdar olan Kazaklar, kaçmaları mümkün olmadığından çay etrafında biten sazlığa sığınmıştır. Piyale Kethüda ise, büyük tonbazlarla çayın ağzını sıkıca kapatıp arkalarından sazlığa girmiş ve tüfenk menziline daha fazla yaklaşmıştır. Kazaklar, kurtulmanın mümkün olmadığını anlayınca 19 Ağustos'ta, Pişter Boğazı denilen yerde karaya çıkıp kaçmıştır. Geride kalan yirmi dört şayka alınıp karaya çıkan Kazakların da kimi öldürülüp kimi esir alınmış; 1.700 Kazaktan hiçbiri kurtulamamıştır. Birkaç yüz Kazağı, Han ve Yusuf Paşa almış, 252 nefer esir de padişah için ayrılmıştır. Nihayet Piyale Kethüda, otuz parça şayka ve esirlerle birlikte İstanbul'a dönmüştür³⁹. Osmanlı donanması, Kazaklara karşı giriştiği mücadelede başarılı olmasına karşın, Kırım birlikleri, Osmanlı birliklerinin yardımı olmadan Azak Kalesi'ni geri alamayacaklarını anlamıştır. Sultanın fermanı ile ve Nogay askerlerinin desteğiyle Ağustos ayında, Azak üzerine giden Bahadır Giray Han, Eylül ayında geri dönmek zorunda kalmıştır⁴⁰.

Osmanlı Devleti'nin Azak Seferi (1641)

1638 senesinde Azak Kalesi'ni Don Kazaklarının elinden kurtarmak üzere yapılan ilk teşebbüs, deniz mücadeleleriyle geçmiş ve kaleye doğrudan bir saldırı düzenlenmeden İstanbul'a dönmüştür. Karadan saldırı yapması ge-

38 Kâtip Çelebi, *Fezleke* s.814-815, Naîmâ, , a.g.e., s.906.

39 Kâtip Çelebi, *Fezleke* s.815; Naîmâ, a.g.e., s.907.

40 Novosleyskiy, a.g.e., s.289.

Görüş

reken Kırım Hanı ise, kaleyi tek başına kuşatmaya cesaret edememiştir. Osmanlı Devleti, 1640 ilkbaharında Azak'a sefer düzenlemeyi planlamış; fakat IV. Murad'ın ani ölümüyle sefer, 1641 ilkbaharına ertelenmiştir. Sefer hazırlıkları tamamlandıktan sonra 1641 senesi Mayıs'ında Azak tarafına hareket edilmiştir.

Sultan İbrahim, Azak kuşatması için büyük bir ordu toplamıştır. Vezir Hüseyin Paşa⁴¹, Silistre askeriyle; Kırım Hanı Bahadır Giray, Tatar askeriyle ve Kefe Paşası Yusuf Paşa ise, karadan, Azak Kalesi kuşatmasına katılmıştır⁴². Diğer taraftan kaptan-ı derya Siyavuş Paşa, tersâne-i âmire kethüdası Piyale Kethüda ve yeniçeri ağası Haydar Ağazade ile birlikte Karadeniz'e çıkıp Azak Kalesi'nin istihlası ile görevlendirilmiştir. Kapudan Siyavuş Paşa kumandasındaki filo Taman Kalesi önünden geçerek Balısıra Limanı'nda konaklamıştır⁴³. Bu limandan sonra deniz sığ olduğundan kadirge ve şayka gemilerinin Azak'a yaklaşması mümkün olmamış; bütün cebehâne ve hafif mühimmatlar, arabalarla Azak'a götürülmüştür. Ardından Osmanlı askerleri, Azak Kalesi siperlerine girip kaleyi kuşatmıştır. Kuşatma başladıktan sonra Anadolu tarafından çok sayıda eyalet askeri de Azak'a yardıma gelmiştir⁴⁴.

Azak Kalesi'nde 1641 başlarında yaklaşık 1.000 Kazak mevcuttur. Kazakların Azak'ı ilk ele geçirdikleri dönemde, 700 Zaporog Kazağı, kaleye yerleşmiş; 1640 yılında Kazaklar, kalenin kuşatılma ihtimaline karşı hazırlandıkları ve takviye kuvvetlere ihtiyaç duydukları dönemde ise 500 Zaporog Kazağı yardıma gelmiştir⁴⁵. Buna rağmen kaledeki asker sayısı savunma için yeterli değildir. Kazak askeri meclisinin emriyle, ilkbaharda kaleye tüm kasabalardan Kazaklar toplanmaya başlamış; Osmanlı askerlerinin görüldüğü güne kadar Azak'ta 5.000'den fazla Kazak ve 800 kadın toplanmıştır. Kazak kadınlar, erkeklerle birlikte kale savunmasında aktif rol almıştır. Bunun yanında Kazaklar arasında, savunmaya katılmak istemeyenler de olmuştur. Bazı Kazaklar, "Biz taş uğruna ölmek istemiyoruz" diyerek kuşatma altındaki Azak'a gitmeyi reddetmiştir. Bu sorunlara rağmen Don Kazakları, savunma için yeterli sayıda birlik toplamıştır⁴⁶.

7 Haziran 1641'de Silistre Beyi Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı-Tatar ordusu, Azak'a ulaşmıştır. İlk gece Don Nehri üzerinden gelen 10.000 Kazak ile mücadele edilmiş; ertesi sabah, nehir tarafından kaleye bir daha yardım gelmemesi için Don Nehri üzerinde bir karakol kurulmuştur. Kaleden yapılan top atışları nedeniyle Osmanlı ordusu, bir top menzili uzakta konaklamıştır. Ertesi sabah, Başkumandan Hüseyin Paşa, emrindeki askerler ve on iki balyemez topla saldırıya hazırlanmıştır. Aynı gün Kapudan Siyavuş Paşa,

41 Deli Hüseyin Paşa olarak anılan vezir, Mısır Beylerbeyi iken kapudan olup Azak üzerine serdar olmuştur. Ziya Yılmaz, *Şâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996, s.59.

42 Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.952.

43 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.136.

44 Evliyâ Çelebi'nin verdiği bu sayılar, abartılı görünmektedir. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.137.

45 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.279.

46 Tihonov, *a.g.m.*, s.106.

deniz tarafından 100 firkate ile karaya asker çıkarıp metrise girmiş; firkateler ise, Don Nehri taraflarını muhafaza etmiştir. Kuzey tarafından Anadolu Beylerbeyi, eyalet askerleri, on oda yeniçeri ve sekiz balyemez topla; güney tarafından Karaman Beylerbeyi, altı oda yeniçeri ve altı balyemez topla; doğu tarafından Rumeli Beylerbeyi, on oda yeniçeri ve on balyemez topla; batı tarafından ise Silistre Beylerbeyi Kenan Paşa, on oda yeniçeri, bir oda cebeci, bir oda topçu ve on balyemez topla siperlere girip kuşatmaya hazırlanmıştır⁴⁷.

Osmanlılar, kaleye saldırmadan önce adet olduğu üzere Kazakları Osmanlı sultanının hizmetine girmeye davet etmiştir. Kazaklar, verdikleri cevapla kaleyi teslim etme gibi bir niyetlerinin olmadığını açıkça ifade etmişlerdir⁴⁸. Bu cevap üzerine gece başlayan savaş, sabaha kadar sürmüştür. Osmanlı askerleri, top atışlarıyla kale duvarları ve burçlara zarar verirken Kazaklar, yıkılan yerleri hemen onarmaya çalışmıştır. Yedi gün boyunca toplarla kale dövülüp yeni gedikler açılmıştır. Ardından Osmanlı askerleri, ani bir saldırı ile açılan gediklerden kaleye girmiş, ancak Kazaklar, bu askerler üzerine kurşun yağdırıp çoğunu öldürmüştür. Kurtulan askerler ve Kazaklar arasında üç gün boyunca göğüs göğüse çarpışmalar yaşanmış; nihayet Kazaklar, Osmanlı askerlerini geri püskürtmüştür⁴⁹.

Bu başarısız saldırı girişiminden sonra, yine savaşa devam edilmiş ve kale çevresindeki hendekler ele geçirilmiştir. Bu sırada kuşatma altındaki Kazaklara yardım için Don Nehri üzerinden 40 adet firkate ile 4.000 Kazak kaleye ulaşmaya çalışmış, ancak nehir üzerinde pusuda bekleyen Silistre Beylerbeyi Kenan Paşa, balyemez toplarla bu gemileri top atışına tutmuştur. Neticede gemiler batmış ve Kazaklar suya gömülmüş; karaya çıkabilenler ise esir alınmıştır. Kazaklar artık firkate ile yardım göndermekten vazgeçmiş; her gece 500-600 Kazak, Don Nehri'ne dalıp karanlık gecede binlerce gözcü arasından ağızlarında birer kamış ile nefes alarak yüzmüş ve Azak Kalesi'ne ulaşmıştır. Böylece birçok Kazak, kale savunmasına yardımcı olmak üzere gelmiştir. Kazaklar, bazı aletlerini, silahlarını ve mühimmatlarını da sığır tulumlarına koyup Don Nehri'ne batırmak suretiyle kaleye ulaştırmıştır. Bu durumu haber alan Osmanlı askerleri ise, nehir içine kazıklar çakarak nehri kapatmıştır. Nitekim Kazaklar yardımdan mahrum kalmış ama savaşıma devam etmiştir⁵⁰.

İlk saldırılar, Osmanlı birliklerine istenilen başarıyı getirmemiş, böylece Azak surları hizasında ve hatta onun da üstünde toprak metrisler inşa etmeye başlanmıştır. Ancak sürekli olarak devam eden Kazak saldırıları, metris yapımını bitirmelerini engellemiştir. Nihayet metris yapılırken, Don Kazakları bunun altına bir lağım kazmış ve havaya uçurmuştur. Bunun üzerine eskisinden biraz

47 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.138; Tihonov, *a.g.m.*, s.106-107.

48 Tihonov, *a.g.m.*, s.107.

49 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.139.

50 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.140-141; Tihonov, *a.g.m.*, s.108.

daha uzağa yeni bir metris yapılması emredilmiştir. Osmanlı topçuları, yapılan bu metristen 16 gün boyunca şehir surlarını ve binalarını bombalamıştır. Aynı zamanda Osmanlılar kaleye yaklaşık 17 lağım atmış, Kazaklar da karşı lağımlar atmıştır. Bu defa yeraltında başlayan mücadeleler, Osmanlı yenilgisiyle sona ermiştir. Don Kazakları, Osmanlıların attıkları lağımların yönlerini doğru bir şekilde belirleyip kendi attıkları lağımlara barut döşemek için zaman kazanmıştır⁵¹. Yeraltı patlamaları sadece Osmanlı yapılarını değil askerlerini de aciz bırakmıştır. Lağımlarda başarısız olunması üzerine serdar Hüseyin Paşa, şehri top ateşine tutmayı emretmiş ve neticede Azak'ta yangınlar başlamıştır. Osmanlı birlikleri top atışlarıyla kaleyi yerle bir etmiş, toplardan kaçan Kazaklar ise yeraltı sığınaklarına gizlenmiştir⁵².

Osmanlı kuşatması sırasında Kazakların uzun süre direnmeleri dikkat çekmektedir. Bu durum, Kazakların kale savunma tertibatının zayıf noktalarını bilmeleri ve bu kısımları sürekli takviye etmeleri ile sağlanmıştır⁵³.

Kuşatma başladıktan sonra, on bir gün içinde Osmanlı askerinin barutu tükenmiş; yirmi iki gün boyunca barut istemek üzere Kefe'ye ve İstanbul'a gönderilen adamların dönmeleri beklenmiştir. Veziriazam kuşatmanın kolay geçmeyeceğini hesaba katmış ve sonrasında da cephanesini sorunu yaşamamak için 3.000 kantar barut talep etmiş ancak merkez, 1.200 kantar barutu yeterli görmüştür. İstanbul'dan gönderilen barut, Azak'a ulaşana dek yaklaşık kırk gün daha geçmiştir⁵⁴.

Osmanlı askerlerinin barut temini hususunda sorun yaşadığı sırada Moskof çarının 200.000 askerle geldiği yönünde, sadece düşman söylentisinden ibaret olan haber, Osmanlı askerleri arasında endişeye neden olmuştur. Bunun üzerine bütün vezirler ve vekiller önderliğinde bir toplantı yapılmıştır⁵⁵. Bu toplantıda, sert kış aylarının başlaması ile Azak Denizi'nin donacağı, Kasım ayından sonra askerlerin ve donanma gemilerinin burada kışlamasının mümkün olmadığı ve herhangi bir yerden yardım ve zahirenin gelemeyecek olması konuları üzerinde durulmuş; neticede Kenan Paşa ile Tersane Kethüdası Piyale Kethüda, tekrar saldırı düzenlenmesine karar vermiştir. Cebehâne-i âmireden 7.000 kılıç, 2.000 kalkan, 2.000 tüfenk, 5.000 yay, 40.000 ok, 6.000 mızrak, 5.000 el humbarası ve türlü türlü savaş aletlerine dair binlerce gereç, askerlere dağıtılmıştır. Sabah top ve tüfek atışlarıyla kaleye saldırı gerçekleşmiş ve Osmanlı askerleri Toprak Kale'ye kadar girip burçların üzerine sancakları dikmiştir. Bunun üzerine Kazaklar, Toprak Kale'yi terk edip yeraltı sığınaklarına saklanmıştır. Böylece Osmanlı birliklerinin büyük bir kısmı Toprak Kale'de toplanmıştır.

51 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.141.

52 Tihonov, *a.g.m.*, s.107-108.

53 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.303.

54 Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.952.

55 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.140-142.

Gazi

Akademik
Bakış

231

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Ancak Kazaklar, kazdıkları lağımı patlatıp Osmanlı askerlerini havaya uçurup dağıtmıştır. Bunun üzerine geri kalan askerler Kazaklarla savaşmış; fakat takviye yardım gelmeyince geri çekilmişlerdir⁵⁶.

Bu son çarpışmada Osmanlı tarafında yeniçerilerden 700⁵⁷, diğer askerlerden 1.200 nefer şehit olmuştur. O gece Kazaklar, sabaha dek çalışıp kalenin yıkılan duvarlarını sağlamlaştırmıştır. Zeminden su çıkıncaya kadar büyük hendekler kazıp köşebentlere toplar koyup birçok pusu mazgalı inşa etmişlerdir. Bunu gören Osmanlı askerinin morali bozulmuş ama savaşa devam etmiştir. 20 Eylül'de son durumu görüşmek üzere yeniden toplanan Osmanlı askerleri, ganimet elde etmek üzere, Bahadır Giray Han'ın Moskova üzerine yağmaya gitmesine karar vermiş, böylece askerlerin moral bulması planlanmıştır. Ancak Bahadır Giray Han'ın sayısız ganimetle dönmesine rağmen Azak'ta kış mevsiminin sert geçmesinden korkuya düşülmüş ve yapılan son toplantıda "*Bu sene bu kalenin fethi mümkün değildir. Kış vakti geldi ve Moskof kralının toprakları yağmalanıp ganimetler ve esirler alındı. Moskof kralına haddi bildirildi*" diye bir arz hazırlanıp merkeze gönderilmiştir. Böylece kalenin fethinden ümidini kesen askerler, tüm araç ve gereçleri gemilere yerleştirip kuşatmayı kaldırmıştır⁵⁸. Halbuki Osmanlı paşaları, yaşanan sıkıntılara rağmen sultandan ferman gelene kadar çarpışmanın, hatta ilkbahara kadar beklemenin uygun olacağını belirtmiş; Kırım Hanı Bahadır Giray Han ise, gıda maddelerinin tükendiğini ileri sürerek emrindeki Tatar askerlerine Kırım'a dönmelerini emretmiştir. Osmanlı paşaları ise Kırım hanının bu hareketini sultana bildirdikten sonra Azak'tan ayrılmıştır⁵⁹.

Osmanlı-Tatar ordusu ve Don Kazakları yaklaşık üç ay devam eden bu kuşatma sırasında ağır kayıplar vermiştir. Osmanlı kara kuvvetlerinde 15.000, Tatar askerlerinden 7.000, Osmanlı donanmasında 3.000 nefer hayatını kaybetmiştir. Evliyâ Çelebi, bu kuşatma sırasında 12.000 askerini şehit, 10.000 askerini ise esir olduğunu ifade etmiştir⁶⁰. Kuşatmada, Kazaklar da ciddi zarar görmüştür. Yaklaşık 3.000 kişi ölmüş ve çoğu yaralanmıştır. Bu başarısız kuşatma deneyimi, Osmanlı tarafından moral bozucu bir etki yaratmışsa da Azak'a dönme girişimleri son bulmamış ve sultan bir sonraki sene düzenlenecek yeni bir saldırı için hazırlıkları başlatmıştır⁶¹.

56 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.143, Tihonov, *a.g.m.*, s.107.

57 1641 tarihli arşiv belgesinde, Azak imdadına gönderilen dergâh-ı âli yeniçerilerinden 458 neferin şehid olduğu kaydedilmiştir. BOA.D.YNÇ.d.33815

58 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, s.144-146.

59 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.305; Azak muhasarasından Kırım'a hasta olarak dönen Bahadır Giray Han ölmüş; hanlık Mehmed Giray'a ihsan olunup Azak Kalesi'nin fethi için hazır olması emredilmiştir. Atsız, *a.g.e.*, s.47.

60 Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon (Estergon), Ciğerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije*, (Haz: Seyit Ali Kahraman), C.VI, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s.703.

61 Tihonov, *a.g.m.*, s.109.

1641 Kuşatması Sonrasında Don Kazakları ve Azak'ın İstirdadı

Don Kazakları, yıpratıcı Osmanlı kuşatması sonrasında 1641-1642 kışını güçlüklerle atlattı; kalede yaşanan kıtlığın yanında Tatar korkusundan kalenin tamiriyle de ilgilenememişlerdir. Kazaklar, yiyeceksiz ve cephanesiz kalmış, pek çoğu dağılmış, kalanlar ise hastalanmış ya da yaralanmıştır⁶². Kazakların, Osmanlı'nın kuşatmayı tekrarlaması ihtimaline karşı tüm bu sorunları dikkate alması gerekmişti. Azak'ı ilk ele geçirdikleri dönemde, Ruslardan sadece maddi yardım talep edip silahlı kuvvet gönderilmesini istemeyen Kazaklar, yeni bir kuşatmayı kaldıracak durumda değildi. Bu nedenle 28 Ekim 1641'de Moskova'ya giden Ataman Naum Vasiliyev liderliğindeki Kazaklar, çardan Azak'ı kendi himayesine alıp kaleye bir garnizon yerleştirmesini talep etmiştir. İçinde buldukları zor şartlara rağmen Azak'a silahlı askerler ve voyvodalar gönderildiği takdirde Azak'ı sonuna kadar savunacaklarını belirtmişler ve 7 Şubat 1642'de bu isteklerini tekrarlamışlardır⁶³.

Kazakların gıda maddeleri ile barut ve mermi gibi ihtiyaçları Moskova hükümeti tarafından hemen temin edilmiştir. 25 Ocak'ta Moskova asilzadesi A. Jelyabujskiy ve memur A. Başmakov ile Azak'a 5.000 ruble, aynı yılın baharında da ataman Naum Vasilyev ile 2.000 ruble, 200 çuha, çok miktarda tahıl, 200 kova şarap, el silahları için 250 put (1 put=16 kg.) barut, ağır toplar için 50 put barut, 300 put kurşun gönderilmiştir. Ağır bir şekilde tahrip olan kalenin yeni bir kuşatmaya dayanabilmesi için Moskova'nın yardımlarının yanında büyük ölçekli bir tamirat görmesi gerekmektedir. Ancak 8 Mart 1642'de Moskova'ya geri dönen A. Jelyabujskiy ve A. Başmakov, Azak Kalesi'nden hiçbir şey kalmadığını, on bir kuleden ancak yarı yıkılmış durumda üç kulenin ve duvarlardan az bir kısmının sağlam kaldığını, Azak'ın Taş Kale ve Toprak Kale gibi kısımlarının da tamamen yıkıldığını ve bundan dolayı bir onarım yapmanın imkansız olduğunu bildirmiştir⁶⁴. Ortada tamire muhtaç bir kaleden ziyade, bir enkaz yığını vardır ve ancak yeni bir şehir inşa edildiği takdirde bölgenin savunması mümkün olacaktır.

Kazakların Moskova'dan rica ettikleri yardım talebi maddi olarak hemen karşılık bulmuşsa da askeri birlik gönderilmesi hususunda tereddüde neden olmuştur. Moskova'nın Azak'a birlik göndermesi, batıda yer alan tehdidi ortadan kaldırmadan Osmanlı ile savaşa girmesi anlamına geliyordu. Buna ek olarak, Azak'a gönderilecek Rus garnizonu ile Don Kazakları arasındaki ilişkiler muhtemelen iyi yönde gelişmeyecekti. Bu bakımdan Rus hükümeti, Azak'ın temsilcileriyle durumu iyice tartışmış ve konuyu daha ayrıntılı görüşmek için Boyar Duması'nı toplamıştır. Toplantıda, Azak garnizonunun en az 10.000 kişi

62 Bu sırada kalede 10.000 asker bulunduğunu belirten Evliyâ Çelebi, 1641 kuşatması sırasında 31.000 Kazak'ın öldüğünü ifade eder. Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, C.II, s.150.

63 Tihonov, *a.g.m.*, s.109; Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.324.

64 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.324.

Gazi

Akademik
Bakış

233

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

olması ve yıllık maaşlarının 100.000 rubleye ulaşması planlanmış; garnizon için 50.000 ruble değerinde ekmek, 50.000 ruble değerinde 20.000 put barut, 6.000 ruble değerinde 10.000 put kurşun, 15.000 ruble değerinde 6.000 silah ve toplamda 221.000 ruble harcama yapılması uygun görülmüştür. Böylesine önemli nakit para ihtiyacı göz önüne alındığında çar ve Boyar Duması, Zemskiy Sobor'u toplamaya karar vermiştir. 3 Ocak'ta toplanan Zemskiy Sobor'da Azak konusu görüşülmüş, gönderilecek garnizon için hesaplanan 221.000 ruble masrafın yanında kalenin onarımı, yedek birlikler ve Rus topraklarının güneyinde inşa edilen savunma sistemi için yapılacak harcamaların yüksek meblağlara ulaşacağı öngörülmüştür⁶⁵. Bu kısım, Azak'ın Rusya'ya bağlanması ile kaleye gönderilecek olan askeri birliğin neden olacağı maddi sonuçları teşkil ediyordu. Ancak Moskova hükümeti, konuyu sadece ekonomik değil askerî bakımından da ele alıyordu. Nitekim Kazakların otorite tanımayan insanlar olması kontrol altında tutulmalarının kolay olmayacağını gösteriyordu⁶⁶. Muhafaza ile görevli iki asker grubu (Moskova askerleri ve Don Kazakları) arasında tefrika çıkması mümkündü. Bu tarzda bir askerî çift başlılık yaşandığı takdirde savunma zaafa uğrar ve kale kolaylıkla kaybedilirdi. Nihayetinde tüm bu etkenlerin ışığında, Azak'ın Rusya'ya bağlanması hususunu tüm yönleriyle görüşen Zemskiy Sobor, menfi bir karar almak zorunda kalmıştır.

Don Kazaklarının yardım talebi doğrultusunda Moskova'da, Azak hususunda atılacak adımlar üzerine görüşmeler yapılırken Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'nin zaptı için daha kapsamlı bir hazırlık içine girmiştir. 1642 Azak Seferi'ne Silistre valisi vezir Mehmed Paşa serdar tayin olunmuş⁶⁷, Tırhala sancağı alaybeyisi tüm askeri kuvvetleri ile Mehmed Paşa'ya katılmıştır. Aynı zamanda Rumeli'den, başka birlikler de sefere iştirak etmiş⁶⁸, Nogay mirzaları da Azak etrafında kalarak devlete hizmet etmeye devam etmiştir⁶⁹. Denizden ise, Tersane kethüdası Piyale Kethüda, bütün bostancılar ve kapıya çıkan 500 kadar yeniçeri ve diğer donanmadaki yeniçeriler ile beraber yola çıkmış; altı bölükten bir miktar sipahi ve sol gureba ağaları da sefere memur olmuş ve sefer için otuz sekiz adet çekdiri hazırlanmıştır⁷⁰. Bu arada sefer zahiresi için Rumeli'den arpa tedarik edilmiştir⁷¹.

1642 senesinde düzenlenmesi planlanan sefer için toplam 13.697.577 akçe masraf yapılmıştır⁷². Cebehâne mühimmatı için 3.432.884 akçe; tophâne

65 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.324-325; N. A. Mininkov, *Donskoe Kazaçestvo v Yepohu Pozdnego Srednevekoviya (Do 1671 g.)*, Rostov Üniversitesi Yayınları, Rostov-na-Donu 1998, p.310-311.

66 Tihonov, *a.g.m.*, s.109.

67 Atsız, *a.g.e.*, s.48.

68 BOA.MD.LXXXIX/5, 6

69 BOA.MD.LXXXIX/74

70 Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.955.

71 BOA.MD.LXXXIX/44

72 BOA.MAD.d.2021

mühimmatı için 1.723.213 akçe harcanmıştır. Ordu, cebeciyân ve topçuyân mühimmatı için alınan hil'atler, bayraklık taftalar ve in'amlar 532.480 akçe; meşk ve maslakların ücreti ise 53.000 akçedir. Bunların yanında serdar vezir Mehmed Paşa'ya harcamalar için 2.000.000 akçe gönderilmiştir⁷³.

1642 senesi ilkbaharında Sultanzade Mehmed Paşa, Azak üzerine serdar tayin edilip Kırım Hanı'nın da, Tatar askeriyile, Azak kuşatmasına hazırlanması emredilmiştir. Kırım Hanı, 87.000 Tatar askeri ile Kırım'dan çıkıp Or Kapı üzerinden Azak Kalesi'ne doğru hareket etmiştir⁷⁴.

Osmanlı hükümeti, Azak Kalesi'ne ikinci bir sefer için hazırlanmakla birlikte bu durumu diplomatik yollarla da çözmeye çalışmış; 22 Mart 1642'de, Rus çarına gönderilen mektupla, Kazaklara yapılan yardımın derhal kesilmesi ve Azak'ın boşaltılması istenmiştir. Bu istekler, 11 Mayıs'ta Moskova elçilik dairesine teslim edilen ikinci bir mektupla yinelenmiştir. Ancak bu ikinci mektuba ihtiyaç kalmamıştır. Zira 27 Nisan'da, Azak hususunda alınan karar, Kazak atamanına tebliğ edilmiş; *Azak'ın tam manasıyla yıkılmış olması, savunması için gönderilecek askerlerin barınacak bir yerlerinin dahi bulunmaması, Türk ve Kırımlıların Azak'ı kurtarmak için Azak'a ve Rusya topraklarına sefere hazırlanmaları, Azak'ın boşaltılmasını gerektiren sebepler olarak ileri sürülmüştür. Çarın fermanı, 30 Nisan 1642'de Don Kazaklarına gönderilmiş ve 28 Mayıs'ta Kazak askeri meclisinde ilan edilmiştir*⁷⁵.

Don Kazakları, çarın fermanı üzerine, Moskova'nın askeri desteği olmaksızın Azak'ın savunulamayacağını bilincinde olarak Osmanlı ve Tatar birlikleri tarafından tekrar kuşatılmadan önce kaleyi terk etmeye karar vermiş; kalede kalan top, tüfek ve diğer silahlarını gemilere yükleyip Don Nehri üzerinde bulunan Çerkezkirman, Horozkirman ve Tuzlakirman gibi Kazak kalelerine yerleşmişlerdir⁷⁶.

Osmanlı birlikleri, Kazakların kaleyi terk ettiğini, yolda haber almış; Azak'a ulaşıncaya kalede hiç kimsenin kalmadığı görülmüştür. Evliyâ Çelebi, kalenin durumunu "*insan namına tek bir canlı bulunmayıp kedi, köpek ve fare cinsinden bile bir iz yoktu*" şeklinde ifade etmiştir. Kale, saldırılar neticesinde tamamen harap olmuş, burç ve bedenlerinden ancak bir Ceneviz kulesi kalmıştır. Osmanlı birlikleri, düşmanın bir hilesi olma ihtimaline karşı üç gün bekleyip dördüncü gün kaleye girmiştir⁷⁷.

73 BOA.MAD.d.228

74 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, C.II, s.149.

75 Novoselyskiy, *a.g.e.*, s.325; Tihonov, *a.g.m.*, s.109.

76 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, C.II, s.150.

77 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, C.II, s.150; Yılmaz, *Topçular Kâtibi...*, s.1165; Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.959.

Azak Kalesi'ndeki Kazakların firar ettikleri haberi İstanbul'da yayılınca⁷⁸, veziriazam, haberin doğruluğunu teyit üzere Recep Ağa adlı kapıcıbaşısını Azak tarafına göndermiştir. Önce Kırım Hanı ile buluşup Tatar askerleri ile birlikte Azak'a giden Recep Ağa, kalenin yandığını görmüştür. Kaçan Kazaklar tarafından ateşe verilen kaledeki yangın söndürüldükten sonra Recep Ağa, yaklaşık 200 adam ile güvenilir bir kişiyi kalede bırakıp Azak'ın tekrar alındığı haberini İstanbul'a götürmüştür⁷⁹. Bu haber üzerine bazı şairler tarafından tarih düşürülmüştür. Bunlardan biri Derviş Sun'î'nin yazdığı "*Hele alındı Kazak'tan Azak suhûletle*" mısraıdır. Sadrazam ise, "*Azak fethi o kadar büyük fetih değildir ki anın şanına tarih söylene... Ama seni boş göndermeyelim*" diyerek 50 kuruş vermiştir⁸⁰. Bu konuda bir diğer tarih ise, Sipâhî tarafından düşürülmüştür: *Feth-i Azak'la şâd oldu dünyâ* (1052/1642)⁸¹.

Azak Kalesi ele geçirildikten sonra Kefe Beylerbeyi İslam Paşa, tamir ve muhafazasına memur olmuştur⁸². Kale tamir edilip onarıldıktan sonra eskiden olduğu gibi Kefe eyaletinde sancakbeyi tahtı olup iki tuğ ile beylerbeyi paşa, muhafız olarak kalmıştır. Kale muhafazası için yirmi adet yeniçeri odasıyla bir ağa, altı topçu odasıyla topçubaşı, on oda cebeciyle cebeci başı ve 7.000 Tatar askeri kaleye yerleştirilmiştir. Aynı zamanda yedi sancakbeyi ve on iki alaybeyi ile muhafazacı 26.000 asker konulmuştur. Kale içinde 70 balyemez, 40 kolomborna ve 300 şahi top, hendek kenarlarına konulup gece-gündüz kalenin inşasının tamamlanmasına gayret edilmiştir. Neticede tamir faaliyetleri için işçilere, ustalara ve diğer araç-gereçler ile ihtiyaçlara toplam 5.000 kese altın harcanmıştır. Kale inşası tamamlanıp içinde yer yer evler bina olunurken serdar Mehmed Paşa, İstanbul'a; diğer askerler de yerlerine dönmüştür⁸³. Kefe Beylerbeyi İslam Paşa kalede kalıp yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı ve diğer neferattan yeterli miktarda asker ile zahire ve mühimmat konulmasını sağlamıştır⁸⁴. Osmanlı Devleti, Azak Kalesi'nin Don Kazaklarının elinden alınması hususunda sorun yaşayacağını tahmin etmemiştir. Ancak yaklaşık beş yıl süresince kale Osmanlı hakimiyetinden çıkmış, ilk olarak serdar vezir Deli Hüseyin Paşa kaleyi almakla görevlendirilmiş; o başarısız olunca Sultanzade Mehmed Paşa Azak üzerine gönderilmiş; bu sefer öncesinde Kazaklar, kaçarak kaleyi terk etmiştir⁸⁵.

Görüş

- 78 Don Kazakları Osmanlı'nın tekrar üzerlerine geldiğini haber alınca, askerinin hücumundan korkup perişan bir halde nereye gideceklerini bilemediler. Bkz. Solak-zâde Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, (haz. Vahid Çubuk), C.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989, s.554.
- 79 Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.959; Kâtip Çelebi, *Fezleke...*, s.835.
- 80 Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.959.
- 81 Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, (haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çubuk), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985, s.32.
- 82 Naîmâ, *a.g.e.*, C.IV, s.959; Yılmaz, *Topçular Kâtibi...*, s.1165.
- 83 Evliyâ Çelebi, *a.g.e.*, C.II, s.151.
- 84 Yılmaz, *Topçular Kâtibi...*, s.1166; Bir sonraki sene, kalede 105 nefer mustahfızan, 200 nefer beşlüyan ve 150 nefer azaban bulunduğu görülmektedir. BOA.MAD.d.5695, ss.4-23.
- 85 Bu bakımdan halk arasında "*Hüseyin Paşa Azak'ta cenk etti, Mehmet Paşa cenksiz fethetti*" denmiştir.

Azak'taki kısa süreli varlıklarına rağmen Don Kazaklarının bu başarıları, tarihsel açıdan önemli bir yere sahiptir. Don Kazaklarının zaferle sonuçlanan Azak saldırısı, büyük Osmanlı Devleti'nin ve Kırım Hanlığının gücüne olan inancı zayıflatmıştır. Kazakların Azak'a hakim oldukları bu dönemde Ruslar, güney sınırlarında on sekiz yeni şehir inşa etmiş ve Tatar süvarilerinin yolunu kapatan Belgorod savunma hattının inşasını tamamlamıştır⁸⁶.

Sonuç

XVII. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'in kuzeyinde yer alan topraklarını ciddi olarak tehdit edebilecek güçte bir devlet bulunmamaktaydı. Ancak bu dönemde İstanbul yakınlarına kadar ulaşan Kazak akınları Osmanlı Devleti'ni büyük ölçüde rahatsız etmekteydi. Bu akınlardan etkilenen bölgeler arasında yer alan Azak Kalesi, Osmanlı garnizonu ile Kırım ve Nogay Tatarları tarafından korunuyordu. Ancak 1637 senesine gelindiğinde Azak, dönemin şartları nedeniyle askeri destekten mahrum kalmıştı. Bu bakımdan sürekli Moskova'dan mühimmat desteği alan Don Kazaklarının kuşatması karşısında kale uzun süre direnememişti.

Azak Kalesi'nin kaybı, Kazakların Karadeniz'e yönelik düzenleyecekleri akınların önünü açmış; bu bakımdan Kazaklar önemli bir askeri üs elde etmişlerdir. Osmanlı Devleti, bir yandan İran seferleri ile meşgul olurken diğer yandan Karadeniz güvenliği için kilit bir noktada olan Azak'ı geri almak için hem askeri hem diplomatik adımlar atmıştır. İlk deneme deniz savaşları ile geçmiş; kale kuşatması gerçekleşmemiştir. Bir sonraki kuşatma girişimi ise başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın önemli nedenlerinden biri, kalenin tam anlamıyla abluka altına alınamamış olmasıydı. Don Kazakları, devamlı surette kuşatmanın zayıf noktalarını bulup kaleye asker ve mühimmat yerleştirmeyi başarmışlar; kalenin uzun süre direniş göstermesini sağlamışlardır. Kazaklar için gerekli desteğin, kısa sürede kaleye ulaşmasında, kalenin konumu da etkili olmuştur. Zira Azak, Rus sınırının yanında Kazakların diğer askeri üslerine de oldukça yakındı. Osmanlı Devleti'nin Azak üzerinde gönderdiği birliğin ise ihtiyaç halinde mühimmat desteği alması bir aydan fazla bir zaman alıyordu. Bunun yanı sıra Osmanlı merkezi, Don Kazaklarının gücünü hafife almış ve uzun süre direnemeyeceklerini düşünmüş olmalı ki, kuşatma için ihtiyaç duyulandan daha az miktarda mühimmat göndermiştir. Neticede başarılı bir kuşatmanın temel unsurlarından olan mühimmat ve asker desteği, 1641 kuşatmasında, Osmanlı birliklerinin zaafa uğradığı hususlar olmuştur.

Azak Kalesi'ni ele geçirmede kararlı olan Osmanlı Devleti, son yaptığı sefer hazırlığına daha fazla önem göstermiş; bu defa işi şansa bırakmak

Bkz. Evliyâ Çelebi, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), C.I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s.228.

86 Tihonov, *a.g.m.*, s.109.

Gazi

Akademik
Bakış

237

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

istememiştir. Ancak bu kez Don Kazaklarının kaleyi önceden terk etmesi ile Osmanlı askerleri herhangi bir mücadeleye girmeden kolaylıkla kaleye yerleşmiştir. Böylece Azak Kalesi'ne yeniden hakim olan Osmanlı Devleti, önemli bir sınır kalesine dönüştüğünü fark ettiği kaleyi yeniden inşa etmiş ve takip eden dönemde kaleye yönelik saldırıları engellemek üzere Don Nehri üzerine ilave tahkimatlar yapmıştır. Kalenin Kazaklardan alındığı bu seferde, Osmanlı Devleti'nin büyük bir askeri başarısından bahsetmenin mümkün olmadığı açıktır. Nitekim Osmanlı sadrazamı da “Azak fethi o kadar büyük fetih değildir” diyerek kalenin ele geçirilmesinde askeri bir başarının bulunmadığını vurgulamaktadır.

Don Kazaklarının kısa süreli Azak hakimiyeti, Osmanlı Devleti'nin Azak çevresinin güvenliğine önem göstermesine vesile olmuştur. Osmanlı topraklarının kuzeydoğu ucunda hala güçlü bir devlet bulunmamakla birlikte kimi zaman önemsiz gibi görünen akınların tahmin edilemeyen sonuçları karşısında hazırlıklı olunması gerektiğinin farkına varılmıştır. Azak Kalesi'ne hakim olmanın getireceği mali ve askeri yükümlülüğü ayrıntılı olarak inceleyen Rusların vardıkları sonuç göz önüne alındığında, Azak'a hakim olmak için sürekli zahire, mühimmat ve nakid desteğinin yanında güvenilir ve sağlam bir garnizonun bulunmasının gerekli olduğu açıktır.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi [=BOA]

Mühimme Defterleri [=MD], nr.27, 58, 89

Maliyeden Müdevver Defterler [=MAD.d], nr.228, 2021, 5695, 6256

Yabancı Arşivler [=YB], nr.1/15

Bab-ı Defteri Yeniçeri Kalemi Defterleri [=D.YNÇ.d], nr.33815

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı [=TS.MA.e], nr.262.8

Yayınlanmış Eserler

ATSIZ, Buğra (haz.), *Vecihi Tarihi*, Post Yayın Dağıtım, İstanbul 2016.

BAŞER, Alper, “Bucak Tatarları (1150-1700)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

ÇEBOTAREV, B. V.-L. M. Kazakova, “Azov-Gorod Krepkiy”, Voprosı İstorii, Sayı:8, Moskova, Ağustos 1967, s.210-214.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: İstanbul*, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), C.1, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit*, (haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), C.2, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

Gözy

EVLİYÂ ÇELEBİ, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Podgoriçe, İştib, Vidin, Peçoy, Budin, Üstürgon (Estergon), Cığerdelen, Macaristan, Öziçe, Taşlıca, Dobra-Venedik, Mostar, Kanije*, (haz. Seyit Ali Kahraman), C.6, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

HAFIZ HÜSEYİN AYVANSARÂYÎ, *Mecmuâ-i Tevârih*, (haz. Fahri Ç. Derin, Vahid Çubuk), Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1985.

İNALCIK, Halil, "Karadeniz'de Kazaklar ve Rusya: İstanbul Boğazı Tehlikede", *Kırım Hanlığı Tarihi Üzerine Araştırmalar 1441-1700*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2017, s.199-206.

KÂTİP ÇELEBİ, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr)*, (haz. İdris Bostan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

KÂTİP ÇELEBİ, *Fezleke [Osmanlı Tarihi (1000-1065/1591-1655)]*, (haz. Zeynep Ay-cibin), C.I, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2017.

KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve İdil Boyu (1569 Astarhan Seferi, Ten-İdil Kanalı ve XVI-XVII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

KUTS, O. Yu., *Azovskoye Osadnoye Sideniye 1641 goda – Oborona Donskimi Kazakimi Kreposti Azov*, Rus Şövalyeleri Vakfı, Moskova 2016.

MİNİNKOV, N. A., *Donskoe Kazaçestvo v Yepohu Pozdnego Srednevekoviya (Do 1671 g.)*, Rostov Üniversitesi Yayınları, Rostov-na-Donu 1998.

NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, Cilt:III, (haz. Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

NAİMÂ MUSTAFA EFENDİ, *Târih-i Na'îmâ (Ravzatü'l-Hüseyn fi Hulâsati Ahbârî'l-Hâfikayn)*, Cilt:IV, (haz. Mehmet İpşirli), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.

NOVOSELTSEV, A.P., "XV. Yüzyıl ile XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Rus-Türk İlişkileri", *Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992*, Ankara, 12-14 Aralık 1992, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.73-78.

NOVOSELYSKIY, A. A., *XVII. Yüzyılın Birinci Yarısında Moskova Devleti'nin Tatarlarla Mücadelesi*, (çev. Kemal Ortaylı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.

ÖZTÜRK, Yücel, *Özü'den Tuna'ya Kazaklar-1*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2004.

SOLAK-ZÂDE Mehmed Hemdemî Çelebî, *Solak-zâde Tarihi*, (haz. Vahid Çubuk), C.II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.

TİHONOV, A. Yu., "Azovskoye Sideniye", *Voprosı İstorii*, 8, 1970, s.99-110.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karşofça Andlaşmasına Kadar*, C.III/I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi, XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, C.III/II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

Gazi

Akademik
Bakış

239

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

YILMAZER, Ziya, *İsâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahlil)*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996.

YILMAZER, Ziya, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, C.II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.

YÜKSEL, Sinan, "Don Kazaklarının Azak'ı İşgalleri (1637-1642)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30/49, 2011, s.205-218.

Extended Abstract

The raids of the Don Cossacks in and around Azov began to manifest itself in the second half of the sixteenth century. During these raids, Don Cossacks also attacked the Azov Fortress. The attacks of Don Cossacks on the Crimean Khanate and the Ottoman lands, which received financial support from the Russian government, left Russia in a difficult position against the Ottoman Empire and the Crimean Khanate. The Ottoman Empire and the Crimean Khanate held Moscow responsible for the movements of the Don Cossacks, and complaints about the Cossack raids were made to the Russian government. On the other hand, Moscow said that the Don Cossacks acted on their own and that the Don Cossacks were responsible.

During this period, Tatars even organized raids on Russian lands with big and small troops. The Don Cossacks, who supported the Moscow government in ensuring Russian border security, thought that the Tatar raids were initiated by the Azov Tatars and that it was not possible to defeat the Nogais without conquering Azov. They believed that if they took Azov, the Nogais would be subordinate to them, and even the Crimea would be under the tsar's command. The Cossacks began preparations to take Azov. The Tsar Mikhail Romanov's government, which did not want to disrupt its relations with the Ottomans, did not allow the Cossacks to take Azov. In this respect, Don Cossacks did not tell Moscow about their plans about Azov.

In January 1637, the Cossacks decided to organize a campaign on Azov in the military council. Meanwhile, Azov was generally deprived of military support due to the conditions of the period. The Don Cossacks moved to Azov under the leadership of Mikhail Ivanov, nicknamed Tatar and besieged the castle on 21 April 1637. The Don Cossacks, which continued to besiege with the support of ammunition from Moscow, managed to enter the castle on 18 June.

The loss of the Azov Fortress paved the way for the invasion of the Cossacks towards the Black Sea. In this regard, the Don Cossacks acquired an important military base. While the Ottoman Empire was busy with Iranian campaigns, it took both military and diplomatic steps to take back Azov, which is a key point in Black Sea security. The first trial was passed with sea battles; the siege of the fortress could not be realized. The next siege attempt failed. One of the main reasons for this failure is undoubtedly the Don Cossacks defending

Görsel

the fortress well. The Don Cossacks consistently managed to find the weak points of the siege and place soldiers and ammunition in the fortress. Thus, the Azov resisted the Ottoman siege for a long time.

Ottoman Empire, which determined to seize Azov, paid more attention to the preparation of the last campaign. This time he did not want to leave the capture to chance. However, this time, the Don Cossacks left the Azov in advance, the Ottoman soldiers easily settled in the castle without any struggle. Thus, the Ottoman Empire which realized that the Azov transformed into an important border fortress, rebuilt the Azov Fortress. In the following period, he made additional fortifications on the Don River to prevent the attacks on the fortress.

The short-term Azov rule of the Don Cossacks enabled the Ottomans to attach importance to the security of the Azov environment. Although there is still no strong state at the northeastern end of the Ottoman lands, it has been realized that sometimes there should be preparations against the unpredictable consequences of the seemingly insignificant raids.

Gazi

Akademik
Bakış

241

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Miscalculation in Proxy War: The United States and Russia in Syrian Civil War from the Neoclassical Realist Perspective

Vekâlet Savaşında Yanlış Hesap: Suriye İç Savaşında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'ya Neoklasik Realist Perspektiften Bakış

Osman ŞEN* - Mehmet ŞAHİN**

Abstract

This article aims to puzzle why the leading military power of the world, namely the United States, was pushed back from the negotiating table in the Syrian Civil War, and conversely, how and why the world's declining power, namely Russia, became the sole actor in that conflict. The article will try to answer this question from the neoclassical realist perspective. In this perspective, states do not always act rationally. Instead, they can fail because of miscalculations. The United States, in this respect, miscalculated on the Syrian Civil War as well as its domestic politics. In contrast, Russia behaved in accordance with its strategic culture, which resulted in its dominance both in the field and in diplomacy. The systemic stimulus, which is the independent variable, forces both countries to form alliances in the civil war. The domestic actors of both countries, which are the intervening variables, diversified the systemic stimuli in opposite directions. While the US political elite was misguided due to the divided structure, the Russian elite was more unified, which resulted in outcomes in favor of the latter.

Key Words: Syrian Civil War, Neoclassical Realism, Miscalculation

Öz

Bu makale dünyadaki en büyük askeri güç olan Amerika Birleşik Devletleri'nin Suriye İç Savaşında nasıl masanın dışına itildiğini, dünyanın gerileyen gücü Rusya'nın ise tam ters şekilde nasıl tek aktör haline geldiği sorusunu çözmeyi amaçlamaktadır. Makale bu soruya neoklasik realist bakış açısıyla cevap verecektir. Buna göre devletler her zaman rasyonel davranmazlar. Yanlış hesap sonucu başarısız olabilirler. Bu bakımdan ABD de Suriye'deki iç savaşı ve politikayı yanlış hesaplamıştır. Buna karşılık, Rusya stratejik kültürüne uygun olarak sahada ve diplomaside hakim hale gelmiştir. Bağımsız değişken olan sistemik uyarıcılar her iki ülkeyi de ittifaklara zorlamıştır. Ara değişken olan iç aktörler ise her iki ülkenin farklı istikametlerde davranmasını sağlamıştır. ABD siyasi eliti bölünmüş bir yapıda olduğu için yanlış hesap yapılmış, Rus eliti ise daha birlik olması dolayısıyla etkili sonuçlar elde etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Suriye İç Savaşı, Neoklasik Realizm, Yanlış Hesaplama

Introduction

The Syrian Civil War had been driven not only by warring factions but also international actors, namely Russia, the USA, Iran, and Turkey etc. This makes

Makale Geliş Tarihi: 31.05.2020. Makale Kabul Tarihi: 12.10.2020.

* Dr., EGM, TEM Dairesi Başkanlığı, osmez@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4539-6243.

** Araş. Gör. Dr., Aksaray Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
E-mail: mesahin@alumni.bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0142-6666.

gazi

Akademik
Bakış

243

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

the war more complicated than the existing segregationally situation. The country was already divided by four factions since the beginning of the war.¹ On top of it, foreign interventions do not only forms and breaks alliances in Syria but also creates competition among traditional alliances in international level. Thus, it affects choices and calculations of outsider actors.

However, the choices and calculations do not necessarily end up with intended outcomes. In other words, the choices are not always rational in Syrian Civil War. Instead, some actors are disappointed due to the Pareto Efficient nature of the war. In that sense, the disappointing results are reasoned not only by the power capabilities of the actors but also by taking the wrong steps in the field. This leads us to comment that, the military capacity should be supported by accurate calculations in order to obtain the best response. Otherwise one can be taken down even though it has the leading military capacity. That is to say, the US, which has the leading military capacity around the world, pushed back from the table in Syria. Conversely, the declining hegemon of the international system, namely Russia, became the dominant actor in the Civil War. Thus the question why the most capable country is unable to implement its policies arise. More specifically, why the US failed in Syria and Russia became the dominant actor in Syrian Civil War. This article seeks to explain the reason for this outcome.

In this regard, this article will explore the Syrian Civil War from Neoclassical Realist perspective. By taking the issue from the Neoclassical Realist perspective, we try to demonstrate how miscalculations and counter maneuvers resulted in shift in balance of power in the Civil War. More specifically, it is argued that the US miscalculation caused Russian expansion in Syria. The first section will frame the neoclassical realist theory for the analysis. That is to say, miscalculation in foreign policy will be located in the context of neoclassical realism. This will be followed by the US and Russian attitudes in Syria respectively. The effects on the international community of the both cases will take place before the conclusion.

Miscalculation in International Relations

As a relatively recent approach, neoclassical realism bridges the gap between systemic perspective of neorealism and domestic perspective of classical realism. When Gideon Rose coined the term, he asserted that the neoclassical realism incorporates both external and internal variables.² From that point of view, the political outcomes are not directly depended on the states' place in

1 Regime and its supporter Iran-backed paramilitary groups such as Hezbollah, Opponents (Fragmented structure which has caused failure), DAESH / Al-Qaeda, PYD.

2 Gideon Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," *World Politics* 51, no. 1 (1998): 146

Görüş

international system. Instead, their place in the international system proceeded by domestic perceptions. Therefore, an intervening variable is necessary to understand the political outcomes. Thus, a transmission belt connects the relative place of the state in international system and its material capabilities.

The transmission belt, thus, is the domestic institutions and leadership of the state which is shaped in accordance to its own strategic culture and structure. At the end of day, "Ideas that form a strong component of national identity or strategic culture are likely to be almost unconsciously shared among ruling elites and foreign policy institutions".³ Therefore, the foreign policy attitudes of states are shaped not only by their relative position in international system but also their ideas and identities which lead us to conclude that states do not necessarily take a strict offensive or defensive position. Instead, they have variety of choices such as being defensive, offensive, balancing, bandwagon etc. In this regard, both Schweller⁴ and Ripsman et al. put forward the four dimension to balance and under-balance the external threat which are elite consensus and cohesion government or regime vulnerability and social cohesion⁵ While the elite consensus and cohesion determine the willingness to balance, regime vulnerability and social cohesion determine the ability to extract resources for balancing. In case there is elite consensus and social cohesion, states do not behave ambiguous but pursue their own policies based on their identity⁶ or strategic cultures⁷.

The importance of neoclassical realism shows up at this point. It is asserted that "the notion of a smoothly functioning mechanical transmission belt is inaccurate and misleading"⁸. Indeed, it is seen that states may fail to recognize a clear and present danger or may not reacted to it in paltry and imprudent ways which is described as "under-balancing".⁹ Therefore, unlike mainstream IR theories and traditional realist theories, neoclassical realism considers that states may not always act rationally. Ripsman, Taliaferro and Lobel furthered this particularization of the theory. Having divided the neoclassical realism into three "Types", they argued that Type I neoclassical realism guides readers to explaining anomalies in foreign policy.¹⁰ Accordingly, states do not always response properly against the threats or external changes

- 3 NICHOLAS KITCHEN, "Systemic pressures and domestic ideas: A neoclassical realist model of grand strategy formation," *Review of International Studies* 36, no. 01 (2010): 141
- 4 Randall L. Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," *International Security* 29, no. 2 (2004)
- 5 Norrin M. Ripsman, Jeffrey W. Taliaferro and Steven E. Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics* (New York, NY: Oxford University Press, 2016), 27
- 6 KITCHEN, "Systemic pressures and domestic ideas"
- 7 Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics*
- 8 Rose, "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy," p. 158
- 9 Schweller, "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing," 159
- 10 Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics*, 26

Gazi

Akademik
Bakış

245

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

due to the false perception of elites, unclear signals from the international system, irrational decision making or mobilization problems.¹¹ Thus, a state's response to threats is determined by both the perception of the elite and their ability to extract resources. When the leaders perceive the systemic stimuli incorrect, or even they perceive it correct, they may follow irrational responses.¹²

Yet, of course that does not necessarily mean that leaders always misperceive the systemic stimuli. Apart from perception, states and particularly great powers have strategic cultures. Thus, especially highly institutionalized states have not only international but also domestic constraints be it public opinion and bureaucracy in democratic states or party elite in dictatorships. Regardless of the content, their strategic choices are limited by their domestic considerations. In that case, neoclassical realism can be used as a theoretical approach to explaining foreign policy, which is called Type II neoclassical realism.¹³ This type of neoclassical realism serves us to understand the behavior of a particular state in a broader sense.

This study will look for the reason why Russia became more effective in the Syrian Civil War basing on this model. Despite being the most significant power of the world, the question of how the USA has been excluded over time and Russia has become more effective will be sought. In this respect, neoclassical realism offers a model to help us. In fact, neoclassical realism explains both miscalculations and strategic culture of particular states. From that point of view, this article will explore the US and Russian policies regarding to the Syrian Civil War. It is argued that while the US had miscalculations (Type I) towards the War, Russia acted in accordance to its strategic culture (Type II).

Arab Spring and Development of Syrian Civil War

It is assessed that Syria is the most affected country among the ones countries considered in the Arab Spring. Unlike other countries, the war in Syria has ceased to be a civil war and became international. Countries like the USA, Russia, Iran, and Turkey was forced to intervene. In this way, civil war has turned into a proxy war between the USA and Russia.

The wave of violence that started in March 2011 in Syria has reached a terrible extent with the influence of organizations such as the DAESH terrorist organization affiliated with Al Qaeda and FTS (Foreign Terrorist Warriors). Terrorist organizations operating in Syria have benefited from the chaotic environment and caused global security problems, especially in the countries of the region. Crimes against humanity - such as establishment of slave markets in the region - excessive use of force by the regime against the opponents, ac-

11 Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics*, 20–24

12 Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics*, 22

13 Ripsman, Taliaferro and Lobell, *Neoclassical realist theory of international politics*, 29

tions of terrorist organizations caused millions of Syrians to migrate.

Due to the civil war more than 360000 people died, millions of people left their homes and the cost of destruction is estimated to be 400 billion dollars (Deutsche Welle 2019). Uncontrolled areas in Syria have led to the establishment of new terrorist academies and logistics networks. The discriminative and left-wing terrorist organizations that followed the Al-Qaeda ideology in the region, especially the DAESH terrorist organization, performed, coordinated terrorist activities from Syria in the region and at the international platform.

This leads us to conclude that the systemic stimulus in the Syrian Civil War forced states to take action against their threats. The non-state actors, namely DAESH or Al-Qaeda are considered main threats by both the USA and Russia. In that sense, global terrorisms generated a threat against the two great powers. As a result, both Russia and the USA intervened in Syria to some extent. In that sense, the increasing terror activities make the independent variable of the Civil War. Additionally, the intervention of both cases constituted another constraint for both cases. Thus, the two countries responded differently from one another against the same threat. From this point of view, the following section will examine how the USA and Russia interpreted systemic stimuli. In other words, the intervening variables will be explored.

How the US Miscalculated the Non-State Activities?

In this section, we will examine how the US was pushed out of the table in Syria over time. In this context, two basic arguments will be highlighted. The first is the argument that the United States is a scattered structure. Since neo-classical realism gives importance to the domestic factors, fragmented structures in domestic politics can lead to anomalies in foreign policy. Hence, the multiple structures within the USA has also caused expectations to be fruitless in Syria policy. The second is that the USA could not get what was expected for in the field because of miscalculation. Trying to solve the problem with non-state actors in the field, the USA did not get the desired result in this policy, neither. This will be examined in detail below.

There are a few reasons for the multiple structures in the USA. Firstly, there were changes in the management structure of the USA in the process. That is to say, the Obama and Trump administrations exhibit sharp contrast. During the Obama period, the Arab Spring was supported by the USA in Syria as in other countries.¹⁴ The US administration saw the Arab Spring as an opportunity for the democratic transformation in the region to be fully integrated into the international community. In addition, many politicians and intellectuals expressed their view that a new era has begun for the region. Obama em-

14 Cenap Çakmak and Ali O. Özçelik, "The World Community and the Arab Spring," 2019, 141, <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60985-0>

Gazi

Akademik
Bakış

247

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

phasized that this riot was a proof that authoritarian regimes were no longer working. During her official visit to Israel Hillary Clinton pointed out that those riots were important for the construction of common interests, security and stability of Israel and the USA. The Obama administration preferred to support the multilateral and stakeholder uprisings rather than direct intervention.¹⁵ In this context, along with Britain and France, in February 2012, the USA brought up a plan that included regime change in Syria at the UNSC, and this plan was vetoed and blocked by Russia and China.¹⁶

Nevertheless, Obama's Syrian policy has changed over time. Obama administration commissioned the Asia Pivot policy in 2012, and the focus of US foreign policy shifted to Far Asia instead of the Middle East. In this context, Obama administration first emphasized that Assad should go five months after the start of the events, and secondly emphasized that the use of chemical weapons in 2012 was the red line for the military intervention of the USA. In 2014, after Iran and Hezbollah supported the Assad administration in an operational sense and increased DAESH's effectiveness in the region, Obama administration put its priority about sending Assad to the second place. In August 2013, when the use of chemical weapons by the Assad administration was proved, the removal of the chemical weapons from the Assad regime in the context of Russia's proposal made the Obama administration weak. The Obama administration politically supported the UN's four-part negotiation-based conflict resolution strategy, which was started in 2012 and adopted as the Geneva Process. In the scope of that strategic plan, it was planned to support the moderate opposition with the help of Saudi Arabia, the Gulf Arab countries, Turkey, Jordan, France and the UK, fight against terrorism and provide humanitarian aid. That political effort did not reach the expected result due to the incompatibility of the opponents and Russia's support for the regime at the UNSC and in the military field. In August 2014, following the strengthening of DAESH in Syria and Iraq, the Obama administration directed air strikes in the fight against terrorism along with regional and international coalition partners. In addition to the air strikes, the Obama administration sent its specific forces to train and advise opponents in the region.¹⁷

As for the Trump administration, there was a sharp contrast compared to the Obama administration. Unlike Obama's policies to continue US hegemony, Asia pivot coming in the first place, Trump advocated more introverted policies. In this scope, Trump's statement that he would withdraw his soldiers

15 Çakmak and Özçelik, "The World Community and the Arab Spring," 143–44

16 Magnus Lundgren, "Mediation in Syria: Initiatives, strategies, and obstacles, 2011–2016," *Contemporary Security Policy* 37, no. 2 (2016): 276, <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1192377>

17 Strategic Comments, "The future of US Syria policy," *Strategic Comments* 23, no. 1 (2017): ix, <https://doi.org/10.1080/13567888.2017.1298264>

Görüş

Akademik
Bakış

248

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

fighting against the DAESH terror organization in the North of Syria in November 2018 caused the countries that were parties to the Syrian civil war to perceive that statement as a threat and re-indicate their targets and also affected the Middle East policy of the USA.¹⁸ The USA started to take a less intrusive attitude in the Middle East issues, especially in Syria matter after that date. In a sense, he shifted the US policy to “uncertainty strategy”.¹⁹

Secondly, there was no consensus within the US administration during either Obama or Trump periods. During the Obama period, the most obvious example to this was seen between the pentagon and the Presidency. General Joseph Dunford described Russia as an existential threat in the summer of 2015, while the President’s press spokesman Josh Earnest and Secretary of State John Kerry made a statement on the same day stating that Russia was not an existential threat to the USA and that it was the personal opinion of the General.²⁰ In other words, while pentagon described Russia as a threat and emphasized that Syria, its most important ally should be stopped, the vice president implicitly implied that the Asia Pivot strategy should be continued. In a similar way, during the Trump period, incompatibilities were observed between the Presidential office and other offices, especially in the context of working with non-governmental actors. Trump withdrew the US troops in the region as an implied acceptance for Turkey which started to move against SDG / PKK / KCK / YPG / PYD terrorist organization trying to establish a state in northern Syria. A fast and more intense reaction was formed in the corporate sense against this decision of Trump, senators made explanations that SDG / PKK / KCK / YPG / PYD terror organization was left alone while a decision on sanctions for Turkey was made at the House of Representatives and transferred to the Senate.

These Trump decisions profoundly influenced the past Syria policy of the USA. Numerous evaluations were made in the direction that the motivations that prompted Trump to take those decision were dominantly the domestic policy and the election process. The spokesman of US Department of Defense (Pentagon) Jonathan Hoffman said in a statement that Turkey acted alone and organized the operation, and they changed the region unwillingly in order to prevent any damage to the soldiers.²¹ Trump frequently accuses the Obama administration, especially with regard to the Middle East policies, and

18 Strategic Comments, “The US withdrawal from Syria,” *Strategic Comments* 25, no. 1 (2019), <https://doi.org/10.1080/13567888.2019.1580960>

19 Mehmet S. Erol, “Trump-Putin Zirvesi’ nin Aktörler Bazlı Analizi,” ANKASAM, <https://ankasam.org/trump-putin-zirvesinin-aktorler-bazli-analizi/>

20 John Herbst, “Assessing and Addressing Russian Revanchism,” *PRISM* 6, no. 2 (2016): 165

21 BBC Turkish, “Barış Pınarı Harekâtı - Pentagon: Türkiye’nin Olası Harekât Güzergâhı Üzerindeki Güçlerimizin Yerini Değiştirdik,” 2019, accessed November 4, 2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49980630>

Gazi

Akademik
Bakış

249

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

cannot withdraw the US troops from the “wars he considers meaningless and fruitless” due to the pressures of the security bureaucracy and the politicians. However, he tactically avoids getting his troops into heavy conflicts.²²

In this regard, the miscalculation which was the main reason for the USA for not getting the desired result in Syria, is related to the issues ignored while working with non-governmental actors, because the US administration chose radical groups and PYD as its allies, and that choice was not supported as expected as PYD was the enemy of Turkey, the traditional ally of the US. Furthermore, PYD is considered as a greater threat than the Assad regime or other elements in the region for Turkey. Therefore, it cannot use the advantage in the field effectively. However, it was now difficult to create pressure against the Assad administration by using opponents stuck in the Idlip region suspected of al-Qaeda connections due to their connections and propaganda, when the area of control and number of armed members of the USA is considered despite PKK / KCK connection, it is evaluated that it cannot break its ties with SDF / SDG.²³ However, this policy of the United States seems to be stuck as it was unable to convince Turkey and did not allow Assad management to negotiate with SDF / SDG.²⁴ The USA and Syrian sources point out that a fragmented opposition strengthens Assad’s hand.²⁵ The leader of the DEASH terrorist organization Abu Bakr Al-Baghdadi was killed in an operation carried out on October 27, 2019 by the USA and Trump made statements about the contributions of Turkey to the operation. While Trump relatively relaxed with the instruction of the operation when the DEASH leader was killed in a period when efforts related to the impeachment process continued, the internal public opinion and elite pressure in the USA for Turkey due to SDF and S400 crises were also relieved

Another miscalculation related to nongovernmental actors is that the opponents in the region have radicalized and strengthened DAESH. The fact that the weapons supplied to the opposition by the USA were acquired by the organizations that adopted the Al-Qaeda ideology such as DAESH and the military training provided to the opposition fighting against the regime all happened after those people joined the same organizations. The support of the regime opponents who brought a burden of billions of dollars to the US budget and the defeat of the DAESH terrorist organization led to a longer

22 Michael Crowley and Carlotta Gall, “In Trump, Turkey’s Erdogan Keeps Finding a Sympathetic Ear,” *New York Times*, accessed November 4, 2019, <https://www.nytimes.com/2019/10/08/us/politics/trump-erdogan-turkey-visit.html>

23 Lara Seligman and Colum Lynch, “As Assad Gains Ground, New Syria Talks Offer Little Hope of Peace,” *Foreign Policy*, 2019, accessed January 2, 2020, <https://foreignpolicy.com/2019/11/12/as-assad-gains-ground-new-syria-talks-offer-little-hope-of-peace/>

24 Seligman and Lynch, “As Assad Gains Ground, New Syria Talks Offer Little Hope of Peace”

25 Seligman and Lynch, “As Assad Gains Ground, New Syria Talks Offer Little Hope of Peace”

process due to these events, resulting in increased costs.²⁶ The weapons, including anti-tank missiles, which were given to the groups supported by the USA, which were seized by the DAESH terrorist organization, are considered to pose serious threats to the US special forces in the region and the groups they support.²⁷ Participation of the Free Syrian Army from the Free Syrian Army to the DAESH and other al-Qaeda ideologies, as well as the participation of the DAESH terrorist organization in the training given by the US to the Free Syrian Army and Police^{28,29} caused another controversial issue. Some of the trainees were caught in Syria in a short time by organizations such as Al Nusra that followed the al-Qaeda ideology with their weapons and equipment.³⁰

While the international efforts of the USA were prevented by the Russia vetoes before the UN, the solution-based Geneva process was used by Assad to save time and did not have serious consequences in the course of the Civil War. The Astana process, which was initiated in 2017 in the initiative of Russia independent on the USA and other western states, is considered to be more successful in reflecting on the field compared to the Geneva process. The US State Department emphasizes that there was no significant change in Assad's attitude for a solution in the Geneva process.³¹ The expectations of the American administrations and elites in the direction that the civil war would end in a short time and that there would be a Libya-like change lost its effect in a short time with the influence of Russia. It is considered that the effect of the terrorist wave supported by the sectarian conflict in the example of Iraq and the ignorance of the sectarian link of the Nusayris towards Assad played a role in the formation of this situation.

Russia's Strategy in Syria

The most important factor for Russia to be effective in the Syrian Civil War lies in its approach to this country within the framework of its strategic culture. The most important strategy that emerged after the Cold War, especially during the Putin period, was to stand against the unipolar order. In this context, with the declaration published in 2000, he said that Russia would not allow a unipolar

-
- 26 Kenneth M. Pollack, "Building a Better Syrian Opposition Army," Brookings Institution, <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Building-a-Better-Syrian-Armyweb.pdf>, 23
- 27 Alex Horton, "ISIS Stole U.S.-Supplied Rockets Weeks after They Arrived in Syria, Report Says," *Washington Post*, 2017, <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/12/14/how-u-s-weapons-helped-isis-fuel-the-industrial-revolution-of-terrorism>
- 28 Mark Mazzetti, Adam Goldman, and Michael S. Schmidt, "Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria," *New York Times*, 2017, <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/middleeast/cia-syria-rebel-arm-train-trump.html>
- 29 Erika Solomon, "Syria Rebels Mull Joining Jihadis Amid Russia-backed Regime Gains," *Financial Times*, 2016, <https://www.ft.com/content/372f99c6-d16c-11e5-92a1-c5e23ef99c77>
- 30 Paul Mcleary, "The Pentagon Wasted \$500 Million Training Syrian Rebels. It's About to Try Again," *Foreign Policy*, 2016
- 31 Seligman and Lynch, "As Assad Gains Ground, New Syria Talks Offer Little Hope of Peace"

Gazi

Akademik
Bakış

251

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

system led by the USA and would promote the multipolar structure.³² Therefore the USA started to exhibit a stand, especially against its traditional allies and in the backyard against unilateral interventionism. At this point, Russia's Syria strategy was based on two fundamentals. First, it shows its strength using hard power. Secondly, by using its structural power, it tries to protect the legitimacy of both the Assad regime and its existence in the region.

Indeed, Syria has been Russia's most important ally in the Middle East since the Cold War, and their relations have always been at this level. Considering the Tartus Port and the arms trade between the two countries, it is seen that this tradition continues after the Cold War. Additionally, Russia's near abroad policy is featured by increasing its influence to provide stability and security.³³ As a natural consequence of this, it is seen that the protection of the Syrian Regime has a strategic importance. Arms trade has an important place in Russian economy and Syria has been one of its most important customers for years. Therefore, since the beginning of the Syrian Civil War, Russia has sold large quantities of weapons to Syria. In other words, the regime of a government in Syria not close to Russia is considered an unacceptable result by Putin and other Russian elites.³⁴ In that sense, Russia appears to be acting with the awareness that the impact of the Western states on the Syrian Civil War would be negative in terms of its interests and the extent of the conflict.³⁵ The most important argument that Russia advocated at this point was that an intervention by the Western states could lead to the emergence of radical movements in the region. Indeed, the increasing radicalization of opposition groups was a subject that Western states did not calculate but that Russia envisaged due to Chechnya experience.

Therefore, in 2015, Assad asked for military and economic assistance from Russia to fight against domestic and foreign opponents. The Russian military aid included land troops, air support and naval support from the port of Tartus. With the support of Russia, the regime took the southern part of Aleppo from the rebels and DAESH which strengthened Russia's hand due to its justified anti-DAESH opposition. Putin carried the military achievements in the diplomatic field and called on the parties for talks involving the UN.³⁶ It is

32 Foreign Policy Concept, "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation," <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>

33 Mehmet S. Erol and Aidarbek Amierbek, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya," *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XIV, no. 1 (2014): 157

34 Roy Allison, "Russia and Syria: Explaining alignment with a regime in crisis," *International Affairs* 89, no. 4 (2013): 802–3, <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12046>

35 Matthew D. Crosston, "Cold War and Ayatollah Residues Syria as a Chessboard for Russia, Iran, and the United States," *Strategic Studies Quarterly* 8, no. 4 (2014): 102

36 Joseph Lutta, "How russian intervention in syria redefined the right to protect in armed conflict," *Russian Law Journal* 6, no. 2 (2018): 25–26, <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2018-6-2-4-38>

evaluated that Russia's and the regime's hand was strengthened as the opposition was profoundly dominated by the organizations and groups and jihadists / Radical Salafists / Jihadic Salafists who followed the al-Qaeda ideology³⁷ and the global hatred towards the ideology of Al-Qaeda caused an implied acceptance for this alliance at the international arena.

The rise of DAESH in the region and the possibility of FTW to return from Europe strengthened the hand of Russia and Assad regime, which struggled with these groups. In addition, the active participation of the soldiers of Iran, which saw a strategic depth in the Civil War in Syria, and the paramilitary group of Jerusalem to the conflict in Syria³⁸ contributed to Russia's strategic plans. Putin called for an international coalition against terrorist activities in Syria at the UN in 2015.³⁹ In addition to its military activities, Russia tried to overcome the bottleneck of Assad regime with international and regional diplomatic moves.⁴⁰ Lavrov continuously emphasized that Russia was in Syria as a result of the invitation of the legitimate regime.⁴¹

As a result of this, Russia takes steps to ensure the continuation of the Assad regime against the international community. Russia affected the decisions that were tried to be taken against the regime at the UNSC.⁴² Russia made efforts to prevent a Libya-like initiative to be taken for Syria. In other words, Russia opposed an international operation to change the current regime. Lavrov stated that it was very dangerous to try a Libya-like initiative for Syria and other countries of the region.⁴³ Russia, along with China, vetoed the plan, including the regime change in Syria, at the UNSC in February 2012.⁴⁴ Similarly, Russia vetoed UN resolutions proposing military action against Syria.

At this point, it can be claimed that Russia uses its structural power more effectively than the USA. In the end, non-military measures are the most important aspect of Russian warfare.⁴⁵ After the chemical gas attack that oc-

-
- 37 Thomas R. Pickering, "A Diplomat's Perfect Storm: How to Move Forward in Syria," *PRISM* 4 (2014): 8
- 38 W. A. Terrill, "Iran's Strategy for Saving Asad," *The Middle East Journal* 69, no. 2 (2015): 230–33, <https://doi.org/10.3751/69.2.1>
- 39 Julie Wilhelmsen, "Putin's Power Revisited: How Identity Positions and Great Power Interaction Condition Strategic Cooperation on Syria," *Europe-Asia Studies* 71, no. 7 (2019): 1091, <https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1602594>
- 40 Wilhelmsen, "Putin's Power Revisited," 1101
- 41 Wilhelmsen, "Putin's Power Revisited," 1102
- 42 Shahram Akbarzadeh and Arif Saba, "UN paralysis over Syria: The responsibility to protect or regime change?," *International Politics* 56, no. 4 (2019): 542, <https://doi.org/10.1057/s41311-018-0149-x>
- 43 Allison, "Russia and Syria," 798
- 44 Lundgren, "Mediation in Syria," 278
- 45 Mehmet S. Erol and Şafak Oğuz, "Hybrid Warfare Studies and Russia's example in Crimea," *Gazi Akademik Bakış* 9, no. 17 (2015): 275

Gazi

Akademik
Bakış

253

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

curred in March 2013, the tension in the international arena reached the highest level. Obama warned the regime and warned that the use of chemical weapons was their red line. The regime denied its involvement in the incident, and Putin approached more cautiously demanding the UN to assign independent investigators for investigating the use of chemical weapons. The perpetrators could not be identified in the report prepared by the UN.⁴⁶ Following Obama's harsh comments on the use of chemical weapons, Russia proposed that Syria's chemical weapons be put under control, and the US Secretary of State John Kerry stated that Syria's chemical weapons stock should be destroyed.

As mentioned above, there were different views on the military intervention in the US public opinion and the congress, while the consensus in the Russian bureaucracy and the public was that such an intervention was not to be done. As a result, these formulas did not come true because the USA had a restricted capacity and could not use its structural strength effectively. As a result, Russia became more effective and Russia and the USA agreed on the destruction of Syria's chemical weapons under the supervision of UN. Putin's decisiveness, Obama's reaction to military intervention in the Middle East and especially in Syria, and Russia's acceptance of the proposal due to the possibility of failure to approve the military intervention at the Congress⁴⁷ strengthened Russia's hand more in Syria in perceptual terms.

In short, Russia made significant efforts to keep international initiatives towards the Syrian crisis at the political solution point. While doing this, Russia reinforced its presence in the region with hard power on one hand while struggling for a political consensus with an extensive participation on the other hand. Iran started the Astana process with Kazakhstan and Turkey in 2017 which was more influential in the region and could be an alternative to the West due to the deficient reflection of the process in the field during the Geneva negotiations. It benefited especially from including Turkey in the process, which supported the Free Syrian army consisting of groups opposing Russia and Assad⁴⁸ and the fact that the USA could not calculate Turkey's sensitivity against SDG / SDF linked to the PKK / KCK terrorist organization. In this way, it both benefited from the disagreement within NATO and invited the legitimate ones among the non-state actors to the table. Russia also confined the Al-Qa-eda-linked groups in this Idlib region and declared this region as Tension Relief Zone with Turkey.⁴⁹ Russia continued to carry out military operations with the regime in the Tension Relief Zone and continued to weaken these groups.

46 Lutta, "How russian intervention in syria redefined the right to protect in armed conflict," 17-18

47 Pickering, "A Diplomat's Perfect Storm: How to Move Forward in Syria," 9-10

48 Marwan Kabalan, "Can the Astana Process Survive the US Withdrawal from Syria?," 2019, accessed January 12, 2020, <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/astana-process-survive-withdrawal-syria-190215144132776.html>

49 Kabalan, "Can the Astana Process Survive the US Withdrawal from Syria?"

Görüş

Akademik
Bakış

254

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Effects on International Community

These attitudes of the USA and Russia lead us to examine the question of how the two countries use their structural strength. Examination of the policies that the USA and Russia produced against the developments in the Syrian Civil War with the countries in UN and other countries and their policies established at the international level is important in terms of evaluating the contributors to the institutional and intellectual policy making of the two countries. Considering the above situations, it will be seen that Russia uses the international community more effectively as mentioned in the related section.⁵⁰ In the first place, the decision of the UN Security Council in February 2012 after the emergence of the Syrian crisis and its transformation into a severe humanitarian crisis was not implemented due to the vetoes of Russia and China.⁵¹ Instead, with the decision no. 66 / 253 of February 2012 taken by the United Nations General Assembly, it was decided to act collaboratively with the Arab Union and Kofi Annan, the former Secretary General of the United Nations, was appointed as Syria Special Representative in order to find a solution to the increasing violence in Syria.⁵²

Both the UN and Kofi Annan, Syria special representative of the Arab Union created a plan with six articles for establishing peace in Syria, even if not intending to end the Assad regime, but dominantly in line with the demands of the opposition. In summary, Annan's Peace Plan emphasized to start a political process that would meet the demands of opponents and the public, providing a cease-fire under UN supervision for the protection of civilians, taking the army troops from the residential areas of the regime, taking necessary measures for the referral of humanitarian aid primarily, ending the arbitrary interrogations and arrests, necessary measures taken by the parties to allow the press to carry out their duties, and ensuring the regime respect the right for political convening and performing peaceful demonstrations. The Syrian regime initially stated that it accepted the plan, but it was not implemented long-term.⁵³ After Kofi Annan, Lakhdar Brahimi, Staffan de Mistura and finally Geir O. Pedersen were appointed as special representatives in February 2019.⁵⁴

50 Muriel Asseburg, Wolfram Lacher, and Mareike Transfeld, "Mission impossible? UN mediation in Libya, Syria and Yemen" (Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, 2018), <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-60446-4>, 34

51 Asseburg, Lacher and Transfeld, "Mission impossible? UN mediation in Libya, Syria and Yemen," 34

52 UN Political and Peacebuilding Affairs, "Special Envoy Syria," accessed January 26, 2020, <https://dppa.un.org/en/mission/special-envoy-syria>

53 BBC Turkish, "Suriye Annan Plan'ını kabul etti," 2012, accessed January 26, 2020, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan

54 UN Political and Peacebuilding Affairs, "Special Envoy Syria"

gazi

Akademik
Bakış

255

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

During the Kofi Annan period, a road map was created in Geneva in 2012 regarding the peace process, including the transition government with the participation in the states that could be effective in the Syrian crisis. This roadmap, which was accepted as the Geneva Communiqué, could not end the crisis in Syria due to discussions regarding the situation of Assad in the political process.⁵⁵ During the period of Staffan de Mistura, UNGK made a decision in 2015 numbered 2254, which included a roadmap on the political solution to the Syrian Crisis in 2015.⁵⁶ In the decision, the emphasis was placed on the humanitarian situation, physical destruction and increased sectarianism in Syria, it was stated that the Geneva Communiqué should be fully implemented and problems should be resolved through the political process, and the diplomatic efforts of the International Syrian Support Group were encouraged. In the decision, there was a call for a ceasefire in accordance with the Geneva Communiqué, preparation of the constitution in line with international transparency and accountability, maximum participation of the government and the opposition in these processes, the organization of fair elections, the support of members of the International Syrian Support Group and all member states for the ceasefire, effective fight against the actors of the terrorism strategy, primarily Al-Qaeda, DEASH and HTS, giving the necessary permits to ensure that the humanitarian aid reach to the intended destinations, not to target the civilians, and acting within the scope of International Law.⁵⁷ Despite all these calls, the Syrian parties have come together eight times in Geneva, but the expected result has not been achieved. Therefore, the solution suggestions supported by the USA failed at the end of the process.

In contrast, the expected impact of the International Community started to be seen when Russia, Turkey and Iran began to sit around the table because the ceasefire and the gathering of the parties happened with these processes. With the joint initiatives of Turkey, Russia, and Iran usual Astana negotiations were started from January 2017 for the implementation of ceasefire in Syria and in addition to the usual Astana negotiations, ten more meeting was held in order to ensure the participation of more parties from Syria. At the 6th Astana meeting held in September 2017, Idlib was accepted as Tension Relief Zone, and observation points were formed, consisting of military personnel to monitor the cease-fire violations and to be responsible for preventing conflict between parties.⁵⁸ At the meeting held on January 30, 2018 in Sochi within the scope of Astana Negotiations, it was decided to establish a Constitutional

55 Lundgren, "Mediation in Syria," 276

56 Lundgren, "Mediation in Syria," 278

57 United Nations Security Council, "Resolution 2254" (United Nations Security Council, 2015), <https://unsct/files/2015/02254.pdf>

58 Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, "Türkiye - Suriye Siyasi İlişkileri," accessed October 28, 2019, <http://www.mfa.gov.tr/reasons-between-turkey%e2%80%93syria.en.mfa>

Committee for political solution. The Constitutional Committee, where the opposition committee was chaired by Hadi El Bahra, and the regime committee was chaired by Ahmed Kuzbari was declared to be established on September 23, 2019 and it was decided to hold its first meeting at the UN office on September 30, 2019.⁵⁹ Although efforts towards a political solution continue in Syria, millions of people have been forcibly displaced and conflicts have been going on for 8 years.

For these reasons, on one side the international community is represented by Russia and Iran in the Syrian Civil War, on the other side Turkey entered the process, which came closer to Russia, but not the most effective force of NATO, that is the United States, has entered into more converging process in Turkey circuit with Russia. In this way, Russia has formed the legitimacy of the solution on the one hand, and it has received a medium-sized state as a counterpart, not a superpower on the other hand.

Conclusion

The Syrian Civil War caused not only a humanitarian tragedy but also the emergence of the non-state actors in the region, namely DAESH and Al-Qaeda. Thus, the global war on terror shifted from Afghanistan to Syria. Therefore, the systemic stimuli forced both Russia and the USA to shift their attention to the region regarding their security. Yet, both countries responded differently from one another due to their domestic structures and calculations.

At the beginning of the Syrian crisis, while the strategic plans of the USA for the Middle East, whose perception and security perception shifted to distant Asia and the Pacific overlapped the Arab Spring, it is observed that the decisions taken in the Syrian crisis were the scene of conflict between leaders, diplomatic bureaucracy and elites. The Obama doctrine as the cornerstones of these strategic deviations can be listed as Trump's disabling the strategic culture in decision making processes. In this way, it is seen that the US, which is the superpower, is increasingly reflected in its foreign conflicts. It is seen that the USA made important mistakes in this process. While starting the fight in Syria with the Free Syrian Army fighting and Turkey, the continuation of SDG / SDF affiliated to PKK / KCK terrorist organization caused controversial issues regarding NATO's survival. In addition, the relations with non-state actors further increased his legitimacy, let alone wear the Assad regime, because the militants of the opposition groups supported by the USA have lost their armed or military capacity to radical movements over time. So there was a result that even the US itself did not expect.

59 Yasin Demirci, "Suriye Krizinde "Anayasa Komitesi" Dönemeci," Anadolu Ajansı, accessed October 28, 2019, <https://www.aa.com.tr/tr/info/info/infografik/15990>

Gazi

Akademik
Bakış

257

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

It is observed that Russia is acting more consistently in Syrian crisis, simply because Russia acted with its strategic culture. As a result of its alliance with Syria, Russia continued its support for the regime in all areas from the Cold War to the present day. As a result of this long-lasting alliance, there is an important link between the two countries, not only in the context of leaders, but also in the context of security and diplomatic bureaucracy and intellectual elites. It also positively affected the mode of action in the crisis between these two countries. While keeping the international community on the table, Russia also acted in the military and strategic area with the regime and Iran, making the opposition suspicious at the point of altitude with al-Qaeda and PKK / KCK terrorist organizations. For this reason, Russia did not fall behind using its hard power. Despite the aircraft crisis, Turkey has started the process of Astana working closely with the US ally. In other words, they used the structural power effectively. In this regard, Russian leaders and elites are thought to associate Moscow's security and interests with the Assad regime and the USA ignored this issue.

References

AKBARZADEH, Shahram, and Arif Saba. "UN paralysis over Syria: The responsibility to protect or regime change?" *International Politics* 56, no. 4 (2019): 536–50. <https://doi.org/10.1057/s41311-018-0149-x>.

ALLISON, Roy. "Russia and Syria: Explaining alignment with a regime in crisis." *International Affairs* 89, no. 4 (2013): 795–823. <https://doi.org/10.1111/1468-2346.12046>.

ASSEBURG, Muriel, Wolfram Lacher, and Mareike Transfeld. "Mission impossible? UN mediation in Libya, Syria and Yemen." Stiftung Wissenschaft und Politik -SWP- Deutsches Institut für Internationale Politik und Sicherheit, Berlin, 2018. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-60446-4>.

BBC Turkish. "Suriye Annan Planı'nı kabul etti." 2012. Accessed January 26, 2020. https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/03/120327_syria_annan.

BBC Turkish. "Barış Pınarı Harekâtı - Pentagon: Türkiye'nin Olası Harekât Güzergâhı Üzerindeki Güçlerimizin Yerini Değiştirdik." 2019. Accessed November 4, 2019. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49980630>.

CROSTON, Matthew D. "Cold War and Ayatollah Residues Syria as a Chessboard for Russia, Iran, and the United States." *Strategic Studies Quarterly* 8, no. 4 (2014): 94–111.

CROWLEY, Michael, and Carlotta Gall. "In Trump, Turkey's Erdogan Keeps Finding a Sympathetic Ear." Accessed November 4, 2019. <https://www.nytimes.com/2019/10/08/us/politics/trump-erdogan-turkey-visit.html>.

ÇAKMAK, Cenap, and Ali Onur Özçelik. "The World Community and the Arab Spring." 2019. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-60985-0>.

DEMIRCI, Yasin. "Suriye Krizinde "Anayasa Komitesi" Dönemeci." Accessed October 28, 2019. <https://www.aa.com.tr/tr/info/info/infografik/15990>.

Görüş

Deutsche Welle. "Suriye savaşı bugün dokuzuncu yılına giriyor." Accessed January 24, 2020. <https://www.dw.com/tr/suriye-sava%C5%9F%C4%B1-bug%C3%BCn-dokuzuncu-y%C4%B1na-giriyor/a-47918266-0>.

EROL, Mehmet Seyfettin. "Trump-Putin Zirvesi'nin Aktörler Bazlı Analizi." <https://ankasam.org/trump-putin-zirvesinin-aktorler-bazli-analizi/>.

EROL, Mehmet Seyfettin, and Aidarbek Amierbek. "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Rusya'nın Dış Politikasında Yakın Çevre ve Orta Asya." *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* XIV, no. 1 (2014): 155–78.

EROL, Mehmet Seyfettin, and Şafak Oğuz. "Hybrid Warfare Studies and Russia's example in Crimea." *Gazi Akademik Bakış* 9, no. 17 (2015): 261–77.

Foreign Policy Concept. "The Foreign Policy Concept of the Russian Federation." <https://fas.org/nuke/guide/russia/doctrine/econcept.htm>.

HERBST, John. "Assessing and Addressing Russian Revanchism." *PRISM* 6, no. 2 (2016): 164–81.

HORTON, Alex. "ISIS Stole U.S.-Supplied Rockets Weeks after They Arrived in Syria, Report Says." *Washington Post*, 2017. <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2017/12/14/how-u-s-weapons-helped-isis-fuel-the-industrial-revolution-of-terrorism>.

KABALAN, Marwan. "Can the Astana Process Survive the US Withdrawal from Syria?" 2019. Accessed January 12, 2020. <https://www.aljazeera.com/indepth/opinion/astana-process-survive-withdrawal-syria-190215144132776.html>.

KITCHEN, NICHOLAS. "Systemic pressures and domestic ideas: A neoclassical realist model of grand strategy formation." *Review of International Studies* 36, no. 01 (2010): 117–43.

LUNDGREN, Magnus. "Mediation in Syria: Initiatives, strategies, and obstacles, 2011–2016." *Contemporary Security Policy* 37, no. 2 (2016): 273–88. <https://doi.org/10.1080/13523260.2016.1192377>.

LUTTA, Joseph. "How russian intervention in syria redefined the right to protect in armed conflict." *Russian Law Journal* 6, no. 2 (2018): 4–38. <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2018-6-2-4-38>.

MAZZETTI, Mark, Adam Goldman, and Michael S. Schmidt. "Behind the Sudan Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria." *New York Times*, 2017. <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/middleeast/cia-syria-rebel-arm-train-trump.html>.

MCLEARY, Paul. "The Pentagon Wasted \$500 Million Training Syrian Rebels. It's About to Try Again." *Foreign Policy*, 2016.

PICKERING, Thomas R. "A Diplomat's Perfect Storm: How to Move Forward in Syria." *PRISM* 4 (2014): 6–13.

POLLACK, Kenneth M. "Building a Better Syrian Opposition Army." <https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Building-a-Better-Syrian-Armyweb.pdf>.

Gazi

Akademik
Bakış

259

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs. "Türkiye - Suriye Siyasi İlişkileri." Accessed October 28, 2019. <http://www.mfa.gov.tr/relations-between-turkey%e2%80%93syria.en.mfa>.

RIPSMAN, Norrin M., Jeffrey W. Taliaferro, and Steven E. Lobell. *Neoclassical realist theory of international politics*. New York, NY: Oxford University Press, 2016.

ROSE, Gideon. "Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy." *World Politics* 51, no. 1 (1998): 144–72.

SCHWELLER, Randall L. "Unanswered Threats: A Neoclassical Realist Theory of Underbalancing." *International Security* 29, no. 2 (2004): 159–201.

SELIGMAN, Lara, and Colum Lynch. "As Assad Gains Ground, New Syria Talks Offer Little Hope of Peace." *Foreign Policy*, 2019. Accessed January 2, 2020. <https://foreignpolicy.com/2019/11/12/as-assad-gains-ground-new-syria-talks-offer-little-hope-of-peace/>.

SOLOMON, Erika. "Syria Rebels Mull Joining Jihadis Amid Russia-backed Regime Gains." *Financial Times*, 2016. <https://www.ft.com/content/372f99c6-d16c-11e5-92a1-c5e23ef99c77>.

Strategic Comments. "The future of US Syria policy." *Strategic Comments* 23, no. 1 (2017): ix-xi. <https://doi.org/10.1080/13567888.2017.1298264>.

Strategic Comments. "The US withdrawal from Syria." *Strategic Comments* 25, no. 1 (2019): i-iii. <https://doi.org/10.1080/13567888.2019.1580960>.

TERRILL, W. Andrew. "Iran's Strategy for Saving Assad." *The Middle East Journal* 69, no. 2 (2015): 222–36. <https://doi.org/10.3751/69.2.1>.

UN Political and Peacebuilding Affairs. "Special Envoy Syria." Accessed January 26, 2020. <https://dppa.un.org/en/mission/special-envoy-syria>.

United Nations Security Council. "Resolution 2254." United Nations Security Council, 2015. <https://unscr/files/2015/02254.pdf>.

WILHELMSEN, Julie. "Putin's Power Revisited: How Identity Positions and Great Power Interaction Condition Strategic Cooperation on Syria." *Europe-Asia Studies* 71, no. 7 (2019): 1091–1121. <https://doi.org/10.1080/09668136.2019.1602594>.

Gözy

Milli Mücadele Yıllarında Salihli'nin İşgali ve Kurtuluşu*

The Occupation and Liberation of Salihli During the National Struggle

Barış METİN** - Nimet SERT***

Öz

Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesini imzalayarak Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi sonrası 15 Mayıs 1919'da Yunan kuvvetleri İzmir'den başlayarak Batı Anadolu'da işgallere başlamıştır. Bu duruma tepki olarak İzmir'de ve işgal sahasındaki kentlerde, kasabalarda Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak ve Kuva-yı Milliye teşkilatları oluşturulmaya başlanmıştır. Bu süreçte Salihli'de Kuva-yı Milliye teşkilatının silahlı direniş faaliyetlerinin ortaya çıkmasında ve daha sonraki günlerde Milne Hattinin savunmasında 17. Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami Bey ile Çerkez Ethem Bey'in önemli faaliyetleri olmuştur. Salihli 23 Haziran 1920 tarihinde işgal edilmiş ve 2 yıl 2 ay 13 gün işgal altında kalarak 5 Eylül 1922 günü Türk Ordusu tarafından geri alınmıştır. 26 Ağustos 1922 de Türk Ordusu'nun başlattığı Büyük Taarruz karşısında tutunamayan ve 30 Ağustos'ta Dumlupınar'daki meydan muharebesini kaybeden ve bozgun şeklinde İzmir'e doğru geri çekilen Yunan kuvvetleri için Salihli, yeni bir müstahkem mevki kurmayı planladıkları bölgedir. Ancak üstün Türk Ordusu bu hedefi gerçekleştirmeye imkân tanımayarak süvari kuvvetlerinin başarılı savaşları neticesinde 5 Eylül 1922 günü Salihli'yi geri almış ve Yunan birliklerinin buralarda tutunma ümitlerine son vermiştir. Ve böylece İzmir yolu Türk Ordusu'na açılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, Salihli Cephesi, Milne Hattı, Kuva-yı Milliye, Salihli'nin İşgali, Salihli'nin kurtuluşu.

Abstract

After the signing of the Mondros Armistice by the Ottoman Empire, Greek forces began the invasion of Western Anatolia by the occupation of İzmir on May 15, 1919. In response to this, several organisations such as "Müdafaa-i Hukuk", "Redd-i İlhak" and "Kuva-yı Milliye", were established in İzmir and other cities and towns in the areast that were under occupation. During this period, 17th Corps Deputy Commander Bekir Sami Bey and Çerkez Ethem Bey had important roles in the creation of the armed resistance of the "Kuva-yı Milliye" in Salihli, as well as in the defence of the Milne Line in the following days. Salihli was occupied by Greek forces on June 23, 1920 and remained under occupation for 2 years, 2 months and 13 days, and was retaken by the Turkish Army on September 5, 1922. Greek forces could not hold on to the Great Offensive launched by the Turkish Army on 26 August 1922 and lost the battle in Dumlupınar. After the defeat, Salihli was the place where Greek forces planned to establish a new fortified position. However, Turkish forces did not allow them to realize this goal, and as a result of the successful battles of the cavalry forces, Salihli was taken back on September 5, 1922. Thus, the road to İzmir was opened to the Turkish Army.

Key Words: The Turkish National Struggle for Independence, Salihli Front, Milne Line, Kuva-yı Milliye, Invasion of Salihli, Liberation of Salihli.

Makale Geliş Tarihi: 12.08.2020. Makale Kabul Tarihi: 24.10.2020.

* Bu makale; yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Başlıca Yazar; Doç. Dr. Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD, E-posta; baris.metin@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3500-7897.

*** MEB, Tarih Öğretmeni, nimet_09_88@hotmail.com.

gazi

Akademik Bakış

261

Cilt 14

Sayı 27

Kış 2020

Giriş

Salihli, Ege Bölgesi'nin İç Batı Anadolu Bölümü'nde, Manisa ili sınırları içinde yer almaktadır. Yüz ölçümü 1.302 km² olup ilçe doğudan Kula, kuzeydoğudan Köprübaşı, kuzeyden Gördes, kuzeybatıdan Gölçü, batıdan Ahmetli, güneyden İzmir ilinin Ödemiş ilçesi ve güneybatıdan Alaşehir ile çevrilidir¹. Salihli'nin en eski yerleşim yeri Lidya Uygarlığına başkentlik yapan Sardis'tir. Bölge XI. yüzyılda Türklerin eline geçmiş ve 1075 yılında Aydınoğulları topraklarına katılmıştır.² 1390 yılında ise Osmanlı Devleti bu coğrafyada hâkimiyet kurmuş ve 1867'ye kadar Salihli, Aydın Sancağının bir kazasını oluşturmuştur³. Bu tarihten sonra Saruhan Sancağına bağlanmış ve Adalar Kazasının bir nahiyesi olmuştur⁴.

Salihli'nin, tarihsel süreçteki önemi XX. Yüzyılın başlarında artarak devam etmiş ve kasaba hem demiryolu güzergâhında hem de Anadolu'dan İzmir üzerine geçişi sağlayan bir konumda yer almıştır. İşte bu özelliğinden dolayı Milli Mücadele yıllarında İtilaf Devletleri'nin Batı Anadolu'ya dair planlarında, Yunan işgal kuvvetlerinin askeri faaliyetlerinde ve bunlara karşı Türk Ordusu'nun savunma ve taarruz stratejileri arasında oldukça önemli bir yeri olmuştur.

Salihli'de Kuva-yı Milliye'nin Kurulması ve Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılarca işgali sonrası Batı Anadolu'da bu duruma karşı direnişi örgütlenme ve yürütme çabalarında 17. Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami Bey'in çalışmaları oldukça önemlidir. Bekir Sami Bey'in Soma Ahz-ı Asker Kalemi Riyaseti ile yaptığı yazışmalardan söz konusu tarihlerde (Mayıs-Haziran aylarında) Akhisar, Salihli bölgesinde olduğu anlaşılmaktadır⁵. Ayrıca Kazım (Özalp) Bey, Yüzbaşı Selahattin Efendi, Kazım Bey'in kardeşi Fethi Bey, Vasıf Bey, Vasıf Beyin kardeşi Esat Bey (Çınar), İnceoğlu Hamit Şevket Bey, Mülazım Necati Efendi, Karaosmanoğullularından Hamdi Bey ve Mülazım Faruk'un da İstanbul'dan bölgeye geldikleri bilinmektedir. Bunun yanında söz konusu heyete Akhisar'da Osmanzade Hamdi Bey, Mir-i miran Halit Paşa, Akhisar eşrafından Sarı Ali Bey ve Parti Pehlivan⁶ da dâhil olmuştur.

- 1 Mustafa Uçar, *Antik Kral Yolunda Zümriüt Bir Kent Salihli*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli, 2010, s. 7.
- 2 Uçar, *age.*, s. 7-25.
- 3 Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş / Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988, s. 180.
- 4 Füsün Baykal, *Salihli Kent Coğrafyası*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1989, s. 33.
- 5 *Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi*, İstiklal Harbi Koleksiyonu, Kutu: 20, Gömlek: 43, Belge No: 43-1.
- 6 Parti Pehlivan hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Barış Metin; *Esaretten Zafere Uşaklı Bir Muharip Gazi Şükrü Nail'in (Soysal) Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Hatıraları*, Akademi Yayınevi, Uşak: 2012, s. 36., Aynı konu için bkz., Bünyamin As, *Bir Kuva-yı Milliye: Parti Pehlivan*,

Görüş

Akhisar, Gölarmara, Salihli hattında bir direnişi örgütlemek için bu kişiler büyük gayret göstermişlerdir⁷. Ayrıca yukarıda belirtilenlerin isimlerin dışında 24 Mayıs 1919'da İstanbul'dan yola çıkan bir başka heyet daha vardır. Bunların arasında ise; Hüseyin Rauf Bey, Topçuoğlu Nazmi Bey, Yenice Kaymakamı İbrahim Süreyya (Yiğit) Bey, Yüzbaşı Osman Tufan Bey, Teşkilat-ı Mahsusa'dan Peşaverli Abdurrahman Beyler bulunmaktadır⁸.

Salihli'de Kuva-yı Milliye teşkilatının ortaya çıkmasında Zahit Molla Efendi'nin önemli gayreti olduğu görülmektedir. Albay Bekir Sami Bey'i şehre gelişinde karşılamış, ondan gereken direktifleri alarak vakit kaybetmeden hemen faaliyetlere başlamıştır. Müftü Mehmet Efendi, Belediye encümen azalarından Aksekili Hacı Hüseyinzade Mehmet Nuri Bey, 1918-1921 yıllarında belediye başkanlığı görevini yürüten Hacı Davut Efendi gibi vatanseverler ile birlikte hareket etmiş⁹ ve Kuva-yı Milliye teşkilatının Salihli'de temelleri böylece atılmıştır.

Bölgedeki Kuva-yı Milliye birliklerinin lojistik desteği ile ilgili bazı bilgileri aktarmak gerekirse; önceleri 14. Kolordu'dan, Alaşehir ve civarındaki yerel imkânlardan faydalanılmıştır. Daha sonraları ise; 23. Tümen ve Afyon depolarından ikmal yoluna gidilmiştir. Lojistik destek sırasında askeri makamlar, milli heyetler ve halkın yardımı diğer bölgelerde olduğu gibi devam ettirilmiştir¹⁰.

Salihli'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulması çalışmalarına bakıldığında ise; Kadı Zahit Efendi'nin ismi öne çıkmaktadır. Cemiyetin Üyeleri ise; Şabanşade Ali, Tavaslızade Ali Rıza, Refikzade Hasan Refik, Hacı İsmailağazade Hacı Mustafa, Pazarcıklıoğlu Süleyman Faik ve Osmanşade Münir Beylerdir¹¹. Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin çalışmaları arasında özellikle Ali Rıza Paşa kabinesini istifaya zorlayan padişah ve çevresine bu durumdan üzüntü duyduklarını dile getiren telgraf göndermeleri¹² ve bu kararı protesto etmeleri önemlidir.

Salihli Cephesinin Kuruluşu ve Çerkez Ethem Bey'in Faaliyetleri

Milli Mücadele sürecinde Salihli Cephesinde komuta kademesi zaman içinde değişikliğe uğramıştır. Milli Kuvvetler dâhilinde, Ödemiş Jandarma Taburu

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2018.

7 Nurettin Gülmez, "Kuva-yı Milliye ve Manisa", *Milli Mücadele'de Manisa ve Kuva-yı Milliye Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2009)*, Manisa Valiliği, Manisa, 2010, s. 38

8 Selim İlkin, İlhan Tekeli, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989, s. 93.

9 Ahmet Otman, Ali Aksakal, *Antik Çağdan Günümüze Salihli, Salihli: Başat Cilti*, 2004, s. 23.

10 *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, C. VII, Ankara, 1975, s. 19.

11 Enver Konukçu, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000, s. 47-48.

12 İbrahim Çiçek, *Her Yönü İle İlçemiz Salihli*, Çiçek Matbaası, Salihli, 1985 s. 84.

Gazi

Akademik
Bakış

263

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Kumandanı Mehmet Tahir Bey, Sarı Efe (Edip Bey), Çerkez Ethem Bey, Kaymakam Haydar Bey Salihli cephesinde kumandanlık yapmışlardır. Bu müfrezelelerin Heyet-i Umumiyesi ise; 23. Fırka Kumandanı Kaymakam Ömer Lütü Bey'in, daha sonra da Kaymakam Aşir Bey emrine verilmiştir¹³.

Salihli civarında cephenin oluşum sürecinde yararlı çalışmaları olan diğer bir kişi de Alaşehir eşrafından Mustafa Bey'dir. Bu kişi, Poyraz denilen semtteki beş altı köyde nüfuzu olduğundan, buradaki köylülerden önemli sayıda kuvvet toplamıştır¹⁴. Mustafa Bey'in dışında Salihli'de ilk direniş hareketini başlatan arasında; Hacı Ali Bey (Poyraz), Eşref Ağa (Turgut), Bekir Ağa (Arıkan), Kopuk Osman (Erdoğan) ve Hacı Mehmet Efendi bulunmaktadır. Bu kişilerin organize ettiği Kuva-yı Milliye gönüllüleri Haziran 1919 başlarında Poyraz Köyü ileri gelenlerinin oluşturduğu kuvvetlerle, Gediz Nehri ile Marmara Gölü arasındaki kısımda Yunan işgal kuvvetlerine karşı başarıyla savaşmışlardır.¹⁵

25 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan Bandırma'ya gelen Hüseyin Rauf Bey, daha önceden Teşkilat-ı Mahsusadaki çalışmalarını bildiği ve o günlerde Manyas'ta bulunan Çerkez Ethem Bey ve kardeşleri Reşit ve Tevfik Beylerle görüşüp¹⁶ onlardan Salihli'deki direniş örgütlemelerini istemiştir. Ayrıca Teşkilat-ı Mahsusa liderlerinden Kuşçubaşı Eşref Bey'in¹⁷ Salihli'deki çiftliğini de karargâh olarak kullanmalarını tavsiye etmiştir¹⁸. Nihayetinde Çerkez Ethem Bey, 10 Haziran 1919'da Kuşçubaşı Eşref Bey'in Salihli'deki çiftliğine yerleşmiştir¹⁹. Çerkez Ethem Bey, Salihli'ye geldikten sonra bu bölgede bulunan Dramalı bazı millî kuvvetlerle güç birliğine gitmiştir. Ayrıca Balıkesir, Gönen, Kirmasti, Bandırma ve Bursa civarında yaşayan ve savaşmayı iyi bilen, daha önceden tanışıklığının olduğu Çerkezlere haber göndererek onları da Salihli'ye çağırmıştır²⁰. Ayrıca Çerkez Ethem Bey, Salihli'den Alaşehir, Kula, Eşme, Demirci, Gördes, Salihli ve Akhisar askerlik şubelerine emirler göndererek buralarda gönüllü asker toplamaya başlamıştır. Salihli'den Ethem Bey'in kuvvetlerine katılanlar arasında şu isimler bulunmaktadır; Eski Cami Mahallesi Dibek cad-desinden Kürt Ali, Eski Cami Mahallesinden Ahmet Erdemli, Bostan Sokaktan Kopuk Osman, Eski Cami Mahallesinden Ali Karakulak, Hacılar Köyünden Ali Karatepe, Belediyeden emekli Hüseyin Sencer. Ayrıca Yunan işgal güçlerine

- 13 Cevdet Kerim İncedayı, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Haz. Muhammet Safi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 18.
- 14 Rahmi Apak; *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990. s. 114.
- 15 Nurettin Gülmez, "Kuva-yı Milliye ve Manisa", *Millî Mücadele'de Manisa ve Kuva-yı Milliye Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2009)*, Manisa Valiliği, 2010. s. 40-41.
- 16 Erik Jan Zürcher, *Millî Mücadele'de İttihatçılık*, Çev., Nüzhet Salihioğlu, (8. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013), s. 134.
- 17 Eşref Sencer Bey ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.; Barış Metin, *age.*, s. 31
- 18 Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliği bugünkü lise binası, Salihli Askerlik Şubesi ve Orman Dairesi'nin kapladığı sahada bulunmaktaydı. Bkz. Aksakal-Otman, *age.*, s. 24.
- 19 İlkın-Tekeli, *age.*, s. 124.
- 20 Ergül, *age.*, 2007, s. 109.

karşı, yaptığı akın ve hücumlarla o dönemde ün salan Parti Pehlivan da arkadaşları ile birlikte Ethem Bey'in emrine girmiştir. Böylece Ethem Bey kısa zamanda bölgedeki diğer Kuva-yı Milliye gruplarının kuvvetlerden daha fazla güce ulaşmıştır²¹. Bu dönemde Çerkez Ethem Bey'in Salihli'de yaptığı ilk işlerden birisi; Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarını sekteye uğrattığına dair şikâyetler aldığı kaymakam Hasan Tahsin Bey'i²² muhafaza altında Alaşehir'e göndermek olmuştur²³. İkinci Ordu Müfettişliğinin raporunda söz konusu olay şöyle yer almaktadır; "Salihli Kaymakamı ile Müftü ve Belediye Reisi, ahaliden hiç kimşenin haberi olmaksızın Yunan kumandanını kazanın işgaline davet etmek amaçlığında bulunmuşlardır. Vakadan haberi olan ahali keyfiyeti icap edenler nezdinde protesto ile kaymakamın başlarından def edilmesini istemişlerdir. Bu hainlerin tevkif edilerek Alaşehir'e gönderilmesi emredilmiştir"²⁴.

Salihli Cephesi'nde Kuva-yı Milliye Kuvvetleri Arasında Egemenlik Mücadelesi

Çerkez Ethem Bey, Salihli'ye yerleşip, bu bölgede güçlenmeye başlayınca cephe de bulunan diğer bir Kuva-yı Milliye reisi Alaşehirli Mustafa Bey ile arasında bazı sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum nedeniyle Mustafa Bey, bir müddet sonra kendi kuvvetleri ile Bozdağ mıntikasına geçmek zorunda kalmış ve Postlu Mestan Efe'nin yanına, cephenin sol kanadına yerleşmiştir. Böylece sağ kanadının kumandanlığı ise Çerkez Ethem Bey'de kalmıştır. Söz konusu egemenlik mücadeleleri Alaşehir Merkez Heyeti'nce de engellenmeye çalışılmıştır.²⁵ Ancak bu pek mümkün olmamış ve Alaşehir Merkez Heyeti'nin karşı çıkmasına rağmen Çerkez Ethem Bey, 26 Eylül tarihinde Bozdağ'daki Mestan Efe kuvvetlerine taarruz etmiştir. Postlu Mestan Efe bu olaydan sonra Demirci Efe'nin mıntikasına geçmiş ve faaliyetlerini orada devam ettirmiştir. Böylece Çerkez Ethem Bey, Salihli ve Alaşehir hattındaki tüm cephenin kontrolünü eline almıştır²⁶. Ayrıca Ethem Bey, Bozdağ cephesindeki Sarı Edip Efe ile de işbirliği içinde olduğundan, hem Salihli hem de Bozdağ cephelerini denetler hale gelmiş, o güne kadar "Süvariye Mücahidin Kumandanı" adıyla anılırken bundan sonra, "Salihli Cephe-i Harp Kumandanı" unvanını kullanmaya başlamıştır²⁷.

21 Bayar, *age.*, s. 2509.

22 Celal Bayar'ın Bende Yazdım adlı kitabında ve Teoman Ergül'ün Kurtuluş Savaşında Manisa adlı kitabında Salihli kaymakamının Hasan Fikret olduğu yazılıdır. Fakat bu kaymakamın Hasan Fikret değil de Hasan Tahsin (Bayatlı) Bey olduğu bilinmektedir.

23 Teoman Ergül; *Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu'da Sardis ve Salihli)*, 3. Baskı, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2010., s. 110.

24 ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 169 B.169-1; Bkz. Mehmet Tayyip Gökbiçgin, *Milli Mücadele Başlıkların Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 176.

25 Ergül, *age.*, s. 219-220.

26 Şerafettin. Turan; *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çankıllı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları 1919-1920*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967., s. 75.

27 İlkin-Tekeli, *age.*, s. 290-291.

Gazi

Akademik
Bakış

265

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Salihli'nin Yunan Kuvvetleri Tarafından İşgali Öncesi Muharebeler

1919 yılı Kasım ayı başında Salihli cephesindeki askeri duruma bakıldığında: 23. Tümenin birinci taburu Ömer Lütfi Bey'in emrinde olmak üzere Alaşehir'de, alayın diğer kısmı ise Uşak'ta bulunmaktadır. Kuva-yı Milliye kuvvetleri ise; Ethem Bey'in Salihli müfrezesi Salihli'de, Sarı Edip Efe kumandasındaki Balkan Akıncı Müfrezesi ise Bozdağ'dadır²⁸.

3 Kasım 1919 tarihinde Milne Hattının ilanından, 1919 yılı sonuna kadar cephede Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çarpışmalar ara ara devam etmiştir. Yunan kuvvetleri 3 Kasım'da 1 piyade, 1 süvari alayı ve 2 bataryadan oluşan bir güçle Salihli cephesine taarruz etmişlerdir. İki gün süren bu muharebede, bir başarı sağlayamayan Yunan kuvvetleri büyük kayıplara uğrayarak eski mevzilerine geri çekilmek zorunda kalmıştır²⁹. Aralık ayının son günlerinde ise cephede çarpışmalar yeniden hareketlenmeye başlamıştır. Bu dönemde Ödemiş ve Salihli bölgelerindeki çarpışmalar ile ilgili Demirci Mehmet Efe'nin, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği şu telgraf, cephede yaşanan durumu ortaya koyması bakımından önemlidir; "Yunanlılar, General Milne notasında gösterilen hattı çok üstün kuvvetlerle işgale başladılar. Ödemiş taraflarında üç gündün beri kanlı muharebeler oluyor. Hain Ferit Paşa kabinesi zamanında hiçbir yerden yardım alamadık. Bir aydan beri her tarafa silah ve cephaneye için başvurulduğu halde sadece pek az miktar Konya'dan geldi. Bugün de Burdur'dan 100 sandık gönderiliyor. Savaş bu şekilde devam edecek olursa mevcut cephaneye ile düşmana nihayet 10 gün mukavemet gösterilebilir. Bir hafta içinde 15.000 mücahidi cepheye getirmek kolaydır. Bunlar silah ve cephanesizlik yüzünden getirilemiyor. Bazı yerlerden kuvvetli vaatler alındıysa da, durum aleyhimize döndüğü takdirde yapılacak yardımın hiçbir değer hükmü kalmayacaktır... Salihli kesimi çok zayıftır. Üstelik Yunanlılar dünden beri oraya taarruz ettikleri için bizden kuvvet ve yardım istiyorlar. Bir tek er bile gönderilmesine bu sırada imkân yoktur. Salihli kesimi hemen takviye edilmez ve düşman durdurulmazsa, bizim de durumumuz pek güçleşecektir..."³⁰.

Demirci Mehmet Efe'nin güçlendirilmesi gerektiğini ısrarla vurguladığı Salihli cephesine 21 Kasım 1919'da, Yunan kuvvetleri yeni bir harekât gerçekleştirmiştir. Bu saldırı karşısında başarısız olan Kuva-yı Milliye kuvvetleri ise Tatar - İslam hattına geri çekilmek zorunda kalmışlardır.³¹ Bu süreçte Sart'ın önemli bir kısmı işgal edilmiştir. Söz konusu mağlubiyetin sebepleri arasında Çerkez Ethem Bey'in Anzavur ayaklanmasını bastırmak için 150 kadar seçkin mücahitle Salihli'den Balıkesir'e gönderilmesinin de etkili olduğu³² ifade edi-

28 Ergül, *age.*, s. 235.

29 ATASE Arşivi, İSH, K. 35 G. 66 B. 66-1. Bu konuya dair ayrıca bkz. Özalp, *age.*, s. 63.

30 *Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 2 nci Kısım...*, s. 160-162.

31 ATASE Arşivi, K. 325 G. 117 B. 117-1.

32 *Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 2 nci Kısım...*, s. 160.

lebilir. O günlerde Salihli Cephesinden gelen olumsuz haberler Heyeti Temsiliye Reisi Mustafa Kemal Paşa tarafından da yakından takip edilmiştir. 2 Aralık 1919'da Salihli ve civarındaki duruma dair gönderdiği telgrafta Mustafa Kemal Paşa; "...Zayıf olan Salihli cephesinin 23. Tümen birlikleriyle kuvvetlendirilmesi mümkün değil mi? Demirci Mehmet Efe, silah ve cephane istiyor. Muharebenin devam etmesi için de bu isteğinin derhal yerine getirilmesi gerekmez mi? Buna göre her ne suretle olursa olsun taarruza uğrayan cephelere cephane ve silahça en çabuk şekilde yardımda bulunulması gerekmektedir."³³ Şeklindeki soruları ve emirleri ile cepheye acilen destek gönderilmesini istemiştir. İlerleyen günlerde Salihli cephesinde işler Türk kuvvetleri adına giderek daha da karmaşık bir hal almaya başlamıştır. 20 Aralık 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 23. Tümen'in Alaşehir'de bulunan Alayının derhal Afyonkarahisar'a gönderilmesi emrini vermiştir. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın yukarıda yer alan cepheye destek verilmeli emri ile çelişmektedir. 23. Fırka Kumandanı Ömer Lütfi Bey de bu talebi sakıncalı bularak karşı çıkmıştır. Fakat bu durum üzerine Cemal Paşa, 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'e gönderdiği telgraf ile "...Nezaret, vaziyeti Ömer Lütfi Bey'den çok iyi bilir. Ömer Lütfi Bey'in yerine başkasını tayin ederek onun tümen kumandanlığı vekâletine son veriniz..." emrini vermiştir³⁴. Hal böyle olunca Ömer Lütfi Bey'in yerine Aşir Bey'in 23. Fırka Kumandanlığına uygun olduğunu belirtilmiş³⁵ ve nihayetinde 8 Ocak 1920'de Aşir Bey ³⁶ görevi devralmıştır.

Salihli cephesinde 18 Ocak 2020 günü sabaha karşı, Yunanlılar sekiz piyade taburu ve 8 topluk bir kuvvetle yeniden saldırıya geçmişlerdir. Bu muharebe 19 Ocak akşamına kadar sürmüştür. 18/19 Ocak 1920 gecesi Türk kuvvetleri Salihli cephesinde karşı taarruza geçmiş ve Milne Hattı'nı ele geçirerek Yunan kuvvetlerini geri püskürtmüştür³⁷. Bu çatışma sırasında Kapanca çiftliği, birkaç kez el değiştirmiş³⁸ ve nihayetinde 21 Ocak'taki Yunan saldırısı durdurularak, Yunan kuvvetleri eski mevzilerine çekilmek zorunda bırakılmışlardır³⁹.

29 Ocak 1920 tarihinde Yunan işgal kuvvetleri Salihli cephesinde bir kez daha taarruza kalkışmışlardır.⁴⁰ Bunun üzerine 7 Şubat 1920 tarihinde Heyet-i Temsiliye namına Mustafa Kemal Paşa, Balıkesir'de Kazım Bey'e gönderdiği şifre telgrafta Yunanlıların Salihli'ye işgal maksadıyla kuvvetli bir taarruz yapacaklarına dair istihbar alındığı ve bu cepheye acil yardım etmek üzere akıncıların her türlü fedakârlığı göze alarak düşmanın gerilerinde etkili olmalarını

33 ATASE Arşivi, İSH, K. 274 G.74 B. 74-1.

34 Fahrettin Altay, *10 Yıl Savaş ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara, 2008, s. 198.

35 ATASE Arşivi, İSH, K. 201 G. 34 B. 34-1.

36 ATASE Arşivi, İSH, K. 332 G. 68 B. 68-1.

37 *Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)*; Katalog: A1, Sıra No: 843, Kutu No: 19, Belge No: 5.

38 ATASE Arşivi, İSH, K. 120 G. 73 B. 73-1.

39 ATASE Arşivi, İSH, K. 420 G. 126 B. 126-1.

40 ATASE Arşivi, İSH, K. 204 G. 79 B. 79-1.

Gazi

Akademik
Bakış

267

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

istemmiştir⁴¹. 11 Şubat 1920'de Yunan kuvvetleri, Sart istasyonunun batısında ve Kapanca çiftliği civarında tekrar taarruz harekâtı başlatmış ancak başarılı olamamışlardır. Bu günlerde Bintepeler istikametinde Yunan kuvvetlerinin giderek artan topçu ateşi faaliyeti görülmeye başlanmıştır⁴². 18 Şubat 1920'de ise Yunan kuvvetlerinin, Milne Hattı'nda işgal mıntıklarını genişletmekte ve birçok yerde mezalim yapmaya devam etmekte olduklarına dair bilgiler gelmeye başlamıştır⁴³. Güney cephesinin 29 Şubat 1920 gününe ait kuvvet raporunda ise; Salihli cephesinde Yunan topçusunun Türk mevzilerine şiddetli ateş ettiği, ancak Türk topçularının karşı koymasıyla sükûta mecbur kılındığı ifade edilmiştir⁴⁴.

1920 yılı Mart ayının ilk günlerinden itibaren Salihli Cephesinde tekrar başlayan Yunan saldırıları ile Milne Hattının ilanından sonraki en şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. 2 Mart 1920 tarihinde Türk kuvvetlerinin tuttuğu Bozdağ cephesine saldırı düzenleyen Yunan kuvvetlerine karşı Mestan Efe Müfrezesi geri çekilerek Bozdağ'ın zirvelerini terk etmek zorunda kalmıştır.⁴⁵ Böylece Salihli cephesi de tehlikeye düşmüştür. Bunun üzerine Bozkır mıntikasından Alaşehir civarına gelen ve emrinde atlı ve yaya kuvvetlerden oluşan milli müfrezelerin olduğu Yarbey Arif Bey, Bozdağ'daki durumu düzeltmekle görevlendirilmiştir. 3 Mart 1920'de Alaşehir'deki 68. Alay'ın 1. Taburu ile bir hücum bölüğü ve iki makineli tüfek, Yarbey Arif Bey'in emrine verilmiştir. Kısa sürede cephede gece baskınları yapılmaya başlanmıştır. Yunan kuvvetleri ise baskınlardan korunmak için, 2. Tümen'den 7. Alay'ın 1. Taburu, 1. Alay'ın 3. Taburu ve 1. Bataryadan bir takım topçu kuvvetleriyle ve Albay Kondilis'in emrinde 7 Mart 1920'de Bozdağ'dan taarruz harekâtı başlatmışlar ve Türk kuvvetlerinin koordine olamamasından dolayı neredeyse zorlanmadan Sart köyünü ele geçirmişlerdir. 8 Mart 1920 günü, Yunan kuvvetleri Bozdağ'ı işgal etmiş oldukları hatta durmuş ve daha fazla ilerleyememişlerdir.⁴⁶ Bu çarpışmalarda Çerkez Ethem Bey kuvvetleri, Sart hariç diğer mevzileri savunmayı başarmıştır. 12 Mart 1920'de ise Salihli-Bozdağ cepheleri 23. Tümen Komutanlığı'nın sorumluluğuna verilerek tümen karargâhı Afyonkarahisar'dan Alaşehir'e intikal ettirilmiştir⁴⁷.

Salihli'nin Yunanlılar Tarafından İşgali Gediz Nehri Kuzeyi İle Marmara Gölü Kuzeyindeki Muharebeler

Cephede Yunan saldırısı 22 Haziran 1920 günü sabah saat 5'te başlamıştır⁴⁸. Yunan birlikleri, ilk olarak Kan boğazına saldırıp burayı ele geçirmişlerdir. Daha

41 ATASE Arşivi, İSH, K. 120 G. 107 B. 107-1.

42 TİTE Arşivi, Katalog A1, Sıra No: 914 Kutu No:20 Belge No:12

43 ATASE Arşivi, İSH, K. 110 G. 23 B. 23-1.

44 ATASE Arşivi, İSH, K. 122 G. 11 B. 11-1.

45 ATASE Arşivi, İSH, K. 59 G. 72 B. 72-1-2.

46 ATASE Arşivi, İSH, K. 59 G.159 B. 159-1.

47 *Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 2 nci Kısım...*, s. 169-170.

48 ATASE Arşivi İSH, K. 862 G. 66 B. 66-1.

Görüş

sonra, Marmara gölünün kuzeyindeki bölgeye kadar ilerlemişlerdir. Bu yöredeki 159. Alaydan ve Uşak Hücum Taburundan oluşan ve Binbaşı Şakir Bey kumandasındaki Türk kuvvetleri, yapılan saldırıyı önleyememişlerdir. Alay, ağırlıklarının Yunan süvarilerinin eline düşmesi üzerine büyük ölçüde dağılmıştır. Alay komutanı elinde kalan 200-300 kişilik bir kuvvetle Kayacık yönünde geri çekilmiştir. Daha sonra aldığı emir üzerine de Kula'ya yönelmiştir. Gölarmara'yı ele geçiren Yunan süvarileri, gölün kuzeyinden hızla Salihli'nin kuzeyindeki Pazarköy'e kadar gelmiştir⁴⁹. Bu ilerleme gölün güneyinde Bintepele'de direnen milli kuvvetleri tehlikeye soktuğundan, Salihli'de ihtiyat birliği olarak duran 68. Alayın 3. Taburu, iki ağır makineli ile Pazarköy-Kemerdamları yönünde ileriye sürülmüştür⁵⁰. Bu sıralarda 23. Tümen Komutanı Aşir Bey, Salihli cephe komutanına telefonla şu emri vermiştir: "Gediz kuzeyinde kuvvetlerimiz düşman süvarilerinin harekâtına mani olamıyor. Gerek Gediz Nehrinin kuzeyinden gelecek piyade kuvvetlerimiz ve gerekse güneyde bulunan kuvvetlerimiz Gediz Nehrinin geçit mahallerine ve nehrin güney sahiline yerleştirilerek akşama kadar düşmanı Gediz Nehri güneyine geçirmeyeceklerdir. Gediz Nehrinin kuzeyi tamamen elden çıktıktan sonra Salihli batısındaki kuvvetler 23 Haziran akşamı Manomak hattında savunmaya çekilecektir⁵¹. 68. Alayın Manomak İstasyonu civarındaki 2. Tabur birlikleri de Kemerdamları yönüne sürülmüştür. Bu taarruz sonucunda Kemerdamları ele geçirilmiş, Yunanlılar 22 Haziran gecesi Keçidağı sırtlarına çekilmek zorunda bırakılmıştır.

Gediz Nehri Kesiminde ve Marmara Gölü Güneyindeki Bintepele Muharebesi (23 Haziran 1920)

Marmara gölü ile Gediz Nehri arasındaki bölgenin savunması, Bintepele mevziini tutan Salihli Milli Alayının dört bölüklü 1. Taburu ile Uşak Hücum Taburundan bir bölük ve ayrıca altı ağır makineli tüfek ile iki sahra topundan kurulu bir kuvvete verilmiştir. Mevcudu 700 kadar olan bu birliğe karşı Yunanlılar bir piyade alayı, bir süvari grubu ve bir topçu taburu ile 23 Haziran günü taarruza geçmişlerdir⁵². Cephe Yunan taarruzunun başlamasıyla Bintepele'de iki kanlı savaş meydana gelmiştir⁵³. Bu çarpışmalar sonucunda önemli kayıplar veren Türk birlikleri 200 er, 3 makineli tüfek ve iki toptan oluşan kuvvetiyle Salihli'ye çekilmek zorunda kalmışlardır⁵⁴.

Gediz Nehri Güneyindeki Muharebeler (23 Haziran 1920)

Salihli Milli Alayının 2. Taburu, Gediz Nehri güneyinden gelecek Yunan birliklerine karşı Salihli'nin batısını savunmak için tertiplenmiş ve taburun emniyet

49 ATASE Arşivi İSH, K. 672 G. 8 B. 8-1.

50 İlkın-Tekeli, *age.*, s. 312.

51 ATASE Arşivi, İSH, K. 970 G. 54 B. 54-1;54A.

52 *Türk İstiklal Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 2 nci Kısım....*, s. 305.

53 ATASE Arşivi İSH, K. 639 G. 38 B. 38-1.

54 İlkın-Tekeli, *age.*, s. 312.

Gazi

Akademik
Bakış

269

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

birlikleri Hasalan-Sazköy-Çaltılı hattına kadar sürülmüştür. Yunan süvarisinin Salihli'nin Keli Mahallesinin kuzeyinden Gediz'in güneyine geçme ihtimaline karşı taburun 2. Bölüğü Salihli batı kuzeyinde Tatar-İslam'da bırakılmıştır. 23 Haziran'da Yunan birliklerinin Bintepele'e saldırısına paralel bir saldırı da bu cephede gelişmiştir. Akşama kadar Yunan saldırısını oyalayan tabur, daha sonra Salihli'ye çekilmiştir⁵⁵. Bunun üzerine Yunan birlikleri 23 Haziran günü Salihli cephesinde⁵⁶ taarruza geçmişlerdir. Bu savaşlarda Salihli alayının ikinci taburu 15'i aşkın şehit vermiştir⁵⁷. Yunan kuvvetleri ise daha fazla zayıt vermiştir. Ancak Türk kuvvetlerinin 23 Haziran günü Marmara Gölü'nün 12 km doğusuna çekilmek durumunda kalması ile⁵⁸ Salihli, 13. Yunan Tümeni tarafından sabah saat 6.30'da işgal edilmiştir⁵⁹. Salihli'nin doğusunda yapılan savaşta ise başarı sağlayamayan bütün birlikler de Alaşehir yönünde geri çekilmiştir⁶⁰. Yunan taarruzunun sonucunda Salihli Cephesi'ndeki Kuva-yı Milliye faaliyetleri sekteye uğramıştır⁶¹.

Salihli'nin Yunan İşgalinden Kurtuluşu

2 yıl 2 ay 13 gün Yunan işgali altında kalan Salihli için 26 Ağustos 1922'de Türk Ordusunun, Afyon Kocatepe'den Yunan işgal kuvvetlerine karşı büyük bir taarruz gerçekleştirmesi ile kurtuluş umudu doğmuştur. Üstün Türk kuvvetleri karşısında tutunamayan Yunan kuvvetleri, Dumlupınar bölgesine çekilmek zorunda kalmış ve 30 Ağustos tarihindeki buradaki meydan muharebesini de kaybederek İzmir'e doğru bozgun şeklinde geri çekilmeye başlamışlardır. Söz konusu dönemde Yunan kuvvetleri Salihli bölgesinde yeni bir müstahkem mevki oluşturmayı hedeflemişlerdir. Bu bakımdan Salihli Muharebeleri İzmir'e doğru giden yolda her iki kuvvet açısından da önem arz etmektedir. Zira Genelkurmay Başkanlığınca hazırlanan ve Türk İstiklal Harbi serisinin "Büyük Taarruz Takip Harekâtı" ismini taşıyan kitapta Salihli bölgesindeki muharebelere "Salihli Muharebesi"⁶² adı verilmiştir. Muharebeyi yürüten 1'inci Süvari Tümeni'nin Kurmay Başkanı olan Bnb. Kemal Balıkesir de yayınlanmamış anılarında muharebelere "Salihli Muharebemiz"⁶³ demektedir. Bu isimlendirmeler cephenin anlamını ortaya koymak açısından önemlidir.

55 İlkin-Tekeli, *age.*, s. 312.

56 ATASE Arşivi İSH, K. 970 G.53 B. 53-1.

57 ATASE Arşivi İSH, K. 639 G. 38 B. 38-1a.

58 ATASE Arşivi, İSH, K. 562 G. 3 B. 3-1.

59 ATASE Arşivi, İSH, K. 577 G. 192 B. 192-1-2. Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Komisyon, Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri (1911-1922), (Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, 1977), s. 48.

60 ATASE Arşivi İSH, K. 970 G. 58 B. 58-1.

61 ATASE Arşivi İSH, K. 672 G. 108 B. 108-1.

62 *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III ncü Kitap, Büyük Taarruzda Takip Harekâtı*, (Ankara: Genelkurmay Başkanlığı 1995, s. 119.

63 Kemal Balıkesir, *İstiklâl Savaşı Anıları* (Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi Basılmamış Daktilo Metin. Kütüphane No:IST.381.)

4 /5 Eylül 1922 gecesi, Türk Ordusunun 5.Süvari Kolordusu'na bağlı 1. Süvari Tümeni Durasılı'ya, 2.Süvari Tümeni Kemaliye'ye, 14.Süvari Tümeni ise Menye'ye ulaşmıştır⁶⁴. 1.Süvari Tümeni bir gün önce aldıkları emir gereği vakit kaybetmeden Salihli'ye doğru harekete geçmiştir. Görevi ise; diğer tümenlerin de desteği ile burada bulunan işgal kuvvetlerini bölgeden atmaktır. 5 Eylül sabahı bu tümen harekete geçerek⁶⁵ Salihli'nin doğusunda bulunan Yunan süvari tümenine baskın yapmak için Karaoğlanlı üzerinden Salihli'ye hareket etmişlerdir. 1'inci Tugay Komutanı Cemil Bey, 5 Eylül sabahı saat 08.00'de Salihli Cephesi'ndeki mevcut durumu Birinci Süvari Tümenine şöyle bildirilmiştir: "1. Salihli'ye girildi. İstasyon civarında sokak muharebesi devam ediyor. Kasaba istikametinde harekete hazırlanan trenin engellenmesine çalışılıyor. 2. Salihli kuzey ve güneyinden batıya doğru haricen ateşle taranıyor. 3. Bu rapor Salihli istasyon civarından sabah saat 08.00'de yazılmıştır."⁶⁶ 1'inci Tugay Komutanı Cemil Bey aynı günün sabahı, ilk mesajından 1 saat sonra, saat 9.00'da ikinci bir telgraf göndermiş ve şehirde düşman kuvvetinin fazlaştığını ve bu yüzden top ve diğer birliklerin takviye olarak gelmesini istemiştir⁶⁷. Bunun üzerine takviye birliklerinin bölgeye intikaline ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacı çok acil ve önemli olarak değerlendiren 1'inci Süvari Tümeni Komutanlığı, Salihli'nin doğusunda bulunan 14'üncü Alaydan bir makineli bölüğün destek için harekete geçmesini istemiştir⁶⁸. Gün boyu devam eden Salihli'deki Sokak savaşlarında 10'uncu Türk Alayı, istasyon civarında bulunan işgal kuvvetlerini batıya doğru çekilmeye zorlamıştır. Ayrıca şehrin hemen kuzey ve doğusunda bulunan demiryolu hattına hâkim sırtlar da Türk kuvvetlerince ele geçirilmiş ve böylece doğudan gelmeye başlayan Yunan birlikleri imha edilerek perişan bir surette demiryolu hattının güneyindeki dağlara kaçmaya mecbur edilmiştir.⁶⁹

Salihli'nin Kurtuluşu Sonrasındaki Gelişmeler

1'inci Ordu Muharebe Tahrir Dosyasında Salihli'nin kurtuluşu ile ilgili olarak; "1'inci Süvari Tümeni gurûb-u şemsle (gün batımıyla) beraber Salihli'yi ele geçirmiştir"⁷⁰ denilmek suretiyle Türk Ordusu'nun bu cephedeki zaferi ilan edilmiştir. Çarpışmalara dair ayrıntılar ise 1'inci Ordu Komutanlığının 5 Eylül muharebeleriyle ilgili yaptığı şu açıklama ile ortaya koyulmuştur: "1. Birinci Tümen çekilmekte olan düşmanı vurmak, yolunu tıkayarak geriden gelmekte olan kuvvetlerimizle birlikte olarak imha etmek maksadıyla 5 Eylül 1922 sabahı Salihli ile Yeniköy arasından taarruza geçmiştir. Düşmanın akşama kadar üç tümen kadar piyade ve bir tümen süvarisiyle muharebe edilmiştir. Düşman

64 *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III ncü Kitap...* s. 119.

65 *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III ncü Kitap...* s. 120.

66 ATASE Arşivi, İSH, K. 2335 G. 173 B. 3.

67 ATASE Arşivi, İSH, K. 2335 G. 173 B. 3.

68 ATASE Arşivi, İSH, 1 inci Süvari Fırkası Harp Ceridesi, aynı gün.

69 *Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım...*, s. 82 vd.

70 ATASE Arşivi, 1 inci Ordu Muharebe Tahrir Dosyası.

Gazi

Akademik
Bakış

271

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

perişan bir halde dağların yamaçlarına çekilmeye mecbur olmuştur. Düşmanın süvari tümeni daima bize mahkûm vaziyet almıştır. Düşmana iki top ve sayısız ağırlık ve köylerden alıkonularak toplayıp götürdüğü hayvanat ve kağını arabaları terk ettirilmiştir.

2. Muharebe; Salihli şehrinde demiryolu daima hâkimiyetimiz altında olarak devam etmiştir. İstasyonda evvela teslim olmak arzusunu gösteren düşmanın bir süvari alayı ve bir piyade taburu ile 11'inci Alayımız arasında devam eden muharebede alayımız pek cüretkârane davranarak ve fazlaca zayıt vermiş ve verdirmiştir.

3. Salihli'nin hemen doğusunda demiryolu tahrip edilmiş. Bu ana kadar biri Alaşehir'den gelen diğeri Salihli istasyonunda bulunan iki trenen başka batıya treni geçirilmemiştir.

4. Düşmanın çekilen son kuvvetleri tarafından şehir ateşe verilmiş ve şehir yanmaktadır.

5. Tümen 5-6 Eylül gecesini Salihli ve güneyinde açık karargâhta geçirmektedir. Yarınki harekât tarzımız konusunda verilecek emre göre hareket edeceğiz."⁷¹.

Salihli'nin Yunan işgalinden kurtarılması 1'inci Ordunun 38 Numaralı Ordu Emri şeklinde bağlı birliklere duyurulmuştur. Buna göre; "5 Eylül 1922'de gün batımıyla beraber Salihli ve civarına gelen Beşinci Kolordu birlikleri Alaşehir'den Salihli istikametine çekilen düşmanın iki tümenden fazla bir kuvvetini kolbaşısından sıkıştırmış ve düşman Salihli güneyindeki dağlara atılmıştır."⁷² Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa ise, Salihli'nin kurtuluşu haberini "1.Süvari Tümeni 5 Eylül 1922 akşamı Salihli'yi ele geçirmiş ve düşman yürüyüş kolunu takip etmektedir."⁷³ Şeklinde duyurmuştur.

Salihli'nin kurtuluşu sonrası yeni duruma göre Türk Ordusunun yapması gerekenler ise 38 Numaralı emirle ilgili birliklere bildirilmiştir. Buna göre; İkinci Kolordunun takip kolu Salihli'nin güneyindeki dağlık bölgeye, Birinci Kolordu takip kolu ise Salihli istikametine yönlendirilmiştir. Ayrıca Salihli bölgesinde sıkıştırılan Yunan kuvvetlerinin Ödemiş istikametine doğru çekilip çekilmediği ise İkinci Kolordu tarafından gözlemlenecektir. Üçüncü Süvari Tümeni Salihli-Turgutlu hattına doğru giden istikameti kontrol edecektir. Ordu karargâhı harp unsurları Salihli istikametine gidecek ve 6 Eylül akşamı İkinci Kolordu karargâhı olan Manomak istasyonunda veya Salihli'de bulunacaktır.⁷⁴ 39 numaralı ordu emrinde ise; Beşinci Kolordu'nun 6 Eylül gecesini Salihli'nin 5-6 km. batı ve kuzeybatısında geçirmekte olduğu bildirilmiştir. Dördüncü

71 ATASE Arşivi, İSH, K. 2335 G. 173 B.173-1

72 ATASE Arşivi, İSH, K1762 G. 114 B75-1.

73 ATASE Arşivi, İSH, K. 1784 G.142 B. 144-1.

74 ATASE Arşivi, İSH, K. 1762 G. 114 B. 75-1.

Kolordu'nun ise 7 Eylül sabahı Salihli-Karacaoğlan-Yeniköy-Yenipazar bölgesine gelmesi emredilmiştir. Ordu karargâhının da Salihli'de konuşlanacağı bildirilmiştir. Ayrıca 12 numaralı seyyar hastanenin Salihli'ye gelmesi istenmiş ve seyyar hastane 7 Eylül tarihinde Salihli'ye gelerek görevine başlamıştır.⁷⁵ Yunan birlikleri kasabadan çekilirlerken yanlarında 80 kadar hane sakinini esir olarak götürmüşlerdir. Salihli istikametinden batıya doğru zorla götürülen bu esir kafilesi Karaoğlan köyü civarında 14'üncü Alayın yaptığı hücumla kurtarılmış ve düşman birliği de imha edilmiştir⁷⁶.

İşgalin sonlandırılması sonrası, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanlığı karargâhı ve Fevzi Paşa, Batı Cephesi karargâhı ve İsmet Paşa 7 Eylül sabah saat 09.00'da Alaşehir'den hareket ederek öğlen Salihli'ye gelmişlerdir. Komutanlar Salihli'de muharebenin bu aşamasında yapılacakları görüşmüşlerdir.⁷⁷ Başkomutan Gazi Mustafa Kemal Paşa, 7 Eylül tarihinde verdiği emirde; "Salihli'nin batısında Marmara gölü-Karayahşi-Mersindere doğu hattında tutunmak isteyen düşman 6 Eylül tarihinde kısa bir muharebeden sonra Manisa-Turgutlu istikametinde batıya atılmıştır. Takip ediliyor"⁷⁸ diyerek durum tespiti yapmıştır. Mustafa Kemal Paşa, Fevzi ve İsmet Paşalar geceyi karargâh mensupları ile birlikte Salihli'de geçirmişlerdir. Batı Cephesi Komutanlığı 7 Eylül 1922 tarihli harp raporunda Salihli muzafferiyetinden itibaren gelinen son durumu değerlendirdikten sonra birliklerin yeni durumları ele almışlardır. Buna göre; "Birinci Ordu: Birinci Kolordu Karargâhı Salihli'de, 15'inci Tümen Taytan ve Salihli kuzeyinde; 6'ncı Tümen Karaoğlan-Salihli batısında; 57'nci Tümen Durasılı-Manavlı bölgesinde; 14'üncü Tümen Küçük-Büyükbenli'de; İkinci Kolordu ve 7'nci Tümen Yenipazar'da; 8'inci Tümen Yeniköy'de, 4'üncü Tümen Manomak civarında; 3'üncü Tümen Dereköy'de; Kolordu karargâhı Manomak istasyonunda; Dördüncü Kolordu Alaşehir civarında konuşlanacaktır. Batı Cephe karargâhı ise Salihli'de bulunacaktır"⁷⁹.

Mustafa Kemal Paşa ve komutanlar yeni durumu yerinde değerlendirmek amacıyla 8 Eylül günü öğleden sonra Salihli'den Adala'ya gitmişlerdir. Burada 2'nci Ordu komutanlığı ile hareket tarzları konusunda müzakerelerde bulunmuşlardır. Bu görüşmelerden sonra tekrar Salihli'ye dönmüş ve 8 Eylül gecesi de Salihli'de geçirilmiştir⁸⁰. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa ve Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa 9 Eylül sabahı saat 08.00'de Salihli'den ayrılarak harekâtın ileri aşamalarını takip etmek ve düşmana kesin darbeyi vurmaya üzere Turgutlu'ya doğru hareket etmişlerdir⁸¹.

75 ATASE Arşivi, İSH, K. 1762 G. 114 B. 82.

76 ATASE Arşivi, İSH, 1 inci Süvari Fırkası Harp Ceridesi, 6 Eylül 1922 Günü.

77 ATASE Arşivi, İSH, K. 1986 G. 32 B. 205.

78 ATASE Arşivi, İSH, K.592 G. 63 B.26.

79 ATASE Arşivi, İSH, K. 1762 G. 114 B. 103.

80 ATASE Arşivi, İSH, 1986/32, 8 Eylül 1922 Günü.

81 ATASE Arşivi, İSH, K. 1986 G. 32 B. 205.

Gazi

Akademik
Bakış

273

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Salihli'deki 5 Eylül muharebelerinde; "3 subay ve 41 er şehit olmuş, 5 subay yaralı ve 38 er ise yaralanmıştır. 33 er ise Yunan işgal kuvvetleri tarafından esir olarak götürülmüştür. Bu muharebede 80 kadar da muharebe hayvanı telef olmuştur. Ayrıca 4 makineli tüfek de kullanılamaz hale gelmiştir. Yunan tarafından ise; iki top, çok sayıda kağıt arabası ve pek çok malzeme, eşya, silah ve teçhizat ile pek çok cephane ele geçirilmiştir. Düşmandan alınan esirler ise usulüne göre muameleye tabi tutulmuştur⁸². Bu rakamlar ve veriler Salihli'de ne derece zorlu bir muharebenin olduğuna işaret etmektedir. Salihli'nin etrafındaki bölgelerde yapılan muharebeleri de ele alırsak yukarıda ifade edilen rakamların çok daha yüksek oranlarda olduğunu söylemek mümkündür. Türk ordusunca Salihli'nin kurtarılması mücadelesi ısrarla ve inatla yürütülmüştür. Çünkü Salihli'nin kurtarılması ile İzmir yolunun önünde bir engel kalmamıştır. 9 Eylül günü İzmir'e ilk giren birliklerden birisi de Salihli'nin kurtuluşunu sağlayan 1'inci Süvari Tümeni olmuştur. Salihli'de çok önemli muharebelerde bulunan 14'üncü Alay, İzmir'e de ilk giren birliklerdir⁸³. Salihli'nin kurtuluşunu sağlayan birlikler İzmir'in de kurtarılmasını sağlayarak Türk tarihinde önemli bir yere sahip olmuşlardır⁸⁴.

Sonuç

İzmir'in 15 Mayıs 1919 tarihinde Yunanlılarca işgali Salihli'de de tepkilere neden olmuştur. İşgal tehlikesine karşı kasabada Müdafaa-i Hukuk ve Kuva-yı Milliye teşkilatları kurulmuştur. Bu süreçte 17. Kolordu Kumandanı Vekili Bekir Sami Bey'in ve Çerkez Ethem Bey'in çalışmaları oldukça önemlidir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulması çalışmalarında ise Kadı Zahit Efendi'nin ismi öne çıkmaktadır.

Çerkez Ethem Bey'in başında bulunduğu Kuva-yı Milliye kuvvetleri ile Salihli ve çevresinde bulunan diğer milli kuvvetler arasında sonucunda Ethem Bey'in galip geldiği kısa süreli bir egemenlik mücadelesi olmuştur.

Mayıs 1919 – Haziran 1920 tarihleri arasında Salihli bölgesinde Türk kuvvetleri ile Yunan işgal kuvvetleri arasında pek çok kanlı savaş gerçekleşmiştir. Bu dönemde Yunan kuvvetleri için temel hedef; Milne Hattının ele geçirilmesi olmuştur. Türk kuvvetleri 23 Haziran 1920'ye kadar Salihli'yi müdafaa etmeyi başarsalar da kasaba 23 Haziran 1920 tarihinde işgal edilmiş ve 2 yıl 2 ay 13 gün esaret altında kalmıştır.

Türk Ordusunun, 26 Ağustos'ta Kocatepe'de ve 30 Ağustos'ta Dumlupınar'da Anadolu'daki Yunan işgal kuvvetlerini bozguna uğratması ile yeni bir süreç başlamıştır. İzmir'e doğru panik halinde çekilen Yunan kuvvetlerinin hedefinde Salihli'de tutunabilmek ve burada bir müstahkem mevki oluş-

82 ATASE Arşivi, İSH, 1 inci Süvari Fırkası Harp Ceridesi, 5 Eylül 1922 Günü.

83 Kemal Balıkesir, *age.*, s.132.

84 Akgül, *agm.*, s. 94.

turmak vardır. Ancak Türk süvari kuvvetleri plana izin vermemek için geri çekilen Yunan kuvvetlerini yakından takip ederek Salihli'yi 5 Eylül 1922'de işgalden kurtarmış ve böylece Türk Ordusuna İzmir yolu sorunsuz bir şekilde açılmıştır.

Salihli'deki 5 Eylül tarihindeki çarpışmalarda Türk kuvvetlerinden; 3 subay ve 41 er şehit olmuş, 5 subay ve 38 er ise yaralanmıştır. 33 er ise Yunan işgal kuvvetleri tarafından esir olarak götürülmüştür. Savaşta Yunan işgal kuvvetlerinin kaybı daha ağır olmuştur. Salihli merkezinin haricinde Salihli'ye bağlı diğer bölgelerde yapılan muharebeler de ele alındığında belirtilen rakamların çok daha yüksek oranlarda olduğunu ifade etmek mümkündür.

Kaynaklar

ALTAY, Fahrettin, *10 Yıl Savaş Ve Sonrası 1912-1922*, Eylem Yayınları, Ankara, 2008.

APAK, Rahmi, *İstiklal Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1990.

AS, Bünyamin, *Bir Kuva-yı Milliyeci: Parti Pehlivan, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Manisa, 2018.

BALIKESİR, Kemal, *İstiklâl Savaşı Anıları* (Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Kütüphanesi Basılmamış Daktilo Metin. Kütüphane No:İST.381.).

BAYAR, Celal, *Bende Yazdım (Milli Mücadele)*, C.VIII, Baha Matbaası, İstanbul, 1972.

BAYKAL, Füsün, *Salihli Kent Coğrafyası*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, 1989.

BAYKARA, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.

ÇİÇEK, İbrahim, *Her Yönü İle İlçemiz Salihli*, Çiçek Matbaası, Salihli, 1985.

ERGÜL, Teoman, *Antik Uygarlıkların Mirasçısı Bir Kentin Özgün Tarihi (Türkleşen Anadolu'da Sardis ve Salihli)*, 3. Baskı, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara, 2010.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler 15 Mayıs 1919-2 Kasım 1923*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, C. VII, Ankara, 1975.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, Batı Cephesi, C. II, Kısım. 2*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

Genelkurmay Başkanlığı, *Türk İstiklâl Harbi, II nci Cilt Batı Cephesi 6 ncı Kısım III ncü Kitap Büyük Taarruzda Takip Harekâtı*, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1995.

GÖKBİLGİN, Mehmet Tayyip, *Milli Mücadele Başlarken Mondros Mütarekesi'nden Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.

GÜLMEZ, Nurettin, "Kuva-yı Milliye ve Manisa", *Milli Mücadele'de Manisa ve Kuva-yı Milliye Sempozyumu Bildirileri (6-7 Kasım 2009)*, Manisa Valiliği, Manisa, 2010.

İLKİN, Selim - İlhan Tekeli, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.

Gazisi

Akademik Bakış

275

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

İNCEDAYI, Cevdet Kerim, *İstiklal Harbi (Garp Cephesi)*, Haz. Muhammet Safi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

KOMİSYON, *Şehir ve Kasabaların Harp Bölgeleri, Bombardıman, İşgal ve Kurtuluş Tarihleri (1911-1922)*, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1977.

KONUĞÇU, Enver, *Alaşehir Kongresi (16-25 Ağustos 1919)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2000.

METİN, Barış, "Esaretten Zafere Uşaklı Bir Muharip Gazi Şükrü Nail'in (Soysal) Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Dönemi Hatıraları", Akademi Yayınevi, Uşak, 2012.

OTMAN, Ahmet - Ali Aksakal, "Antik Çağdan Günümüze Salihli", Başat Ciltevi, Salihli, 2004.

ÖZALP, Kazım, *Milli Mücadele 1919-1922*, C. I-II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1998.

TURAN, Şerafettin, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çanklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları 1919-1920*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1967.

UÇAR, Mustafa, *Antik Kral Yolunda Zümrüt Bir Kent Salihli*, Salihli Belediyesi Kültür Yayınları, Salihli, 2010.

ZÜRCHER, Erik Jan, *Milli Mücadele'de İttihatçılık*, Çev., Nüzhet Salihoğlu, 8. Basım. İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İstiklal Harbi Koleksiyonu, (İSH) Kutu: 20, Gömlek: 43, Belge No: 43-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 257, G. 169 B.169-1;

ATASE Arşivi, İSH, K. 35 G. 66 B. 66-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 325 G. 117 B. 117-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 274 G.74 B. 74-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 201 G. 34 B. 34-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 332 G. 68 B. 68-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 120 G. 73 B. 73-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 420 G. 126 B. 126-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 204 G. 79 B. 79-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 120 G. 107 B. 107-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 110 G. 23 B. 23-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 122 G. 11 B. 11-1

ATASE Arşivi, İSH, K. 59 G. 72 B. 72-1;2.

ATASE Arşivi, İSH, K. 59 G.159 B. 159-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 862 G. 66 B. 66-1.

ATASE Arşivi, İSH, K. 672 G. 8 B. 8-1.

Görüş

Akademik
Bakış

276

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- ATASE Arşivi**, İSH, K. 970 G. 54 B. 54-1;54A.
ATASE Arşivi, İSH, K. 639 G. 38 B. 38-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 970 G.53 B. 53-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 639 G. 38 B. 38-1a.
ATASE Arşivi, İSH, K. 562 G. 3 B. 3-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 577 G. 192 B. 192-1-2.
ATASE Arşivi, İSH, K. 970 G. 58 B. 58-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 672 G. 108 B. 108-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 2335 G. 173 B. 3.
ATASE Arşivi, İSH, K. 2335 G. 173 B.173-1
ATASE Arşivi, İSH, K1762 G. 114 B75-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1784 G.142 B. 144-1
ATASE Arşivi, İSH, K. 1762 G. 114 B. 75-1.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1762 G. 114 B. 82.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1986 G. 32 B. 205.
ATASE Arşivi, İSH, K.592 G. 63 B.26.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1762 G. 114 B. 103.
ATASE Arşivi, İSH, K. 1986 G. 32 B. 205
ATASE Arşivi, İSH, 1 inci Süvari Fırkası Harp Ceridesi, 5 Eylül 1922 Günü.
ATASE Arşivi, İSH, 1 inci Süvari Fırkası Harp Ceridesi, 6 Eylül 1922 Günü.
ATASE Arşivi, 1 inci Ordu Muharebe Tahrir Dosyası.
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), Katalog: A1, Sıra No: 843, Kutu No: 19, Belge No: 5.
TİTE Arşivi, A1, Sıra No: 914 Kutu No:20 Belge No: 12

Extended Abstract

After the Ottoman Empire withdrew from the First World War by signing the Mondros Armistice, Greek forces started invasions in Western Anatolia starting from Izmir on May 15, 1919. In response to this, several organisations such as “Müdafaa-i Hukuk”, “Redd-i İlhak” and “Kuva-yı Milliye”, were established in İzmir and in the other cities and towns in the invasion area. During this period, 17th Corps Deputy Commander Bekir Sami, Aşir Bey and Çerkez Ethem had important roles in existence of the armed resistance of the “Kuva-yı Milliye” in Salihli, as well as in the defence of the Milne Line in the following days. Kadı Zahit Efendi comes into prominence when we look at the efforts to establish “Müdafaa-i Hukuk” organisations. During the War of Independence, the commanders in the Salihli Front have changed over time. Mehmet Tahir Bey who is the commander of the Ödemiş Gendarmerie Battalion, Sarı Efe (Edip Bey),

Gazi

Akademik
Bakış

277

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Çerkez Ethem Bey, and District Governor Haydar Bey served as Salihli front-line commanders within the National Forces. All these detachments were put under the order of Ömer Lütfi Bey, the commander of 23rd division, and later under the order of the District Governor Aşir Bey. In the Salihli Front, there was a short-term struggle for sovereignty between the national forces and the Çerkez Ethem Bey increased her sovereignty in the region in this process.

After the announcement of the Milne Line on the Salihli front on November 3, 1919, Greek forces carried out a new operation to the west of Salihli on November 21, 1919. National Forces failed and had to retreat, and some areas of Sart were occupied by Greek forces. After this date till June 22, 1920, many clashes took place between the Greek occupation forces and Turkish troops on the Salihli Front. Salihli was occupied as a result of the Greek attack on June 23, 1920 and remained under occupation for 2 years, 2 months and 13 days.

The Turkish Army carried out a major offensive against the Greek occupation forces from Kocatepe, Afyon on August 26, 1922. The Greek forces could not hold on to the superior Turkish forces, and had to retreat to the Dumlupınar region. They lost the battle in Dumlupınar on 30th August and started to retreat irregularly towards Izmir. During this period, Greek forces tried to create a new fortified position in Salihli region. In this respect, the importance of the Salihli Battles-on the way to Izmir- has increased for both Turkish and Greek forces. In the book titled "Büyük Taarruz Takip Harekâtı" which was a part of Turkish War of Independence series prepared by the General Staff of Turkey, the battles in the Salihli region are called the "Salihli Battle" in order to indicate the importance of the region and the wars. In the early hours of September 5th, the Turkish Army attacked to capture Salihli. During the street battles in Salihli, which continued throughout the day, the 10th Turkish Regiment forced the occupation forces around the station to withdraw westward. Besides, the hills dominating the railway line in the north and east of the city were also captured by the Turkish forces, and the Greek forces, which came from the east, were destroyed and forced to flee to the hills south of the railway line. Thus, Salihli was taken back by the Turkish Army on September 5, 1922. The hopes of Greek forces to hold on Salihli have definitely ended and the Izmir road was opened to the Turkish Army.

In the battles between the 1st Cavalry Brigade and Greek forces in Salihli from 05:15 in the morning to late evening on September 5th, 3 officers and 41 privates were martyred, 5 officers and 38 privates were injured within Turkish forces. In addition, 33 soldiers were taken as captives by the enemy troops. Nearly 80 animals used in war perished during this battle. These numbers and data indicate that there was an important battle in Salihli. Apart from the city center of Salihli, if we include the battles in other regions of Salihli, it is certain that these numbers were much higher.

Görüş

Akademik
Bakış

278

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Kültür Devriminden “Büyük Terör” e: Çön Taş’taki Siyasi Katliam

From the Cultural Revolution to the “Great Purge”: Political Massacre in Chong-Tash

Hikmet ÖKSÜZ* - Badegül CAN EMİR**

Öz

Sovyetler Birliği tarihinde 1937-1938 yılları İosif Stalin rejimi ve beraberinde gelen bir karalama politikasının eşlik ettiği “Büyük Terör” yıllarına denk düşer. “Büyük Terör”, kendi ideolojik fikirlerini yerleştirmek isteyen sosyalist iktidarın meşruiyetini pekiştirme, siyasi muhalifleri ortadan kaldırma, kültür devrimini ve sosyo-ekonomik yenilikleri kabul ettirme ve bu yeniliklerin başarısız sonuçlarını ört bas etme gayesiyle tüm ülkede sözde karşı devrimci faaliyetlerin önüne geçmek için yürüttüğü bir baskı politikasıdır. Baskı, 1937-1938 yıllarında zirveye ulaşır ve ibre, milliyetçi kabul edilen, Sovyet ideolojisini benimsemiş pek çok devlet adamı, aydın, ideolog, asker ve sıradan halka kadar Sovyetlerin söz konusu tarihsel sürecine tanıklık eden tüm sosyal gruplara çevrilir. “Büyük Terör”, 00447 numaralı emir çerçevesinde “Önceden Kulak I Olarak Fışlenmişlerin, Ağır Suçluların ve Diğer Anti-Sovyet Yanlılarının Cezaya Çarptırılmaları Operasyonu Hakkında” adlı emirle SSCB Cumhuriyetlerin tüm bölgelerine olduğu gibi Kırgızistan’a da uzanır. Şair, yazar, gazeteci, din adamı, ideolog, siyasetçi ve eğitim görmüş her sınıftan insan baskıdan nasibini alır. Özellikle Kırgızistan’a sosyalist milli bir devlet kimliği kazandırmaya çalışan nitelikli 137 aydın; Türkçü, Turancı, İslamcı, halk düşmanı ve ajan niteliğiyle öldürülür. Bu insanların kimlikleri ve akıbetleri ancak yıllar sonra, Bişkek’in 20 kilometre güneydoğusundaki Çön Taş tepesinde toplu bir mezarın bulunmasıyla ortaya çıkar.

Çalışmada “Büyük Terör”ün nedenleri, hedefleri ve bu olayı tetikleyen itici güçler incelenmiş; planlı bir eylem olarak devlet tarafından maksatlı ve katı bir şekilde yürütülen “Büyük Terör”ün Kırgızistan’a nasıl uzandığı, Çön Taş’taki siyasi katliamı nasıl beslediği ele alınmıştır. Yazılı dokümanların analizi yoluyla ulaşılan bulgu ve yorumlamalar ekseninde “Büyük Terör”ün arka planı ve Çön Taş katliamını hazırlayan sosyo-kültürel zemin değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: “Büyük Terör”, İosif Stalin, Kırgızistan, Çön Taş

Abstract

In the history of the Soviet Union, the years 1937-1938 coincide with the years of the “Great Purge” (Большой террор), accompanied by Joseph Stalin’s regime and the defamation campaigns that came along with it. The “Great Purge” was a repression campaign carried out by the socialist government seeking to embed its ideology, and aimed supposedly at thwarting all counter-revolutionary activity in the country by consolidating its legitimacy, eliminating political adversaries, imposing a cultural revolution

Makale Geliş Tarihi: 31.05.2020. Makale Kabul Tarihi: 17.08.2020.

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
E-mail: h.oksuz@ktu.edu.tr; ORCID İD: 0000-0002-3957-9174.

** Doç. Dr. Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü,
E-mail: canbadegul@gmail.com; ORCID İD: 0000-0003-1046-1188.

1 Sovyet terminolojisinde büyük toprak ve çiftlikleri olan zengin kişileri ifade etmek için kullanılan bir terimdir.

Gaz

Akademik
Bakış

279

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

and socio-economic reforms, and concealing the failures of said reforms. In 1937-1938, the repression peaked and engulfed all social groups that had witnessed the relevant Soviet historical process, including many political leaders, intellectuals, ideologues, soldiers and common folk who were deemed nationalists and had adopted the Soviet ideology. The "Great Purge" extended to Kyrgyzstan just as it did to all territories of the USSR Republics, pursuant to NKVD Order No. 00447 "About repression of former kulaks, criminals, and other anti-Soviet elements". Poets, writers, journalists, clerics, ideologues, politicians, and educated people of all classes got their share of repression. 137 proficient intellectuals working to facilitate a socialist nationalist identity specifically for Kyrgyzstan were murdered as Turkists, Turanists, Islamists, public enemies, and spies. The identities and fates of these people were only uncovered years later with the discovery of a mass grave on Chong-Tash hill, 20 kilometers southeast of Bishkek.

The study examines the causes and aims of the "Great Purge", as well as the driving forces that triggered this event, and considers how the "Great Purge", carried out deliberately and decisively by the government as a planned act, extended to Kyrgyzstan and fostered the political massacre in Chong-Tash. The background of the "Great Purge" and the socio-cultural groundwork, which prepared the Chong-Tash massacre, have been evaluated in relation to findings and explications reached through an analysis of written documents.

Key Words: "Great Purge", Joseph Stalin, USSR, Kyrgyzstan, Chong-Tash

Giriş

Sovyet Tarihi'nde Stalin dönemine denk gelen 1930-1950'li yıllar arasında Rusya'da sürdürülen baskıya "Repressiya" adı verilir. Sürecin 1937-1938 yıllarına denk düşen ve daha çok aydın kesimi hedef alan ayağı, Rusya tarihinde "Büyük Temizlik", "Yejovşçina" veya "Büyük Terör" adlarıyla anılır. "Büyük Terör", İosif Stalin'in kişisel olarak güçlenme ve kamusal süreçleri kontrol altında tutma yöntemlerinden biridir ve tüm Sovyetler Birliğini, tüm ulus ve sosyal grupları kapsar.² Rusya tarihindeki trajik olaylardan biri olan ve bir çığ gibi büyüyen Sovyetler Birliğini kuşatan "Büyük Terör"ün kökleri ise İ. Stalin'in kültür devrimine dayanır. Kültür devrimiyle iktidar, kültürün politize edilmesinin temellerini atar. Bu yolla, herkesin aynı ideolojik çatı altında birleştirilmesi hedeflenmektedir. İktidarın başat amacı, koyduğu hedefleri gerçekleştirebilmek için Sovyet nüfusunu mobilize etmektir.³ Bu noktada Sovyet Rusya'da kültürün ayrılmaz bir parçası ve sosyalist ideolojinin aktarıcısı olacak olan aydınların, siyasetçilerin, toplum önündeki her bir kişinin tutumu son derece önemlidir. Bu nedenle İ. Stalin bu grupları kontrol altında tutmak ister. Proleter temeller üzerinde yükselecek olan Totaliter Sovyet devletinin siyasetinin bir parçası olarak kitlesel baskılarda dostları ve düşmanları belirlemek için sübjektif ölçütler belirlenir; önceden belirlenmiş emirlere göre Troçkistler, Zinovyciler, Buharinliler, Rıkovitler, burjuva milliyetçileri, Menşevikler, sosyal devrimciler, casuslar, kaçak kulaklar vb. halkın karşısına düşman sıfatıyla çıkarılır. Bu yönüyle "Büyük Terör" yeni bir toplum ve yeni bir birey inşa etmenin temel aracıdır. Bu

2 O. S. Gonçarova, "Strel'bitskiy Semen Dementyevič-jertva političeskih repressiy 1937 goda", *Političeskiye repressii i soprotivleniye nesvobode. Materialı vsersoysskiy naučnoy konferentsii*, Sıktıvkar 2009, s. 51.

3 Hanife Saraç, *Sovyet Propaganda Dili*, Değişim Yayınları, İstanbul 2019, s. 59.

kitlesel baskıyla eski toplum düzeni sadece yenilmekle kalmaz, aynı zamanda “son doğum lekelerine” kadar tamamen yok edilir.⁴ Zira “Büyük Terör”ün kitlesel baskı dalgası, yalnızca Komünist Parti üyelerini değil, zamanla sıradan vatandaşları da hedef alır. 1937’nin ikinci yarısında terör, Sovyet nüfusunun geniş kitlelerine yayılmaya başlar ve o andan itibaren bu terör artık “Büyük Terör”dür. 1937-1938 yılları, “Büyük Terör”ün siyasi ve ideolojik bir kampanyaya dönüştüğü yılların özünü teşkil eder.⁵ 1937-1938 “Büyük Terör”ü, Yönetici Partinin Genel Kurulu’nda 1936 tarihinde onaylanır. Sözde halk düşmanlarını yıpratma, burjuva ideolojisiyle savaşıma ihtiyacıyla çıkardıkları emir oldukça geniş çaplıdır ve ulusal cumhuriyetlerde de muhalefeti hedef alır.⁶

“Büyük Terör”ün 00447 numaralı emir çerçevesinde yürütülen operasyonuyla, “Önceden Kulak Olarak Fişlenmişlerin, Ağır Suçluların ve Diğer Anti-Sovyet Yanlılarının Cezaya Çarptırılmaları Operasyonu Hakkında”, bastırılan “kulaklar, suçlular ve diğer anti-Sovyet unsurlar” iki kategoriye ayrılarak cezalandırılır. Yargılama için Troyka⁷ adı verilen mahkemeler kurulur. İlk kategoriye alınanlar en azılı düşmanlar olarak kabul edilip derhal tutuklanarak göstermelik yargılamalardan sonra kurşuna dizilir. İkinci kategoride kabul edilenler ise 8 ila 10 yıl süreyle hapse mahkûm edilir. Birinci ve ikinci kategoridekilerin bir şekilde temasta olduğu aile üyeleri, arkadaşları, komşuları, iş arkadaşları da şüpheli olarak çeşitli baskılara maruz kalır.⁸ Tutuklamalar, hapishane ve kamp cezaları, infazlar istatistiklerine bakıldığında Ağustos 1937’den Kasım 1938’e kadar her iki operasyonla yaklaşık 1.114.110 kişi tutuklanır, 1.102.910 kişi ise hüküm giyer. İdam edilenlerin sayısı yaklaşık 633.955’dir. 485.626 kişi de kamp-lara ve hapishanelere gönderilir.⁹ “Büyük Terör” yıllarında 1,5 milyondan fazla kişi tutuklanır ve bunun yaklaşık olarak 700 bini kurşuna dizilir. Tutuklularla

4 Aleksey F. Stepanov, “‘Bolşoy terror’ 1937-1938 gg.: problemi izuçeniya”, *Problemi istorii massovih političeskih repressiy v SSSR. K 70-letiyu Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1939 goda: materialı VI Mejdunarodnoy naučnoy konferentsii*, İzd.Ekoinvest, Krasnodar 2010, s. 108.

5 Oleg Hlevnyuk, *Stalin. İzn’ odnogo vojdy*, İzd. AST, Moskva 2015, s. 210; Mark Yunge, Polf Binner, *Kak terror stal ‘bol’şim’*, *Sekretnyy prikaz № 00447 i tehnologiya yego ispolneniya*, AIRO- XX, Moskva 2003, s. 266.

6 Leyla Derviş, Symbat Esenkan Kyzy, “Kırgızistan’da Siyasi Katliam (1937-1938)”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 23, 2019, s. 172.

7 Troyka, Sovyetlerin basitleştirilmiş, hızlı soruşturmaların ardından, halka açık adil bir yargılama olmadan Halk İçleri Komiserliğinden üç kişi tarafından ceza verilen mahkeme dışı/yargısız organıdır. Troykalar cezalarını kapalı kapılar altında, sanığa hiçbir savunma müfettişi vermeden önceden hazırlanan belgeler ve raporlar temelinde gerçekleştirirler. Bkz. Yunge, Binner, *a.g.e.*, s. 27, 31.

8 Vadim Rakaçev, “Massoviy političeskiye repressii 1930-h gg. İ ih vliyaniye na çislennoşt’ i strukturu narodonaseleniya Kubani i Stavropolya”, *Obščestvo i pravo*, 3/40, 2012, s. 55-56; Ayrıca bkz. S. A. Kropaçev, “‘Bol’şoy terror’i yego jertvi v zerkale sovetzkoy propagandı 1937-1938 godov”, *Problemi istorii massovih političeskih repressiy v SSSR. K 70-letiyu Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1939 goda: materialı VI Mejdunarodnoy naučnoy konferentsii*, İzd. Ekoinvest, Krasnodar 2010, s. 323.

9 Yunge, Binner, *a.g.e.*, s. 217.

Gazi

Akademik
Bakış

281

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

birlikte akrabalarının kaderi de değişir. Gerçek dışı suçlamalarla, birçok etkin politikacı ve asker, tanınmış kültür ve bilim insanı ve ülkenin yüz binlerce sıradan vatandaşı baskı altına alınır.¹⁰ Ülkenin tüm bölgelerinde istisnasız toplu tutuklamalar ve infazlar yapılır. Sovyet halklarının tarihsel belleğinde yıllarca kalacak bir korku atmosferi yaratılır. Salınan bu korku, insanları Sovyetlerin istediği itaat içinde tutar. Stalin baskı rejimiyle ülkenin önde gelen elitleri arasında sıkı bir dizgin tutar, her türlü muhalefeti ortadan kaldırır. NKVD (İçişleri Halk Komiserliği), Temmuz 1937'den Kasım 1938'e kadar sosyal olarak tehlikeli unsurlara, sözde ulusal birliklere karşı büyük çaplı operasyonlar gerçekleştirebilir. Tutuklama için belirleyici faktörler; sınıf, siyasi ve sosyal arka plan veya köken gibi unsurlardır.¹¹

1937-1938 yıllarında baskının geniş çaplı genişlemesi politikasındaki dönüm noktası, Şubat - Mart 1937'de Tüm Birlik Bolşevikler Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin genel kurul kararıdır. Stalin liderliğindeki Politbüro, NKVD'nin kitlesel baskı operasyonları için emirleri dikkate alır ve onaylar, yeni baskı alanlarının seçimini belirler ve NKVD'nin bölgesel, il ve Cumhuriyet bölümlerinin başkanlarının faaliyetlerini düzenler.¹² Yerel parti organları, kendilerine sağlanan faaliyet alanını, bölgeye bağlı olarak tamamen özel baskılarla 00447 numaralı emir çerçevesinde kullanırlar.¹³ Emrin uygulandığı bölgelerden biri de Kırgızistan'dır. Kırgızistan'daki aydınlar, milli direnişi ve dine dayalı yönetim şeklini savunacak kimseyi bırakmamak gayesiyle mevcut sosyo-politik sisteme ve ekonomik sisteme sadakatsizlikle, Troçkistlerle ve sağcılarla bir olmakla, 'Pan İslamizm', 'Pan Türkizm', 'Halk düşmanı', 'Sosyal Turancı' ve 'Milliyetçi' olmakla suçlanmışlardır.¹⁴

Okuyucu için rehber olarak hizmet edecek olan bu çalışma, nitel araştırma yöntemiyle inşa edilmiştir ve yazılı dokümanların analizi yoluyla, tarihsel eleştirinin kaynakları etrafında ilerleyecektir. Bu düzlemde çalışma Sovyetler Birliğinde Temmuz 1937 ile Kasım 1938 tarihleri arasındaki baskıyı, 00447 numaralı emrin doğuşu, hedefleri, yürütülmesi; bu emrin Kırgızistan özelinde Çön Taş katliamını nasıl beslediği ve Çön Taş katliamını hazırlayan sosyo-kültürel zemini kapsamaktadır.

Kültür Devrimi'nden "Büyük Terör"e Uzanan Nedenler

Sovyetler Birliğinde 20.yüzyılın 30'lu yıllarına damga vuran "Büyük Terör"ün arka planında pek çok nedenden söz edilebilir. Bunlar arasında en belirgin

10 № 00447 emir uyarınca baskıya maruz kalınan koşullarla ilgili bkz *A.g.e.*, s. 153-154.

11 B. D. Abdırhmanov, "İz istorii 'Natsional'nın operatsiy' NKVD 1937-1938 gg. V Kirgizii. Repressii v otnoşenii etniçeskikh Men'şinstv", *Vestnik Kalmutskogo universiteta*, 34/2, 2017, s. 7.

12 V. N. Haustov, V.P.Naumov i N.S. Plotnikova (Sost.), *Lubyanka, Stalin i Glavnoye upravleniye gosbezopasnosti NKVD 1937-1938*, MFD, Moskva 2004, s. 6.

13 Bkz. Yunge, Binner, *a.g.e.*, s. 10.

14 Khalida Devrişeva, "Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri", *SUTAD*, 39, 2016, s. 195.

Görüş

Akademik
Bakış

282

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

olanlardan biri tek tip Sovyet insanı yaratma gayesidir.¹⁵ Sovyet insanını istendiği gibi şekillendirme sürecinde, 20. yüzyılın başlarında, Proleter temeller üzerinde yükselecek olan Sosyalist ideolojiyi iletmenin yolu kültürel devrimden geçmektedir. 1920-1930’lu yıllarda SSCB’de toplumun manevi ve kültür hayatında gerçekleştirilen değişiklikleri içeren Kültür Devrimi, halkı yeniden eğitmeyi, Halkta Komünist bilinci yerleştirmeyi ve Sovyetleştirmeyi, tarihi gelenekler ve kültürel mirastan koparmayı, kültürü Bolşevikleştirmeyi ister. Kültür devrimi partinin kontrolü altında işçi ve köylüler arasında okuma yazma bilmezliği ortadan kaldırma, sosyalist halk eğitimi sistemini kurma, sosyalist aydınlar oluşturma gayreti gösterir.¹⁶ Kültür Devrimi’nin amaçları içerisinde, Sovyet Rusya’da kültür politikasının bir gereği olarak aykırı davranışlar sergileyen herkes baskı altına alınır. Konuya buradan yaklaşıldığında “Büyük Terör”ün kaynağının V. Lenin’in Komünist olmayan tüm muhaliflere siyasal terör uygulama ilkesine uzandığı söylenebilir. Dolayısıyla “Büyük Terör”, Leninist fikrin geliştirilmiş uzantısıdır. “Büyük Terör”ü başlatmakta İ. Stalin’in şahsi amacı ise Komünist düzeni kendi denetimine rakip olabilecek potansiyel bütün unsurlardan temizlemektir.¹⁷ Sovyet Patriği Leonard Şapiro’ya göre, devrimi yapan ve İç Savaşı kazanan İ. Stalin’in ana hedefi, devrimi yapan ve iç savaşı kazananları yok ederek “partiyi tamamen yenilemek” ve gazileri/tecrübelileri ona her şeyiyle minnettar olan insanlarla değiştirerek Stalinist üst devrimi gerçekleştirmektir. L. Şapiro buradan “Büyük Terör” için üç ana sonuca ulaşır: Birincisi “Büyük Terör”ün önleyici sonucudur. İ. Stalin’in olası tüm rakiplerinin ortadan kaldırılması hedeflenir. İkinci “Büyük Terör”ün yaratıcı sonucudur; hayatlarını ve kaderlerini İ. Stalin’in iradesine koşulsuz bağladığı bilinen, İ. Stalin’e minnettar insanlarla ülkenin seçkin kişilerini belirlemektir. Üçüncü ve belki de en önemli sonucu, parti saflarında ve ötesinde terörün başarılı ve kalıcı olarak çöktürülmesidir.¹⁸

İ. Stalin’in 1937’de uzun süredir üzerinde düşünmekte olduğu parti kadrolarına yönelik temizlik hareketlerini başlatmaya iten nedenlerden biri de, hiç kuşkusuz, kendine yeni bir tarihsel mazeret sağlama ihtiyacıdır. Bütün bir tarihsel dönemi kayıtlardan silmek, buna tanıklık etmiş olanlardan ve o kahramanlık yıllarında kimin ne yaptığını bilenlerden kurtulmak ve böylece köylerdeki başarısızlığı, NEP (Yeni Ekonomi Politikası)’i unutturmak niyetindedir. Bu anlamda 9 Eylül 1937’de Nikolay Yejev’un¹⁹, bölgelerden siyasi durum hakkın-

15 Devrisheva, a.g.m., s. 196.

16 Zuhra Altıмышova, “Kırgızistan’da İlk Milli Gazetenin Tarihçesi (1924-1940)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 29, 2013, s. 77-78.

17 Robin Milner, Gulland ve Nikolay Dejevski, *Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi*, (çev. Metin Çulhaoğlu), 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 173.

18 Stepanov, a.g.m., s. 99.

19 N. Yejev, Büyük Temizlik sırasında NKVD’nin en yetkili ismidir ve uyguladığı tasfiyeler de onun adıyla, Yejev’çine diye anılır. Bu süreçte Yejev “düşmanlara” karşı mücadelenin yoğunlaştırılmasını talep eden ve terörün acil hedeflerini belirten İ. Stalin’i memnun etmek

Gazi

Akademik
Bakış

283

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

da aldığı raporlara dayanarak Kulak Operasyonu'nun ilk ayı üzerine İ. Stalin'e iletildiği rapor dikkate değerdir. Bu raporda N. Yejev operasyonun "maksatlı" olduğuna ve suçlulardan arındırıldığı için köyün toparlandığına dikkat çeker.²⁰ Ayrıca bahsi geçen kitlesel baskının bir nedeni de sosyalist modernleşmeden kaynaklanan sıkıntıları ört bas etmektir. Zorla modernizasyon, Sovyet ekonomisinin yapısını kökten değiştirerek kırsal nüfusa bağlı olarak kentsel nüfusta hızlı bir artışa neden olur. Yüz binlerce genç işçinin, mühendisin ve çalışanın yeni yaşam koşullarına ve mesleki faaliyetlere psikolojik olarak uyarlanması, modernizasyonun gerisinde kalır. Sürece hazırlıksız olan parti üyelerinin niceliksel göstergeler için yarışması, üretim kalitesine yeterince dikkat etmemesi ve planlanan ekonomi yönetimi uygulamalarının kusurları nedeniyle süreç daha da kötüleşir. Bütün bu koşullar, Sovyet ekonomisinin tüm sektörlerinde düşük kalitede üretime, genel gider maliyetlerine neden olur ve kitlesel baskının ön koşulu haline alır.²¹ Dolayısıyla İ. Stalin'in parti kadrolarından başlayarak uyguladığı bu temizlik hareketi, kanunsuzluklar yaptığının bilincinde olan bir yönetimin bu tarihsel dönemi unutturma, ona tanıklık edenlerden kurtulma isteğidir. Böylece kendine özgü bir sistem oluşturacaktır.²² Nitekim Sovyetler'in o dönem iç ve dış siyaseti bu durumu açıkça izah eder. Sovyetler Birliğinde 1930'lu yılların bakıldığında olumsuz ulusal ve uluslararası bir tablo göze çarpar. Batı'da Alman askeri gücü yeniden canlanır ve İspanya'daki ilk çatışma Sovyetler'e başarı getirmez; Batı'dan gelen tehlikeyi açıkça işaret eder. Uzakdoğu'da Japonya savaş makinası Çin'de güçlü saldırı başlatır. Böylece, olası bir savaşın iki cephesi açıkça şekillenir. Sovyetler için ülke içindeki durum da dış siyasetten daha parlak değildir. Ekonomik kalkınma planları sürekli hayal kırıklığına uğratar. 1936 yılında mahsul yetmezliğiyle kıtlık yaşanır, halkın maddi durumu hızla kötüleşir. Sovyet iktidarı buradan bir çıkış yolu ararken rota yine hükümet mekanizması olarak şiddete çevrilir. İ. Stalin ve çevresi insanların dikkatini krizin gerçek suçlularından, yani kendilerinden saptırarak şiddeti araç olarak kullanır.²³ Böylece toplumun zorla modernizasyonunun eksikliklerinin ve yanlış hesaplamalarının atfedilebileceği bir sözde "düşman imajı" toplumda geliştirilir.²⁴

Görüş

Akademik Bakış

284

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

için çabalar. Çabaları için 1937-1938'de NKVD ve kişisel olarak N. Yejev için düzenlenen yoğun bir övgü kampanyasıyla ödüllendirilir. N. Yejev olası tüm ödülleri ve rütbeleri alır, aynı anda birkaç önemli parti ve hükümet görevinde bulunur. Şehirler, işletmeler, kolektif çiftliklere adı verilir. Ancak, operasyonlar tamamlandığında N. Yejev da tutuklanır, NKVD'deki efsanevi "karşı-devrimci örgüt" ün lideri olarak vurulur. N. Yejev yaşananlar için seçilen günah keçilerinden biridir. Bkz. Hlevnyuk, *a.g.e.*, s. 214, 217.

20 Mark Yunge, Gennadi Boryugov, Rolf Binner, *Vertikal' bol'şogo terrora: istoriya operatsii po prikazu NKVD. № 00447*, Noviy hronograf, Moskva 2008, s. 136.

21 Sergey Minakov, *1937 zagovor bul! (1937 Bol'şoy terror)*, Yauza-Eksmo, Moskva 2010, s.290.

22 Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı, İletişim Yayınları*, (çev. Renan Akman), İstanbul 2008, s.130.

23 Haustov vd., *a.g.e.*, s. 5

24 Gonçorova, *a.g.m.*, s. 51-53.

Kültür Devrimi ve “Büyük Terör”

Vladimir Lenin’den sonra Komünist Parti, kendi içinde İ. Stalin’in önder, Nikolay Buharin’in de ideolog olduğu partinin Merkez Komitesiyle Politbüro tarafı, Troçkistlerin olduğu Sol muhalefet tarafı olarak iki kısımdan oluşur. İ. Stalin, sol muhalefeti Komünist Parti’yi bölmekle suçlayarak bir temizlik hareketi başlatır.²⁵ 1926 yılında gerçekleştirilen XV. Parti Kongresinde iç muhalefeti ağır bir dille eleştiren İ. Stalin, parti içindeki anlaşmazlıkların katlanılmaz boyutlara ulaştığı gerekçesiyle muhalif liderleri cezalandırma kararı alır. Sovyet sisteminin geleceği için tehlike arz eden L. Troçki, Grigori Zinovyev ve Lev Kamenev görevlerinden alınarak partideki konumlarını yitirirler. L. Troçki, 1929 yılında Sovyetler Birliği’nden sürülür.²⁶ Troçkistlerin hapiste olması nedeniyle karşıdevrim faaliyetlerinin artacağını düşünen İ. Stalin, N. Yejov’a yargılamalar için emir verir. Ağustos 1936’da karşıdevrimcilerin (eski muhalefet liderlerinin) yargılandığı ilk Moskova açık davası yapılır. Mahkemeler basın mensuplarına da açık şekilde 5 gün içinde sonuçlanır. 16’lar adı verilen bu davada, 24 Ağustos’ta sözde “Troçkist-Zinovyevci Terörist Merkezi”nden G. Zinovyev ve L. Kamenev başta olmak üzere on altı sanığın hepsi karar gereği “terörist” ve “casus” ilan edilerek kurşuna dizilir.²⁷ Bu duruşmadan kısa bir süre sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi sekreteri olarak İ. Stalin, Politbüro’nun eski suçlulara karşı bir baskı başlatma kararından bir gün önce Sovyetler Birliği İç işleri komiserliğine N. Yejov’u atar.²⁸ İ. Stalin’in önderliğinde N. Yejov temizlik hareketini hızlandırmaya başlar. 1937 yılı ocak ayında bu kez ekonomi departmanlarında üst düzey görevlerde bulunan eski muhalefet liderlerine karşı ikinci bir açık Moskova davası gerçekleştirilir; hedefteki siyasi-ler sabotaj ve casuslukla suçlanırlar.²⁹

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi’nin Genel Kurulu 23 Şubat - 5 Mart 1937 tarihlerinde toplanır. İ. Stalin, “Parti Çalışmalarının Eksiklikleri ve Troçkist ve Diğer Hainleri Ortadan Kaldırmak İçin Alınan Önlemler Üzerine” adlı bildiriyle halkın düşmanlarını tanımlamak ve yok etmek için bir çağrıda bulur. 3 Mart 1937 tarihli genel kurul kararıyla “Japon-Alman Troçkici Ajanların Sabotaj, Suikast ve Casusluk Dersleri” ve “Tüm Rusya Komünist Partisi Merkez Komitesinin, Troçkici Terörist Çetelerin ve Benzer İkiyüzlülerin Anti Sovyet, Sabotaj, Suikast, Casusluk Faaliyetlerinin Bertaraf Edilmesine Yönelik Faaliyetleri” onaylanır. SSCB’nin NKVD organları “Troçkist ve diğer hainleri” açığa çıkarma ve yenme konusunda sınırsız yetkiler alır. Genel kuruldan sonra “Troçkistler”, “Zinovyevciler”, “Sağcılar” ve ülke genelindeki diğer birçok grup

25 Milner vd., *a.g.e.*, s. 156.

26 Eda H. Tan Metreş, “Stalin: Devrim Üniversitesinden Sovyet Olimposu’na”, Liderlerin Sovyeti Devrimden Perestroykaya, Ed. Ayla Kaşoğlu, İstanbul: Çeviribilim, 2017. s. 51.

27 Yuri Jukov, *İnuy Stalin*, Vagrius, Moskva 2005, s. 243.

28 Yunge vd., *a.g.e.*, s. 16.

29 Hlevnyuk, *a.g.e.*, s. 209.

Gazi

Akademik
Bakış

285

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

için tutuklamalar devam eder. Halk düşmanı olarak tanımlanan bu gruplar tutuklanır ve onların aile üyeleri de ülkenin ücrâ köşelerine gönderilir.³⁰ Genel Kurulda İ. Stalin'in baskılara devam edilmesini emretmesiyle, eski sağcı tarafa meyilli liderler Nikolay Buharin ve Aleksey Rıkov'a karşı bir "davanın" açılması mümkün olur. Nitekim N. Buharin ve A. Rıkov tutuklanır; Mart 1938'de üçüncü büyük Moskova duruşmasında ölüm cezasına çarptırılır.³¹ Haziran 1937'de ise "anti-Sovyet Troçkist askeri örgütü" yaratmakla suçlanarak Halk Savunma Bakan Yardımcısı Mihail Tuhaçevski liderliğindeki büyük bir grup üst düzey asker ölümüne mahkûm edilir. Ancak bu, buzdağının görünen kısmıdır, İ. Stalin doğru-
dan gözetiminde gerçekleşen tutuklamalar tüm orduyu süpürür.³² Burada şu soruyu sormak gerekir. Sovyet Rusya'da yaşanan bu baskıcı devlet politikası nedendir? Çünkü Sovyet iktidarı amaçladığı ideallere ulaşmanın temelini baskıya dayanan, öznel ve nesnel birçok faktör tarafından belirlenen idari komuta yönetim sisteminin oluşturulup güçlendirilmesinde görür. Baskıya ihtiyaç duyulması esasen iç politik mücadeleye yansıyan Rus toplumunun çoklu yapısından kaynaklanır. Sosyalist bir yapılanmada ülkeyi yeni bir ekonomik politikaya (NEP) hazırlayan Bolşevikler için kritik bir dönemde Sovyet toplumunun tüm alanlarında baskıcı ve cezai organların faaliyetlerini İ. Stalin kontrolü altında tutar. İ. Stalin'in söz konusu kontrolünün temeli, Bolşevikler olarak halkın desteğini tam anlamıyla hiçbir zaman alamamaları ve Ekim darbesinin sonucunda iktidara gelmelerinde aranmalıdır. Nitekim cezai organlar olmadan rejimi ayakta tutmayacağına farkında olan iktidar, sahip olduğu gücü silahlı kuvvetlerin yardımı ile elinde tutmak zorunda kalır.³³ İ. Stalin'in bahsi geçen güç koruma hedefinin neticesinde, Sovyetler Birliği sivil halka yönelik çok sayıda kitlesel yok ediş girişimine tanık olur. Bunlardan biri de 1937-1938 yılları arasında Sovyetler Birliği genelinde toplu sürgünler, tutuklamalar ve katliamlar şeklinde görülen "Büyük Terör" adı verilen tasfiye hareketidir. Bu süreçte Sovyet ideolojisini benimsemeyen her vatandaş karşı devrimci eylemlerle suçlanır ve gerçek dışı suçlamaları itiraf edip göstermelik mahkemelerle ölümüne mahkûm edilir. "Büyük Terör" de temizlik hareketine yönelik ilk duruşmalar Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın başarısızlığını unutturup suçun istikametini değiştirmek gayesiyle genel itibarıyla devlet görevlileri, teknisyenler ve iktisatçılara yönelik 1930 yılı güz ayında gerçekleşir. Politbüro üyesi Sergey Kirov'un 1934 yılında öldürülmesi "Büyük Terör"ün başlangıcı olarak görülür. "Büyük Terör"ün asıl temizlik hareketi 1934 yılında olmakla beraber doruk noktası 1936-1938 yılları arasındır.³⁴ 1937-1938'deki kitle terörünün başlangıcı Aralık 1936'da Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi Genel Kurulu'nda ortaya çıkar ve ardından 1937 Şubat-Mart Genel Kurulu'nda devam eder. İ. Stalin'in ve çevre-

30 Abdırhmanov, a.g.m., s. 7.

31 Hlevnyuk, a.g.e., s. 210.

32 A.g.e., s. 209.

33 A. Cakişev (Pod.red), *Hrestomatiya po istorii millitsii Kirgıztana (1924-1991 g.)*, uçeb.posobiye, İzd. KRSU, Bişkek 2008, s.41,42.

34 Milner vd., a.g.e., s. 173.

sinin, “Halk düşmanlarının ve sahtekârların ortadan kaldırılması”na yönelik söylemleri, sadece merkezde değil, aynı zamanda ulusal Cumhuriyetlerde de olası muhalefete son verme, çeşitli grupların uzun zamandır devam eden ilişkilerini gün yüzüne çıkarma çabası olarak kendini gösterir.³⁵ Komünist Parti kadrolarından pek çok devlet adamı, kültürel ve ekonomik düzeninin lideri konumundaki siyasi kişiliklere, tanınmış aydınlar, askerler, sıradan halka ve onların ailelerine kadar söz konusu tarihsel sürece tanıklık eden herkes temizlik hareketinden nasibini alır. Bahsi geçen temizlik hareketi kapsamında; kurşuna dizilen, hapsedilen, kötü koşullara sürgün edilen, yollarda, ağır çalışma kamplarında yaşamını yitiren 1.818.760 kişiden söz edilmektedir.³⁶ Öyleyse araştırmacılar N.A. Koçetkova ve L.A. Obuhov’un belirttiği gibi “Büyük Terör”, İ. Stalin ve çevresi tarafından rejimin gerçek veya potansiyel düşmanları olarak kabul edilen çeşitli nüfus kategorilerine karşı bir dizi merkezi cezalandırma operasyonunu, eşitsiz yürüyen kitlesel baskıyı³⁷ tanımlar.³⁸

Birkaç büyük baskıcı operasyondan oluşan “Büyük Terör”ün başlatılması Parti’nin üst kurulu tarafından çıkarılan Temmuz Kararnamesi ile ilişkilidir. 31 Temmuz 1937 Sovyetler Birliği Komünist Partisi Politbürosu tarafından onaylanan ve yaklaşık 270 bin Sovyet vatandaşının kamplarda ve hapisanelerde infaz edilmesini veya hapsedilmesini sağlayan bu emir yakın tarihin en korkunç belgelerinden biri olarak kabul edilir.³⁹ Kararnamenin yayınlandığı bu tarih, birkaç cezalandırma operasyonu ile ilişkili bu oluşumun “Yejoşçına” olarak bilinen ayağını oluşturur; 00447 “Önceden Kulak Olarak Fişlenmişlerin, Ağır Suçluların ve Diğer Anti-Sovyet Yanlılarının Cezaya Çarptırılmaları Operasyonu Hakkında” başlıklı emirle yürürlüğe girer.⁴⁰ NKVD’nin 00447 numaralı emri, 1930’lı yıllardaki temizlik hareketinin en açık belgesidir. Bu emir, daha giriş kısmıyla hedefinin Sovyetler Birliği’nin “iç düşmanları” sorununa nihai bir çözüm getirmek olduğunu vurgulamaktadır: “Devlet güvenlik organlarının görevi, Sovyet karşıtı unsurların tüm çetelerini en acımasız biçimde ezmek, emekçi Sovyet halkını karşı-devrimci hareketlerden korumak ve son olarak da sonsuza dek Sovyet devletinin temellerine karşı yıkıcı çalışmalarına son vermektir.”⁴¹

35 B. S. Sarsanbayev, “Politiçeskiye repressii protiv Kırgızskoy i kazahskoy eliti v 1930-h gg. İ ih posledstviya”, *Vestnik KRSU*, Tom 15, no 3, 2015, s. 75.

36 Derviş, *a.g.m.*, s. 169-185.

37 Kitlesel baskı politikasında kadın ve erkekler eşit değildir. Bastırılmış erkeklerin sayısı, bastırılmış kadınların sayısını önemli ölçüde aşmaktadır. Çok sayıda “karşı-devrimci, isyancı, casus” ve diğer örgütlerin liderleri erkektir. Özel bir baskılanmış kategorinin tahsisi - “halk düşmanlarının eşleri” erkeklerin ve kadınların eşitsizliğinin, kadınların erkeklerle ilgili ikincil konumunun kanıtıdır. Bkz. N. A. Koçetkova, L. A. Obuhov, “‘Bol’şoy terror’: genderniy aspekt (po materialam prikam’ya)”, *Vestnik Permskogo universiteta: İstoriya i politologiya*, 3/8, 2007, s. 93.

38 A.g.m., s.89.

39 Yunge vd., *a.g.e.*, s. 9.

40 Eda H. Tan Metreş, Stalin Tasfiyelerinin Bir Tanığı Olarak “Nehir kıyısındaki Ev”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 60/11, 2018, s. 200.

41 Yunge, Binner, *a.g.e.*, s.23. Ayrıca bkz. G. S. Semenov, G. İ. Zubova vd. (Sost.), *Kniga pamyati jertv politiçeskih repressiy. Mitişçinskiy munitsipal’nyy rayon Moskovskoy oblasti*, Gornaya kniga, Moskva

Gazi

Akademik
Bakış

287

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Temmuz 1937 kararıyla Komünist Parti Merkez Komitesi Politbüro'nun başlattığı ülke çapında yürütülecek temizlik operasyonunun 5 Ağustos'ta başlaması ve dört ay içerisinde tamamlanması gerekir, ancak bu tarih Orta Asya Cumhuriyetleri için 10 Ağustos, Doğu Sibiry bölgesi, Krasnoyarsk ve Uzak Doğu bölgeleri için de 15 Ağustos'tur.⁴² 00447 sayılı emir uyarınca, NKVD bölgesel bölümlerinin başkanlarının Moskova'ya her ayın 1, 5, 10, 15, 20 ve 25'inci bölümlerini göndermek zorunda olduğu şifrelenmiş telgraflar söz konusudur. Düzenli raporlama, merkezin operasyonun ilerlemesini kontrol etmesi için son derece önemli bir araçtır. Bu görev için temiz formlar yerel NKVD bölümlerine gönderilir. SSCB'nin NKVD Merkez İdaresi'nin 8. Bölümüne (muhasabe ve istatistik bölümü) ulaşan telgraflar operasyonların yürütülmesini kolaylaştırdığı gibi operasyonların niceliksel yönünü incelemek için de önemli birer belgedir. Belgeler, operasyonun üç ana hedef grubuna (kulaklar, suçlular ve diğer anti Sovyet unsurlar) bölünmüş verilerini içermektedir. Hükümlülerle ilgili veriler ayrıca 1. (ölüm cezası) ve 2. (kamp hapsi) kategorilerine göre hükümlü sayısına bölünmüştür.⁴³ "Anti-Sovyet unsurlarına" karşı operasyonun ilk hedefi eski "kulak"lardır.⁴⁴ Kulakların sürgünden ve kamplardan döndükten sonra Sovyet karşıtı yıkıcı faaliyetlerine devam ettikleri öne sürülür. Kulaklara vurgu yapıldığından 00447 sayılı emre göre gerçekleşen operasyona genellikle "Kulak operasyonu" adı verilir; ancak, Kulaklara ek olarak sıradan nüfusun diğer birçok grubu tutuklama ve infaz işlemlerine tabi tutulduğundan bu doğru bir tanımla değildir. Ağustos - Aralık 1937'de yapılması planlanan operasyonla toplamda, ilk aşamada kamplara yaklaşık 200 bin kişi gönderilmesi ve 75 binden fazla insanın vurulması planlanır.⁴⁵ "Kulak Operasyonu" Kolektivizasyon sürecinin başarısızlığını başka yöne çevirme girişimidir. *Başarıların Getirdiği Rehavet* başlıklı makalesinde İ. Stalin, köylülüğe karşı şiddetin suçunu başkalarına kaydırır ve bunu birazda, herkesin kolektif çiftlik hareketi alanındaki Sovyet gücünün farkında olup bu başarıların beraberinde getirdiği kibir ve başarı sarhoşluğuna bağlar. İ. Stalin'e göre bu durumda Parti'nin görevi, bu tehlikeli ve zararlı ruh hallerine karşı kararlı bir mücadele yürütüp onları partiden çıkarmaktır. Kolektif çiftlik çalışmalarındaki aksaklıkların sebebi bu ruh halleridir: başarıdan sarhoş olan, gerçekliği anlama yeteneğini kaybeden, düşmanın gücünü hafife alan ya hareketin gerisinde kalır ya da ilerlemek noktasında maceracı girişimlere atılır. Sosyalist insanın tüm sorunlarını çözmek için ve çalışmaların çizgisini düzeltmek için bu ruh hallerine bir son vermek, onlarla savaşmak gerekir.⁴⁶ Buradan bakıldığında araştırmacı Aleksey G. Teplyakov' un "Büyük Terör" algısı da

2009, s. 349.

42 Yunge, Binner, s. 26.

43 Yunge vd., *a.g.e.*, s. 133.

44 Baskı özelinden Kulaklarla ilgili detaylı bilgi için bkz. Yunge, Binner, *a.g.e.*, s. 155-160.

45 Hlevnyuk, Stalin. *Jizn' odnogo vojdy*, İzd. AST, Moskva 2015, s.211.

46 İosif Stalin, "Golovokrujeniyе ot uspehov. K voprosam kolhoznogo dvijeniya", *Voprosi Leninizma*, İzdaniye odinnadtsatoye, Gospolitizdat 1952, s. 332.

daha anlaşılırdır. Ona göre, “Büyük Terör”, “Kulak” sorununa bir çözüm olarak hareket eder ve rakip bir ideoloji olarak dine ve nüfusun güçlü dindarlığına karşı bir mücadele aracıdır. Ayrıca terörün ana nedenleri arasında İ. Stalin’in sosyal mühendisliğinin ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalıdır.⁴⁷ İ. Stalin’in sosyal inşasında karşılaşılan sorunları çözme ve başarısızlıklara günah keçisi yaratma aşamasında baskı bir araçtır ve rakip tüm ideolojilere de savaş açılır.

Ülkenin içinde bulunduğu durumun asıl suçlularını gizlemek için sözcük halk düşmanları yaratılır. Suçun değişen istikametinde İ. Stalin yarattığı yeni halk düşmanları hedef gösterilir. Örneğin baskı kararından sonra 3 Ağustos 1937’de SSCB Cumhuriyetlerin tüm bölgelerinin parti liderleri Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi’nden İ. Stalin imzalı şifreli bir telgraf alır. Telgrafta, kolektif çiftliklerin altını oyan ve Sovyet rejimine karşı memnuniyetsizliğe yol açan halk düşmanlarının yıkıcı çalışmalarının ortaya çıkarıldığı yazar. NKVD yetkililerinin, halk düşmanlarını ifşa ettiği ve kolektif çiftçilerin bu konuda harekete geçmedikleri vurgulanır. Her bölgede karşı devrimci gösteri çalışmalarının yapılması önerilir.⁴⁸ Böylece İ. Stalin, yarattığı halk düşmanlarını ifşa eder ve hedef gösterir.

“Kulak” operasyonu için ateşli hazırlıklar SSCB’nin çeşitli bölgelerinde başlar. Her Cumhuriyet ve bölgenin merkeze, operasyonların 5 günde (her 5 günde bir rapor verirler) ilerleyişiyle ilgili istatistiksel raporlar ve siyasi bilgi sağlamakla sorumlu NKVD organları vardır (en son bu raporları N. Yejov İ. Stalin’e rapor eder); çoğunlukla NKVD’nin ilgili departmanının başkan yardımcısı tarafından yönetilen bir operasyonel karargâh oluşturularak eylemlere başlanır.⁴⁹ Merkezden bölge ve bölge idarelerinde tutuklamalar ve infazlar hakkında genel planlar ve özel göstergeler alındıktan sonra, bölgesel departmanlarda NKVD’nin alt şehir ve ilçe başkanları toplanır. Bölge planına dayanarak her bölge kendi kontrol numaralarını/sayılarını alır. Başlangıçta, “düşman” listelerini derlemek için, yıllarca NKVD’nin her bölümünde tutulan “anti-Sovyet unsuru” kaydetmek için dosya dolapları kullanılır. Bunlara başka malzemeler de eklenir. Tutuklamadan sonra, asıl amacı tutuklanan ve “karşı-devrimci örgütlerin” “karşı-devrimci bağlarını” belirlemek olan bir soruşturma yürütülür. Soruşturma için gerekli olan “tanıklıklar” farklı yöntemlerle, ancak çoğunlukla işkence yoluyla elde edilir. Alınan “tanıklık” yeni tutuklamalara yol açar.⁵⁰ “Büyük Terör” sırasında, kurban kategorileri ulusal olarak belirlendiği için topluca “ulusal” olarak adlandırılan diğer büyük ölçekli operasyonlar da ger-

47 Aleksey G. Teplyakov, *Deyatel'nost' organov VÇK-GPU-OGPU-NKVD (1917-1941 GG.): istoriografiçeskiye i istoçnikovedçeskiye aspekti*, НГУЭУ, Novosibirsk 2018, s. 68-69.

48 V. B. Konasov, “Politiçeskiye repressii v period obrazovaniya Vologodskoy oblasti”, *Politiçeskiye rep-ressii i soprotivleniye nesvobode. Materiali vsrossiyskoy nauçnoy konferentsii*, Siktivkar 2009, s. 121-122.

49 Yunge vd., *a.g.e.*, s. 128; Ayrıca bkz. Yunge, Binner, *a.g.e.*, s. 32.

50 Hlevnyuk, *a.g.e.*, s.212.

Gazi

Akademik
Bakış

289

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

çekleştirilir.⁵¹ “Büyük Terör” Sovyet totaliter devletinin suçlarını ifade eder ve Sovyet devletinin baskısı nedeniyle gerçekleşen kayıpların gerçek kapsamı ancak 1980-1990’lı yıllarda belirlenebilir. 1936-1937 yıllarında yok edilen insanların çoğunun belirli bir sosyal statüye, mesleki deneyim ve eğitime sahip olan üretme çağındaki erkekler olduğu dikkate alındığında “Büyük Terör” ün ülkenin kaderi için yıkıcı sonuçları azımsanamaz. Ardından gündeme gelen İkinci Dünya Savaşı göz önüne alındığında toplumsal düzende yaşanan aksaklığı hayal etmek zor değildir.⁵²

Kırgızistan’da Kültür Devrimi’nin Yayılması ve “Büyük Terör”e Giden Süreç

Rusya’da Sosyalist Devrim’in ardından Sovyetler Cumhuriyeti ilan edilir (1922); Sovyet gücü tüm Rusya İmparatorluğu topraklarına ve Türkistan bölgesine yayılır. Devrimden Şubat 1918’in ortasına kadar neredeyse tüm ülkede Sovyet iktidarı yerleşir.⁵³ Sovyetler Birliği bu süreçte Orta Asya boyunca yayılırken Orta Asya toplumlarını kendi ideolojisine uygun modern bir topluma dönüştürmeyi amaçlar. 1917 yılından 1931’ yılına kadar geçen süreçte ise Orta Asya toplumlarının Türkçülük-İslamcılık ideolojisiyle Sovyetlere başkaldırdığı Basmacı Ayaklanması nedeniyle yukarıda sözü edilen politikasında başarılı olamaz. 1920’li yıllar ve 1930’lu yılların başında Sovyetlerin Orta Asya halklarına yönelik izledikleri kökleştirme ve yerelleştirme çalışmalarından oluşan “Korenizatsiya” politikası ise, Orta Asya liderlerinin siyasal sadakatini kazanmaya ve yerel liderleri parti içine almaya yöneliktir.

Bu politikayla Orta Asya’nın ileri gelenleri Sovyetler Birliği içinde kurulmuş Ulusal Cumhuriyetler etrafında birleşecek ve yeni Ulusal Birlik Cumhuriyetleri’nin sınırları çizilecektir. Bu süreçten itibaren Orta Asyalı Komünist liderler ülkelerinin iç politikasını belirler. 1930’lu tasfiye yıllarına gelindiğinde ise sadece Kırgızistan özelinde en az on bin Komünist Kırgız Partili yok edilir. Bu, Orta Asyalı Birlik Cumhuriyetleri liderlerinin tamamen Moskova’ya bağımlı hale gelmesi demektir. Stalinist rejim bu yıllarda devlet kurma kabiliyetinin sadece Ruslara ait olduğu fikriyle ulusal eşitsizliklerin aktif bir şekilde telafi edilmesine yönelik Korenizatsiya, V. Lenin’in ulus inşası siyasetinin yerine, “biçimsel olarak ulusal, içerik olarak sosyalist” fikrini geliştirir.⁵⁴

Ayrıca kültür politikasının, sosyalist fikirlerinin ve Marksizm-Leninizm doktrinlerinin Kırgızistan’da yayılmasını ve kolhozlaşmayı (Kolektifleşmenin

51 Bkz. *A.g.e.*, s.212.

52 S. A. Kropaçev, “Noveşyaya Rossiyskaya istoriografiya o masştabah ‘bol’sşogo terrora’ v SSSR”, *Problemi istorii massovih političeskih repressiy v SSSR. K 70-letiyu Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1939 goda: materialı VI Mejdunarodnoy naučnoy konferentsii*, İzd.Ekoinvest, Krasnodar 2010, s. 80.

53 C. S. Baktıgulov, J. K. Mombekova. *İstoriya Kirgızov i Kirgızstana s drevneyşih vremen do naşih dneı, Mektep, Kirgızstan 2001*, s.232.

54 Bkz. Altınbek Coldoşov, “Kırgızistan İç Siyaseti”, *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, Ed. Cengiz Buyar, BYR, Bişkek 2017, s. 246-247.

Göz

Uygulanması), NEP, Birinci Beş Yıllık Plan, İkinci Beş Yıllık Plan uygulamalarını benimsetmek için çaba harcanır, bunun için basın organları bir araç olarak görülür.⁵⁵

Sovyetler Birliği’nin kuruluş yıllarında Kırgızistan’da Sovyet gücünün yayılması, iktidarın Sovyetlerin eline geçmesi ile Taşkent’teki 28 Ekim (9 Kasım) 1917 sabahı başlayıp 1 (14) Kasım 1917 günü zaferle sonuçlanan silahlı ayaklanma önemli bir rol oynar. Taşkent’teki silahlı ayaklanmanın zaferinden sonra Kırgızistan’ın güney bölgelerinde Sovyet iktidarı sağlanır. Kırgızistan’ın kuzey bölgelerinde ise Sovyet gücü daha sonradan yerleşir. 1918’in ortalarında Sovyet iktidarının Kırgızistan boyunca yayılmasıyla Kırgız tarihinde yeni bir sayfa açılır. Kırgızistan’da Sovyet iktidarının kurulması dağlık bir dizi yerleşim alanında bir iç savaşı tetikler ve isyan Sovyet güçlerince bastırılır. Kırgızistan’ın güneyinde ise, Kırgızistan’da 15 yıl sürecek olan Basmacı Ayaklanması ortaya çıkar. Bu yıllarda Kırgızistan, V. Bölgesel Sovyetler Kongresi’nin kararı ile 30 Nisan 1918’de kurulan RSFSR (Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti)’deki ilk özerk Cumhuriyet olan Türkistan ASSR (Sovyet Sosyalist Özerk Cumhuriyeti)’nin bir parçasıdır. 1924’te Orta Asya’nın ulusal devlet sınırlaması vardır ve 14 Ekim 1924’te RSFSR’nin bir parçası olarak Kara Kırgız Özerk Bölgesi kurulur. 1926’da bölge, ekonomik ve kültürel inşada büyük başarı elde eder ve bu da ulusal devlet inşasının daha da derinleşmesini sağlar.⁵⁶ 25 Şubat 1926’da Kırgız Özerk Bölgesi’ni Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne dönüştürmek için bir komisyon kurulur. Komisyon, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’nin oluşumunun kamuoyuna duyurulması ve Kırgız Anayasasının hazırlanması konusunda projeler hazırlamalıdır.⁵⁷ 1 Şubat 1926’da Kırgız Özerk Bölgesi’nin, Rusya Federasyonu’na girmesi ile Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne dönüştürülür. RSFSR’nin bir parçası olarak, Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti büyür ve güçlenir. Kırgızistan’dan 30 milletvekili, 14 Kırgız dâhil olmak üzere ilk toplantıda SSCB Yüksek Konseyi’ne (12 Aralık 1937) seçilir.⁵⁸ 1 Şubat 1926 tarihinden itibaren Kırgızistan Özerk Cumhuriyeti’ne dair her mesele Moskova yönetimi tarafından belirlenir. Kırgızistan’da devlet yönetim politikası ve kadroları belirleyen Kırgız Komünist Partisi birinci sekreterliğine, 1950 yılına kadar gayr-i Kırgızlar getirilir.⁵⁹ Bu nedenle Kırgız aydınları Moskova’ya şikâyet mektupları yollamıştır. Aydınların bu eylem ve faaliyetleri Kırgız tarihine “Otuz-

55 Kırgızistan’da Kültür Devrimi Politikalarının halka ulaşmasında *Kızıl Kırgızistan* gazetesi önemli bir yere sahiptir. Sovyet iktidarının Kırgızistan’da kabul görmesi, Lenin ve Stalin’in sosyalist fikirlerini halk arasında yayma, Marksizm Leninizm doktrinlerinin propagandası gibi vazifelerde ideal bir araç olarak görülmektedir. Altıncıova, a.g.e., s. 87.

56 Baktıgulov, Mombekova, a.g.e., s. 234.

57 Roza Aytmatova, *Beliye straniits istorii (moi vospominaniya)*, OcOO «V.R.S. Company», Bişkek 2013, s. 229.

58 Baktıgulov, Mombekova. a.g.e., s. 236, 237.

59 Ebubekir Güngör, “Kırgızistan’da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları”, *Tarih Okulu Dergisi*, 11 (XXXIII), 2018, s. 724.

Gayi

Akademik
Bakış

291

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

cular” olarak yerleşmiştir. Mektupta S. Orozbekov, Artıkbayev, Alimbekov, Taşmatov, S. Çonbaşev, Saltanayev, Tülkibayev, Aşurov, Cumagulov, Kasimov, A. Sadıkov, İ. Aydarbekov ve Muratov gibi isimlerin imzaları vardır.⁶⁰ Şikâyet mektupları dışında Bolşevik politikanın sonuçlarına bakan Kırgız aydınlar, ülkede sosyalizmi inşa etme girişiminin nüfusun daha da fakirleşmesini beraberinde getireceği inancıyla bir araya gelirler. A. Sıdıkov, İ. Arabayev, A. Şabdanov, T. Sopiye v. d. oluşan bir grup “Tezahür”ü yazarak tutuklanıncaya kadar Sovyet rejimi politikasının doğruluğu hakkında şüpheler ortaya koyar, gayri resmî olarak çalışır. Grup lideri A. Sıdıkov, “*Bir ülkede sosyalizm inşa etmek imkânsızdır. Sosyalizm ancak yüksek teknolojinin ustalığı ile küresel ölçekte başarılı bir şekilde inşa edilebilir. Buradan şu mantık çıkıyor, SSCB’de sosyalizmi inşa etme girişimi, kaçınılmaz olarak, özellikle Çarlık Rusya’sının yeni teknolojiye sahip olmayan kültürel olarak geri kalmış kolonilerinde nüfusun fakirleşmesine yol açacaktır...*”⁶¹ sözleriyle sosyalist düzene karşı gösterdikleri duruşu ortaya koyar. Bu tür girişimleri kontrol etmek isteyen Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi, 1927 yılı sonbaharında 10 kişiden oluşan merkez komitesi ön grubunu uzun süreliğine Kırgızistan’a gönderir. İdeolojik, politik ve ekonomik alanlar için bir eğitimin organize edilmesinde yerel parti komitelerine yardımcı olacaklardır.⁶²

1936’da sözde Stalin Anayasası’nı kabul ettikten sonra Sovyet hükümeti, bütün Cumhuriyet anayasalarını buna uygun olarak yeniden tasarlar. Bu anayasayla Kırgız Özerk Bölgesi, tam cumhuriyet statüsüne yükseltilir. Anayasaya göre Sovyetler veya Konseyler için köylere kadar her aşamada seçim yapılır ve yürütme komiteleri seçilir. 1936 Anayasası, yasal bir belgeden çok sahte bir siyasi eylem planıdır. Zira bundan sadece bir yıl sonra Stalinist politika çizgisine ihanet ettiği için milyonlarca insanın kamplara gönderilmesine yol açar. Kırgızistan “Büyük Terör” yıllarında da Sovyetler Birliği’nin bir parçası durumundadır.⁶³ “Büyük Terör” tek bir süreç değildir; birkaç büyük baskı operasyonundan oluşur ve bunların en büyüğü, “Yejoşına”nın başlangıcının geleneksel olarak ilişkili olduğu 30 Temmuz 1937 tarihli “00447” nolu emrin ortaya çıkmasıyla başlar. “Önceden Kulak Olarak Fişlenmişlerin, Ağır Suçluların ve Diğer Anti-Sovyet Yanlılarının Cezaya Çarptırılmaları Operasyonu Hakkında” başlıklı bu emirle özerk Cumhuriyetlerde de bir fişleme operasyonu başlar. Emre göre, 5 Ağustos 1937’den itibaren çoğu cumhuriyet, sınır ve SSCB bölgelerinde, insanların “halk düşmanı” olarak fişleyen, gayri resmi olarak (KGB jargonunda) “kulak operasyonu” adı verilen bir operasyon yürütülür; belli kategorilerde tutuklamalar yapılır. Her bir Cumhuriyet ya da bölgenin belirtilen ilk kategoride (infaz edilecekler) ve ikinci kategoride (hapishanelere veya kamplara gönderilecekler) tutuklama sayısı konusunda “kotası” vardır. Gerekli görüldüğünde yetkili kişi,

60 Devrisheva, a.g.m., s. 194.

61 Aytmatova, a.g.e., s. 174.

62 Ceniş Cunuşaliyev, *Vremya sozidaniya i tragediy 20-30-ye godi XX v.*, İlim, Bişkek 2003, s. 238-239.

63 Abdullayev, a.g.m., s. 18.

tutuklanan kişinin davasını 00447 nolu emire veya diğer baskıcı operasyonlarda belirtilen kategorilerden birine sığdırmak için NKVD araştırmacılarından aldıkları yanlış bilgilerle kotayı arttırılabilir.⁶⁴ Vatandaşları suçlu ilan edip idam etme, mağdur etme süreci söz konusu emirle Ağustos 1937 yılında başlar ve Kasım 1938 yılında sona erer.⁶⁵ 00447 sayılı emirle gerçekleşen bu operasyon Sovyet toplumunun seçkinlerini, aydınlarını, parti liderlerini, her türlü sosyal statüden Sovyetler Birliği’nin ortak nüfusunu hedef alması nedeniyle “Büyük Terör”ün çekirdeğini oluşturur.⁶⁶ SSCB tüm bu baskı politikalarını uygularken elbette ki Kırgızistan’ı es geçmez ve Kırgızistan’da rejimin amaçları doğrultusunda yargılamalar yapılarak aydınlar, Türkçü, Turancı ve İslamcı suçlamaları ile kurşuna dizilir.⁶⁷ 1937-1938 yıllarında suçlananlar arasında Kırgızistan’ın çıkarlarını savunan Kırgız liderleri Sovyetlerden ayrılmak niyetinde olmakla ve Japonlara-Almanlara ajanlık yapmakla suçlanırlar ve onlar için beklenen cevapları verecekleri duruşmalar yapılır. Ancak halk düşmanları olarak suçlananların çoğunun kaderi, SSCB Yargıtayı’nın Askeri Heyetin’de, NKVD’nin üçlü veya ikili adını taşıyan özel toplantılarında gizlice belirlenir. 1920’lerin sonlarına doğru siyasi amaçlı baskıya entelektüeller de dâhil olarak 1930’lu yıllar boyunca devam eden ağır baskılarla yok edilirler.⁶⁸

1937-1938 yıllarında Kırgızistan NKVD’si tarafından “halk düşmanlarından temizleme” politikasına uygun olarak tutuklananları suçlama ve onlardan diğer kişilere karşı kanıt elde etme konusunda hem yabancıları hem de Sovyet vatandaşlarını hedef alan kararlar çıkarılır. NKVD’nin kararlarına göre, yabancı sığınmacılar ve casusluktan şüphelenilen diğer kişiler yakalanacaktır. Bu kararlardan biri 20 Eylül’de 00593 sayılı *Harbinlilerden Gelen Japon Ajanların Terörist, Sabotaj ve Casusluk Faaliyetleri İle İlgili Tedbirler Hakkında* başlıklı emirle Çin-Doğu demiryolunun eski çalışanları ve Birliğin endüstri ve demiryolu taşımacılığında yerleştirilen Manzhou-go’dan yeni göçmenler baskı altına alınır. “Harbin operasyonu” gerçekleştirilirken emirleri yerine getiren Cumhuriyetin NKVD’si bu konuya gelişigüzel yaklaşır. NKVD’nin liderliğinde Kırgızistan’a ne zaman geldiklerine ve ne yaptıklarına bakılmaksızın tüm Çinli ve Uygurların yanı sıra diğer uluslardan kişileri de tutuklamaları talimatı verilir. NKVD için, özellikle Uygurlar Sovyet Rejimine karşı savaşma konusunda olası bir güçtür, tehdittir.

Gazi

Akademik
Bakış

293

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

64 Lyaguşkina Lyudmila, “Sotsial’ny portret repressirovannih v hode Bol’shogo terrora (1937-1938), Analiz bazı dannih po knigam pamyati Nijegorodskoy oblasti”, http://kleio.asu.ru/2012/1/hcsj-12012_30-43.pdf, Aralık 2019, s. 31. Ayrıca bkz. Yunge vd., *a.g.e.*, s. 519.

65 Bkz. Yunge vd., *a.g.e.*, s. 136-137.

66 Yunge, Binner, *a.g.e.*, s. 9.

67 Ebubekir Güngör, “Stalin Dönemi Kırgızistan’da Repressiya (1937-1938): Kırgız Milli Basınının Kurucularından Murat Salihov”, *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu*, Ed. İbrahim Yılmazçelik, Fatmagül Demirel, Ankara 2019, s. 967.

68 Derviş, *a.g.m.*, s. 173.

⁶⁹ NKVD Lotsmanov Halk Komiseri ile birlikte Kırgızistan'a gelen ve sorumlu mevkilere atanan bölüm başkanları öncelikle Cumhuriyette yaşayan tüm yabancıların tutuklanması için büyük bir gayret gösterir. Tutuklamaların hazırlanması; NKVD'nin orada çalışan yabancı kökenli vatandaş listelerini talep ettikleri özel bölümler aracılığıyla, ilgili sertifikaların düzenlenmesi ve daha sonra tutuklama gerekçeleri olarak kullanılması şeklinde gerçekleşir. Kısa bir süre içinde, önemli sayıda Polonyalı, Alman, Uygur, Çinli, İranlı ve diğer milletlerden insanlar belirlenir; neredeyse hepsi tutuklanır. Bu insanların davalarında hiçbir kanıt yoktur. Tutuklandıktan sonra yabancı istihbarata ait olduklarını ifade etmeyenlerden tehditle, dayakla ve bazen ölümle sonuçlanan sorgulamalarla gerekli kanıtları, bilgileri almışlardır. Davalara ilişkin bilgiler ise NKVD'nin 3. bölümüne gönderilen "Albüm" şeklinde yayımlanır. Operasyon personelleri bölüm başkanları tarafından Moskova'dan "Albüm" iade edildiğinde bitmemiş davaların tamamlanacağı, henüz tutuklanmayan kişilerin tutuklanacağı ve soruşturmanın kapalı sayılacağı anlaşılır.⁷⁰

"Büyük Terör"ün Sovyet vatandaşlarını hedef aldığı ana operasyonları merkezden verilen kararlarla düzenlenirken yereldeki baskının bölgesel özellikleri vardır; bu sadece belirlenen kotayla ve tutuklu sayısı ile ilgili değil, baskılan kişilerin sosyal portesi açısından da farklılık gösterir.⁷¹ Nitekim bu süreçte Özerk Cumhuriyetlerden şair, yazar, gazeteci, din adamı, fikir adamı, okur-yazar olan her sınıftan insan halk düşmanı, ajan nitelemesiyle öldürülür. Kırgızistan önde gelen aydınlarının çoğunu bu şekilde kaybeder. İ. Stalin döneminde hapis cezasına çarptırılan veya idam edilenler, Kırgızistan Komünist Partisi içinde 1925 yılından itibaren mücadele eden ve Kırgızistan'a sosyalist milli bir devlet kimliği kazandırmaya çalışan nitelikli aydınlardır. Kırgız lider Komünist Parti Başkanı A. Sıdıkov, Yu. Abdırähmanov, Kırgız yazarlarından ilk olarak K. Tınıstanov, A. Sıdıkov, İ. Aydarbekov, Yu. Abdırähmanov, A. Şabdanov, S. Mamatov, H. Ceenbayev, M. Salihov, O. Aliyev, T. Aytmatov, O. Aliyev, B.D. İsakeyev, A. Muldagazyev, S. Karaçev, I. Toyçinov, B. Kalpakov kültür devriminin aktif ajanları etiketi yapıştırılan aydınlardan bir kaçıdır.⁷² Sosyal portesiyle kurban edilenler arasında Ünlü Yazar Cengiz Aytmatov'un babası Törekul Aytmatov da vardır. Törekul Aytmatov milli ve kültürel faaliyetleriyle dikkat çeken bir aydındır.⁷³ Bu süreçte doğrudan STP üyesi olsun ya da olmasın partiyle

69 Abdırähmanov, a.g.m., s. 10.

70 A.g.m., s. 8-9.

71 Lyudmila Lyaguşkina, "Sotsial'niye karakteristikı repressirovannih v godı bol'shogo terrora (1937-1938 gg.) v Karel'skoy ASSR", *Vestnik Permskogo universiteta*, 3/26, 2014, s. 36.

72 Devrisheva, a.g.m., s.195. Ayrıca bkz. Baktıgulov, Mombekova, a.g.e., s. 264.

73 1925 yılında Bişkek'teki ilk eğitim okulu Kırgız Eğitim Enstitüsünün açılmasıyla birlikte, 1925 yılından itibaren Törekul Aytmatov'un da katkılarıyla Kırgız öğrenciler ana dillerinde kitaplara kavuşmuşlardır. Törekul Aytmatov, Komite'de Kırgız alfabesinden Latin alfabesine geçiş ve siyasi dergiyi Kırgız dilinde çıkarma konusunu gündeme getirmiştir. Kırgızistan komitesi sekreterliği 14 Ekim 1926'da "Komünist" dergisini Kırgız dilinde çıkartma kararı almıştır. T.

ilişkili siyasi, kültürel ve ekonomik alanda söz sahibi pek çok Kırgız politikacı, bilim adamı ve sıradan vatandaş Töreku Aytmatovla aynı kaderi paylaşır. 1937 – 1938 yılları Sovyet Dönemi Kırgız Tarihine bakıldığında “Büyük Terör”ün ilk dayanaklarından biri STP’dir.⁷⁴ STP’yle ilgili mevcut bilgiler Sovyet polisi tarafından 1932 yılında ortaya atılan STP’nin Sovyet yönetimine karşı silahlı bir isyan başlatmak için kurulduğu iddialarına ve tutuklu milliyetçilere zorla imzalatıldığı düşünülen sorgulama tutanaklarına dayanmaktadır. Parti’nin somut hiçbir eylemine rastlanılmamasına rağmen 1929 yılında Parti’nin kurucuları olan E. Arabayev, A. Sıdıkov ve S. Kurmanov vb. pek çok kişi karşı eylemlerle suçlanır.⁷⁵ 1933 yılında kapısına kilit vurulan Sosyal Turan Partisi’ne yeniden dava açılır. Sovyetler Birliği’nde Sosyal-Turan Partisi’yle bir alakası bulunmak vatan hainliği olarak algılanır ve bu gerekçeyle pek çok masum insan suçlanır. Kırgızlar kendi milli benliklerini kazanmak istedikleri ve ülkelerinin kalkınması için çalışmaya başladıkları için istenmeyen adam ilan edilirler.⁷⁶ Dolayısıyla 1933’de siyasetçi Kırgız milli aydınları hedefleyen 1937 yılında yapılan baskılar ilmi ve kültürel alanlarda çalışma yapan aydınlar için yönelir.⁷⁷ 1934 yılında STP davasına katılan A. Şabdanov, A. Sıdıkov, A. Sopiye vd. 10 yıl hapse mahkûm edilir. STP’nin var olduğu yargısı ülkede gerçekleştirilen baskıya gerekçe olarak sunulur. Nitekim S.A. Şevirin’in de aktardığı gibi NKVD memurları 00447 numaralı emirle başlatılan operasyonun kurbanlarını seçerken öncelikle “suçlayıcı” verilere sahip olan kişilere dikkat çeker ve bununla ilgili 26356 no’lu arşiv ve araştırma dosyasında saklanan en eski materyaller 1926 yılına dayanmaktadır.⁷⁸ Bunun için 1934 yılında karşı eylemlerle suçlanan A. Sıdıkov, A. Sopiye, J. Abdrahmanov’un davaları yeniden gözden geçirilerek ölüm cezasına çarptırılırlar. NKVD halk düşmanları (STP üyeleri, Troçkistler, Buharin-

Aytmatov bu derginin sahibidir. Ayrıca Sovyetler Birliği Komünist Partisi Kırgızistan Bölge komitesinin ikinci sekreterliğine seçildiğinde de o bölge parti birliğini ülküsel örgütleme ile birlikte, eğitime ve kültüre dair millileşme misyonunu koruyarak hareket etmiştir. Tüm bu ülküsel çabaların merkezi hükümetin dikkatini çekmesiyle 1933-1934 yılları arasında Töreku Aytmatov’u Sosyal-Turan Partisi Derneğinin üyesi olmakla ve derneğin Kırgızistan’da Sovyet yönetimi yıkıp İngiltere’nin yolgös-termesi ile burjuvazi-milliyetçi bir devlet kurma amacına hizmet etmekle suçlanır, takibe alınır. 1938 yılında T. Aytmatov milliyetçi partinin vazifesi ile kendi çalıştığı iş organlarında cumhuriyetin ekonomisine zararlı işler düzenleyen bir Turancı olarak suçlanmıştır. Bkz. Töreku Aytmatov, Kırgızca’dan Akt. Nurgül Moldolievaya Arslan Küçükyıldız-Tuğba Ekici, *Bilgi Dergisi*, Sayı 4, 1997, <http://bilgi.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3613-published.pdf>, 18. 03.2020, s.18, 19, 21. Töreku Aytmatov’un görev ve yetkileri için ayrıca bkz. Aytmatova, *a.g.e.*, s. 225-235.

74 Kırgızistan’da 1937-1938’de bastırılanların büyük çoğunluğundan suçlanan suçlama, sanıkların Sosyal-Turan Partisi’ne (STP) dâhil edilmesini içeriyordu. Bu suçlama hemen hemen tüm soruşturma davalarında şablonlanmış ve çoğaltılmıştır. Bkz. *A.g.e.*, s.173.

75 Güngör, “Kırgızistan’da Sosyalist...”, s. 721.

76 Devrisheva, *a.g.m.*, s. 195.

77 Güngör, “Stalin Dönemi...”, s. 975.

78 S. A. Şevirin, “Bol’şoy terror v malen’kom sele (repressii 1937-1938 gg. V istorii sela Koyanovo)”, *Pöliticheskiye repressii i sprotivleniye nesvobode. Materiali vsrossiyskoy nauçnoy konferentsii*, Sıktıvkar 2009, s. 250.

Gazi

Akademik
Bakış

295

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ciler, vb.) için her yerde olduklarının vurgusunu yapar.⁷⁹ Terör yıllarında STP derneğinin tüm üyeleri ve yakınları milliyetçilikle suçlanır. Takiben Kırgızistan Kominist Parti Merkez Komitesi kararıyla karşı devrimci milliyetçileri yok etme kararı alınır ve ardından Halk Komiserler Birliği Başkanı B. İsakeyev Kırgızistan Bölge Komitesi'nin ikinci sekreteri M. Cenbayev, Toprak Halk Komiseri E. Esenamanov, Kırgız Muhtar Cumhuriyeti'nin İcra Merkez Komitesi Sekreteri A. Ailçinov'lar, Kırgız Muhtar Cumhuriyeti Merkez Komitesi Bşk. A. Orozbekov ile Kırgızistan Bolşevikler Kominist Partisi Merkez Komitesinin ikinci sekreteri M. Cenbaev gibi isimleri de kapsayan görevden almalar başlar.⁸⁰ 22 Mart 1937'de Kırgız Merkezi Yürütme Komitesi VII. oturumuyla birinci sekreter görevine M.K. Ammasov getirilir. Yu. Abdrahmanov, R. Hudaykulov, D. Babahanov, C. Sadadayev, A. Sıdıkov, S. Çonbaşev, İ. Aydarbekov, T. Coldoşev, Ş. Arabayev, T. Tokbayev ve R. Murzakeyev gibi Kırgız milli aydınları hakkında karşıdevrimci suçlamasıyla 23 Mart 1937 tarihli istihbarat raporu sunulur. M. Ammasov, vazifesine Kırgız Komünist parti üst ve alt organları yöneticilerini değiştirerek başlar. Kırgız Komünist partisi ve eğitim organlarının, halkı komünist ideoloji konusunda yeteri derecede eğitemedikleri gerekçesiyle Eğitim Komiserliğini hedef alıp milliyetçi grupları temizleme görevini yükleyerek bir baskı dalgası başlatır. Suçlamalar STP bağlantısı üzerinden yapılarak 40'dan fazla parti üyesi milli aydın tutuklanır.⁸¹ Sovyet yetkililere göre partinin amacı, Kırgızistan'ı Sovyetler Birliği'nden ayırıp burjuvaziye dayalı milliyetçi bir devlet kurmaktır. 5 Eylül 1937 tarihinde Kırgızistan Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin genel toplantısında bu asılsız iddia gerekçe gösterilerek karşı devrimci olarak nitelendirilen milliyetçileri yok etme kararı alınır.⁸² Bu karar neticesinde Kırgızistan'da pek çok kişi İ. Stalin'in "Sosyalizmi ıleri sürmek için sınıf mücadelesinin güçlenmesi gerekliliği" tezinin deneklerine dönüşür ve temizlik harekâtına maruz kalır.⁸³ Milliyetçilik düşüncesiyle birlikte yönetimin baskı için başka bir gayesi de 1932-1933 yıllarında Kırgızistan'da yaşanan ekonomik sıkıntıların sorumluluğunu üstlenmek istemeyişi olarak değerlendirilebilir.⁸⁴ Sözü edilen pek çok nedenden ötürü 1930'lu yıllarda 1,4 milyon nüfuslu Kırgızistan'da, ancak 1991 yılında, 13.000'inin itibarı iade edilecek olan, 40.000 kişi katledilir.⁸⁵ 1930'lu yıllarda Kırgızistan'da bastırılan 40.000 kişi halkın belleğine şu aforizmayla yerleşir: "Kırk binin kaderi istatistiktir, bir insanın kaderi ise trajedidir."⁸⁶ 40 bin ya da 100 bin⁸⁷ her bir kişinin aileleri, çocukları, sevdikleri vardır ve süreç

79 Aytmatova, *a.g.e.*, s. 175.

80 Töreku Aytmatov, *a.g.m.*, s. 20.

81 Güngör, "Stalin...", s. 973-974.

82 Derviş, *a.g.m.*, s. 174-175.

83 *A.g.m.*, s. 171.

84 Güngör, "Kırgızistan'da Sosyalist...", s. 720.

85 Derviş, *a.g.m.*, s. 173.

86 Aytmatova, *a.g.e.*, s. 6.

87 Nitekim Roza Aytmatova da *Tarihin Ak Sayfaları (Beliye stranitsi istorii)* adlı kitabında, "Ruh Kençi" gazetesinin 2008 yılı Kasım ayı sayısına göre Kırgızistan'da bastırılan Stalinist rejim

sadece bastırılmış kişilerin cezalandırılmasıyla bitmeyip onların ailelerine uzanır, çocuklara “halkın düşmanları” denir ve bu damgalama uzun yıllar onlara eşlik eder.⁸⁸ Ayrıca 1938 yılının Ekim ayı itibarıyla NKVD, mahkûmların eşlerine yönelik yeni bir yargılama süreci başlatır ve eşlerle karşı-devrimci faaliyetlerde bulunan ya da anti-Sovyet yaklaşımda olduğu saptanan kadınlar sürece dâhil edilir: 8-10 yıl arası cezayla çalışma kamplarına gönderilir ya da yakınlarıyla yazışma hakkından mahrum edilirler. Politbüro’nun Temmuz 1937 kararnamesiyle mahkûmların yetim kalan çocukları için de bir düzenleme yapılır. Ailelerinin cezalandırılması sonrasında, kimsesiz kalan on beş yaşından küçük çocuklar devlet gözetimi altında yetiştirilir. Eğer çocuklar on beş yaşından büyükse, muhtemel bir tehlike olarak değerlendirildiklerinden kamplara gönderilirler.⁸⁹

Çön-Taş ve Toplu Mezarların Ortaya Çıkışı

30 Ağustos 1937’de Pravda’nın Kırgızistan’ın özel muhabiri V. Ovçarov, “Burjuva Milliyetçileri” başlıklı bir makale yayımlayarak Kırgızistan’ın önde gelen parti liderlerini “milliyetçilik” ile suçlar. 13 Eylül’de aynı gazetede V. Hodakov tarafından “Kırgızistan Komünist Partisi (Bolşevikler) Merkez Komitesinin Çürük Siyaseti” başlıklı bir makale yayımlanarak Cumhuriyetin liderliğinde halk düşmanlarına ve karşı devrimci ögelere yer verilir. Takiben toplu tutuklamalar başlar ve Frunze hapisanesi mahkûmlarla dolar. Bunların arasında, bir yıldan uzun bir süredir korkunç işkencelere maruz bırakılan Cumhuriyetin görevden alınan liderleri, politikacılar, bilim adamları ve aydınları vardır. Bu insanların idamına karar verilince toplu mezar alanı ihtiyacı doğar. Çön-Arık, Cal, Orok, Vorontsovka’da gizli mezar yerleri düşünölmeye başlandığında NKVD sanatoryumu akıllara gelir. Burası erişime uzak bir bölge olduğu için arkada tanık kalmayacaktır. Nihayetinde Kasım 1938’de SSCB Yüksek Mahkemesi Askeri Şurası’nın ziyaret oturumunun kapalı bir toplantısı için Alekseyev, Zaytsev ve Batner’dan oluşan özel bir askeri avukat ekibi Frunze’ye gelir ve toplam 137 kişi ölüme mahkûm edilir. SSCB’nin 01.12.34 tarihli Merkez Yürütme Kurulu kararıyla 58. madde kapsamındaki cezalar derhal uygulanacaktır. Mahkûmlar hemen hapisane bahçesinde vurularak geçiş güzergâhlarında sokağa çıkış yasaklanarak yük vagonlarıyla Çön-Taş’a getirilir.⁹⁰

1890’da Çön-Taş tepelerinden birine iki katlı küçük bir tuğla fabrikası inşa edilir. Tuğla fabrikasının yanında bir dinlenme evi, NKVD sanatoryumu yapılır. 1937-1938’de Albay İvan Petroviç Lotsmanov, Kırgız Sovyet İçişleri Komiseri olarak atandığında yakın köylerden Abıkan Kıdıraliyev ev işleri ve güvenlik için onun yanında çalışmaya başlar. Böylece Abıkan Kıdıraliev, 1932’den

kurbanlarının sayısının 100 binin üzerinde olduğunu ifade eder. Bkz. *A.g.e.*, s. 6.

88 *A.g.e.*, s.6.

89 N. V. Riasanovski, M. D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, (çev. Figen Dereli), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2011, s. 154-155.

90 *A.g.e.*, s. 12.

Gazi

Akademik
Bakış

297

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

1939'a kadar NKVD sanatoryumunda bekçi olarak çalışır. Tuğla fabrikası bir zaman sonra terkedilmiş çocuklar için oyun alanına dönüşür. 1938 yılı Kasım ayında Abıkan Kıdıraliyev, kimsenin orada kalmamasına dair bir emir alır, kötü bir ruh halinde eve gelip Kaşkasu (Kaşka-Suu) köyünde yaşayan arkadaşına gideceklerini söyler. Emre aykırı davranırlarsa hayatları tehlikeye girecektir.⁹¹ Aile, Kaşkasu köyüne gider; Abıkan Kıdıraliyev iki veya üç günde bir köyden sığırlara bakmak ve sanatoryumda gerekli görevleri yapmak için Çön Taş'a gelir. Ancak o, ailesinin yanına tamamen depresif ve sessiz bir adam olarak döner. Çön Taş'a ailece dönme zamanı geldiğinde ise Abıkan Kıdıraliyev, ailesini orada bir değişiklik görürlerse görmezden gelmeleri ve kimseye bir şey sormamaları yönünde uyarır. Çön Taş'a döndüklerinde tuğla fabrikasının yerinde bir tepenin olduğu ve binanın kaybolduğu görülür. Burası artık geceleri köpeklerin toplanıp uluduğu bir yere dönüşür. Ailenin meraklı kızı Bübüra ne olduğunu sorsa da babasından bir şey öğrenemez.⁹² Aydınların aileleri de dâhil, Abıkan Kıdıraliyev dışında kimsenin bu katliamdan haberi yoktur. Böylece TRT Avaz'ın 20 Aralık 2016 tarihli Kırgızistan'da Ata Beyit mezarlığını görüntülediği "Dünyadaki Türkiye" adlı programda aktarıldığı gibi SSCB dağılına kadar bu aydınların cesetlerine ulaşamaz. Olaydan 35 yıl sonra 1973 yılına gelindiğinde Abıkan Kıdıraliyev, vefat ederken olanları kızına anlatır ve ona bu sırrı açığa çıkarmasını vasiyet eder.⁹³ Roza Aytmatova *Tarihin Ak Sayfaları* adlı kitabında Abıkan Kıdıraliyev'in kızına söylediğini şu sözlerle aktarır: "*Kızım kalbimde ağır bir yük ile ölüyorum. Stalinist baskının kurbanlarının nerede gömüldüğünü biliyorum, ama sizin için korkup bunu daha önce kimseye anlatamadım. Bübüra, orayı sadece siz biliyorsunuz. Hatırlıyor musun, sen beni hep sorularınla bunaltırdın. Umuyorum, zaman iyiye gidecek ve o zaman sen insanlara bu masum ölüleri anlatacaksın. Kurbanların çocuklarına babalarının o tepenin altına gömüldüğünü söyle! Bunlar arasında Kırgız halkının en iyi evlatları var. Hepsi aynı toplu mezarda. Tüm hayatım boyunca ruhum üzerinde ağır bir yük ile yaşadım ve bu sırrı yanımda götürmek istemiyorum. Senden bu görevi benim için yerine getirmeni istiyorum ...*"⁹⁴ Ancak Bübüra Kıdıraliyeva, uzun yıllar babasının verdiği sırrı tutmak için ülke siyasetinde değişim bekler. Üst düzey yetkililere mesajını ilettiği ilk zamanlarda ise ciddiye alınmaz. Nihayetinde bir gün çabaları yanıt bulur ve Bübüra Kıdıraliyeva KGB subayı Bolot Abrahamov'a NKVD sanatoryumunun bekçisi olarak çalışan babasının cesetlerin sanatoryuma nasıl getirildiğini kendisine anlattığını söyler. KGB'nin konuyla ilgilenmesiyle Bübüra Kıdıraliyeva oluşturulan komiteyle birlikte Çön Taş'a gelir. KGB subaylarının arkeologlarla birlikte ilgili yerde kazı işlerini başlatmasıyla Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in banliyösündeki toplu mezara ulaşılır.⁹⁵ Bu süreçte Cumhurbaşkanı Askar Akayev de Bübüra Kıdıraliyeva ile ilgilenir ve Askar Akayev'in yardımcılarıyla mezar-

91 *A.g.e.*, s. 8-10.

92 *A.g.e.*, s. 14-15.

93 Dünyadaki Türkiye (gezi programı), TRT Avaz, 20.12.2016.

94 Aytmatova, *a.g.e.*, s. 15.

95 Derviş, *a.g.m.*, s. 176.

ların açılması sağlanır.⁹⁶ B. D. Abdırrahmanov, Bübüra’nın Komiteyle birlikte Çön-Taş’a gelişini ve cesetlerin ortaya çıkışını şöyle ifade eder: “Komiteyle beraber Nisan ayının sonunda Bübüra Abla’yı Çön-Taş’a götürdük. Oraya yaklaştığımızda Ablamızın çok heyecanlandığı dikkatimizi çekti. Çünkü bundan 53 sene önce o korkunç olayı yaşadığı yere geri dönmüştü. Bu tespitten sonra cesetleri aramak üzere yapılacak kazılar için hazırlık yapmaya başladık. Komitede kazı işleriyle uğraşabilecek tecrübeli kimse yoktu. Bunun için Kırgızistan Devlet Üniversitesinin tanınmış arkeoloğu M.İ. Moskalev’e başvurmamı tavsiye ettiler. Kazı yapılmasının gerektiğine bazı meslektaşlarımın gönüllü olmadıklarını öğrenince yöneticilerimden izinsiz Moskalev ile Çön-Taş’a gitmeye ve ne olduğu belli olmayan yeri kazmaya mecbur oldum. Bu işlere artık alışmış olan arkeolog gönüllü çalışarak kısa zamanda kerpiç ocağının bir bölümünü buldu. 30 cm derinlikten insan cesedi bulundu. Kafatasında iki kurşun deliği vardı. Bu şüpheleri ortadan kaldıran önemli bir delil sayıldı. Burada daha çok insanın cesedinin bulunacağını tahmin ettik.”⁹⁷ Böylece katliamın ortaya çıkışı 1991 yılında, Çön-Taş⁹⁸ bölgesinde, Bişkek yakınlarında bir toplu mezar yerinin bulunmasıyla gerçekleşir. Cumhurbaşkanı Askar Akayev’in yardımcılarıyla mezarlar açılıp yerine Ata Beyit⁹⁹ Anıtı yapılır. Bu anıta Ata Beyit adını Cengiz Aytmatov verir.¹⁰⁰ Toplu mezarda yazar Cengiz Aytmatov’un babası Torekul Aytmatov da vardır. Mezarda Torekul Aytmatov da dâhil olmak üzere dört adet iddianame ele geçirilir. Bu iddianamelerden mezardakilerin 1930’lu yılların Stalinist baskılarının kurbanları olduğu netleşir. Kazılar sırasında diş fırçası, gözlük camı, kibrit, sikkeler ve iddianameler de bulunur. Fiziko-teknik bölümünün çalışmalarıyla yaş, cins, ırk, ölüm sebebi, gömülme süresini öğrenmek için işlemler yürütülür.¹⁰¹ Leyla Derviş’in ifade ettiği gibi toplu mezarın ortaya çıkışıyla 1938 yılında çoğu Kırgız Türklerinden oluşan 138 kişinin kurşuna dizildiği anlaşılır. Kurbanların kimliği ise, bir kişi dışında, Cumhurbaşkanı Askar Akayev’in talimatıyla KGB arşivlerinin taranmasıyla ve DNA test sonuçlarıyla belirlenir.¹⁰²

5-8 Kasım 1938 tarihleri arasında ölüm cezasına çarptırılan kişilere ilişkin NKVD protokolüne eklenen liste 137 isim¹⁰³ içerir, ancak kazılar sırasında 138 kafatasına ulaşılmıştır. 138. kafatasının kimliği hala bilinmemektedir. Aynı zamanda, mezarda bulunanlar arasında, 36 numara kadın ayakkabı parçaları

96 Dünyadaki Türkiye (gezi programı), TRT Avaz, 20.12.2016.

97 B. D. Abdırrahmanov, “Çön Taş”, Kırgızca’dan Akt. Nurgül Moldolıyeva Arslan Küçükyıldız-Tuğba EKİCİ, *Bilgi Dergisi, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı*, Sayı: 4, Ankara 1997, s. 14.

98 Sovyet döneminde Çön-Taş merkezi Frunze (şimdi Bişkek) şehri olan, kasaba halkı tarafından sevilen, kış tatilleri için, kayak için tercih edilen bir tatil alanıdır. 1930’larda burası aynı zamanda Sovyetler Birliği Kırgız NKVD’nin yazlık evi veya bir dinlenme evidir. Bkz. Roza Aytmatova, *a.g.e.*, s. 7.

99 Ata Beyit ifadesinde geçen beyit sözü etimolojik olarak mezar değil ev anlamındadır; ancak manevi anlamda “mezar”a tahvil olunmuştur.

100 Dünyadaki Türkiye (gezi programı), TRT Avaz, 20.12.2016.

101 Derviş, *a.g.m.*, s. 176.

102 *A.g.m.*, s. 176; Abdırrahmanov, *a.g.m.*, s. 13-14.

103 137 kişinin isimleri için bkz. Derviş, *a.g.m.*, s. 178-182.

Gazi

Akademik
Bakış

299

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

vardır ve kalıntılardan bu kadının 49 yaşında olduğu anlaşılır. Bunun kazara olaya şahit olan bir tanık olabileceği yönünde kanıtlar mevcuttur.¹⁰⁴ Burada katledilen 137 kişi arasında Sovyet rejiminin adaletine inanan, Kırgız devletini ve Kırgız halkını 1916 yılı Ürkün Katliamının¹⁰⁵ sonuçlarından kurtarmak için sorumluluk alan kişiler vardır.¹⁰⁶ Ayrıca Ata Beyit mezarlığında bulunan 138 kişi arasında Kırgız aydınlarının yanı sıra, o tarihlerde Kırgızistan'da çalışan, Rus, Kazak, Özbek, Tatar, Koreli, İranlı ve bir Türk olmak üzere 20 milletten insan yer alır. Türk olan kişi, "Dünyadaki Türkiye" programına konuşan Nur Sultan'ın dile getirdiği gibi Ata beyitteki listede 80. sırada yer alan Nasırov Mayla Kuli'dir. Pasaportlar Ruslar tarafından yazıldığı için isim Kiril harflerine dönüştürülürken bazı değişiklikler olmuştur; Bu Türk'ün soyadının Mollaoğlu olduğu düşünülmektedir.¹⁰⁷

137 aydının katledilmesiyle ilgili TRT Avaz'ın Kırgızistan'da katledilen aydınları konu alan "Kırgız'ın Yok Edilen Hafızası Ata Beyit Katliamı" adlı belgeselinde de ifade edildiği gibi 5 Kasım 1938 tarihinde işlenen bu cinayete adeta Kırgız halkının hafızası silinir, Kırgız halkının geleceği için mücadele eden çok sayıda aydın kültürel mirastan yok edilir.¹⁰⁸ Toplu mezarda bulunan cesetler için Bişkek'te cenaze töreni yapılır ve ardından 138 cesedin dini adetlerle yeniden gömülmesi sağlanır. Ata Beyit¹⁰⁹ (Babalar Mezarlığı) mezarlığına gömülen kurbanlar her yıl 8 Kasım'da Kırgızistan'da törenle anılır.¹¹⁰

Sonuç

1937-1938 yılları arasında Sovyetler Birliği'nde yaşanan "Büyük Terör", Stalinist sistemin tüm ülkeye yerleşme, fikirlerini yayma ve süreçleri kontrol altında tutma biçimidir. Devlet terörü Stalinist sistemin karakteristik bir özelliği gibi durmakta ve sosyalizmi inşa etmenin gereklerinden birini temsil etmektedir. Böylece yeni bir toplum ve yeni bir insan inşa etmenin de bir aracı olan "Büyük Terör" ün başlangıcı siyasetleri bastıran kitlesel dalgası, yalnızca Komünist Parti'ye değil Sovyet nüfusunun geniş kitlelerine kadar uzanır. "Büyük Terör" sırasında 1,5 milyondan fazla kişi mağdur olur. Çeşitli kaynaklardan azar azar

104 Aytmatova, *a.g.e.*, s. 13.

105 Roza Aytmatova'nın da ifade ettiği gibi 1916'da Kırgız'ın Çarlık Rusya yönetimine karşı bir ayaklanma olur. Çarlık ordusu isyanı vahşice bastırır. Kitleler halinde Kırgızlar Çin'e kaçmak zorunda kalır. Zor koşullarda geri çekilirler, yüksek dağ geçitlerinden geçerken çok sayıda insan ölür. Sadece Ekim Devrimi'nin bir sonucu olarak Çarlık iktidarının çöküşünden sonra Kırgızlar anavatanlarına dönebilirler. İnsanlar bu olaya Ürkün adını verir. Ürkün'un bir sonucu olarak Kırgız nüfusu% 35 oranında azalır ve sığınmaların % 60'ını kaybeder. Bkz. *A.g.e.*, s. 21.

106 *A.g.e.*, s. 21.

107 Dünyadaki Türkiye (gezi programı), TRT Avaz, 20.12.2016.

108 Kırgız'ın Yok Edilen Hafızası Ata Beyit Katliamı (belgesel), TRT Avaz, 04.11.2018

109 Ataların kabri anlamına gelen Ata Beyit mezarlığını görmek ve aydınların isimlerini buradan da okumak için bkz Oğuz Doğan, Kırgız Katliamı, Repressiya, Urkun (Kişisel yayın), You-tube, 26.05.2019.

110 Derviş, *a.g.m.*, s. 178.

elde edilen ve resmin bir bütün olarak yeniden inşasına katkıda bulunan çalışmada, sürecin kanunsuzluğunu ve insan onurunun nasıl ihlal edildiğini ortaya koyar ve “Büyük Terör”ün nedenlerini, hedeflerini, ana itici gücünü anlamaya imkân sağlar. Elbette bugün “Büyük Terör”ün tam resmini tasavvur etmek imkânsızdır. Ancak 1990’ların başında arşivlerin açılmasından sonra sınıflandırılmamış belgeler terörün nüfusun daha geniş kesimlerini etkilediğini gösterir. “Büyük Terör”ün arka planına bakıldığında ise kültür politikasına aykırı davranışlar, tek tip Sovyet insanı yaratma gayesi, İ. Stalin’in olası tüm rakiplerinden kurtulma isteği, Sovyet rejiminin muhalifleri olabilecek eğitilmiş ve ekonomik açıdan bağımsız sosyal grupların ortadan kaldırılması ve buna karşı totaliter bir rejim inşa etme girişimleri göze çarpar. Ayrıca parti safalarında terörün kalıcı olarak yok edilmesi, iktidarın başarısız olan sosyo-ekonomik süreç için yeni bir tarihsel mazeret sağlama, yeni bir düşman yaratma ihtiyacı ve bu süreçte arkada tanık bırakmama isteği gibi pek çok nedenden söz edilebilir.

Stalinist sistemin, yukarıda bahsi geçen amaçlardan yola çıkarak halk düşmanlarını yıpratma, burjuva ideolojisiyle savaşıma ihtiyacıyla çıkarılan 00447 numaralı emir oldukça geniş çaplıdır ve ulusal cumhuriyetlerde de muhalefeti hedef alır. Kırgızistan 00447 numaralı emir çerçevesinde yürütülen operasyondan payına düşeni alır. Kırgızistan’da mevcut sisteme sadakatsizlikle, Troçkistlerle ve sağcılarla bir olmakla, Türkçü, Turancı, İslamcı, halk düşmanı ve ajan olmakla suçlanan Kırgız aydınları acımasızca bastırılır. Ne yazık ki “Büyük Terör”ün getirdiği baskı dalgasıyla Kırgızistan’ın pek çok siyasi, ekonomik ve aydın kişiliği ülkenin kültürel mirasından silinir ve Kasım 1938’den Bişkek’in 20 kilometre güneydoğusundaki Çön Taş tepesindeki toplu mezarın bulunmasına kadar yıllar sürececek bir suskunluğa gizlenir.

Kaynaklar

ABDIRAHMANOV, B. D., “Çön Taş”, Kırgızca’dan Akt. Nurgül Moldolievaya, Arslan Küçükyıldız, Tuğba Ekici, *Bilig Dergisi*, Ahmet Yesevi Üniversitesi Mütevelli Heyet Başkanlığı, Sayı: 4, Ankara, 1997, s. 13-16.

ABDIRAHMANOV, B. D., “İz istorii ‘Natsional’nın operatsiy’ NKVD 1937-1938 gg. V Kirgizii. Repressii v otnoşenii etničeskih Men’şinstv”, *Vestnik Kalmitskogo universiteta*, 34 (2), 2017, s 6-14.

ALTIMIŞOVA, Zuhra, “Kırgızistan’da İlk Milli Gazetenin Tarihçesi (1924-1940)”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:29, 2013, s. 73-90.

AYTMATOVA, Roza, *Belye stranitsi istorii (moi vospominaniya)*, Ocoo «V.R.S. Company», Bişkek 2013.

BAKTIGULOV, C. S., J. K. Mombekova. *İstoriya Kirgizov i Kirgizstana s drevneysih vremen do naših dney*, Mektep, Kırgızistan 2001.

CAKİŞEV, A. (pod.red), *Hrestomatiya po istorii millitsii Kirgizstana (1924-1991 g.)*, uceb.posobiye, İzd. KRSU, Bişkek 2008.

Gazı

Akademik
Bakış

301

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

COLDOŞOV, Altınbek, "Kırgızistan İç Siyaseti", *Kırgızistan: Tarih-Toplum-Ekonomi-Siyaset*, Ed. Cengiz Buyar, BYR, Bişkek 2017, s. 245-286.

CUNUŞALİYEV, Ceniş, *Vremya sozidaniya i tragediy 20-30-ye godı XX v.*, İlim, Bişkek 2003.

DERVİŞ, Leyla, Symbat Esenkan Kyzy, "Kırgızistan'da Siyasi Katliam (1937-1938)", *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 23, 2019, s. 169-185.

DEVİRİŞEVA, Khalida, "Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Tarihinin Bazı Meseleleri", *SUTAD*, 39, 2016, s. 187-198.

Dünyadaki Türkiye (gezi programı), TRT Avaz, 20.12.2016.

GONÇAROVA, O. S., "Strel'bitskiy Semen Dementyeviç-jertva političeskih repressiy 1937 goda", *Političeskiye repressii i soprotivleniye nesvobode. Materialı vsrossiyskoy nauçnoy konferentsii*, Sıktıvkar 2009, s. 51-53.

GÜNGÖR, Ebubekir, "Stalin Dönemi Kırgızistan'da Repressiya (1937-1938): Kırgız Milli Basınının Kurucularından Murat Salihov", *20. Yüzyıl Başlarından Günümüze Türk Dünyasındaki Siyasi, İktisadi ve Kültürel Gelişmeler Uluslararası Sempozyumu*, Ed. İbrahim Yılmazçelik, Fatmagül Demirel, Ankara 2019, s. 967, 992.

GÜNGÖR, Ebubekir, "Kırgızistan'da Sosyalist Turan Düşüncesi ve Bolşeviklerin Sosyal Turan Partisi Suçlamaları", *Tarih Okulu Dergisi*, 11 (XXXIII), 2018, s. 719-746.

HAUSTOV, V. N., V.P.Naumov i N.S. Plotnikova (Sost.), *Lubyanka, Stalin i Glavnoye upravleniye gosbezopasnosti NKVD 1937-1938.*, MFD, Moskva 2004.

HLEVNYUK, Oleg, Stalin. Jizn' odnogo vojdy, İzd. AST, Moskva 2015.

JUKOV, Yuri, *İnoy Stalin*, Vagrius, Moskva 2005.

Kırgız'ın Yok Edilen Hafızası Ata Beyit Katliamı (belgesel), TRT Avaz, 04.11.2018

KOÇETKOVA, N. A., L. A. Obuhov, "'Bol'şoy terror': genderniy aspekt (po materialam prikam'ya)", *Vestnik Permskogo universiteta: İstoriya i politologiya*, 3/8, 2007, s. 89-93.

KONASOV, V. B., "Političeskiye repressii v period obrazovaniya Vologodskoy oblasti", *Političeskiye repressii i soprotivleniye nesvobode. Materialı vsrossiyskoy nauçnoy konferentsii*, Sıktıvkar 2009, s. 120-127.

KROPAÇEV, S. A., "'Bol'şoy terror'i yego jertvı v zerkale sovetzkoy propagandi 1937-1938 godov", *Problemi istorii massovih političeskih repressiy v SSSR. K 70-letiyu Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1939 goda: materialı VI Mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii*. Ekoinvest, Krasnodar 2010, s. 319-334.

KROPAÇEV, S. A., "Noveşyaya Rossiyskaya istoriografiya o masştabah 'bol'şogo terrora' v SSSR", *Problemi istorii massovih političeskih repressiy v SSSR. K 70-letiyu Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1939 goda: materialı VI Mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii*. Ekoinvest, Krasnodar 2010, s. 80-92.

LEWİN, Moshe, *Sovyet Yüzyılı, İletişim Yayınları, Çev., Renan Akman, İstanbul 2008.*

Görüş

LYAGUŞKİNA, Lyudmila, "Sotsial'nıy portret repressirovannıh v hode Bol'şogo terrora (1937-1938), Analiz bazı dannıh po knigam pamyati Nijegorodskoy oblasti", http://kleio.asu.ru/2012/1/hcsj-12012_30-43.pdf, Aralık 2019.

LYAGUŞKİNA, Lyudmila, "Sotsial'niye karakteristikı repressirovannıh v godı bol'şogo terrora (1937-1938 gg.) v Karel'skoy ASSR", *Vestnik Permskogo universiteta*, 3 (26), 2014, s. 36-44.

MİLNER, Robin, Gulland ve Nikolay Dejevski, Rusya ve Sovyetler Birliği Tarihi, çev. Metin Çulhaoğlu, 8. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

MİNAKOV, Sergey, 1937 zagovor bil!. (1937 Bol'şoy terror), Yauza: Eksmo, Moskva 2010.

DOĞAN, Oğuz, Kırgız Katliamı, Repressiya, Urkun (Kişisel yayın), You-tube, 26.05.2019.

RAKAÇEV, Vadim, "Massoviye političeskiye repressii 1930-h gg. İ ih vliyaniye na çislennost' i strukturu narodonaseleniya Kubani i Stavropolya", *Obščestvo i pravo*, 3/40, 2012, s.55-61.

RİASANOVSKİ, N. V., M. D. Steinberg, *Rusya Tarihi*, (çev. Figen Dereli), İnkilap Kitabevi, İstanbul 2011.

SARAÇ, Hanife, *Sovyet Propaganda Dili*, Değişim Yayınları, İstanbul 2019.

SARSANBAYEV, B. S. "Politiceskiye repressii protiv Kırgızskoy i kazahskoy eliti v 1930-h gg. İ ih posledstviya", *Vestnik KRSU*, Tom 15, no 3, 2015, s. 75-79.

SEMENOV, G. S., G. İ. Zubova vd. (Sost.), *Kniga pamyati jertv politiceskih repressiy. Mitişçinskiy munitsipai'niy rayon Moskovskoy oblasti*, Gornaya kniga, Moskva 2009.

STALİN, İosif, "Golovokrujeniye ot uspehov. K voprosam kolhoznogo dvijeniya", *Voprosı Leninizma*, İzdaniye odinnadtsatoye, Gospolitizdat 1952, s. 331-336.

STEPANOV, Aleksey F., " 'Bol'şoy terror' 1937-1938 gg.: problemı izuçeniya", *Problemi istorii massovıh politiceskih repressiy v SSSR. K 70-letiyu Vsesoyuznoy perepisi naseleniya 1939 goda: materialı VI Mejdunarodnoy nauçnoy konferentsii*. Ekoinvest, Krasnodar 2010, s. 98-111.

ŞEVİRİN, S. A., "Bol'şoy terror v malen'kom sele (repressii 1937-1938 gg. V istorii sela Koyanovo", *Politiceskiye repressii i soprotivleniye nesvobode. Materialı vserossiyskoy nauçnoy konferentsii*, Sıktıvkar 2009, s. 250-252.

TAN METREŞ, Eda H., "Stalin Tasfiyelerinin Bir Tanığı Olarak "Nehir Kıyısında-ki Ev", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 60/11, 2018, s. 199-208.

TAN METREŞ, Eda H., "Stalin: Devrim Üniversitesiinden Sovyet Olimposu'na", *Liderlerin Sovyeti*, Ed. A. Kaşoğlu, Çeviribilim, İstanbul 2017, s. 41-79.

TEPLYAKOV, Aleksey G., Deyatel'nost' organov VÇK-GPU-OGPU-NKVD (1917-1941 GG.): istoriograficeskiye i istoçnikovedçeskiye aspektı, *НГУЭУ*, Novosibirsk 2018.

Gazı

Akademik
Bakış

303

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Törekul Aytmatov, Kırgızca'dan Akt. Nurgül MOLDOLİYEVA Arslan KÜÇÜKYILDIZ-Tuğba EKİCİ, *Bilig Dergisi*, Sayı 4, 1997 <http://bilig.yesevi.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/3613-published.pdf>, 18. 03.2020, s s.17-21.

YUNGE, Mark, Rolf Binner, *Kak terror stal "bol"şim". Sekretnyy prikaz № 00447 i tehnologiya yego ispolneniya*, AİRO- XX, Moskva 2003.

YUNGE, Mark, Gennadi Bordyugov, Rolf Binner, *Vertikal' bol şogo terrora:istoriya operatsii po prikazu NKVD № 00447*, Noviy hronograf, Moskva 2008.

EK-1

138 kişinin cesetlerinin vurulduğu tuğla pişirme odası, 5-8 Kasım 1938, Çön-Taş ¹¹¹

Mezarlık için hazırlanmış lahit, 30 Ağustos 1991, Ata Beyit. ¹¹²
137 aydının isim listesi ¹¹³

111 Aytmatova, *a.g.e.*, s. 20.

112 Aytmatova, *a.g.e.*, s. 25.

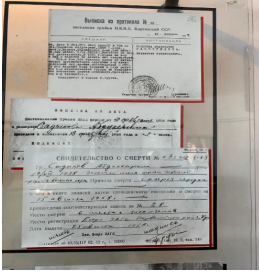
113 137 Aydınin Listesi, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

Görüş

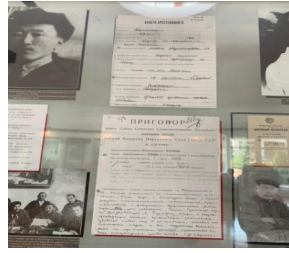
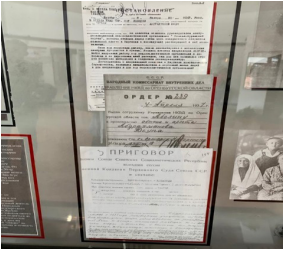
Akademik
Bakış

304

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Abdulkarim Sadıkov'un ölüm belgesi¹¹⁴, Katledilen 137 ayından A.Sıdıkov ailesiyle ¹¹⁵

Yusup Abdrahmanov'un arama emri ve karşı-devrimci örgüt (STP) lideri olmakla suçlandırıldığı belgeler¹¹⁶, Kasım Tınıstanov¹¹⁷

Katledilen aydınlardan Abdıkadır Orozbekov¹¹⁸, Töreku Aytmatov¹¹⁹

114 Abdulkarim Sadıkov'a Ait Ölüm Belgesi, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

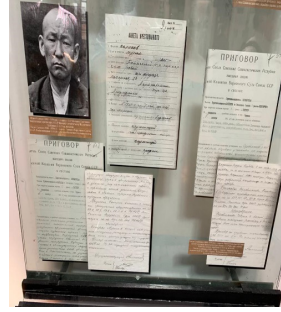
115 A.Sıdıkov ailesiyle, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

116 Yusup Abdrahmanov'un arama emri, suç belgeleri, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

117 Kasım Tınıstanov, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

118 Töreku Aytmatov, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

119 Abdıkadır Orozbekov, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

Murat Salihov¹²⁰, Bübüra Kıdraliyeva¹²¹

Extended Abstract

In Soviet History, a repression campaign called the “Repressiya” was conducted in Russia during the 1930s - 1950s. The portion of said repression that corresponds to 1937-1938 is named the “Great Purge”, “Yezhovshchina” or “Great Terror”. The “Great Purge” was a purge campaign carried out by means of mass exile, arrests, and massacres across the Soviet Union. This campaign was one of the government’s methods of increasing its power, eliminating its political adversaries, creating the Soviet human prototype, concealing its failures, and keeping a tight reign on public proceedings with an aim to embed its ideological ideas. It encompassed all of the Soviet Union, as well as all nationalities and social groups. The “Great Purge” was a project carefully prepared and executed to consolidate Stalin’s ideological foundation – his personal dictatorship. The roots of this project were based on the cultural revolution. Aiming with the cultural revolution to gather everyone under the same ideological roof, the government wished to regulate the attitude of intellectuals, politicians, and everyone in the public eye who were an integral part of the culture and would relay the socialist ideology. As a part of the Totalitarian Soviet state which would rise from a Proletarian basis, this goal resulted in mass repressions. With designated subjective measures, Trotskyists, Zinovyevists, Buharinists, Rykovites, bourgeoisie nationalists, Mensheviks, social revolutionaries, spies, runaway kulaks, and other persons were presented to the public as enemies. In the peak years of the “Great Purge”, 1937-1938, people were punished in two ways, as those deemed fierce enemies and shot or those convicted for 8-10 years, pursuant to NKVD Order No. 00447 “About repression of former kulaks, criminals, and other anti-Soviet elements”. This way, during these years of over 1.5 million arrests, approximately 700 thousand of which got shot, many acti-

120 Murat Salihov, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf 23.08.2019.

121 Bübüra Kıdraliyeva, Kırgızistan, Yazarın Kendi Çektiği Fotoğraf, 23.08.2019.

Görüş

Akademik
Bakış

306

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ve politicians, soldiers, famous people of culture and science, and hundreds of thousands of the country’s ordinary citizens were suppressed under an atmosphere of terror that they would not forget for years. Said order which was carried out, with the decision of July 1937, by the Politburo, the Central Committee of the Communist Party of the Soviet Union, was very extensive. According to the order, an operation unofficially named “kulak operation”, which branded people as “public enemies” was conducted since 5 August 1937, on the territory of the USSR. Kyrgyzstan was one of the areas where the order was implemented. Parallel to the regime’s motives, Kyrgyz leaders and intellectuals who advocated the interests of the public in Kyrgyzstan, and writers, journalists, clerics, and literates of every class were accused of being disloyal towards the current socio-political and economic system; reviled as Turkists, Turanists, and Islamists; and then executed by firing squad. These people, sentenced to imprisonment or executed during J. Stalin’s rule, were accomplished individuals such as A. Sydykov, Y. Abdrahmanov, K. Tynystanov, I. Aidarbekov, A. Shabdanov, S. Mamatov, J. Abdullin, A. Shabdanov, A. Sydykov, M. Salihov, and T. Aitmatov. The Soviet government’s primary basis for accusing these people who toiled for the national identity of Kyrgyzstan was the Social Turan Party, claimed to have been intitated with the purpose of starting an armed rebellion against Soviet rule. Another of the government’s reasons besides Party membership and Kyrgyzstan nationalism was that it did not want to take responsibility of the economic difficulties experienced in Kyrgyzstan. Therefore, in the 1930s, 40 thousand people were massacred in Kyrgyzstan with a population of 1.4 million. From among these 40 thousand people, the fate of 137 politicians, scientists, and intellectuals who were executed after suffering horrific torture in Frunze prison became known in 1991 with the discovery of the mass grave site near Bishkek, in the Chong-Tash area. There are 138 victims in the mass grave, one of whom is thought to be an eyewitness. With the exception of one, the victims’ identity was determined by scanning KGB archives and through DNA test results. Among these victims there are people from 20 different nationalities consisting of Russians, Uzbeks, Tatars, Koreans, Iranians, and one Turk who all worked in Kyrgyzstan during that period. A funeral service was held in Bishkek for the victims found in the mass grave and, afterward, the 138 bodies were reburied with religious rites in a cemetery named Ata Beyit. Thus, it was revealed how Kyrgyzstan’s various political, economic, and intellectual personages were deprived of the country’s cultural legacy by the wave of repression brought on by the “Great Purge”. This study evaluates the repression in the Soviet Union between July 1937 and November 1938; the birth, goals, and operation of the NKVD Order No. 00447; how this order nurtured the Chong-Tash massacre specifically in Kyrgyzstan; and the socio-cultural groundwork which prepared the Chong-Tash massacre, based on the analysis of written documents and the sources of historical criticism.

Gazi

Akademik
Bakış

307

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Amerikan Basınında Demokrat Parti, Başbakan Adnan Menderes ve Türk Amerikan İlişkileri Üzerine Bazı Notlar (1950-1955)

Some Notes on Democrat Party, Prime Minister Adnan Menderes and Turkey-U.S. Relations in the U.S. Press (1950-1955)

Meral KUZGUN*

Öz

Atatürk'ün ölümünden sonra 1950 yılına kadar Türkiye'de iktidarı elinde bulunduran CHP yönetiminin ülke içinde uyguladığı laik eksenli politikalar, Anadolu halkının büyük bir kesimini rahatsız etmiştir. II. Dünya Savaşı boyunca ülkede alınan sıkı ekonomik tedbirler halkı bunaltmıştır. Bu şartlar altında Anadolu halkının özellikle tarımla uğraşan muhafazakâr kesimin desteğini alan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelmiştir. Bu gelişmelere ilave olarak, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin toprak bütünlüğüne ve bağımsızlığına aykırı istekleri, Türk Amerikan ilişkilerinin gelişmesine neden olmuştur. İkili ilişkilerin geliştiği bu dönemde Amerikan basını, Demokrat Parti'nin icraatlarına, Adnan Menderes'e ve Türk Amerikan ilişkilerine sık sık yer vermiştir.

Bu çalışmamızda amacımız; Demokrat Parti'nin iktidara geliş sürecini ekonomik, siyasi, dini açılardan ele almak, Sovyet tehlikesine karşı giderek artan Türk Amerikan ilişkilerini ve bu ilişkilerin Amerikan basınındaki yansımalarını Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi belgeleri ve The New Times gazetesi ışığında ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Amerikan Basını, Demokrat Parti, Adnan Menderes, Türk Amerikan İlişkileri

Abstract

The secularity-oriented domestic policies adopted by CHP (the Republican People's Party) regime, which held the power in Turkey until 1950 following the death of Atatürk, caused a state of unrest among the vast majority of Anatolian public. The strict economic measures taken across the nation during the World War II weighed down on the public. Having the particular support of the conservative population of Anatolian public engaged in farming, the Democrat Party came into power on May 14, 1950. In addition to these developments, the demands of the Soviet Union against Turkey's territorial integrity and sovereignty resulted in the improvement of Turkey-U.S. relations. During this period of improved bilateral relations, the U.S. press often included the news about the Democrat Party's actions, Adnan Menderes and Turkey-U.S. relations. Our aim in this study is to discuss the ascension to power of the Democrat Party in economic, political and religious aspects, and to set out the ever-growing Turkey-U.S. relations against the Soviet threat and the reflections of these relations on the U.S. press in the light of the Prime Ministry Republic Archives and the New Times newspaper.

Keywords: U.S. Press, Democrat Party, Adnan Menderes, Turkey-U.S. Relations

Makale Geliş Tarihi: 05.11.2019. Makale Kabul Tarihi: 26.09.2020.

* Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Muallim Rifat Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğitimi ABD, E-mail: meralkuzgun@kilis.edu.tr; ORCID İD: 0000-0003-1314-0128.

gazi

Akademik Bakış

309

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Giriş

Atatürk'ün ölümünden sonra 11 Kasım 1938'de Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubunda yapılan toplantıda İsmet İnönü, Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştur. Bunun yanı sıra 26 Aralık 1938'de Ankara'da toplanan CHP Kurultayında da alınan kararla İnönü, Partinin Değişmez Başkanı olmakla birlikte Milli Şef unvanını almıştır.¹

İsmet İnönü, 2 Mart 1939'da İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşmasında rejimi demokratikleştirme niyetinden ilk kez söz etmiş ancak savaşın getirdiği olağanüstü şartlar nedeniyle bu niyeti gerçekleştirememiştir. İnönü demokratikleşme talebinden son olarak 1 Kasım 1945 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı açılış konuşmasında söz etmiş, güvenilir muhalefet partilerine ihtiyaç duyulduğunu belirterek Demokrat Parti'nin (DP) kurulmasına giden yolun önünü açmıştır.² Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde ve DP'nin 14 Mayıs 1950 seçiminden zaferle çıkmasında İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde ülke içinde ve dışında gelişen olayların, uygulamaların halk üzerindeki yarattığı olumsuzluklar etkili olmuştur. Tek parti döneminde Türkiye'de siyasal iktidarın toplumsal tabanı asker- sivil bürokrasi ile iktisaden egemen sınıfların ortaklığına dayanmakla birlikte halkın genel eğilimlerinin göz ardı edilmesi ve II. Dünya Savaşı süresince izlenen iktisat politikaları toplumsal dengeyi sarmıştır. Bununla birlikte savaş yılları içinde Türkiye'yi alt üst eden enflasyon, esas olarak bir ordu beslemek zorunda kalan devletin mali ihtiyaçlarından kaynaklanmıştır.³

Savaşa her an hazır durumda mevcut bir ordu oluşturabilmek için askere alımlar artmış, böylelikle ülkede üretimin düşmüş ve piyasada fiyatlar artmıştır. Ayrıca bazı malların karneye bağlanması, bir kısım malların üretiminin belirli kimselere verilmesi toplumda rahatsızlık oluşturmuştur. Bunun yanı sıra yaşanan devlet işletmeciliğinin verimsizliği ve müdahaleci politikalar, özel kesimin kazanç alanlarını sınırlaması halkın genelinde CHP iktidarına karşı bir memnuniyetsizliğin doğmasına yol açmıştır.⁴ Kırsal alanda yaşayan köylülerden alınan yol vergisi başta olmak üzere vergiyi ödeyemeyen köylü, yol yapımında çalıştırılmıştır. İşçilerin tüm haklarını ellerinden alınarak, sendika kurma, toplu pazarlık, sözleşme, grev haklarının olmamasının yanı sıra 1936'da kabul edilen İş Yasası bazı güvenceler getirmişse de işçilerin, iş ve yaşam koşullarını düzeltmekten çok uzak kalmıştır.⁵

- 1 Ali Dikici, "Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S: 42, Kasım 2008, s. 162-163.
- 2 Metin Heper, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı (Tarihsel, Kuramsal ve Karşılaştırmalı Açından)*, Doğan Kitap, 2011, Ankara, s. 177-178.
- 3 Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitapevi, 3. Baskı, Ankara, 2003, s. 23-24.
- 4 Abdullah Takım, "Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 67, No: 2, 2012, s. 164.
- 5 Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Kitapevi, 3. Baskı, 2004, Ankara, s. 16.

Görüş

II. Dünya Savaşı'na doğrudan girmeyen Türkiye, savaşın ülke içindeki etkilerini önlemek ve ekonomik bakımdan koruyucu tedbirler almak amacıyla hükümete geniş yetkiler veren Milli Korunma Kanunu'nu 18 Ocak 1940'da kabul etmiştir. Ağır vergiler, ezilen köylünün yoksulluğu, bürokrasinin yozlaşması, hükümetin zayıflığı sorunları patlama noktasına getirmiştir. Ayrıca ülkenin büyük bir bölümünde uygulanan Olağanüstü Hal Kanunu 20 Aralık 1940'dan 1 Haziran 1945'e kadar yürürlükte kalmıştır.⁶

Harp koşullarında meydana gelen olumsuzlukların başında karaborsa ve parası olanların stokçuluk yapması gelmektedir. Büyük şehirlerde yaşayan esnaf, savaş şartlarından yararlanarak fiyatları yükseltmiş ve kısa sürede zenginleşmiştir. Bu nedenle bir kısım varlıklı insanların, yaşanan zor günlerde devlete varlıklarıyla katkıları beklenildiğinden 12 Kasım 1942'de Varlık Vergisi çıkartılmıştır.⁷ Çıkartılan kanun, birçok tepkiyi beraberinde getirmiştir. Bunların başında verginin gayrimüslimlerden alınması ve itiraz etme hakkının bulunmaması gelmekteydi.

Vergi borcunu ödeyemeyen vergi mükellefleri Aşkale, Erzurum ve Sivrihisar'da oluşturulan çalışma kamplarına yollanmıştır. Varlık Vergisi uygulaması on altı ay uygulamada kaldıktan sonra 17. 03. 1944 tarihinde kaldırılmıştır.⁸ Savaş yıllarında tarım kesiminde haksız kazanç elde edenler için bir vergilendirme düşünülmüştür. Toprak sahiplerinden vergi almak amacıyla 1943 yılında 4429 sayılı kanunla "Toprak Mahsulleri Vergisi" çıkartılmıştır. Bu vergiyle olağanüstü masrafların bir kısmının giderilmesi ile ordunun ve şehirlinin iâşe ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmış, ancak bu vergi büyük toprak sahiplerinden çok geçimlik tarım yapan köylüyü olumsuz etkilemiştir.⁹

Bu şartlar altında CHP iktidarına ekonomik nedenlerle muhalif olan Anadolu halkı, dini hassasiyetlere bağlı olarak da CHP'ye karşı mesafeli olmuştur. Cumhuriyetin kurucu seçkinleri ile halk arasında dine bakış ve kültürel farklılıklar, toplumu modernleştirme çabaları iki taraf arasında bir uçurum yaratmıştır.¹⁰ İbadet dilinin Türkçe olması yönünde ilk adımlar, 1928 yılında Fuat Köprülü başkanlığında oluşturulan komisyonca rapor edilmiş ancak bu anlamda ilk somut adım 28 Ocak 1932'de İstanbul Fatih Camiinde ezanın Türkçe okunması ile başlamış ve İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı boyunca söz konusu uygulamaya devam edilmiştir. Ayrıca İslami akımlar üzerinde de sıkı bir takip başlatılmış ve buna yönelik uygulamalar da 1926 yılında çıkartılan Türk Ceza Kanununun "dinin siyaset aracı olarak kullanma eylemine yönelik devlet düzeni-

6 Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2011, s. 67.

7 Osman Yalçın, " Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması", *Avrasya İncelemeler Dergisi (AVID)*, I/1, (2012), s. 322-328.

8 Zahide Sungur, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları*, Gece Kitaplığı, İstanbul, 2015, s.18.

9 Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, İmge Kitapevi, Ankara, 2008, s. 433-434.

10 Şerif Mardin, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 1990, s. 110.

Gazi

Akademik
Bakış

311

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

ni değiştirmek amacıyla cemiyet kurmayı yasaklayan" 163. maddesi gereğince yapılmıştır.¹¹

Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren uygulamaya konulan inkılaplar taşraya etkin bir şekilde yansımamıştır. 19.yüzyıldan itibaren kendini gösteren ulema-bürokrasi mücadelesinin Cumhuriyetin ilk yıllarında bürokrasi lehine neticelenmesi beraberinde 1933 ve 1947 yılları arasında din eğitiminin yasaklanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu dönemde dinsel alanda meydana gelen boşluk, tarikatlar ve dini cemaatler tarafından doldurulduğu gibi halkın dini hayatını sürdürebileceği yerler haline gelmiştir.¹²Tüm bunların yanı sıra asker-bürokrat seçkinleri, toprak sahipleri ve burjuvazi arasında oluşan siyasal ittifak, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) ülkeyi idare etme biçiminden rahatsızlık duymuştur. Bu rahatsızlık, içeride yönetime yönelik bir değişim isteğini ortaya çıkarmış ve dünyadaki yeni oluşum da çok partili demokratik anlayışı desteklemiştir.¹³ CHP yönetiminden memnun olmayan kesimin rahatsızlıklarını farkında olan ve halka ulaşmayı başaran Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 seçiminden zaferle çıkmıştır. Böylelikle ülkenin yeni Başbakanı olan Adnan Menderes, Türk siyasi tarihine damgasını vurmuştur.¹⁴

Türkiye Sovyet Rusya İlişkilerine Amerikan Basınının Yaklaşımı

Savaş yıllarında ihtiyatlı bir tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, 1939'da önce Fransa ve İngiltere ile bir anlaşma yapmış, 1941'de de Almanya ile bir saldırılmazlık paktı imzalamıştır. Savaşın Mihver grubu aleyhine sonuçlanacağı netleşince, Türkiye, Batı'dan yana bir tavır almıştır. Bu nedenle 1944 yılında Mihver devletleriyle ilişkilerini kesen Türkiye, Birleşmiş Milletlere üye olabilmek için 23 Şubat 1945'de Almanya'ya savaş ilan etmiş ve ertesi gün Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzalamıştır. Savaşın sonunda siyasi ve ekonomik menfaatlerini Batı'dan yana gören Türkiye, bunları gerçekeştirebilmek için Batı ile ilişkilerini artırmaya karar vermiştir.¹⁵

Türkiye bir yandan Batı ile ilişkilerini geliştirme yoluna giderken diğer yandan 21 Aralık 1945 tarihinde Moskova'daki iki resmi gazetede yer alan ve iki Gürcü tarih profesörünün, Gürcü toprağı olduğunu iddia ettikleri Giresun, Gümüşhane ve Bayburt'a kadar uzanan coğrafyanın Sovyet Gürcistan'ına iadesini maņşetten veren haberin yankılarıyla uğraşmıştır. İadesi istenen yerlerde Türk Müslüman nüfusun fazlalığı ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan plebisitle halkın büyük çoğunluğunun Türkiye'ye katılmayı tercih etmesi nedeniyle

11 Ali Dikici, *a g. m.*, s 169-175.

12 M. Saffet Sarıkaya, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 1998, Sayı: 3, s. 95-96

13 Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Sarmal Yayınevi, 1995, İstanbul, 148.

14 Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi (Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, Bilgi Yayınevi, 1999, Ankara, s. 14-15.

15 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., 1996, İstanbul, s. 45.

Görüş

Akademik
Bakış

312

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

söz konusu iddia Türk kamuoyunda mesnetsiz bulunduğu gibi yurdun birçok yerinde de protesto gösterileri düzenlenmiştir.¹⁶

II. Dünya Savaşı sonunda Türk dış politikasının en önemli sorunu Sovyet Rusya'nın Türkiye üzerindeki baskıları olmuştur. Stalin, Türkiye'nin doğu sınırlarının tekrar düzenlenmesini ve Montreux Sözleşmesi'nin Sovyet Rusya lehine değiştirilmesini istemiştir. Sovyet politikasındaki bu tutum, ABD'yi kendi dış politikasını yeniden ele almaya itmiştir. Bu yeni dönemde dünya, demokratik-kapitalist ve komünist ideolojilerin birbiriyle nasıl boy ölçüştüğüne tanıklık etmiş, Türkiye de bu süreçten etkilenen devletlerin başında olup, ABD ile karşılıklı bir yakınlaşma yoluna gitmiştir.¹⁷ Sovyet tehlikesi karşısında Türkiye'yi kendi haline bırakamayan ABD, bunu 1947 tarihli Truman Doktrini ile ortaya koymuştur.¹⁸

Sovyet tehditleri karşısında Türkiye'nin dış politikası ABD'nin ekseninde şekillenmiş ve 1952 yılında Türkiye, NATO üye olmuştur. Menderes hükümeti, ABD'nin dikte ettiği politikayı harfiyen izleyerek bu seçimin Türkiye'nin çıkarlarına en uygun yol olduğuna inanmıştır.¹⁹ Böylelikle iki ülke arasındaki yakınlaşmalar doğal olarak Amerikan basınında da yer almaya başlamıştır. Bu kapsamda, 21-26 Şubat 1951 tarihinde Türk hükümetinin misafiri sıfatıyla Türkiye'ye gelen Amerikalı gazeteci Drew Pearson, izlenimlerini ABD'nin en prestijli gazetelerinden biri olan Washington Post'ta 1 ile 5 Mart 1951 tarihli makalelerinde paylaşmıştır.

Pearson makalesinde Türkiye'nin son 300 yıl içinde Rusya ile 56 yıl devam eden 13 harp yaptığını ancak Ruslara teslim olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle Türkiye'nin ABD'nin bölgedeki en yakın müttefiki olmasından daha doğal bir durumun olamayacağını ifade eden Pearson, Rus tehdidine karşı Truman yardımları çerçevesinde Türk ordusunun güçlendirildiğini ve Amerikan subaylarıyla Türk subayların birlikte çalıştıklarına değinmiştir. Pearson, Türkiye'ye Rusya'nın doğrudan bir müdahalesi olmayacağını ancak Boğazların konumu nedeniyle bu müdahalenin Türkiye'nin güney hattı üzerinden İran yoluyla yapılabileceğinin altını çizmiştir.

Rusya'nın Ortadoğu'da İran, Irak, Arabistan üzerinde petrol hâkimiyetini sağlamak için bir müdahalede bulunmayacağını belirten Pearson, Rusların yeteri derecede petrol kaynakları olduğunu da dile getirmiştir. Pearson, ayrıca, Marshall yardımının Anadolu köylüsü tarafından daha iyi anlaşılabilmesi ama-

16 Nasrullah Uzman, "II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 22, Yaz 2018, s. 128-130

17 Eminaalp Malkoç, "Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye'ye Amerikan Yardımları (1947-1950)", *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 9, 2006, s. 90-91.

18 Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay., 16. Baskı, İstanbul, 2007, s. 518.

19 Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası*, Etkileşim Yay., 2003, İstanbul, s. 79.

Gazi

Akademik
Bakış

313

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

çıyla Türkiye’de propagandanın çok iyi yapıldığını bildirmiştir. Pearson’a göre, yapılan propagandalar sayesinde Türkiye’de traktörlerin nasıl satın alınacağı ve çiftçi kooperatiflerinin nasıl kurulacağı köylülerce anlaşılmıştır.²⁰

Amerikan Havacılık Bakanı Thomas Finletter, Amerikan yardımlarını yerinde incelemek için Türkiye’ye yaptığı ziyaretiyle ilgili olarak 15 Şubat 1951’de Ankara radyosunda plağa kaydettirdiği İngilizce mesajında; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Milli Savunma Bakanı Refik Şevket İnce ve daha birçok yetkili ile görüştüğünü ifade etmiştir. Kore’de bulunan Türk tugayından övgü ile bahseden Finletter, hür bir dünyanın sağlanması için bu davaya kendini adanmış diğer milletlerle birlikte çalışacaklarını dile getirmiştir. Ancak dünya barışının sağlanması için birçok ülkeye yapılan Amerikan yardımı nedeniyle artan vergi yüküne Amerikan halkının katlandığını da belirtmiştir. Türk hava kuvvetlerinin güçlendirilmesinde Amerikalı uzmanların Türk askeri personeli ile iş birliğinin önemine değinen Finletter, Türkiye ile iyi ilişkilerin ABD için gerekli olduğunu ifade etmiştir.²¹

Free Press gazetesi “*Yekpare Bir Varlık*” başlığı ile Türkiye’nin savaş yıllarındaki ekonomik sıkıntılarını ve Rusya’ya karşı gösterilen direncin dış yardımlarla desteklenmesi gerektiğini içeren bir habere yer vermiştir. Haberde Türkiye’nin bağımsızlık aşkı ve hür dünyaya sadakati ile Yakın ve Ortadoğu’daki komünist aleyhtarlığında en cesur örneği teşkil ettiği belirtilmiştir. Türkiye’nin stratejik konumunun önemine değinen gazete, Adnan Menderes Hükümetince, milli gider bütçesinin büyük bir kısmının memleketin savunmasına sarf edildiğinin altını çizerek Amerikan İstişare Heyeti Kurmay Başkanı Albay Delk Oden’in Türkiye hakkındaki sözlerine yer vermiştir. Bu habere göre Oden “*Türkiye, Amerika’nın dünya emniyeti için harcamakta olduğu her bir doların beş misli kazanç sağlayacağı yegâne memleketidir*” diyerek Türkiye’nin müttefikliğinin önemine değinmiştir.²²

28 Kasım 1953 tarihli *Sioux Journal Tribune* gazetesi “*Hazır ve Muktedir Türkiye*” başlığı ile okurlarına Türk-Rus ilişkilerini aktarmıştır. Haberde Türkiye ile Yunanistan’ın NATO’ya kabul edilmelerinin muhtemel bir Rus tecavüzüne karşı siper oluşturduğu ve böylece NATO’nun diplomatik olarak da kuvvetlendirildiğine yer verilmiştir. Söz konusu gazete, NATO’nun kuvvetli bir üyesi olarak görülen Türkiye’nin Batum, Kars ve Ardahan vilayetlerinin 1878 harbinden sonra Çarlık Rusya’sınca işgal edildiğini ve I. Dünya Harbi’nden sonra Rusya’nın bu yerleri Brest-Litovsk Antlaşması ile geri verdiğini okurlarına aktarmıştır. Bunun yanı sıra gazete, 1921’de Türkiye ile Rusya arasında yapılan bir anlaşmaya göre (Moskova Antlaşması) Kars ile Ardahan vilayetlerinin Türkiye’de kalması karşılığında Bakü petrol boru hattının son bulduğu Batum’un Rusya’ya verildiğine değinmiştir. Haberin devamında 1945 yılında “Kars ve Ardahan’ın” Sovyetlerin

20 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 631, Sıra No: 9.

21 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 631, Sıra No: 5

22 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 637, Sıra No: 3

en zayıf oldukları bir dönemde ellerinden alındığını iddia etmeye başladıklarına dikkat çekmiştir. Söz konusu gazete, bu iki Türk vilayetine NATO Komutanı General Mattheu Ridgway ile Feld Mareşal Montgomery ve NATO'nun Güney Avrupa Kuvvetleri Komutanı General William Viyman'nın ziyaret ettiğini ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın da onlara eşlik ettiğini satırlarına taşımıştır.²³

Washington Star, 11 Şubat 1953 tarihli "*Balkanlar'daki İkinci Sahne*" başlıklı yazısında; Komünist aleyhtarı Türkiye ile Yunanistan'ın NATO üyesi olmaları sebebiyle Yugoslavya ile diplomatik görüşmelerinden ve Sovyet tecavüzlerini önleme amacıyla Balkan Antantı projesinden söz etmiştir. Bu üç ülke üzerinde Sovyet emelleri olduğunu belirten gazete, bir anlaşmaya varıldığı takdirde bölgenin Sovyet yayılmacılığına karşı savunma açısından arz edeceği öneme ve Sovyetlerin; Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Arnavutluk gibi Balkan ülkeleri üzerindeki kontrolünün sarsılabileceğine dikkatleri çekmiştir.²⁴

The New York Times gazetesinin 14 Haziran 1953 tarihli "*Türkiye, Boğazlar Üzerinde Görüşmelere İsteklidir*" başlığı ile verdiği haberinde; 1936'da İngiltere, Fransa, Almanya, Yunanistan, Sovyetler Birliği, Japonya, Türkiye, Bulgaristan, Romanya ve Yugoslavya'nın imzalamış olduğu Montreux Antlaşmasına değinmiştir. Haberin devamında antlaşmayı imzalayan devletlerden her hangi birinin, anlaşmanın bitiş tarihi olan 1956 yılından iki yıl önce, Boğazlarda yeni bir rejim ortaya koymak için bir konferans talebinde bulunabileceği de hatırlatılmıştır. Gazete haberinde söz konusu değişim talebinin, Boğazlar meselesini tekrar ortaya atan son Sovyet notasına tam da Ankara'nın cevap vermeğe hazırlanmış sırada öğrenildiğine yer vermiştir.

The New York Times, Türkiye'nin Boğazların statüsüne yönelik revizyon yapılmak istenilen bir konferansın 1953 yılı içinde toplanmasının mümkün olmadığını zira anlaşmaya göre; teklif edilecek değişikliklerin, anlaşmanın yürürlüğe girme tarihinden her beş senelik müddet sonunda ya da bitiş tarihinden iki sene öncesinde yapılabileceğine vurgu yapmıştır. The New York Times, Sovyetler Birliği'nin 19 Mart 1945 tarihinde, Türkiye ile 1925 yılında yapılan Dostluk Antlaşmasını feshettiğine değinerek 7 Haziran 1945 tarihinde de Rus Dış İşleri Bakanı Molotov'un, Birleşmiş Milletler Türk Delegesi ve Türkiye'nin o zamanki Moskova Büyük Elçisi olan Selim Serper'e iletmış olduğu Rus taleplerine yer vermiştir. Söz konusu gazete, Kars ile Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne ilhakı, Türk Sovyet sınırında yeni bir düzenlemeye gidilmesi ve Boğazlarda Moskova'ya üsler verilesini yönünde başlıca Rus taleplerine de değinmiştir. Türkiye'nin Sovyet isteklerini çok sert bir şekilde reddetmesiyle Sovyet basını ve radyoları, Gürcistan Cumhuriyeti'nden iki üniversite profesörü ile bir Ermeni bilim adamının bu husustaki görüşlerine yer vermiştir. Bundaki amaç Türkiye'nin doğu vilayetleri ile liman kenti olan Trabzon'un 16. asırdaki sınırla-

23 BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 640, Sıra No: 7

24 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 642, Sıra No: 4

Gazi

Akademik
Bakış

315

Cilt 14

Sayı 27

Kış 2020

ra istinaden Gürcistan İmparatorluğu dâhilinde bulunması itibarıyla Rusya'ya ait olduğunu ispatlayabilmektir. The New York Times ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği arasında 1945 Temmuz'unda akdedilen Postdam Konferansı'nda, Montreux Antlaşması'nın tadile muhtaç olduğu ve bu meselenin Türkiye ile görüşülmesi yolunda bir karar alındığını okurlarına hatırlatmıştır. Devamında The New York Times, Rusya'nın Boğazlarda üs talebinde bulunmasıyla Boğazların yönetime dair yapılacak tadilata yalnızca kendisi, Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin katılımı şartına bağlamasının müzakereleri kesintiye uğrattığına yer vermiştir. Haberin sonunda ise aynı gazete, Sovyetler Birliği'nin 1953'te Türkiye'ye verdiği nota ile Boğazların kendilerince tahkimi talebinden vazgeçildiğine ve Montreux Antlaşması'nın tanınmasının devamından yana olduklarına değinmiştir.²⁵

13 Haziran 1953 tarihli *The New York Times* gazetesinin "Gene Boğazlar Meselesi" başlıklı yazısında Sovyetler Birliği'nin bu ılımlı tavrını Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasındaki müzakerelerden duyduğu rahatsızlığa bağlamış ve söz konusu devletlerarasındaki askeri-savunma işbirliğini engellemeye yönelik olarak yorumlamıştır.²⁶ Benzer bir haberi de 15 Haziran 1953 tarihli *Chicago Sunday Times* Gazetesi "Söz Yerine Filiyat" başlığı ile okurlarına duyurmuştur. Habere göre; Sovyet jestinin arkasında Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanan Balkan İttifakının sabote etme arzusu olduğu dile getirilmiştir.²⁷

Montogomesi Advertiser gazetesi 18 Haziran 1953 tarihli "Tehditler Kaldırıldı" başlıklı yazısında Rusya'nın 1945 yılından itibaren Türkiye ile sınırı olan bazı vilayetler ve Boğazların ortak idaresine yönelik isteklerinden vazgeçtiğini içeren bir nota yayınlamasının sebebini; ABD yardımlarınca güçlendirilip modernleştirilen Türk ordusundan duyduğu rahatsızlık olarak ifade etmiştir. Söz konusu gazete, bu siyaset değişikliğinin geçici olduğunu ve Rusya'nın daima Türkiye'nin zayıf olduğu dönemlerde bu taleplerini tekrarladığını belirtmiştir.²⁸

Görüş

Amerikan Basınının Adnan Menderes'e ve DP'ye Yönelik Tenkitleri

DP ana muhalefet partisi olduğu yıllarda CHP iktidarı dönemindeki basın yasasının ağır hükümler içermesini daima eleştirmiştir. DP, süreli yayınları kapatma yetkisinin hükümetin elinde olmasından yakınarak, hükümete, resmi görevlilere ya da orduya yönelik yapıldığı varsayılan hakaret davalarında basın mensuplarının tutuklu yargılanmalarından rahatsızlık duymuştur. 1950'de iktidara gelen DP, basın yasasının 30. maddesinde değişikliğe giderek süreli yayınları kapatma yetkisini yargıya bırakarak, hüküm verilmeden önceki tutuklamaları kaldırmıştır. Adnan Menderes, basın özgürlüğünün demokratik rejimin

25 BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 645, Sıra No: 4

26 BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 645, Sıra No: 5

27 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 645, Sıra No: 7

28 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 646, Sıra No: 4

en önemli dinamiklerinden biri olduğunu DP'nin iktidarının ilk yıllarında ifade etmişse de daha sonraki yıllarda Menderes hükümetlerinin bu kapsamdaki uygulamaları anti-demokratik olmuştur.²⁹

DP iktidarının ilk yıllarında dış krediler ve Amerikan yardımı sayesinde endüstri genişlemiş, makineleşme ile açıkta kalan tarım işçileri yeni iş imkanları bulmuşlardır. Bunun yanı sıra ziraat alanında traktör ve diğer makineleri kullanan toprak sahiplerinin, ithal olan yedek parçalara ihtiyaçları da artmıştır. 1954-1955 yılında yaşanan kuraklık, kötü mahsul alımı, az ihracatın yapılması, Amerikan yardımlarının iktisadi kalkınmayı yeteri düzeyde gerçekleştirmemesi, Türk hükümetinin 300 milyon dolarlık kredi talebinin ABD tarafından reddedilmesi³⁰ gibi hadiseler DP'nin basın tarafından eleştirilmesine yol açmıştır. Amerikan basınında Türkiye'nin Sovyetlere karşı Batı ile işbirliğinde olması, Kore savaşında Türk askerlerinin göstermiş olduğu üstün başarılar övülmüş, neticede NATO'ya girmesi takdirle karşılanmıştır. Ancak Başbakan Adnan Menderes tarafından Türk Ceza Kanununun 159. maddesi ile ilgili teklifin desteklenmesi ve bu kanun teklifince Menderes idaresine yönelik yapılabilecek bir eleştirinin hapis yolu ile cezaya çarptırılması anti demokratik bulunmuştur. Basının hükümete baş eğdirilmesinin doğru olmadığı yolunda 6 Mayıs 1952 tarihli *Decatur Herald* gazetesinde Adnan Menderes Hükümetine karşı benzer eleştiriler yapılmıştır.

6 Mayıs 1952 tarihli *Cleveland Plain Dealer* gazetesi ise 1950'de iktidara gelen ve Türk parlamentosunda çoğunluğu oluşturan DP'ye karşı, hükümet azalarına yönelik tenkitlere 6 yıla kadar varan hapis cezasını ön gören yasa için muhalefetin elinden fazla bir şey gelemeyeceğini belirtmiştir. Söz konusu gazete, Türkiye'deki bu gelişmelerin Amerikan halkında Türkiye'de benimsenen demokrasinin mahiyeti hakkında ciddi şüphelere neden olduğuna değinmiştir. 8 Mayıs 1952 tarihli "*Chicago News*" gazetesi hadiseyi "*Türkiye'de Basın Susturuluyor*" şeklinde manşetine taşırken, aynı tarihli "*Rochester Democrat and Chronicle*" gazetesi farklı bir yaklaşımda bulunarak meseleyi "*Hiç Olmazsa Dobraca Bir Hareket*" başlığında okurlarına sunmuştur. Söz konusu gazete, Adnan Menderes'in Amerikan Başkanına kıyasla daha açık sözlü olduğuna yer vermiştir. Böyle bir kanunun, Amerikan Kongresi'nde kabul edilemeyeceğini dile getiren gazete, Başkan Truman tarafından yayınlanan "*Güvenlik Kararnamesi'nin*" bazı hadiselerin Amerikan halkından gizlenmesine imkân verdiğine değinmiştir. Dolayısıyla Amerikan halkının gelişmeler hakkında bilgi sahibi olamaması nedeniyle tenkitin de ortadan kalktığını belirtmiş ve Amerikan yönetimini de eleştirmiştir.³¹

Amerikan Basını sonraki yıllarda da Türkiye'de basına yönelik uygulamaları yakından takip etmiştir. The New York Times, 14 Temmuz 1956 tarihli

29 Şerafettin Turan, *a.g. e.*, s. 105.

30 Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 331.

31 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 634, Sıra No: 13

Gazi

Akademik
Bakış

317

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

yazısında Başbakan Menderes'in ifadelerine "*Menderes Türkiye'deki Yeni Baskıların İç Mesele Olduğunu İlan Ediyor*" başlığı ile yer vermiştir. Buna göre basına yönelik çıkartılan yasanın Türkiye'nin bir iç meselesi olduğu belirten Menderes, tartışmaların uluslararası sahaya taşınmasının doğru olmayacağını ifade etmiştir. Ancak The New York Times, Türkiye'deki gazetelerin hükümetin icraatlarını eleştirmesinin önünü tıkayan söz konusu yasanın yabancı basını da kapsadığını dile getirmiştir. Bu yasanın çıkartılmasında Türk hükümetinin prestijinin korunması amacının esas alındığına dikkat çeken gazete, muhalefetin sesinin kısıldığını, özgürlüklerin engellendiğini ve birçok gazetecinin tutuklandığını belirtmiştir.³²

Bu kapsamda muhalif gazete Ulus'un, Yazı İşleri Müdürü Ülkü Arman tutuklanıp cezaevine konurken, söz konusu gazetenin sahibi ve CHP Genel Sekreteri Kasım Gülek'te para cezasına çarptırılmıştır. Bu bahisle Menderes'in özel hayatını kaleme alan Akis dergisi bir ay kapatılma cezası alırken, derginin baş editörü Metin Toker ve Yazı İşleri Müdürü Tarık Halulu hapis cezalarına çarptırılmışlardır.³³

Amerikan Dış Politika Kurumu tarafından çıkarılan "*Foreign Policy*" bülteninin 1 Ağustos 1952 tarihli nüshasında DP üzerine bazı değerlendirmeler yapılmıştır. Buna göre; II. Dünya Savaşı'nın sonunda Türkiye'nin siyasi düzeninin kâğıt üzerinde bir demokrasiden ibaret olduğu, tek partili yarı otoriter bir devlet yapısına dışarıdan endişe ile bakıldığı ifade edilmiştir. 1946 yılı ile 1950 arası CHP'nin tek parti yönetimine karşı artan muhalefetin yükseldiği yıllar olarak değerlendirilirken çok partili sistemin meyvesini 1950 seçimlerinde DP'nin başa gelmesiyle verdiği belirtilmiştir. Bu durumun Türkiye'nin demokrasi tarihi için önemli olduğu ifade edilirken, komünizm kelimesi ile Rusya kelimesinin eş algılandığı andan itibaren Türkiye'de Rus aleyhtarlığının kuvvet bulduğu da belirtilmiştir. Tek parti sisteminden vaz geçildiği takdirde Türkiye'nin komünist sızmalara açık kalacağı yönündeki endişelerinde yersiz olduğu belirtilerek ülkedeki komünistlerin yakalanmaya çalışıldığının da altı çizilmiştir. Söz konusu gazete, DP'nin liberal ekonomiyi desteklediğini, amaçları arasında ülkenin en temel sorunu olan tarımı çağın gereklerine uygun hale getirme ve sanayileşmek olduğuna dikkat çekmiştir.³⁴

Herald Tribune, "*Dikkat Edilecek Bir Adam, Çetin Bir Duruma da Çetin Bir Başvekil*" başlığı ile Adnan Menderes'e yönelik değerlendirmeler yapmıştır. Gazetenin Menderes ile ilgili haberine göre; Sovyet Rusya'nın 1957 yılı içinde tekrarlayan diplomatik taarruzlarının cesur ve açıkça konuşan Adnan Menderes'i etkilemediği belirtilerek kendisine Ruslarla iyi geçinmenin bir yolunun olup olmadığı sorulduğunda cevabının "*Kuvvetli olunuz, Ruslar müdafaaı anırlar ve hürmet ederler*"

32 *The New York Times*, 14 Temmuz 1956, s.4

33 *The New York Times*, 4 Kasım 1958, s. 4

34 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 636, Sıra No: 2

şeklinde ifade etmiştir. 1950 yılından itibaren Başbakan olarak hizmet eden 58 yaşındaki Menderes'in, 500.000 kişiden müteşekkil ordusunun Batı'nın kale-si ve Ortadoğu'nun en kuvvetli ordusu olduğu, komünizm kanunen Türkiye'de yasaklandığı, Osmanlı Devleti'nin küllerinden Atatürk'ün modern bir devlet kurduğu yönündeki ifadesi gazetede yer bulmuştur. Haberde Menderes'in, Türkiye'nin iktisadi kalkınmasına gösterdiği gayretin yanı sıra siyasi muhaliflerini baskı altında bulundurmakla itham edildiğine de değinilmiştir. Halkın bunu doğru bulmadığı belirtilerek Pazar günü yapılacak olan seçimlerin Menderes hükümetinin istikbali için önem arz ettiğini belirten gazete Atatürk'ten beri en büyük Türk lideri olarak görülen Menderes'in ve iktidardaki DP'nin birçok siyasi fırtınayı atlattığı da vurgulanmıştır. 1954-1955 yıllarında Başbakan Menderes'in dâhili enflasyon ve dış kredi yokluğu yüzünden parti içinde ve dışında birçok tenkitlere maruz kaldığını dile getiren gazete, Türkiye'nin mevcut enflasyon sorununu çözemediğini de yer vermiştir. Herald Tribune, Menderes için iyi bir avukat, ilmi metotlarla çalışan bir ziraatçı ve siyaset adamı olarak bahsetmektedir.³⁵

The New York Times, 29 Aralık 1954 tarihli yazısında "Türkiye Geriye Gidiyor" başlığını atmıştır. Buna göre Başbakan Menderes'in 1946 seçiminden sonra benimsenen demokratik prensiplerin ince bir ciladan fazlası olmadığına değinen *The New York Times*, Başbakanın otokrat bir çizgide ilerlediğine, Türkiye'de basın özgürlüğünün çiğnendiğine, İzmir'de greve katılan 556 sendika üyesinin tutuklanıp yargılandığına dikkat çekmiştir. DP'nin kendisi ile çeliştiğine değinilen yazıda; 1950 seçimlerine gidildiğinde basın ve düşünce özgürlüğü, grev hakkı sağlama gibi vaatlerin verildiği sonrasında ise zamanla sert uygulamalara gidilmesi eleştirilmiştir. Söz konusu gazete, bu durum karşısında ABD'nin Türkiye'yi demokrasi eksenli bir ülke olarak tanımlamakta mesafeli durduğuna değinmiştir.³⁶

Amerikan Basınında Türk Tarımı ve Köylüsüne Yönelik Değerlendirmeler

Adnan Menderes'in Başbakanlığın özellikle ilk yıllarında Amerikan yardımlarının Türkiye'de etkilerinin en iyi görüldüğü ve hissedilebildiği alanların başında tarım sektörü ve bunun paralelinde Türk köylüsünün yaşam biçimi gelmektedir. Bu kapsamda, *The New York* gazetesinin 5 Nisan 1953 tarihli "Demokrat Türkiye'de Yeni Bir Kuvvet Faaliyet Halinde" başlıklı yazıdaki tespitlerin başında 1939-1945 yılları arasında cereyan eden II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Bu olumsuzlukların başında savaş yıllarında CHP hükümetinin, ister istemez askerlik için köylü gençlere ve onların kaynaklarına el atmak durumunda olmasına, alınan sıkı tedbirlerin Türk köylüsü ve mahalli idareciler tarafından hoşnutsuzlukla karşılanmasına yer verilmiştir. Türk köylüsündeki hoşnutsuzluğun 1950 genel seçimlerinde yeni kurulmuş olan DP'yi iktidara ge-

35 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 3

36 *The New York Times*, 29 Aralık 1954, s. 22

Gazi

Akademik
Bakış

319

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

tirdiği ve iktidarın da ekonomisi %80 tarıma dayalı bu kesimin beklentilerine yönelik okumaları yerinde yaptığı belirtilmiştir. DP'nin bu başarısında en ücre köye kadar ulaşabilecek bir teşkilatlanma yapısının olduğuna değinen gazete, bu durumun yıllarca ihmal edilmişliğin getirdiği bir duyguya alışagelmış Türk köylüsünde şaşkınlık ve mutluluk yarattığı tespitinde bulunmuştur. Yönetilenlerce bizzat tanınmış olmanın hazzını yaşayan Türk köylüsünün elindeki ilkel metotlarla ziraat yapmasının önüne geçmek ve üretimi artırarak köylünün de zenginleşmesini amaçlayan devlet politikalarının halk nezdinde takdirle karşılandığı ifade edilmiştir. The New York Times'da ele alınan makalede, Türk köylüsünün oyuna karşılık hizmet almaya başlamasının bir başka ifadeyle yol, ziraat makinaları, temiz ve bol su, daha fazla öğretmen, sağlık personeli, daha iyi okullar, daha iyi evler, radyo ve bisiklet gibi imkânların köylere ulaşmasını sağlamanın DP'nin oy tabanını oluşturduğunun altını çizmiştir.

DP'nin iktidarının ilk yıllarında devletin köylüye sunduğu teknik imkânlar vasıtasıyla buğday ve diğer hububat mahsulünde rekor kırıldığını, Türkiye'nin geçici de olsa hububat ithal eden bir ülkenden ihraç eden bir ülke konumuna geçtiğine değinilmiştir. Böylelikle Türk köylüsünün giderek zenginleştiği, bir kesimin bunu suiistimal ettiğine de dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra The New York Times, hububattan daha fazla gelir elde etmek için meraların ve bereketli çayırların hayvancılık yerine tarım amaçlı kullanılmasının hayvan sayısının ve bu kıymetli alanların azalabileceği uyarısında bulunmuştur. Her zaman hububatta bereketli yılların yaşanmasının imkânı olamayacağını belirten gazete, kurak senelerin de yaşanabileceğini, hayvancılığın olmadığı bir Türkiye'nin, Türk köylüsünü de ciddi sıkıntılara sokabileceğine işaret etmiştir.

Zenginleşen Türk köylüsünün yaşam şartlarının önceki yıllara kıyasla daha iyi olduğunu da yazan The New York Times, köylere gelen radyo ve bisikletler sayesinde köylünün ufkunun genişlediği ve traktör alımlarının arttığını belirtmiştir. Türkiye'de 1947'de traktör adedi 3.000 den az iken 1952 yılında 26.000'den fazla olduğunun altını çizmiştir. Ancak traktörün Türkiye'ye girmesinin ve çok talep görmesiyle ilgili olarak sosyolojik bir tespit de bulunan The New York Times, bu durumun büyük tarım arazilerinde işçi olarak çalışan ve bundan geçimini sağlayan topraksız köylünün işsiz kalmasına yol açtığına dikkat çekmiştir. Toprağa olan talebin artmasıyla birlikte arazi fiyatlarının Türkiye'de artmaya başladığı, arazi kavgalarının ve bunun paralelinde davaların arttığı, işin hukuki bir boyut kazandığı da gazetedeki sosyolojik tespitlerden bir kaçıdır. Bunun yanı sıra, yaşam standartlarının artmasıyla ufukları artan Türk köylüsünün, çocuklarından en az birinin okuyup saygın bir meslekte yer alması arzusunda olduğu da belirtilmiştir. The New York Times, DP'nin köylüden alınan yol vergisini kaldırmış olmasının köylüde sevince ve belli bir refaha yol açtığını dile getirerek tüm bunların iktidarın güçlenmesindeki öncüller olduğuna vurgu yapmıştır.³⁷

N.Y Herald Tribune gazetesinin 23 Haziran 1953 tarihli “*Amerikan Yardımının Semeresi Görülüyor*” başlıklı makalesinde, zirai üretimin artması ile Türkiye'nin Ortadoğu'da şimdiye kadar mislini görmediği bir ekonomik hamle içinde yer aldığı belirtilmiştir. Makalenin devamında buğday, pamuk, kömür, demir cevheri, petrol üretimi, yol ve liman inşası, ihracat, bankalara yapılan yatırım ve milli gelirin son dört yıl içinde belirlenen hedeflerin üstünde olduğuna değinilmiştir. Son üç yıl içinde Türkiye'nin buğday ihraç yapan ülkeler arasında dördüncü sıraya yükseldiğini belirten makale, ülkedeki traktör adedinin artmasına da değinmiştir. Gazete, Türkiye'de yıllara göre traktör, biçerdöver, pamuk, demir cevheri, krom gibi sahalardaki artışa da değinmiştir. Söz konusu makalede, Türkiye'deki kömür üretiminin dört yıl içinde iki katına çıktığı belirtilerek, genel anlamda tarımdan yol yapımına, liman inşasından birçok alandaki yatırımlara varıncaya kadar elde edilen başarıların arkasındaki gücün Amerika olduğunun altını çizilmiştir. Yapılan Amerikan yardımlarından örnekler veren makale, Marshall Planı kapsamında temin edilen 7.000 traktör ile Türkiye'deki ziraatı genişletme programlarına hız verildiği, böylelikle artan buğday ihracatı ile 25.000 adet daha traktör alınma yoluna gidildiği ve Türkiye'nin refahının arttığına değinilmiştir. Türkiye'deki ekonomik gelişimin Türk köylüsü üzerindeki etkilerine değinen gazete, 21 milyon nüfusun %84'nü teşkil eden köylünün yıllık gelirinin 390 liradan 500 liraya yükseldiği ve bu rakamların Ortadoğu'daki diğer milletlere kıyasla Türk köylüsünün milyoner olduğu tespitinde bulunmuştur. Gazete, Ankara Üniversitesi tarafından yapılan bir incelemeye de yer vermiş ve bu incelemeye göre; 1950 yılında vasat bir köylünün yılda köyünden ortalama olarak yalnız 15 km kadar uzağa seyahat ettiğini ve 1953 yılına gelindiğinde ise bu mesafenin 100 km çıktığına değinmiştir.

N. Y. Herald Tribune gazetesinde yayınlanan bu makalede ekonomik anlamda muhtemel tehlikelere de değinmiştir. Buna göre; ekonomik kalkınma programı kapsamında ithal edilmesi gereken makine, inşaat malzemeleri, çelik ve diğer araç ve gereçlerin bedeli, Türkiye'nin ihracat kapasitesini aşmıştır. Makalede, genişleyen buğday ve pamuk ihracatı ile sanayi imalatı kendi kendine yetecek duruma gelindiğinde Türkiye'nin iki yıl içinde dış ticaret dengesini sağlayabileceği böylelikle mevcut tehlikenin önüne geçilebileceği belirtilmiştir.³⁸

Amerikan Basınının Menderes Hükümetinin Petrol Politikaları Üzerine Değerlendirmeleri

DP'nin ekonomik alanda liberal bir çizgide yer alması dünyadaki gelişmelerin paralelinde gelişmiştir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra yeni dünya düzenine yön vermek amacıyla ABD'nin liderliğinde kurulan Uluslar Arası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası'na Türkiye'nin katılması ile hükümetler, yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapmasını kolaylaştıracak mevzuat değişikliğine gitmiştir.

38 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 646, Sıra No: 1

Gazi

Akademik
Bakış

321

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Bu kapsamda Türkiye'ye yabancı sermayeyi çekebilmek için ilk defa 5583 sayılı "Hazinece Özel Teşebbüslere Kefalet Edinilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulundurulmasına Dair Kanun" 1950 yılında çıkarılmıştır. 1951 yılında çıkarılan 5821 sayılı "Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu" ile yerli sermayeye açık olan işlerde kullanılmak ve sanayi, enerji, maden, bayındırlık, ulaştırma ve turizm alanlarında yatırım yapmak üzere gelen yabancı sermayeye, imtiyaz teşkil etmeyecek şeklide bazı hak ve kolaylıklar sağlanması amaçlanmıştır.³⁹ 1954 yılına gelindiğinde söz konusu 5821 sayılı kanundan beklenenin elde edilememiştir.⁴⁰ Türkiye'de üretimin hemen her alanında makineleşmeye gidilmesi, kara yolu yapımının hız kazanması, hayat seviyesinin yükselmesi akaryakıt ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Petrol ekonomisinin gelişmesinde yabancı sermaye ve deneyimlerinden faydalanmayı düşünen DP hükümeti, 18 Ocak 1954 tarihinde 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununu yürürlüğe koymuştur.⁴¹

Bu gelişmelerin ışığında *Telegrap Herald* gazetesi 10 Aralık 1952 tarihli nüshasında "*Türkiye Uyanıyor*" başlığı ile okurlarıyla buluşmuştur. Haberde DP'nin, CHP döneminde uygulamış olduğu devletleştirme politikasından aldığı dersler doğrultusunda ekonomi politikalarında bir değişikliğe gidileceğine yer vermiştir. Gazetede, yeni dönemde devletin tekelinde bulunan petrol sahalarının serbest bırakılarak, bu sahaların yabancılar tarafından geliştirilmesine müsaade edileceği belirtilmiştir. Bu uygulamanın mevcut umumi temayülün aksine alınmış bir karar olduğunu ifade eden gazete, bunun sebebini Türkiye'nin Batı dünyasının ekonomik gelişmelerine ayak uydurabilme istediğine bağlamıştır. Gazeteye göre, bir ülkenin petrol kuyularını geliştirmeye başladıktan sonra böyle bir uygulamaya gitmesi ilkti. Türkiye'nin ekonomik alanda yaptığı inkılaplar ile birçok maden ve sanayi işletmesini millileştirmesine rağmen dünya rekabeti karşısında yetersiz kaldığı belirtilmiştir. Söz konusu gazetede, son iki yılda yerli sanayiye özel teşebbüsün yaptığı yatırımın 51 Milyon dolar olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin petrol konusundaki teknik alt yapı yetersizliği nedeniyle yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için 1951'de yeni bir kanun çıkarttığını dile getiren gazete, yabancı uzmanların ülkeye gelmesinin bu amaçla arzu edildiğine değinmiştir. Türkiye'deki petrolü devlet tekelinden çıkarmaya yönelik uygulamaların, ülkede çeşitli kalkınma programlarının geliştirilmesine yardımcı olan Amerikalıları dahi şakına çevirdiğini dile getiren gazete, devletin bu alanda hususi rekabeti amaçladığını ortaya koymuştur.⁴²

Amerikan basınından *Norwich Bulletin* 10 Aralık 1952 tarihli nüshasını

39 <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf> (02.11.2019)

40 Abdullah Takım, " Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, No: 2, s. 178-179

41 Nadir Yurtoğlu, " Demokrat Parti Döneminde Türkiye'de Petrol Arama Çalışmaları ve Petrol Politikaları (1950-1960)", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: XXXI, Eylül 2017, s. 153.

42 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 640, Sıra No: 6

Görüş

"*Türkiye Petrol Siyasetini Değiştiriyor*" başlığı ile vermiştir. Petrol kaynaklarını geliştirebilmek amacıyla İngilizlerle önce işbirliğine giden İran'ın, bundan vazgeçip millileştirme yoluna gitmesiyle petrol üretiminin İran'da durduğuna değinen gazete, Türkiye'nin söz konusu petrol hamlesinin yerinde bir karar olduğunu dile getirmiştir. Bu amaçla DP'nin yabancı sermayenin memlekete girmesine müsaade ettiğini belirten gazete, böylelikle devlet üzerindeki külfetin azaltılacağına vurgu yapmıştır. Türkiye'deki olumlu ve yerinde alınan söz konusu kararın, İran⁴³ üzerinde de etkili olmasının umulduğuna yer vermiştir.⁴⁴

Adnan Menderes hükümetinin petrol siyaseti ile ilgili olarak *Plain Dealer* gazetesinin 24 Ocak 1953 tarihli "*Türkiye Yolu Gösteriyor*" başlıklı yazısında dünyada çok az memleketin devletçilik politikasından vazgeçerek özel teşebbüsü teşvik etmesinin bir örneği olan Türkiye'nin takdire şayan politikasının, Menderes hükümetinin başlıca programlarından biri olduğunu belirtmiştir. 1952 Kasım ayında petrol kaynaklarının değerlendirilmesi için yabancı sermayenin Türkiye'ye davet edildiğini dile getiren gazete, yabancı sermayeye tanınan hakların Türkiye'yi cazip hale getirdiğinin de altını çizmiştir.

Springfield News 17 Ocak 1953 tarihli "*Türkiye Umumi Temayülün Aksine İstikamet Alıyor*" başlıklı yazısında Ankara'daki Vekiller heyetinin, 1952'de dünya petrol politikası çerçevesi dâhilinde bu sahaların yabancı şirketler ve fertlerce işletilmesini sağlayacak anlaşmalar yapılabilmesini sağlamak amacıyla idari ve mali tedbirlerin alındığı bir kararnamenin ilan edildiğini okuyucularına duyurmuştur. Gazete ayrıca anlaşmaların, Türkiye'nin askeri ve iktisadi menfaatlerine en uygun şartlarda tanzim edileceğini ifade etmiştir. 1951 yılında çıkarılan kanunla yabancı sermaye müstesna kolaylıklar temin edildiğinden yabancı yatırımcı için cezbedici olduğu da dile getirilmiştir.⁴⁵

Los Angeles Time gazetesinin 3 Şubat 1953 tarihli "*Başka Memleketler Petrolü Devletleştirirken Türkiye Serbest Brakıyor*" başlıklı yazısında İran'ın, petrolünü devletleştirme hususunda almış olduğu karara rağmen Türkiye'nin aksi istikamette bir karar aldığı altını çizmiştir. Söz konusu gazete, Amerikalı uzmanlarca Türkiye'nin kuzeydoğusunda petrolün varlığına inandıkları ve aynı zamanda ülkenin her tarafında petrol sızıntılarının müşahade edildiğinin altı çizilmiştir. Bulunmuş başlıca rezervlerin mevcudunun 25.000.000'den 250.000.000 va-

43 İran petroleri, Anglo-Iranian Oil Company adlı bir İngiliz şirketince işletilmekteydi. Şirketin işletme hakkını düzenleyen en son anlaşma, İran hükümeti ile söz konusu şirket tarafından 1933 yılında imzalanmıştı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra İran, şirketin kendisine ödediği paranın az olduğu gerekçesiyle anlaşmanın değiştirilmesini istemekteydi. 1949 yılında, 1933'de yapılan anlaşmaya ek bir anlaşma imzalanmış ancak İngiliz şirketin, İran'a ödediği para beklentilerin çok altında olduğundan İran Meclisi anlaşmayı kabul etmeyi reddetmişti. Böylelikle İran Meclisi 30 Nisan 1951 tarihinde İran petroleri millileştirmiş oldu. Bkz. Fahri Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 489-490

44 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 641, Sıra No: 3

45 BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 641, Sıra No: 8

Gazi

Akademik
Bakış

323

Cilt 14

Sayı 27

Kış 2020

ril kadar tahmin edilen Raman Dağı (Batman) ile Garzan bölgesinde olduğu bilgisi verilmiştir. Buralara dönecek borularla sevkiyat yapılabileceğini dile getiren gazete, İskenderun Körfezi'nin NATO savunmasının doğu limanı olduğunu belirtmiştir. Gazete, Amerikan yardımlarıyla başlayan savunma faaliyetinin akabinde Türkiye'de petrol probleminin de çözülmesinin gerekliliğine değinmiştir. Söz konusu gazete, Amerikan askeri heyetlerinin, tanklar, kamyonlar, jipler kullanarak Kara Kuvvetlerini makineleştirmek konusunda Türkiye'nin ikna edildiğini yazmaktadır. ABD'nin karayolları uzmanlarınca Türkiye'nin karayollarının ıslahı programı çerçevesinde gerek askeri gerek iktisadi bakımdan ilgili işlemlerin başlatıldığını yazan gazete, ziraat müşavirlerince de Türkiye'de kullanılacak traktörlerle gazla işleyecek sair ziraat makinelerinin tespit edildiğini belirtmiştir. Söz konusu gazete bu amaçla da 1951 Ağustosunda "Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun çıkarıldığı belirterek, petrolün bu kanun çerçevesinde ele alındığına ve Türk diplomatların Türkiye'nin petrole malik bir ülke olması halinde Sovyetlerin bölgeye yönelik daha fazla dikkat kesileceğine yönelik endişelerden de söz etmiştir.⁴⁶

Sonuç

Türkiye'nin tek parti dönemi ve uygulamaları zaman içinde 27 yıldır iktidarda bulunan CHP yönetiminin yıpranmasına yol açmıştır. Ülkeyi yöneten seçkinler sınıfının, Anadolu halkının dini hassasiyetlerini anlama konusundaki yetersizlikleri ve modernleşme anlamında yer yer aşırılığa kaçmaları halk içinde rahatsızlıklara neden olmuştur. Bu rahatsızlıkların başında ezanın Türkçe okunması muhafazakâr Türk köylüsünü üzen bir hadiselerin başında gelmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin modernleşme adına almış olduğu kararlar, ekonomisinin büyük bir kısmı tarıma dayanan Türk köylüsünce doğru anlaşamadığı gibi CHP tarafından doğru anlatılamamıştır. Sıkı ve sert uygulamalar CHP iktidarına karşı halkın soğumasına yol açtığı gibi dini tarikat ve cemaatlerin halk nezdindeki desteğinin de artmasına yol açmıştır. II. Dünya Savaşı'na Türkiye doğrudan dâhil olmamışsa da savaşa karşı her an hazır bir ordu bulundurma ihtiyacı devletin maddi imkânlarının büyük bir çoğunluğunu savunmaya ayırmasına neden olmuştur. Üretimde yer alan erkeklerin askere alınması tüm iş kollarını olumsuz etkilediği gibi savaşın getirdiği ekonomik yükler, yeni vergilerin devreye girmesiyle birlikte Türk halkının büyük bir kesiminde farklı nedenlere dayanan ortak tavır, yeni bir iktidar arayışı olmuştur. İçerde CHP iktidarına karşı halktaki mesafeli bakış, Amerikan basınında da yer alarak yarı otoriter bir yönetim olarak tanımlanmıştır.

CHP'nin içinden çıkan ve ana muhalefet partisi olarak çok partili sürecin başlangıcında yerini alan DP, halk hassasiyetlerini iyi okumuş, Anadolu'da iyi örgütlenmiş ve uzun yıllar ekonomik sıkıntı içinde olan halka belli bir refah

düzeyi sağlayabilmiştir. DP döneminde özellikle 1950 ile 1955 yılları arasındaki ekonomik kalkınma programları, ABD'den alınan yardımlar çerçevesinde ülkenin ekonomisinin %80'ni elinde bulunduran Türk köylüsünün yaşam kalitesini yükseltmiştir. Türkiye'de üretimin hemen her alanında makineleşmeye gidilmesi, kara yolu yapımının hız kazanması, hayat seviyesinin yükselmesi akaryakıt ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Petrol ekonomisinin gelişmesinde yabancı sermaye ve deneyimlerinden faydalanmayı düşünen DP, iktidarının ilk beş yılında yabancı sermayeyi teşvik edecek kanunların yürürlüğe girmesine öncelik vermiştir.

Türkiye üzerindeki Sovyet tehditleri, DP hükümetlerinin ABD ile ilişkilerini artırmıştır. Türkiye'nin Atatürk döneminden itibaren geleneksel hale gelen Batı endeksli dış politika çizgisi, Sovyetlerin tutum ve söylemleri, modern ve çok partili demokratik eksende yer alan ülkeler içinde yer alma ve ulusal güvenliğini sağlam anlaşmalarla taçlandırma istediği Türkiye'yi ABD ile ikili ilişkileri güçlendirme çabasına itmiştir. Bu çaba, askeri ve ekonomik ilişkilerin yanı sıra kültürel ilişkilerle de beslenmiştir. Münasebetlerin geliştirilmesi adına New York Haberler Bürosunun 1952 yılı bütçesine Menderes Hükümeti ve TBMM vasıtasıyla ilave olunan 300.000 liralık tahsisat sayesinde Türkiye'nin tanıtımına yönelik propaganda vazifesi verilmiştir. Bu kapsamda Amerikan radyolarında "Türkiye Saati" adında sürekli programlar yapılmıştır.⁴⁷Bunun yanı sıra 1953 yılında TBMM'de Türk Amerikan Parlamento Dostluk Grubu kurulmuştur. Bu grubun amacı, iki ülkenin asırlar boyunca devam eden münasebetlerinin, ortak menfaatlerinin ve dünya barışının devam ettirilmesini sağlamaktır. İki ülke parlamentoları arasında karşılıklı neşriyat yapmak, konferanslar tertip etmek, kültürel ve iktisadi münasebetlerin geliştirilmesi ve iki ülke arasındaki ilişkileri baltalamaya yönelik faaliyetlerin önüne geçmek genel prensipler ve amaçlar arasında olmuştur.⁴⁸

Amerikan Büyükelçi Fketcher Warren, Ankara, İstanbul ve İzmir'de Amerikan Haberler Servisi'nin, Amerikan siyasetinin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla Amerikan kütüphanesinin kurulduğunu ve bir dizi kültür programlarının uygulandığını belirtmiştir. Amerikan öğretim üyelerin, Türkiye'deki eğitim programlarında görev aldıklarının altını çizen Büyükelçi Warren, Robert Koleji ile Amerikan Kız Koleji'nin ikili münasebetlerin gelişmesine hizmet ettiklerini dile getirmiştir.⁴⁹ Türkiye ABD ilişkilerinin her boyutuyla geliştiği 1950-1955 yılları arası Türk siyasi hayatında gerek DP'nin gerek Adnan Menderes'in en parlak dönemi olarak tanımlayabiliriz. Dolayısıyla ikili ilişkilerin iktisadi, askeri, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla geliştiği ve yoğunlaştığı bu yıllar, Amerikan basınında çok sık yer almakla birlikte genellikle olumlu neşriyatının yapıldığı yıllardır.

47 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 639, Sıra No: 2

48 BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 49, Dosya No: 290, Sıra No: 6

49 BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 126, Dosya No: 810, Sıra No: 7

Gazisi

Akademik
Bakış

325

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Ekler

Ek 1. DP'nin anti-demokratik uygulamalarıyla ilgili The New York Times haber örneği

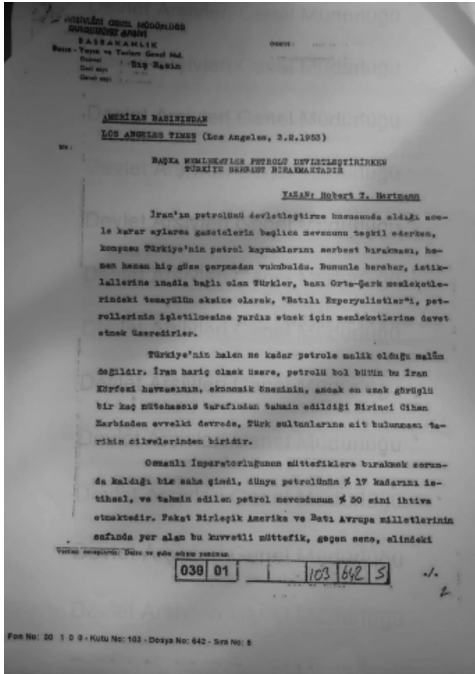
**Chief Opposition Paper
Suspended by Turkey**

Special to The New York Times.
ANKARA, Turkey, Nov. 3— Ulus, Turkey's leading opposition newspaper, was ordered suspended for a month today for having "insulted" Muntaz Tarhan, former Governor of Istanbul. An article in the paper a year ago said Mr. Tarhan had switched political parties to laud Premier Adnan Menderes. Kasim Gulck, secretary general of Opposition People's Republican Party, was fined 11,000 lire (\$1,200) as the owner of Ulus, and Ulku Arman, the managing editor, was sentenced to a year in jail. The penalties were made final by the Court of Appeals, upholding the Press Court finding. The appeals court also closed Akis, an Ankara news weekly, for a month for having published an article dealing with the private life of Mr. Menderes. The court sentenced Metin Polat, its editor in chief, and Tarik Halulu, managing editor, to jail for a year and sixteen months, respectively.

The New York Times
Published: November 4, 1958
Copyright © The New York Times

Kaynak: The New York Times, 4 Kasım 1958, s. 4

Ek 2. DP'nin Petrol politikalarına yer veren Los Angeles Times'dan bir haber örneği

Kaynak: BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 642, Sıra No: 5

Görsel

Akademik
Bakış
326
Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Kaynaklar

I-Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA**, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 631, Sıra No: 9.
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 631, Sıra No: 5
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 637, Sıra No: 3
BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 640, Sıra No: 7
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 642, Sıra No: 4
BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 645, Sıra No: 4
BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 645, Sıra No: 5
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 645, Sıra No: 7
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 646, Sıra No: 4
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 634, Sıra No: 13
BCA, Fon No: 30.01, Kutu No: 103, Dosya No: 643, Sıra No: 6
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 646, Sıra No: 1
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 636, Sıra No: 2
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 104, Dosya No: 651, Sıra No: 3
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 640, Sıra No: 6
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 103, Dosya No: 641, Sıra No: 3
BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 641, Sıra No: 8
BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 103, Dosya No: 642, Sıra No: 5
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 102, Dosya No: 639, Sıra No: 2
BCA, Fon No: 030.01 Kutu No: 49, Dosya No: 290, Sıra No: 6
BCA, Fon No: 030.01, Kutu No: 126, Dosya No: 810, Sıra No: 7

II-Sürelî Yayınlar

The New York Times

III- Kitaplar

- AHMAD, Feroz, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.
ARMAOĞLU, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yay., 16. Baskı, İstanbul, 2007.
BALCI, Ali, *Türkiye Dış Politikası*, Etkileşim Yay., İstanbul, 2003.
ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1950)*, 4. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2008.
Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze), İmge Kitapevi, 3. Baskı, 2004, Ankara.
HEPER, Metin, *Türkiye'nin Siyasal Hayatı (Tarihsel, Kuramsal ve Karşılaştırmalı Açısından)*, Doğan Kitap, 2011, Ankara.

Gazi

Akademik
Bakış

327

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- KARPAT, Kemal, *Türk Siyasi Tarihi*, Timaş Yayınları, 2011, İstanbul.
- Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yay., 1996, İstanbul.
- MARDİN, Şerif, *Din ve İdeoloji*, İletişim Yayınları., 4. Baskı, İstanbul, 1990.
- SUNGUR, Zahide, *Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları ve Kalkınma Çabaları*, Gece Kitaplığı, İstanbul, 2015
- TİMUR, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Kitapevi, 3. Baskı, Ankara, 2003.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi (Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

IV-Makaleler

- DİKİCİ, Ali, “ Milli Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S: 42, Kasım 2008, ss.161-192
- MALKOÇ, Eminalp, “ Türk Basınında Truman Doktrini ve Türkiye’ye Amerikan Yardımları (1947-1950)”, *İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 9, 2006, ss. 89-127.
- SARIKAYA, M. Saffet, “ Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Dini Tarikat ve Cemaatlerin Toplumdaki Yeri”, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 1998, Sayı: 3, ss. 93-102
- TAKIM, Abdullah, “ Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 67, No: 2, ss. 157-187
- UZMAN, Nasrullah, “ II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye’nin Tepkisi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt: 11, Sayı: 22, Yaz 2018, ss. 117-142
- YALÇIN, Osman, “ Varlık Vergisi Kanunu ve Uygulaması” , *Avrasya İncelemeler Dergisi (AVID)* , I / I , (2012), ss.313-354
- YURTOĞLU, Nadir, “Demokrat Parti Döneminde Türkiye’de Petrol Arama Çalışmaları ve Petrol Politikaları (1950-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl: 10, Sayı: XXXI, Eylül 2017, ss.131-172

V-İnternet Kaynakları

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/7880.pdf> (02.11.2019)

Extended Abstract

The adverse effects of incidents and practices that emerged at home and abroad at the time of İnönü’s Presidency on the public were influential in the changeover to multi-party system in Turkey and the election of May 14, 1950 won by DP (the Democrat Party). Although the social base of Turkish political power was based on the military-civil bureaucracy and the partnerships of economically dominant classes during the single party regime, the social balance was deeply shaken by the disregard for the overall public tendencies and the economic policies pursued during World War II. Nonetheless, the inflation

Göz

that turned Turkey upside down in the war era was mainly due to the financial needs of the state that was obliged to provide for an army. In addition, the inefficiency of the state administration and the interventionist policies and the limitation of the private sector's areas of gain led to the general public dissatisfaction with the CHP (the Republican People's Party) power.

The people of Anatolia who were opposed to the CHP power for economic reasons were ill disposed towards CHP due to their religious sensitivities. The religious and cultural differences between the founding elites of the Republic and the public and the efforts to modernize the society resulted in a gap between the two parties. The commission established under the leadership of Fuat Köprülü in 1928 reported the initial steps taken to make Turkish the language of worship, but the first concrete step was taken in this respect on January 28, 1932 with the Adhan recited in Turkish at Fatih Mosque of Istanbul and this practice continued during the Presidency of İnönü. Additionally, a strict follow-up on Islamic movements was initiated, and the actions taken in this respect were governed by Article 163 of the Turkish Penal Code, which was enacted in 1926 to "prohibit the establishment of communities to change the state order for the act of using religion as a political instrument". Religious education was forbidden between 1933 and 1947 where the sects tried to fill the gap that originated in connection with the religious sensitivity of the public for centuries.

In the early years of DP government, the industry expanded through external loans and the United States aid, and agricultural workers remaining unemployed due to mechanization found new opportunities of employment. Additionally, landowners using tractors and other machinery in agriculture has an increasing need for imported spare parts. DP was criticized by the press owing to some incidents, such as the drought of 1954-1955, poor crop yield, decreasing exports, the failure of the United States aids to realize the adequate level of economic development and the rejection of the Turkish government's demand for a US\$ 300 million loan by the United States.

The United States press praised Turkey's alliance with the West against the Soviets and the outstanding achievements of Turkish troops in the Korean War. Eventually, Turkey's becoming a member of NATO was appreciated. However, the United States press criticized the law that imposed imprisonment for any criticism against the Menderes government, finding it anti-democratic. There were some reports that it was an improper act of the state to oppress the press.

One of the issues discussed in the United States press was the success in agriculture in the first years of the DP government due to the technical facilities offered by the state to villagers. Therefore, it was also reported that

Gazi

Akademik
Bakış

329

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

the Turkish peasants were getting richer, but some of them were spoiled and abused these circumstances.

The mechanization of every aspect of production, the acceleration of road construction and the increasing living standards resulted in rising fuel needs when DP was in power in Turkey. Considering the use of foreign capital and experience in the development of the oil economy, the DP government enacted the Law No. 6224 on the Encouragement of Foreign Capital on January 18, 1954. This law was one of the DP government policies which was most appreciated in the United States press. Consequently, this paved the way for foreign capital. The United States Press most frequently used the phrase that the rights granted for foreign capital made Turkey attractive.

During the DP era, economic development programs, especially between 1950 and 1955, increased the living standards of the Turkish peasantry that controlled 80% of the national economy under the aids received from the United States. The Soviet threats against Turkey enhanced the DP government's relations with the US. Military and economic relations were supported by cultural relations.

Gaz

Akademik
Bakış

330

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Kızıldeniz'de Güvenlik: Bölgesel Sorunlar, Güç Mücadelesi ve Terörizm

Security in the RedSea: Regional Problems, Power Struggle and Terrorism

N. Neşe KEMİKSİZ*

Öz

Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu bağlayan kritik bir su yolu olarak uluslararası petrol taşımacılığı ve doğu-batı ticareti için hayati bir rota durumunda olan Kızıldeniz, stratejik konumu nedeniyle uluslararası jeopolitik hesaplara konu olmuş, büyük güçler arasında rekabet ve çatışma alanı oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Körfez bölgesindeki gelişmeler, Kızıldeniz'in askeri önemini bir ölçüde azaltmış, ancak El Kaide kaynaklı terörist faaliyetlerin artması, dikkatleri yeniden Kızıldeniz'e yöneltmiştir. 11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından sonra ABD terörizmle mücadele amacıyla bölgedeki güvenlik altyapısını güçlendirmiş, Somali ve Yemen'deki gelişmeler terörle ve korsanlıkla mücadele amacıyla bölgeye yabancı askeri güçlerin konuşlanmasına yol açmıştır. Son yıllarda Çin'in Kuşak Yol Girişimi'nin hız kazandırdığı küresel ve bölgesel rekabet, Kızıldeniz'de ticari ve askeri çıkarların iç içe geçtiği askeri üs ve liman elde etme yarışına yol açmıştır. Kızıldeniz, Suudi Arabistan ile İran arasındaki güç mücadelesinin yeni alanı olarak da önem kazanmıştır. Yemen'deki gelişmeler, Kızıldeniz'de Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Mısır askeri mevcudiyetinin artmasına yol açmıştır. Bu ülkelerin İsrail ile yakın ilişkileri dikkate alındığında Kızıldeniz'in "Arap-İsrail Gölü"ne dönüşmekte olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kızıldeniz, Etiyopya, Eritre, Somali, Mısır

Abstract

Serving as a crucial route for both international oil transport and trade activities between the East and the West as a critical waterway connecting the Mediterranean Sea to the Indian Ocean, the Red Sea has been the subject of numerous international geopolitical calculations because of its strategic location, in addition to being a zone of competition and conflict among great powers. Although the elimination of the Soviet threat through the end of the Cold War, and developments in the Gulf region have deemphasized the military significance of the Red Sea to a certain extent, the Red Sea has begun to attract attention once again with the emergence of a new regional threat risk due to the increase of terrorist activities originating from Al-Qaeda. The USA has begun to fortify its security infrastructure in the region in order to wage war against terrorism subsequent to September 11 terrorist attacks in 2001, and developments in Somalia and Yemen gave rise to the deployment of foreign military forces in the region in order to combat terror and piracy. Global and regional competition, having gathered momentum in recent years because of China's Belt and Road Initiative, initiated a race for attaining military bases and naval docks in the Red Sea where commercial and military interests are intertwined. The Red Sea has further come into prominence as the new area of the power conflict between Saudi Arabia and Iran. Developments in Yemen have caused Saudi Arabia, the United Arab Emirates and Egypt to strengthen its military presence in the Red Sea. Given the close relations between these states and Israel, as well as Israel's presence in the Red Sea, it can be said that the Red Sea has begun to turn into an "Arab-Israel Lake".

Key Words: RedSea , Ethiopia, Eritrea, Somalia, Egypt

Makale Geliş Tarihi: 07.07.2020. Makale Kabul Tarihi: 18.10.2020.

* Dr., Anka Enstitüsü, n.kemiksiz@ankaenstitusu.com; ORCID ID: 0000-0003-2622-3977.

gazi

Akademik Bakış

331

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Giriş

Kızıldeniz; Asya ile Afrika, Ortadoğu ile Uzakdoğu, Avrupa ile Asya arasında uzanmakta ve iki farklı dünya ile iki medeniyet arasında bağlantı noktası oluşturmaktadır. Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu bağlayan kritik bir su yolu olarak güneyde Bab el Mendeb Boğazı'ndan kuzeyde Süveyş Kanalı'na kadar uluslararası petrol taşımacılığı ve doğu-batı ticareti için hayati bir rota durumundadır. Dinlerin ve kadim medeniyetlerin doğduğu bir alanın kalbinde yer alan Kızıldeniz, farklı dinlerin ve etnik grupların, aşiret ve kabilelerin, geleneksel ile modernin, zenginlik ile yoksulluğun bir arada olduğu bir coğrafyadır. Kritik konumu nedeniyle uluslararası stratejik hesaplara konu olmuş, büyük güçler arasında rekabet ve çatışma alanı oluşturmuştur.

Kızıldeniz sahilleri; Mısır, Sudan, Somali, Suudi Arabistan, Yemen, Ürdün, İsrail, Eritre ve Cibuti tarafından paylaşılmaktadır. Eritre'nin 1993'teki bağımsızlığından önce Etiyopya da kıyıdaş ülkeler arasında yer almıştır. Kızıldeniz'in batı sahili karmaşık bir nüfus yapısına sahiptir. Arap, Afrikalı, Hıristiyan, Müslüman ve az sayıda Musevi nüfus bir arada yaşamaktadır. Bu ülkelerdeki Müslüman halkların Körfez, Mısır ve Sudan ile yakın bağları bulunmaktadır. Dini, etnik ve kabile aidiyetlerinin iç içe geçmişliğine karşın, sömürgeci ülkelerin keyfi uygulamaları bölgede karmaşık sorunlar yaratmış, hem ülkelerin kendi içinde hem de ülkeler arasında çatışmaları körüklemiştir. Doğu sahilindeki Arap Yarımadası etnik ve dini olarak daha homojen bir görünüm az etmekte ise de burada da mezhep farklılıkları ve aşiretler arası ilişkiler önemli bir çatışma kaynağı oluşturabilmektedir.

Soğuk Savaş sırasında Kızıldeniz boyunca askeri üs ve dinleme istasyonları tesis eden ABD ile Sovyetler Birliği için Kızıldeniz'in giriş ve çıkış noktalarında dost rejimlerin varlığı ve birbirlerini bölgeden uzak tutma çabası, bölgeye yönelik politikalarını şekillendiren ana unsurlar olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ve Körfez bölgesindeki gelişmeler, Kızıldeniz'in askeri önemini bir ölçüde azaltmış, ancak El Kaide kaynaklı terörist faaliyetlerin artması, dikkatleri yeniden Kızıldeniz'e yöneltmiştir.

11 Eylül 2001'deki terör saldırılarından sonra ABD terörizmle mücadele amacıyla bölgedeki güvenlik altyapısını güçlendirmiş, Somali ve Yemen'deki gelişmeler terörle ve korsanlıkla mücadele amacıyla bölgeye yabancı askeri güçlerin konuşlanmasına yol açmıştır. Son yıllarda ise Çin'in Kuşak Yol Girişimi'nin de etkisiyle ticari ve askeri çıkarlar iç içe geçmiş, küresel ve bölgesel rekabet ve güç mücadelesi nedeniyle Kızıldeniz sahilleri askeri üs ve liman elde etmeye yönelik yoğun bir yarışa şahit olmuştur. Kızıldeniz, Suudi Arabistan ile İran arasındaki güç mücadelesinin yeni alanı olarak da giderek önem kazanmıştır. Türkiye, Somali'de 2017'de askeri eğitim merkezi kurmak ve aynı yıl Sudan'ın Kızıldeniz üzerindeki SevakinAdası'nı kiralamak suretiyle bölgede

Görüş

Akademik
Bakış

332

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

mevcudiyetini güçlendirmiştir. Bu mevcudiyet, bölgesel güç dengelerini etkileyebileceği endişesiyle bazı bölge ülkelerinde rahatsızlık yaratmıştır.

Kızıldeniz'in güvenliği ile ilgili gelişmeler Ortadoğu'daki güç mücadelesinden ve Ortadoğu güvenliği ilgili gelişmelerden etkilenmekte ve aynı zamanda Ortadoğu'daki güç mücadelesini ve güvenliğini etkileme potansiyeli taşımaktadır. Bu çerçevede Kızıldeniz güvenliğini şekillendiren faktörlerin incelenmesinin önem arz ettiği düşünülmektedir. Çalışmanın amacı bu faktörlerin neler olduğunu ve etkilerini ortaya koyabilmektir. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümünde bölge ülkeleri arasındaki ilişkiler ve anlaşmazlık konuları ele alınarak, Etiyopya-Somali, Etiyopya-Eritre ilişkileri ve Etiyopya, Mısır ve Sudan arasındaki Nil suları anlaşmazlığı incelenecek, ikinci bölümde Suudi Arabistan ile İran ve Suudi Arabistan, BAE ve Mısır ile Katar arasındaki bölgesel güç mücadelesinin bölge ülkelerine etkileri üzerinde durulacak, üçüncü bölümde bölgedeki terör faaliyetlerinin ele alınmasının ardından, son bölümde bölgedeki yabancı askeri güçler ve artan Arap askeri mevcudiyeti inceleme konusu yapılacaktır.

Bölge Ülkeleri Arasındaki İlişkiler/Anlaşmazlık Konuları

Kızıldeniz'in doğu sahili yıllarca Arap -İsrail meselesi ile meşgul iken batı sahilinde bölgesel güvenliği Etiyopya, Eritre, Somali, Mısır ve Sudan arasındaki ilişkiler şekillendirmiştir. Bölge ülkeleri arasında etnik-dini farklılıklardan, sınır sorunlarından ya da kıt kaynakların paylaşımından kaynaklanan problemler yaşanarak, birbirlerine muhalif unsurları veyarakip ülkeleri destekleyerek, nadi-ren de diplomatik yollara başvurarak çözülmeye çalışılmıştır.

Etiyopya-Somali İlişkileri

Nüfusu Ortodoks Hıristiyanlar ile Sünni Müslümanlar arasında neredeyse yarı yarıya bölünmüş olan Etiyopya ile Somali arasındaki ilişkileri etkileyen ana sorun, Etiyopya-Somali sınırında yer alan ve nüfusun çoğunluğunu Somali kökenli Müslümanların oluşturduğu Ogaden bölgesi ile ilgili anlaşmazlıktır. 19. yüzyılda Etiyopya tarafından işgal edilen Ogaden, İkinci Dünya Savaşı sırasında İtalya ile İngiltere arasında el değiştirmiş, 1948'de ise İngiltere-Etiyopya anlaşmasıyla Etiyopya'ya bırakılmıştır.¹

Somali kökenlilerin sömürgecilik döneminde İngiliz Somalilandı (günümüzde Somaliland), İtalyan Somalilandı (günümüzde Somali'nin büyük kısmı), Fransız Somalilandı (günümüzde Cibuti), Kenya (Kuzey Sınır Bölgesi) ve Etiyopya sınırlarındaki Ogaden bölgesi olmak üzere, beş ayrı idari oluşum altında yaşamaları, Somali siyasi çevrelerinde bütün Somalilerin tek devlet çatısı altında birleşmesi, "Büyük Somali" düşüncesini güçlendirmiştir.² İngiliz

1 Baskın Oran, *Az gelişmiş Ülke Milliyetçiliği*, Işık Yayıncılık, Ankara 1980, s. 253.

2 Jan Zahorik, "Turbulent Political Developments in the Horn of Africa in the Cold War: The

Gazi

Akademik
Bakış

333

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Somalilandı ile İtalyan Somalilandı'nın birleşmesi sonucu 1960'da bağımsız olan Somali için Ogaden vazgeçilmeyen bir bölge olarak kalmıştır. Etnik ve dini özelliklerinin yanı sıra, zengin doğal kaynakların mevcudiyeti, bölgeyi Somali bakımından önemli kılmaktadır.

1969'da Somali'de, 1974'de Etiyopya'da yaşanan askeri darbelerle sosyalist rejimlerin iktidara gelmesi ve iki rejimin de Sovyetler Birliği ile yakın ilişkileri, sınır sorunlarının gündeme gelmesini bir süre için engellemişse de 1977-78'de Somali'nin Ogaden'deki Somali yanlısı gruplar ile birlikte Ogaden'i ele geçirme girişimi, Ogaden Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur.³ Sovyetler Birliği'nin Etiyopya'nın yanında yer alması, Somali'nin geri çekilmesine yol açmış, bu gelişme Somali ile Sovyetler Birliği arasındaki ittifak ilişkilerini de sona erdirmiştir. 1991'de Etiyopya'da Silahlı Kuvvetler Eşgüdüm Komitesi (DERG) Yönetimi'nin devrilip, iktidara Tigrey Halk Kurtuluş Cephesi (TPLF) öncülüğündeki Etiyopya Halk Devrimci Demokratik Cephesi (EPRDF)'nin gelmesi, Somali'de de SiadBarreRejimi'nin devrilip iç savaşın başlaması üzerine, ilişkilerde daha sıkıntılı bir süreç girilmiştir.

Etiyopya, Somali'deki iç savaş ve anarşiden en fazla etkilenen ülkelerden biri olmuştur. Yüz binlerce Somalili mülteciye ev sahipliği yapmasının yanı sıra, Etiyopya'daki Somalili direniş gruplarından ya da Somali'de üslenen terör gruplarından kaynaklanan güvenlik tehdidiyle karşılaşmış, bu tehditlere doğrudan ya da dolaylı müdahalelerle karşılık vermiştir.

İç savaş ve kıtlığın yarattığı açlık nedeniyle ortaya çıkan insani krizin önlenmesi, barışın tesis edilebilmesi amacıyla 1993-95 yılları arasında Birleşmiş Milletler (BM) tarafından gerçekleştirilen Somali Operasyonu (UNOSOM I ve II) en pahalı barışı güçlendirme operasyonlarından biri olmasına karşın ülkede düzenin sağlanmasında başarılı olamamıştır. ABD, 18 askerini kaybettiği Mogadişu Muharebesi'nin ardından ülkeden çekilme kararı almış, 2001'deki 11 Eylül saldırılarına kadar da Somali ile doğrudan ilgilenmemiştir.

1991-99 arasındaki dönem ulusal uzlaşmayı sağlamaya yönelik uluslararası girişimlere sahne olmuş, 2000'de Cibuti'de yapılan toplantıda Geçici Ulusal Hükümet (GUH) kurulması konusunda anlaşmaya varılmıştır. Somali iş çevreleri ile İslami Mahkemeler Birliği (İMB)'nin Mogadişu'yu savaş ağalarının elinde kurtarma girişimi olarak değerlendirilen ve bazı ülkeler tarafından tanınan GUH, Etiyopya tarafından İslamcıların "Truva Atı" olarak görülmüştür.⁴GUH'a karşı muhalefet 2001'den itibaren yoğunlaşmış ve güneyde şiddetli çatışmalar yaşanmıştır. 2002 ve 2003'te yapılan barış girişimleri, Somalili liderlerin ik-

Central Role of Ethiopia 1960s to 1980s", Aleksı Ylönen-Jan Zahorik, der., *The Horn of Africa Since the 1960s: Local and International Politics Interwined*, Routledge, 2017, s. 14.

3 Aynı yer.

4 Ken Menkhaus, "Political Islam in Somalia", *Middle East Policy Council*, IX/1, Spring 2002, <https://mepc.org/journal/political-islam-somalia>

Görüş

tidar paylaşımıyla ilgili tartışmalarının yanı sıra, Etiyopya ile Mısır ve Körfez ülkelerinin müdahaleleri nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Arap devletleri, Etiyopya'ya karşı Somali'de güçlü bir merkezi devlet isterken, Etiyopya zayıf ve parçalanmış bir Somali'yi tercih etmekte, Mogadişu'da Arap devletleri tarafından desteklenen güçlü bir hükümet görmek istememektedir.⁵

11 Eylül saldırılarından sonra Afganistan'da Taliban rejimini deviren ABD'nin Somali'yi de hedef alabileceği beklentileri gündeme gelmiştir. Ülkenin önemli şirketlerinden El Bereket'in mal varlığının terörizmle bağlantısı nedeniyle dondurulması ve ABD'nin İMB'yi, 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçilikleri'ne yönelik saldırıları gerçekleştiren El Kaide üyelerine barınma imkanı sağlamakla suçlaması, bu beklentileri güçlendirmiştir.⁶ Somali'ye ilişkin ABD politikası, Somali'nin El Kaide başta olmak üzere, terör örgütleri için yeni bir operasyon üssü olmasını engelleme amacı doğrultusunda şekillenmiş, bu çerçevede 2002'de Cibuti merkezli Kalıcı Özgürlük Operasyonu-Afrika Boynuzu (OEF-HOA) başlatılmıştır. Operasyon kapsamında Cibuti ve Etiyopya'daki ABD askeri tesislerinden Somali'ye yönelik keşif/gözlem faaliyetleri ile İHA saldırıları yürütülmüştür.⁷ ABD'nin terörizmle mücadele yaklaşımı, Etiyopya'nın politikasıyla paralellik arz etmiş ve ABD-Etiyopya işbirliğini güçlendirmiştir.

2004'de Kenya'da Geçici Federal Hükümet (GFH)'in ve parlamentonun kurulmasıyla yeni bir aşamaya geçilmişse de, yaşanan çatışmalar nedeniyle hükümetin 2006 sonuna kadar Somali'de faaliyet göstermesi mümkün olamamıştır. İç çatışmalar, ABD'nin Somali'de saklandığına inanılan El Kaide mensuplarını yakalamak amacıyla Somalili milislerden oluşturduğu Barışın Restorasyonu ve Terörizmle Mücadele İttifakı (ARPCT)'nin devreye girmesiyle daha da boyutlanmıştır.⁸ İMB'nin İttifak'ı dört ay süren çatışmalar sonunda yenilgiye uğratması ve Mogadişu dahil, güney Somali boyunca otorite tesis etmesi, kritik bir dönüm noktası olmuş ve Etiyopya'nın ABD'nin de zımnı desteğiyle Somali'ye askeri müdahalesine yol açmıştır. Mogadişu, Etiyopya askerlerinin yardımıyla Aralık 2006'da yeniden ele geçirilmiş ve GFH Mogadişu'ya yerleşmiştir.⁹ Ocak 2007'de, terörizmle mücadele ve istikrarın tesisi amacıyla BM tarafından görevlendirilen Afrika Birliği Somali Misyonu (AMISOM), Etiyopya askerlerinin de katılımıyla faaliyetine başlamıştır.

Etiyopya'nın müdahalesi, 1998-2000 arasındaki savaştan beri düşmanca ilişkiler içinde olduğu Eritre'nin Somalili İslamcılara desteğini arttırmasına neden olmuştur. Ayrıca, 2006'dan itibaren İMB ile temas halinde olan Ka-

5 KenMenkhaus, *State Collapse and the Threat of Terrorism*, Routledge, 2006, s. 9.

6 SaulShay, *Somalia Between Jihad and Restoration*, Transaction Publishers, 2008.

7 NeilMelvin, *The Foreign Military Presence in the Horn of Africa Region*, SIPRI, Background Paper, April 2019, s. 21.

8 Bronwyn E. Bruton, *Somalia: A New Approach*, Council on Foreign Relations, Council Special Report No. 52, March 2010, s. 8.

9 A.g.e., s.8.

Gazi

Akademik
Bakış

335

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

tar, Eritre'nin de işbirliğiyle Somalili İslamcılara destek vermiş, Etiyopya'nın Somali'den çekilmesi için diplomatik girişimlerde bulunmuş, El Cezire kanalı vasıtasıyla Etiyopya askerlerinin uygulamaları aleyhinde yayınlar yapılmasını teşvik etmiştir.¹⁰Eritre-Katar işbirliğiyle 2007'de Asmara'da düzenlenen toplantıyla Somali'nin Yeniden Kurtuluşu İttifakı (ARS)'nin kurulması sağlanarak, Etiyopya müdahalesinin dağıttığı Somalili muhaliflerin birleştirilmesi amaçlanmıştır.¹¹

Etiyopya'nın 2009'a kadar devam eden işgali, GFH ve Etiyopya askerlerine karşı şiddetli bir direnişe yol açmış, İMB'nin silahlı kanadını oluşturan Genç Mücahitler Hareketi/El Şebab milislerinin ve El Kaide dahil yabancı cihatçıların intihar eylemleri, ABD'nin İslamcı liderlere yönelik füze ve İHA saldırıları sivil zayıflara, insan hakları ihlallerine neden olmuş, ABD ve Etiyopya karşıtı duygular güçlenmiştir. Etiyopya işgalinin 2009'da son ermesi, GFH ile uzlaşma yanlısı İMB eski üyeleri ile müzakere imkanı sağlamış ve Cibuti'de yapılan parlamento toplantısında İMB eski lideri Şeyh Şerif Şeyh Ahmet cumhurbaşkanı seçilerek, hükümetin görev süresi uzatılmıştır. Radikal İslamcılara barış sürecine çekmeyi amaçlayan uluslararası toplumun Şeyh Şerif'in cumhurbaşkanlığını tanımak ve GFH'ye desteğini sürdürmek dışında bir seçeneği kalmamıştır.¹²Etiyopya askerleri Somali'den çekilmekle birlikte, AMISOM içindeki faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak, Şeyh Şerif'in radikal unsurları barış sürecine çekebileceğine dair umutlar kısa sürede sona ermiş, radikaller Şeyh Şerif'i Batı'nın vekili olmakla suçlamış, hükümetin varlığını sürdürmesi AMISOM'a bağlı hale gelmiş, bu da "yabancı ürünü" olduğu algısını güçlendirmiştir.¹³

2012 önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuş, parlamento üyeleri Mogadişu'da yemin etmiş, sekiz yıllık geçiş dönemi sona ermiş, cumhurbaşkanlığına Hasan Şeyh Mahmut seçilmiştir. Aynı yıl, geçici anayasa kabul edilmiş, federe devletler oluşturulmaya başlanmıştır. 2013'te, 1991'den beri ilk kez olmak üzere ABD, Somali hükümetini tanımıştır.¹⁴Katar, 2012'den sonra Şeyh Şerif'ten desteğini çekmiş, Şeyh Mahmut'un cumhurbaşkanlığını desteklemiştir.¹⁵ Ancak Şeyh Mahmut, Katar'dan uzaklaşmış ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'ne yakın bir politika izlemiştir. BAE lojistik firması DP World'ün Somaliland'ın Bab El Mendeb girişindeki stratejik Berbera ve Puntland'ın Bosaso limanları ile ilgili anlaşmaları gerçekleştirmesi bu dönemde mümkün olmuştur.

10 MohamedHuseinGaas-StigJarleHansen, "QatariInvolvement in theHorn of Africa: A King Maker and a SuccessfulMediator?", StigJarleHansen, der.,*Religion, Prestigeand Windows of Opportunity*, NorwegianUniversity of Life Sciences, NoragricWorkingPaper No. 48, October 2013, s. 55

11 Aynı yer.

12 Bruton, a.g.e., s. 9.

13 A.g.e., s. 10.

14 Al J. Venter, *Somalia. UnendingTurmoil Since 1975*, PenandSwordBooks, 2017.

15 Gaas-Hansen, a.g.m., s. 57.

Anlaşma, Etiyopya'nın da Berbera limanında %19 pay sahibi olmasını sağlamıştır. Ancak, 2017'de Muhammed Abdullahi Muhammed (Farmaju) cumhurbaşkanı seçildikten sonra bu konuda BAE ile sıkıntılar yaşanmıştır.

Somali-Etiyopya ilişkileri, Farmaju'nun cumhurbaşkanlığına seçilmesinden ve 2018'de AbiyAhmed'in Etiyopya Başbakanı olmasından sonra olumlu bir seyir izlemeye başlamıştır. Farmaju seçim kampanyasındaki Etiyopya karşıtı söylemlerine karşın, Etiyopya ile iyi ilişkiler geliştirmiş, Ogaden Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni terör örgütü ilan edip, lideri AbdikerimMuse'yi Etiyopya'ya iade etmek suretiyle şimdiye kadar hiçbir Somalili liderin cesaret edemediği bir adım atmıştır.¹⁶ Bununla birlikte Etiyopya, İslamcılarının Somali'de güç kazanması ihtimalinden hala endişe duymakta ve dört bin asker bulundurduğu AMISOM kanalıyla gelişmeleri kontrol kabiliyetini elinde tutmaya çalışmaktadır.

Etiyopya-Eritre İlişkileri

1557'den 1890'a kadar Osmanlı hakimiyetinde kalan, bu tarihten 1941'e kadar da İtalyan sömürgesi olan ve bağımsız kolonyal birim olarak yönetilen Eritre, İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin kontrolüne geçmiş ve 1941-1952 arasında İngiliz askeri idaresi altında kalmıştır. Eritre'nin bağımsızlığı ya da Etiyopya'ya bağlanması konusunda BM'de uzun süre karar alınamamış, 1952'de, ABD'nin uzlaşma formülü olarak ortaya attığı Etiyopya ile federasyon önerisi kabul edilmiştir. Bu formülün gündeme getirilmesinde, ABD'nin 1943'ten beri yararlandığı Kagnev dinleme istasyonunu Eritre'nin bağımsızlığıyla kaybetmek istememesi etkili olmuştur.¹⁷Bu dönemde Etiyopya İmparatoru Haile Selasiye'nin Eritre dilinin öğretilmesini yasaklamak, Eritre'deki sanayi tesislerini söküp Etiyopya'ya taşımak gibi uygulamaları Eritrelilerin tepkisini çekmiştir.¹⁸ 1962'de Eritre meclisinin kararıyla Etiyopya'nın 14. Eyaleti ilan edilmesi Eritre'nin bağımsızlık mücadelesini başlatmıştır.¹⁹ Eritre'den kaçan siyasi mülteciler komşu ülkelerde, özellikle sömürgecilik karşıtı mücadelenin merkezi olarak görülen Mısır'da üslenmiş ve Eritre Kurtuluş Cephesi (ELF)'ni kurmuştur.²⁰ Ancak, ELF'nin gelenekçi Müslüman üyeleri ile aralarındaki görüş ayrılıkları, 1973'te örgütün Marksist eğilimli Hıristiyan üyelerinin Eritre Halk Kurtuluş Cephesi (EPLF)'ni kurmasına ve iki örgütün Etiyopya Ordusu ile olduğu gibi, kendi aralarında da savaşmalarına neden olmuştur.²¹Sovyetler Birliği'nin, Selasiye Yönetimi'nin 1974'de Marksist eğilimli DERG tarafından devrilmesine kadar desteklediği Eritreli savaşçılara, DERG ile ilişkilerini geliştirmesine paralel olarak desteğini kesmesi, Etiyopya'ya Eritreli savaşçılar kar-

16 *SomaliaandtheGulfCrisis*, International CrisisGroup, Report No. 260, June 2018, s. 6.

17 Oran, a.g.e., s. 254.

18 Martin Plaut, *UnderstandingEritrea: Inside Africa'sMostRepressiveState*, Oxford UniversityPress, 2016, s. 11.

19 Oran, a.g.e., s. 254.

20 Zahorik, a.g.m., s. 13.

21 Oran, a.g.e., s. 255.

Gazisi

Akademik
Bakış

337

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

şısında üstünlük kazandırmıştır. 1973'ten itibaren Mısır ile ilişkileri bozulan, 1977-78 Ogaden Savaşı'ndan sonra da Somali'deki Berbera Üssü'nü kaybeden Sovyetler Birliği için Eritre'nin Etiyopya'nın elinde denize çıkacak bir bölge olarak kalması, Eritre'deki limanlar nedeniyle büyük önem kazanmıştır.²² Eritre, ABD'nin 1952'de yaptığı gibi, bu kez de Sovyetler Birliği'nin Eritre limanlarına erişimi uğruna bağımsızlık mücadelesinde mevzi kaybetmiştir. Eritre, ancak 1991'de Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra bağımsızlığını kazanabilecektir. DERG rejimine karşı birlikte mücadele ettiği TPLF öncülüğündeki EPRDF ile sağlanan mutabakat çerçevesinde 1993'te düzenlenen referandumla bağımsızlığını ilan eden Eritre'nin Etiyopya ile ilişkileri kısa süre sonra bozulacaktır.

Esasen EPLF ile TPLF arasındaki anlaşmazlıklar, DERG'e karşı birlikte mücadele ettikleri ilk yıllarda ortaya çıkmaya başlamıştır. Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik mücadelenin karşı taraflarında yer almaları ve milliyetçilik anlayışlarındaki farklılıklar, hangi halkların self determinasyon hakkına sahip olması gerektiğine dair tartışmalar, iki örgütü karşı karşıya getirmiştir.²³ Ortak düşmana karşı işbirliği gerekliliği nedeniyle bu sorunlar bir yana bırakılmış ve DERG'in devrilmesinden sonra 1993'te Eritre'nin bağımsızlığı ilan edilmiştir. Bağımsızlığın ilk yıllarında işgücünün serbest dolaşımı, Etiyopya para biriminin Eritre'de kullanılması, Etiyopya'nın sahil şeridini kaybetmesinin etkilerini azaltmak için Assab limanından yararlanması gibi konularda işbirliği yapılmış, ancak bu olumlu durum fazla uzun sürmemiştir.²⁴ Sınır ile ilgili anlaşmazlıkların ortaya çıkması, 1998-2000 arasında iki ülke arasında savaşa yol açmıştır. 2000'de imzalanan Cezayir Antlaşması uyarınca kurulan Eritre-Etiyopya uluslararası sınır komisyonunun 2002'de, sınır anlaşmazlığına konu Badme bölgesini Eritre'ye bırakma kararının Etiyopya tarafından reddedilmesi, ilişkilerin daha da kötüleşmesine neden olmuştur.²⁵ Eritreli muhalif grupların Etiyopya tarafından, Etiyopya'ya karşı Somali İslamcı grupların da Eritre tarafından desteklenmesi, ilişkileri gerginleştirmiştir. Eritre'nin Somalili İslamcılara desteği 2009'da BM Güvenlik Konseyi'nin Eritre'ye yaptırım kararı almasına neden olmuştur.

Eritre ile Etiyopya arasındaki "ne savaş ne barış" durumu, Mayıs 2018'de Abiy Ahmed'in Başbakanlığa gelmesinin ardından Etiyopya'nın 2002 tarihli BM kararını koşulsuz olarak kabul ettiğini açıklamasıyla ortadan kalkmış, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuş ve 20 yılı aşkın süredir devam eden düşmanlık sona ermiştir. Bununla birlikte, Badme sakinlerinin Etiyopya'nın bölgeden çekilmesine karşı çıkması ve bölgenin Tigrey Bölgesel İdaresi'nin yönetimi altında olmasından kaynaklanan nedenlerle Etiyopya'nın

22 A.g.e., s. 258.

23 Plaut, a.g.e., s. 16-19.

24 A.g.e., s. 22.

25 Dan Connell-TomKillion, *Historical Dictionary of Eritrea*, Scarecrow Press, 2011.

çekilmesi ve bölgenin askerden arındırılması işlemi henüz gerçekleşmemiştir. AbiyAhmed'in EPRDF koalisyonunun Oromo kanadından olması, federal hükümet ile Tigrey Bölgesel Yönetimi arasında ve TPLF ile AbiyAhmed ve iktidardaki koalisyon ortakları arasındaki görüş ayrılıkları çekilme işlemi geciktirmektedir.²⁶ Eritre-Etiyopya barışını, TPLF ile EPLF arasında 1970'li yıllardan beri süregelen gergin ilişkilerin yüküne sahip olmayan AbiyAhmed'in yükselişiyle EPRDF içinde meydana gelen değişikliklerin mümkün kıldığı²⁷dikkate alındığında, Eritre ile barışa karşı TPLF kanadında direniş olduğu anlaşılmaktadır. Etiyopya-Eritre barışının sağlanmasında Suudi Arabistan ile BAE de Kızıldeniz'deki askeri-siyasi rollerini güçlendirmek amacıyla kolaylaştırıcı rol oynamıştır. Ancak barışı mümkün kılan asıl unsur, Etiyopya'da meydana gelen iç gelişmeler ve lider değişikliği olmuştur.

Eritre-Etiyopya barışı, Kasım 2018'de Eritre'ye yönelik BM yaptırımlarının kaldırılmasını ve Eritre'nin Somali ve Cibuti ile ilişkilerinin de düzelmesini sağlamıştır. Eritre, Şubat 2020'de Etiyopya, Eritre ve Somali arasında bölgesel blok oluşturma önerisini gündeme getirerek önemli bir adım atmıştır. Ancak Somali'de, Eritre ve Etiyopya'nın geçmişte Somali'nin istikrarsızlığındaki rollerine dikkat çeken ve blok önerisinin parlamento tarafından onaylanması gerektiğini belirten muhalif görüşler bulunmaktadır.²⁸Diğer yandan, AbiyAhmed'in içeride karşılaştığı problemler ve Tigrey kanadında Eritre ile barışa karşı muhalifet olması, barışın sürdürülebilirliği konusunda şüphe yaratmaktadır.

Etiyopya-Mısır-Sudan Arasında Nil Suları Konusundaki Anlaşmazlık

Afrika kıtasının yaşam kaynağı olan Nil nehri, bütün havza ülkeleri için hayati olmakla birlikte, Mısır bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Nil Havzasında %10'dan az bir alana sahip olmakla birlikte, havza nüfusunun üçte birinin yaşadığı Mısır, Nil nehrine %90 oranında bağımlıdır ve Nil nehri ile ilgili konuları varoluşsal nitelikte görmektedir. Mavi Nil ve Beyaz Nil olmak üzere iki koldan oluşan Nil nehri esas olarak Etiyopya'dan doğan Mavi Nil'den beslenmektedir. Nil nehri, su, enerji ve gıda güvenliği bakımından Etiyopya ve Sudan için de kritik önemdedir.²⁹ 1929'da, Sudan ve diğer İngiliz kolonileri adına İngiltere ile Mısır arasında imzalanan Nil Suyu Anlaşması, Mısır'ın Nil ile ilgili tarihi ve doğal haklarını kurumsallaştırmış ve Mısır ile Sudan arasındaki su tahsislerini içermiştir. Mısır'ın 1950'li yıllarda Asvan Barajı'nın yapımını gündeme getirme-

26 "HopesDashed as Ethiopia-EritreaPeaceProcessStagnates", *Voice of America*, July 23, 2019, voanews.com/africa/hopes-dashed-ethiopia-eritrea-peace-process-stagnates

27 "How EthiopiaandEritreaMadePeace", *The Economist*, 17 July 2018, economist.com/the-economist-explains/2018/07/17/how-ethiopia-and-eritrea-made-peace

28 AggreyMutombo, "Once a Pariah, EritreanPresidentComesUpWithRegionalBlocidea", *Daily Nation*, February 02, 2020, nation.co.ke/news/africa/Eritrean-president/floats-regional-bloc-idea.../1066-5441644-3vgvh6/index.html

29 FlorianKrampe vd., *Water Security andGovernance in theHorn of Africa*, SIPRI, PolicyPaper 54, March 2020, s. 14.

Gazi

Akademik
Bakış

339

Cilt 14

Sayı 27

Kış 2020

si, Sudan'ın da 1929 Anlaşması'nın güncellenmesi taleplerine neden olmuştur. Sudan, 1956'da bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Mısır'ın Nil üzerinde yeni bir baraj inşa etme isteğini eleştirmiş, 1956-58 arasında iki ülke arasında Nil'in paylaşımı ile ilgili sorunlar yaşanmıştır.³⁰ 1959'da Nil sularının tam kullanımını çerçevesinde iki ülke arasında yeni bir anlaşmaya varılmış, iki ülkeye tahsis edilen su miktarları yeniden belirlenmiştir. Mısır, Nil nehrine hiçbir katkısı olmamasına rağmen, bölgesel bir güç olması, nehirden faydalanma/bağımlılık oranının yüksekliği ve tarihsel olarak kazanılmış hakları nedeniyle Nil üzerinde hegemon güç kabul edilmektedir.³¹ 1929 ve 1959 anlaşmalarına taraf olmayan Etiyopya, sömürgecilik dönemi ve sonrasının güç dengeleri nedeniyle, Nil sularının %86'sını ürettiği halde sadece %3'ünü kullanmakta³² ve yukarı havza ülkesi olmasına rağmen, dezavantajlı durumda bulunmaktadır.

Mısır'ın Nil suları ile ilgili tarihi hakları olduğu iddiası, Etiyopya tarafından hiçbir zaman kabul edilmemiş, ancak Mısır'ın bölgedeki gücü, Nil sularının kullanımını varoluşsal tehdit olarak algılaması, askeri güç kullanma seçeneğini sürekli vurgulaması ve Etiyopya'nın iç sorunları ve Somali ve Eritre ile ilişkileri, Etiyopya'nın 1950'li yıllardan beri jeolojik araştırmalarını sürdürdüğü³³ baraj yapımı planlarını uygulamaya koymasına izin vermemiştir. EPRDF Yönetimi, Meles Zenawi'nin başbakanlığı döneminde, 1950'li yıllardaki jeolojik etütleri güncellemiş, baraj inşasını, Proje X adıyla ve gizlilik içinde yeniden ele almış,³⁴ Mısır'ın Arap baharı sürecinde içinde bulunduğu karışıklık ve iktidar boşluğundan yararlanarak, 2011'de Büyük Etiyopya Rönesans Barajı'nın yapımına başladığını duyurmuştur. Mısır, askeri güç kullanma tehdidini yeniden vurgulamasına ve barajın inşasının durdurulmasını istemesine karşın, güçlü bir muhalefet gösterememiştir. Sudan, barajın inşasına başlangıçta karşı çıkmakla birlikte, 2012'den sonra tutumunu değiştirmiş, barajın yıl boyu düzenli su akışı sağlayarak Sudan'a tarımsal üretimini artırma imkanı vereceği ve Nil taşkınlarından koruyacağı düşüncesiyle projeyi desteklemeye başlamıştır.³⁵

Etiyopya, barajın inşasını kalkınması ve enerji üretimi için önemli görürken, su akışının azalacağını düşünen Mısır tehdit olarak algılamakta, ayrıca Etiyopya'nın su arzı üzerinde artan kontrolünün bölgedeki güçlü tarihi rolüne zarar vermesinden endişe etmektedir.³⁶ Üç ülke arasında 2011 sonunda Ortak Teknik Komite oluşturularak başlayan görüşmeler pek çok kez kesintiye uğra-

30 Muhammed Tandoğan-Osman Kağan Yücel, "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 53, Temmuz 2017, s. 114.

31 İlhan Sağsen, "Nil Nehri Havzası ve Su Hegemonyası", *Ortaadoğu Analiz*, V/53, Mayıs 2013, s. 44.

32 Tandoğan-Yücel, a.g.m., s. 117.

33 *Bridging the Gap in the Nile Waters Dispute*, International CrisisGroup, Africa Report No. 271, March 2019, s. 3.

34 A.g.e., s. 4.

35 A.g.e., s. 21.

36 Krampe vd., a.g.e., s. 16.

miş, barajın bitim tarihi yaklaşırken, barajın doldurulma süresi ile ilgili anlaşmazlıklar öne çıkmıştır. Mısır, barajın 12-21 yıllık dönemde doldurulmasını önerirken Etiyopya altı yıllık bir süre öngörmektedir.³⁷ 2015'te imzalanan Rönesans Barajı ile ilgili İlkeler Deklarasyonu, karşılıklı yarar ve aşağı havza ülkelerine zarar vermeme ilkelerini kabul ederek bir dönüm noktası oluşturmuş, 2018'de göreve gelen Etiyopya Başbakanı AbiyAhmed'in uzlaşmaya açık tutumu olumlu beklentiler yaratmıştır. Ancak, görüşmelerde Şubat 2020'ye kadar anlaşma sağlanamamış ve Etiyopya Temmuz 2020'den itibaren baraj rezervuarını doldurmaya başlayacağını açıklamıştır.

Bunun üzerine Mısır, Haziran 2020'de soruna adil çözüm için BM Güvenlik Konseyi'nden müdahalede bulunmasını istemiş, Güvenlik Konseyi'nin tarafların sorunu diyalogla ve Afrika Birliği'nin yardımıyla çözmeleri kararının ardından³⁸ Temmuz 2020'de Afrika Birliği gözetiminde yapılan görüşmelerden de sonuç alınamamıştır. Mısır, Etiyopya'yı üç ülke arasında varılan anlaşmaya aykırı olarak tek yanlı hareket etmekle suçlarken, Etiyopya basınında Mısır'ın barajın doldurulmasıyla ilgili konulardan ziyade su tahsisine yönelik uzun dönemli bir anlaşma peşinde olduğu, yukarı havza ülkelerinin haklarını görmezden gelerek 1959 anlaşmasıyla sağlanan statükoyu korumayı amaçladığı ve savaş opsiyonunu daima elinde tuttuğu eleştirileri dile getirilmiştir.³⁹Esasen Mısır'ın rezervuarın dolması sırasında uğrayacağı su kaybının yanı sıra, barajdan düzenli su akışı sağlayacak Sudan'ın tarımı için daha fazla su tüketmesinden de endişe duyduğu⁴⁰ ve barajın uzun dönemli etkilerinin araştırılmasını istediği, böylece ne kadar su kaybı olacağını ve karşılaşacağı muhtemel zararları tespit etmeyi amaçladığı, Nil'e olan yüksek bağımlılığı dikkate alındığında konunun Mısır için hayati önem arz ettiği anlaşılmaktadır.

Teknik sorunların yanı sıra, Etiyopya ve Sudan'daki iç gelişmeler de görüşmelerin seyrini etkileme potansiyeli taşımaktadır. Sudan, Nisan 2019'da Devlet Başkanı Ömer Hasan El Beşir'e yönelik darbenin ardından Mısır'a daha yakın bir tutum içinde olmakla birlikte, geçiş döneminde askeri yönetimin böyle kritik bir konuda bağlayıcı karar alması güç olabilecektir. Etiyopya'da ise Başbakan AbiyAhmed'in içerde karşı karşıya olduğu güçlükler, ayrıca Rönesans Barajı'nın bir ulusal mesele olarak değerlendirilmesi ve sağlayacağı ekonomik yararlar nedeniyle, taviz olarak algılanabilecek bir tutum değişikliğine gitmesi kolay görünmemektedir. Rönesans Barajı ile ilgili gerginliğin, sıcak çatışmaya

37 A.g.e., s. 17.

38 "BMGK'den Etiyopya, Mısır ve Sudan'a Baraj Sorununu 'Diyalog' İle Çözme Çağrısı", *Anadolu Ajansı*, 30.06.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmgkden-etiyopya-misir-ve-sudana-baraj-sorununu-diyalog-ile-cozme-cagrisi/1894141>

39 MekdelawitMessayDeribe, "The International Media's Misrepresentation of Ethiopia on the GERD", *Addis Standart*, April 14, 2020, addisstandart.com/opinion-the-international-medias-misrepresentation-of-ethiopia-on-the-gerd

40 *Bridging the Gap*... s. 11.

Gazi

Akademik
Bakış

341

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

dönüşme riskini de koruyarak, bölge güvenliğini etkileyen ana konulardan biri olmayı sürdüreceği düşünülmektedir.

Bölgesel Güç Mücadelesi

Kızıldeniz bölgesi son yıllarda İran ile Suudi Arabistan arasındaki güç mücadelesinin yeni bir alanı olarak dikkati çekmektedir. İran'ın, Lübnan, Irak ve Suriye'deki nüfuzundan rahatsızlık duyan Suudi Arabistan için güney komşusu Yemen'deki Husiler üzerinde artan İran etkisiciddi bir tehdit niteliğinde görülmektedir. Yemen'deki gelişmelerin İran'a Yemen üzerinde etkili olma ve Kızıldeniz'de köprübaşı elde etme imkanı verme ihtimali, Suudi Arabistan'ın sadece bölgesel nüfuzuna değil, güvenliğine karşı da tehdit olarak algılanmaktadır.

Yemen'de 2000'li yıllardan itibaren Husiler ile Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih Yönetimi arasında başlayan çatışmalar, aralıklarla ve zaman zaman sağlanan uzlaşılarda Arap baharına kadar devam etmiştir. Arap baharı sırasında güvenlik güçlerinin göstericilere uyguladığı şiddet nedeniyle, iktidarını dayandırdığı aşiretlerin desteklerini çekmesi Salih Yönetimi için sonun başlangıcı olmuştur.⁴¹ Kasım 2011'de Körfez İşbirliği Konseyi'nin hazırladığı planı kabul eden Salih'in istifasıyla daha istikrarlı bir döneme girileceği beklentileri gerçekleşmemiştir. Salih'in yerini bıraktığı yardımcısı Mensur Hadi Yönetimi'ne Husilerden ve güneyli ayrılıkçılardan muhalefet yükselmiş, seçimler boykot edilmiş, Hadi ve Salih yanlıları arasında iktidar mücadelesi başlamıştır. 2014'de İran desteğindeki Husilerin başkent Sana'yı kontrolleri altına alması ve parlamentoyu kapatması, Suudi Arabistan'ı harekete geçirmiş ve Hadi Yönetimi'ne destek için Arap koalisyonu oluşturma girişimlerine ağırlık vermesine neden olmuştur.⁴² Bu çerçevede Suudi Arabistan, İran'ın Husilere lojistik desteğini hareket kabiliyetini kısıtlamak amaçlarına yönelik bir strateji geliştirmiştir.

Suudi Arabistan, maddi ve/veya diplomatik destek sağlamak gibi yollarla İran ile iyi ilişkiler içinde olan Sudan ve Eritre nezdinde etkili girişimlerde bulunmuştur. Eritre, daha önce İran'ın yararlandığı ve Husilerelojistik destek sağlamakta kullandığı belirtilen Assab limanındaki İran faaliyetlerini sonlandırmış ve 2015'te Suudi Arabistan ve BAE ile sağlanan anlaşmayla Yemen savaşında kullanılmak üzere BAE'ye üs açma imkanı sağlamıştır.⁴³ BAE'nin, üssün faaliyetleri nedeniyle Eritre'ye yönelik ambargoyu ihlal ettiğine dair BM uyarılarına maruz kalması, Eritre'ye yaptırımların kaldırılmasında dolaylı rol oynamıştır.

41 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu. Siyaset, Savaş ve Diplomasi*, C. 1, MKM Yayınları, 5. Baskı, Bursa 2012, s. 229.

42 RiadDomazeti, *Yemen Raporu*, İNSAMER, Araştırma 84, Ocak 2019, s. 11.

43 JosMeester-Willem Van Den Berg-Harry Verhoeven, *Riyal Politik. The Political Economy of Gulf Investments in the Horn of Africa*, Clingendael/NetherlandsInstitute of International Relations, CRU Report, April 2018, s. 28.

Görüş

Akademik
Bakış

342

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Suudi Arabistan'ın, Eritre'nin yanı sıra, Sudan'ın da yakın müttefiki İran ile ilişkilerini kesmesini sağlaması, önemli bir diplomatik başarı olmuştur. Beşir Yönetimi, ABD yaptırımlarının hafifletilmesine yönelik diplomatik destek karşılığında İran ile ilişkilerini kesmiş ve Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyona katılmıştır.⁴⁴ Ancak Suudi Arabistan, Yemen'e müdahale ederek Husilerin Sana'dan çekilmesini sağlama ve Hadi Yönetimi'nin Sana'da kontrolü ele alması amaçlarını gerçekleştirmede başarılı olamamış, savaş Suudi Arabistan topraklarına yayılmış, Suudi petrol tesisleri Husiler tarafından İHA ve füzelerle vurulmuş, Kızıldeniz'de petrol tankerleri hedef alınmıştır. Suudi Arabistan'ın müttefiki BAE ile de sorunlar yaşadığı görülmüş, Suudi Arabistan'ın Hadi Yönetimi'ne desteğine karşılık BAE'nin Hadi Yönetimi ile çatışan güneyli ayrılıkçılara destek vermesi, stratejik Sokotro adasını işgal girişimi gibi gelişmeler iki ülke arasında sıkıntılara neden olmuştur. Aralık 2018'de sağlanan ateşkesin Mayıs 2019'dan itibaren kısmen uygulanmaya başlanması, Husilerin Eylül 2019'da Suudi Arabistan'a yönelik İHA saldırılarını durdurması ve Temmuz 2020'de Güney Geçiş Konseyi'nin özerklikten vazgeçtiğini açıklayarak Hadi Yönetimi ile anlaşmaya varması olumlu gelişmeler olmuşsa da beş yıldır devam eden savaşta Suudi Arabistan liderliğindeki koalisyon net bir üstünlük sağlayamamıştır.

Diğer yandan Haziran 2017'de Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve Katar arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve Katar'a ekonomik abluka uygulanmasıyla zirveye ulaşan gerginlik, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır'ın bölge ülkelerini taraf almaya zorlamasıyla daha karmaşık bir nitelik kazanmış, yeni gerginliklere ve istikrarsızlıklara neden olmuştur. Esasen, Arap baharıyla ve Mısır'da Müslüman Kardeşler Örgütü'nün adayı Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle başlayan, Katar ile Türkiye'nin Mursi'yi destekleyip 2013'te gerçekleştirilen Abdülfettah Sisi liderliğindeki askeri darbeyi kınamasıyla artan gerginlik, 2014'de ilişkilerin kopmasına neden olmuş, kısa süreli bir yumuşamanın ardından Haziran 2017'de yeniden tırmanmıştır.

Sudan'ın, İran ile ilişkilerini keserek ve Yemen koalisyonuna katılarak önemli bir politika değişikliğine gitmiş olmasına karşın, Katar krizinde taraf-sız kalmayı tercih etmesi, Suudi Arabistan, BAE ve Mısır'da tepki yaratmış, krizden kısa bir süre sonra Türkiye ile Sudan ilişkilerinde yaşanan gelişmeler, bu tepkileri daha da arttırmıştır. Sudan ile Türkiye arasında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Aralık 2017 sonundaki Sudan ziyareti sırasında Sevakin Adası'nın kiralanması konusunda imzalanan anlaşma, adanın Mısır'a karşı askeri amaçla kullanılacağı spekülasyonlarına ve Mısır ile Sudan arasında gerginliğe neden olmuştur. Kapatılması talep edilen Katar'daki askeri üssünün ve Somali'deki askeri eğitim merkezinin ardından Sudan'da yeni bir üs açacağı haberleri, Türkiye'nin girişimlerinin bölgedeki güç dengelerini değiştireceği endişelerine

44 Aynı yer.

Gazi

Akademik
Bakış

343

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

yal açmıştır. Mısır basınında, Türkiye'nin adada donanma üssü kurmayı ve Sisi Yönetimi'ni devirmeyi amaçladığına dair yorumlar yer almış, Katar Genelkurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı Erdoğan ile aynı tarihte Mısır'ı ziyaret etmesi, Mısır'a kurulan komplonun kanıtı olarak gösterilmiştir.⁴⁵ Aynı dönemde Mısır ile Sudan arasında Halayib sorunu nedeniyle sınırda çatışmalar yaşanması ve Mısır'ın Eritre'deki BAE üssüne, Sudan'ın da Eritre sınırına asker sevk ettiğine dair haberler, bölgesel gerilimin yükselmesine neden olmuş, Etiyopya, Mısır'ı Sudan ve Etiyopya'ya güç gösterisi yapmakla eleştirmiştir.⁴⁶ Sevakin anlaşmasının, Mısırlı İslamcılara desteğinden rahatsızlık duyduğu Sudan ile Türkiye arasındaki olası askeri işbirliğini gündeme getirmesinin ve Katar'ın da bu işbirliğinin bir unsuru olduğunun düşünülmesinin, Mısır'ın tepki göstermesine neden olduğu anlaşılmaktadır.

Eylül 2018'de Etiyopya-Eritre barışının sağlanması Sudan-Mısır ilişkilerinde tansiyonun düşürülmesine yardımcı olmuş, hatta yönetimine yönelik protestolar karşısında Mısır'dan destek talebinde bulunan Beşir'e, Sisi tarafından olumlu yanıt verilmiştir. Bununla birlikte, Nisan 2019'da Beşir Yönetimi'ne karşı gerçekleştirilen darbenin Mısır, Suudi Arabistan ve BAE tarafından memnuniyetle karşılandığı görülmüştür. Darbeden sonra oluşturulan Geçici Askeri Konsey'in Başkanı Abdülfettah Burhan'ın daha önce Yemen'deki Sudan askerlerinin başında bulunduğu ve Suudi Arabistan ve BAE ile yakın ilişkilere sahip olduğu belirtilmektedir. Darbeden sonra Arap koalisyonuna desteğini sürdüreceğini açıklayan Sudan Askeri Yönetimi'nin, Rönesans Barajı konusunda Mısır'a yakın bir tutum izlemeye başlaması dikkat çekmiştir. Rusya'nın Beşir Yönetimi ile Kızıldeniz kıyısında lojistik merkez kurmak amacıyla yürüttüğü görüşmeler de darbeye akamete uğramıştır. Diğer yandan Sudan darbesinin, Türkiye ve Katar'ın Sudan üzerindeki etkinliğini önleme amacına yönelik olduğu görüşleri de dile getirilmiştir.

Eritre, İran konusunda gösterdiği yaklaşımı Katar konusunda da sürdürmüş ve eski partneri ve finansal destekçisi Katar ile ilişkilerini kesmiştir. Eritre'nin, Mısır-Sudan gerilimi sırasında Türkiye'nin Sevakin'de askeri mevcudiyetinin rahatsızlık yaratacağını, ayrıca Türkiye'nin Somali'deki askeri mevcudiyetinin de kabul edilemez olduğunu ve bölge istikrarına katkı sağlama-yacağını açıklaması dikkati çekmiştir.⁴⁷ Eritre, Sudan'daki darbeden kısa süre önce de Türkiye'yi Eritre Müslüman Ligi'ni destekleyerek Katar ve Sudan ile

45 "Mısır-Sudan Gerginliğini Sevakin Adası'nın Türkiye'ye Tahsisi mi Tetikledi?", *BBC Türkçe*, 5 Ocak 2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42578774>

46 Theodore Karasik-Giorgio Cafiero, "Turkey's Move into the Red Sea Unsettles Egypt", *Middle East Institute*, January 17, 2018, mei.edu/publications/turkey-move-red-sea-unsettles-egypt

47 "Eritrean President Isaias Awferki Accused What He Described as 'Stakeholders' in Sudan and Ethiopia in Trying to Create a Clash Between Khartoum and Asmara", *DEHAI Eritrea Online*, 15 January 2018, dehai.org/dehai/dehai_hagers/239029

birlikte Eritre'ye karşı yıkıcı faaliyetlerde bulunmakla suçlamıştır.⁴⁸ Diğer yandan bölgesel oluşumlara karşı şüpheli yaklaşımıyla tanınan Eritre'nin Kızıldeniz Konseyi'ne katılması da dikkat çekicidir.

Somali'de ise 2017 seçimleriyle göreve geldikten kısa süre sonra Suudi Arabistan ve BAE'nin Katar ile ilişkileri kesmesi baskısıyla karşılaşılan Farmaju'nun tarafsız kalmak istemesi, ülkedeki istikrarsızlığa yeni boyutlar katmıştır. BAE ile Katar arasında 2012'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden beri var olan rekabet, 2017 seçimlerinden sonra daha da artmış, BAE Farmaju'nun seçimlerde Katar'dan mali destek aldığı ve Katar yanlısı kişileri göreve getirdiği gerekçesiyle Farmaju'nun tarafsızlık iddialarını inandırıcı bulmamıştır. BAE ile Katar-Türkiye destekli olduğunu düşündüğü Mogadişu hükümeti arasında tırmanan tansiyon, hükümet ile rakipleri arasında anlaşmazlıklara yol açmış, 2017 sonunda başbakan ile parlamento başkanının karşı karşıya geldiği ve çatışmaya dönüşme riski taşıyan gerilimin ardından, 2018 boyunca da hükümet ile muhalifleri arasındaki gerginlik farklı şekillerde devam etmiştir. Hükümet, otoriter bir tavır benimsediği muhaliflerine yönelik baskılarını meşrulaştırmak için BAE ile bağları olduğu iddialarını gündeme getirmiş, bazı muhaliflerin konut ve ofislerine BAE'den para aldıkları gerekçesiyle operasyonlar düzenlenmiş, BAE tarafından eğitilen güvenlik güçlerinin emirleri dinlememekle suçlanması, güvenlik güçleri içinde hizipçilik tehlikesi yaratmıştır.⁴⁹ Diğer yandan, BAE yatırımlarına bağımlı olan Puntland ve Somaliland'ın Mogadişu hükümetinin Katar krizindeki tutumuna karşı tavır alması, hükümet ile federe devletler arasında var olan anlaşmazlıkları daha da arttırmıştır. 1991'de bağımsızlığını ilan eden, ancak uluslararası toplum tarafından tanınmayan Somaliland'ın Mart 2018'de DP World firması ile Berbera limanı konusunda nihai anlaşmayı yapması üzerine, hükümet konuyu Arap Ligi'ne götürmüş ve anlaşmanın egemenliğinin ihlali niteliğinde olduğunu açıklamıştır.⁵⁰ Somali parlamentosu da DP World'ün Somali'de faaliyet göstermesini yasaklayan bir yasa çıkartarak, sadece Berbera sözleşmesini değil, aynı zamanda şirket ile federe devletler arasındaki potansiyel anlaşmaları da hedef almıştır. Bu girişim, Somaliland lideri Muse Bihi Abdi tarafından savaş ilanı olarak nitelendirilmiştir.⁵¹ Mogadişu hükümeti ile BAE arasındaki ilişkileri en olumsuz şekilde etkileyen gelişme ise Nisan 2018'de hükümetin bir BAE uçağındaki milyonlarca dolara, BAE'nin Somali'yi karıştırma amacının kanıtı olduğunu ileri sürerek el koymasıyla yaşanmıştır. BAE paranın, maaşları uzun süredir BAE tarafından ödenen Somali güvenlik güçlerine verileceğini belirtse de hükümetin kararında değişiklik olmamış, bunun üzerine BAE yardım projelerini ve askeri işbirliğini durdurmuş, tüm personelini çekmiş ve

48 Eritrean Ministry of Information, "Press Statement", 3 April 2019.

49 *Somalia and the Gulf Crisis*, International Crisis Group, Report No. 260, June 2018, s. i.

50 A.g.e., s. ii.

51 Aynı yer.

Gazisi

Akademik
Bakış

345

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Mogadişu üssünü terk etmiştir.⁵²Somali'deki gelişmeler, Katar krizinin bölgeye uzanmasının tehlikelerini ve ülkenin daha güçlü ülkelerin mücadele alanı haline gelmesi halinde istikrarsızlığın nasıl boyutlanacağını göstermesi bakımından önemli bir örnek olmuştur.

Bölgesel güç mücadelesinin diğer bir boyutu Kızıldeniz Konseyi'nin kurulmasıyla kendisini göstermiştir. Ocak 2020'de Kızıldeniz ve Aden Körfezi'nde kıyısı bulunan Suudi Arabistan, Sudan, Cibuti, Somali, Eritre, Mısır, Yemen ve Ürdün tarafından Riyad'da imzalanan "Kızıldeniz ve Aden Körfezi Kıyısındaki Arap ve Afrika Ülkeleri Konseyi" kuruluş sözleşmesiyle hayata geçirilen, merkezi Riyad'da olacak Konsey'in Kızıldeniz'de güvenlik ve istikrarı korumayı, karşılaşılan tehlikelerle mücadele için istişare ve koordinasyonu hedeflediği ve askeri bir ittifak niteliğinde olmadığı açıklanmıştır.⁵³ Kızıldeniz bölgesinde işbirliğini geliştirmek amacıyla bölgesel bir platform oluşturma düşüncesinin 1950'li yıllara kadar giden bir geçmişi olmakla birlikte, 2017'den itibaren yeniden gündeme getirilmiş ve Avrupa Birliği (AB)-Almanya ve Afrika Birliğigirişimlerinin ardından Mısır-Suudi Arabistan girişiminin somutlaşmasıyla hayata geçirilmiştir.⁵⁴ Başlangıçta Mısır'ın liderliğinde yürütülen platform oluşturma girişimleri, 2018 ortalarından itibaren Suudi Arabistan'ın inisiyatifine geçmiş ve üyelik, amaçlar, finans, prosedürler konusundaki çeşitli anlaşmazlıklara karşın 2020 başında Kızıldeniz Konseyi'nin oluşumu tamamlanmıştır. Kızıldeniz Konseyi ile ilgili olarak; Suudi Arabistan'ın çok boyutlu bir işbirliği platformu değil, İran karşıtı bir askeri ittifak yaratma amacıyla olduğuna dair eleştiriler, Mısır'ın Etiyopya'yı dışarıda tutmak için oluşumun sadece kıyıdaş ülkelerle sınırlı olmasını savunmasının, daha kapsayıcı bir oluşumun gerekli olduğunu düşünenlerde yarattığı rahatsızlıklar, Mısır ya da Suudi Arabistan'ın oluşumu bölgesel rakiplerine karşı bir araç olarak kullanma ihtimaline yönelik endişeler, çeşitli aşamalarda dile getirilmiştir.⁵⁵ Kızıldeniz Konseyi'nin Etiyopya gibi merkezi bir ülkenin katılımı olmadan kurulmasının gerçekçi olmadığı, bölge ülkeleri arasında işbirliğinden ziyade yeni bir kompluşma yaratmasının mümkün olduğu, Türkiye'nin de Konseyi kendisine karşı bir ittifak olarak gördüğü⁵⁶belirtilmektedir. Esasen Suudi Arabistan'ın finansal gücüne ve siyasi etkisine dayanarak domine ettiği anlaşılan Kızıldeniz Konseyi'ni bölgesel güç mücadelesinin yeni bir aracı olarak görmek mümkündür. Bu çerçevede, İran'ın yanı sıra Katar ve Türkiye'nin de Kızıldeniz'de hareket kabiliyetinin sınırlandırılmasının amaçlandığı düşünülmektedir.

52 Aynı yer.

53 "Kızıldeniz Kıyısındaki 8 Ülkeden İttifak", *Anadolu Ajansı*, 06.01.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kizildeniz-kiyisindaki-8-ulkeden-yeni-ittifak/1694286>

54 ZachVertin, *Toward a RedSea Forum: TheGulf, theHorn of Africaand Architecture for a New Regional Order*, Brookings Doha Center, Analysis Paper No. 27, November 2019, s 13.

55 A.g.e., s. 18-21.

56 A.g.e., s. 28.

Kızıldeniz'de Terör Faaliyetleri

Kızıldeniz'deki terör faaliyetleri 1990'lı yıllarda; Afganistan'da Sovyetler Birliği'ne karşı savaşan "Arap Afganların" ülkelerine dönmesi, Körfez Savaşı nedeniyle ABD askerlerinin Suudi Arabistan'da konuşlanması, Sudan'da 1989 darbesiyle militarist-dinci bir rejimin kurulması ve Somali'de iç savaş çıkması gibi gelişmelerin etkisiyle başlamış, 2000'li yıllarda ise El Kaide'nin Yemen'deki faaliyetleri ve Somali ile Yemen'deki grupların işbirliğiyle hız kazanmıştır.

Sudan, Ömer Hasan Beşir liderliğindeki askeri darbeden sonra Ulusal İslami Cephe lideri Hasan Turabi'nin yönetimdeki etkisini arttırması nedeniyle Bin Ladin ve El Kaide şebekesi, Mısırlı cihatçılar, Filistinli, Cezayirli ve Lübnanlı radikal gruplar için uygun bir üslenme alanı olmuştur. Bin Ladin, El Kaide ile farklı cihatçı gruplar arasında koordine sağlamak için Sudan'da İslami Ordu Şura Konseyi'ni kurmuş ve global cihat şebekesini güçlendirmiştir.⁵⁷ Sudan'da üslenen Mısırlı cihatçıların Mısır'da Hıristiyanlara, yabancı turistlere ve hükümete yönelik saldırıları ve 1995'te Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek'e AddisAbaba'daki Afrika Birliği Zirvesi'nde suikast girişiminde bulunmaları, ABD'nin Sudan'a yaptırım uygulamasına neden olmuş ve artan ABD baskıları karşısında Bin Ladin 1996'da Sudan'ı terk ederek Afganistan'a gitmiştir. 1998'de Kenya ve Tanzanya'daki ABD Büyükelçilikleri'ne yönelik intihar eylemlerine Sudan'ın karıştığı iddiaları, ABD'nin Hartum'da kimyasal silahlar ürettiği belirtilen bir ilaç fabrikasına füze saldırısı düzenlemesine yol açmıştır. 2000'de Yemen'in Aden limanında USS Cole Destroyeri'ne yapılan intihar eylemi, 11 Eylül 2001 saldırıları öncesinde bölgedeki son büyük eylemi teşkil etmiştir. 2001'de Afganistan'da yapılan operasyonlar nedeniyle El Kaide'nin merkezi yapısı zayıflamış, ancak El Kaide ile bağlantılı, bağımsız eylem grupları Asya'dan Afrika'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bu gruplar içinde en aktif ve tehlikeli Arap Yarımadası El Kaidesi (AQAP) olmuştur. 2006'da Sana hapisanesinden kaçan El Kaide mensupları ile Irak ve Afganistan'dan gelen tecrübeli savaşçıların 2008'de Sana'daki ABD Büyükelçiliği'ne intihar eyleminde bulunmasıyla Yemen, Arap Yarımadası'nda ikinci kuşak terörizmin başlangıç noktası haline gelmiştir.⁵⁸ 2009'da Suudi Arabistan ve Yemen El Kaide üyelerinin "Arap Yarımadasında El Kaide Cihat Örgütü" adıyla örgütlendikleri duyurulmuştur. Yemen'deki iç problemler, El Kaide'nin faaliyetlerini kolaylaştırıcı rol oynamış, 2011'de Arap baharı nedeniyle Salih Yönetimi'ne yönelik protestoların yol açtığı karışıklıklar, örgütün güneydeki bazı kasaba ve şehirleri ele geçirmesine neden olmuş, 2014'den sonra Husiler ile hükümet ve koalisyon güçleri arasındaki çatışmalar da doğuda ve güneyde kontrol ettiği toprakları

57 Daniel Byman, *Al Qaeda, the Islamic State and the Global Jihadist Movement*, Oxford University Press, 2015.

58 Kristian Coates Ulrichsen, "The Geopolitics of Insecurity in the Horn of Africa and the Arabian Peninsula", *Middle East Policy Council*, XVIII/2, Summer 2011, <https://mepc.org/geopolitics-insecurity-horn-africa-and-arabian-peninsula>

Gazi

Akademik
Bakış

347

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

genişletmesine imkan sağlamıştır.⁵⁹ABD'nin 2017'den sonra artan İHA saldırıları ve BAE operasyonları AQAP'a zarar vermiş, örgütün çok sayıda üst düzey lideri öldürülmüştür. Ancak devam eden istikrarsızlık ve iç çatışmalar AQAP'ın Yemen'deki faaliyetlerini ve mevcudiyetini sürdürmesine imkan sağlamaktadır.

Yemen'de AQAP'ın ortaya çıkışıyla Somali'de El Şebab'ın ortaya çıkışı hemen hemen eş zamanlıdır, ancak Somali'deki İslamcı hareketlerin geçmişi, El Şebab'tan çok daha öncesine, 1970'li yıllara uzanmaktadır. İslami yönetim altında Büyük Somali düşüncesini savunan El İttihat, 1990'lı yıllarda 2000 civarındaki üyesiyle Afrika Boynuzu'ndaki en güçlü örgütlerden biri olmuştur.⁶⁰ Örgütün Ogaden hücresi Etiyopya'ya yönelik saldırılarda bulunmuştur. İttihat'ın El Kaide ile bağlantılı olduğunu düşünen Etiyopya, 1996'da örgütün kontrolündeki Luuq'a askeri müdahalede bulunarak İttihat'ı bölgeden çıkarmıştır.⁶¹ Bazı İttihat üyelerinin El Kaide ile bağlantılarının olması ve El Kaide ile irtibatlı dış kaynaklardan finans desteği aldıklarına inanılması ve ABD'nin örgüt liderlerinin Somalili olmayan El Kaide üyelerine barınma imkanı sağlamasından şüphelenmesi, İttihat'ın ABD'nin terörizmle mücadeledeki hedeflerinden biri olmasına yol açmıştır.

2000'lerin başından itibaren El Şebab, direniş örgütü kimliğiyle ön plana çıkmaya başlamıştır. Etiyopya'nın 2006 sonunda Somali'yi işgali, El Şebab'a, kendisini Batı destekli dış müdahaleye karşı direniş örgütü olarak sunma fırsatı vermiştir. 2006'dan itibaren GFH ve Etiyopyalı destekçilerine karşı mücadele yürüten ve 2007'den beri El Kaide ile bağlantılı olduğunu açıklayan El Şebab, Somali dışındaki ilk saldırısını Temmuz 2010'da Kampala'da gerçekleştirmiştir. Mart 2009'da bir Yemenli intihar bombacısının Somali'de eğitim aldığı anlaşılmaması, AQAP ile El Şebab arasında eğitim işbirliği ile silah ve militan akışının göstergesi olmuştur.⁶² 2012'de El Kaide'ye bağlılığını açıklayan El Şebab, 2014 ve 2015 yıllarında AMISOM ve Somali Ulusal Ordusu'nun ortak operasyonları sonucunda önemli merkez ve şehirlerde kontrolünü kaybetmişse de, güvenlik güçlerinin alan hakimiyetini sağlayacak kapasitede olmaması nedeniyle, özellikle güneydeki kırsal kesimlerde gücünü sürdürmüş, Mogadişu ve diğer büyük şehirlerde intihar eylemleri ile saldırılarına devam etmiştir.⁶³ Kenya, Nijerya ve Cibuti'de de eylemler gerçekleştiren El Şebab, Somali'de ABD, AMISOM, hükümet ve yabancı kuvvetleri hedef almakta, Türkiye de 2012'den beri örgütün eylem hedefleri arasında bulunmaktadır. Türkiye'yi "Somali halkının düşmanı"

59 "Profile: Al Qaeda in the Arabian Peninsula", *BBC News*, 16 June 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-11483095>

60 *Terrorism in the Horn of Africa*, United States Institute of Peace, Special Report 113, January 2004, s. 10.

61 Aynı yer.

62 Ulrichsen, a.g.m.

63 Güngör Şahin-Faruk Demircioğlu-Ali Buyruk, *Somali. Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma*, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019, s. 59.

olarak niteleyen El Şebab, Türkiye Somali'den çekilene kadar savaşı sürdürceğini açıklamış, Haziran 2020'de Türkiye'nin askeri eğitim merkezi girişinde intihar eylemi girişiminde bulunulmuştur.

2017'den itibaren güney Somali'deki Baledogle Kampı, Cibuti ve Somali'deki diğer bazı tesislerle birlikte El Şebab'a yönelik ABD operasyonlarının merkezi durumuna gelmiştir.⁶⁴ ABD Yönetimi Yemen'de olduğu gibi, Somali'deki İHA saldırılarını da 2017 başından itibaren büyük ölçüde arttırmıştır. Örgütün üst düzey kadrosunun yanı sıra, sivillerin de zarar gördüğü saldırılar, El Şebab'ın intihar eylemlerini yoğunlaştırmasına neden olmuştur. Kızıldeniz'in iki yakasındaki istikrarsızlıktan beslenen terörizm, bölgesel güvenliği olumsuz etkileyen bir faktör olmayı sürdürmektedir.

Kızıldeniz'de Yabancı Askeri Güçler ve Artan Arap Mevcudiyeti

Kızıldeniz, 1990'lı yıllarda Körfez bölgesinin askeri öneminin artmasıyla bir ölçüde geri planda kalmış, 11 Eylül saldırılarından sonra ABD'nin terörizmle global savaş stratejisi çerçevesinde OEF-HOA'yı başlatması ve Cibuti'de 2002'de daimi askeri üs tesis etmesiyle bölgedeki yabancı askeri mevcudiyet yeniden yoğunlaşmaya başlamıştır. Halen ABD, Avrupa, Ortadoğu, Körfez ve Asya askeri güçleri bölgede faaliyet göstermektedir. Limanlar, üsler, pistler, eğitim kampları, yarı daimi tesisler ve lojistik merkezleri Afrika Boynuzu ve Kızıldeniz boyunca kıyı alanlarında yayılmakta, aynı zamanda, özellikle Bab El Mendeb Boğazı civarında, Kızıldeniz girişi ve Aden Körfezi'nde korsanlıkla mücadele amacıyla yabancı donanmaların mevcudiyeti sürmektedir.⁶⁵ Çin'in bölgede mevcudiyet tesis etmesi diğer Asya güçlerinin de bölgeye gelmesinde etkili olmuş, Yemen'deki çatışmalar ise Körfez askeri güçleri ile Arap koalisyonu üyelerinin bölgede konuşlanmasına yol açmıştır. Diğer yandan Çin'in Kuşak ve Yol Girişimi, Kızıldeniz'in deniz ticaretindeki önemini daha da artıracak için bölgede ticari çıkarlar çerçevesinde liman elde etme yarışını hızlandırmıştır. Bu çerçevede, özellikle BAE ve DP World'ün faaliyetleri dikkat çekmektedir. Singapur'dan Hollanda'ya kadarki deniz güzergahında Dubai'deki Cebel Ali limanı başta olmak üzere pek çok limanı elinde tutan DP World, hisseler olarak veya bölgedeki limanları işleterek sadece ticari bir faaliyet yürütmemekte, her şeyden önce BAE'nin Hint Okyanusu ve Kızıldeniz'deki güç hesaplarına ve dış politikasına hizmet etmektedir.⁶⁶ Yemen iç savaşı, BAE'nin Yemen ve Bab El Mendeb'deki kontrolünü de arttırmasına imkan vermiştir. Yemen'de, Aden, Mokha, Mukalla, Perim adası, Sokotro adası, Shihir gibi Kızıldeniz ve Aden Körfezi girişindeki stratejik liman ve lokasyonlarda kontrol sağlayan BAE, Assab, Berbera ve Bosaso limanlarındaki askeri ve ticari tesisleriyle birlikte Kızıldeniz ve Batı Hint Okyanusu'ndaki deniz ticaretinin geleceğini şekillen-

64 Melvin, a.g.e., s. 23.

65 A.g.e., s. 1.

66 Meester-Van Den Berg-Verhoeven, a.g.e., s. 36.

Gazisi

Akademik
Bakış

349

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

dirmede ve deniz yollarının kontrolünde önemli bir avantaj elde etmiştir.⁶⁷ Ancak, Kızıldeniz'in batı sahilindeki Afrika devletleri ile yapılan liman ve üs anlaşmalarının aksine, BAE'nin Yemen limanlarındaki mevcudiyeti, savaş şartlarında gelişmiş ve formal bir temele oturmamış olduğundan geleceği belirsizdir.⁶⁸ Bununla birlikte BAE'nin, çıkarlarını netleştirmeden bu alanların kontrolünü bırakması güç görünmektedir.

Çin, Kuşak ve Yol Projesi'ni açıkladığı 2013'ten bu yana deniz ticaretine verdiği önemi arttırmıştır. Kızıldeniz'in dünya deniz ticaretindeki önemi ve Çin-Afrika ticaretindeki rolü dikkate alındığında, Çin'in yurtdışındaki ilk askeri üssünü Cibuti'de açması anlam kazanmaktadır. Çin'in Ağustos 2017'de, lojistik destek üssü adı altında tesis ettiği üs, Doraleh çok amaçlı limanının güneybatısında ve ABD üssüne yakın bir mesafededir. Çin 2008'den beri korsanlıkla mücadele amacıyla Aden Körfezi'nde daimi bir deniz gücü de bulundurmaktadır.⁶⁹

Çin'in yanı sıra, ABD, Fransa, İtalya ve Japonya Cibuti'de daimi askeri üsse sahiptir. Fransız üsleri, Kalıcı Özgürlük Operasyonu çerçevesinde görevli Alman ve İspanyol askerlerine ev sahipliği yapmanın yanı sıra, AB'nin korsanlıkla mücadele misyonu EUNAVFOR-Atalanta Operasyonu'nun lojistik merkezi işlevi de görmektedir.⁷⁰ 2008'den beri korsanlıkla mücadele amacıyla bölgede bağımsız donanma mevcudiyeti bulduran Rusya'nın Kızıldeniz'de üs arayışları devam etmektedir. Cibuti ile görüşmeleri, muhtemelen ABD'nin baskısıyla olumsuz sonuçlanan Rusya, Somaliland/Zeila'da, Sudan'da ve Eritre'de lojistik merkez oluşturma amacıyla yürüttüğü temaslardan henüz sonuç alamamıştır.⁷¹ Donanmasını yeniden kurarak Kızıldeniz'de üs elde etmeyi amaçlayan Etiyopya'nın da Cibuti ile 2019 sonunda anlaşmaya vardığı açıklanmıştır.⁷² Eritre'deki askeri tesislerini, Suudi Arabistan, BAE ve Eritre arasında sağlanan anlaşmanın ardından terk eden İran, 2014'de Aden Körfezi Korsanlıkla Mücadele Görev Gücü'nü oluşturmuştur.⁷³ Donanması Akabe Körfezi'ndeki Eilat'ta konuşlu olan İsrail'in, Eritre'nin Dahlak Adaları ve Massawa'da deniz timleri ile Mount Soira'da (Amba Sawara) dinleme istasyonları bulunmaktadır.⁷⁴ Suudi Arabistan, Kızıldeniz kıyısındaki askeri tesislerinin yanı sıra, 2015'te, BAE'nin talebinin reddedilmesinden sonra Cibuti'de üs aç-

67 ZachVertin, *Red Sea Rivalries: The Gulf, the Horn and the New Geopolitics of the Red Sea*, Brookings Doha Center, August 2019, s. 5.

68 A.g.e., s. 5.

69 Melvin, a.g.e., s. 3-4.

70 A.g.e., s. 6-7.

71 Göktürk Tüysüzöğlü, "Kızıldeniz'e Odaklanan Güç Mücadelesi: Sebepler ve Aktörler", *Orta Doğu Etütleri*, XI/2, 2019, s. 347, 356.

72 "Etiyopya Donanmasını Cibuti'ye Konuşlandıracak", *Hürriyet*, 03.12.2019, hurriyet.com.tr/dunya/Etiyopya-donanmasini-cibutiye-konuslandiracak 41388211

73 Melvin, a.g.e., s. 10.

74 Aynı yer.

mak amacıyla girişimlerini sürdürmüş, iki ülke arasında anlaşmaya varıldığı duyurulmuşsa da somut bir gelişme olmamıştır.⁷⁵Suudi Arabistan ve Mısır'ın, Kızıldeniz'de donanma varlığı mevcuttur. Mısır, Ocak 2020'de Kızıldeniz'de HalayibÜçgeni'nin 90 km. kuzeyinde deniz, kara, hava ve hava savunma unsurları için çeşitli tesisleri içeren stratejik bir üs kompleksi açmıştır.⁷⁶Kızıldeniz'de askeri mevcudiyeti bulunmayan Katar'ın 2018'de, Sudan ile SevakinAdası'nda konteynır limanı inşa etmek üzere dört milyar dolar tutarında bir anlaşma imzaladığı bildirilmiştir. Sudan'ın hem Türkiye hem Katar ile Sevakin ile ilgili anlaşmalar imzalamasına karşın, iki proje arasında ilişki net değildir.⁷⁷

Türkiye, Eylül 2017'de, Somali Ulusal Ordusu'nu eğitmek amacıyla Mogadişu'da en büyük denizaşırı askeri eğitim merkezini açmıştır. 200 civarında Türk subayın görevli olduğu merkez, Somali Ordusu'nun El Şebab'a karşı yürüttüğü mücadeleye komando eğitimi almış piyade taburu seviyesinde birlik, subay ve astsubay yetiştirerek destek olmaktadır.⁷⁸Diğer taraftan, Aralık 2017'de Sudan ile imzalanan Sevakin Adası ile ilgili anlaşma, esas olarak Türkiye'nin adada turistik bölge ve Kızıldeniz üzerinden Mekke'ye geçen hacılar için konaklama merkezi inşasını öngörmekte ise de başta Mısır olmak üzere, bölge ülkelerince Türkiye ile Katar ve Sudan arasında askeri işbirliğinin göstergesi olarak yorumlanmıştır. Türkiye, ABD liderliğinde sürdürülen deniz güvenlik operasyonları ve terörizmle mücadeleden sorumlu Birleşik Görev Gücü (CTF)-150 kapsamında 2009'dan bu yana Kızıldeniz, Aden Körfezi ve Arap Denizi'nde düzenli olarak donanma bulundurmaktadır.⁷⁹

Sonuç

Dünya deniz ticareti ve ulaşımındaki kritik rolü ve stratejik önemi nedeniyle küresel ve bölgesel güçlerin rekabetine sahne olması, Kızıldeniz'in güvenliğini etkileyen ana faktör niteliğindedir. Bölge ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar, demografik dengesizlikler, azgelişmişlik, kuraklık ve kıtlık, terör ve iç çatışmalar bölgenin güvenliğini şekillendirmiştir. 1991'de başlayan iç savaş nedeniyle merkezi hükümetin çöktüğü, ulusal uzlaşmanın sağlanamadığı, istikrarsızlık ve çatışma ikliminin hakim olduğu Somali, Kızıldeniz güvenliğini en uzun süre etkileyen krizlerden birine ev sahipliği yapmıştır. Somali'deki durum, terör örgütlerinin faaliyetleri için uygun bir ortam sağlamış, bölge ülkeleri arasında güç mücadelelerine yol açmıştır. Etiyopya, Ogaden sorunu nedeniyle geçmişte savaştığı Somali'de güçlü bir yönetim görmek istememiş, kendisine muhalif İslamcı unsurların güç kazanmasını önlemek için Somali'deki gelişmelere sü-

75 A.g.e., s. 13.

76 "EgyptInauguratesMajorRedSea Base Complex", *Janes*, 16 January 2020, <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/egypt-inaugurates-major-red-sea-base-complex>

77 Vertin, *RedSea Rivalries*...s. 7-8.

78 Şahin-Demircioğlu-Buyruk, a.g.e., s. 100.

79 Melvin, a.g.e., s. 14.

Gazi

Akademik
Bakış

351

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

rekli olarak müdahale etmiştir. Eritre, 1998'den itibaren savaş halinde olduğu Etiyopya'yı yıpratmak için Somali'deki İslamcılara destekleyerek vekalet savaşı yürütmüş, Etiyopya'nın Somali üzerinde etki sahibi olmasını istemeyen bazı Arap ülkeleri de Eritre'ye eşlik etmiştir. ABD, Somali'ye terörizmle mücadele perspektifinden yaklaşmış, ülkenin El Kaide'nin yeni üssü olmaması yönünde bir politika izlemiştir. Ancak, Somali'de hala güçlü bir merkezi yönetimin tesis edilememesi, El Şebab'ın eylem kapasitesini koruması, merkezi hükümet ile federe devletler arasındaki anlaşmazlıkların devam etmesi endişeye yol açmaktadır. Etiyopya ile Eritre arasında 20 yıl süren düşmanlıktan sonra barışın sağlanması, bölgesel istikrarın temini konusunda olumlu beklentiler yaratmışsa da, Etiyopya'daki iç sorunlar ve Eritre ile barışa karşı çevrelerin varlığı, barışın kırılgan nitelikte olduğunu göstermektedir. Mısır'ın Nil üzerindeki tarihi hakları savını kabul etmeyen Etiyopya'nın 2011'de Rönesans Barajı'nın inşasına başlaması bölgede yeni bir gerginlik kaynağı olmuştur. Barajın doldurulması ile ilgili anlaşmazlıkların giderilememesi, Mısır'ın hayati bir sorun olarak gördüğü bu konuda askeri güce başvurması olasılığını gündemde tutmaktadır. Böyle bir durumda çatışmanın bölgesel boyut kazanması ihtimal dışı görülmemektedir. Kızıldeniz'de yabancı askeri güçlerin konuşlanmasının ana gerekçesini oluşturan terörizm, gücünden fazla bir şey kaybetmeksizin varlığını ve bölgesel güvenliği olumsuz etkileyen bir faktör olmayı sürdürmektedir.

Çin'in Kuşak Yol Girişimi'nin hız kazandırdığı küresel ve bölgesel rekabet, Kızıldeniz'de askeri üs ve liman elde etmeye yönelik yoğun bir yarışa yol açmıştır. Ticari ve askeri çıkarların iç içe geçtiği bu yarışta, Aden Körfezi girişinden itibaren Kızıldeniz boyunca önemli bir mevcudiyet tesis eden BAE'nin öne çıktığı görülmektedir.

Yemen üzerinden Kızıldeniz'e kayan Suudi Arabistan-İran mücadelesi bölge güvenliğini etkileyen diğer bir önemli faktör durumundadır. Yemen'de Husilere karşı Hadi Yönetimi'ni desteklemek ve İran'ın Husilere lojistik desteğini önlemek amacıyla Arap Koalisyonu'nun oluşturulması, Kızıldeniz'de Arap askeri güçlerinin mevcudiyetini arttırmıştır. Eritre'de İran askeri tesislerinin yerine BAE üssünün açılması, Yemen'deki stratejik ada ve mevkiilerde BAE'nin kontrol sağlaması, Somaliland ve Puntland'daki BAE üs ve limanları, Mısır'ın Kızıldeniz'de yeni üs açması, Suudi Arabistan ve Mısır'ın mevcut tesisleri ile birlikte düşünüldüğünde Kızıldeniz'de Arap askeri mevcudiyetinin güçlendiği görülmektedir. Bu ülkelerin İsrail ile yakın ilişkileri ve İsrail'in Kızıldeniz'deki varlığı göz önüne alındığında Kızıldeniz'in "Arap-İsrail Gölü'ne" dönüşmekte olduğu dikkati çekmektedir. SA'nın Yemen üzerindeki İran etkisini sınırlama mücadelesi başarılı olamamışsa da, İran'ı bölgedeki müttefiklerinden uzaklaştırma stratejisi amacına ulaşmış, Eritre ve Sudan'ın İran'a karşı değişen politikaları, İran'ın Kızıldeniz'deki manevra yeteneğini kısıtlamıştır.

Görüş

Akademik
Bakış

352

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Türkiye ile Katar'ın yeni oyuncular olarak Kızıldeniz'e girmesi, Katar krizi nedeniyle gergin olan Suudi Arabistan, BAE, Mısır ile Katar ve Türkiye arasındaki ilişkilerin daha da olumsuz bir nitelik kazanmasına neden olmuştur. Katar krizi bölge ülkelerini taraf almaya zorlayarak yeni kamplaşmalara ve iç istikrarsızlıklara yol açmıştır. Suudi Arabistan ve ortakları, diplomatik ve maddi destek sağlayarak bölgedeki gelişmeleri çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi amaçlamıştır. Suudi Arabistan'ın finansal gücüne ve siyasi etkisine dayanarak kurulan Kızıldeniz Konseyi, bölgesel güç mücadelesinin yeni bir aracı olarak sahneye çıkmıştır. Sadece kıyıdaş ülkelerin katılımına açık olan askeri ittifak niteliğindeki bu oluşumun İran, Türkiye ve Katar'ın Kızıldeniz'deki hareket kabiliyetlerini önlemeyi amaçladığı anlaşılmaktadır. Diğer bir dikkat çekici husus, Rusya'nın da Kızıldeniz'de mevcudiyet tesis etme girişimlerinin sonuçsuz kalmasıdır. ABD desteğindeki Suudi Arabistan, BAE, Mısır ve İsrail'in, Ortadoğu'daki farklı cephelerde uğradıkları zemin kaybını, nüfuz alanları olarak gördükleri Kızıldeniz'de yaşamak istemedikleri düşünülmektedir. "Dost olmayan ülkelerin" Kızıldeniz'den uzaklaştırılmasının, Akdeniz, Körfez ve geniş Ortadoğu'daki güç dengeleri üzerinde de etkileri olması mümkündür.

Kaynaklar

ARI, Tayyar, Geçmişten Günümüze Ortadoğu. Siyaset, Barış ve Diplomasi, C. 1, MKM Yayınları, 5. Baskı, Bursa 2012.

ANADOLU AJANSI, "Kızıldeniz Kıyısındaki 8 Ülkeden Yeni İttifak", 06.01.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kizildeniz-kiyisindaki-8-ulkeden-yeni-ittifak/1694286>

ANADOLU AJANSI, "BMGK'den Etiyopya, Mısır ve Sudan'a Baraj Sorununu 'Diyalog' ile Çözme Çağrısı", 30.06.2020, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmgkden-etiyopya-misir-ve-sudana-baraj-sorunu-diyalog-ile-cozme-cagrisi/1894141>

BBC NEWS, "Profile: Al-Qaeda in theArabianPeninsula", 16 June 2015, <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-11483095>

BBC TÜRKÇE, "Mısır-Sudan Gerginliğini Sevakin Adası'nın Türkiye'ye Tahsisi mi Tetikledi?", 5 Ocak 2018, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42578774>

BRUTON, Bronwyn E., Somalia: A New Approach, Council on Foreign Relations, Council Special Report No. 52, March 2010.

BYMAN, Daniel, Al Qaeda, theIslamicStateandthe Global JihadistMovement, Oxford UniversityPress, 2015.

CANNON, Brendon, J., "ForeignStateInfluenceandSomalia's 2017 Presedentialelection: An Analysis", International Journal of Somali Studies, XVIII/1, 2018, digitalcommons.maclester.edu/bildhaan/vol18/iss1/

CONNELL, Dan-KILLION, Tom, Historical Dictionary of Eritrea, ScarecrowPress, 2011.

Gazi

Akademik
Bakış

353

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- DEHAI ERITREA ONLINE, "EritreanPresidentIsaiasAfwerkiAccusedWhat He Described as 'Stakeholders' in Sudan andEthiopia in TryingtoCreate a Clash-BetweenKhartumandAsmara", 15 January 2018, dehai.org/dehai_hagers/239029
- DERIBE, MessayMekdelawit, "The International Media'sMisrepresentatation of Ethiopia on the GERD", Addis Standart, April 14, 2020, addisstandart.com / opinion-the-international-medias-misrepresentatation-of-ethiopia-on-the-gerd
- DOMAZETİ, Riad, Yemen Raporu, İNSAMER, Araştırma 84, Ocak 2019.
- ERITREAN MINISTRY OF INFORMATION, Press Statement, 3 April 2019.
- GAAS, MohamedHusein-HANSEN, StigJarle, "QatarInvolvement in the-Horn of Africa: A King Maker and a SuccessfulMediator?", StigJarleHansen, der.,Religion, Prestigeand Windows of Opportunity, NorwegianUniversity of Life Sciences, NoragricWorkingPaper No. 48, October 2013, s. 53-61.
- HÜRRİYET, "Etiyopya Donanmasını Cibuti'ye Konuşlandıracak", 03.12.2019, hurriyet.com.tr/dunya/etiopya-donanmasini-cibutiye-konuslandiracak 41388211
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP, SomaliaandtheGulfCrisis, Africa Report No. 260, June 2018.
- INTERNATIONAL CRISIS GROUP, BridgingtheGap in theNileWatersDispute, Africa Report No. 271, March 2019.
- JANES, "EgyptInauguratesMajorRedSea Base Complex", 16 January 2020, <https://www.janes.com/defence-news/news-detail/egypt-inaugurates-major-red-sea-base-complex>
- KARASIK, Theodore-CAFLERO, Giorgio, "Turkey'sMoveintotheRedSeaUnsettlesEgypt, Middle East Institute, January 17, 2018, mei.edu/publications/turkey-move-red-sea-unsettles-egypt
- KRAMPE, Florian vd.,Water Security andGovernance in theHorn of Africa. SIPRI, PolicyPaper 54, March 2020.
- MEESTER, Jos-VAN DEN BERG, Willem-VERHOEVEN, Harry, Riyal Politik. ThePoliticalEconomy of GulfInvestments in theHorn of Africa, Clingendael-NetherlandsInstitute of International Relations, CRU Report, April 2018.
- MELVIN, Neil, TheForeignMilitary Presence in theHorn of AfricaRegion, SIPRI, BackroundPaper, April 2019.
- MENKHAUS, Ken, Somali: StateCollapseandtheThreat of Terrorism, Routledge, 2006.
- MENKHAUS, Ken, "PoliticalIslam in Somalia", Middle East PolicyCouncil, IX/1, Spring 2002, <https://mepc.org/journal/political-islam-somalia>.
- MUTOMBO, Aggrey, "Once a Pariah, EritreanPresidentComesUpWithRegionalBlockIdea", Daily Nation, February 02, 2020, nation.co.ke/news/africa/Eritrean-president-floats-regional-bloc-idea.../10665441644-3vgvh6/index.html

Göz

Akademik
Bakış

354

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- ORAN, Baskın, Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği, Işık Yayıncılık, Ankara 1980.
- PLAUT, Martin, Understanding Eritrea: Inside Africa's Most Repressive State, Oxford University Press, 2016.
- SAĞSEN, İlhan, "Nil Nehri Havzası ve Su Hegemonyası", Ortadoğu Analiz, V/53, Mayıs 2013, s. 41-49.
- SHAY, Saul, Somalia Between Jihad and Restoration, Transaction Publishers, 2008.
- ŞAHİN, Güngör-DEMİRCİOĞLU, Faruk-BUYRUK, Ali, Somali. Barış, İstikrar ve Kurumsallaşma, Milli Savunma Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2019.
- TANDOĞAN, Muhammed-YÜCEL, Osman Kağan, "Nil'in Paylaşılması Meselesi: Hidro-Diplomasi Bağlamında Mısır, Sudan ve Etiyopya Rekabeti", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 53, Temmuz 2017, s. 107-120.
- THE ECONOMIST, "How Ethiopia and Eritrea Made Peace", 17 July 2018, <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/07/17/how-ethiopia-and-eritrea-made-peace>
- TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, "Kızıldeniz'e Odaklanan Güç Mücadelesi: Sebepler ve Aktörler", Ortadoğu Etütleri, XI/2, 2019, s. 324-367.
- ULRICHSEN, Kristian Coates, "The Geopolitics of Insecurity in the Horn of Africa and the Arabian Peninsula", Middle East Policy Council, XVIII/2, Summer 2011, <https://mepc.org/geopolitics-insecurity-horn-africa-and-arabian-peninsula>
- UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE, Terrorism in the Horn of Africa, Special Report 113, January 2004.
- VENTER, Al, J., Somalia. Unending Turmoil Since 1975. Pen and Sword Military Books, 2017.
- VERTIN, Zach, Toward a Red Sea Forum: The Gulf, The Horn of Africa and Architecture for a New Regional Order, Brookings Doha Center, Analysis Paper Number 27, November 2019.
- VERTIN, Zach, Red Sea Rivalries: The Gulf, The Horn of Africa and the New Geopolitics of the Red Sea, Brookings Doha Center, August 2019.
- VOICE OF AMERICA, "Hopes Dashed as Ethiopia-Eritrea Peace Process Stagnates", July 23, 2019, <https://www.voanews.com/africa/hopes-dashed-ethiopia-eritrea-peace-process-stagnates>
- ZAHORIK, Jan, "Turbulent Political Developments in the Horn of Africa in the Cold War: The Central Role of Ethiopia 1960s to 1980s", Aleksis Ylönen-Jan Zahorik, der., The Horn of Africa since the 1960s: Local and International Politics Interwined, Routledge 2017, s. 11-22.

Extended Abstract

Serving as a crucial route for both international oil transport and trade activities between the East and the West as a critical waterway connecting the

Gazi

Akademik
Bakış

355

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

Mediterranean Sea to the Indian Ocean, the Red Sea has been the subject of numerous international geopolitical calculations because of its strategic location, in addition to being a zone of competition and conflict among great powers. Although the elimination of the Soviet threat through the end of the Cold War, and developments in the Gulf region have deemphasized the military significance of the Red Sea to a certain extent, the Red Sea has begun to attract attention once again with the emergence of a new regional threat risk due to the increase of terrorist activities originating from Al-Qaeda. The USA has begun to fortify its security infrastructure in the region in order to wage war against terrorism subsequent to September 11 terrorist attacks in 2001, and developments in Somalia and Yemen gave rise to the deployment of foreign military forces in the region in order to combat terror and piracy. Global and regional competition, having gathered momentum in recent years because of China's Belt and Road Initiative, initiated a race for attaining military bases and naval docks in the Red Sea where commercial and military interests are intertwined. The fact that a strong central administration has yet to be established in Somalia which is the home to one of the most critical crises that have severe negative effects on regional stability, fragile characteristics of Ethiopia-Eritrea peace, the fact that disputes among Egypt, Ethiopia and Sudan arising from the Grand Ethiopian Renaissance Dam still haven't been resolved, as well as the ongoing terrorist activities are among factors that affect regional security adversely. The Red Sea has further come into prominence as the new area of the power conflict between Saudi Arabia and Iran. Even though Saudi Arabia's attempt to restrict Iran's influence on Yemen has failed, the strategy of estranging Iran from its allies in the region achieved its purpose, and Eritrea and Sudan's policy changes against Iran have restricted Iran's maneuverability in the Red Sea. The relations between Turkey, and Qatar and Saudi Arabia, United Arab Emirates (UAE), and Egypt which have already been tense due to the Qatar diplomatic crisis, assumed even further unfavorable characteristics due to Turkey's and Qatar's appearance as new players in the Red Sea. The Qatar diplomatic crisis has forced the countries in the region to pick sides, thereby inducing new polarization and internal instabilities. The Red Sea Council, having been established based on Saudi Arabia's financial power and political influence, has emerged as a new tool for the regional power struggle. It is understood that this entity which serves as a military alliance welcoming only the riparian states, aims to hinder Iran, Turkey, and Qatar's mobility in the Red Sea. Developments in Yemen have caused Saudi Arabia, the UAE and Egypt to strengthen its military presence in the Red Sea. Given the close relations between these states and Israel, as well as Israel's presence in the Red Sea, it can be said that the Red Sea has begun to turn into an "Arab-Israel Lake". It appears that these states do not want to suffer any ground loss in the Red Sea, which they consider their sphere of influence, contrary to their losses on various fronts in the Middle East.

Goş

Kitap Değerlendirme

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ: TARİH, SİYASET VE TEORİ

Brian Z. Tamanaha

Tamanaha, Brian Z., Hukukun Üstünlüğü: Tarih, Siyaset ve Teori, Çev. Ali Fahri Doğan, Runik Kitap, İstanbul 2020, 244 Sayfa.

Burak GÜNEŞ*

On the Rule of Law: History, Politics, Theory başlığıyla Cambridge University Press'ten 2004 yılında çıkan ve Ali Fahri Doğan tarafından Türkçe'ye 2020 yılında kazandırılan eser, esas itibarıyla şu soruyu sormaktadır: "Hukukun Üstünlüğü" nedir? Bu soru, özünde, *hukukun üstünlüğü* kavramının bir olgu olarak gerçekliğini kabul etmekle birlikte, konu üzerinde bir uzlaşının olmadığını da teyit etmektedir. Yazara göre *hukukun üstünlüğü* kavramı, varlığı herkes tarafından kabul edilen, meşruluğu sorgulanmayan ve günümüz dünyasının sıkça kullanılmaktan geri durmadığı politik bir meşrulaştırma aracıdır. Sorun ise böylesine geniş çaplı kullanım alanı olan bir tabirin üzerinde ortaklaşmış bir tanımının yapılamamasıdır. Bu noktada yazar, eldeki kitabın başlıca hedefini, *hukukun üstünlüğü* idealinin daha anlaşılır kılınması olarak tanımlamaktadır

* Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Uluslararası Hukuk Anabilim Dalı, burak.gunes@ahievran.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7652-6733. Değerli meslektaşım Albeniz Tuğçe Ezme Gürlek'e yardımları için çok teşekkür ederim.

Gazisi

Akademik Bakış

357

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

(s.17). Belki de gücünü bu belirsizlikten almakta olan *hukukun üstünlüğü* tabirini, yazar, tarihsel ve sosyolojik bir temel üzerinden masaya yatırmaktadır. On bir (11) bölüme ayrılan ve 244 sayfadan oluşan eldeki kitap, *hukukun üstünlüğü* kavramının serencamını izlemek gayesindedir. Söz konusu dönüşümün izi ise tarihsel bir çizgi dâhilinde takip edilmekte, bu yüzden inceleme Antik Yunan ve Roma'dan başlamaktadır.

Antik Yunan düşüncesinin izini sürerken yazar, Orta Çağ ile arasındaki büyük kopuşun da etkisiyle, modern anlamda hukukun üstünlüğünü Yunan ya da Roma düşüncesinin doğrudan bir devamı olarak değil, daha ziyade, otoritesine başvurulmuş bir kaynak olarak görmek eğilimindedir. Oysaki yazara göre *hukukun üstünlüğü*, yöneticilerin hareket alanlarının yasa ile kısıtlanması olarak algılanmaktadır. Mesele, yönetim ve devletle ilgilidir. İktidarın tek elde toplanmasının yaratacağı yozlaşma ve suiistimal riskine karşı, örneğin Platon, *Yasalar*'da "hukukla yönetimi" ortaya koymaktadır (s.26). Cicero'ya göre ise yargıçlar, meseleleri çözerken kendilerinden bir şey katmazlar; yasanın dikte ettiği neyse onu uygularlar. Hatta Cicero "... yargıç konuşan yasa, yasa da sessiz bir yargıçtır" (s.27) diyerek bu konumunu pekiştirmektedir. Bu söylem bize, modern hukukun benimsediği formalist anlayışı da anımsatmaktadır. Tek fark, yasaların doğal hukuka aykırı olamayacağıdır. Cicero'nun yazılarından bugün dahi geçerli olan bir paradoksa işaret edildiği de görülmektedir. Kanunları yapan, kendi yaptığı kanunlarla bağlı olabilir mi? Aslında bu sorunun başka bir versiyonu, yukarıda da değinildiği üzere, "kanunların yaratıcısından bağımsız ontolojik ve normatif bir yapısı var mı?" şeklinde olsa gerekir. Yunan ve Roma düşüncesini takiben, yazar, Orta Çağ düşüncesine değinmekte ve *hukukun üstünlüğü* fikrinin izini sürmektedir.

Eserde, Orta Çağ Avrupası'nda *hukukun üstünlüğü* fikrine zemin hazırlayan üç temel dönüşümden dem vurulmaktadır. Bunlar sırasıyla; (i) Papalık ile krallar arasındaki mücadele, (ii) Germenlerin örfi hukuku ve (iii) Magna Carta'dır. Orta Çağ Avrupası'ndaki dönüşümün izlerini süren yazar, Hıristiyanlık ve seküler iktidar arasındaki mücadeleden bahsetmektedir. Papalığın hem dünyevi hem de uhrevi iktidarı talep etmesini tartışmaktadır. Aynı zamanda kralların da yönetme yetkilerinin Tanrı'dan geldiğini iddia etmeleri ve kendilerine kutsallık atfetmeleri, bu iki güç odağı arasındaki keskin yarışma kızıştırmaktadır. Zaman içinde yaşanan söz konusu çatışma, esas itibarıyla, kralların Papa'nın elinden taç giymesine, yönetici kesimin üzerinde konumlanan ve onların hareketlerini kısıtlayan aşkın bir hukukun varlığına işaret etmesi bakımından manidardır. Kısacası yöneticiler, ilahi ya da doğal hukukun ilkeleri ile bağlı olmakta, yapacaklarının sınırını söz konusu aşkın hukuk alanı belirlemektedir. Aslına bakılırsa pozitif hukuk ile doğal hukuk arasında kategorik bir ayırım henüz oluşmamış, hâkim düşünce *bütünlük fikri* çerçevesinde devam etmektedir. Bu gerçekliğin dönüşümüne katkı sunan diğer

Görüş

etmenler ise Germen örfi hukukunun ve Magna Carta'nın kralların yetkileri üzerindeki etkisidir. Yazar, burada *hukukun üstünlüğü* fikrini yöneticilerin hukuk ile bağlı olmaları manasında kullanmaktadır. Bağlılık ise aşkın bir hukuk alanı olan doğal/ilahi hukuktur. Tüm bu gelişmelerin sonucu ise, pozitif hukuk ile doğal/ilahi hukuk arasında kategorik ayrımın oluşmaya başlamasıdır. Bunun pekişmesi için burjuvazinin gelişmesi ve yeni hukuk anlayışının yerleşmesi gerekecektir.

Pozitif hukuk ile ilahi/doğal hukuk arasındaki kategorik ayrımın kesinleşmesi ve bireyin iradesinin önem kazanması "liberalizm" ile olmuştur. Buna göre, özgürlük ve *hukukun üstünlüğü* kavramları bir noktada kesişmiş ve aynı zamanda çakışmıştır da. Liberalizmde, o vakit, hukukun üstünlüğünden bireyin özgürlüğü ve özerkliği anlaşılmalıdır (s.60). Ancak bu anlayış elbette içinde bir paradoksu da beslemektedir: özgürlük ve düzen açmazı. Hukukun kısıtlayıcı niteliği ile düzeni aynı anlamda aldığımız zaman, düzenin özgürlükler üzerinde net bir sınırlayıcı özelliği olmaktadır. Hem bireysel özgürlüğü ve özerkliği savunması gereken *hukukun üstünlüğü* fikrini savunup hem de bu açmazı çözmek kolay olmasa gerekir. Liberallerin buna verdikleri dört cevap bulunmaktadır. Liberallere göre "özgürlük"; (1) kanunların demokratik şekilde yapılması, (2) devlet yetkililerinin hukuka riayet oranının yüksekliği, (3) devlet yönetiminin bireysel alana karışmaması ve (4) yönetimde güçler ayrılığının tesisidir (ss. 62-64). Özgürlük ile düzen arasındaki gerilim gibi özgürlük ile eşitlik arasında da çözüm zor bir gerilim söz konusudur. Liberallerin bunlara verdikleri cevap her zaman tatmin edici olmasa da, özgürlüğün söylemsel önceliği her fırsatta gün yüzüne çıkmaktadır. Yazar bu noktada Locke, Montesquieu, "federalist yazılarıyla" Hamilton, Madison ve Jay'e atıfta bulunmaktadır. Ayrıca Hobbes'un küçük bir eleştirisini yapan yazar, Amerikan Devrimi üzerine tartışma yürüten Alex de Tocqueville'e de değinmektedir.

Devam eden sayfalarda (ss.119-144) "hukuk siyasettir" söylemi üzerinde duran yazar, sol entelektüel çevrelerinin *hukukun üstünlüğü* fikrine getirdiği eleştirileri ele almaktadır. Buna göre; *hukukun üstünlüğü* fikri, eşitlik, özgürlük gibi liberal kavramlar, gerçekliğin üzerini örten ve eşitsizliği meşrulaştıran bir görev üstlenmektedir. Başka bir deyişle, hukuk önündeki eşitlik aslında sosyal eşitsizliğin üzerini örten bir kılıf olarak düşünülebilir. Yasaların yapılmasında etkili olan sosyal sınıflara karşı hukukun, sosyal açıdan daha alt sınıflara mensup kişilere yönelik aynıyla uygulanabilir olduğu fikri bir illüzyondan ibarettir. Siyaseten güç dengesizliğinin olduğu bir ortamda hukuk, kaçınılmaz olarak, güçlüden yana bükülebilmektedir. Bu noktada dikkatleri Amerikan realistlerinin üzerine çeken yazar, 19'uncu yüzyıl *hukuki biçimciliğine* getirilen eleştirileri masaya yatırmaktadır. Realistlere göre hem *kavramsal* hem de *kural biçimciliği* eleştiriye son derece açık iki kavramdır. Hukukun bu mekanik tanımı ve anlayışına karşı çıkan Realistler, *araçsal* hukuk anlayışını gündeme

Gazi

Akademik
Bakış

359

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

taşımışlardır. Hem biçimsel hem de kavramsal olarak belirli olduğu ileri sürülen hukukun, olayların sosyal boyutunu ıskalamasından ötürü son derece belirsiz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu noktada Realistler hukuku, "...arzu edilen sosyal hedeflere ulaşmada kullanılan bir araç olarak" yeniden tanımlama çabasına girişmişlerdir (s.128). Daha sonraları "Eleştirel Hukuk Çalışmaları" olarak adlandırılan külliyat ise Realistlerden aldığı bu belirsizlik tartışmasını daha da ileri götürmüş ve hukukun özü itibarıyla belirsiz olmasından dolayı, hukukun üstünlüğünün temel taşlarından birisi olan "öngörülebilirlik" tezine karşı çıkmışlardır. Belirsizlik üzerine yapılan tartışmalar son dönemde ciddi boyutlara ulaşmıştır. Hukukun öngörülebilir olduğu savı ve herkese aynıyla uygulanabileceği ön kabulü eleştirilerin odak noktasını oluşturmuştur.

Hukukun üstünlüğü tezine ilişkin iki çeşit yaklaşım olduğu genel kabul görmektedir: biçimsel ve asli. *Hukukun üstünlüğü* fikrinin yasaların genel, soyut, ileriye dönük, kesin ve açık olması biçimsel teorilerin çıkış noktalarından birisidir. Bu şekilde hukuk kuralları herkese aynıyla uygulanabilecek; yönetim "hukuk ile yönetebilecek"tir. Neticede varılan nokta, kişilerin hukuku ihlal ettiklerinde karşılaşabilecekleri muhtemel sonuçları tahmin edebilmesi ve demokratik katılım sayesinde hukuku belirleyebilmesi olacaktır. *Hukuk ile yönetmek* fikri özünde *hukukun üstünlüğü* fikrine zemin kaybettirebilir. Zira yönetimler/yöneticiler, pek muhtemeldir ki, hukuka uygun şekilde davranarak keyfi uygulamaları hayata geçirebilirler. Kuralların yapılmasının sadece usul kurallarına uygunluğa indirilmesi, istenilen şekilde kural tesis edilmesinin önünü açacaktır. Bu da mevcut kurullarla yönetmeyi, *demokratik* yapmayacak ya da *hukukun üstünlüğü ile yönetmek* anlamına getirmeyecektir; en azından çoğu zaman bu böyle olacaktır. Netice itibarıyla, "biçimsel hukukilik, tarihsel bir geçmişi olan hukukun üstünlüğü geleneğinden ziyade hukuk ile yönetmek fikriyle daha çok ortaklık taşır" (s.153).

Biçimsel anlayış özünde, *hukuk ile yönetmek* fikrini barındırmakta, kuralların özüne yönelik çok da bir şey söylememektedir. "Hukuk devleti- *Rechtsstaat*" olarak tabir edilen ve sonucunda Nazilerin iktidar olmasını önleyemeyen (belki de böyle bir gayesi de yoktur) biçimsel *hukuk ile yönetmek* anlayışına getirilen en temel eleştirilerden birisi, bu anlayışın kuralların yorumlanması ve uygulanmasında belli ahlaki ölçütleri ıskaladığı yönündedir. Söz konusu ahlaki ölçütler doğal hukuktan neşet edebileceği gibi pozitif hukukun kendisinden de ortaya çıkabilir. Dworkin, örneğin, metafizik unsurlardan kaçınmak için ortaya koyduğu "ahlaki gereklilik" anlayışını, pozitif hukuktan kaynaklandırmaktadır ki bu anlayış eleştiriye maruz kalmıştır. Kısacası, devletin ve kuralların da üzerinde konumlanan bir haklar manzumesi olarak temel haklar anlayışı ve onların yorumlanmasında başvurulacak bakış açısı, her ne olursa olsun, doğal hukuku çağrıştıran bir yapı arz etmektedir. Bu da mevcut yönetimin ve sistemin, aşkın bir hukuk anlayışı ile kısıtlanması anlamına gelmektedir. En

Görüş

büyük risk ise, mahkemelerin siyasallaşmasına paralel olarak, kendilerini yasa koyucu rolüne büründürmeleri olacaktır.

Yazar kitabın dokuzuncu bölümüne geldiğinde kısa bir özet niteliğinde, *hukukun üstünlüğü* kavramına dönük üç temel tematik açıklamaya değinmektedir. Bunlar sırasıyla; hukukla sınırlanan devlet, biçimsel hukukilik ve insanın değil hukukun üstünlüğü temalarıdır. Yazara göre *hukukun üstünlüğü* her şeyden önce bir sınırlama işidir. Devletin, egemenin ve diğer devlet yöneticilerinin hukuk ile sınırlı olması demektir. Bu sınırı orta çağda ilahi/doğal hukuk belirlerken, liberalizmle birlikte bu sınır yeryüzüne inmeye başlamıştır. Ne olursa olsun devlet erkinin keyfi hareket edememesi, keyfi yasalar çıkaramaması ve çıkarılan yasalarla bağlı olabilmesi *hukukun üstünlüğü* denildiğinde ilk ortaklaşılan anlam olmaktadır. Peki hukuk yöneticiler tarafından tanınmaz ise sonuç nasıl şekillenmektedir? Yazarın vurgulamasına göre hukuk ihlallerinin bedeli siyasi olmaktadır. Papanın aforoz yetkisi, halkın başkaldırı girişimleri vb. tüm hareketler siyasal karşılık olarak kodlanabilmektedir. Biçimsel hukukilik anlayışı, *hukukun üstünlüğü* fikrini “genellik, uygulamada eşitlik ve kesinlik nitelikleri ile kamusal ve ileriye dönük kanunları gerektirir” şekilde tanımlamaktadır (s.186). Böylelikle herkes, yapmış olduğu veya yapacağı davranışların hukuki sonuçlarını bilebilir/öngörebilir. Ancak biçimsel hukukilik esasa ilişkin çok da müdahalede bulunmadığından, mevcuttaki hukukun ne kadar iyi ya da âdil olduğuna dair bir tartışmanın içine girmekten kaçınır. Güney Afrika’daki *apartheid* rejimi de öngörülebilir ve biçimsel olarak eşitliği varsayan (en azından her bir grup için) bir hukuk düzenine sahipti. Peki, *hukukun üstünlüğü* bundan daha geniş bir alanı ve anlamı ifade etmiyor mu? Bu noktada yazar üçüncü bir temayı gündeme taşır. *Hukukun üstünlüğü* tartışmalarına ışık tutacak bu temaya göre, insanın değil *hukukun üstünlüğü* evladır. Biçimsel hukukiliğin bir noktada takip edildiği bu temada, hukukun, kendine has, ayrı ve bağımsız bir ontolojiye sahip olduğu iddia edilmektedir. Bu durumda “hukukun uygulanmasında” insan faktörü nasıl ortadan kalkacak ve hukuk herkese aynıyla nasıl uygulanabilecektir? Yazar tam da bu noktada önemli bir tehlikeye işaret eder: Hukuku aynıyla uygulamak, insani özelliklerini bir kenara bırakarak adeta robotlaşmış “yargıçlar” eliyle yerine getirilmelidir. Böylelikle hukuk, kişisel tercihlerden arınır ve üstün konuma taşınabilir. En az iki noktada bu anlayış sorunludur. İlk olarak, yargıçlar ya da daha genel anlamıyla profesyonel hukukçular, kapalı ve ayrıcalıklı bir cemaat oluşturma riskini taşırlar. İkincisi ise, mahkemelerin kendilerini yasama organı yerine koyup, yeni yorumlar vasıtasıyla kanunlara yepyeni ruh bahşedebilmeleri ihtimalidir. Sonuç olarak, herkes tarafından sıkça kullanılan bir tabir olan hukukun üstünlüğünün, herkes tarafından kabul gören ortaklaşmış bir tanımının yapılabilmesi olası gözükmemektedir.

Yazar kitabın onuncu bölümünde uluslararası hukuk ve hukukun üstünlüğü tartışmalarına girmektedir. Bunu yaparken bir önceki bölümde

Gazi

Akademik
Bakış

361

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

detaylıca açıkladığı üç tema üzerinden araştırmasını sürdürmektedir. Aslına bakılırsa kitap boyunca bu söz konusu üç tema, *hukukun üstünlüğü* tartışmalarının bir arada toplandığı bir özet kavramsal set görevi görmektedir. Buna göre *hukukun üstünlüğü* kavramı devletin hukukla sınırlanması, biçimsel hukukilik (kesinlik, öngörülebilirlik, genellik, kamusal ve uygulamada eşitlik) ve insanın değil *hukukun üstünlüğü* varsayımı üzerinden okunabilmektedir. Uluslararası hukuk da böylesi bir kıyaslamanın alanı olarak incelemeye tabi tutulmaktadır. Yazar, yukarıda bahsedilen üç tema üzerinden, uluslararası hukuktaki *hukukun üstünlüğü* kavramasını test etmektedir. Uluslararası hukukun özgün yapısı gereği bu üç özelliğin tam anlamıyla ya da iç hukuktakine benzer bir manada yerleşmesi ise mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar uluslararası örgütlerin, ticaretin ya da standartlaştırmanın *hukukun üstünlüğünü* sağlamada olumlu rolü olsa da, yazara göre, ihtiyatlı olunmalıdır. Zira devletler ulusal çıkarlarını ilgilendiren hususlarda hukuku ihlal etmekten kaçınmamaktadırlar.

Son bölümde yazar ahlaki bir tartışma yürüterek kitabına nokta koymaktadır. Yazara göre, *hukukun üstünlüğü* fikrinin yerleşmesi için umut daima vardır. Buradan da *hukukun üstünlüğü* kavramına yazar tarafından olumlu anlam yüklendiği anlaşılmaktadır. Hatta *hukukun üstünlüğü* fikrinin en temel düsturunun ise yöneticilerin hukuk ile sınırlı olduklarını kabul etmeleridir. O zaman şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Hukukun üstünlüğü tezinin en temel gereği *sınırlamadır*. Keyfi yönetimin hukuk ile sınırlı olmasıdır. Bu durumda mutlak otoriteye sahip yöneticilerin ya da halkların hukukla bağlı olmasının yolu nedir? Yazara göre bunun biricik yolu kişilerin hukukun üstünlüğünü kabul etmeleri, benimsemeleri ve hayatlarına tatbikidir. İşte yazara göre “umut” burada kendini hep yeniden üretebilir cevheri bulmaktadır.

Yazarın, biraz da liberal bir anlayışla ele aldığı şekliyle, *hukukun üstünlüğü* fikri her zaman içinde ilerlemeci ve özgürleştirici bir nüve taşıyabilir. Sol cenahın getirmiş olduğu, “liberal hukuk gerçekliğin üzerini örten bir örtü gibidir” eleştirisine kulak vermek yerinde olabilir. Zira her politik düzen aynı anda zıddını içinde barındıran bir yapı da arz eder. Örneğin; demokrasiler otoriterliği, otoriter rejimler ise demokrasiyi bağrında barındırır; bunu da aynı anda yapar. Bu birliktelik anlayışı “diyalektiğin” özünü oluşturmaktadır. Politzer’in tanımlamasıyla yola devam edersek; bir devletin ya da siyasal sistemin aynı anda demokrasi ve tiranlık olduğu gerçeği tüm çıplaklığıyla karşımızda durmaktadır. “Burjuva devlet, ... bütün haklara, bütün iktidara sahip olan bir büyük para sahipleri azınlığı için demokrasidir; çoğunluk üzerinde, ancak aldatıcı hakları olan küçük insanlar üzerinde diktatörlüktür.”¹ Benzer şekilde sosyalist düzenler de burjuvalara karşı diktatörlük iken, işçi sınıfına karşı gayet makul bir demokrasi olabilir.

1 Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri*, Dorlion Yayınları, Ankara 2018, s.24.

Modern akıl, kavramları ya da olguları bir bütün içerisinde görmekten uzaktır; kavramlar ya da olgular hep bir karşıtı ile var olur ve ondan bağımsızdırlar. Bu bakış bünyesinde hatalar barındırma potansiyeline sahiptir. Kavramlar birbirinden koparıldığı zaman birine “belirlenimcilik” açısından öncelik vermek riskiyle karşılaşılabilir.² Literatürde sıkça karşılaştığımız “yapı” ile “yapan” arasındaki *lineer* belirlenimci anlayış yeniden üretilme riskini taşır. Buna karşın “diyalektik özdeşlik” kavramı, kavramlar arasında en az üç (3) çeşit özdeşlik olduğunu ortaya koymaktadır. İlk sırada, Eroğul’un tabiriyle, “doğrudan özdeşlik” yer alır.³ Bir şey aynı anda zıddıdır. Örneğin; tüketim ve üretim kavramları üzerinden bir değerlendirme yapıldığında tüketicinin aynı zamanda üretim olduğu (tam tersi de geçerlidir) teslim edilmelidir. İnsan tükettiği zaman kendisini yeniden üretir. Tükettiği şey, bu anlamda, ürettiğine dönüşecektir. Georges Politzer de doğrudan özdeşlik konusunda ölüm ile yaşamın aynı anda aynı şey olabilmesinin örneğini vermektedir. Buna göre; bir varlık “ya canlıdır ya da ölüdür” gibi kategorik ayırım yanıltıcıdır. Bir varlık aynı zamanda hem canlıdır hem de ölüdür. İnsan bedenindeki ölü hücrelerin yerini alan canlı hücreler, ölüm ve yaşam gibi karşıtlıkların aynı anda birbirlerini bünyelerinde barındırmasını bize sunmaktadır.⁴

Politzer’den devamla; zıtlık olarak gördüğümüz şeyler, “(D)eğişmenin reddi, ayrılmaz olanın ayrılması, karşıtların sistemli olarak dışlanması...”- karşıt güçler arasındaki savaşı gizlemektedir.⁵ Bu bir savaştır ve süreklidir. Bir bütünün içinde anlam kazanırlar ve birbirlerine indirgenemeseler de birbirlerinden de ayrılamazlar. Zıtlıklar birbirlerini karşılıklı olarak, bir bütünsel anlam içinde, sürekli yeniden üretirler. Böylelikle özne ve nesne arasındaki belirlenimci ayırım ortadan kaybolur.⁶

Tartışmaya dönersek; *hukukun üstünlüğü* fikrine ahlaki anlamlar kazandırmak ve onu iyi olarak kodlamak, kavramın içinde bulunduğu maddi koşullar ile doğrudan ilintilidir. Sosyal sınıf farklarının kaçınılmaz derecede ayyuka çıktığı toplumlarda, hukuk önünde eşitlik ve mevcut hukuka bağlılık fikirleri, biraz da olumlu anlamda kullanılarak, bizatihi eşitsizliğin yeniden üretilmesi ve gerçekliğin gizlenmesini mümkün kılan koşulları yaratıyor olabilir. Diyalektik bütünlük açısından bu kavramların bünyesinde her zaman olumlu anlamlar barındırmayabileceği aşikârdır. Yazar ise söz konusu tabirlerle “olumlu” anlamlar yükleyerek, mevcut hegemonik ve eşitsiz düzeni yeniden üretmeye ve meşrulaştırmaya zemin hazırlar görünmektedir. Bu bağlamda

2 Cem Eroğul, *Marksizm ve Birey Sorunsalı*, Yordam Kitap, Ankara 2018, s.19.

3 Eroğul, a.g.e. Diğerleri, *aracsal özdeşlik ve dolaşım sal özdeşlik* olarak adlandırılabilir.

4 Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri*, Dorlion Yayınları, Ankara 2018, s.25.

5 Politzer, a.g.e., s.25.

6 Faruk Yalvaç, “Uluslararası ilişkiler ve Marksizm: Marksizmi Uluslararasılaştırmak ve Marksist Bir Uluslararası İlişkiler Kutamı’na Doğru”, Faruk Yalvaç, der., *Marksizm ve Uluslararası ilişkiler Kuramları*, İmge Kitabevi, Ankara 2017, s.26.

Gazi

Akademik
Bakış

363

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

öncelikle kavramların birbirlerinden tamamen ayrı olmayabileceği gerçeğini idrak etmek, karşıtlarını içlerinde barındıklarını kavrayabilmek ve olumlu olarak lanse edilenlerin tarihsel koşullar içinde çok değişik özleri içinde büyütebileceklerini teslim etmek gerekmektedir. Böylelikle, evrensel bir *hukukun üstünlüğü* idealinin mümkün olamayacağına altının çizilmesi olasıdır. Zira kavramlar ve nitelermeler *ilişkiseldir* ve ilişkişel olduğu ölçüde *tarihseldir*.

Elbette yazara bir noktada hakkını teslim etmek gerekir. Sol entelektüel çevrelerin getirmiş olduğu, “mevcut hukuk egemen sınıfların yaptığı hukuktur; bu nedenle toplumun geri kalanının yararına olamaz” eleştirisinin eksik bir yanı bulunmaktadır. Yazar bu noktayı hakkıyla kavramış ve okuyucusuna da aktarır gözükmeğtedir. Buna göre; bir siyasal düzen (devlet de denilebilir) her zaman genelin çıkarını da düşünmek zorundadır. Genelin çıkarına yapılacak faaliyetler mevcut düzenin devamlılığını sağlayacak, sistemin işleyişinin sorgulanmasının önüne geçecektir. *Ama ne olursa olsun, genelin (çoğunluğun) çıkarının belli oranda savunulması bir zorunluluktur.* Bu pencereden bakıldığında, yazarın herkesi ilgilendiren ve herkesçe kabul edilebilecek asgari standart yakalama çabası boşuna değildir.

Netice itibarıyla, belirlenimcilik girdabına düşmeme gayretiyle ve son derece yalın bir anlatımla *hukukun üstünlüğü* fikrinin ele alındığı eldeki kitap, genel okuyucuya da hitap eden yapısıyla, ilgili literatüre yapmış olduğu katkı açısından son derece değerlidir.

Görüş

Akademik
Bakış

364

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

GAZİ AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

A. Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar

1. Yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Dergiye gönderilen yazıların redaksiyonunu Yazı Kurulu yapar. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil yaklaşık 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır. Türkçe makalelerin sonuna ise 500-600 kelimelik "Extended Abstract" başlığı altında uzun İngilizce özet eklenmelidir.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 8 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 10 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 8 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Gazi Akademik Bakış Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

B. Sayfa Düzenine İlişkin Esaslar

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1. 25, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 5 cm, alttan 5.5 cm, sol 4.5 cm, sağ 4.5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1.25 cm. alt bilgi 4,5 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır.
4. Sayfa numaraları altta sağda verilmelidir.
5. İlk sayfadan sonra, çift numaralı sayfalara yazar adı, tek numaralı sayfalara makale adı 9 punto karakterinde üst bilgi olarak eklenmelidir.

C. Dipnot Yazımında Kullanılacak Kaynakların Yazımı İle İlgili Esaslar

1. Göndermeler (referanslar), Gazi Akademik Bakış Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir. Atıflar, metin içinde (Örn. Karpaz, 2001: 101.) şeklinde gösterilmeyecektir.

Gazi

Akademik
Bakış

365

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.

3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

Aşağıda Dipnotların yazım teknikleri gösterilmiştir:

a. KİTAP

- Kitap, Tek Yazar:

Hale Şıvgın, *Trablus-garp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi yayını, 2. Baskı, Ankara 2006, s.100.

- Kitap, İki Yazar:

Bonyar Waylet-Ernest Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu* (çev. Vedat Atilla), Chiviyazıları Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2004, s. 100.

- Kitap, Üç Yazardan Fazla:

Marian Kent vd., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 1999, s. 100-102.

- Çeviri Kitaplar:

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (çev. Metin Kıratlı) TTK yayını, 3. Baskı, Ankara 1991, s. 157.

- Yazar veya Editör Adı Bulunmayan Kitap ve Makaleler:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet yayını, İstanbul 1985, s.50.

- Birden Fazla Ciltten Oluşan Yayınlar

Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (çev. Halil Berktaş), C.1, Eren yayını, İstanbul 2000, s. 100.

b. MAKALE

- Derleme Kitaplarda Makale

Maria Todorova, "Balkanlardaki Osmanlı Mirası", L.Carl Brown, der., *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (çev.Gül Çağalı Güven), İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s.85.

- Dergilerde Yazarı Belli Olan Makale

Hale Şıvgın, "Arnavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Sayı:147, Aralık 2003, s. 132-136.(varsa cilt numarası da yazılır.)

- Dergilerde Yazarı Belli Olmayan Makale

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, X/7, Mayıs 1990, Ankara s. 8.

- Günlük Gazetelerden Alınmış Makaleler

Bilgin Çelik, "Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Cumhuriyet Strateji*, 24 Ocak 2005, s. 16-18.

Görüş

Akademik
Bakış

366

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

- İnternet Dergisinde Makale

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı:5, Dönem:2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

c. RAPOR

- Yazarı Belli Olan Rapor

Fatma Gök, *Öğretmen Profili Araştırma Raporu*, Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Yayınları, Ankara 1999, s.25.

- Yazarı Belli Olmayan Rapor

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Yayını, Ankara 1995.

- Bir Kurum, Firma ya da Enstitünün Yazarı Olduğu Rapor

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1990, s. 33.

d. ANSİKLOPEDİ MADDESİ

"Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul 1971, s.360-379.

e. TEZLER

Dritan Egro, "Osmanlı Devletinin XIV-XVI Yüzyıllarındaki İslamiyet'in Arnavut Topraklarına Yayılması", Bilkent Ü. SBE., Ankara 2003 (Yayımlanmamış Doktora Tezi), s. 52.

f. İNTERNET

- Kamu Kurumlarının İnternet Sayfaları

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmî İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/ikili/11.htm>.

- İnternet Dergisinde Makale

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Sayı:5, Dönem:2006, 10 Temmuz 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

- E-Posta Yoluyla Tartışma Gruplarına, Forumlara vb. Gönderilen Mesajlar

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Mesaj: 25), 10 Temmuz 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihçiler/browse_thread/thread/f8cef971c-ca8fd7b.

g. KONFERANSLARDA SUNULAN TEBLİĞLER

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler*, 4-8 Ekim 1999, C.I, TTK yayını, Ankara 2002, s. 14.

h. BROŞÜR

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.7.

Gazi

Akademik
Bakış

367

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

i. RESMÎ YAYINLAR

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayını, Ankara 1996, s. 25.

i. HARİTALAR VE ŞEMALAR

Şanlıurfa Turizm Haritası, Harita, Şanlıurfa Valiliği Yayını, 1983.

j. BÜLTEN

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları, Afyon, 2000, s 15.

k. ARŞİV BELGELERİ

Arşiv adı, Fon adı ve kodu, Dosya numarası ya da klasör numarası, Gömlek numarası, varsa belge numarası ya da fihrist numarası.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3.

ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

D. Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar

1. Kaynakçada yazar soyadı büyük ve başta; adı ise küçük harflerle yazılacak.

2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.

3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Aşağıda örnek bir kaynakça gösterilmiştir:

ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, *Kânünnâme-i Sultânî Ber Mûceb-i 'Örf-i 'Osmânî*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1956.

İLHAN, Suat, "Türk Çağdaşlaşması", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VII/19, Kasım 1990, s.7-19.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev. Recep Boztemur), İmge Kitabevi, Ankara 2001.

MAYER, Kurt B. – Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969.

OLCOTT, Martha B., "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, July 1981, pp.352-369.

SANDIKLI, Atilla, "Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci", İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

YALÇIN, Durmuş vd., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

Görüş

E. Belge, Tablo, Şekil ve Grafiklerin Kullanımında Uyulacak Esaslar

1. Ekler (belgeler), yazının sonunda verilecek ve altında belgenin içeriği hakkında kısa bir bilgi ile bilimsel kaynak gösterme ölçütlerine uygun bir şekilde kaynak yer alacaktır.
2. Diğer ekler (Tablo, Şekil ve Grafik) normal yazı dışındaki göstergelerin çok olması durumunda Tablo, Şekil ve grafik için başlıklar; Ek Tablo: 1, Ek Grafik: 3 ve Ek Şekil: 7 gibi yazılmalı, ekler, KAYNAKÇA'dan sonra verilmelidir.

Bu eklere metin içerisinde yapılan atıfların mutlaka Ek Tablo:1, Ek Grafik: 3 veya Ek Şekil: 7 şeklinde yapılmalıdır. Tablo, şekil, grafik ve resim için şayet alıntı yapılmışsa, mutlaka kaynak belirtilmelidir.

Değerlendirme

1. Dergi Yayın Kurulu, biçim ve alanlar açısından uygun bulunduğu yazıları konunun uzmanı hakemlere (iki hakeme) gönderir, değerlendirmelerin ikisi de olumlu ise yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, gerekli görüldüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlerce tekrar incelenebilir.
 2. Gönderilen yazılar iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar hakem ve Yayın Kurulu'nun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak zorundadırlar.
- Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.
3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayımlanır.
 4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.
 5. Gazi Akademik Bakış Dergisi'nde yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; Gazi Akademik Bakış Dergisi'nin resmî görüşü niteliğini taşımaz.

Gazi

Akademik
Bakış

369

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

GUIDELINE OF THE JOURNAL OF GAZI AKADEMİK VIEW

A. Instruction for Authors

1. Language of publication is Turkish. However works written in English may also be published. Reductions to papers submitted to the journal are made by Vice Editors and the Editorial Board. The most recent edition of the spelling guide of Turkish Language Institution is taken into account for language use, punctuation and abbreviations. The texts submitted must be clear and understandable, and be in line with scientific criteria in terms of language and expression. The Spelling Guide and Turkish Dictionary are available at <http://www.tdk.gov.tr>.
2. The texts submitted to be published must be no longer than 25 pages including also the abstract and references.
3. The texts must be submitted together with the abstract no longer than 250 words in Turkish and English at the beginning of the paper, including also the Turkish and English headings for the paper, and with five key words in Turkish and in English. At the end of the articles in Turkish language, there will be a 500-600 word "Extended Abstract".
4. Name of the author must be placed at the center in bold italics, in 10 type size; his/her title, place of duty and e-mail address must be indicated in the footnote with (*) in 8 type size. footnotes for other explanations must be provided both in the text and down the page in numbers.
5. The type character must be Times New Roman, 10 type size, line spacing single, footnotes in 8 type size and with single line spacing.
6. Articles which are not prepared according to above requirements, will be ignored.

B. Page Layout

- 1 Indentation must be, for the first line, 1, 25; spacing before must be 3 pt, after must be 3 pt, justified, and line spacing must be 1.
2. Page layout must be normal, page setup must be 5 cm from top, 5,5 cm from bottom, 4,5 cm from left, 4,5 cm from right, gutter 0, header 1.25 cm, footer 4,5 cm.
3. Sub-headings must be within three characters from the preceding heading.
4. Page numbers must be placed bottom right.
5. Following the first page, name of author must be provided on even numbered pages, and name of paper must be provided on odd numbered pages in 9 type size as headers.

Gazi

Akademik
Bakış

371

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

C. Citations in Footnotes

a. BOOK

- Book, Single Author:

Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi publishing, 2. Press, Ankara 2006, p.100.

- Book, Two Authors:

Bonyar Waylet-Ernest Jackh, *İmparatorluk Stratejileri ve Ortadoğu* (trans. Vedat Atilla), Chiviyazıları Publishing 2. Press, İstanbul 2004, p. 100.

- Book, More Than Three Authors:

Marian Kent et. al., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, Tarih Vakfı Yurt Publishing, 2. Press, İstanbul 1999, p. 100-102.

- Translated Books:

Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (trans. Metin Kıratlı) TTK yayını, 3. Press, Ankara 1991, p. 157.

- Books with More Than One Edition:

Ernest Edmondson Ramsaur, *İön Türkler ve 1908 İhtilali* (trans. Nuran Yavuz), Pozitif Publishing, 5.Press, İstanbul 2007, p. 57.

- Books or Papers with Name of Author or Editor Non-Specified:

Tarihi Yaratan 1000 Büyük Adam, Milliyet Publishing, İstanbul 1985, p.50.

- Citation to Second Resource

Ziya Kaya, *title of the book*, Ankara Onur Publishing, 1995, p. 24'den G. Fuller, "Eurasia in the World Politics", *Foreign Affairs*, Volume 10, Number 3, June 2000, p. 44.

- Publications with More Than One Volume

Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* (trans. Halil Berktaş), V.1, Eren Publishing İstanbul 2000, p. 100.

b. PAPER

- Paper in Compilation Books

Maria Todorova, "*Balkanlardaki Osmanlı Mirası*", L.Carl Brown, compil., *İmparatorluk Mirası: Balkanlar'da ve Ortadoğu'da Osmanlı Damgası* (trans. Gül Çağalı Güven), İletişim Publishing, İstanbul 2003, p.85.

- Paper with Author Specified in Journals

Hale Şıvgın, "Anavutlarda Milli Bilincin Gelişme Sürecinde Yaşanan Siyasi Olaylar", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, Number:147, December 2003, p 132-136.

Görüş

- Paper with Author Non-Specified in Journals

"Balkanlarda Türk Varlığı", *Toplumsal Tarih*, X/7, May 1990, Ankara p. 8.

- Papers from Daily Newspapers

Bilgin Çelik, "Balkanlarda Arnavut Sorunu", *Cumhuriyet Strateji*, 24 January 2005, p.16-18.

- Paper from Internet Journal

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, number:5, period: 2006, 10 August 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>, s. 100-101.

c. REPORT

- Report with Author Specified

Fatma Gök, Öğretmen Profili Araştırma Raporu, *Eğitim Bilim ve Kültür Emekçileri Sendikası Publishing*, Ankara 1999, p.25.

- Report with Author Non-Specified

Arnavutluk Ülke Raporu, TİKA Publishing Ankara 1995

Report Prepared by an Institution, Firm or Institute

Dış Politika Enstitüsü, *Uluslararası İlişkilerle İlgili Anayasaya Konabilecek Hüükümler*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Publishing Ankara 1990, p. 33.

d. ENCYCLOPEDIA ARTICLE

"Arnavutluk", *Türk Ansiklopedisi*, V.3, İstanbul 1971, pp.360-379

e. THESIS

Dritan Egro, "Osmanlı Devletinin XIV-XVI Yüzyıllarındaki İslamîyet'in Arnavut Topraklarına Yayılması", Unpublished Doctorate Thesis, İngilizce, Bilkent Ü. SBE., Ankara 2003.

f. INTERNET

- Web Pages of Public Institutions

T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası, "Türkiye Ukrayna Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/group/h/ikili/11.htm>.

- Paper from Internet Journal

Hüseyin Ukuşlu, "Gebze' de Kentleşme Süreci ve Sorunları", *Sosyal Bilimler Araştırmaları E-Dergisi*, III/5, Number: 5, Period: 2006, 10 August 2007, <http://www.sbe.gazi.edu.tr/edergi/sosdergi.htm>., p. 100-101.

- Messages Sent to Discussion Boards, Forums etc by E-Mail

Abdulvahap Kara, "Kazak Mitolojisinin Dildeki Yansımaları", (Message: 25), 10 July 2007, http://groups.google.com/group/turk-tarihciler/browse_thread/thread/f8cef971c-ca8fd7b.

Gazi

Akademik
Bakış

373

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020

g. DECLERATIONS TO CONFERENCES

Dritan Egro, "Arnavutluk'ta Osmanlı Çalışmaları", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, Bildiriler, 4-8 October 1999, C.I, TTK publishing, Ankara 2002, p. 14.

h. BROCHURE

Alev Keskin, *1877-78 Osmanlı-Rus Harbi Harp Tarihi Broşürü*, Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Publishing, Ankara 2000, p.7.

i. OFFICIAL PUBLICATIONS

İsmet Binark, *Balkan Ülkelerinin Tarihi Kaynakları Bakımından Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinin Önemi*, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Publishing, Ankara 1996

i. MAPS AND FIGURES

Şanlıurfa Turizm Haritası (English), Harita, Şanlıurfa Valiliği Publishing, 1983.

j. BULLETINS

Afyon Kocatepe Üniversitesi Haber Bülteni, Afyon Kocatepe Üniversitesi Publishing, Afyon 1999, p.8.

k. ARCHIVE DOCUMENTS

Archive name, collection name and code, file number or box number, document number.

BOA,Y.A.HUS, D:512, G:72, Belge no(lef):3.

ATASE, BHK, K:685, A:6-8288, D:5, Fil.

D. Principles to Abide By in Presentation of References

1. Surname of the author shall be at the beginning with capital letters; name with small letters.

2. Resources shall be presented in alphabetical order.

3. Page numbers shall be fully indicated for papers.

An example references is presented below:

ANHEGGER, Robert - Halil İnalçık, *Kânunnâme-i Sultânî Ber Müceb-i 'Örf-i 'Osmânî*, Türk Tarih Kurumu Publishing, Ankara 1956.

İLHAN, Suat, "Türk Çağdaşlaşması", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VII/19, November 1990, p.7-19.

KAFADAR, Cemal, *Between Two Worlds. The Construction of the Ottoman State*, University of California Press, Berkeley 1995.

KARPAT, Kemal H., *Ortadoğu'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk* (çev. Recep Boztemur), İmge Publishing, Ankara 2001.

MAYER, Kurt B. – Walter Buckley, *Class and Society*, Random House, New York 1969.

Görüş

OLCOTT, Martha B., "The Basmachi or Freeman's Revolt in Turkestan 1918-24", *Soviet Studies*, XXXIII/3, July 1981, pp.352-369.

SANDIKLI, Atilla, *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası Işığında Avrupa Birliği'ne Giriş Süreci*, İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul 2007 (Unpublished doctorate thesis).

YALÇIN, Durmuş et. al., *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2002.

E. Principles to Abide By in Using of Documents, Tables, Figures and Graphics

1. Attachments (documents), shall be presented at the end of the text and down below shall be a brief information as to the content of the document and proper citation in line with the relevant criteria.
2. Other attachments (Table, Figure and Graphics) shall be presented as Additional Table: 1, Additional Graphic: 3 and Additional Figure: 7 if indicators other than the text are too many in number; attachments shall be presented after the REFERENCES. References to these attachments in the text shall absolutely be made as Additional Table:1, Additional Graphic: 3 or Additional Figure: 7. If citation has been made for table, figure, graphic or picture, resource shall absolutely be indicated.

Evaluation

1. Publication Board of the Journal sends to referees of expertise in the field (three referees) the papers it has found relevant in terms of form and fields; the papers are accepted for publication with the approval of at least two referees out of the three. The papers which have been decided to be reviewed, shall be submitted by the author(s) within no later than 20 days. The revised text may be re-examined by the demanding referees if found necessary.
2. The papers submitted shall be published with the final decision of the Publication Board, following the "can be published" approval of the three experts in the field. Authors shall take into account criticism, assessment and revisions of the referees and the Publication Board. If the author has any points he/she does not agree with, he/she has the right to specify these issues in a separate page with the justifications thereof.
3. The papers, following the approval by the referees, are ordered by the Publication Board, based on dates of completion of referee reports and also based on the scope of the journal.
4. The papers submitted to the journal shall not be given back whether published or not.
5. The views in the papers published in Gazi Journal of Academic View are the personal views of the authors, and are no way the official view of the journal.

Gazi

Akademik
Bakış

375

Cilt 14
Sayı 27
Kış 2020